

SFÂNTUL
DIONISIE
AREOPAGITUL

Opere
complete

Redactor:
Virginia Bănşoiu

© Editura PAIDEIA
75104 Bucureşti, România
Str. Bucur nr. 18, sector 4
tel.: (00401) 330.80.06; 330.16.78
fax: (00401) 330.16.77

Toate drepturile asupra acestei ediţii
sunt rezervate editurii PAIDEIA

Sfântul DIONISIE AREOPAGITUL
OPERE COMPLETE

şi

SCOLIILE

Sfântului MAXIM MĂRTURISITORUL

Traducere, introducere şi note
de
Pr. DUMITRU STĂNILOAE

Ediţie îngrijită de
CONSTANŢA COSTEA

PAIDEIA
Bucureşti
1996

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Versiunea românească pe care părintele Dumitru Stăniloae a dat-o operei complete a lui Dionisie Areopagitul și comentariilor la acest corp de scrieri ale lui Maxim Mărturisitorul urmează ediția stabilită de J.-P. Migne în *Patrologia græca*, tomurile III și IV (Paris 1857).

Traducătorul a menținut și argumentat în *Introducere* atribuiriile Abatelui Migne: apar astfel Dionisie și nu Pseudo-Dionisie, Maxim Mărturisitorul și nu Ioan din Scythopolis. În consecință, varianta română a încercat să respecte în redactare și unele detalii de prezentare a textului din ediția de bază, care privesc punctuația, evidențierea citatelor sau a unor termeni, uneori în forma originală, când versiunea latină paralelă a decis-o.

Referințele biblice au fost însă corectate și adăugate, conform edițiilor franceze moderne ale operei lui Dionisie (Maurice de Gandillac), de asemenea adaptate ediției românești curente a Bibliei (1975), ținând seama și de unele omisiuni sau erori ale acesteia din urmă, puse în evidență de recursul la original-Septuaginta sau Noul Testament.

În spiritul traducerii, care a intenționat o versiune românească într-o limbă care evocă literatura ascetică din manuscrisele medievale târzii, am păstrat formele vechi ale unor cuvinte: simboale, trezvie, prooroc, încheiere.

INTRODUCERE

I. Pretinsul panteism neoplatonic al scrierilor areopagitice, susținut de unii din cercetătorii lor

Scrierile areopagitice au fost obiectul unei imense literaturi, începând din secolul VI și până azi. Până în secolul XVI, s-a crezut că autorul lor a fost ucenicul Sf. Apostol Pavel, din Areopagul Atenei.

De la Laurențiu Valla, din timpul Renașterii, mulți din cei ce s-au ocupat de ele l-au contestat pe Dionisie Areopagitul ca autor al lor, afirmând că ele datează de la sfârșitul secolului V sau începutul secolului VI. Unii din aceștia au văzut în ele o influență a neoplatonicilor Plotin (205 - 270) și Proclu (412 - 485), alții au negat această influență, ba au apărut chiar identitatea autorului cu Dionisie din Areopag.

Aici ne vom opri îndeosebi la cercetătorii mai noi ai acestor scrieri, din care doi sunt români și unul francez. Ei ne oferă în rezumat și opiniile cercetătorilor de mai înainte. Ei înșiși se declară pentru datarea lor la sfârșitul secolului V sau începutul secolului VI.

Dintre ei, unul, Pr. Cicerone Iordăchescu, în prefetele celor două volume ale traducerii acestor scrieri¹, folosește în interpretarea lor un limbaj care pare a admite o influență a panteismului neoplatonic. Un altul, francezul Maurice de Gandillac, care dă o nouă traducere a scrierilor areopagitice, se folosește de un limbaj prin care exprimă mai puțin o influență de fond a neoplatonismului și mai mult una de formă².

Mai recent, Pr. Gheorghe Drăgulin a publicat, întemeiat pe o bogată bibliografie, o serie de studii asupra acestor scrieri, susținând teza că autorul lor este călugărul scit (daco-roman din Dobrogea) Dionisie Exiguul, dar le vede ca exprimând în modul cel mai corect învățătura ortodoxă a Părinților anteriori, fără nici o influență neoplatonică³. Deși sufletește înclinăm să adoptăm teza Pr. Gh. Drăgulin, socotim că problema datei și a autorului nu e încă deplin elucidată.

Dar ceea ce socotim că e mai greșit în această dezbatere este teza unei influențe neoplatonice de fond în aceste scrieri. Și aceasta, precum și autoritatea mare și influența pozitivă pe care aceste scrieri le-au avut și le au în Răsăritul ortodox ne fac să înclinăm mai mult spre ideea apariției lor în Răsăritul creștin chiar de la începuturile lui sau spre ideea că ele sunt de la însuși Dionisie Areopagitul, deși nu e cu totul exclusă posibilitatea de a avea ca autor pe unul dintre călugării sciți din secolul VI sau, poate, chiar pe Dionisie Exiguul.

Pretinsa influență panteistă asupra acestor scrieri nu e considerată ca o influență care schimbă fondul credinței creștine nici de Pr. Cicerone Iordăchescu. Dar el folosește un limbaj ambiguu, care lasă impresia că admite această influență.

El declară o dată că noi „toți suntem părtași la supra-esență” divină sau că „Eurile noastre finite se contopesc în Eul infinit, iar acest Eu infinit... este unitatea spirituală a totului”. Aceasta, pentru că Dumnezeu însuși produce toate cele ale lumii dintr-o necesitate, deci nu e o existență personală liberă, iar lumea e din veci, ca și El. „Supra-esența, cum s-a arătat mai sus, are o tendință veșnică de a ieși din ea printr-un fel de *ek-staz* (emanație, o numește Dionisie)”, pe care însă Pr. Cicerone Iordăchescu o numește în continuare „cum este crearea lumii, a spiritelor etc.” (Introducere la *Despre numele divine. Teologia mistică*, p. LII). Dar mai are drept autorul amintit să numească emanația, creație? Iar în alt loc, prezentând provenirile diferitelor grade de existență din supra-esența divină, Pr. Cicerone Iordăchescu spune: „Omul, luat în curentul inferior al emanației, plutește prin existență, iar prin spirit și rațiune este atras spre obârșia lui” (*op. cit.*, p. XXXVIII). Și iarăși în alt loc, el spune, identificând creația cu emanația: „Supra-esența iese din sine prin *emanație* (*πρόοδος*) și totuși

rămâne aceeași. Actul creației este un fel de *πρόοδος* - ieșire din sine, un fel de punere în afară de sine - *ek-staz*, fapt al dragostei divine" (*op. cit.*, p. XXXVI).

Viziunea această panteistă ar părea că e recunoscută de Pr. Cicerone Iordăchescu și în confundarea Persoanelor divine în Dumnezeu însuși. Ele se diferențiază numai când Dumnezeu se îndreaptă spre emanarea lumii din El: „În Dumnezeirea nediferențiată, în supra-esență, persoanele Treimii nu se transcend pe sine; ele acolo se contopesc. Când însă supra-esența privește spre lume, Ea se diferențiază, ca și cum ar fi, ca să ne exprimăm printr-o imagine, niște raze supreme, plecate dintr-un centru și revărsate spre periferie în energia actului creator" (*op. cit.*, p. XXXIV). Deci, Treimea e condiționată de emanația (creația) lumii.

Restrângându-se la sufletul omenesc, Pr. Cicerone Iordăchescu declară, lăsând aceeași impresie de panteism în scrisul areopagitic: „Mistica lui culminează în metafizic, în contemplarea lui Dumnezeu cel necuprins și unul; ea duce până la confundarea sufletului în divinitate" (*op. cit.*, p. XXXIII). În acest sens, el se arată că aprobă „frumoasa cugetare" a lui Meister Eckhart: „Ochiul cu care eu văd pe Dumnezeu este același ochi cu care Dumnezeu mă vede pe mine. Ochiul meu și ochiul lui Dumnezeu este un singur ochi și o singură privire și o singură cunoștință și o singură simțire" (Introducere la *Ierarhia Cerească*, *Ierarhia bisericăscă*, p. XXIX-XXX).

Totuși, Pr. Cicerone Iordăchescu se declarase direct contrar unui panteism de fond în scrisul areopagitic. O spune în fraze ca aceasta: „Unii comentatori au căutat să vadă în scrisul lui o concepție panteistă. Totuși, lucrul stă altfel. După panteism, Dumnezeu se confundă cu lumea și lumea se confundă cu Dumnezeu. Dumnezeu este egal de prezent în toate. Panteismul este un fel de concepție contrară doctrinei imanentei. Dar în concepția lui Dionisie divinitatea nu este nici immanentă, fără transcendență, nici transcendentă, fără a fi și immanentă. Ea este immanentă - transcendentă; adică prezentă în lume, dacă ne gândim la substanța ei cea mai intimă și ultimă - la supra-esență; și este în afară de lume, dacă privim lumea sub aspectul ei fenomenal" (*op. cit.*, p. XXXIII-XXXIV).

Dar nici această declarație nu face o deosebire reală între Dumnezeul cel necreat și lumea creată din nimic sau între ființa transcendentă și energiile ce pomesc sau emană din Dumnezeu. Poate că vrea, de fapt, să facă o deosebire și între Dumnezeu și lume, însă limbajul care o exprimă, dacă nu e contrar acestei voințe, e cel puțin nepotrivit.

Gandillac e mai prudent în afirmarea unor influențe neoplatonice asupra scrierilor areopagitice. Prudența aceasta merge până la folosirea unui limbaj care constată unele modificări mai puțin esențiale ale învățaturii creștine. Dar arată influența panteizantă pe care aceste scrieri au avut-o asupra multor teologi creștini din Occident și reacția pe care, din această cauză, ele au trezit-o la alți teologi creștini. Astfel, Gandillac îl citează pe Luther, care a spus: „Dionisie vorbește mai mult ca un platonist, decât ca un creștin" (*Oeuvres complètes du Pseudo-Denys l'Aréopagite*, p. 20). Iar de Bossuet, spune că „il acuză pe *abilul necunoscut* numit Areopagitul de-a fi responsabil, prin limbajul său neobișnuit, de exagerările verbale, ha chiar de devierile dogmatice ale unor mistici moderni" (*op. cit.*, p. 27). Iar despre marele teolog catolic Hans Urs von Balthasar, care s-a ocupat într-o operă specială de Sf. Maxim Mărturisitorul, cel care, prin Scoliiile lui, a dat scrierilor lui Dionisie un mare credit, Gandillac spune: „În această lucrare, care va avea autoritate mult timp, influența dionisiană este clar impusă... Autorul, de fapt, opune radical «emanationismului» lui Dionisie, «creaționismul» lui Maxim" (*op. cit.*, p. 46). Extinzând această observație, putem spune că socotirea lui Dionisie ca panteist a încurajat în lumea Occidentului creștin o viziune separatistă, laică a lumii în raport cu Dumnezeu, ceea ce a întărit pe de altă parte filosofii despre lume ca singura realitate.

În legătură cu aceasta, ținem să notăm că în Răsăritul ortodox niciodată nu s-a afirmat caracterul panteist al scrierilor areopagitice înainte de Pr. Cicerone Iordăchescu. Această înțelegere diferită socotim că a fost motivul pentru care, în Occident, Dionisie a fost privit cu bănuială că a încurajat adesea panteismul, pe când în Răsărit, el s-a bucurat totdeauna de o mare autoritate, ca izvor al spiritualității creștine.

Față de această considerare a scrierilor areopagitice ca purtând o marcă neoplatonic-panteistă, și deci ca apărute după Plotin și Proclu, socotim necesar să dovedim caracterul lor creștin, ceea ce ne va da puțină să arătăm ca nedeplin sigură datarea lor dintr-un timp de după Proclu și ca neîntemeiată excluderea posibilității ca ele să aibă ca autor chiar pe Dionisie din Areopagul Atenei, convertit de Sf. Apostol Pavel la credința creștină. Această concluzie posibilă ne va fi ușurată și de alte temeiuri, care nu sunt mai puțin concludente decât cele aduse de cei ce îl contestă ca autor al lor pe Dionisie din Areopag.

II. Conținutul general creștin al scrierilor areopagitice și componentele lor principale, temei pentru alcătuirea lor de Dionisie Areopagitul

În conținutul scrierilor areopagitice nu se observă nici o preocupare de apărare a Sfintei Treimi, nici o preocupare de apărare a învățaturii despre Hristos ca un ipostas în două firi, împotriva nestorianismului și monofizitismului, deci nu par să fi fost scrise nici după Sinodul I ecumenic, nici după Sinodul II, III sau IV, adică între începutul secolului IV și al secolului VI, deși nu se poate spune că lipsește, în general, învățătura despre Sfânta Treime și despre Iisus Hristos. Nu vedem în aceste scrieri dezvoltările despre Sfânta Treime din scrierile Sf. Atanasie cel Mare, Sf. Vasile cel Mare și Sf. Grigorie de Nazianz, nici preocuparea pentru unirea celor două firi în unicul ipostas al Cuvântului din scrisul Sf. Chiril al Alexandriei. El nu se folosește de argumentele Sf. Atanasie cel Mare pentru *deofiniția* Cuvântului cu Tatăl și nici de deosebirea între ipostas și ființă, reliefate de Sf. Vasile cel Mare și Sf. Grigorie de Nazianz, nici de cele ale Sf. Chiril din Alexandria pentru unirea în ipostasul Cuvântului a celor două firi.

Tema acestor scrieri este de-a apăra învățătura despre Dumnezeu în Treime deosebit de lume, adică o apărare a credinței creștine în general împotriva gândirii filosofice a timpului, prelungită din antichitate, dar în vocabularul filosofiei aceluși timp, folosit de gândirea oamenilor de atunci. Mai era de folos o respingere a filosofiilor panteiste la sfârșitul secolului V și începutul secolului VI? Și cine o putea face mai bine sau cine putea fi mai preocupat de câștigarea intelectualilor de atunci, formați în acele filosofii panteiste, decât un filosof din Areopag, un filosof dintre filosofi? Putea rămâne el, odată devenit creștin, fără să-și pună darul lui într-o activitate de care era capabil? El a putut alcătui aceste scrieri pe la anul 100 d. Hr., când se contura o opoziție a filosofiei timpului față de învățătura creștină.

S-ar putea obiecta și azi, cum s-a obiectat la 533 de către un teolog ortodox în polemica cu un monofizit severian: Cum putem socoti aceste scrieri ca provenind de la Dionisie din Areopag, dacă nu le vedem folosite de Părinții de până atunci? La această obiecție se poate răspunde: Scrierile acestea nu dădeau argumente pentru apărarea Sfintei Treimi sau a învățaturii despre Hristos. Ele au fost, poate, copiate mai puțin și folosite de cercuri mai restrânse. De altfel, Părinții nu se prea foloseau în scrisul lor de scrisul Părinților anteriori, ci aproape numai de Sfânta Scriptură.

Dar cum apăra autorul areopagiticilor credința creștină, folosindu-se de limbajul filosofic al timpului? Prin aceasta trecem la expunerea componentelor gândirii din ele.

a. El face o deosebire clară între ființa tuturor celor între care trăim și Cel mai presus de ființă. Ființa derivă și în grecește de la „a fi" : e participiul lui „a fi". Deci, ființa e una cu existența. Autorul areopagiticilor folosește pentru Dumnezeu termenul de Cel mai presus de ființă nu în sensul de ființa cea mai înaltă, ci în sensul de Cel de dincolo de existență. El nu este o simplă existență, ci este dincolo de existență, pentru că orice existență, așa cum o cunoaștem, ține să aibă o cauză. Dumnezeu e dincolo de existență, pentru că e necauzat, dar prin aceasta e și cauzatorul tuturor. Aceasta indică o deosebire totală între Dumnezeu și lume. Autorul face o deosebire de „ființă" între toate cele ce există și El - aceasta îi dă și puterea de-a fi singurul cauzator adevărat al tuturor. Dionisie apăra astfel ideea existenței lui Dumnezeu ca deosebit de lume, împotriva filosofiei de dinainte de Hristos.

b. El împrumută din filosofia platonice ideea identității între existență și bine. Însăși existența este un bine. Și cea mai înaltă existență e cel mai mare bine. Dar, pe când Platon nu se arătase consecvent până la a trage din bunătate concluzia că ea implică o eternă relație între Persoană și Persoană, autorul areopagiticilor trage această concluzie.

Dar Dumnezeu nu e nici simplu bunătatea, ci e mai presus de bunătate sau bunătatea necauzată și cauzatoare a toată bunătatea. Aceasta e o altfel de bunătate decât cea cunoscută de noi. Ea e o bunătate deplin dată de bunătatea mai presus de ea. Bunătatea lui Dumnezeu e din ea însăși, e una cu o libertate desăvârșită.

Treptele existenței, dependente între ele, cele superioare obligate să le susțină și să le ridice pe cele inferioare în existență, deci în bunătate, iar cele inferioare atrase de cele superioare, sunt toate într-o dependență între ele, dar și față de Dumnezeu cel mai presus de bunătate, deci bun prin sine, bun în mod desăvârșit. Aceasta dă un temei ierarhiilor cerești și pământești și legăturii dintre ele. Obligația față de cele mai mici și simțirea atracției celor mici de către cele mari dă un temei launtric legăturii dintre membrele ierarhiilor. Prin aceasta, Dionisie argumenta nu numai existența unui Dumnezeu deosebit de lumea văzută, ci și a unei ordini ierarhice superioare acestei lumi, pe care de asemenea filosofia antică nu o admitea.

După Dionisie, ierarhia întregii creații unește și lumea îngerească cu cea pământească, dar și toate treptele lumii îngerești și ale lumii pământești între ele. În viziunea aceasta ierarhică, toate treptele mai de jos primesc iluminările dumnezeiești prin cele mai de sus, iar cele mai de sus au obligația să comunice celor mai de jos iluminările dumnezeiești. Numai cea mai de sus treaptă îngerească primește iluminările de la Dumnezeu exclusiv. Dar aceasta nu înseamnă că Dumnezeu e în relație directă numai cu cetele treptei de sus (Tronuri, Heruvimi și Serafimi), nici că în relația cu cetele acestea Dumnezeu e desprins de cetele de după ele. Dumnezeu ține seama, creând treapta cea mai de sus, de treptele de după ea, făcându-le apte să comunice iluminările lor acestora. Iar treptele de după treapta de sus îl trăiesc și ele pe Dumnezeu, dar unit cu treapta cea mai de sus și cu cele superioare lor, precum și treapta cea mai de sus și cetele ei îl cunosc pe Dumnezeu impunându-le vederea treptelor mai de jos, cărora trebuie să le comunice tot ce au de la Dumnezeu. De altfel, nimeni dintre oameni nu poate simți legătura cu Dumnezeu fără o legătură cu oamenii, deci, în mod poate inconștient, și cu îngerii.

Toate cele din lume sunt unități, dar există și diferite grade de unitate între ele și o anumită unitate între toate. Dar unitățile acestea sunt compuse și dependente între ele și de Cel Unul care nu are nimic compus și nu e unit în mod nonvoit cu altele, ci e Unul prin Sine în mod desăvârșit și independent de toate. El e cauza necauzată a tuturor unităților din lume și a unității între ele. Ele toate arată prin aceasta că sunt într-o dependență de Cel Unul mai presus de tot ce cunoaștem noi ca unitate.

Însă, Acest Unul, dacă e și suprabunătatea prin Sine, nu e opus iubirii. Unitatea Lui e prin ea însăși, dar e o unitate vie, deci nu se opune Treimii. Unitatea Lui e o unitate a iubirii. El e Unul viu sau Unul plin de iubire în Sine. El iese prin aceasta veșnic din Sine, dar și rămâne veșnic în Sine. Primul fapt îl explică pe al doilea, fără ca acest al doilea fapt să-i fie impus de primul fapt. Astfel, Dumnezeu stă în Sine și iese veșnic din Sine în Sine, dar când voiește, iese din Sine și în altele, producându-le prin creație și căutând să și le apropie, adică stând și ieșind în acest al doilea înțeles.

Ieșirea în Sine nu-l obligă la ieșirea în cele care sunt deosebite de Sine sau Dumnezeu nu iese din Sine în Sine, ca Treime, pentru că trebuie să iasă la altele, la producerea lor, cum am văzut că spune Pr. Cicerone Iordăchescu. De aceea *proodoi* nu se pot traduce cu „emanații” (nonvoite), cum le traduce același.

c. Dar toate aceste însușiri ale dumnezeirii o arată mai presus de înțelegere sau ne arată că Dumnezeu nu poate fi caracterizat prin caracterele proprii lumii. El nu e existență, nu e bunătate, nu e unitate, nu e înțelegere. Acestea și toate celelalte însușiri din lume nu sunt deosebite la El doar prin gradul suprem în care le are, căci mai degrabă nu le are. Dar negațiile lor nu au înțelesul peiorativ al nimicului, ci înțelesul superior al celor ce sunt mai presus de ceea ce e propriu lumii. Aceasta o repetă des autorul scrierilor.

Omul ridicat la modul unei înalte sfințenii sau trăiri a lui Dumnezeu, dându-și seama de această înălțime neînțeleasă a lui Dumnezeu, mai mult îl trăiește, decât îl explică prin diferitele noțiuni raționale.

d. O altă deosebire de „ființă” între Dumnezeu și lume, prin ceea ce se separă de panteism, o afirmă autorul areopagiticilor prin considerarea lui Dumnezeu ca nepasiv, deci neexpus relațiilor și posibilităților patimilor, pe când lumea chiar prin faptul dependenței ei de Dumnezeu este pasivă

și supusă relațiilor și posibilităților patimilor. Dar pasivitatea componentelor lumii are diferite grade. Îngerii sunt pasivi, întrucât sunt dependenți în existența lor de Dumnezeu, dar au totodată o responsabilitate față de El. Dar responsabilitatea unește în ea dependența și libertatea. Ei pot, de aceea, contesta dependența sau responsabilitatea lor de Dumnezeu, ceea ce au și făcut unii dintre ei. Un grad inferior de creaturi, cele umane, au în ele nu numai dependența de Dumnezeu unită cu responsabilitatea față de El, ci și o parte pur pasivă, cum e trupul, cu procesele și simțirile lui. Însă omul poate face prin responsabilitatea lui să se umple de puterile dumnezeiești și deci să participe la libertatea spiritului lui și trupul. Un grad inferior al creaturilor nu are decât pasivitatea simțirii unei vieți lipsite de conștiință. Acestea sunt animalele și, într-un anumit sens, plantele. Dar au și ele un rost pentru susținerea vieții în trup a omului. În sfârșit, există categoria materiei simple a pământului, a mineralelor, care n-au decât o pasivitate, însă sunt și ele necesare pentru viața omului.

În orice panteism, toate sunt dependente una de alta. Nu există ceva independent deasupra totului sau a tuturor. Căci și esența din care emană toate e supusă unei legi.

Autorul areopagiticilor face prin toate cele amintite o deosebire categorică între Dumnezeu și lume. Dar, pe de altă parte, el unește strâns lumea de Dumnezeu. Aceasta se vede și din faptul că pe de o parte Dumnezeu iese din Sine dând ființă celor deosebite de El, pe de alta iese prin „ieșiri” *proodoi*, la lucruri ca să le „întoarcă” spre El, ca să le umple de darurile bunătății Lui. Cei ce au văzut în aceste scrieri un caracter panteist au confundat aceste două feluri de acte sau de ieșiri ale lui Dumnezeu. Dar, dacă n-ar fi o deosebire între ele, la ce ar mai trebui ca Dumnezeu să continue să ridice spre El și în El cele aduse la existență de El? Autorul folosește pentru aducerea la existență a lucrurilor din lume, a îngerilor și a oamenilor, termenul *paragein* (παράγειν, a aduce la existență, a da existență), iar pentru darurile ce le dă acestora ulterior, spre ridicarea veșnică spre Sine, termenul *proodoi*. Cei ce văd în aceste scrieri o pecete panteistă confundă în mod greșit aceste două feluri de acte, de ieșiri.

Dar atât actul creator, cât și actele de îmbogățire a celor create cu daruri mereu sporite arată creaturile unite în mod nedespărțit cu Dumnezeu. Deși autorul vorbește și de distincții sau despărțiri între creaturi și între ele și Dumnezeu, totuși nu exclude prin aceasta o anumită nedespărțire între El și creaturi, chiar când se închid undelor de bunătate și de existență superioară venite din El. Căci ele n-ar putea exista, dacă n-ar fi ținute în existență de Cauzatorul mai presus de existență al existențelor. Nu se poate cugeta o totală despărțire a lumii de Cauzatorul ei, o totală independență a ei de El. Aceasta nu e panteism, dar nici separație între Dumnezeu și lume.

e. În sfârșit, o componentă importantă a temei legăturii lui Dumnezeu cu lumea, care formează conținutul scrierilor areopagitice, este faptul că toate cele deosebite de Dumnezeu sunt aduse la existență pentru a servi ca simboale prin care se arată lucrător Dumnezeu. Ele au prin aceasta o anumită capacitate de-a primi în ele și transmite prin ele lucrările dumnezeiești. Actualizând lucrurile și gesturile omenești ca simboale, ele sunt sfințite și făcute mijloace de sfințire a unora prin altele. Aceasta dă un caracter liturgic existenței lor.

În primele timpuri creștine, viața liturgică - imne, sfințiri, binecuvântări - era foarte bogată. Liturgia s-a scurtat cu timpul din extensiunea ei bogată - din Constituțiile apostolice, din Liturgia iacobită - tot mai mult, până la Liturgia Sf. Ioan Gură de Aur. Faptul că autorul scrierilor areopagitice indică o viață liturgică bogată a comunităților creștine este încă o dovadă a vechimii lor. În Răsăritul ortodox, păstrător fidel al tradiției apostolice, s-a menținut până azi practica unor multiple acte de sfințire, o dată cu conștiința că Dumnezeu e prezent în toate prin lucrările sale sfințitoare. Dionisie Areopagitul a influențat explicarea teologică a acestei prezențe active a lui Dumnezeu în viața Bisericii. O vedem aceasta în opera Sf. Maxim Mărturisitorul și a Sf. Grigorie Palama. Amândoi afirmă prezența lui Dumnezeu în toate prin lucrările sau energiile sale necreate, care sunt deosebite de ființa sa. Occidentul, neadmițând această deosebire, cum se vede și din opoziția ce-o făcea Varlaam Sfântului Grigorie Palama și neputând admite o unire a oamenilor și a lumii cu ființa lui Dumnezeu - căci aceasta le-ar confunda pe toate cu Dumnezeu -, a stăruit în conștiința unui Dumnezeu distant de lume și de oameni, cu o Biserică condusă de un vicar (de un locuitor al lui Hristos cel absent) sau s-a declarat pentru extrema unei mistici panteiste (Eckhart, Jacob Böhme), de care nu sunt străine nici filosofii lui, care nu cunosc decât lumea aceasta ca ultimă realitate.

Consecvent acestei viziuni, Occidentul creștin a dat operei mântuitoare a lui Hristos o interpretare pur juridică și a văzut-o împlinită în singurul moment al răstignirii Lui pe cruce, ca satisfacere a onoarei lui Dumnezeu jignită de păcatul strămoșesc. În Răsărit, ca și în scrierile areopagitice, Fiul lui Dumnezeu a luat firea omenească pentru a o face mediu neîncetat al îndumnezeirii noastre, al sfințirii noastre, care ne susține și pe noi pe calea unei vieți înfrânate și tot mai sfinte. De aceea, toți Părinții, inclusiv Dionisie Areopagitul, folosesc termenul îndrăzneț de „îndumnezeire” sau chiar de „dumnezei” (*Ierarhia cerească*, capitolul XII, 3; cf. II Petru 1,4), se înțelege „prin har”, cum s-a precizat mai târziu, pentru învățători și credincioși cu viața sfântă. Cât de mult s-a depărtat protestantismul de această comuniune cu Dumnezeu, afirmând că nu suntem curățați de păcate!

Sf. Grigorie Palama a aflat în scrierile lui Dionisie Areopagitul poate cele mai multe dovezi pentru susținerea afirmației monahilor isihăști că practica rugăciunii neîncetate a lui Iisus le dă puțința să-l vadă pe Iisus în lumină, în inima lor, fapt care explică și nimbul de lumină în care sunt zugrăviți sfinții în Ortodoxie. Se poate vedea aceasta în multe citate date din Dionisie, analizate în scrierea Sf. Grigorie Palama⁴.

În general, în Ortodoxie, scrierile lui Dionisie au fost temei de susținere a prezenței active a lui Dumnezeu în viața Bisericii și în lume, nu temei pentru o mistică panteistă sau un conținut care n-a fost de folos.

III. Alte semne care par să arate vechimea postapostolică, ba chiar apostolică a scrierilor areopagitice

În *Ierarhia bisericească*, autorul afirmă că Botezul și Liturgia erau săvârșite de episcop. El era ajutat de puțini preoți, dar de mai mulți diaconi. Și se botezau în general oameni în vârstă, nu copii. Dar acestea erau proprii Bisericii din primele timpuri, când bisericile luau ființă în orașe, unde se instituiau episcopi și veneau la creștinism oameni în vârstă, care erau convinși de alți creștini să vie sau să se lase aduși la episcop pentru a fi botezați.

Tot episcopul e prezentat săvârșind înmormântarea. Tot un semn al alcătuirii acestor scrieri în primele timpuri creștine, când creștinismul era persecutat, pare să fie vorbirea lor despre „terapeuți” (slujitori), un fel de paraciseri, de obicei necăsătoriți, care aveau ca rol principal păzirea ușilor locașurilor unde aveau loc adunările și slujbele creștinilor. Acest serviciu nu mai avea rost în secolele V-VI, căci trecuse timpul catacombelor.

S-a mai obiectat împotriva vechimii scrierilor areopagitice, deci împotriva lui Dionisie Areopagitul ca autor al lor, folosindu-se ca argument descrierea, în capitolul VI al *Ierarhiei bisericești*, sfințirii monahilor, care n-ar fi apărut decât în secolul IV. Dar știm despre Antonie cel Mare că s-a făcut monah în secolul III (căci se născuse la 255). Oare n-a urmat el unei tradiții mai vechi? Poate erau la început puțini astfel de creștini (căci și creștinii erau puțini) care preferau să trăiască în curăția vieții singuratice. Dar, oare, nu erau unii care urmau cuvântul Sf. Apostol Pavel: *Eu voiesc ca toți oamenii să fie cum sunt eu însumi. Dar fiecare are de la Dumnezeu darul lui: unul așa, altul într-alt fel* (I Cor. 7,7). Oare nu simțeau și-atunci unii credincioși că au darul unei vieți trăite asemenea Sf. Apostol Pavel și celorlalți Apostoli? Poate că încă nu se duceau în pustie, nici nu formau obști ieșite dintre creștini. Dar poate slujeau într-un anumit fel Bisericii și erau mai frecvent în ea. Poate aceștia sunt „terapeuți” (slujitorii) de care vorbește autorul în *Epistolele sale*, termen pe care Sf. Maxim Mărturisitorul îl traduce prin „monah”. Această stare deosebită a lor, un fel de paraciseri, a putut da câte unuia îndrăzneala să mustre pe câte un preot care i se părea că nu e la înălțimea chemării lui. Căci, poate, nu se impusese definitiv autoritatea de neînlocuit a preotului. Faptul acesta, descris în *Epistola a III-a* e greu de înțeles că s-ar fi putut întâmpla în secolul VI, când autoritatea preotului era de mult consacrată.

Cele spuse în aceste pagini sunt un rezumat extrem de sărac și de general al bogăției și adâncimii conținutului scrierilor areopagitice, pe care traducerea noastră e departe de a-l fi putut reproduce în mod fidel. Căci însuși limbajul lor e atât de subtil și de complex, că nimeni nu-l poate reda în mod satisfăcător. De aceea, în franceză s-a tradus de vreo unsprezece ori. Dar Gandillac le traduce din nou, în speranța că restituie nuanțe pe care nu le-au putut exprima traduceri anterioare. De aceea am întreprins noi o nouă traducere pe lângă cea a Pr. Cicerone Iordăchescu și Theofil Simenschy,

silindu-ne să o exprimăm în termeni românești mai tradiționali, duhovnicești și evitând pe cât am putut neologismele de origine franceză. De aceea nu împărtășim spusa Pr. Cicerone Iordăchescu că „Scrișul lui (al lui Dionisie, n.n.) ne amintește de dialectica lui Platon sau Hegel, fără să aibă geniul acestor doi mari corifei ai gândirii umane” (*op. cit.*, p. XXIII). Noi socotim că gândirea lui Dionisie e mai satisfăcătoare decât a lui Platon și Hegel.

Și, ca încheiere, pentru toate motivele amintite, ținem să spunem că vrem să păstrăm numele de Dionisie Areopagitul pentru autorul acestor scrieri. Chiar dacă autorul lor ar fi cineva de mai târziu, dacă el a ținut să-și dea acest nume, îi respectăm voința și e vrednic pentru această mare operă de apelativul de Sfânt, ca ceilalți Părinți bisericești.

Ca o contribuție la înțelegerea scrierilor areopagitice, am tradus și *Scoliile* la ele, ale Sfântului Maxim Mărturisitorul.

Hans Urs von Balthasar socotește că *Scoliile* nu îi aparțin lui Maxim Mărturisitorul, ci lui Ioan, episcop de Scythopolis din Galileea, din prima jumătate a secolului VI⁵. Dar Otto Bardenhewer le socotește ale Sfântului Maxim⁶. Consider că e mai probabilă opinia celui din urmă.

Note

1. Dionisie Pseudo-Areopagitul (sec. V-VI), *Ierarhia cerească. Ierarhia bisericească*, trad. din gr. de Pr. Cicerone Iordăchescu, Chișinău, 1932; idem, *Despre numele divine. Teologia mistică*, trad. din gr. de Pr. Cicerone Iordăchescu și Theofil Simenschy, Iași 1936.

2. Maurice de Gandillac, *Oeuvres complètes du Pseudo-Denys l'Aréopagite*, Paris, 1943.

3. Pr. Gheorghe Drăgulin, *Ieromonahul Dionisie Smeritul „Exiguus” sau „Cel Mic”* (aprox. 470-550), în „Studii teologice”, XXXVII (1985), nr. 7-8, p. 521-539; idem, *Premise și perspective în dezbaterea din ultima sută de ani asupra Sfântului Dionisie Areopagitul și a operei sale*, în „Glasul Bisericii”, XL (1986), nr. 1, p. 73-87; idem, *Prefetele cuviosului Dionisie Smeritul sau Exiguul la unele traduceri în limba latină*, în „Mitropolia Olteniei”, XXXVIII (1986), nr. 2, p. 76-125; idem, *Un fiu de mare faimă al Arhiepiscopiei Tomisului din veacul al VI-lea la Roma*, în „Glasul Bisericii”, XLV (1986), nr. 3, p. 62-79; idem, *Cuviosul Dionisie Smeritul sau Exiguul. Două epistole despre problemele datei Paștelui și elementele calculului calendaristic și pascal*, în „Mitropolia Olteniei”, XXXIX (1987), nr. 1, p. 27-70; idem, *Identitatea lui Dionisie Pseudo-Areopagitul cu ieromonahul Dionisie Smeritul (Exiguul)*, Craiova, 1991.

4. *Despre Sfânta Lumină*, în *Filocalia românească*, vol. VII, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, București, 1977, p. 263-373.

5. Hans Urs von Balthasar, *Das Scholienwerk des Johannes von Scythopolis*, în „Scholastik”, V (1940), nr. 1, p. 16-38.

6. Otto Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, Bd. 4, 1932, p. 297.

A celui între sfinți
DIONISIE AREOPAGITUL

Despre
IERARHIA* CEREASCĂ

Presbiterul* Dionisie Areopagitul către împreună-presbiterul Timotei

Capitolul I¹

*Toată lumina dumnezeiască îndreptându-se, cu bunătate, în chip felurit,
spre cele providențiate², rămâne simplă;
și nu numai atât, ci le și unește pe cele luminate*

§1

Toată darea cea bună și tot darul desăvârșit este de sus, pogorându-se de la Părintele luminilor (Iac. 1,17). Dar și toată strălucirea luminoasă ce pornește de la Tatăl și vine la noi o bună dăruire și ne umple iarăși de o putere unificatoare, ne îndreaptă în sus și ne întoarce spre unitatea (cf. Ioan 17,21; I Cor. 1,10) și simplitatea îndumnezeitoare a Tatălui ce ne adună în Sine. Căci din El* și spre El sunt toate, cum a spus sfântul Cuvânt (Rom. 11,36).*

§2

Așadar, chemând pe Iisus, lumina Tatălui, existența adevărată, care luminează pe tot omul ce vine în lume (Ioan 1,9), prin care am dobândit intrarea la Tatăl, începutul luminii (cf. I Tim. 2,5), să căutăm, pe cât se poate, spre tălmăcirile preasfintelor cuvinte predate nouă de Părinți*. Și să privim în chip simbolic*, prin înălțarea gândului la ierarhiile minților* cerești, pe care ni le descoperă acele cuvinte, pe cât ne este cu putință. Și, primind dăruirea luminii începătoare și mai presus de

început* a Tatălui, începătorul dumnezeirii (care ne descoperă prea fericitele ierarhii ale îngerilor în simboale pline de înțeles), cu ochii nemateriali și neclintiți, să ne întindem din ea iarăși spre obârșia ei simplă. Căci aceasta nu pierde niciodată ceva din unitatea ei cea mai dinlăuntru*, atunci când se înmulțește și pornește din sine cu bunătate pentru înălțarea și unirea celor providențiate, spre îmbinarea* lor cu ea, ci rămâne neclintită înlăuntru ei, fixată statornic în identitatea ei nemișcată, deși pe cele ce tind spre ea le atrage potrivit cu ele și le unește prin unitatea ei simplificatoare. Căci nu e cu putință să ne lumineze nouă altfel lumina dumnezeiască începătoare, dacă nu e învăluită în chip înălțător în felurimea sfintelor acoperăminte* și nu se acomodează prin providența părintească în chip potrivit cu firea* celor ce ne sunt proprii.

§3

De aceea începătorul desăvârșirii* ne-a rânduit preacucernica ierarhie bisericească, învrednicind-o de imitarea mai presus de lume* a ierarhiei cerești, ca pe una ce

înfățișează ierarhiile nemateriale amintite în chipuri materiale și forme compuse, pentru ca, potrivit cu noi înșine, să fim ridicați de la chipurile* preasfinte spre înălțimile și asemănările simple și lipsite de chipuri. Fiindcă nu poate mintea noastră să ajungă până la imitarea și vederea (contemplarea) nematerială a ierarhiilor cerești, dacă nu se folosește de călăuzirea materială* (cf. Rom. 1,20) potrivită ei, privind frumusețile arătate* precum chipuri ale măreției nevăzute și bunele mișcări simțite ca semne sensibile ale revărsării spirituale și luminile materiale ca înfățișări văzute ale dăruirii luminii nemateriale.

Iar sfințitele învățături desfășurate* trebuie socotite ca mijloace de împlinire a dorinței de vedere a minții; și treptele bine orânduite ale celor de aici ca un mijloc al

deprinderii* purtării armonioase față de cele dumnezeiești. În sfârșit, împărtășirea de prea dumnezeiasca Euharistie trebuie socotită ca împărtășire de Iisus. Și toate celelalte câte s-au dat ființelor cerești mai presus de lume* nouă ni s-au dat în chip simbolic.

Deci, pentru această îndumnezeire pe măsura noastră începătorul desăvârșirii și de oameni iubitorul ne-a arătat nouă ierarhiile cerești și a făcut împreună liturghisitoare cu ele ierarhia noastră, pentru asemănarea noastră după putință, prin slujirea preotească de chip dumnezeiesc a ei. Și a înfățișat mințile mai presus de ceruri în chipuri simțite prin cuvintele compuse ale Scripturii*, ca să ne ridice* prin cele simțite la cele inteligibile și de la simboalele alcătuite cu sfințenie la culmile* simple ale ierarhiilor cerești³.

Capitolul II

În mod cuvenit, cetele dumnezeiești și cerești se arată prin simboale neasemenea lor

§1

Deci trebuie, precum socotesc, să arătăm întâi care gândim că este scopul întregii ierarhii și de ce folos este fiecare parte a ei celor părtași de ea. Apoi să proslăvim ierarhiile cerești potrivit înfățișării* lor prin cuvintele Scripturii. După aceea, să spunem prin ce chipuri sfinte înfățișază cetele cerești cuvintele Scripturii și spre ce simplitate trebuie să se facă urcușul prin aceste chipuri. Aceasta ca nu cumva să cugetăm și noi în mod necuvenit, împreună cu cei mulți, că mințile cerești și de chip dumnezeiesc ar fi niște ființe cu multe picioare și cu multe fețe, coborându-le la chipul dobitocesc al vitelor sau la cel sălbatic al leilor, sau să ni le închipuim având cîoc încovoiat ca vulturii (cf. Iez. 1,6-10; Dan. 7,4; Apoc. 4,7) sau chip de păsări înaripate, acoperite cu pene (cf. Iez. 1,11; Is. 6,2), sau fiind ca niște roți de foc deasupra cerului (cf. Iez. 1,15; Dan. 7,9), tronuri materiale (cf. Iez. 1,26; Dan. 7,9; Apoc. 4,4), potrivite șederii lui Dumnezeu cel stăpânitor, sau ca niște cai felurit colorați (cf. Zah. 1,8; 6,2) și ca niște

căpetenii de oști, ca purtători de lănci (cf. Iosua, 5,14) și câte alte predate nouă de cuvintele Scripturii printr-o sfântă închipuire în felurimea simboalelor revelației. Căci teologia (Scriptura) s-a folosit foarte simplu* de sfintele închipuiri poetice* pentru mințile fără chipuri, ținând seama, cum s-a spus, de mintea noastră și gândindu-se la ridicarea potrivită ei și plâsmuind sfinte descrieri în stare să o înalțe⁴.

§2

Deci, de gândește cineva să primească sfintele forme compuse* ca proprii celor care prin ele însele* ne sunt necunoscute și de nevăzut, el trebuie să socotească sfințitele descrieri ale sfintelor minți din Scripturi nepotrivite lor, ca și toată această înfățișare îngroșată* a numirilor îngerești. Și atunci spune că scriitorii Scripturii, când s-au gândit la prezentarea trupească a celor netrupești, au trebuit să plâsmuiască pentru acesta, pe cât le-a fost cu putință, forme proprii și înrudite

lor (scriitorilor) de la ființele ce ne sunt nouă mai vrednice de cinste întrucâtva mai nemateriale* și mai presus de altele și să nu învâluie simplitățile cerești și de chip dumnezeiesc* în multifelurimea formelor celor mai de pe urmă de pe pământ. Căci prima faptă ne este mai proprie nouă și mai în stare să ne înalțe și nu coboară cele mai presus de lume la neasemnări nepotrivite; iar a doua face mintea noastră să îndrepte în chip necuvenit injurii împotriva puterilor dumnezeiești și să rățească sprijinindu-se* pe compoziții lipsite de sfințenie.

Pe lângă aceasta, unul ca acesta ar putea socoti ținuturile cerești umplute de formele unor lei* și cai și de imne de mugete și de grupuri* de păsări* și de alte animale* și de lucruri materiale lipsite de cinste în câte sunt zăgrăvite (cetele îngerești) în Sfintele Scripturi și care ne pot duce la o cugetare aiurită (absurdă), mincinoasă și pătimasă* când nu sunt luate ca simple chipuri neasemenea acelora. Dar* căutarea adevărului ne arată, precum socotesc, sfânta înțelepciune a cuvintelor Scripturii în înfățișarea chipurilor tuturor minților cerești, având grijă ca prin fiecare din ele să nu ajungem nici să jignim puterile dumnezeiești*, nici să ne alipim pe noi în chip pătimăș la starea coborâtă a chipurilor.

În mod cuvenit ni s-au propus* deci chipuri ale celor fără chipuri* și forme ale celor fără formă. Un motiv pentru aceasta ar putea fi nu numai cunoașterea noastră prin analogie, care nu poate să se înalțe nemijlocit* la vederile (contemplațiile) spirituale și are nevoie de ajutoare potrivite cu firea noastră, care ne duc la vederile minților fără formă și mai presus de lume, prin forme* ce ne sunt apropiate, ci și faptul că, potrivit cu cuvintele tainice ale Scripturii, acelea se ascund prin negrăite și sfinte ghicituri și trebuie făcut de neapropiat celor mulți adevărul sfânt și ascuns al minților mai presus de lume. Căci nu fiecare e sfințit și nu e a tuturor, cum spun Scripturile, *cunoștința lor* (I Cor. 8,7; cf. Mat. 13,11; Luc. 8,10). Dacă însă ar învinovăți cineva descrierile figurate nepotrivite, spunând că e rușine să se alipească asemenea chipuri urâte ceteilor de chip dumnezeiesc și preasfinte, ajunge să i se spună că modul sfintei descoperiri este îndoit*.

Unul din cele două moduri se folosește, precum se cuvine, de chipurile sfinte asemănătoare. Iar altul plâsmuiește alcătuiți de forme neasemnătoare*, pentru ceea ce e cu totul neasemnător și de neînțeles.

Predaniile tainice ale Scripturilor revelatoare proslăvesc uneori chiar fericirea vrednică de închinare a dumnezeirii mai presus de ființă ca: Cuvânt* (cf. Ier. 1,4; Ioan 1,1), și Minte (cf. Rom. 11,34; I Cor. 2,16), și Ființă (cf. Ieș. 3,14; Apoc. 1,4,8), arătând raționalitatea și înțelepciunea dumnezeiască a ei, care este existența cu adevărat existentă și cauza adevărată a celor existente. Și o închipuiesc ca lumină (cf. I Ioan 1,5; Ioan 1,8) și o numesc viață* (cf. Ioan 1,4; 5,26; 11,25; 14,6). Căci aceste sfinte închipuiri sunt mai înalte și mai cuvenite și întrec formele materiale.

Dar sunt și ele departe de adevărata asemănare cu dumnezeirea. Căci aceasta este mai presus de toată ființa și viața și nici o lumină nu o poate caracteriza, precum orice cuvânt și minte rămân fără nici o asemănare cu ea.

Alteori, e proslăvită de aceleași Scripturi prin înfățișări neasemnătoare, numind-o nevăzută*, nesfârșită și necuprinsă (cf. Col. 1,15; Ioan 1,18; I Tim. 6,16); și, spunând că e din cele ce nu sunt, nu spun că este ceva ce nu este. Căci aceasta îi este, precum socotesc, mai propriu. Pentru că, precum a explicat predania ascunsă și sfântă, spunem adevărul când zicem că ea nu e ceva din cele ce sunt, fiindcă nu cunoaștem nemărginirea (indefinitul) ei, cea mai presus de ființă, neînțeleasă* și tainică.

Dacă, deci, negațiile* privitoare la cele dumnezeiești sunt adevărate, iar afirmațiile sunt nepotrivite, descrierile prin închipuiri neasemnătoare sunt mai potrivite ascunzimei celor tainice. Căci descrierile Scripturii cinstesc* și nu acoperă în chip urât cetele cerești, înfățișându-le prin chipuri neasemnătoare; ci le arată prin aceasta ca pe unele ce sunt în chip mai presus de lume deasupra tuturor celor materiale. Iar că descrierile neasemnătoare înalță mai mult și mintea noastră decât cele asemănătoare, nu socotesc că va nega cineva din cei drept cugetători. Fiindcă este ușor ca cele mai de cinste* să amăgească pe mulți, făcându-i să

socotească unele ființe cerești asemenea aurului și ca pe niște bărbați fulgerători de lumină, măreți, îmbrăcați în veșmânt scilpitor (cf. Dan. 7,9; II Mac. 3,25; Mat. 28,3; Marc. 16,5; Fapt. 1,10; Apoc. 4,4) și scânteind ca un foc nevătămător* și în atâtea alte chipuri asemănătoare, în câte a închipuit Scriptura mințile cerești. Ca să nu pătimească aceasta cei ce n-au înțeles nimic mai înalt decât cele văzute, înțelepciunea cuvioșilor scriitori ai Scripturii coboară cu sfințenie și la neasemănările nepotrivite, neîngăduind alipirea iubirii noastre la cele materiale, ca să se odihnească în chipurile necuvenite; ci trezind pornirea spre înălțare a sufletului, îi propun neplăcutele forme urâte* ale acelor alcătuirii. Astfel ajută chiar celor foarte alipiți de materie să vadă că nu e îngăduit, nici adevărat ca vederile* celor cerești și dumnezeiești să fie cu adevărat asemănătoare unor atât de urâte chipuri. De altfel trebuie să înțelegem și aceasta, că nici una din existențe în general nu e lipsită de o împărtășire la bine, dacă, precum spune adevărul Scripturilor, toate sunt *bune foarte*⁵ (Fac. 1,31).

§4

Deci e cu puțință înălțarea din toate la vederi (contemplații) bune; și se pot cunoaște din cele materiale asemănările neasemănătoare ale celor inteligibile și înțelegătoare⁶. Căci cele înțelegătoare au în alt mod cele ce s-au dăruit celor sensibile.

De fapt mânia* se ivește în cele necuvântătoare din pornirea pătimășă și mișcarea lor mâniașă e plină de toată iraționalitatea. Dar în cele înțelegătoare trebuie să se înțeleagă în alt mod mânia. Ea se arată, precum socotesc, în acestea – raționalitatea* lor bărbătească și deprinderea neclintită în dispozițiile de chip dumnezeiesc și neschimbate. La fel spunem că pofta în animale este pornirea pătimășă necugetată și alipită de materie ce se ivește dintr-un impuls, născută în chip nestăpânit spre cele schimbăcioase sau dominarea nerațională a unei dorințe, care împinge tot animalul spre lucrul poftit. Iar când le închipuim pe seama celor înțelegătoare atribuindu-le asemănarea neasemănătoare, socotind că au și poftă*, trebuie să înțelegem prin aceasta iubirea dumnezeiască (cf. Deut.

6,5; Pild. 4,6) față de ceea ce este nematerial și mai presus de raționalitate și minte și dorința neclintită și neobosită pentru vederea curată și nepătimașă mai presus de lume și de transparența culminantă, limpede și prea sfântă a acelora și de comuniunea cu adevărat spirituală, rațională și veșnică, cu măreția înfrumusețătoare și neîngelătoare. Și trebuie să înțelegem prin poftă simțirea nestăpânită, încordată și de neîntors și de nimic oprită pentru Dumnezeu, a iubirii neschimbate și neamestecate* față de frumusețea dumnezeiască și pornirea* totală spre ceea ce e cu adevărat vrednic de dorit.

Dacă neraționalitatea animalelor necuvântătoare sau simțirea lucrurilor materiale o numim lipsă de rațiune și simțire a celor proprii lor, ființele nemateriale și înțelegătoare le recunoaștem ca întrecând în chip sfânt și mai presus de lume rațiunea noastră legată de trup și trecătoare* de la una la alta și simțirea noastră materială și străină minților netrupești. Dar e cu puțință să închipuim forme ce nu sunt contrare cetelor cerești chiar pornind de la părțile cele mai de jos ale materiei*, dat fiind că și ea își are existența de la Cel cu adevărat bun și în toate ale ei înfățișează niște trăsături frumoase ale ființelor înțelegătoare. Și e cu puțință să urcăm prin ele spre modelele nemateriale, înțelegând, cum s-a spus, cele asemănătoare prin cele neasemănătoare și văzând aceleași* trăsături nu ca fiind la fel, dar într-o armonie și fiind proprii atât celor înțelegătoare, cât și celor sensibile.

§5

Îi vom afla pe scriitorii tainelor închipuind nu numai în înfățișarea cetelor cerești, ci și în descoperirile dumnezeiești*. De fapt ei proslăvesc dumnezeirea pornind de la cele ce se văd cinstite*, ca soarele* dreptății (cf. Mal. 3,20), răsărind în chip sfânt minții ca o stea a dimineții (cf. II Petr. 1,19; Apoc. 22,16) și luminând ca o lumină în chip descoperit și spiritual; alteori luminând fără vătămăre, ca un foc (cf. Ieș. 3,2; Deut. 4,24; Evr. 12,29) prin cele de la mijloc, ca apa (cf. Ps. 35,9; Ier. 2,13; Pild. 16,22; Apoc. 7,17; Iez. 47,1; Is. 44,3) ce aduce împlinirea vieții și, vorbind simbolic, pătrunzând în pânțele și

facându-se izvor (cf. Ioan 7,38; Apoc. 22,1) de râuri curgătoare de nereținut (cf. Ieș. 3,2); alteori ivindu-se din cele de pe urmă, ca un mir bine mirositor (cf. Cânt. 1,2). alteori ca piatra cea din capul unghiului (cf. Is. 28,16; Ef. 2,20). Dar au învăluit-o și în chipul animalelor sălbatice și au îmbrăcat-o în forma leului și a pantereii; și spun că ea va fi ca un pardos sau ca o ursoaică jefuită de pui (cf. Os. 5,14; 13,7; Dan. 7,4-6; Apoc. 13,2). Voi mai adăuga că e văzută și ca ceea ce e mai de necinste decât toate și pare și mai nepotrivit cu ea, când cei înaintați în cele dumnezeiești au închipuit-o și ca pe un vierme (cf. Ps. 21,6). În felul acesta, toți cei înțelepți în ale dumnezeirii și talmăcitori ai celor ascunse despart în chip nepătat Sfintele Sfințelor (cf. Is. 6,3) de cele nedesăvârșite și lipsite de sfințenie și vestesc ca o sfințită plămuire ceea ce e neasemenea, astfel încât nici cele dumnezeiești să nu fie la îndemâna celor întinați și nici cei iubitori de înțelegere a sfințitelor asemănări* să nu rămână la ele ca la unele adevărate; și ca cele dumnezeiești să fie cinstite prin negații adevărate și totodată să fie proslăvite prin însușirile celor de pe urmă existente ca reflexe* ale lor. Deci nu e nepotrivit faptul că își închipuiesc și ființele cerești din asemănările celor neasemănătoare ce nu li se potrivesc, pentru pricinile amintite.

Și poate nici pe noi, dacă pornind să le cercetăm ridicându-ne de la vederea exactă a celor văzute, nu ne-ar tulbura chipul urât* al descrierii închipuite a îngerilor. Căci prin acestea nelăsând mintea noastră să rămână în formele nepotrivite, îi dăm puțința ca nemulțumirii de acelea să se lepede de împătımirea de cele materiale și să se obișnuiască să tindă cu sfințenie prin cele văzute spre înălțimile mai presus de lume.

Acestea fie spuse de noi despre chipurile materiale și nepotrivite ale îngerilor* din Sfintele Scripturi. În cele următoare trebuie să definim* ce socotim* că este ierarhia. Și ce folos au din ierarhie cei făcuți părtași de ea. Fie ca în acest cuvânt să mă călăuzească Hristos al meu, dacă e îngăduit să spun, inspirându-mi întreaga explicare a ierarhiei. Iar tu, copile*, potrivit rânduielii cuvioase a predaniei noastre ierarhice – căci cele sfinte se dau sfinților –, ascultă cu sfințenie cele spuse cu sfințenie, îndumnezeindu-te prin pătrunderea în tainele dumnezeiești și deosebind, în ascunsul minții, cele sfinte de mulțimea* celor nesfințite, păzește-le pe cele sfinte în unitatea lor, iar cele întinate desparte-le. Căci nu e îngăduit, cum spun sfințele Evanghelii (cf. Mat. 7,6), *să se arunce porcilor frumusețea neamestecată, luminoasă și de frumusețe făcătoare a mărgăritarelor spirituale*.

Capitolul III

Ce este ierarhia și care este folosul ei

§1

Ierarhia este*, după mine, o sfințită rânduială și știință și lucrare asemănătoare, pe cât e cu puțință*, modelului dumnezeiesc și înălțată spre imitarea lui Dumnezeu prin luminările date ei de la Dumnezeu pe măsura ei. Iar frumusețea dumnezeiască, simplă, bună, este originea desăvârșirii*, cu totul neamestecată* cu orice neasemănare cu ea și împărtășind fiecăruia după vrednicie din lumina ei. Ierarhia desăvârșeste prin slujirea cea mai dumnezeiască, potrivit ei, în mod armonios, chipul celor ce participă la cele săvârșite.

§2

Deci scopul ierarhiei este asemănarea (cf. Mat. 5,48) și unirea cu Dumnezeu, pe cât e cu puțință, avându-l pe El drept călăuzitor în sfânta știință și lucrare. Căci, privind neclintit spre frumusețea lui atotdumnezeiască, ea se face întipărită de El în părtașii* ei ca în unii ce sunt dumnezeiești, ca în niște *oglinzi* atotstrăvezii și *nepătate* (cf. Întel. 7,26; II Cor. 3,18), primitoare ale strălucirii luminii începătoare și dumnezeiești; chipuri umplute de strălucirea dăruită, pe care o împărtășesc iarăși celor următori, potrivit rânduielilor dumnezeiești. Căci nu e îngăduit celor care desăvârșesc sau

chiar celor ce au fost desăvârșiți să facă* ceva contrar sfintelor rânduieli ale desăvârșirii*; nici să fie altfel, dacă doresc strălucirea îndumnezeitoare și tind în mod sfânt spre ea și se întipăresc după măsura fiecăreia din sfințitele minți.

Deci cel ce spune ierarhie, numește în general o anumită rânduială sfântă, un chip al frumuseții dumnezeiești, săvârșind în sfintele trepte* ierarhice taina iluminării proprii ei și asemenea făcându-se căpeteniei ei, pe cât îi este îngăduit. Căci desăvârșirea fiecăruia din cei chemați* în ierarhie constă în a fi fost înălțat la imitarea lui Dumnezeu, pe măsura lui. Iar ceea ce e mai dumnezeiesc ca toate, cum spune Scriptura, este a fi împreună lucrător al lui Dumnezeu (I Cor. 3,9; III Ioan 8) și a primi lucrarea dumnezeiască*, arătând-o, după putință, în sine. Astfel, fiindcă rânduiala* ierarhiei constă în a se curăți unii și a curăți pe alții și a se lumina unii* și a lumina pe alții, în a se desăvârși unii și a desăvârși pe alții, fiecăruia i se cuvine să înalte pe Dumnezeu în modul lui propriu. Fericirea dumnezeiască, ca să vorbim potrivit oamenilor, nefiind amestecată cu nici o neasemănare, ci fiind plină de lumina eternă, desăvârșită, n-are nevoie de nici o desăvârșire; ea e curățitoare, luminătoare și desăvârșitoare. Mai bine zis, este însăși curățirea sfântă, lumina și desăvârșirea, mai presus de curăție, mai presus de lumină, fiind izvorul autodesăvârșirii dinainte de lucrarea desăvârșirii altora și cauza întregii ierarhii și dincolo de toată sfințenia, prin depășirea ei.

Capitolul IV

Ce înseamnă numele îngerilor

§1

După ce am definit, pe cât socotesc bine, ce este ierarhia, trebuie să proslăvim în cele următoare treapta îngerească și sfințitele chipuri ce i se dau în Scripturi și să le privim cu ochi mai presus de lume, ca să le ridicăm prin înțelegeri tainice la simplitatea lor asemenea celei dumnezeiești și să laudăm obârșia științei întregii ierarhii cu o cucernicie vrednică de Dumnezeu și cu mulțumiri

§3

Deci cei ce se curățesc trebuie să se facă cu totul neamestecați cu cele nepotrivite și să se elibereze de împreunarea cu ceea ce e neasemenea cu ei (cf. Luc. 14,33; Ef. 4,22; Col. 3,9). Iar cei ce se luminează trebuie să se umple de lumina dumnezeiască, înălțându-se la deprinderea și puterea contemplației cu ochii preacurați ai minții*. Iar cei ce se desăvârșesc să se mute de la ceea ce e nedesăvârșit și să se facă părtași de cunoașterea desăvârșitoare a tainelor sfinte.

Apoi cei ce se curățesc* trebuie să transmită altora, prin abundența curăției lor, din neîntinarea proprie. Iar cei ce se luminează, ca minți mai pătimitoare, ce și-au însușit participarea la lumina și la comunicarea ei și s-au învrednicit în mod prea fericit de strălucirea sfântă, trebuie să reverse spre alții lumina lor, care întrece totul. În sfârșit, cei ce se desăvârșesc, ca cei ce cunosc comunicarea desăvârșitoare, trebuie să desăvârșescă pe cei ce se împărtășesc de inițierea atotsfântă în știința celor sfinte văzute. Deci fiecare treaptă ierarhică e ridicată la dumnezeiasca împreună-lucrare pe măsura ei, săvârșind, prin harul și puterea dată de Dumnezeu, cele ce se afla în dumnezeire în mod natural și mai presus de fire* și sunt lucrate de ea în chip mai presus de ființă, descoperindu-i-se în chip ierarhic, pe cât se poate, spre imitarea minților iubitoare de Dumnezeu.

pricinuitoare de desăvârșire. Înainte de toate, se cuvine să spunem că dumnezeirea cea mai presus de ființă, dând subzistență ființelor celor ce sunt, le-a adus la existență. Căci aceasta e propriu cauzei tuturor și a bunătății mai presus de toate: să cheme la împărtășirea* de Sine cele ce sunt, cum s-a rânduit fiecăreia din cele ce sunt* pe măsura ei. Deci toate cele ce sunt* se împărtășesc de Providența ce izvorăște din dumnezeirea mai presus de ființă și a toate cauzatoare. Căci n-ar

exista* dacă nu s-ar împărtăși de ființa și obârșia celor ce sunt. Deci toate cele fără viață* se împărtășesc prin existență de ea; fiindcă existența tuturor este dumnezeirea cea mai presus de existență*. Iar cele vii se împărtășesc de aceeași* putere de viață făcătoare și mai presus de toată viața. În sfârșit, cele raționale și înțeleghătoare se împărtășesc de înțelepciunea ei mai presus de toată rațiunea și mintea, de Sine desăvârșită și mai înainte de lucrarea de desăvârșire a altora. Dar e vădit că toate acele însușiri ale ființelor câte s-au împărtășit de ea în multe feluri sunt în jurul aceleia.

§2

Deci sfintele* cete ale ființelor cerești s-au făcut din participarea la comunicarea dumnezeiască, mai presus de cele simple existente și vii în mod nerățional și de cele raționale asemenea nouă. Căci modelându-se pe ele în chip înțeleghător spre imitarea lui Dumnezeu* și lucrând în mod mai presus de lume spre asemănarea lor cu Dumnezeu (cf. Mat. 18,10) și dorind să dea o formă înțelegerii lor au, cum se cuvine, comunicările cu Dumnezeu lipsite de glas. Aceasta pentru că fiind aproape și în suș neîncetat spre El, întinzându-se, pe cât le este îngăduit, spre El, prin taria dragostei dumnezeiești și neclintite, primesc în chip nematerial și neamestecat iluminările începătoare și se aseamănă cu ele, având astfel toată viața înțeleghătoare. Căci ele sunt cele ce au fost făcute prima dată și sunt în multe feluri părtașe* de dumnezeire și au fost prima dată și în multe feluri făcute descoperitoare ale ascunzimei dumnezeiești obârșii. De aceea s-au și învrednicit mai mult decât toate de numele de îngeri*, pentru că le-a venit prima dată lumina dumnezeiască și prin ele ni s-au dăruit și nouă descoperirile cele mai presus de noi. Căci precum spune Scriptura, legea ni s-a dat prin îngeri (cf. Gal. 3,19). Și pe Părinții noștri, vestiți* dinainte de lege și de după lege, îngerii i-au urcat spre dumnezeire (cf. Fapt. 7,53) sau i-au învățat cele ce trebuie făcute și i-au mutat din rătăcire și viață nesfințită la calea cea dreaptă, arătându-le și explicându-le rânduieli sfinte

sau vederi ascunse ale tainelor mai presus de lume sau unele vestiri de mai înainte⁹.

§3

Iar dacă ar spune cineva că unora din sfinți le-au venit și nemijlocit* arătări dumnezeiești (cf. Fac. 12,7; 28,13), să afle limpede și aceasta din preasfintele Scripturi, că *nimeni n-a văzut și nu va vedea* (cf. Ieș. 32,20; Ioan 1,18; I Ioan 4,12; I Tim. 6,16) ceea ce este însuși* ascunsul lui Dumnezeu. Iar arătările dumnezeiești li s-au dăruit celor cuvioși potrivit lui Dumnezeu prin descoperirea unor sfințite vederi și pe măsura celor ce le-au văzut. Iar preaințeleapta Scriptură care a înfățișat în scris asemănarea dumnezeiască numește, cu dreptate, acea vedere, ca pe o asemănare în formă* a celor fără formă, arătare a dumnezeirii* ce le vine celor ce văd din înălțarea lor prin lumina dumnezeiască ce li se împărtășește după ce au fost introduși în mod tainic și în chip sfânt în înseși cele dumnezeiești. Dar la aceste vederi dumnezeiești vestiții noștri Părinți au fost introduși în mod tainic prin mijlocirea Puterilor dumnezeiești. Dar oare predania Scripturii nu spune că și rânduiala legii* s-a dăruit lui Moise de la Dumnezeu însuși, ca să ne-o facă cunoscută și nouă cu adevărat că e în chip dumnezeiesc și sfântă? Însă Scriptura ne-a învățat clar că ea* a venit la noi prin îngeri, voia dumnezeiască hotărând să înalte ființele din planul al doilea la Dumnezeu, prin cele dintâi*. Această rânduială s-a hotărât de obârșia mai presus de ființă* a tuturor, nu numai pentru mințile mai înalte și mai de jos, ci și pentru cei de aceeași treaptă. Adică a rânduit ca în fiecare ierarhie să fie trepte și puteri prime și mijlocii și ultime, ca cei mai dumnezeiești să introducă în taine pe cei mai de jos și să fie călăuzitori în apropierea de Dumnezeu în iluminare și împărtășire¹⁰.

§4

Ba văd că și în taina dumnezeiască a iubirii de oameni a lui Iisus au fost introduși întâi îngerii, apoi prin ei a trecut și la noi harul cunoașterii. Astfel, preadumnezeiescul Gavril* a învățat tainic pe părtașul la ierarhie Zaharia (cf. Luc. 1,11) că din el se va naște,

prin harul dumnezeiesc, contrar nădejdi, pruncul care va fi proorocul lucrării divine omenești* a lui Iisus, care se va arăta în chip bun și mântuitor (cf. Luc. 1,5-21). Iar Mariei* i-a făcut cunoscut tot el că în ea se va săvârși taina dumnezeiască a asumării unei forme pipăite de către Dumnezeu (cf. Luc. 1,26-38). Iar altul dintre îngeri i-a descoperit lui Iosif că cele făgăduite în chip dumnezeiesc proorocului David (cf. Mat. 1,20-21) s-au împlinit acum cu adevărat. Iar altul a binevestit această taină păstorilor, ca unora care s-au curățit prin depărtarea de cei mulți și prin liniștire. Și cu el *mulțime de oaste cerească* le-a împărțit celor de pe pământ slavoslovie puternic cântată (cf. Luc. 2,8-14). Dar să privim și la cele mai înalte arătări luminoase din Scripturi. Căci văd că și Iisus însuși, cauza mai presus de ființă a ființelor celor mai pre-

sus de ceruri, după ce a venit fără schimbare* la noi, nu iese* din buna rânduială potrivită oamenilor, așezată și aleasă de El, ci se supune ascultător chipurilor de lucrare stabilite de Tatăl și Dumnezeu prin îngeri și prin mijlocirea lor. Astfel poruncește prin inger lui Iosif (cf. Mat. 2,13) plecarea cu bun rost a Fiului în Egipt și iarăși mutarea (cf. Mat. 2,19) din Egipt în Iudeea. Astfel îl vedem supunându-se prin îngeri celor rânduite de Tatăl. Nu-ți mai spun, că unuia ce le știi, cele comunicate prin predaniile noastre ierarhice despre ingerul* care întărește pe Iisus (cf. Luc. 22,43) sau că și Iisus însuși venit în planul revelației* spre buna lucrare mântuitoare s-a numit *İnger de mare Sfat* (Is. 9,5). Căci de fapt, cum spune El însuși, câte le-a auzit de la Tatăl ni le-a vestit nouă (cf. Ioan 15,15; 8,26-28) în mod convenit ingerului¹¹.

Capitolul V

Pentru ce toate ființele cerești se numesc în comun îngeri

Aceasta e deci, după noi, cauza numelui de İnger, după Scripturi. Dar socotesc că trebuie să cercetăm și cauza pentru care scriitorii Scripturii numesc toate ființele cerești* İngeri. Dar venind la explicarea* treptelor mai presus de lume, ei numesc* în mod deosebit treapta îngerească pe cea cu care se termină* prin împlinire cetele dumnezeiești și cerești. Înainte de aceasta așază, ca pe cele aflate deasupra, treptele Arhanghelilor, ale Începătoriilor, Stăpâniilor și Puterilor și pe toate câte le știu predaniile revelatoare ale Scripturii ca ființe aflate deasupra acestora. Dar mai spunem* că, potrivit întregii sfinte ordini a lor, treptele mai înalte au și iluminările și puterile treptelor de mai jos, în vreme ce cele din urmă nu sunt părtașe de ale celor de deasupra lor.

De aceea scriitorii Scripturii numesc cetele cele preasfinte ale ființelor celor mai de sus și İngeri. Căci de fapt descoperă și

ele lumina dumnezeirii începătoare. Dar pentru treapta din urmă a minților cerești nu este motiv să fie numită Începătorii sau Tronuri sau Serafimi. Căci nu este părtașă la puterile celor mai presus de toate, ci precum aceasta* înaltă pe ierarhii îndumnezeiți ai noștri* spre razele cunoscute de ea ale dumnezeirii începătoare, așa și puterile atotsfinte ale ființelor de deasupra ei înaltă spre Dumnezeu treapta care încheie* ierarhiile îngerești. Dar poate să spună cineva și aceasta, că toate numele îngerești sunt comune pentru faptul că toate Puterile cerești au comun chipul dumnezeiesc și împărțirea mai puțină sau mai multă de darul iluminării de la Dumnezeu. Dar pentru ca cuvântul nostru să fie mai clar, să privim cu sfîntenie la însușirile proprii* ale fiecărei trepte îngerești, așa cum sunt înfățișate în Scripturi.

Capitolul VI

Care e primul ordin al ființelor cerești, care al doilea și care al treilea

§1

Câte și cum sunt ordinele ființelor mai presus de ceruri și cum se desăvârșesc ierarhiile lor, numai obârșia îndumnezeitoare a desăvârșirii o știe întocmai*. Pe lângă aceea, numai ea cunoaște acele ordine, puterile și iluminările proprii și buna și sfințita lor orânduie mai presus de lume. Căci nouă ne este cu neputință să cunoaștem tainele minților mai presus de ceruri și desăvârșirile lor preasfinte, dacă nu ne spune cineva câte ne-a descoperit în mod tainic prin ele, ca prin cele ce știu bine cele ale lor, dumnezeirea începătoare. Deci noi nu vom grăi din proprie mișcare. Ci vom înfățișa vederile îngerești câte au fost contemplate de sfinții scriitori ai Scripturii, după ce am fost învățați tainic despre ele, potrivit cu felul în care suntem noi¹².

§2

Scriptura a făcut cunoscute toate ființele cerești prin numiri descoperite (cf. Ef. 1,21;

Col. 1,16; Iud. 9) în număr de nouă*. Pe acestea dumnezeiescul nostru tâlcuitor al celor sfinte* le înfățișează ca pe trei ordine întreite. Cel dintâi spune că este cel care este pururea în jurul lui Dumnezeu și aproape* de El și cunoscut ca unul ce este unit cu El nemijlocit și înaintea celorlalte. Revelația Sfințelor Scripturi ne-a predat că Tronurile preasfinte* și cetele cu ochi mulți și cu multe aripi, numite în limba evreiască Heruvimi și Serafimi, sunt așezate nemijlocit* în cea mai înaltă apropiere în jurul lui Dumnezeu. Deci slăvitul* nostru povățuitor ne-a spus că acest grup întreit este unul și de același grad și cu adevărat întâia ierarhie, decât care nu este altul mai asemenea lui Dumnezeu și mai nemijlocit lângă primele iluminări ce pornesc din Dumnezeu, fiind aproape de El, cum a spus învățătorul nostru. Al doilea grup zice că este cel compus din Stăpânii*, Domnii și Puteri. A treia și cea din urmă dintre treptele ierarhiilor cerești spune că este cea a Îngerilor, a Arhanghelilor și a Începătoriilor.

Capitolul VII

*Despre Serafimi, Heruvimi și Tronuri și despre prima ierarhie**

§1

Cunoscând această ordine a sfintelor ierarhii, spunem că orice numire* dată minților cerești redă însușirea de chip dumnezeiesc a fiecăruia. Despre numele sfânt al Serafimilor, cunoscătorii limbii evreiești spun că el îi arată fie ca pe cei ce ard, fie ca pe cei ce încălzesc. Iar cel al Heruvimilor exprimă bogăția cunoștinței sau revărsarea înțelepciunii. Deci în mod potrivit întâia dintre ierarhiile cerești săvârșeste slujirea sfântă a ființelor celor mai înalte, fiindcă are treapta cea mai de sus și ei i s-au dăruit, ca celei mai apropiate, arătările

dumnezeiești* lucrătoare și desăvârșirile în mod începător. Tronurile sunt arătate și ca cele ce încălzesc și ca cele ce revărsă înțelepciunea printr-un nume care le descoperă* însușirea lor de chip dumnezeiesc*, întărită prin deprindere*. Numele de Serafimi arată prin descoperire mișcarea neîncetată și nesfârșită a lor în jurul celor dumnezeiești și căldura și iuțimea și mai mult decât fierbinte și pururea lor mișcare apropiată și neobosită și neclintită de Dumnezeu. E o mișcare care face prin lucrarea ei înălțătoare și lucrătoare asemenea lor pe cele mai de jos de ele, ca una care le înfierbântă și le înflăcărează spre o căldură asemănătoare. Ea are de asemenea pururea

puterea curăţitoare înflăcărată şi atotarzătoare, neacoperită şi nestinsă, ca o însuşire luminoasă şi luminătoare, care alungă orice întuneric neluminat şi acoperitor. Iar numele Heruvimilor arată puterea lor cunoscătoare şi de Dumnezeu văzătoare şi primitoare a darului cel mai înalt al luminii, capacitatea vederii măreţiei dumnezeieşti în cea dintâi putere lucrătoare a acesteia şi a comunicării ei de înţelepciune făcătoare, dar şi puterea de a împărtăşi cu îmbelşugare celor de al doilea grad, prin revărsarea înţelepciunii dăruite lor.

De aici urmează că numele Tronurilor (cf. Col. 1,16) celor mai înalte* şi mai ridicate arată că sunt ridicate de la cele de jos* sau din starea umilită* în chip mai presus de lume şi că tind fără reţinere spre ceea ce e la înălţime şi aşezat deasupra celor ce urmează; că tind cu toate puterile, în mod neclintit şi cu bună încordare spre ceea ce e fixat cu adevărat la cea mai mare înălţime, primind venirea dumnezeirii cu toată nepătimirea şi înstrăinarea de materie¹³. Căci aşteaptă în duh slujitor cele ce le vin de la Dumnezeu, ca unele ce sunt prin excelenţă purtătoare de Dumnezeu*.

§2

Acesta este, după noi, înţelesul numelor amintite. Dar trebuie să spunem şi ce socotim că înseamnă ierarhia lor. Cred că am arătat destul că scopul oricărei ierarhii este îndreptat în chip neclintit spre imitarea lui Dumnezeu şi spre asemănarea cu El; că toată lucrarea ierarhică se împarte în primirea şi comunicarea sfântă de curăţie, de lumină dumnezeiască şi de cunoştinţă desăvârşitoare. Acum însă doresc să spun, într-un chip vrednic de cele mai înalte minţi, cum e descoperită ierarhia lor în Sfintele Scripturi. Pentru cele dintâi* fiinţe ce iau primul loc după dumnezeire, căreia îi dăoresc existenţa (cf. Luc. 1,19), şi sunt oarecum aşezate în pridvoarele acesteia, fiind mai presus de toate puterile văzute şi nevăzute* făcute*, trebuie să admitem o treaptă ierarhică proprie şi cu totul de acelaşi chip. Pe acestea trebuie să le socotim curate nu numai pentru că sunt libere de pete întinate şi de necurăţenii şi sunt neajunse de închipuirile* materiale, ci şi pentru că sunt neamestecate şi ferite de orice coborâre şi mai presus de orice stare sfântă din josul lor. Căci

prin curăţia lor, ele ocupă un loc mai înalt decât toate Puterile şi sunt cel mai asemănătoare dumnezeirii şi-şi susţin pururea neclintită mişcarea proprie lor prin sine* şi unitară, spre dragostea neschimbată de Dumnezeu. Astfel, necunoscând nici o coborâre spre cele fără sens, îşi păstrează fără şovăire sau schimbare statornicia nezdruncinată, potrivit râvnei lor de-a fi asemenea dumnezeirii. De aceea trebuie să le cugetăm ca minţi văzătoare spirituale*, nu ca pe unele ce ar contempla vederile spirituale* prin simboluri sensibile şi s-ar înălţa spre cele dumnezeieşti cu ajutorul privirii unei felurimi de forme privite, sprijinindu-se pe chipuri sfinte. Trebuie să le cugetăm ca fiind pline de o lumină mai presus de orice cunoştinţă nematerială şi copleşite, pe cât se poate, de vederea* acelei frumuseţi izvorătoare care creează frumosul şi este obârşia frumuseţii celei mai presus de fiinţă şi străluceşte într-o lumină întreită. Să cugetăm că ele s-au învrednicit în acelaşi mod de împărtăşirea lui Iisus* nu prin mijlocirea chipurilor* lucrate cu sfinţenie, care în forme asemănătoare arată asemănarea cu lucrarea dumnezeiască*, ci prin apropierea adevărată de El şi prin împărtăşirea nemijlocită de cunoştinţa din luminile lui ce îndumnezeiesc. Şi, în sfârşit, să cugetăm că lor le este dat, în gradul cel mai mare, să imite pe Dumnezeu şi, pe cât este îngăduit, să se împărtăşească, printr-o primă lucrare* şi printr-o lucrare nemijlocită, de virtuţile lui dumnezeieşti şi de oameni iubitoare.

La fel să le cugetăm desăvârşite*, nu pentru că ar fi luminate de o cunoştinţă raţională distinctivă*, scoasă din simboale diferite, ci pentru că sunt pline de harul cel mai înalt al îndumnezeirii, potrivit cunoştinţei celei mai înalte a celor dumnezeieşti, care este cu putinţă numai îngerilor. Căci sunt aşezate în treapta lor ierarhică* în mod nemijlocit lângă Dumnezeu şi nu prin mijlocirea altor fiinţe sfinte. Ele se înalţă în chip nemijlocit spre dumnezeire prin puterea şi treapta lor mai presus de toate. De aceea sunt statornice într-o sfinţenie desăvârşită şi în cel mai înalt grad de neclintire se înalţă, pe cât este cu putinţă, spre frumuseţea nematerială şi spirituală, spre contemplarea ei. Şi, deoarece sunt primele în jurul lui Dumnezeu, ele sunt introduse în chip nemijlocit de către izvorul şi

obârşia sfinţeniei în planurile lucrărilor dumnezeieşti, fiind aşezate ierarhic în modul cel mai minunat¹⁴.

§3

Deci scriitorii Scripturii arată în chip clar faptul* că ordinele cele mai de jos ale fiinţelor cereşti sunt introduse în cunoştinţa* lucrărilor dumnezeieşti de cele mai înalte, iar ordinele cele mai înalte dintre toate* sunt luminate, pe cât este cu putinţă, cu învăţături tainice, chiar de dumnezeire. Căci pe unii dintre ei (pe îngerii) îi arată cum sunt introduşi tainic şi în mod sfânt de cei mai înalţi, precum arată că Acela, care a fost primit în ceruri* sub chip omenesc, este *Domnul Puterilor cereşti* şi *Împăratul slavei* (cf. Ps. 23,10). Pe alţii, din locul lui îi arată cum îşi descoperă neştiinţa lor faţă de însuşi Iisus şi cum ajung ei la cunoştinţa lucrării lui pentru noi; sau cum însuşi Iisus i-a învăţat pe ei în mod tainic şi nemijlocit, descoperindu-le în primul rând lucrarea sa dumnezeiască* cea mântuitoare şi de oameni iubitoare. *Căci Eu, spune*, învăţ dreptatea şi judecata cea mântuitoare* (Is. 63,1).

Mă mir însă* că primele din fericitele fiinţe cereşti, care le întrec pe celelalte atât de mult, doresc cu o râvnă însoţită de nedumerire luminările ce pornesc din obârşia dumnezeiască, zburând numai la mijloc*. Căci oare nu întreabă* ele: *De ce îţi sunt veşmintele roşii?* (Is. 63,2). Ele se îndoiesc mai întâi, arătând prin aceasta că sunt pe calea mântuirii şi că doresc să cunoască lucrarea dumnezeiască, dar nu se grăbesc deloc spre luminarea ce, pe altă parte, s-a dăruit lor prin arătarea dumnezeiască.

Deci prima ierarhie a minţilor cereşti fiind aşezată ierarhic în mod nemijlocit lângă obârşia a toată sfinţenia, pentru o înălţare directă spre El, fiind plină de cea mai sfântă curăţie* a luminii celei nemăsurate* ce se răspândeşte din lucrarea de sfinţire cea mai presus de desăvârşire - este curată, luminată şi desăvârşită*. Ea e netulburată de vreo aplecare spre cele de jos. Este plină de lumina cea mai începătoare şi prima şi este desăvârşită prin deprinderea* cu împărtăşirea de cunoştinţa şi ştiinţa ce i s-a dat cel dintâi.

Pe scurt, aş putea spune cu dreptate şi aceasta, că atât curăţirea, cât şi luminarea şi desăvârşirea nu sunt altceva decât împărtăşirea de fiinţa dumnezeiască, care curăţeşte de neştiinţă prin dăruirea cunoaşterii sfinţirii desăvârşite. Pe aceasta o împarte după cuviinţă, luminând prin însăşi acea cunoştinţă dumnezeiască, prin care şi curăţeşte treapta de mai înainte a ştiinţei, cu care cineva nu vede încă totul. Această curăţire se face printr-o luminare mai înaltă. În sfârşit, ea desăvârşeşte prin acea lumină, adică prin ştiinţa statornică a sfinţilor luminoase¹⁵.

§4

Aceasta este, după ştiinţa mea, prima treaptă a fiinţelor cereşti, care stă în cerc* (cf. Is. 6,2; Apoc. 4,4; 7,11) şi nemijlocit în jurul lui Dumnezeu; şi care se doreşte în mod simplu şi neclintit după cunoaşterea veşnică a lui, potrivit cu frica înaltă şi nobilă ce o au Îngerii. Acest ordin are multe şi fericite vederi, însă este luminat de raze simple şi nemijlocite şi se hrăneşte cu hrana dumnezeiască ce este cu adevărat îmbelşugată în prima ei revărsare¹⁶ şi totuşi una prin unitatea ei nediferenţiată şi unificatoare. El se învredniceşte de multă dăruire şi înrăurire de la Dumnezeu şi deci de asemănarea cu El, pe cât e cu putinţă, în însuşirile şi formele lui spirituale* şi frumoase. Căci cunoaşte în chip deosebit multe din tainele dumnezeieşti şi se face părtaş, pe cât se poate, de ştiinţa şi cunoştinţa lui Dumnezeu. De aceea şi Scriptura a predat oamenilor cântări de ale lor, în care se descrie cu sfinţenie înălţimea luminării lor. Căci unii din acel ordin, ca să grăim poetic, strigă asemenea unui glas* de ape multe (cf. Iez. 1,24; 3,12; Apoc. 19,6): *Binecuvântată este slava Domnului în locul său** (Iez. 3,12). Alţii înalţă acea mult vestită şi preacuvioasă cântare: *Sfânt, Sfânt, Sfânt e Domnul Savaot, plin e cerul şi pământul de mărirea lui* (Is. 6,3; Apoc. 4,8).

Noi am explicat, după puterea noastră, aceste prea înalte cântări de laudă ale minţilor celor mai presus de ceruri în scrierea *Despre cântările dumnezeieşti**, unde s-a vorbit, pe cât socotesc, de ajuns despre ele. Pentru acum, ajunge să reamintim numai că primul

ordin, după ce a fost luminat, pe cât era cu putință, cu știința despre Dumnezeu de către bunătatea dumnezeiască de la obârșie, a comunicat-o pe aceasta pe rând și treptelor ce se află sub el într-o ierarhie bine orânduită.

Din acestea se vede, ca să spunem pe scurt, că se cuvine cu dreptate ca dumnezeirea, care se cere și trebuie să fie cinstită, lăudată și proslăvită, să fie cunoscută și preamărită, pe cât e cu putință, și de mințile de Dumnezeu purtătoare. Căci ele sunt, cum spun Scripturile, locurile dumnezeiești* de

odihnă (cf. Is. 66,1) ale dumnezeirii izvorătoare*.

Dar cântările de laudă ale acestei ierarhii ne mai învață că dumnezeirea este o monadă* și o unitate în trei ipostasuri, ce-și revarsă purtarea de grijă de necuprinsă iubire peste întreaga creațiune, de la ființele cele mai presus de ceruri, până la existențele cele mai depărtate ale acestui pământ, pentru că este obârșia și cauza a toată existența și cuprinde toate într-un mod mai presus de ființă, într-o îmbrățișare necuprinsă*.

Capitolul VIII

Despre Domnii, Puteri și Stăpânii și despre treapta ierarhică de mijloc

§1

Dar acum trebuie să trecem la ordinul de mijloc al minților cerești, privind cu ochi mai presus de lume, pe cât se poate, la Domniile acelea și la vederile cu adevărat puternice* ale dumnezeieștilor Stăpânii și Puteri. Căci fiecare numire* a ființelor mai presus de noi descoperă însușirile lor asemănătoare cu Dumnezeu, care-l imită pe Dumnezeu.

Astfel socotesc că numirea care ne descoperă pe sfintele Domnii arată înălțimea nerobită* și liberă de toată dorința după cele de jos. Arată domnia lor liberă de orice supunere* sub vreuna din neasemănările tiranice, fiind deasupra a toată înrobirea ce micșorează, nesilită la nici o coborâre și ridicată peste orice neasemănare. Căci ea se dorește la nesfârșit după domnia adevărată și după izvorul domniei*¹⁷ și spre asemănarea cu ea, pe cât e cu putință, cu domnia cea mai înaltă de deasupra ei, nemodelându-se prin acea bunătate pe ea și nemodelând pe cele de după ea după nimic din cele ce au o domnie părută, ci după ceea ce este cu adevărat și în întregime domnie, stăruind, după puterea ei, pururea în împărtășirea de izvorul domniei și de asemănarea dumnezeiască cu ea.

Iar numirea sfintelor Puteri exprimă o bărbăție puternică și neclătinată în toate lucrările lor de asemănare dumnezeiască, o bărbăție ce nu slăbește deloc în primirea luminărilor dumnezeiești ce li se împărtășesc și

în urcușul puternic în imitarea lui Dumnezeu nepărăsind* deloc prin vreo lipsă de bărbăție mișcarea lor spre asemănarea cu Dumnezeu, ci privind neclintit spre Puterea cea mai presus de ființă și întăritoare. Ele se prefac continuu în chip al aceleia, pe cât e cu putință, și tind spre ea cu tărie, ca spre izvorul Puterii.

Dar se îndreaptă și spre Puterile cele de după ele, cărora le comunică putere în chip dumnezeiesc.

În sfârșit, numirea sfintelor Stăpânii ce stau pe aceeași treaptă cu Domniile și Puterile cerești arată armonia bine rânduită și neamestecată în buna primire a celor dumnezeiești. Ele arată buna rânduială* a Stăpâniilor mai presus de lume și spirituale, care nu se folosesc rău, în chip necuvenit și tiranic de puterile stăpânirii ce li s-au dat, ci, înălțate în chip bine orânduit spre cele dumnezeiești, le înalță și pe cele de sub ele cu bunăvoință, asemănându-se* în aceasta, pe cât le stă în putere, izvorului celui dătător de stăpânire, care le luminează pe ele, pe cât este cu putință îngerilor, în chip orânduit, în treapta puterii lor stăpânitoare.

Având aceste însușiri asemănătoare celor dumnezeiești, ordinul cel de la mijloc al minților cerești este și el curățit*, luminat și desăvârșit în modul în care s-a spus de luminile dumnezeiești începătoare, dându-i-se al doilea grad după treapta ierarhică cea dintâi și descoperindu-se ca gradul al doilea, prin mijlocirea* celui dintâi.

§2

În faptul că spusa unui* înger vine la auzul altuia, vom vedea un simbol al desăvârșirii ce se transmite mai departe, mai întunecoasă*. Căci, după cum spun cei pricepuți* în cele sfinte, prin trecerea la gradul al doilea, desăvârșirile dumnezeiești se fac mai întunecoase, fiind un lucru mai puțin desăvârșit decât împărtășirea nemijlocită de vederile dumnezeiești. Aceasta socotesc că se poate spune și de împărtășirea mijlocită a acelor trepte îngerești ce se înalță prin ele spre împărtășirea în mod nemijlocit de Dumnezeu: ea este mai luminoasă decât aceea a celor ce se împărtășesc în chip mijlocit. Din această pricină se și numesc de către tradiția preotească* primele minți – Puteri ce desăvârșesc, luminează și curăță pe cei mai de jos, pentru că aceștia sunt înalțați de către acelea spre izvorul cel mai presus de ființă al tuturor celor ce sunt și se împărtășesc, pe cât le este îngăduit, de curățiri, iluminări și desăvârșiri prin mijlociri. Este o rânduială stabilită în general de către izvorul dumnezeiesc a toată ierarhia ca cei ce aparțin celui de al doilea grad să se împărtășească de iluminările* dumnezeiești prin mijlocirea celor ce aparțin primului grad. Iar acest lucru îl vei afla exprimat de scriitorii Scripturii în multe locuri. Astfel, după ce iubirea dumnezeiască și părintească de oameni a pedepsit pe Israil în scopul întoarcerii și sfintei lui mântuirii și l-a predat* neamurilor răzburătoare și crude* pentru a-l îndrepta, l-a scos din nou din robie și, prin conducerea de multe feluri* de către cei însuflați de binele lui, l-a adus încă o dată cu blândețe* la starea fericită de mai înainte. În legătură cu aceasta, unul dintre prooroci, Zaharia, vede un înger (cf. Zah. 1,8) care este, după socotința mea, dintre primii ce stau în junul lui Dumnezeu (căci, precum am spus, numele de înger este comun* tuturor), care află, cum s-a spus, în mod nemijlocit de la Dumnezeu cuvintele mângâietoare (Zah. 1,13) în legătură cu acest fapt.

Apoi vede pe un altul dintre îngerii mai de jos* alergând în întâmpinarea* celui dintâi, spre primirea luminii și împărtășirea de ea. Acesta, introdus fiind de către cel dintâi în

treapta lui ierarhică potrivit sfatului dumnezeiesc*, vede cum i se dă însărcinarea să comunice proorocului în mod tainic vestea că Ierusalimul va fi locuit de o mare mulțime de oameni (Zah. 2,8), bucurându-se de un mare belșug. Iar un altul dintre prooroci, Iezechiel, spune că această hotărâre a fost luată, în chip sfânt, de către Dumnezeirea însăși, care tronează mai presus de Heruvimi (cf. Iez. 10,18) și este mai slăvită decât ei. Iar când iubirea de oameni, cea părintească, a condus pe Israil, cum s-a spus, prin pedeapsă spre bine, a hotărât să despartă* pe cei nevinovați de cei vinovați. Lucrul acesta l-a aflat mai întâi, după Heruvimi, acela ale cărui coapse sunt încinse cu cingătoare de safir și care poartă o haină ce ajunge până la călcâie*, ca semn al demnității sale ierarhice¹⁸ (cf. Iez. 9,3).

Pe ceilalți îngeri ce aveau securi, a poruncit orânduirea dumnezeiască cea de la obârșie să-i învețe primul înger despre această deosebire ce vine de la Dumnezeu. Și acestuia îi poruncește să treacă prin mijlocul Ierusalimului și să pună un semn pe frunțile* celor nevinovați; iar altora le-a spus: *Duceți-vă pe urma lui în cetate și nu crutați nimic ce vedeți cu ochii voștri... dar nu vă atingeți de nimeni din cei cu semnul* (Iez. 9,5-6).

Dar ce ar putea spune cineva despre îngerul care i-a spus lui Daniel: *A ieșit cuvânt* (Dan. 9,23); sau despre acel prim înger, care a luat focul din mijlocul Heruvimilor (Iez. 10,2,6)? Sau ce dovadă mai puternică se poate avea despre buna orânduire* a îngerilor, decât aceea că Heruvimii pun focul în mâna aceluia care este îmbrăcat în haina albă (cf. Iez. 10,7)? Sau cuvântul despre îngerul care a chemat pe preadumnezeiescul Gavriil* și i-a spus: *Fă pe acela să înțeleagă vederea* (Dan. 8,16)? Sau toate câte s-au spus de către sfinții prooroci despre buna orânduire de chip dumnezeiesc a treptelor ierarhiei cerești?

Dacă buna orânduire a ierarhiei noastre se aseamănă, pe cât se poate, cu ierarhia cerească, atunci ea are, ca în niște chipuri, frumusețea îngerească, fiind modelată de către aceea și fiind înălțată prin aceea spre obârșia mai presus de ființă a toată ierarhia*.

Capitolul IX

Despre Începătorii, Arhangheli și Îngeri
sau despre cea din urmă treaptă a ierarhiilor cerești

§1

Ne-a mai rămas să ne împodobim, în încheiere, sfințita privire a ierarhiei îngerești, cu îndreptarea ei spre Începătorii, Arhangheli și Îngeri asemănători cu Dumnezeu. Și socotesc că e de trebuință să dau întâi explicațiile sfințelor lor numiri, după cât îmi este mie cu putință. Cea a Începătorilor cerești exprimă însușirea lor începătoare și conducătoare spre cele dumnezeiești, potrivit treptei lor sfinte, însușire arătată în mod convenit ei, în puterile lor începătoare, îndreptate în întregime spre Începutul mai presus de început, dar și conducând în chip începător pe altele. Ele sunt întipărite, pe cât e cu putință, de chipul Acelui Început făcător de început, arătându-l ca începutul mai presus de ființă al treptelor*, în frumoasa ordine a puterilor începătoare.

§2

Iar ceata sfinților Arhangheli* stă pe aceeași treaptă cu cea a Începătorilor cerești. Iar treapta lor ierarhică și ordinea lor și a Îngerilor este, cum am spus, una. Dar fiindcă nu este ierarhie* care să nu aibă Puteri prime, mijlocii și ultime, sfânta treaptă a Arhanghelilor, prin locul ei ierarhic mijlociu, ține în legătură cele de la margini. Căci comunică atât cu preasfintele* Începătorii, cât și cu sfinții Îngeri. Cu cele dintâi pentru că e întoarsă spre Începutul cel mai presus de ființă, având un început și se întipărește, pe cât este cu putință, de El și unește cu El și pe sfinții Îngeri prin puterile ei conducătoare bine ordonate, statornice și nevăzute. Iar cu Îngeri, pentru că este și o treaptă talmăcitoare, primind iluminările dumnezeiești începătoare în mod ierarhic prin prima ceată și vestindu-le Îngerilor în chip îngereș și prin Îngeri descoperindu-le nouă, pe măsura sfințită a fiecăruia din noi cu cei iluminați în chip dumnezeiesc. Căci Îngeri, precum am spus înainte, încheie toate ordinele minților

cerești, având cea din urmă* calitate îngerească între ființele cerești. Și ei sunt numiți de către noi îngeri în chip cu atât mai propriu* decât cei mai dinainte, cu cât treapta lor ierarhică este cea mai vădită și mai apropiată de lume.

Ordinul cel mai înalt*, cum s-a spus, fiind aproape de Cel ascuns ca prima treaptă, socotim că îndeplinește rolul ierarhic față de cel de al doilea în mod ascuns. Iar cel de al doilea, ce constă din sfintele Domnii și Puteri și Stăpânii, ce conduce ierarhia Începătorilor, Arhanghelilor și Îngerilor, e mai arătat decât întâia treaptă ierarhică, dar mai ascuns* decât cel de după ea. Iar ordinul revelator al Începătorilor, Arhanghelilor și Îngerilor călăuzește ierarhiile omenești*, lucrând o ceată prin alta, ca să se înfăptuiască în rânduială înălțarea și întoarcerea spre Dumnezeu și unirea cu El, dar și ieșirea (procesiunea) puterilor lui Dumnezeu cu bunătate la toate treptele ierarhice și comunicarea lor într-o frumoasă și preasfântă rânduială. De aceea și Scriptura a încredințat ierarhia noastră îngerilor, numind pe Mihail conducător al poporului Iudeu și pe alți îngeri, conducători ai altor neamuri (Dan. 10,13, 20-21). Căci, *Cel Preaînalt a pus granițe între neamuri după numărul Îngerilor lui Dumnezeu*¹⁹ (Deut. 32,8).

§3

Iar de întreabă cineva*: și cum a fost înălțat singur poporul evreu la iluminările începătoare ale lui Dumnezeu? Răspundem că nu trebuie învinuite dreptele călăuziri ale îngerilor* pentru rătăcirea celorlalte popoare spre zei care nu sunt, ci acelea înseși au căzut de la dreapta urcare spre Dumnezeu, prin abaterea lor sau prin iubirea de sine*, prin îndrăzneala și prin închinarea acordată pe măsura lor celor socotiți de ei zei. Aceasta mărturisește* că a suferit-o* și poporul evreu. Căci *ai lepădat*, zice, *cunoștința lui*

Dumnezeu și ai umblat după inima ta (cf. Os. 4,6).

Căci nu avem o viață* silită, nici nu se întunecă, din pricina libertății celor providențiali, luminile strălucitoare ale Providenței. Ci neasemănarea* vederilor* înțelegătoare pricinuieste neîmpărțășirea totală* de dăruirea luminii mai mult decât plină a bunătății părintești și nestrăvezii din pricina împotrivirii sau împărțășirii de raza cea una și simplă și pururea aceeași și mai presus de simplitate, în moduri felurite, mici sau mari, întunecoase sau clare. Fiindcă nici asupra altor neamuri (dintre care și noi ne-am înălțat* la oceanul nemărginit și îmbelșugat și la dispoziția tuturor*, al luminii dumnezeiești începătoare, revărsată prin dăruire) n-au stăpânit zei străini. Ci unul era Stăpânul tuturor (cf. Deut. 6,4; 32,39; I Cor. 8,5-6; Ef. 4,6). Și spre El i-a înălțat pe cei ce l-au urmat prin îngerii care împlinesc slujirea ierarhică pentru fiecare neam. Și pe Melchisedec* trebuie să-l înțelegem ca ierarh preaiubitor de Dumnezeu, nu al celor ce nu sunt, ci al lui Dumnezeu Cel Preaînalt, al Celui ce este cu adevărat. Căci înțelepții în cele dumnezeiești nu l-au numit pe Melchisedec numai de Dumnezeu iubitor, ci și preot (cf. Fac. 14,18), ca să arate celor înțelegători că acela nu se îndreptă numai el spre Dumnezeu Cel cu adevărat existent, ci conducea și înălțarea altora ca ierarh spre adevăratul și singurul Început dumnezeiesc.

§4

Dar vom aminti, pentru înțelegerea ierarhiei de către tine, și că lui Faraon* i s-a vestit de către îngerul ocrotitor al Egiptenilor (cf. Fac. 41,1-8) și stăpânitorului Babilonienilor

(cf. Dan. 2) de către cel al lor, în vedenii (cf. Fac. 41,1-24; Dan. 2,1; 4,1-2), grija și puterea stăpânitoare a Providenței tuturor. La fel, slujitorii* lui Dumnezeu cel adevărat au fost făcuți conducători ai acelor popoare, pentru a talmăci vedeniile ce-au luat chip prin îngeri. Talmăcirea aceasta a fost descoperită de Dumnezeu prin îngeri unor bărbați sfinți, apropiați de îngeri, lui Daniel și lui Iosif (cf. Dan. 2,19; Fac. 41,38). Căci una este conducerea și purtarea lui de grijă pentru toate.

Și nu trebuie socotit nicidecum că dumnezeirea a condus prin soartă* numai pe Iudei (cf. Rom. 3,29; 10,12), iar îngerii ocrotesc în mod separat sau împreună sau opuși între ei celelalte neamuri sau o fac aceasta niscai zei. Iar și cuvântul acesta trebuie luat în acest sfânt înțeles că nu un Dumnezeu împărțit cu alți zei sau îngeri are conducerea noastră, iar pe Israil l-a ales să-i fie conducător și călăuzitor național, ci El este Dumnezeul unicei Providențe supreme a tuturor și conduce în chip mântuitor pe toți oamenii prin călăuzirile statornice ale îngerilor Săi, dar numai Israil s-a întors spre dărnicia luminii și spre cunoașterea Domnului adevărat. De aceea Scriptura descoperind că El l-a ales pe Israil spre slujirea adevăratului Dumnezeu, spune: *A fost făcut parte a Domnului** (Deut. 32,9). Dar ca să arate că și el a fost la fel ca alte neamuri încredințat unuia din sfinții îngeri, ca prin el să cunoască stăpânirea cea una a tuturor, a spus că Mihail* conduce pe Iudei (cf. Dan. 10,13,21). Prin aceasta ne-a învățat că una este Providența tuturor, ca temelia mai presus de ființă a puterilor nevăzute și văzute, rânduiind pe toți îngerii ocrotitori ai fiecărui neam să-i înalțe pe cei ce-i urmează de bună voie*, cu toată puterea spre Începutul tuturor²⁰.

Capitolul X

Repetarea și rezumarea bunei ordini îngerești

§1

Am ajuns deci la încheierea că ceata cea mai înaltă a minților ce se află în jurul lui Dumnezeu e făcută treaptă ierarhică de către

lumina desăvârșitoare începătoare* prin tinderea în chip nemijlocit spre Ea; și se curățește, se luminează și se desăvârșește printr-o dăruire de lumină mai ascunsă*, dar mai arătată din dumnezeirea începătoare. Mai

ascunsă, ca mai inteligibilă și mai simplă și mai unificatoare; mai arătată, ca dată cea dintâi, prima descoperită și mai întreagă, ca revărsată spre acea treaptă și străvezie²¹.

După aceasta e făcută ca treaptă ierarhică pe măsura ei ceata a doua și, după a doua, a treia, iar după a treia, ierarhia de pe pământ, după aceeași bună rânduială a treptelor ierarhice, care urcă în armonie în mod ierarhic spre începutul și sfârșitul mai presus de început al întregii orânduiri.

§2

Toate cetele sunt descoperitoare* și vestitoare ale cetelor dinaintea lor. Cele mai înalte sunt descoperitoare și vestitoare ale lui Dumnezeu care le mișcă. Celelalte, pe măsura lor, ale celor mișcate mai înainte de Dumnezeu. Căci armonia mai presus de ființă a tuturor a cugetat mai înainte buna și sfânta ordine și conducerea încredințată fiecăreia dintre cetele raționale și înțeleghătoare așa de mult, încât fiecare dintre cetele ierarhice susține alte trepte sfinite. Și astfel vedem toată ierarhia împărțită în Puterile cele dintâi, cele de la mijloc și cele din urmă.

Capitolul XI

Pentru ce toate ființele îngerești se numesc în comun Puteri cerești

§1

După ce au fost definite acestea, se cere să înțelegem pentru care pricină ne-am obișnuit să numim toate ființele îngerești Puteri cerești (cf. Ps. 23,10; 79,5; 102,21; 148,2)? Căci nu se poate spune, fiindcă se zice îngeri* că toate ordinele au calitatea ultimului ordin și, prin aceasta, calitatea de sfinte Puteri. Dar se poate spune că ființele mai înalte se împărtășesc în întregime de lumina cea sfântă, iar cele din urmă* nicidecum, asemenea acelor. De aceea toate mințile dumnezeiești se numesc Puteri cerești, dar nicidecum Serafimi și Tronuri și Domnii. Căci cele din urmă nu se împărtășesc de însușirile întregi ale celor mai presus de ele. Dar Îngerii și înainte de Îngerii, Arhanghelii și Începătoriile și Stăpâniile fiind

Dar și în fiecare treaptă Dumnezeu a deosebit, ca să vorbim în special, între o ceată și alta și una prin alta și între toate aceleași armonii îndumnezeite. De aceea scriitorii Scripturii spun că și înșiși preadumnezeieștii Serafimi* strigă unul către altul (cf. Is. 6,3), arătând prin aceasta, după cum socotesc, că primii transmit celor de ai doilea cunoștințe despre Dumnezeu²².

§3

La acestea aș putea adăuga, nu fără dreptate*, și faptul că fiecare minte cerească și omenească are și în sine treptele și puterile prime și mijlocii* și ultime, primele arătându-se față de celelalte ca înălțimi proprii, pe măsura fiecăreia, în iluminările lor ierarhice²³. Prin această ordine fiecare se face părtăș, după cât îi este îngăduit și cu puțință, de curăția mai presus de curăție, de lumina mai presus de plinătate și de desăvârșirea mai presus de desăvârșire. Căci nimic nu este desăvârșit prin sine sau lipsit în general de nevoia desăvârșirii, decât cel cu adevărat prin Sine desăvârșit și mai presus de desăvârșire²⁴.

§2

așezați de Scriptură după puteri, sunt numiți de noi deseori împreună cu celelalte Sfinte ființe, Puteri cerești.

Dar spunem* că folosindu-ne în comun pentru toate de numirea de Puteri cerești, nu pricinuim vreo amestecare a însușirilor tuturor ordinilor. Ci fiindcă prin rațiunea mai presus de lume, toate mințile dumnezeiești se împart în trei: în ființă, putere* și lucrare, când le numim pe toate, fără deosebire, sau pe unele dintre ele, Ființe sau Puteri cerești*, trebuie să socotim că le numim pe acelea despre care e vorba, în întregime, după ființa sau puterea fiecăreia din ele²⁵. Căci nu trebuie să socotim că atribuind această însușire

a sfințelor Puteri mai înalte, deosebite de celelalte, și ființelor mai de jos*, o facem aceasta spre răsturnarea ordinii neamestecate a treptelor îngerești. Căci potrivit cu ceea ce am spus de multe ori cu dreptate, ordinele mai înalte au în chip prisositor* și sfințitele

însușiri ale celor mai de jos, iar ultimele nu au întregimile mai înalte ale celor de mai sus²⁶, mijlocindu-li-se numai în parte, pe măsura lor, primele iluminări arătate prin cele mai înalte, pe măsura acelor.

Capitolul XII

Pentru ce ierarhii dintre oameni se numesc îngeri

§1

Dar întreabă* și aceasta cei ce iubesc să cunoască rațiunile celor duhovnicești: dacă cele din urmă nu se împărtășesc de întregimea celor mai înalte, pentru care pricină ierarhul dintre oameni e numit de Scripturi Îngerul Domnului Atotfăcătorul (Mal. 2,7; 3,1)?

§2

Cuvântul acesta nu e contrar, cum socotesc, celor spuse înainte. De fapt spunem că treptele cele din urmă sunt lipsite de puterea întreagă* și mai înaltă a treptelor superioare. Fiindcă se împărtășesc numai de o parte a ei, pe măsura lor și după puterea proprie; dar potrivit comuniunii celei una și armonioase ce le leagă pe toate. Astfel treapta sfinților Heruvimi se împărtășește de înțelepciunea și cunoștința cea mai înaltă, iar cetele ființelor de sub ei* se împărtășesc și ele de înțelepciune și cunoștință, dar de o parte a lor în raport cu aceia și de una mai prejos de a acelor. Dar împărtășirea de înțelepciune și cunoștință este comună tuturor ființelor înțeleghătoare, asemănătoare cu Dumnezeu. Însă a fi apropiate și întâile sau cele de al doilea și mai jos nu e comun tuturor, ci precum hotărât s-a rânduit* fiecăruia, pe măsura proprie. Aceasta o poate spune cineva fără să

greșească și despre toate mințile îngerești. Căci precum cele dintâi au cu prisosință însușirile sfinte ale celor mai de jos, așa cele din urmă au pe cele ale celor de mai înainte, dar nu la fel, ci în mod mai redus. Deci nu e, precum socotesc, nepotrivit dacă învățătura Scripturii numește înger pe ierarhul omenesc ce se împărtășește după puterea proprie de slujirea vestitoare a îngerilor și tinde, pe cât e îngăduit oamenilor, spre asemănarea cu ei în descoperirea lui Dumnezeu.

§3

Dar vei afla* că învățătura (Scriptura) despre Dumnezeu numește și dumnezei atât ființele cerești și mai presus de noi, cât și pe sfinții bărbați atot iubitori de Dumnezeu dintre noi (cf. Fac. 32,28,30; Ieș. 4,16; 7,1; Ps. 81,6; 95,4; Ioan 10,34). Căci deși ascunzimea dumnezeirii începătoare e ridicată* și așezată mai presus de toate și nimic din cele ce sunt nu poate fi numit în mod propriu și în întregime dumnezeiesc, acelea dintre ființele înțeleghătoare și raționale care sunt întoarse cu toată puterea în întregime spre unirea cu ea și tind spre iluminările ei dumnezeiești, pe cât se poate, fără sfârșit, prin imitarea după putere a lui Dumnezeu sunt, dacă e îngăduit să spunem aceasta, învrednicite și ele de același nume cu Dumnezeu²⁷.

Capitolul XIII

Pentru ce se spune că proorocul Isaia a fost curățit de Serafimi

§1

Dar să cercetăm, după putere, și pentru ce se spune că un Serafim* a fost trimis către unul din prooroci (Is. 6,6-7)? Căci s-ar putea mira cineva* că nu unul din îngeri mai de jos, ci însuși unul dintre cei ce se numără printre ființele cele mai de seamă curățește pe prooroc.

§2

Dar spun unii că după descrierea făcută mai înainte comuniunii tuturor minților, Scriptura nu numește pe una dintre mințile cele mai dintâi din jurul lui Dumnezeu, care să fi venit spre curățirea proorocului, ci numește Serafim pe unul din îngeri ce stau lângă noi și e făcut sfințit săvârșitor al curățirii proorocului. Aceasta pentru desființarea prin foc a păcatelor pomenite* și pentru aprinderea celui curățit spre ascultarea lui Dumnezeu. Și zic că Scriptura a vorbit simplu despre unul din Serafimi, nu dintre cei așezați în jurul lui Dumnezeu, ci dintre Puterile curățitoare ce se află lângă noi.

§3

Altul mi-a prezentat o altă dezlegare nu foarte* potrivită a întrebării de față. Căci a spus că acel mare inger, care a plâsmuit* vedenia, a pus sfânta lui lucrare curățitoare pe seama lui Dumnezeu* și a primei trepte ierarhice slujitoare, pentru a introduce pe prooroc în cele dumnezeiești. Și oare nu este adevărat acest cuvânt? Căci, zice cel ce a spus aceasta, puterea dumnezeiască începătoare pătrunde în toate și străbate prin toate* în mod nereținut și este iarăși nearată, nu numai ca una ce e ridicată peste toate în chip mai presus de ființă, ci și ca una ce trece în mod ascuns prin toate lucrările ei providențiale, dar se și arată tuturor ființelor înțelegătoare (îngerești) pe măsura lor* și comunică dărnicia ei de lumină ființelor celor mai înalte; și prin ele se

transmite în chip bine rânduit celor mai de jos, potrivit puterii de Dumnezeu văzătoare, corespunzătoare fiecărei* cete. Sau, ca să spun mai clar și să mă folosesc de pilde familiare (chiar dacă sunt departe de Dumnezeu cel mai presus de toate, dar pentru noi sunt mai lămuritoare), raza soarelui* transmițându-se, pătrunde străbătând cu ușurință în prima materie, cea mai străvezie din toate și prin ea face să strălucească mai vădit scânteierile ei; dar înaintând în materiile mai îngroșate își face mai întunecoasă arătarea străbătătoare, pentru că materiile luminate nu au însușirile în stare să răspândească mai deplin lumina dăruită. Iar din pricina aceasta raza ajunge cu desăvârșire ne străbătătoare. La fel căldura focului* se transmite mai mult la cele mai primitoare și în stare să se facă asemenea ei și să se ridice la înălțimea ei; dar în ființele contrare* prin felul lor, nu arată nici o urmă sau una slăbită a lucrării încălzitoare. Iar ceea ce-i mai mult decât aceasta, e că atunci când vine în atingere cu cele înrudite cu ea prin însușirile lor, întâi, de se întâmplă să înfierbânte pe cele în stare să se aprindă, prin ele încălzește, pe măsura lor, și pe cele ce nu se aprind ușor, de pildă apa sau altceva.

Potrivit aceleiași rațiuni a bunei rânduieli naturale*, cauza întregii orânduiri ierarhice* văzute și nevăzute arată strălucirea dărnicii sale de lumină în revărsări îmbelșugate ființelor celor mai înalte și prin aceasta se împărtășesc de raza dumnezeiască și cele de după ele. Căci acelea, cunoscând primele pe Dumnezeu și îmbrăcându-se mai presus de toate în puterea dumnezeiască, s-au învrednicit să pună cele dintâi în lucrare, pe cât e cu putință, puterea și lucrarea prin care imită pe Dumnezeu. Iar prin aceasta fac, din bunătate, ca și ființele de după ele, să se întindă cu toată puterea spre înălțimea lor, transmițându-le cu îmbelșugare din strălucirea venită la ele. Iar acelea fac la fel pentru cele mai jos de ele. Și așa fiecare ființă primă transmite celei de după ea din darul primit și lumina dumnezeiască trece prin providență la toate, pe măsura lor. Dumnezeu este deci tuturor* celor lumi-

nate prin fire, începutul luminării și cu adevărat și propriu ființa luminii și cauzatorul existenței însăși și al vederii. Iar prin voie și prin imitare, ființa primă (din treapta superioară), venită în parte la toate și la fiecare de după ea, transmite prin ea aceloră lumini dumnezeiești. Ființele tuturor celorlalți îngeri socotesc* ceata cea mai de deasupra a minților cerești, în mod cuvenit, după Dumnezeu, început a toată cunoștința și imitarea lui Dumnezeu, deoarece prin acelea se transmite la toate și la noi însine iluminarea începătoare a lui Dumnezeu. De aceea socotesc venind de la Dumnezeu cauzatorul toată lucrarea sfântă prin care se imită Dumnezeu, iar mințile prime și asemănătoare lui Dumnezeu le socotesc ca prime lucrătoare și învățătoare ale celor dumnezeiești.

Deci întâiul ordin al sfinților îngeri are mai mult decât toate însușirea arzătoare* și revărsarea transmițătoare a înțelepciunii izvorului dumnezeiesc și cunoașterea celei mai înalte științe a iluminărilor dumnezeiești și însușirea de Tron* primitiv al lui Dumnezeu spre odihnirea lui. Iar ordinele ființelor de mai jos* se împărtășesc de căldura, de înțelepciunea, de cunoștința și de puterea primirii lui Dumnezeu, dar într-un mod mai scăzut. Ele privesc spre cele dintâi și prin ele ca prin cele învrednicite de prima lucrare a imitării lui Dumnezeu sunt înălțate, pe cât se poate, spre asemănarea cu Dumnezeu. Deci sfintele calități amintite* de care se împărtășesc prin primele ființe cele de după ele, trebuie atribuite aceloră ca treptelor ierarhice de după Dumnezeu²⁸.

§4

Deci zicea* cel ce le-a spus acestea că vedenia aceea a fost primită de prooroc printr-unul din sfinții și fericirii îngeri care ne ocrotesc. Prin călăuzirea lui iluminătoare proorocul s-a înălțat la vederea aceea înțelegătoare, prin care privea ființele cele mai înalte (ca să grăim în simboale*), așezate sub Dumnezeu și după Dumnezeu și împrejurul lui Dumnezeu*, spre culmea mai presus de început ridicată în chip mai presus de grai deasupra tuturor, deci și a

aceloră și supraașezată în mijlocul Puterilor celor mai presus de toate²⁹.

Și prin cele privite, proorocul învăța* că dumnezeirea este așezată fără asemănare, prin depășirea ei mai presus de ființă, mai presus de toată Puterea văzută și nevăzută și că este ridicată peste toate, nefiind în general asemănătoare nici cu primele ființe ale celor ce sunt, ba, pe lângă aceasta, fiind și începutul și cauza de ființă făcătoare a tuturor și întemeierea neschimbătoare a statomiceii nedesfăcute a celor ce sunt, prin care au existența și buna existență (cf. Fac. 1,25) și Puterile cele mai înalte ca toate³⁰.

Apoi (proorocul) a fost învățat tainic despre puterile asemănătoare lui Dumnezeu ale preasfinților Serafimi* însuși, aflând că sfințita lor numire* înseamnă starea lor înfocată, despre care vom vorbi și noi puțin mai târziu, pe cât ne este îngăduit să grăim despre înălțările spre chipul dumnezeiesc al Puterii înfocate. Apoi sfântul prooroc a văzut înălțarea neîmpiedicată și mai presus de toate spre Dumnezeu a sfințelor forme ale aripilor* ca primele*, mijlociile și ultimele sau înșesite* în înțelegere și nesfârșitul lor număr de picioare și multe fețe; și faptul că prin aripile de jos era împiedicată privirea spre cele de sub picioare și prin cele de sus spre cele de deasupra fețelor (cf. Is. 6,2), iar prin cele din mijloc vedea mișcarea lor neîncetată care le înalță spre cunoștința spirituală a celor văzute*. Astfel se descoperea proorocului puterea larg mișcătoare și mult văzătoare a minților celor mai înalte și a sfintei și mai presus de lume evlavioasei dorințe pe care o au ele spre cercetarea vie, cutezătoare și interminabilă a celor mai înalte* și mai adânci; i se descoperea mișcarea lucrărilor lor imitătoare a lui Dumnezeu, mișcare ce se săvârșește în armonie simetrică între toate. Dar (proorocul) i se descoperea tainic și acea cântare insuflată de Dumnezeu și mult slăvitoare*, prin care Îngerul care a dat chip vederii i-a comunicat, pe cât se putea, sfânta lui cunoștință. Dar (Îngerul) l-a învățat (pe prooroc) și aceasta: curăția este* și împărtășire de strălucirea curăției dumnezeiești celor întrucâtva curăți, pe cât le este cu putință. Această* curăție ce se lucrează spre desăvârșire, din pricini prea înalte*, de însuși izvorul dumnezeiesc sau de ascunzimea mai presus de ființă, în toate mințile sfinte, le este

mai descoperită și li se comunică mai mult Puterilor din jurul lui*, ca să li se arate*, ca celor mai înalte. Dar pentru Puterile înțeleghătoare de gradul al doilea* sau pentru noi cei din urmă, pe cât e mai depărtat fiecare de el, în ce privește asemănarea cu Dumnezeu, pe atât își restrânge iluminarea lui prezentă în unitatea necunoscută a ascunzimei proprii. El luminează fiecareia din cele de gradul al doilea prin cele dintâi și, de trebuie să o spunem mai pe scurt, e adus din ascunsul lui spre Puterile din rândul al doilea, prin cele prime³¹.

Aceasta a învățat-o proorocul (teologul) de la îngerul care l-a introdus în lumină: curăția și toate lucrările au început în Dumnezeu, care strălucesc din Dumnezeu prin primele ființe, se transmit tuturor celorlalte pe măsura împărtășirii fiecăreia de sfintele lucrări dumnezeiești. De aceea a și atribuit lucrarea curățitoare în chip arzător*, după Dumnezeu, Serafimilor. Deci nu e loc nepotrivit a spune că pe prooroc (pe teolog) l-a curățit Serafimul. Căci precum curățește Dumnezeu pe toți, prin faptul că e pricina a toată curăția, ba mai mult, ca să mă folosesc de o pildă apropiată, precum se spune de ierarhul dintre noi care curățește sau luminează prin slujitorii lui liturgici (diaconii) sau prin preoți*, că el însuși curățește și luminează, lucrările sfinte ale treptelor sfinite (hirotonite) de el atribuindu-se lui, așa și Îngerul care săvârșește curățirea proorocului

pune știința și puterea curățitoare a lui pe seama lui Dumnezeu ca Cel ce e cauza ei, iar pe seama Serafimului, ca ierarh întâi lucrător. Aceasta îndreptățește pe cel din ierarhia noastră să spună că învață pe cel curățit de el, cu evlavie îngerească. Pentru că începutul ridicat peste toate și ființa și Creatorul și Cauzatorul curățirii tale săvârșite de mine este Cel ce a adus la existență și primele ființe și le susține prin așezarea lor în jurul lui și le păstrează neschimbate* și necăzute, mișcându-le spre primele împărtășiri de lucrările lui promiatoare³²; acesta este – a spus cel ce m-a învățat pe mine acestea* – înțelesul trimiterii Serafimului (cf. Is. 6,6). Ordinul celor dintâi ființe este ierarhul* și călăuzitorul, prin care am fost învățat tainic să curățesc în chip dumnezeiesc*. De aceea el este cel care curățește prin mine. Prin el a adus și la noi, Cauzatorul și Creatorul a toată curăția lucrările sale providențiate din ascunsul său. Acestea m-a învățat acela pe mine, iar eu ți le transmit ție. Dar aparține priceperii tale înțeleghătoare și însoțite de o dreaptă judecată sau să te eliberezi de îndoiala cu privire la una din cele spuse și să aprobi pe una în loc de alta, socotind-o ca adevărată, sau să afli prin tine însuși* ceva care e mai aproape de adevăr sau să înveți de la altul, căruia îi dă Dumnezeu cuvânt (cf. Ps. 67,12) și Îngerii i-l mijlocesc* și să ne descoperi și nouă celor care iubim pe Îngeri pe cât ne e cu putință o vedere mai luminoasă și mai iubită.

Capitolul XIV

Ce înseamnă numărul Îngerilor ce ni s-a predat

Dar și acest lucru e vrednic de o cunoștință spirituală, precum socotesc, că predania Scripturii despre îngeri spune că ei sunt *mii* de mii și zeci de mii de zeci de mii* (Dan. 7,10; Apoc. 5,11), repetând circular și înmulțind cu ele însele numerele cele mai mari ale noastre și arătând prin ele în mod clar că cetele ființelor cerești sunt pentru noi nenumărate. Căci sunt multe fericitele oști ale minților celor mai presus de lume, în-

trecând slaba și redusă* simetrie a numerelor noastre materiale. Fiindcă numărul lor nu poate fi definit prin primire de cunoștință* decât numai de înțelegerea și știința lor mai presus de lume și cerească, dăruită lor cu îmbelșugare de izvorul dumnezeiesc și infinit cunoscător, de înțelepciune făcător, care e începutul mai presus de ființă al celor ce sunt și cauza de ființă făcătoare și puterea susținătoare și atotcuprinzătoare³³.

Capitolul XV

Ce sunt chipurile plăsmuite ale Puterilor îngerești; ce este chipul focului, ce este duhul omenesc, ce sunt ochii, nările, urechile; ce sunt gurile, ce este pipăitul, ce sunt genele, ce sprâncenele; ce este vigoarea, ce sunt dinții, ce umerii, ce sunt coatele și mâinile, ce este inima, ce pieptul, ce spatele; ce sunt picioarele, aripile, ce e înfățișarea goală, ce îmbrăcăminte, ce veșmântul strălucitor, ce e veșmântul preotesesc, ce sunt cingătoare, ce toiegele, ce lăncile, ce securile, ce frânghiile, formele geometrice; ce sunt vânturile, ce norii, ce e arama, ce este electronul, ce sunt corurile, ce aplauzele, ce culorile feluritelor pietre; ce e chipul de leu, chipul de bou, chipul de vultur, ce sunt caii, ce sunt felurile culori ale cailor; ce sunt râurile, ce sunt carele, roțile, ce e zisa bucurie a Îngerilor

§1

Dar să odihnim, precum se cuvine, ochiul nostru spiritual de încordarea asemenea celei îngerești* spre vederile înalte, coborând la lărgimea împărțită și multilaterală a varietății multiple a formelor luate de îngeri. Iar de la ele să ne întoarcem ca de la niște chipuri, pe cale explicativă, iarăși la simplitatea ființelor cerești. Dar să cunoști de mai înainte cum curățirile* sfintitelor chipuri ne descoperă uneori că aceste ordine ale ființelor cerești – deși unele sunt superioare ierarhic și în același timp inferioare și cele din urmă superioare ierarhic, iar cele dintâi inferioare – fie că sunt cele dintâi, fie cele din mijloc sau ultime au, precum s-a spus, aceleași puteri. Și nu e nimic nepotrivit în același mod al înfățișării lor. Căci numai dacă* am spune că unele sunt inferioare ierarhic* celor de mai sus, apoi acestea cele de mai sus fiind superioare celor din urmă, ar fi la rândul lor inferioare ierarhic acestora, lucrul ar fi cu adevărat nepotrivit și foarte încurcat. Dar dacă spunem că aceleași sunt superioare ierarhic și supuse ierarhic, dar nu acelorași, ci fiecare e supusă ierarhic celor de mai sus, dar e superioară ierarhic celor din urmă, nu va găsi cineva în aceasta ceva nepotrivit* declarației Scripturii că unele chipuri plăsmuite în ea pot reprezenta uneori pe cele deosebite și că acestea se atribuie în sens propriu și cu adevărat și celor dintâi Puteri și celor de la mijloc și celor din urmă. De fapt se potrivește

în chip nemincinos tuturor ființelor cerești să tindă în sus* și să se întoarcă în chip neclintit spre ele însele, păzind cele ce le sunt proprii, și prin comuniunea cu cele de după ele să le fie un mijloc de împărtășire a lor de puterea providențiată, chiar dacă aceste calități sunt proprii unora în grad mai înalt și în întregime, iar altora în parte și în grad inferior³⁴.

§2

Dar să reluăm cuvântul și să cercetăm*, printr-o primă lămurire a chipurilor, pentru care motiv teologia (Scriptura) cinstește mai mult decât toate chipul focului. O vei afla pe aceasta plăsmuind nu numai roți de foc (cf. Iez. 1,15; 10,2; 6,9; Dan. 7,9), dar și animale arzătoare (cf. Iez. 1,14; Iez. 3,2; Ps. 103,5) și bărbați fulgerători (cf. Dan. 7, 9-10; Apoc. 4,5; Ps. 17,10; Mat. 28,3) și văzând în jurul ființelor cerești grămezi de cărbuni aprinși (cf. Iez. 1,13; 10,2) și râuri ce clocotesc cu zgomot. Dar și de Tronuri (Scaune) spune că sunt de foc (cf. Dan. 7,9; Apoc. 4,4-5); și pe înșiși Serafimii cei mai înalți îi înfățișează prin nume ca fiind arzători* și le atribuie însușirea și lucrarea focului. Și în general prețuiește în toți, cu dreaptă judecată, chipul plăsmuit al focului. Deci socotesc că înfățișarea minților cerești ca înfocate e cea mai asemănătoare cu Dumnezeu. Sfinții* teologi (prooroci) descriu de multe ori ființa mai presus de ființă și fără formă prin focul

care redă multe din însușirile dumnezeirii începătoare (cf. Ieș. 3,2-6; 14,24; 19,18; Is. 4,5; 29,6; 30,30; Deut. 4,24; Ps. 88,45; Iez. 1,4; III Reg. 19,12), dacă putem spune așa, în formă văzută. Căci focul sensibil* este, așa zicând, în toate și pătrunde prin toate în chip neamestecat și e mai presus de toate. Și fiind întreg luminos și în același timp ascuns, este necunoscut prin el însuși, când nu există o materie în care să-și arate lucrarea proprie. Căci fiind nestăpănit și nevăzut, le stăpânește pe toate și atrage la lucrarea sa pe toate cele în care se ivește. E neschimbat, se transmite pe sine tuturor celor ce se apropie într-un fel oarecare, înviorează prin căldura de viață făcătoare, luminează prin flăcările neacoperite. E de nereținut, neamestecat, desfăcător*, e neschimbat, urcă în sus, e ascuțit în urcuș, e înalt, nu primește nici o cădere în jos*, e pururea în mișcare, în aceeași mișcare* atrăgător al altora, cuprinzător, dar necuprins, nu are nevoie* de altceva, se mărește pe sine pe neobservate, își arată mărimea în materiile primite, e lucrător puternic, tuturor prezent în chip nevăzut. De e nesocotit, pare să nu existe, dar prin atingere se arată deodată potrivit cu ceea ce atinge și cu sine, ca printr-o căutare; și iarăși lucește fără întrerupere, nemicșorat, în toate răspândirile lui îmbelșugate. Și alte multe însușiri ale dumnezeirii ar putea afla cineva în însușirile focului ca în niște chipuri. Aceasta știind-o, înțelepții în cele dumnezeiești au plasmuit pe seama ființelor cerești chipuri de foc, descoperind asemănarea lor cu Dumnezeu și, pe cât se poate, imitarea lui Dumnezeu de către ele.

§3

Dar se prezintă pe ele și în chipul omului* (cf. Iez. 1,10; Apoc. 4,7) pentru faptul că au însușirea înțelegerii și puterile văzătoare îndreptate în sus. Aceasta din cauza ținutei lor drepte și înalte și pentru puterea lor din fire stăpânitoare și conducătoare (cf. Fac. 1,26). Dar și din cauza foarte micii lor capacități simțuale* în comparație cu a animalelor nerăționale, capacitate care însă le cuprinde pe toate prin tăria puterii îmbelșugate a minții și prin stăpânirea peste ele, prin știința lor

rațională, putere care, pe de altă parte este prin firea sufletului nerobită și nestăpănită.

Dar socot că se pot afla chipuri potrivite ale Puterilor cerești și în fiecare din multele părți ale trupului nostru (cf. Dan. 10,5-8; Iez. 1,5-10; Apoc. 10,1-5). Astfel, putem spune că puterile văzătoare* ale lui arată privirea (cf. Iez. 10,12; Apoc. 4,6-8; Zah. 3,9) cea mai pătrunzătoare spre luminile dumnezeiești, precum și primirea simplă, fluidă, nepotrivnică, ci foarte mișcătoare, curată, deschisă, nepătimașă a iluminărilor dumnezeiești.

Iar simțul ce distinge mirosurile* arată puterea acelora care prind, pe cât se poate, răspândirea bunelor miresme mai presus de minte și le deosebesc cu știință pe cele care nu sunt astfel, respingându-le cu totul.

Iar urechile arată puterea acelora de a primi în chip cunoscător inspirația dumnezeiască și de a se împărtăși de ea (cf. Ps. 102,20).

Simțul gustului arată alegerea hranei spirituale (inteligibile) și primirea alimentelor dumnezeiești și bine hrănitoare* (cf. Fac. 18,5-8; Jud. 6,21).

Pipăitul arată puterea de-a cunoaște ceea ce e folositor sau păgubitor.

Genele și sprâncenele înseamnă puterea care păstrează înțelesurile vederilor dumnezeiești.

Vârsta adolescentă și tinerească înseamnă puterea vieții lor pururea înfloritoare.

Dinții (cf. Is. 9,11; Ioil 1,6; Apoc. 9,8) înseamnă puterea care alege ceea ce e desăvârșit în hrana primită. Căci orice fire înțelegătoare desface și înmulțește înțelesul unitar* ce i se dăruiește de ființa dumnezeiască prin puterea providențială*, potrivit ființei ei mai coborâte, spre înălțarea ei.

Umerii, brațele și mâinile înseamnă puterea făcătoare, lucrătoare și activă (cf. Jud. 6,21; Ps. 90,12; Iez. 10,8,21; Dan. 12,7; Apoc. 10,5).

Iar inima* e simbolul vieții, asemănătoare celei dumnezeiești, ce-și răspândește cu bunătate propria-i putere de viață dătătoare spre cele providențiate (cf. Ps. 44,1).

Pieptul arată puterea nezdorită și apărătoare* a răspândirii de viață făcătoare ca dintr-o inimă de sub el.

Spatele, puterea susținătoare a tuturor puterilor născătoare de viață (cf. Iez. 1,18).

Picioarele (cf. Iez. 1,7) arată mișcarea vioaie și graba și alergarea pe drumul înaintării neîncetate spre cele dumnezeiești. De aceea teologia (Scriptura) a închipuit picioarele sfințelor minți ca aripile dedesubt*. Căci aripa arată graba înălțării și însușirea cerească și călătoria spre înălțime și scăparea de tot ce e coborât prin ridicarea spre cele de sus. Iar mișcarea ușoară a aripilor* arată nealipirea prin nimic de pământ, ci ridicarea deplină peste orice amestec și cu totul neîngreunată spre înălțime. Iar neacoperirea și lipsa talpilor (cf. Fac. 18,4; 19,2) arată desfacerea, nelegarea, starea nereținută, curăția* de orice adaos din afară și asemănarea cea mai mare cu puțință de simplitatea dumnezeiască³⁵.

§4

Dar, deoarece înțelepciunea simplă și *de multe feluri** (cf. Ef. 3,10) îmbracă și pe cei neacoperiți și le dă să poarte și anumite unelte (cf. Iez. 9,1), să talmăcim, după puterea noastră, și sfintele veșminte și unelte ale minților cerești.

Veșmântul luminos și înfocat (cf. Luc. 24,4; Apoc. 9,17; Is. 63,1) socotesc că înseamnă asemănarea cu Dumnezeu, prin chipul focului și prin puterea luminătoare a celor din ceruri, unde e lumina ce umple de strălucire îndeobște* ființele inteligibile și le luminează în chip înțelegător. Iar veșmântul lor preoțesc* (cf. Dan. 7,9; 10,5-6; Iez. 10,6) înseamnă capacitatea lor de-a se apropia de vederile dumnezeiești și tainice (mistice) și sfânta dăruire a întregii lor vieți.

Iar cingătoarele (cf. Iez. 9,2; Dan. 10,5; Apoc. 15,6) înseamnă păzirea puterilor lor de viață născătoare și deprinderea de-a se aduna (concentra)*, de-a se întoarce în chip unitar spre ele însele și de-a se învăța în cerc cu bună rânduială în jurul lor, rămânând necăzute din identitatea lor³⁶.

§5

Toiegele arată autoritatea împărătească și conducătoare și puterea de-a conduce toate pe calea cea dreaptă (cf. Jud. 6,21).

Lâncile (cf. II Mac. 5,1-3) și securile (cf. Is. 10,15; Iez. 9,2) înseamnă puterea de-a

deosebi între cele neasemănătoare* și ascuțișul activ și încununat de rezultatul puterilor lor deosebitoare.

Iar uneltele (geometrice) de măsurare* și ziditoare (cf. Zah. 2,5; Am. 7,7; Iez. 40,3; 47,3; Apoc. 21,15) arată puterea lor de întemeiere, de clădire și de desăvârșire și toate celelalte ale grijii de înălțare și întoarcere a ființelor din a doua treaptă.

Uneori, uneltele închipuite ale sfinților Îngeri sunt și simboale ale judecăților dumnezeiești asupra noastră (cf. Am. 7,7-9). Unele arată certarea îndreptătoare* sau dreptatea pedepsitoare; altele, eliberarea de anumite împrejurări sau scopul certării sau recăștigarea fericirii de mai înainte sau adaosul de daruri noi, mici sau mari, sensibile sau spirituale. Și, în general, minții străvăzătoare nu-i va fi greu să vadă în ele o potrivire a celor văzute cu cele nevăzute.

§6

Iar faptul că ei (Îngerii) sunt numiți și vânturi* (cf. Ps. 103,4) arată grăbita și aproape netemporală* lor lucrare* străbătătoare prin toate (cf. Ps. 104,5) și mișcarea lor folositoare de la cele de sus* spre cele de jos și iarăși de la cele de jos la cele de sus, mișcare ce ridică pe cele din treapta a doua spre înălțimea mai de sus. E o lucrare ce mișcă pe cele dintâi spre comunicarea cu cele de sub ele și ieșirea (πρόοδov) providențiatore spre ele. Ar putea spune cineva că numele de vânt, care exprimă suflarea aerului*, arată, precum socotesc, asemănarea cu Dumnezeu a minților cerești. Căci suflarea vântului* este (cum am arătat mai pe larg în *Teologia simbolică**, prin explicarea celor patru elemente), prin mișcarea lui naturală și de viață cauzatoare și prin rapida și nestăpănită pătrundere și prin ascunzimea necunoscută de noi și nevăzută, un chip și un simbol al începuturilor și sfârșiturilor mișcătoare. Căci *nu știi, zice, de unde vine și unde merge*³⁷ (Ioan 3,8).

Dar teologia (Scriptura) le împletește și un chip de nor (cf. Iez. 1,4; 10,3; Is. 4,5; Fapt. 1,9; Apoc. 10,1), arătând prin aceasta, că sfintele minți sunt umplute pe de o parte într-un mod mai presus de lume* de lumina ascunsă, pe de alta de primirea celei dintâi arătate, transmițând-o pe aceasta fără să o trimită* de

la ele cu îmbelșugare la cel de al doilea grad, într-o a doua arătare și pe măsura lor³⁸. Aceasta arată puterea lor roditoare, de viață făcătoare, sporitoare și desăvârșitoare, care producând ploaia* spirituală, trezește prin revărsarea valurilor ei în sânul primitor* al durerilor nașterea vieții³⁹ (cf. Iov 36, 27-31; Am. 5,8).

§7

Iar dacă teologia (Scriptura) îmbracă ființele cerești în chipul aramei (cf. Iez. 1,7; 40,3; Dan. 10,6; Apoc. 1,15), al *electronului*⁴⁰ (cf. Iez. 1,4,27; 8,2) și al pietrelor multicolore (cf. Iez. 1,26; 10,1,9; Apoc. 4,3; 21,18-20), ea arată, prin chipul aurului și al argintului, lucirea neputrezită, neistovită, nemicșorată și nepătată, ca de aur, și strălucirea arătoasă, luminoasă și cerească.

Arama trebuie să fie văzută, după cuvintele dinainte, ca chipul focului, sau al aurului. Iar înfățișările multicolore ale pietrelor socotesc că se arată sau luminoase, ca albe, sau aprinse, fiind roșii sau în chipul aurului, fiind galbene. Și în fiecare culoare vei afla înțelesul înălțător al chipurilor.

Dar fiindcă socotesc că despre acestea* s-a vorbit, după puterea noastră, destul, să ne mutăm la sfințita talmăcire a chipurilor de animale ale minților cerești.

§8

Chipul leului (cf. Iez. 1,10; Apoc. 4,7) e de socotit că înseamnă puterea conducătoare, vigoarea, tăria nezdărobită, asemănarea, pe cât e cu putință, cu ascunzimea negrăitei începătorii dumnezeiești prin acoperirea urmelor* înțelegătoare (cf. Ps. 76,18) și prin învăluirea mersului întins în sus, prin iluminarea dumnezeiască, spre adâncimea nemijlocită a dumnezeirii.

Iar al taurului (cf. Iez. 1,7,10; Apoc. 4,7) arată tăria, vigoarea și lărgimea deschisă a brazdelor înțelegătoare spre primirea ploilor cerești și aducătoare de rod. Iar coarnele arată pavăza apărătoare și nebiruită.

Iar chipul vulturului arată puterea împărătească, pornită spre înălțimi (cf. Iez. 1,10; Apoc. 4,7); iuțimea și ușurința în dobândirea hranei întăritoare; și privirea trează și ușoară*

spre raza îmbelșugată a revărsării solare a dumnezeirii începătoare prin îndreptarea viguroasă, neîmpiedicată, neclintită și directă a puterilor văzătoare spre ea (cf. Iez. 1,10; Apoc. 4,7).

Chipul cailor înseamnă ascultare și sprintenă alergare (cf. Zah. 1,8-10; 6,2; Ioil 2,4; IV Reg. 2,11; 6,17; II Mac. 5,2-3; Apoc. 19,11,14). Și cei albi* arată strălucirea și marea înrudire cu lumina dumnezeiască. Iar cei negri arată ascunsul, precum cei roșii, mișcarea înfocată. Iar cei ce îmbină albul cu roșul, unirea celor extreme prin pornirea de sine dăruitoare și legarea treptelor dintâi cu cele de al doilea și a celor de al doilea cu cele dintâi, prin întoarcerea unora spre altele în chip providențial.

Însă, dacă n-am avea în vedere analogia acestui cuvânt⁴¹, nu am arăta deplin în însușirile animalelor pomenite și în formele trupesti asemănările neasemănătoare ale lor cu cele ale Puterilor cerești. N-am urca de la iuțimea lor impulsivă, la bărbăția spirituală, a cărei ultimă formă este mânia. Iar de la pofta lor la iubirea dumnezeiască (erosul dumnezeiesc) și, vorbind pe scurt, de la toate simțurile animalelor neraționale și de la multele lor mădulare la sensurile nemateriale ale ființelor cerești și la puterile lor unitare. Dar celor înțelepți nu le trebuie toate acestea, ci le ajunge și numai talmăcirea unui singur chip nu cu totul potrivit pentru înțelegerea asemănărilor celor înrudite.

§9

Dar trebuie cugetat și la faptul că s-a spus ființelor cerești râuri, roți (cf. Iez. 1,15; 10,6; Dan. 7,9) și care unite. Râurile de foc înseamnă undele dumnezeiești ce le dăruiesc acelor ființe o revărsare îmbelșugată și abundentă și o rodnicie de viață făcătoare (cf. Iez. 47,1; Dan. 7,10; Apoc. 22,1). Iar carele unite, comuniunea unificatoare a celor de aceeași treaptă (cf. Zah. 6,1-7). În sfârșit, roțile, care sunt înaripate, arată că se învârtesc fără întoarcere și neclintit spre cele dinainte, mișcând puterea lor de mișcare pe drumul drept* și neabătut, spre ținta întregii lor învârtiri spirituale, aflată mai presus de lume⁴² (cf. Iez. 1,15-21; Dan. 7,9).

Dar înfățișarea chipului roților înțelegătoare se poate lămurii și în alt* înțeles

înălțător. Căci au fost numite și *Gelgel** (cf. Iez. 10,13), care înseamnă în limba evreiască reîntoarceri în cerc și redescoperiri. Căci roților înfocate și asemănătoare lui Dumnezeu le e proprie învârtirea în cerc prin mișcarea nesfârșită în jurul aceluiași bine. Iar descoperirile le sunt proprii prin arătarea celor ascunse și prin înălțarea celor mai de jos și prin iluminările comunicate de cele înalte către cele mai de jos prin dăruire coborâtoare⁴³.

Ne mai rămâne să lămurim sensul bucuriei* ordinelor cerești (cf. Luc. 15,10). Căci ele sunt cu totul neprimitoare ale plăcerii noastre pătimase*. Dar se spune că se bucură împreună cu Dumnezeu de aflarea celor pierduți, ceea ce înseamnă o stare de liniște* asemănătoare celei dumnezeiești; și că se veselesc cu bunătate îmbelșugată de purtarea de grijă și de mântuirea celor ce se întorc la

Dumnezeu. Ei trăiesc pentru aceștia aceea fericire* de care s-au împărtășit de multe ori bărbații sfinți* când s-au revărsat asupra lor lucrările îndumnezeitoare ale iluminărilor dumnezeiești⁴⁴ (cf. Ioan 16,22).

Acestea fie spuse de noi despre sfințitele închipuiri. Căci, deși ele au rămas în afara explicării exacte, cele spuse de noi ne ajută, precum socotesc, să nu rămânem cu totul străini de înțelesurile lor figurate.

Iar de vei spune că n-am amintit de toate puterile sau lucrările sau chipurile îngerilor din Scripturi, răspundem că, în privința unora, n-avem cunoștința cea mai presus de lume* a altora, că avem nevoie mai mult de altul care să ne lumineze, să ne introducă în taina lor. Iar din cele spuse am lăsat la o parte cele de același înțeles, gândindu-ne la corespondența lor cu mințile cerești și cinstind cu tăcerea ascunzimea cea mai presus de noi.

SCOLIILE Sfântului MAXIM MĂRTURISITORUL

Despre IERARHIA CEREASCĂ

Explicația titlului

Ierarhia. Întrucât titlul vorbește de *ierarhie*, e de știut că prin *ierarhi* sunt numiți de obicei episcopii; *ierarhia* este însărcinată cu conducerea ordonată a celor sfinte, cu grija de ele; căci *ierarhul* este conducătorul, îngrijitorul și orânduitorul celor sfinte; el nu este însă izvorul puterii preoților; căci orânduiește cele sfinte și rânduiala lor și cea a Bisericii, dar nu e și izvorul lor. Această explicație o dă însuși marele Dionisie mai jos, în scrierea *Despre ierarhia bisericască*.

Presbiterul. Notează că numele de *presbiter* îl arată și pe episcop; fiindcă episcopul este și *presbiter*; aceasta se arată și în *Faptele sfinților apostoli* (Fapt. 20, 17-35), unde Sfântul Apostol Pavel instituie (acest nume) Bisericilor din Asia.

Capitolul I

§1

Toată darea cea bună. Notează că fericitul Dionisie s-a folosit de *Epistola sobornicească a Sfântului Iacob*. Căci de acolo este spusă. Și că ea era deja publicată.

Căci din El. Iar acestea le teologhisește despre Fiul.

§2

Predate - de Părinți. Numește aici părinți pe cei ce i-au predat lui dogma, nu pe cei naturali; căci era dintre elini, cum arată *Faptele sfinților apostoli* și el însuși în *Epistola către Sfântul Policarp* și în capitolul IX al scrierii *Despre ierarhia cerească*.

În chip simbolic. Nu spune în mod natural, ci prin simbolice și chipuri.

Minților. gr. νοῶν. Și filosofi elini numesc „minți” Puterile înțeleghătoare sau înțelegătoare; fiindcă fiecare dintre ele este cu totul minte și întreaga ființă a lor este minte vie, ființializată în specia lor; se numesc νόες, ca să sune mai bine numele lor; căci pluralul lui ὁ νοῦς, τοῦ νοῦ, trebuia să fie οἱ νοῖ; dar pentru mai bunul sunet s-a format a οἱ νόες de la alt singular. Căci acesta e un obicei al celor din Atica, care zic Ἀριστοκράναι și Σωκράται, în loc de οἱ Ἀριστοφάνεις și οἱ Σωκράτεις. Dar sunt și unii care zic οἱ νόοι, de la ὁ νόος, τοῦ νόου; îi

numește așa și Scriptura ca în Isaia: *minte* (νοῦς) *mare este stăpânitorul Babilonului*, adică diavolul. Ionienii zic deci νοῦς, νοός, νόες, cum zic și χροῦς, χροός, οἱ χροές. E o declinare ioniană.

Mai presus de început. gr. ὑπεράρχιον. Dumnezeu e *mai presus de început*, ca lumina mai presus de tot începutul și începătoria așa-zișilor dumnezei, adică a îngerilor și a oamenilor drepți.

Cea mai dinlăuntru. gr. ἐνδότητος. O numește *cea mai dinlăuntru*, pentru ascunzimea ei; căci le este necunoscută tuturor celor din afară.

Îmbinarea. gr. σύγκρασιν. O numește așa pentru că Dumnezeu fiind Unul se înmulțește.

Acoperăminte. gr. παραπετασμάτων. Acoperăminte numește cele despre Dumnezeu spuse în chip trupesc în Sfintele Scripturi, cum sunt numite mădularele omenești sau unele puteri. Notează că fără chipuri și simboale nu ne este cu puțină nouă, care suntem în trup, să privim cele nemateriale și netrupești. Și aceasta au arătat mai ales vâlurile ce se aflau în cort, precum se dă de înțeles aici.

Potrivit cu firea. gr. συμφυῶς. În loc de ὁμοφυῶς, de o fire cu ele.

§3

Începătorul desăvârșirii. gr. τελετάρχης. Desăvârșire (τελετή) se numește după filosofi elinilor comunicarea misterelor, ca una ce desăvârșește pe cel inițiat și e desăvârșitoare a celor ce vin la ele. Deci sfânta rânduială, ca ordinea și alcătuirea dumnezeiască a sfințelor Taîne, își are începutul de la Dumnezeu prin apostoli făcuți desăvârșitori acestor bunătăți; căci dumnezeiescul Apostol Pavel îi numește pe cei inițiați desăvârșiți, zicând: *Deci căți suntem desăvârșiți, aceasta să o cugetăm* (Filip. 3,15).

Mai presus de lume. *Mai presus de lume* nu trebuie înțeles în chip sensibil, ci spiritual și mai presus de lumea noastră. Notează la ce chipuri și forme se gândește, vorbind de ele în cele următoare.

De la chipurile. gr. πλάσεων. Notează că numește *împănare* (πλασματώδεις) predaniile tainice de aici, pe care le desfașoară în scrierea *Despre ierarhia bisericască*. Dar aceasta e înțeleasă în chip dum-

nezeiesc; cuvântul *chipuri* (πλάσσειν) trebuie văzut în legătură cu *formele* (μορφωτικαῖς) pomenite; iar cuvintele *simple* (ἀπλάς) și *lipsite de chipuri* (ἀτυπώτους). În legătură cu *calitatea compusă* (συνθέσει) a aceloră.

Materială. Calauzire materială numește ridicarea prin cele zise materiale spre înțelegerea celor nemateriale.

Arătate. Frumuseți arătate numește frumusețile sfințelor locașuri; învățăturile desfășurate, citirile Sfințelor Scripturi; cetele bine orânduite, treptele preoților. Notează că frumusețile văzute sunt chipuri ale ordinelor nevăzute, cum spune Apostolul în *Epistola către Evrei* (Evr. 8,5), vorbind de cele din templu și cum a auzit Moise: *Toute sa le faci după chipul ce ți s-a arătat în munte* (Ieș. 25,40).

Desfășurate. Desfășurate sunt învățăturile date prin cele văzute și dovezile lărgite prin lucruri ale celor spirituale ce se impun unitar și deodată înțelegerei.

Al deprinderii. Deprinderile de acolo îmi poruncesc cele dumnezeiești; iar deprinderea este o calitate statomică. Aici, rânduielile bisericesti sunt chipuri ale deprinderilor netrupești de acolo. Căci deprinderile sunt ale celor netrupești. Notează că Sfânta Liturghie (introducerea în taine, ἱερατικὴ μυσταγωγία sau mistagogia sacerdotală) savârșită la noi oamenii este imitarea ierarhiei cerești.

Mai presus de lume. Ceea ce e mai presus de lume nu are înțeles sensibil, ci spiritual, ca ceea ce e mai presus de lumea noastră.

Prin cuvintele - Scripturii. gr. ἱερογραφικαῖς. Adică în cuvintele compuse în chip sânt în Scripturi.

Să ne ridice. Notează cum suntem înălțați la cunoașterea lui Dumnezeu și că Hristos e Cel ce ne înălță.

La culmile. Nimic n-a fost numit la întâmplare de fericitul acesta, ci cu multă învățătură și în chip propriu cu dreaptă credință; fiindcă deci a spus că sfânta slujbă se savârșește la noi prin simboale materiale și chipuri dezvoltate spre înțelegerea noastră, fiind o imitație a sfintei slujbe a îngerilor, în mod convenit a numit slujba aceloră culme; căci, cei ce s-au ocupat cu acestea, au obișnuit să numească culmea a oricărei ființe ceea ce e vârful cel mai curat al ei și de care atârna neîntrerupt, adică neîncetat, ființa; de pildă, culmea sufletului este mintea, care e cea mai curată parte a ei; și culmea iubirii este iubirea fierbinte a celor foarte înălțați și foarte îndumnezeiți; și culmea ierarhiei noastre și a ordinei ei tainice este cea mai mare curăție a ei, din care se aprinde și întinderea ei și voința ei de a se apropia de nematerialitate; deci curăția cea mai mare în noi este simbolul culmii tainelor fără chip, simple și netrupești, în care se află ridicată ierarhia ca într-o sfântă exprimare pentru oameni, pe care îi înălță prin chipuri spre vederile curate ale culmii slujirii spirituale.

Capitolul II

§1

Înfățișării. gr. ἐκφαντορίαν. Numește așa descope-

rirea. E vădit că vorbește de cea prin simboale și chipuri, pe care le-a numit și plasmuiți; iar prin *simplitate* a înțeles nematerialitatea ființei; șiia că proslăvind sfințele mînți din ceruri, cum zice el, după Scripturi, trebuia să vorbească de animalele cu chip salbatic și despre vulturi și despre altele prin care închipuiesc dumnezeieștile Scripturi, Puterile arhanghelești; căci zice: *Cu nu cumva să socotim și noi ca cei mulți în mod necuvenit că au o înfățișare cetele celor cu multe picioare și fețe din ceruri; acestea au voit să arate sfinții prooroci prin cuvintele lor.*

Foarte simplu. gr. ὀρεχνός. Puternic sau în tot felul sau adevărat sau simplu.

De - (închipuiri) poetice. Scriptura s-a folosit și de plasmuiți poetice spre calauzirea înțelegerii omenești, care nu poate cuprinde învățatura celor mai înalte; căci simboalele cerești se aseamănă celor închipuite de poezi, cum spune acest sfânt bărbat (iar prin poezii, înțelege pe cei admirăți de elini, ca Homer, Hesiod și ceilalți) sau imaginilor lor simbolice. Căci, cunoscând înțeleptul pogorământ dumnezeiesc mintea noastră slabă și inaptă pentru o contemplare mai înaltă, Scriptura i a plasmuit o puțință de înălțare descriindu-i cetele Arhanghelilor nu cum sunt cu adevărat, ci precum putem noi să înțelegem; deci nu-ți închipui nimic impropriu celor cerești.

§2

Forme compuse. Numește forme compuse amintitele plasmuiți și închipuiri.

Prin ele însele. Prin ele însele, adică prin firea lor sunt necunoscute și de nevăzut.

Îngroșată. gr. ὀπτόμοιον. Socotesc că numește *îngroșată* calea străină și închipuirea neobișnuită; de aceea o numește și închipuire, arătând că nu sunt adevărate formele atribuite sfinților îngerii; căci nu sunt cu adevărat așa cum ni-i prezintă Sfânta Scriptură, ci o face această ca să ne ridicăm la marea lor. Dionisie însuși încearcă să vadă în chip simbolic cele spuse despre ei și să arate că e cu puțință să fie înțelese cetele îngerești, așa cum s-a spus.

Întrucâtva - nemateriale. gr. ὀυλὼν ποσὼς. *Întrucâtva nemateriale*, adică în parte; căci nu sunt cu totul nemateriale; fiindcă numește ființele superioare cer și cele din cer, ca niște stele; dar subțirimea lor extremă și de o unică substanță este aproape de nematerialitate.

De chip dumnezeiesc. Socotesc ființele inteligibile simplități de chip dumnezeiesc; căci sunt ființe nemateriale și cu totul necompușe, nefiind un amestec de elemente; căci așa sunt corpurile; dar acelea sunt netrupești.

Sprîjinindu-se. gr. ἐνιζώνον. Făcând-o să apară și să rămână rigidă.

De (formele) unor lei. Aceste forme ale dumnezeieștilor și sfinților Heruvimi sunt înfățișate de Iezechiel și de dumnezeiescul Ioan în *Apocalipsă*.

De grupuri. gr. ἐσμών. Grup este o mulțime împlinită.

De păsări. gr. ὀρνιθεῖας. Având forme de păsări.

De - animale. E vorba de alte animale, de exemplu cai, asini și altele ca acestea; iar materiile mai de necinste sunt tronurile ca din lemn și roțile și lăncile din fier, ca lancea scoasă asupra lui Valaam și pe care a văzut-o

David, cum s-a spus în cartea a doua a *Regilor*; și carele ca de lemn.

Pătimașă. Zice pătimașă, deoarece indică forma leului, carecum mînioasă și chipul bouului înclinat spre plăcere; care patimi sunt mari. *Asemănări* numește reprezentările prin asimilare. Căci spune Iezechiel că a văzut asemănarea tronului și asemănarea (ceva asemănător) leului, după cum arată închipuirea celor care se exprimă prin imaginație; de aceea se și spune: *asemănări neasemănătoare*; căci nu le-a văzut proorocul pe toate asemenea, ci pe unele așa, pe altele așa (altfel); dar sunt și cu totul neasemănătoare cele ce par asemănătoare: căci nu au, cu adevărat, nimic din leu sau bou sau celelalte; cercetează ce înseamnă neasemănător (ὀνόμοτον) în cele care urmează.

Dar. gr. ἀλλ' ἢ. Începutul explicării.

Nici - (puterile) dumnezeiești. Se făgăduiește să se arate prin explicarea proprie că nici cele cerești nu se jignesc, nici noi nu ne fixăm în umiliri coborâte în vorbirea despre îngerii ca animale.

În mod convenit - s-au propus. Se explică pentru ce se folosesc simboale care nu pot exprima chipurile celor fără chipuri și se vorbește aici de forme ale celor fără forme.

Fără chipuri. gr. ἀσχηματίστων. În loc de fără forme.

Nemijlocit. Adică nu prin mijlocirea chipurilor, ci deodată și prin prima apropiere. Iar *preferă* προτείνουσι este una cu *propun* προτιθέασθαι și cu *atribuie* προβάλλοντα.

Prin forme. Notează că cele netrupești sunt fără formă; când, deci, auzi despre cel mai presus de ființă că e în chipul lui Dumnezeu (Filip. 2,6), înțelege pe Cel întocmai cu Tatăl său; căci aceasta o arată și *chipul lui Dumnezeu cel nevăzut* (Col. 1,15) și: *Cel ce M-a văzut pe mine, a văzut pe Tatăl* (Ioan 14,9). Așa explică și Sfântul Vasile, în scrierea către fratele său, deosebirea între ființă și ipostas.

Că (modul) sfintei (descoperiri) este îndoit. Pentru că dumnezeirea e proslăvită în două moduri: fie ca asemenea cu toate, căci toate subzistă în El, fie ca neasemenea, căci nimic nu este din toate.

§3

Neasemănătoare. Chipurile sunt plasmuite din cele asemenea și din cele neasemenea; iar cum sunt plasmuite, spune aici.

Uneori - ca: Cuvânt. După care (mărturie) se zice că Dumnezeu este rațiune și minte, de exemplu: Cine a cunoscut *gîndul Domnului*? (I Cor. 2,16) și: *Și a fost cuvântul Domnului către mine, zicând* (Ier. 1,4) și cele următoare. Dar vorbește de raționalitate la Dumnezeu nu pentru că voiește să îl arate pe Dumnezeu rațional, pînăș de rațiune; căci acest lucru e vădit; ci pentru că e autorăționalitate, fiind întreg rațiune; iar de ființă vorbește în legătură cu Dumnezeu când spun: *Eu sunt Cel ce sunt* și: *Cel ce este m-a trimis* (Ieș. 3,14); iar *Tu același ești* (Ps. 101,28). Căci de la a fi (εἶναι sau ὄντος) este ființa (οὐσία) și de aici existența concretă (οὐσίαν).

Viață. Dumnezeu nu este numit nici viață, nici lu-

mină, nici minte, nici ființă în sens propriu, ci în înțeles de cauză; căci e mai presus de acestea și nu ca acestea.

Nevăzută. Cele ce sunt spuse despre Dumnezeu prin negație (apofatie), ca *nevăzut*, *infiniit*, și cele ca acestea, sunt neasemenea; căci nu arată ce este Dumnezeu, ci ce nu este; așa spune și Grigorie Teologul.

Neînțeleasă. gr. ὀνόητος. Neinteligibil nu se spune prostului, ci celui ce nu e înțeles de cineva; indefinibil este Dumnezeu, ca nesupus nici unei definiții, ci fiind definirea tuturor și pe toate definindu-le, hotărîcindu-le în Sine, fără ca El să fie supus definiției; definițiile se compun din afirmații (din declarații catafactice); iar afirmațiile sunt nepotrivite cu Dumnezeu, fiind minciunoase; căci Dumnezeu e mai presus de acestea, ca nefiind ființă, ci mai presus de ființă.

Negațiile. gr. ἀποφάσεις. Spune că nu numai pentru Dumnezeu, ci pentru toate cele dumnezeiești *negațiile* sunt *adevărate* și *afirmațiile*, *nepotrivite*. Deci afirmațiile sunt nepotrivite când spunem fie de Dumnezeu, fie de Puterile înțelegătoare că sunt viață sau lumină. Căci nu sunt o viață ca cea care e prin inspirație și expirație; nici lumină, ca cea care se arată și face să se vadă obiectele. Ci sunt mai presus de acestea. Iar negațiile (declarațiile apofatice) sunt mai potrivite celor întrucâtva inteligibile. Căci spunem că sunt nevăzute și înțelegem că nu cad sub vedere. Dar *ceea ce nu se vede*, rațiunea, nu caută nici să cerceteze, nici să exprime. Iar viața și lumina, deși par să indice ce este, nu arată nici ele ce este Dumnezeu.

Căci - cinstesc. Observă cât de frumos a explicat pentru ce cele cerești sunt aduse în amintire și au chipuri. Căci, precum Dumnezeu cel peste toate n-are nimic omogen (de același fel) în toate și de aceea, pe drept cuvânt, nimic din toate nu-i este propriu a-l face înțeles, cu dreptate ne folosim de altă metodă pentru a spune ce *nu este* Dumnezeu, ceea ce se numește *prin cele neasemenea*; la fel și în legătură cu Puterile cerești, care sunt după Dumnezeu, teologii au lucrat cu pricepere, neasemănându-le cu nimic din cele inteligibile, ci au luat asemănarea acestora din cele sensibile, adică *de necinste*, făcând aceasta spre cinstirea lor, ca să nu fie imitarea lor plasmuită și neadevărată. Căci dacă cel înfățișat în chipul leului și cu multe picioare este și rațional și nematerial, cum nu e vădit că a depășit în chip mai presus de lume cele materiale și înțelese de noi?

Ca cele mai de cinst. Iată și alt raționament, pentru care nu s-a folosit Scriptura de astfel de asemănări pentru cele cerești. Căci, dacă s-ar fi folosit de închipuiri mai cinstite, spunând că Puterile dumnezeiești sunt cu chip aurit sau fulgerătoare, fără îndoială că cel ce le-ar auzi le-ar crede, luând, de la cele mai cinstite pentru oameni, motiv de a le crede. Dar ea a ales chipuri ce nu sunt bune, ci nepotrivite lor, urâte, ca, știind noi sigur că nu sunt astfel, să căutăm adevărul celor ce sunt.

Nevătămător. Căci ființele dumnezeiești, numite flăcări de foc, nu sunt arzătoare, ci pline de viață.

Urâte. Căci cum nu sunt urâte simboalele materiale ale celor inteligibile?

Vederile. gr. θεάματα. *Vederi* se numesc cele văzute în chip minunat.

De fapt mânia. Mișcarea mâniașă nu e simplă o mișcare plină de neraționalitate, ci și a unei firi neraționale; să se citească cuvântul ultim al cărții, pe care l-a spus despre vederea sfinților heruvimi; căci acestea toate s-au explicat pe larg.

Raționalitatea. E de însemnat că vorbește de raționalitate și la îngeri; dar e *încordată* sau neobosită și nemoleșită.

Poftă. Pofta este iubirea nereținută față de Dumnezeu, pe care o numește *străină de materie*.

Neamestecate. Neamestecată numește mișcarea curată și nepreocupată de nimic altceva. Căci cel stăpânit de iubirea dumnezeiască este întreg al ei și ținde numai spre Cel dorit, neîmpiedicat de nici o rațiune ce trece de la una la alta și trupească; iar spunând că în ființele netrupești este o neraționalitate, nu le jignim socotindu-le neînțelegătoare; indicând prin formele leilor, vîștelor și păsărilor, cum e vulturul, chipuri și simboale ale celor neraționali, socotim că spunem ceva cuvenit cetelor cerești, dar indicăm în chip tainic la ei o rațiune deosebită față de a noastră; căci noi exprimăm raționalul prin organul limbii și prin forme fonetice, lovind aerul prin convorbire (dialog) și cuvântul mutându-se de la noi la urechile celor ce ascultă, de la trup la trup, cum spune și dumnezeiescul Vasile în scrierea *la aminte la tine însuși*; dar acolo nu e așa, ci fiind lipsiți de trup și întâlnindu-se și deosebindu-se întreolaltă și comunicându-și unii altora înțelesuri mai clar ca prin orice cuvânt, e ca și când vorbește unii cu alții, comunicând între ei prin tăcerea cuvântului.

Pornirea. gr. ἀπόκλισην. Înclinare sau pornire.

Trecătoare. Cuvântul nostru rostit trece de la cel ce-l spune la cel ce-l aude; trupește, spre deosebire de cel interior; căci acesta nu e nici trupește, nici nu se mută.

Ala materiei. Spune că cea mai de necinste materie e toată natura corporală orânduită de Dumnezeu în diferite forme insufletește și neînsufletește; iar mărirea înțelegătoare sunt cele spuse despre Dumnezeu, ale căror chipuri modeste și obscure le aflăm în cele ce sunt, ca în simplu a fi, în a viețui, în a simți și cele asemenea. Ca toată materia își are existența de la Dumnezeu, nici o rațiune înțeleaptă nu o va contrazice; dar poartă și ea în sine însăși dovada că a fost adusă la existență și a fost orânduită de Dumnezeu; căci toată orânduirea ei are în sine chipurile obscure și umbrite ale celor înțelegătoare; fiindcă, precum cele înțelegătoare sunt apte să primească, pe cât se poate, procesiunile providențiale și, fiind viața, sunt făcute și ținute vii de Dumnezeu Cel mai presus de toată viața și au puteri lucrătoare spre facerea de bine și o oarecare mișcare mai presus de lume, așa și toate cele materiale împreună și fiecare în parte sunt apte să primească în mod propriu lor pronia lui Dumnezeu și să fie făcute și ținute vii și pot să se facă viață, cum s-a spus: Să scoată pământul suflet viu (cf. Fac. 1,24); și iarăși: Să scoată apele târătoare cu suflete vii (cf. Fac. 1,20); dar și puteri binefăcătoare a dat celor ce suflă de pe pământ, cum arată foloasele aduse plantelor și metalelor. Ba cele materiale au și mișcarea ce înaintează spre naștere și stricăciune; și primesc de la Dumnezeu și o organizare ce impune și li se impune; dar pot să fie și luminate din prezența puterilor înțelegătoare, ca îngerul care strălucea

la învierea Domnului și lumina împrejurimea. Iar acestea le are materia pătimind-o, nu ca cele înțelegătoare care o lucrează; de aceea se și spune că le are ca un ultim ecou (ca un ultim reflex); iar ce este ecoul ultim, va lămurii în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*, capitolul IV.

Și - aceleași. Notează că de toată materia spune că nu e înțelegătoare; deci stelele sunt neînsufletește; căci nu au minte; deși au același nume, dar nu se înțeleg la fel; ele sunt defuncte și înțelese după proprietatea fiecăreia.

În (descrierile) dumnezeiești. gr. θεαρχικαῖς. Adică prin cugetările despre Dumnezeu.

De la cele ce se văd cinstite. Notează care sunt cele numite cinstite (prețioase), ca soarele și stelele; și care sunt la mijloc, ca focul și apa; și care cele din urmă, ca mirul; și care necinstite, ca fiarele și viermii; și că pentru Dumnezeu s-au folosit și simboalele animalelor sălbatice și cele ale materiei; și cele de cinstite, și cele de la mijloc, și cele necinstite.

Soarele. Proorocul Maleahi îl numește *soarele dreptății* (Mal. 3,20). Iar Petru, în *Epistola* sa sobornicească, zice: *Până ce luceafărul va răsări în inimile voastre și cele următoare* (II Petru 1,19). Căci acesta este *steaua de dimineață* (Apoc. 22, 16). Iar Moise zice: *Foc în rugul care nu arde* (Ieș. 3,2). Căci luminează fără să vatame. Iar Ieremia îi zice apă: *M-au părăsit pe Mine, izvorul apei vii* (Ier. 2,13); și altele; iar Domnul zice: *Râuri de apă vie vor curge din pântecul Meu* (Ioan 7,38). Iar Solomon, în *Cântarea Cântărilor*, îi zice mir: *Mir vărsat este numele Tău* (Cânt. 1,2). Dintre cei doisprezece prooroci, Osea și Michea socotesc că fiarele de care vorbește se află între cele profețite despre Dumnezeu. Iar David îl numește pe El vierme: *Eu sunt vierme și nu om* (Ps. 21,6); a spus-o pentru persoana Domnului sau l-a asemănat pe Domnul cu viermele, ca pe Unul ce nu s-a născut din sămânță ca noi, ci fără sămânță, ca viermii, care nu se nasc din sămânță, ci din pământ sau din putreziciune. Căci: *Eu sunt vierme și nu om*, se spune ca din partea lui Dumnezeu cel întrupat, deși nu e înțeles după dumnezeire, ci după arătarea smerită în trup. (Îl numește pe prooroci talmăcitori înțelepți ai lui Dumnezeu (θεοσόφους); a înfățișat mai înainte unele asemănări din scrierea *Despre numirile dumnezeiești*).

Asemănări. Ce înseamnă asemănările celor spuse s-a arătat în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*, la începutul capitolului IX.

Reflexe. Vorbește de ultimele reflexe ale lui Dumnezeu în creație, cărora le-a spus aici *cele din urmă (cele mai puțin vrednice de vînse) forme materiale*. În ce înțeles sunt numite aici formele cele din urmă, ni se va arăta mai pe larg în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*, capitolul IV.

Dacă - nu - chipul urât. Prin chipul urât înțelege chipul animalului sălbatic, pe care Scriptura îl atribuie îngerilor; iar *descoperiri* înseamnă aratări și dovediri.

Chipurile - îngerilor. Bine a numit descrierile din Scripturi, pe care le-a înfățișat aici, nu îngerești, ci *de chip îngerește*; căci nu sunt ale îngerilor înșiși chipurile descrise, ci înfățișează o arătare oarecare prin chipuri ale celor netrupești, cum a explicat el însuși.

Să definim. gr. ἀπορίσασθαι. E obișnuit să spună de definirea și explicarea limpede.

Socotim. gr. οἰόμεθα. În general, socotim, de pildă, să arătăm ce e ierarhia și la ce socotim că folosese (adică pot folosi) ierarhii prin sfintele slujbe.

Iar tu, copile. E de întrebat cum îl numește marele Dionisie copil pe dumnezeiescul Timotei? O spune aceasta fie, precum socotesc, ca mai înaintat în an și mai priceput în filosofie, încât să poată fi și întrebat de acela, cum arată scrierile acestea; căci, deși Sfântul Timotei a crezut înaintea dumnezeiescului Dionisie, cum arată *Faptele sfinților apostoli*, dar în cultura din afară era mai tare marele Dionisie; fie că îl numește fiu, înmăd pe Domnul, care spune: *Filou, nu aveți ceva de mîncare?* (Ioan 21,5); fie, pentru că numeau pe cei ce deprinseseră lipsa de vicleșug cea după Dumnezeu, copii, cum arată și Papiu în cartea întâia a *Explicărilor de duminică* și Clement din Alexandria în *Pedagogul*.

De mulțimea. A opus mulțimii pe cei de un chip; căci cele sfinte unesc; iar cele întinate și păcatele duc la înmulțire prin despărțire. Acum numește mulțime ceea ce e întinat.

Capitolul III

§1

Ierarhia este. Definiția ierarhiei.

Pe cât e cu putință. gr. ὡς ἐφικτόν. În loc de ὡς δυνατόν.

Originea desăvârșirii. gr. τελεταρχικόν. Sau Cel ce desăvârșește.

Cu totul neamestecată. Cel Unul și făcător de unitate se numește asemănare și egalitate și identitate, ca Cel simplu și neamestecat și necompos. Iar pe cel alipit de materie îl numesc neasemenea, neegal și diferențiat și amestecat și în schimbare. Iar prin Unul să se înțeleagă Dumnezeu.

§2

Părtașii. gr. θιασώτας. Părtașii (θίασος) formează o ceată. Aici numește părtași (θιασώτας) pe cei ce se mișcă în jurul celor dumnezeiești. Foarte străvezii (διειδέστατοι), adică strălucitoare, limpezi; nepătate (ἀκκληῖσται), adică neîntinate.

Să facă. Acestea socotesc că arată că nu trebuie careva dintre cei aflați în treapta preoțească să facă ceva mai înalt decât ceea ce e propriu treptei lor; ci să-și impună să lucreze numai ceea ce țin de treapta proprie și să nu trădeze pe cel ce-l învață; să nu încerce să facă cele mai presus de treapta lui; de exemplu, să nu învețe pe preoți și să nu sfințească darurile sau să hirotonisească diaconi; să nu învețe pe diaconi sau să boteze. Căci nu vor da pe Duhul Sfânt, cum nici diaconul Filip în *Faptele sfinților apostoli*; dar nici să nu sfințească darurile; și așa mai departe; dar și cei desăvârșiți trebuie să facă numai cele ce sunt dator să le facă, ca să se păzească bine ceea ce a spus dumnezeiescul Pavel: *Fiecare să rămână în*

starea în care a fost chemat (I Cor. 7,24).

Ala desăvârșirii. gr. τελεταρχίας. În loc de τελευτώσεως.

În - trepte. Trebuie să rămână treptele în felurimea și gradația și știința lor.

Desăvârșirea (fiecăruia) din cei chemați. Notează care e desăvârșirea ierarhilor și cum sunt împreună lucrători cu Dumnezeu, după dumnezeiescul Apostol.

Lucrarea dumnezeiască. Adică să se arate și pe sine lucrând faptele dumnezeiești, înțelepțind, desăvârșind și lucrând după putere cele asemenea în cei pe care îi învață ei.

Fiindcă rânduiala. Rânduiala observă ordinea și desăvârșirea ierarhiei și ea cei ce vin (la Hristos) trebuie mai întâi să fie curățiți prin învățătura de amestecările cu păcatul care dezbină; apoi să se lumineze prin cunoștința dumnezeieștilor Scripturi și pe urmă să se desăvârșescă prin baia nașterii din nou.

A se lumina unii. Observă că lumina este înainte de Botez.

Fericirea dumnezeiască			
curățește	luminează	desăvârșește	
învățând	înalțând	îndumnezeind	
Fericirea dumnezeiască			
curățire	luminare	desăvârșire	
Ai fericirii dumnezeiești			
ierarhi	cei care se află sub ierarhi		
curățesc	cei care	cei care se	cei care se
luminează	se cură-	luminează	desăvârșesc
desăvârșesc	țesc		

§3

Ai minții. gr. νοός. În dialectul ionic se folosește ὁ νοῦς, τοῦ νοῦς, οἱ νοῦς. Cei din Atica spun ὁ νοῦς, τοῦ νοῦς și la plural, οἱ νοῦι, τῶν νοῶν și νοῦσι.

Cei ce se curățesc. Aici vorbește de episcopii înșiși, după ce înainte a vorbit despre cei ce se află sub ei; arată gradele și că *cei ce se curățesc* sunt pe o treaptă mai jos ca cei ce alungă dracii; iar *cei ce luminează* se află pe o treaptă mai înaltă prin învățătura, cum sunt presbiterii și diaconii; iar *desăvârșitorii* sunt cei ce umplu prin Botez de Duhul Sfânt, cum sunt episcopii. Le spune acestea și mai încolo, în scrierea *Despre ierarhia bisericească*.

Cele ce se află în (dumnezeire) în mod natural și mai presus de fire. Cele prin care luminează sunt în ei în mod natural și mai presus de fire. A lămurit bine rânduiala sfințelor slujbe bisericești. Cei ce vin la dumnezeiescul Botez, trebuie să se curățescă părăsind păcatele, apoi se luminează prin învățătura preoților pregătiți pentru aceasta. Iar cei ce curățesc trebuie să fie în stare să comunice altora sfințenia. Și apoi pe aceia să-i boteze episcopii. Căci pe aceștia îi numesc desăvârșitori. Această rânduială trebuie păzită.

Capitolul IV

§1

La împărtășirea. Notează rațiunea pentru care Dumnezeu a adus toate la existență: ca să se împărtășească de bunătatea lui, potrivit cu fiecare. Aceasta o arată cuvântul: *La Tatăl Meu sunt multe locașuri* (Ioan 14,2). Căci fiecare se va împărtăși după faptele sale de bunătatea lui; așa spune și Tit în cartea *Împotriva Mamiceilor*.

Din cele ce sunt. Aici le arată la un loc pe toate cele din creație prin cuvântul *cele ce sunt* (ὅντων); și pe cele cugetate și pe cele văzute; căci pe toate le-a făcut Dumnezeu din cele ce nu sunt numai pentru aceasta, ca să se bucure de bunătatea lui; dar se bucură prin Providență, cum e în stare fiecare; căci Providența lui Dumnezeu este obârșia ființei celor ce sunt.

Deci toate cele ce sunt. Toate cele ce sunt se împărtășesc de Providența lui Dumnezeu; căci nu e nici una care să nu se împărtășească de Dumnezeu; după cum răul este lipsit de subzistență (*el subzistă în ceva ce e creat de Dumnezeu*, n. trad.), fiindcă nu se împărtășește de Dumnezeu, arătându-se ca o lipsă în existență. Dar nu așa, că ar fi în ființă ca prima formă a ei; așa a spus mai pe larg mai sus, în capitolul închinat lui.

Cele ce sunt

sunt cele fără viață, pe care le numește numai cele ce sunt, ca cerurile și pământul	sau cele vil de care se spune că viețuiesc ca animale necuvântătoare	sau cele înțelegătoare, care sunt netrupești, ca noi.	sau cele raționale și în trupuri, care sunt cele cerești
--	--	---	--

Căci n-ar exista. Aici vorbește de cele dumnezeiești, adică de dumnezeiasca Treime, creatoare și obârșia sau cauza fapturilor; se spune de ele că vin la existență prin ea, împărtășindu-se de ale ei.

Deci - cele fără viață. Și cele fără viață se împărtășesc de Providența lui Dumnezeu prin însăși existența lor; iar fără viață sunt pietrele și toate care nu ajung la naștere.

Iar cele vii - de aceeași. În general trebuie să se audă despre fiecare din cele adaose că se împărtășesc de Providență.

§2

Deci sfintele. Notează că, despre ordinea întregului (universului), spune că ființele Puterilor de sus sunt diferite; dar de cele lipsite de viață spune numai că sunt.

În chip înțelegător spre imitarea lui Dumnezeu. Observă că și Puterile înțelegătoare participă mai mult la bine, prin voință ca unele ce-l doresc mai mult; căci spune că se modelează pe ele însele, ceea ce înseamnă că prin voință; deci e mincinos cuvântul care spune că diavolul a fost aruncat din ceruri; fiindcă s-a întors de la sine spre rău. *Apropiate* (πρὸς ἑαυτὸν), în loc de *legate*.

Din cele ce sunt, unele sunt neraționale, ca pietrele și

celelalte ce nu se împărtășesc de nici o lucrare vie.

Altele *viețuiesc*, din care unele sunt *nesimțitoare*, ca plantele; altele *neraționale*, altele *netrupești* și mai *presus de noi*, unele *simțitoare*, dintre care unele *raționale*; altele *în trupuri* și *ca noi*.

Și - în multe feluri pârtașe. Ființele lor sunt mintea vie. Dar notează că toate cele inteligibile (spirituale) se împărtășesc primele de Dumnezeu. Și ele sunt descoperitoare (ἐκφραστρικά) sau vestitoare (ἰγγερεῖς).

De numele de îngeri. Notează ce este propriu-zis îngerul; și că ei sunt prima treaptă; apoi și că prin îngeri suntem introduși în taine; și cum prin ei s-a dat legea și că îngeri i-au ridicat la Dumnezeu și pe Părinții dinainte de Lege și pe cei de după Lege.

Vestiți, gr. κλεινοὺς, Slaviți. Ceea ce trebuie făcut, ca în cazul lui Iisus Navi, Ghedeon și alții; iar *la calea dreaptă de la cea nesfântă*, ca în cazul lui Corneliu sutașul; fiindcă e întâiul care s-a mutat de la neamurile necredincioase; *ordine sfinte*, ca la Daniel: *Zeci de mii de zeci de mii*; și s-au arătat *Heruvimii* lui Ieremiei și *Serafimii* lui Isaia. *Vederi ascunse*, ca în cazul lui Pavel, răpit până la al treilea cer, și al *Apocalipsei* Sfântului Ioan.

§3

Nemijlocit. Adică fără slujirea îngerilor.

Ceea ce este însuși. Observă cum se explică cuvântul: *Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată* (Ioan 1,18); și socotesc că aceasta e foarte adevărat, deși știu că sunt cuvinte scrise care spun că Dumnezeu s-a arătat oamenilor, ca lui Adam, în rai, și ca lui Avraam, la stejarul din Mamvre, și, când mergeau la Sodoma, și lui Moise, pe munte; și se spune că s-a arătat și după aceea; se spune totuși că *ascunșul lui Dumnezeu nu s-a văzut, nici nu se va vedea*, înțelegându-se ființa lui (*face aici deosebirea între ființa și energiile lui Dumnezeu, ca Sfântul Grigorie Palama*, n. trad.); sau, ceea ce e și mai înalt, că *nimeni nu poate sau nu va putea înțelege și exprima ce este Dumnezeu*; căci, deși li s-au dăruit unora dintre cei sfinți arătări dumnezeiești, înțeleg că fiecare s-a învrednicit, pe măsura credinței lui, de vreo vedere care i-a arătat dumnezeirea, prin care a primit lumina cunoștințelor dumnezeiești venite la el.

Ca - în formă. Socotesc că vorbește de schimbarea la față sau de minunea focului din Muntele Sinai.

Arătare a dumnezeirii. Spune că arătarea dumnezeirii nu înseamnă arătarea lui Dumnezeu, cel ce este; aceasta e cu neputință; ci că sfinții se învrednicesc de lumina dumnezeiască prin anumite sfinte vederi, potrivite lor, care zice că le veneau prin îngeri.

Rânduiala legii. Notează că și legea este chipul altei legi date de Dumnezeu, adică al dumnezeieștii întrupări a lui Hristos; iar că prima lege s-a dat prin îngeri o arată și Sfântul Ștefan zicând: *care ați luat legea prin porunca îngerilor și nu ați păzit-o* (Fapt. 7,53).

Ea. Adică legea.

Prin cele dintâi. Notează că prin cele dintâi, adică prin cele de mai sus, sunt ridicate cele de al doilea (cele de mai jos) spre Dumnezeu, ca și prin treptele îngerești.

Mai presus de ființă, gr. ὑπερουσίον. A numit obârșie mai presus de ființă a legii obârșia ordinii și

cauza ei.

§4

Gavril. Notează că cele despre întrupare li se fac cunoscute întâi îngerilor cum arată cele despre preadumnezeiescul Gavril, care a învățat cele despre sfântul Ioan și a binevestit și Fecioarei că va zămisi de la Duhul Sfânt pe Dumnezeu Cuvântul întrupat.

Omeneshi. Întruparea (lui Hristos) sau lucrarea dumnezeiesc-omenească, prin care Dumnezeu fiind, a lucrat cele dumnezeiești în trup. Observă cum, vorbind aici de *lucrarea dumnezeiesc-omenească a lui Hristos*, îi spune *omenească*, prin care arată că s-a făcut om desăvârșit, iar spunând *dumnezeiască* arată că e și Dumnezeu și om, același care lucrează și minunile dumnezeiești. Iar după puțin, zice: *neschimbat*; căci a rămas și ceea ce era pururea; dar privește iarăși și aceea că zice că se va săvârși în Născătoarea de Dumnezeu Maria taina originar dumnezeiască a luării unei forme de către Dumnezeu; numește luarea unei forme pipăite de către Dumnezeu faptul că Dumnezeu a luat un chip pipău (θεοπλαστίαν), întrucât s-a făcut om, după spusa: *Cuvântul trup s-a făcut* (Ioan 1,14). Iar *originar dumnezeiască* (θεοαρχικόν) a spus fiind aceasta cauza și obârșia așa zișilor dumnezei, îngeri și oameni drepi, căci a săvârșit taina întrupării Celui pe care l-a numit Dumnezeu Iisus.

Iar Mariei. Notează că acestea sunt împotriva Nestorienilor; nu toți îngerii au îndrăznit să creadă în taina iconomiei; căci, când s-a înălțat Domnul după patima, au fost unii care au zis: *Cine este acesta Împăratul măririi?* (Ps. 23,8,10); întrebarea arată neștiința. Iar contra Nestorienilor și Acelalilor notează că zice că Iisus e cauza mai presus de ființă, ca Unul ce e Facătorul tuturor și zice că s-a făcut ca noi fără schimbare; dar acestea nu sunt una și aceeași fire, deși Același este amândouă; și că Același e și Dător de lege și sub lege și că Același ca om a fost îndrumat prin îngeri să plece în Egipt și să se întoarcă de acolo și că Același este și Creatorul îngerilor; deci, Unul și Același în două firi a săvârșit taina iconomiei; căci s-a spus: *care, Dumnezeu fiind în chip, nu a socotit știrbire a fi denotivă cu Dumnezeu, ci s-a desțertat pe Sine chip de rob luând* (Filip. 2,6-7). Iată două chipuri; căci nu iese din ce spune aici; aceasta înseamnă: *nu a socotit știrbire*, adică n-a disprețuit să asculte, ca om, de îngeri, ci se supune chipurilor faptelor impuse de Dumnezeu și Tatăl prin îngeri; căci El însuși a dispus să i se aplice cele ale neamului omenească.

Fără schimbare. N-a schimbat firea dumnezeiască. **Nu iese.** A luat El însuși chipurile stabilite de El sau mai înainte hotărâte și le-a arătat în El.

Despre îngerul. Despre fapta îngerului care întărește pe Domnul, redată în *Evanghelia lui Luca*, vorbește și marele Dionisie; sau mai degrabă ea i s-a predat ca taină ascunsă și lui și lui Timotei de către iubitorul de înțelepciune Pavel; căci Luca a scris după propovăduirea aceluia. Aceasta arată că a primit-o ca taină, fiindcă zice: *Cele spuse nouă prin sfintele predanii*. Dar observă și cealaltă talmăcire care zice că s-a spus la Isaia: *înger de mare sfat*, e potrivit să i se spună prunc născut pentru trupul lui și s-a numit înger pentru că ne-a vestit nouă sfatul Tatălui; căci, mînuindu-ne pe noi prin patima sa, ne-a arătat că acest Sfat

a fost și al Tatălui; fiindcă nu s-a numit înger ca mai prejos de Tatăl; aceasta o spune către Arieni. Fapta îngerului întăritor nu o socot redată nepotrivit în Sfânta Scriptură. Ea trebuie înțeleasă pentru trup; căci *Evanghelia* spune și în alte locuri că, după ispitiri, *venind îngerii îi slujeau lui* (Mat. 4,11) și că a *obosit de căldătorie* (Ioan 4,6) și că a *flămânzit*; toate acestea arată că s-a făcut om deplin cu pătimirile lui. Dar, va zice cineva: Ce nevoie era de înger, fiind prezentă dumnezeirea? Răspundem că cele mai multe minuni le-a săvârșit Dumnezeu prin îngeri; și aceasta o spune undeva dumnezeiasca Scriptură.

Revelației. Potrivit cu spusa lui către Tatăl: *Am descoperit numele Tău oamenilor* (Ioan 17,6).

Capitolul V

Ființele cerești. Pentru ce, o dată ce Biserica spune că toți sfinții îngeri sunt de o ființă, dumnezeiescul Dionisie numește Puterile multe? Marele Dionisie, episcopul Alexandriei. Cuvântătorul (retorul), spune în Scoliile: *ce le-a făcut la fericitul Dionisie, cel de același nume cu el, că filosofia din afară s-a obișnuit să numească nenăscută (ἀγέννητον) toată ființa nevăzută și la fel ipostasurile ființei; de aceea zice că Sfântul Dionisie a folosit aceste cuvinte în mod abuziv, după cei din afară (aici se afirmă că Dionisie Areopagitul n-a fost cu totul necunoscut înainte de secolul VI; căci a fost comentat de episcopul Dionisie din Alexandria trăitor pe la 260 d. Hr., n. trad.)*.

Explicarea, gr. ἐκφραστρίων. Adică lămurirea.

Numesc. Spune că ultima treaptă a celor inteligibile trebuie să se numească în sens propriu *îngeri*; iar cele superioare, altfel, pe care le și indică pe nume; iar în capitolul următor pomenește tainic de nouă cete; acum însă spune în mod deplin adevărat că treptele superioare cunosc cele în care cele inferioare sunt introduse prin iluminare, dar cunosc și altele, necunoscute celor inferioare; dar chiar dacă e așa, totuși sunt numite uneori cu numele general de îngeri toate treptele inteligibile. Și spune și pentru ce: pentru că în Psalmul 102, 20 se zice *Binecuvântați pe Domnul toți îngerii lui* și în Psalmul 103, 5: *Cel ce face pe îngerii Săi, duhuri* și cele următoare. Dar cuvântul nu spune și inversul; căci cele inferioare nu se numesc cu numele celor mai înalte; pentru că cele mai de jos sunt introduse în taine prin Puterile mai de sus.

(Cu care) - termină. Adică ultima treaptă a ordinilor îngerești.

Dar mai spunem. Ar putea întreba cineva: aceste trepte ale ființelor cerești, cele inferioare și mai de jos și cele și mai de jos au fost făcute astfel, ca una să fie superioară și alta inferioară? Noi spunem că pe toate cele inteligibile le-a creat Dumnezeu libere; căci, dacă omul a fost făcut liber, fiind din țărână pământească și din suflet, cu cât mai mult nu s-au făcut libere Puterile inteligibile care n-au nimic pământesc sau greu? Aceasta o arată și dumnezeiasca Scriptură, spunând că diavolul a căzut cu voia din ordinea îngerească. Dar și acest bărbat a spus înainte cu două pagini despre Puterile îngerești; că se modelează pe ele în mod spiritual prin imitarea lui

Dumnezeu și privește și dorește să-și formeze chipul lor potrivit lui; din toate acestea se arată că Puterile inteligibile sunt de sine hotărâtoare și libere; deci cu dreptate zice că fiecare se luminează pe măsura dorinței proprii a binelui de lumina cunoștinței; de aceea se numesc și trepte după dorința treptată aflată în ele; de aceea spune aici că nu are motiv să numească treapta din urmă Serafimi sau Tronuri. Notează pentru ce se numesc toate treptele *îngeri*; și pentru ce îngerii propriu-zis înalți pe oamenii sfinți spre razele dumnezeiești cunoscute lor.

Ci precum aceasta. Adică treapta îngerilor.

Pe - ai noștri, gr. τοὺς καθ' ἡμᾶς. Plin de tainele acestea prea cunoscute, Sfântul Dionisie le descoperă zicând că treapta cea mai din urmă, numită *îngeri*, îi călăuzește în chip pedagogic pe acei dintre oameni care sunt ierarhii bisericilor în urcușul spre Dumnezeu; iar pe înșăși această cea mai de jos treaptă, pedagoga noastră, și pe cele gradat superioare le conduce în chip tainic cele mai înalte ca pe unele ce sunt inferioare.

Care încheie, gr. τῆς ἀποπληρώσεως. Adică cea din urmă, a îngerilor. Notează că socotește că toate numirile celor nouă trepte sunt comune fiecărei trepte, pentru faptul că sunt luminate prin asemănarea lor cu Dumnezeu, de darul luminii din Dumnezeu, deși nu la fel. Se pot numi, zice, în comun toate treptele, înțelegătoare și neîtrupești, și pentru alt motiv, adică pentru chipul lor dumnezeiesc (κατὰ τὸ θεοειδές) sau pentru că seamănă cu Dumnezeu, pe cât e cu putință fiecăreia; astfel, toate treptele mai presus de lume se numesc de chip dumnezeiesc, deși au o participare diferită la darul luminii atotstrălucitoare din Dumnezeu, dar după măsura fiecăreia, întrucât iluminarea îi vine fiecăreia, fie mai puțin, fie mai multă. Dar în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*, zice că dumnezeiești se numesc numai căpeteniile fiecărei trepte.

La însușirile proprii. Notează că numește însușiri proprii măsurile fiecărei trepte.

Capitolul VI

§1

Numai obârșia - întocmai. Numai Dumnezeu care le și îndumnezeiește pe acestea le știe exact pe ele și liturgiile lor (slujirile lor liturgice); și ele se știu pe ele și cele ale lor. Noi nu știm exact despre ale lor decât cele ce le-am învățat din dumnezeiasca Scriptură.

§2

Nouă. Nouă sunt ordinele celor inteligibile.

Tălcuitor al celor sfinte, gr. ἑρμηνεύτης. A obșnuit să numească tălcuitor al celor sfinte pe preadumnezeiescul Apostol Pavel sau pe Sfântul Ierotei, cum spune în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*; acum însă nu cred că spune pe altul decât pe Sfântul Pavel; căci nu era (învățăcel) al altuia, decât al celui ce a ajuns până la al treilea cer și a învățat tainic despre acestea.

Întăiul ordin întreit

Tronuri Heruvimi Serafimi.

Aproape. E vorba de întâia din sfintele cete apropiate de Dumnezeu.

Preasfinte. Acest prim ordin întreit și în chipul lui Dumnezeu trebuie înțeles de la Iezechiel ca cel ce privește cu mintea atentă și vrednică pe Dumnezeu; căci numește întâi Scaunul pe care a fost văzut Dumnezeu; apoi îndată se află dumnezeieștii Heruvimi; iar la Isaia stau în jurul lui Dumnezeu, privind, Serafimi. Prin acestea arată grupul cel mai presus de toate lângă Dumnezeu. Aceasta se arată aproape la fel în *Apocalipsa* Sfântului Ioan, apostolul, evanghelistul și teologul.

Nemijlocit, gr. ἀμέστος. Se află aproape, pentru că nu este altă ceată înaintea ei. Dar notează că de Tronuri și de Heruvimi cu ochi mulți și de Serafimi cu aripi multe, spune că sunt Puteri mai presus de toate și formează întâia ierarhie unitară.

Slăvitul. Îl dă de înțeles pe Sfântul Pavel.

Stăpânii. Cele două sfinte ordine întreite următoare ale celor inteligibile, le înfațisează pornind de jos în sus. Căci primele sunt Domniile, apoi urmează Puterile, pe urmă Stăpânii. Dar el punând Stăpânii ca întâile, a dat la mijloc Domniile; iar în a treia ceată liturgică întreită a numit întâi pe Începătorii, apoi pe Arhangheli și la urmă pe Îngeri. Dar în capitolul următor nu i-a amintit astfel, ci pornind de jos în sus. Așa și Apostolul în *Epistolele către Romani* și *Efeseni* a pomenit treptele Îngerilor pornind în sus; dar nu explică această ordine. Marele Dionisie însă arată că dumnezeiescul Apostol le-a explicat acestea, în taină, celor sfinți.

Capitolul VII

Despre Serafimi, Heruvimi și Tronuri și despre prima ierarhie. Titlul urcă iarăși de jos la cele mai înalte; căci Serafimi sunt cei de al treilea, Heruvimi al doilea și Tronurile, primii; deci i-a înșirat în chip contrar.

§1

(Orice) numire. Notează că orice nume al celor sfinte redă înțelesul lucrării grupului propriu, cum arată explicările numelor sfinților Serafimi și Heruvimi, fiindcă nu este alt grup înaintea lui.

Arătările dumnezeiești. Primele arătări dumnezeiești lucrează asupra celor dintâi, acestea fiind înrăurite de ele.

Care - descoperă, gr. ἐκφάντορικῶ. În loc de: explică și reprezintă.

De chip dumnezeiesc. Fiindcă vorbesc de deprinderile de chip dumnezeiesc ale minților dumnezeiești, nu trebuie socotit că marele Dionisie înțelege virtuțile acestea spirituale ca un accident care se poate ivi și la noi, ca un substrat în alt substrat, ca o calitate adăugată; căci accidentul și substratul s-au depărtat de la ele, cum a dispărut și orice compoziție și lipsă de formă materială. Căci, dacă ai ceva în altceva, ca un accident într-un substrat, ființa aceea n-ar viețui prin ea însăși, nici nu s-ar putea îndumnezei în ea însăși, după putință; deci deprinderile amintite în ele sunt de sine substanțializate, nu sunt ca un accident într-un substrat, dată fiind nematerialitatea

lor. De aceea marele Dionisie spune mai departe, în scrierea *Despre ierarhia bisericească*, capitolul IV, că ele sunt deprinderi ființiale în ele însele.

Prin deprindere. Notează că Puterile dumnezeiești au chipul dumnezeiesc prin deprindere, iar deprinderea este calitatea permanentă.

De aici urmează că sunt liberi cei ce au dobândit virtuțile prin deprindere. Aceasta o arată mai pe larg Ammon din Adrianopolis în cărțile scrise de el *Despre înviere*, împotriva lui Origen.

Celor mai înalte. Motiv pentru care se numesc Tronuri.

De la cele de jos, gr. περιπεζίας. În loc de coborârea spre cele umilite. Notează care este scopul ierarhiei.

Starea umilită. Arată Tronurile ca (având) firea cea mai înaltă, așezată îndată după Dumnezeu, necoborâte la nimic material, ceea ce înseamnă că n-au nimic din umilința coborârii sau a vreunei aplecări și înclinări în jos; ci tind spre depășire, în sus. Și a adăugat: *în chip mai presus de lume* (ὕπερκοσμίτος), în loc de: *în chip neîtrupesc și nematerial și inteligibil*, (sau *înțelegător*), ca să nu socotim că drumul suitor (τὸ ἀνάντες) este trupeș.

Purtătoare de Dumnezeu. Notează că a spus și de treapta sfințelor Tronuri că e *purtătoare de Dumnezeu*, ea purtând pe Dumnezeu odihnindu-se El în ele, în mod spiritual. Gândește deci, fiindcă fericitul Vasile al Capadociei a spus că trupul e purtător de Dumnezeu, că trebuie cugetat cum este. De fapt, trupul Domnului s-a unit după fire și după ipostas cu însuși Dumnezeu Cuvântul; de aceea se spune de către Părinți și despre El că a purtat trup și s-a îmbrăcat în trup; deci, de ce ar fi nepotrivit să se spună că și trupul e purtător de Dumnezeu, ca unul ce poartă pe Dumnezeu Cuvântul prin unire nedespartită și se zice în înțeles propriu și cu adevărat, trupul lui? Aceștia însă, având în ei pe Dumnezeu după har, în mod negrăit de cuvânt și neînțeles de cugetare, se numesc și ei pentru aceasta purtători de Dumnezeu, pentru că sunt Puterile lui Dumnezeu ce se împărtășesc cele dintâi de Dumnezeu și transmit celor mai de jos lumina venită la ei.

§2

Pentru cele dintâi. Cuvântul trebuie înțeles astfel în sens mai înalt: ierarhia proprie celor dintâi fiind trebuie cugetată în toate ca fiind de același chip; celelalte însă, la mijloc.

Nevăzute. Notează că aceste prime trei cete sunt mai mari decât orice altă putere nevăzută și văzută.

Făcute, gr. γεγονυίας. Adică create.

De închipuirile. Nu li se potrivește nici o închipuire materială și nu sunt amestecate cu nici o stare umilită, pentru că aceste Puteri dumnezeiești nu numai că sunt libere de pete și întinăciuni, ci sunt și străine de orice închipuire materială și neamestecate cu nici o împuținare și nu cunosc nici o micșorare spre cele rele. Iar aceasta înțelege-o nu pentru că sunt neschimbate după fire, ci pentru că hotărând prin ele însele prin marea dorință a binelui, au rămas înclinate spre Dumnezeu, având nemiscarea ca o deprindere. Căci singur Dumnezeu este

neschimbător prin fire. Iar dacă ele ar fi fost create astfel, diavolul n-ar fi căzut. Dar și acestea toate sunt unul și același ordin; căci binele din fire nu are coborâș.

Miscarea proprie - prin sine. Sfântul acesta spune că mișcarea lor este aceeași mișcare, ea una ce e neschimbată și nemutată, fiind la fel. Iar mișcările în ele însele sunt lucrările neîncetate referitoare la înțelesuri. Căci mințile sunt netăcute; dar cugetă la neschimbarea iubirii de Dumnezeu și citește capitolul IV al scrierii *Despre numele divine* și capitolul VIII al lucrării de față.

Văzătoare spiritual. Ia seama că aceste sfinte cete sunt numite văzătoare; și că nu dobândesc cunoștința lui Dumnezeu prin simboalele sau prin chipurile Scripturii, ca noi.

Unele ce ar contempla vederile spirituale. Se numesc văzători (θεωποῖ) privitorii tainelor; iar acestea se descoperă celor sfinți prin cele sensibile spuse în chip simbolic despre Dumnezeu; aceștia nu se pot cugeta.

De vederea. Notează că se vorbește de o *vedere întreită* referitoare la dumnezeirea cea una în trei ipostasuri.

Lui Iisus. Numește împărtășirea de Iisus care e participarea la slava negrăitei străluciri a trupului lui Hristos; căci El șade împreună cu trupul, la dreapta Tatălui.

Prin mijlocirea chipurilor. (Omit scolia despre chipuri în care Sfântul Maxim folosește argumente filologice din Homer, n. trad.).

Lucrarea dumnezeiască. Notează că asemănarea cu Domnul Iisus este lucrarea dumnezeiască, care face pe cei asemănători dumnezei. Și că cetele acestea se fac asemenea cu Hristos în chip nemijlocit și fără simboale, primind-o aceasta de la El.

Printr-o primă lucrare. Notează că acestea sunt și cele dintâi Puteri create și ele au virtuțile Domnului Iisus Hristos ca astfel de puteri.

Desăvârșite. Notează că aceste Puteri dumnezeiești se zic desăvârșite.

Distinctivă. Numește așa știința explicativă a celor variate și tălmăcirea lămuritoare a sfintei și învăluitei predanii, de care au nevoie treptele inferioare, cum spune în cele următoare; și cu atât mai mult oamenii; căci fără explicările care aduc o distincție în mult complicata înțelepciune a sfințelor vederi (contemplații), nu e ușor să se facă înțelese acestea nici de noi, treptele îngeresti inferioare, nici de primele trei trepte, cele mai presus de ele. De aceea, zice, fiecăreia din treptele inferioare îi este (treaptă) ierarhică numai prima și nu altă Putere; iar treptelor celor mai înalte le este ierarh numai Dumnezeu și nici o altă Putere.

Așezate în treapta (lor) ierarhică, gr. ἱεραρχούμεναι. Deci inițiate tainic.

§3

Deci - faptul. Arătarea din Scriptură a celor spuse.

Sunt introduse (în cunoștința), gr. ἐκδιδασκεσθαι. Notează: sunt învățate (τὸ ἐκδιδασκεσθαι), ceea ce arată că nu sunt astfel prin fire.

Cele mai înalte dintre toate. Fiindcă sunt mai sus ca toate și nu au nimic mai sus ca alte Puteri, cu dreptate sunt introduse primele în cunoștința de Dumnezeu însuși.

ca cele mai înalte.

În ceruri. Notează, împotriva Vasilienilor sau Nestorienilor, că Iisus Hristos cel înălțat ca om este Domnul tuturor celor inteligibile (îngerilor celor mai înalți) și Împăratul slavei; acestea învățate fiind, aud de la cei ce zic: *Ridicați, căpetenii, porțile voastre și întrebând: Cine este Acesta, Împăratul slavei?* aud iarăși: *Domnul Puterilor și cele ce urmează* (Ps. 23, 7-10); (*triada cea mai înaltă a îngerilor aude de la cei mai de jos că Iisus este Dumnezeu, pentru că aceștia au fost mai aproape de oameni*, n.trad.). Iar împotriva Acafaliilor și Eutihienilor (monofiziți), că deși e Domnul Puterilor, e trup și om adevărat, ceea ce uimește Puterile prime.

Lucrarea - dumnezeiască. gr. θεουργίας. Bine a numit lucrarea dumnezeiască economia cea pentru noi, căci toate faptele din economie ale Domnului au fost ale lui Dumnezeu: sfânta Naștere, vindecările, semnele Pătimirii și Învierea.

„Căci Eu”, spune. Iar cuvintele: *Căci Eu învâș dreptatea și judecata* - cea mântuitoare sunt ale lui Isaia; și observă cum le-a înțeles pe acestea.

Mă mir însă. Spusa trebuie înțeleasă așa: mă mir cu câtă evlavie doresc primele și cele mijlocii luminările obârșiei dumnezeiești.

Zburând - la mijloc. gr. μεσοπτετεῖς. Zburătoare la mijloc, ca unele ce nu se ridică la culmea înălțimii, ci ajung numai la mijloc; iar nedumerirea o arată zicând: *Cine este cel ce vine din Edom?* (Is. 63,1).

Întrebă. Observă cu câtă frică și evlavie treptele cele mai înalte decât toate se întreabă unele pe altele ca cele de la mijloc și nu ca cele mai dinții, ceea ce se spune la Isaia: *Cine este Acesta ce vine din Edom? Roșeața veșmintelor lui e din Vosor* (Is. 63,1); și atunci, ca îndemnat de Dumnezeu, zic către El: *Pentru ce sunt roșii veșmintele Tale?* (Is. 63,2).

De cea mai sfântă curăție. Notează cum zice că se curățește, se luminează și se desăvârșesc ordinele dumnezeiești.

Notează care e curăția minților și care neștiința.

A luminii celei nemăsurate. gr. ἀπλέτου φωτός. Nemăsurată: mare și multă.

Desăvârșită. Notează cum se curățește, se luminează și se desăvârșesc aceste sfinte trepte.

Prin deprinderea. gr. καθ' ἔξιν. Este cuprinderea statornică și de nelepădat a cunoștinței prin iluminare.

§4

În cerc. gr. ἡ κύκλω. Deoarece spune că aceste prime trepte ierarhice stau și se mișcă în cerc nemijlocit împrejurul lui Dumnezeu, trebuie lămurit cum stau și sunt și mișcate în jurul lui Dumnezeu, ca într-o horă. Dionisie a luat prilej pentru aceasta de la Isaia, care zice: *Și serafimii stăteau împrejurul lui, fiecare cu câte șase aripi și cele următoare* (Is. 6,2); și adaugă: *și eu două zburau*, cum stând, zburau împrejur? Trebuie înțeles astfel: despre toată mintea ce se luminează din Dumnezeu, cauza tuturor, fiindcă e luminată de Cel ce a creat-o, se spune că e mișcată împrejurul lui, ca împrejurul centrului, mișcarea nefiind una spațială, ci înțelegătoare și vie; iar mișcarea împrejur a minții este

astfel: orice înțelegător înțelege sau fiind minte, sau împărtaşindu-se de o minte. Cel ce e minte, înțelege ca primul; iar cel ce se împărtaşește de minte, înțelege ca al doilea; prin această, deci, întrucât fiind minte, înțelege, se spune că e mișcat; iar mișcarea aceasta e înțeleasă săvârșindu-se în cerc, întrucât se face reflectat și în jurul său, și prin ea se înțelege și pe sine și ceea ce e înaintea sa, din care s-a luminat: astfel având înțelegerea proiectată din Dumnezeu cel care îl voiește, se spune că se mișcă în jurul său, adică în jurul doinei și iubirii lui Dumnezeu, și prin ea în jurul centrului; căci nu se unesc cele de al doilea cu cele dinaintea lor, ci ceea ce se săvârșește se aseamănă cu o horă (*într-o horă fiecare se și mișcă și e și mișcat de cel dinaintea sa*, n.trad.); căci cele ce se nasc, tinzând spre ceea ce le este propriu, privesc pe cel ce le-a născut; deci cel întors prin înțelegere spre cel dinaintea lui, introduce cugătarea mișcării circulare. Fiindcă deci Dumnezeu este pretutindeni, cele ce-i urmează lui pretutindeni prin voința de a-l înțelege, se bucură de aceasta și se mișcă împrejurul lui cu veselie. Deci se spune că mintea este în ea însăși și se grăbește spre ea însăși. Iar ceea ce este în sine însuși, arătând nemurirea, are stabilitate; căci ea existență în sine, fiind existență fără moarte, e înțeleasă ca stabilă. Iar prin faptul că se mișcă spre sine, se mișcă așa nevrând să se risipească în cele din afara sa și spre înțelesuri legate de materie. Deci, întrucât se mișcă prin sine, nu stă, ci se mișcă, dar după ființa, având de asemenea pururea stabilitate, nu are mișcare. Deci, după fire, în fiecare dintre minți este ca pomire dorința după Dumnezeu și spre sine ca o horă circulară împrejurul Centrului. E o mișcare și stabilitate ca a cercului în jurul punctului sau al centrului său, de la care și-a luat subzistența. De fapt, chiar și prin necesitatea firească fiecare dintre cele ce sunt se mișcă în horă în jurul lui Dumnezeu, dorind prin existență însăși să existe. Astfel toate sunt împrejurul Împăratului tuturor și din pricina lui sunt toate și El e cauza tuturor bunătăților. Iar spunând că cele dinții horesc nemijlocit împrejurul lui Dumnezeu, ca neavând aliceva înaintea lui, arată că cele din al doilea și din al treilea rând, adică cele sensibile horesc, cum s-a spus, potrivit cu ele, în jurul lui Dumnezeu prin mijlocirea celor dinaintea lor.

(Formele lui) spirituale. Sunt formele și însușirile ordinelor existente în forma netrupească și, ca atare, nu au nevoie de cele materiale, nici de spațiu, ca să se despartă, ca toate trupurile; căci, unde e trup, e și spațiu în care pot încăpea, fără luptă, trupurile.

Asemenea unui glas. Acestea sunt de la Iezechiel.

În locul său. Cum trebuie înțeles locul pentru Dumnezeu, odată ce Scriptura spune pretutindeni că Dumnezeu este nemărginit și că *Celul este tronul lui, iar pământul așternut picioarelor lui* (Is. 66,1) și: *A oprit apele cu palma și a măsurat pământul cu cotul* (Is. 40,12) și iarăși: *De mă voi sui în cer. Tu acolo ești; de mă voi cobori la iad, de față ești* (Ps. 138,8). Ce a înțeles deci Iezechiel prin *locul* lui Dumnezeu? Spunem că cele ce ni se par nouă întunecoase, Dumnezeu le luminează celor ce-l caută din toată mișcarea (sufletească), cum spune dumnezeiasca Scriptură. De va păzi cineva poruncile Mele, Eu și Tatăl Meu vom veni și ne vom face locaș la el (Ioan 14,23); deci și Puterile inteligibile și sufletele sfinților și al tuturor celor ce păzesc poruncile lui, se pot numi cu dreptate *loc și odihnă* a lui Dumnezeu; căci zice

și în alta parte: *Dulul Meu se va odihni întru ei.*

În scrierea Despre cântările dumnezeiești. Notează că e alcătuită și o altă scriere *Despre cântările dumnezeiești*.

Locurile dumnezeiești. Arată care e locul odihnii lui Dumnezeu.

(Locurile) - dumnezeirii izvorătoare. Ceea ce s-a spus. *Ce vîndă îmi veți zidi Mie, zice Domnul, sau care e locul odihnii Mele* (Is. 66,1; Fapt. 7,49), arată că nu se vorbește de un loc sensibil, ci despre aceste minți dumnezeiești, sau și așa: Dumnezeu a voit să arate că este nemărginit. Și astfel: că în cei ce auzeau, nu era loc de odihnă pentru Dumnezeu, pentru necredința lor, cum zice Domnul în Evanghelie: *Fiul Omului nu are unde să și plece capul* (Luv. 9,58).

Este o monadă. Spune că întreit sfântă cântarea și glasul care din locul lui îl preamărește pe Dumnezeu, nu numai că transmite și treptelor celor mai de jos prilejul de a-l cunoaște și proslăvi pe Dumnezeu, ci înseamnă și aliceva afară de acestea. Aceasta o arată spusa prin care zicem că Dumnezeu este unitate în trei ipostasuri și că poartă grija de toate de la primele până la cele din urmă de pe pământ cuprinzându-le pe toate în mod necuprins, adică înăundu-le nu corporal, ci prin Providența dumnezeiască în mod mai presus de ființă. Iar ea este unitate și monadă o spune și Evagrie cel necuvios, care zice în capitolul III al suiei a doua: aceeași. „El este monada, fiindcă dumnezeirea este simplă și neîmpărțită, pentru aceea este monadă și monada, ca să vorbim aritmetic, e simplă și necompusă; și de aceea este unitate, pentru că Sfânta Treime e unită și în ea însăși, dar și unește cu ea pe toți cei ce se apropie de Ea, după spusa din Evanghelie: *Ca să fie una, precum noi una suatem* (Ioan 17,11).

Necuprinsă. gr. ἀσχετό. Cuprindere necuprinsă numește Providența și îmbrățișarea lui Dumnezeu cu totul deosebită și necuprinsă de cele cuprinse.

Capitolul VIII

§1

Puternice. gr. δυνατά. Foarte tari.

Numire. Arată ce înseamnă numirea lor, care e însușirea lor.

Ordinul întreit de mijloc

Domniile. Puterile. Stăpâniile.

Nerohită. Toată puterea inteligibilă e nerohită de ceea ce e mai rău.

Domnia - (liberă) de orice supunere. Privește cu dreaptă credință la greșala filosofilor elini care au cunoscut trei puteri speciale nesupuse, venite la existență din alte trei puteri dinainte de ele, nu create de Dumnezeu în mod special; ei spun că acestea sunt nesupuse puterilor inteligibile ce le-au precedat, opunându-se lor și contrazicându-le (*un fel de amiteză născută din teză, idee preluată de Hegel*, n.trad.) și oprindu-le pe acelea și pe ele însele de a cădea în starea materiei și fiind prin aceasta mai puțin slabe decât cele ce le-au precedat, întrucât

trebuie să aibă puterea de a rămâne necăzute; acestea sunt pe scurt ideile acelora. Dar marele Dionisie spune cele cu totul contrare acelora; căci spune că sunt cele ce au primit subzistența de la Dumnezeu prin creație; de la El au deci și asemănarea în domnie, ca și noi cei creați după asemănare; de aceea spune însă că au puterea nesupusă nici unei căderi prin rațiunea domniei, tînd și oprind și nelăsând să le stăpânească pofta spre cele sensibile și oprindu-le și pe cele ce le preced. Iar de cele sensibile și trupesti spune că sunt roabe și nelibere și de o slavă deșartă. Și le spun făcătoare de robie, în loc de vrednice de robie (δουλοποιός în loc de δουλοπρεπείας), fiindcă nu îngăduie să se înțeleagă cele ce sunt cu adevărat, ci coboară din statornicia neclintită la aplecarea spre cele deșarte. Neasemănare numește cele materiale, ca pe unele ce nu rămân niciodată în aceleași, ci se schimbă pururea.

Izvorul domniei. gr. κυριαρχίας. Izvor al domniei a numit dumnezeirea. Pentru că este izvor (început) și cauză a domniei.

Nepărăsind. Notează că pretutindeni spune că Puterile superioare transmit din ale lor celor de după ele și Puterile imputernicesc pe cele de sub ele; știm că s-a scris că și pe Daniel și pe alții i-a întărit îngerul; și ceea ce-i mai însemnat decât toate e că și pe însuși Domnul nostru Iisus Hristos l-au întărit, ca pe Unul ce era și om, precum se scrie în *Evanghelia după Luca*.

Buna rânduială. E legat de ceea ce s-a spus mai sus; căci *avotesc vă e spus tot despre ele*.

Asemănându-se. Puterile spirituale transmit celor de după ele, ca unora ce sunt îngeri, și din stăpânirea lor, atât cât le este cu putință.

Este și (el) curățit. Arată cum și prin ce se curățește, se luminează și se desăvârșesc cetele de mijloc; și că Scriptura pe fiecare înger îl arată prin alte simboale.

Prin mijlocirea. Desăvârșirile prin cele de la mijloc sunt mai întunecoase decât cele produse printr-o primă arătare a lui Dumnezeu, de care se învrednicesc primele.

§2

Spusa unui. Conform celor aflate la prorocii Zaharia, Daniel, Iezechiel.

Mai întunecoasă. gr. ἁμυδρομένης. A spus mai întunecoasă nu pentru neînțelegerea ei de către el, ci pentru slăbirea ei; căci o arată spunând: desăvârșirea de al doilea grad (δευτέρωσις), adică cele de al doilea se desăvârșesc mai întunecat.

Cei pricepuți. Notează că preoții au predat acestea marelui Dionisie; și acesta a numit primele Puteri dumnezeiești auto-arătate (αὐτοφανεῖς), fiindcă primesc prin ele însele iluminările dumnezeiești (*adică nu prin alți*, n.trad.); căci celelalte Puteri nu primesc darurile dumnezeiești ale cunoștinței prin ele însele, ci prin cele superioare.

Preotească. Notează că este o tradiție preotească a ști despre ordinea minților (cerești).

De iluminările. Dovada spusei că cele de al doilea sunt inițiate de cele dinții, la prorocul Zaharia.

L-a predat. Despre cei predați Babilonului.

Crude. gr. ἀτιθόσσις. Lipsite de blândețe.

De multe feluri. Observă că Dumnezeu toate le înecăreă pentru a întoarce pe cei rătăciți.

L-a adus încă o dată cu blândețe. Cu blândețe (ἐπιεικῶς), în loc de: cu iubire de oameni sau cu mare bunătate.

Comun. Toate Puterile inteligibile (spirituale) poartă numele comun de îngeri.

Mai de jos, gr. ὑπερένθεν. De al doilea rang.

Alergând în întâmpinarea. Mergând poate înaintea proorocului sau poate înainte de-a veni la el ingerul mai mare.

Potrivit (sfatului) dumnezeiesc. Vrea să spună că și în treptele îngerești cei dintâi vestesc celor de al doilea sfatul lui Dumnezeu. Mare belșug (κατακόρυφος), în loc de mult, la Iezechiel.

Să despărță. Bine a spus Domnul prin proorocul Iezechiel că va despărță pe cei drepti de păcătoși; căci aceasta se vede și din Evanghelie că o va face când va despărță oile de capre (Mat. 25,32). Aici se vede acordul Vechiului Testament cu cel Nou.

Care poartă o haină (ce ajunge) până la călcâie. Despre cel ce a îmbrăcat haina ce ajunge până la călcâie. Notează că ingerul căruia i s-a poruncit să pună semn era îmbrăcat cu o haină până la călcâie și avea în jurul ei un brâu, adică un chip cuvenit preotului. Iar celorlalți îngeri le-a poruncit să aibă în mâini securi, ceea ce înseamnă o oarecare putere pedepsitoare; din aceasta avem să înțelegem că chipul îngerilor înseamnă și ceea ce are să se săvârșească în viitor; aceasta trebuie să o înțelegem despre Serafimi și Heruvimi și despre celelalte Puteri, că au și chipul potrivit treptei lor; căci cei ce spun cântarea întreit sfântă (τρισάγιοι) își au chipul cu multe fețe, cuvântul arătând că cântarea lor este netăcută și multă; aceasta înțelege-o și despre cele viitoare.

Un semn pe frunțile. Notează că prin aceasta a vestit de mai înainte printr-un chip ceea ce va face Dumnezeu; căci a pune o pecete de viață făcătoare pe credincioși înseamnă a-i mântui de Pierzătorul; de aceea s-a poruncit îngerilor în chipuri de preoți să facă aceasta pentru cei nevinovați; căci brâu și haină până la călcâie arată chipul preoților, cuvenit preoției; dar acum și noi, cei credincioși, ne împărțim pe frunte cu semnul crucii, ca să scăpăm de vrăjmaș. Iată și o altă asemănare a Vechiului Testament cu cel Nou.

Notează că acestea sunt cele trei cete întreite ale Puterilor inteligibile (spirituale): întâia triadă, Tronurile (Scaunele), apoi Heruvimii, apoi Serafimi. A doua triadă: Domniile, Puterile, Stăpânile. Ele se numesc și cele mijlocii. A treia triadă: Începătoriile, Arhangheli, Îngeri. Iar numele comun al tuturor este cel de Îngeri.

Buna orânduire. Despre buna orânduire a celor de al doilea legați de cei dintâi.

Pe preadumnezeiescul Gavril. Notează că nici Gavril nu e dintre Puterile cele mai înalte, ci dintre cele mai de jos.

Ierarhia. Notează că cele ce se săvârșesc astăzi în Biserică sunt o imitație a ierarhiei tainice de sus; de fapt preoții pun pecetea crucii de viață făcătoare pe cei ce vin la taină pentru a-i despărță de cei necredincioși și ca să-i scape de vrăjmașul; dar și altfel se păzește o rânduială în Sfânta Biserică; căci, ceea ce

se îngăduie să facă ipodiatonul nu fac cei mai de jos. Și ceea ce face preotul, nu face diaconul; și grăind simplu, fiecare are slujirea liturgică cuvenită lui; dar toți poartă numele comun de clerici și liturgi, ca și îngerii; așa trebuie să înțelegem ceea ce a spus dumnezeiescul Ștefan: Voi care ați primit legea după rânduilele îngerilor și nu ați păzit-o (Fapt. 7,53).

Capitolul IX

§1

Începutul mai presus de ființă al treptelor. Ordinea treptelor arată începutul făcător al ordinilor.

§2

(Ceata sfintilor) Arhangheli. Despre ordinul Arhanghelilor și ce înseamnă.

Ierarhie. Notează înțelesul ei general: toată ierarhia are Puterile prime, mijlocii și ultime; adică cele trei ordine întreite.

Preasfintele. gr. ἁγιοτάτοις și ἱερωτάτοις. Cum comunică dumnezeiești Arhangheli cu cei dinainte și de după ei.

Cea din urmă. Ultima treaptă a îngerilor e și în jurul lumii.

Ultima ordine întreită

Începătoriile, Arhangheli, Îngeri.

Mai propriu. Ultima treaptă a Puterilor cerești se cuvine să fie numită mai propriu îngeri, ca apropiată de oameni și ca cei prin care sunt învățați tainic oamenii.

Cel mai înalt. Întâiul ordin triadic are un rol ierarhic față de cel de al doilea și al doilea față de cel de al treilea; al treilea față de preoții dintre oameni, luând seama la cele săvârșite de ei.

Mai ascuns. Arată cum unele trepte ale ierarhiei sunt mai ascunse, altele mai arătate.

Ierarhiile omenești. Care sunt cei ce ne călăuzesc ierarhic, la dovada din Daniel; ultima treaptă îngerească conduce ierarhia noastră.

Dar și. În general, ca să fie după rânduială, ca să fie și unite; ca să fie după rânduială și ieșirea de la Dumnezeu; și cele următoare.

§3

Iar de întreabă cineva. Cum stând îngeri buni lângă neamuri numai Israel a cunoscut pe Dumnezeu; căci fiecare neam are un inger rânduit lui, cum Iudeii au pe Mihail, care e socotit din treapta ultima a sfintilor îngeri.

Că nu - (călăuziri) ale îngerilor. Nu e aceasta din vina îngerilor ocrotitori, ci pentru pominerea din propria libertate spre cele ce nu trebuie.

Prin iubirea de sine. Notează că fiecare este sieși pricină atât de bine, cât și de rău; iar iubirea de sine și îndrăzneala arată în mod egal plăcerea de sine.

Aceasta mărturisește. Nu Dumnezeu singur l-a ales pe Israel, ci Israel singur a voit să urmeze lui Dumnezeu;

aceasta înseamnă și explicarea cuvântului: mindea văzând pe Dumnezeu; așa trebuie să înțelegem cele spuse în cântarea lui Moise: S-a făcut parte a Domnului funia lui Iacob (Deut. 32,9), ceea ce arată pe Israel; căci Dumnezeu nu iubește numai pe Israel, cum a arătat și Apostolul, spunând în multe locuri. Oare nu este Dumnezeu și al neamurilor? Da, și al neamurilor, dacă Unul este Dumnezeu (Rom. 3,29-30); dar Israel a pornit primul pe urma lui Dumnezeu, deși după aceea depărtându-se, a fost lepădat și el (cf. Deut. 32,15); căci oamenii având libertatea, când voiesc fac pe Dumnezeu să fie cu ei.

A suferit-o. Pentru că și Israel s-a despărțit.

Viață. Pentru că omul este liber.

Neasemănarea. Adică opoziția ochilor minții.

Vederilor. Ceea ce se spune aici de Tatăl, se poate vedea întâmplându-se și cu lumina soarelui, care străbate prin materiile străvezii, dar nu și prin cele mai îngroșate, prin care nu străbate deloc sau străbate mai întunecos; ceea ce face aici deosebirea materiei, aceea face inegalitatea înclinării libertății cu iluminarea dumnezeiască.

Pricinuiește neîmpărțirea totală. Observă cum spune că noi înșine suntem cauzele primirii luminii dumnezeiești sau a primirii puține sau multe a ei, sau a neprimirii deloc a ei, când noi ne facem contrari ei, prin învârtosare sau împietrire. Căci însuși Domnul zice în Evanghelie: Dumnezeu poate să ridice din aceste pietre fiul lui Avraam (Luc. 3,8); căci ceea ce ne este nouă greu și cu nepuință, aceea îi este cu puțință lui Dumnezeu.

Noi ne-am înălțat. Notează că mai ales prin aceasta închide gura rea și neștiutoare și nepricepută a unora care îndrăznesc să spună că aceste scrieri dumnezeiești sunt ale lui Apollinarie, nededucând de la persoanele pe care le pomenesc vechimea autorului, ci spun că numele de Dionisie e fals; nu țin seama nici de ce spune acum că s-a întors de la idolatrie, iar Apollinarie nu era dintre aceștia.

La dispoziția tuturor. Dumnezeu fiind prin fire bun, e gata să se ofere pe Sine tuturor ca să se împărțască toți de sfințenia lui și să se lumineze cu sufletul; deci se cere de la noi să dorim să ne împărțim de cunoștința lui, ca să se arate libertatea noastră; căci nu e Dumnezeu cauza relelor, care este despărțirea de El; înțelesul e acesta: fiindcă nici altor neamuri nu le sunt stăpâni niscăi zei străini, ci unul este Stăpânul tuturor; și astfel, celelalte trepte (îngerești) sunt la mijloc. Deci peste alte neamuri a stăpânit puterea cea una a lui Dumnezeu și atunci când a făcut-o prin îngerii Săi, care au împlinit slujba de ierarhi ai lor.

Melchisedec. Notează că a fost ierarh și a cunoscut prin inger pe Dumnezeu cel adevărat; iar prin cei ce i-au urmat, se înțeleg cei ce au făcut aceasta cu voia lor, nu de silă.

§4

Lui Faraon. Notează că prin îngeri zice că i-au venit lui Faraon și lui Nabucodonosor vedeniile din somn și descoperirile (ἐκφαντορικά) sau tălmăcirile lor.

Slujitorii. Iosif pentru Egipteni, iar Daniel pentru Babilonieni; îngeri care ocroteau neamurile acestea le-au tălmăcit acelor vedeniile prin (Sfatul) hotărârea lui Dumnezeu.

Prin soartă. Notează explicarea spuselor din cântarea

lui Moise: Când a împărțit Cel Preaînalt neamurile, când a împărțit pe fiul lui Adam, a pus hotarele neamurilor după numărul îngerilor lui Dumnezeu. Și s-a făcut parte a Domnului, poporul lui Iacob, funia moștenirii lui Israel (Deut. 32, 8-9); deci, zice că nu trebuie socotit că s-au împărțit neamurile altor zei sau îngeri; căci nu s-a rânduit prin soartă Israel lui Dumnezeu, iar altor îngeri altele, ca să nu slujească în nimic lui Dumnezeu; n-a fost sortit, de pildă, acest nume acestui inger, ca să nu-i pese lui Dumnezeu de neamul acesta sau să nu se intereseze de Dumnezeu ingerul acestui neam; dar nici n-a primit Dumnezeu cu aceeași cinstire sau în mod opus acest neam și fiecare dintre îngeri poporul său, cum s-a spus la Isaia, că diavolul a zis că are cu sine neamurile de la miazănoapte și se împotrivesc lui Dumnezeu și este asemenea Celui Preaînalt. Căci toate sunt roabe ale lui Dumnezeu și peste toate stăpânește El; dar cinstiște mai mult pe cei ce-l cunosc pe El și de aceea se și spune că El stăpânește peste ei, chiar dacă au un inger ocrotitor, cum are Israel pe Mihail; și cum se spune de Dumnezeu care stăpânește peste toți, că stăpânește în mod deosebit peste Israel și Israel este poporul lui? Spunem că Dumnezeu este Dumnezeul tuturor, dar celor ce se apropie de El și îi slujesc numai lui le este cu dreptate Dumnezeu; iar ceilalți, cinstind pe idoli, își fac lor alți zei.

A fost făcut parte a Domnului. Bine explică: Israel s-a făcut parte a Domnului. Căci trebuia, dacă singur Israel a cunoscut pe Dumnezeu, de el singur să se îngrijească Domnul și îngerii lui. Dar în aceasta se arată și mila nemăsurată și de nepătruns a lui Dumnezeu, care și celor ce par să nu fie parte a lui le-a dat un inger propriu al neamului. Căci face să răsară soarele lui peste drepti și nedrepti (Mat. 5,45). Și iarăși: care nu voiește moartea păcătoșului, ci să se întoarcă și să fie viu (Iez. 33,11); dar vei spune: și cum cei ce au îngeri dați de Dumnezeu ca să-i ocrotească și să-i călăuzească s-au despărțit de Dumnezeu și s-au închinat la idoli? Răspundem: în mod necesar, pentru că libertatea lor i-a scos dintre cei ce văd pe Dumnezeu și i s-au împotrivit; deci, de se hotărăște cineva să fie cu Dumnezeu, este păzit de ingerul lui și ținut în rânduială. Căci Domnul, zice, cunoaște calea dreptilor (Ps. 1,6). Și iarăși: Tânăr am fost și am îmbătrânit și n-am văzut pe cel drept părăsit (Ps. 36,25); iar de alege cineva împotrivirea, nu e silă de inger să facă aceasta; căci această viață este mai degrabă dobitocească, decât liberă; dar se spune și despre Israel că a păcătuit și s-a făcut dobitocească. Ai respins, zice, cunoștința lui Dumnezeu și ai umblat după inima ta, adică ai ales voia ta.

Mihail. Și Israel, deși s-a făcut parte a Domnului, a avut și el pe Mihail ca inger propriu.

De bună voie. O spune aceasta pentru libertatea și nesilirea lor.

Capitolul X

§1

Desăvârșitoare începătoare. gr. τελεταρχική. Numește așa pe Începătorul și cauza desăvârșirii lor.

Mai ascunsă. Notează că aici arată clar pentru care pricină cetele Puterilor cerești sunt astfel că una este mai sus, una la mijloc și una la urmă. Căci spune despre prima

ceată, care este cea a Tronurilor, a Serafimilor și a Heruvimilor, că este iluminată de însăși firea dumnezeiască, fiindcă tinde nemijlocit spre ea și nu are ceva înaintea ei; de aceea se luminează și se desăvârșește de însuși începutul dumnezeiesc al desăvârșirii. Fiindcă dacă a fost creată astfel ca să fie întâia și să nu aibă nevoie de curățire, nici de luminare a altora, a fost plăsmuită așa ca să fie vrednică de prima treaptă. De altfel privește ce spune mai departe acest dumnezeiesc autor: că este mai ascunsă, pentru că este mai spirituală (mai inteligibilă) și mai simplă (*un paradox: cu cât e o existență mai ridicată peste cele sensibile, deci mai gândită de minte, cu atât este mai ascunsă, iar ce este mai străin de cele sensibile e mai puțin compus, mai simplu*, n. trad.). Din acestea se poate cunoaște și libertatea lor (liberul arbitru); căci, dacă nu s-ar trăi și înțelege decât ca cele mai de jos, nu ar fi apropiată de Dumnezeu; iar apropiindu-se de Dumnezeu de bună voie, se curățește, se luminează și se desăvârșește mai mult, adică *lucrează cele desăvârșite* sau cele din jurul lui Dumnezeu; și aceasta socotesc că o dă de înțeles Scriptura: *Apropiati-vă de El și vă luminați și fețele voastre nu se vor rușina* (Ps. 33,5); aceasta înțelege-o și despre Puterile următoare, anume că fiecare vede pe Dumnezeu pe măsura proprie; aceasta o spune și la sfârșitul acestui capitol.

§2

Descoperitoare. Toți îngerii arată luminile venite la ei de la cei dinaintea lor, celor mai de jos; în general trebuie înțeles, *descoperitoare*: zice că sunt mișcați de Dumnezeu Serafimii din prima treaptă.

Serafimi. Pentru ce dumnezeiască cântare spune că strigă unul către altul? Pentru că primii vestesc celor de al doilea tainele dumnezeiești.

§3

Nu fără dreptate. Urcând de la inițierile mai simple (pe care Apostolul le-a numit băutura laptelui) la cele mijlocii și de la acestea la cele mai mari, adică la hrana desăvârșită, arată treapta și Puterea ultimă. Dar se pot înțelege și altfel cele din acest loc; se poate numi prima, întinderea spre Cel ce se află deasupra; cea de mijloc e învățarea și evoluarea în jurul lui; iar ultima e cea care înalță ceea ce e mai jos; aceasta se înțelege mai mult despre îngerii.

Prime și mijlocii. (Notează) că mintea fiecăruia dintre noi are treptele prime, mijlocii și ultime, ca să înțeleagă aceste trei trepte despre Dumnezeu; trebuie înțeles astfel că toată mintea are ființă, după care e prima; apoi puterea, după care durează; la urmă lucrarea, după care făcând cele proprii, e binecredincioasă (*avem aici anticipată învățătura Sfântului Grigorie Palama, înțeleasă de Sfântul Maxim ca trei trepte ale minții*, n. trad.). Acestea le lămură și în capitolul următor.

Din aceasta se poate admite în mod clar și de necontestat că e adevărat ceea ce am scris înainte. Căci iată ce zice: *Fiecare minte cerească și omenească are înălțările prin care fiecare se împărtășește de iluminările ierarhice*. Întâi, pentru că a spus că oamenii și Puterile de sus au o treaptă egală și nu știm nici un om, nici prooroc, nici

drept, care să folosească vreun pretext ca să nu se apropie de Dumnezeu. Căci ia seama ce zice cel ce a ajuns până la al treilea cer: *Îmi asupresc trupul și îl port ca pe un rob, ca nu cumva, propovăduind altora, eu însumi să mă fac netrebnic* (I Cor. 9,27). Apoi vorbește clar aici de libertatea sa și a îngerilor și de dorința propriei pomiri a lor; iar că nimeni din cei foarte certărești să nu caute pricina de sfadă, da ca o concluzie că nu este lipsit de nevoia după orice este desăvârșit prin sine (αὐτοτελής), decât numai Dumnezeu; deci îngerii și oamenii au nevoie de propășire și desăvârșire.

Capitolul XI

§1

Căci nu se poate spune, fiindcă se zice îngerii. Căci Puterile sunt așezate în triada a doua, de la mijloc; deci nu toate treptele s-au numit Puteri, ca și când ar fi dintre ultimele prin faptul că sunt îngerii.

Cele din urmă. Cele mai de sus au cele ale ultimelor; dar ultimele nu au cele ale celor mai de sus; așa s-a spus și mai înainte, fiindcă cele dintâi au în întregime iluminarea, iar cele de pe urmă în parte, cum spune în continuare; așa se poate vedea și în Biserică; căci preotul face toate ale celor de mai jos; ale diaconilor și ale celor urmatori; iar diaconul nu i se îngăduie să facă cele ale preoților. Căci ierarhia de la noi imită ordinea cerească, cum am spus mai sus. Bine a adăugat, nu în întregime, căci se împărtășește în parte; și construcția (verbală): *căci cum putem spune că există, până când punem început întrebării* (încercăturii, πειρίας).

§2

Dar spunem. Cum se numesc toate Puteri; căci treapta Începătorilor, Arhanghelilor și Îngerilor e cea din urmă; și totuși câteodată se numesc și ele Puteri.

În ființă, putere. Spunem ca o pildă că firea e ființa focului, puterea însușirea luminătoare, iar lucrarea efectul puterii, adică luminarea și arderea.

Le numim - Puteri cerești. Numele Puteri este comun; căci se numește așa și treapta proprie, adică a doua din ordinul de mijloc al celor trei; dar și în comun toate ordinele, ca având o anumită putere.

(Ființelor) mai de jos. De subînțeles: *socotite de noi*. Notează că mai sus zice că ordinele îngerești se împart în trei: în ființă, putere și lucrare. Aici arată motivul pentru care se numesc toate Puteri.

Au în chip prisositor. Aici pare să spună că ordinele îngerești s-au stabilit prin creație; dar nu o spune aceasta clar; căci mai sus, în capitolul dinaintea acestuia, spune că dorința și înțelegerea lor sunt pricinile treptei lor superioare; fiindcă a spus că ele se și curățesc, se luminează și se desăvârșesc; deci e potrivit să se spună cu evlavie că preștind Dumnezeu mișcarea dorinței lor, le-a dat și treptele vrednice de ele, din care nimeni nu ar putea spune că ar putea cădea, pentru faptul că au dobândit o deprindere oarecare a binelui printr-o mare voință; dar îngerii, adică ultimele ordine, s-ar putea întâmpla poate să se schimbe și spre rău; căci de acestea a spus că sunt în jurul lumii. Dintre ei socotesc că a fost și diavolul

înainte de a cădea (*după Sfântul Maxim, nu îngerul cel mai scufundat în vederea luminii dumnezeiești a căzut, ci unul din cei vecini cu lumea, a cărei stăpânire îl ispătea și care știa să-l ispătească și pe om dintr-un fel de simțire a ispitelor ce le poate reprezenta trupul legat de materia lumii*, Desigur, a fost unul care era totuși mai mare între acest fel de ispită, n. trad.). Și de știu cineva ceva mai desăvârșit, și cer să mă învețe. Dar notează cum s-au rânduit ordinele îngerești prin creație.

Capitolul XII

§1

Întreabă. Pentru ce preoții dintre noi se numesc îngerii.

§2

Spunem că - întreagă. Notează că deși cele din urmă sunt mai prejos de Puterile mai înalte, se împărtășesc și ele în parte de înțelepciunea și cunoștința acelor.

(Celele ființelor) de sub ei. Care este înțelepciunea și împărtășirea întreagă și care cea parțială; iar după puterea proprie trebuie înțeleasă după puterea alegerii libere.

Hotărât s-a rânduit. Notează că s-a hotărât (ὁριστοι) nu înseamnă o necesitate de neocolit, cum s-au obișnuit mulți să spună, ci s-a hotărât s-a spus în loc de s-a rânduit după o măsură rânduită a puterii minții, măsură peste care nu se poate înțelege (mintea are o lărgime de posibilități, pe care le alege libertatea; totuși, mintea omenească are un nivel peste care poate trece prin Dumnezeu, n. trad.).

§3

Vei afla. Arată cum se numesc și dumnezei, în mod comun, atât îngerii, cât și oamenii iubitori de Dumnezeu, după cuvântul: *Eu am zis: dumnezei sunteți* (Ps. 81,6).

Ridicăta. Arată cum și în ce fel s-au învrednicit și de numirile dumnezeiești.

Capitolul XIII

§1

Un Serafim. Notează că Serafimul (ὁ σεράφίμ) are nume masculin.

Căci s-ar putea mira cineva. Fiindcă s-ar părea că aceasta e contrar celor spuse; căci a spus înainte de acestea că cele mai de jos sunt inițiate de cele de deasupra lor, dar nu de cele mai înalte; de pildă, treapta a treia de cea din mijloc și a doua de cea mai presus de toate; s-a întrebat despre aceasta și s-a arătat deosebirea.

§2

A păcatelor pomenite. Nu se poate face inițierea în cele dumnezeiești, dacă n-a avut loc înainte curățirea păcatelor; căci Serafimul se talmăcește ca cel ce arde (sau εμπρηστής).

Altul - nu foarte. Notează că s-a spus nu foarte în înțelesul că ar fi pe jumătate potrivit; căci nu s-a spus că nu e cu totul nepotrivit, dar e în parte nepotrivit; căci afirmă ceva pozitiv, adică nu mi se pare că se poate declara nepotrivit după obiceiul filosofilor, căci se adaugă cuvântul nicidecum.

A plăsmuit. Notează că spune că îngerii ce le sunt aproape au format vedeniile proorocilor spre a-i conduce la închipuirea celor ce par să fie văzute; căci vedeau ghicitori și simboale, nu lucruri dezvăluite și substanțe.

Pe seama lui Dumnezeu. Observă că îngerii care inițiază pe prooroci împlineau descoperirile astfel: înălțându-i întâi spre Dumnezeu care e cauza propriu-zisă a tuturor, în al doilea rând, spre primele minți de după Dumnezeu, care stau în fruntea ierarhiei îndreptate spre Dumnezeu. Acestea le învață în cele următoare.

Și - prin toate. Notează că Providența lui Dumnezeu străbate la toate în chip ascuns și că un înger mai jos se numește la fel Serafim.

Pe măsura lor. Adică pe măsura puterii celor ce le primesc își întinde și iluminările.

Fiecarei. Lămurăște cu o pildă cum iluminările dumnezeiești se transmit unora mai arătat, altora mai întunecos.

Soarelui. Pilda aceasta s-a dat și mai sus; prin cea dintâi materie înțelege sticla și cele asemenea, iar prin cea mai îngroșată, casele, peșterile și cele apropiate. Altfel, prin prima materie înțelege pe cea subțire și aeriană și curată.

La fel căldura focului. Frumos aseamăna focul cu Dumnezeu; căci zice Scriptura: *Dumnezeu este foc care topește* (mistuitor) (Evr. 12,29); focul pe de o parte încălzește, pe de alta arde; așa și Dumnezeu pe cei ce se apropie de El îi luminează, iar pe cei ce nu cred sau pe cei ce nu se apropie de El cu credință, îi arde.

În (ființele) contrare. Ca diamantul și apa.

Naturale. Naturale numește cele sensibile și văzute. E de știut că în cazul celor inteligibile (spirituale), virtuțile nu sunt prin accident ca la noi, ci Dumnezeu este virtutea vie și prin sine desăvârșită și fără nevoie de ceva, fiindcă s-a substanțializat în chip mai presus de ființă (de substanță) și iese din sine transmitându-se la cele din ea, cărora le este cauză, adică la cele spirituale, care există concret. Deci Dumnezeu este izvorul virtuții vie și îndumnezeitoare, după cât se poate, a celor ce se împărtășesc de El; dar iese în chip providențial, prin procesiune, la cele spirituale ființializate prin El; și prin aceasta nu le permite minților culmea și desăvârșirea. Deci mințile nu au virtutea prin accident, ca noi; nu au, de exemplu, înțelepciunea prin nevoiță sau învățătură sau dreptatea sau cumpătarea din înfrânare sau bărbăția din buna orânduire a trupului și a nervilor; căci în acestea nu e virtutea ca ceva în altceva; ci ea constă în a lucra cele proprii și a tinde fără odihnă spre Dumnezeu și spre ele însele; virtutea lor stă în imitarea lui Dumnezeu; ea păzește rânduiala de-a fi ca una în alta, ca; în mine viețuiește sufletul tău, nu ca o transmitere de învățătură. Iar accidentul înseamnă a fi subiect a ceea ce nu este din el; căci acelea sunt necompuse și nemateriale și speciile lor sunt vieți, nu ca în materie; și acestea le-a înțeles cel ce le-a scris

acestea pe margine; să ai însă în minte observațiile mele dinainte cu trei pagini; și aici cele dorite (τὸ ἐπιθέμενον) ajută înțelegerii mele; și Părinți așa au înțeles; și acesta admite liberul arbitru al îngerilor, cum vei afla peste puțin.

Cauza (întregii) orânduiri (ierarhice), gr. ταξιορχία, Adică Dumnezeu.

Este deci tuturor. Notează că Dumnezeu este ființa luminii și virtuții prin fire și prin voință.

Socotesc. Notează că după Dumnezeu, începutul a toată virtutea sunt mințile cele mai înalte, primele prin care avem iluminarea lui Dumnezeu.

Însușirea arzătoare. Notează că mințile cele mai înalte sunt arzătoare prin însușirea lor.

De Tron. Explică bine ce sunt Tronurile; înțelegerea deschisă a lui Dumnezeu; calitatea de Tron zice că este însușirea dată cu un rol deosebit sfintelor Tronuri.

De mai jos. Despre treptele mai de jos, cum se împartășesc de iluminările dumnezeiești prin cele dintâi.

Amintite. A venit la explicarea a ceea ce a spus înainte.

§4

Deci zicea. Vorbește despre cel ce a spus că nu a fost Serafim cel ce s-a aratat lui Isaia, ci unul din îngerii mai de jos; combate părerea pe care a expus-o puțin mai înainte, la începutul capitolului, unde spunea că *altul nu foarte nepotrivit* și cele următoare.

În simboale. Pentru că vede pe Serafimi cu șase aripi.

Așezate - împrejurul lui Dumnezeu. Căci se zice în Scriptură: *Stăteau în jurul lui* (Apoc. 7,11) (*decă se mișcă în jurul lui Dumnezeu*, n. trad.).

Învăța. Observă ce învăța Isaia, pe care îl numește teolog; că Dumnezeu e necunoscut chiar celor mai înalte, mai de sus Puteri și că cele ce sunt nu au nimic asemenea lui. Iar cele ce sunt (ὄντα) am spus în cartea dinainte de aceasta că sunt cele inteligibile (îngerii) și sensibile; aceasta o învăța proorocul după ce s-a curățit de păcatele sale; despre aceasta vom vorbi puțin mai târziu.

A fost învățat tainic despre - Serafimi. Ce a învățat prin Serafimi.

Numire. Explicarea Serafimilor.

Ale aripilor. Ce arată aripile.

Spre Dumnezeu - primele. A spus mai sus, la sfârșitul capitolului II, că toată mintea cerească și omenească are și trepte prime, mijlocii și ultime; deci cu dreptate a spus că Puterea are șase aripi, cu prin două să-și astupe fețele, prin cele mijlocii picioarele, iar prin celelalte să zboare în jurul lui Dumnezeu, despre care el a spus că este suprema întindere. Notează ce înseamnă multe picioare și multe fețe ale Serafimilor și pentru ce unele sunt acoperite.

Înșesite. Notează cum explică cele șase picioare ale sfinților Serafimi.

A celor văzute. Adică a celor văzute de prooroc.

A celor mai înalte. Prin acoperirea fețelor; a celor mai adânci, prin acoperirea picioarelor; iar simetria prin cele din mijloc.

Cântare - mult slăvitoare. Sfânt, sfânt, sfânt (Is. 6,3; Apoc. 4,8) înseamnă că și îngerul, după felul și puterea lui, primește iluminarea dumnezeiască și transmite proorocilor cât pricepe, nu cât cunoaște el.

Curăția este. Ce este curăția și cum se dă celor inteligibile (îngerilor) de Dumnezeu.

Această. Adică curăția sau împărtășirea.

Din (pricină) prea înalte. Nu cum este curăția oamenilor este curăția ființelor netrupești.

Puterilor din jurul lui. În jurul dumnezeirii începătoare, adică a lui Dumnezeu.

Să li se arate. Adică curăția.

Pentru (Puterile) - de gradul al doilea. Trebuie văzut că afirmă că se deosebește nu puțin toată Puterea celor netrupești în ce privește asemănarea cu Dumnezeu; căci mințile supreme au o asemănare mare cu Dumnezeu și una inferioară cu celelalte minți, precum o cere și treapta lor, până la ultimele; și încă inferioară celor din urmă este asemănarea cu sufletele noastre; pentru că îi lipsește mult sufletului nostru din ce au toate mințile. Și deci și iluminarea dumnezeiască se vede mai restrânsă și mai redusă; căci, pe cât e mai mare distanța apropiării lui de Dumnezeu, pe atât își restrânge iluminarea dumnezeiască arătarea ei în necunoscutul ei unitar și simplu; căci Dumnezeu este necunoscut nu pentru varietatea necunoscută de noi a raționamentelor (silogismelor), ci pentru nemurirea lui unitară și pentru unitatea lui necuprinsă în comparație cu cele ale noastre.

În chip arzător. Notează că însușirea arzătoare e proprie Serafimilor și cum, curățind îngerul, s-a spus că Serafimi curăteau (și înainte de ei Dumnezeu).

Sau prin preoți. Notează că preoții sunt sub ierarh și că altceva este a curăți și altceva a lumina; și că altceva e liturgul (diaconul) și altceva preotul; și că, curățind sau luminând preoții, se spune că o face ierarhul.

Le păstrează neschimbate. Dumnezeu, Creatorul tuturor și al celor inteligibile (ființelor îngerești), susține și primele ființe și le păstrează spre neschimbare și necădere; trebuie înțelese neschimbate, după aceea că sunt, ca în nemurire, în viață, pentru care s-au ființializat spre a fi lumină; în acestea sunt neschimbate în mod ființial și spre a nu se schimba spre pofte străine. Dumnezeu le păstrează și ca pe unele ce sunt libere. Căci a tinde spre El ține de alegerea lor proprie; dar stăruirea pururea în jurul lui are nevoie și de ajutorul lui Dumnezeu; căci toate au nevoie de ajutorul lui.

Cel ce m-a învățat pe mine acestea. Notează că acestea le-a învățat marele Dionisie de la altul.

Ierarhul. Notează că și cele mai înalte ordine sunt după Dumnezeu.

Am fost învățat - în chip dumnezeiesc. Întărirea în moralitate de către înger e ca o curățire a lui Isaia de către înger; acestea i s-au spus lui despre Serafimi.

Prin tine însuși. Redă prin depășire și în mod concentrat toate cele spuse; le concentrează așa; e propriu cunoștinței tale spirituale să primești această cauză, fie aflând de la tine însuși, fie învățând de la altul și să-ți descoperi și mai mult ție și, dacă se poate, să-mi descoperi și mie la fel vederea iubită. A prețui (τιμήσαι) în loc de a prefera (προτιμήσαι). Notează că îngerul ne prilejuiește nouă darurile lui Dumnezeu.

Mijlocesc. Vezi că atunci când Dumnezeu ne dă cuvânt, ne deschide gura, îngerul o prilejuiește, intervenind (mijlocind) pentru noi în chip vădit.

Capitolul XIV

Mă. Acestea s-au spus la Daniel.

Slaba și redusă. Simetrie slabă a numit numărul oamenilor în comparație cu cel al îngerilor. Căci s-a spus aceasta și de altul, oarecare Didim cel orb; cele nouăzeci și nouă de oi sunt îngerii, iar cea una pierdută suntem noi, oameni.

(Prin primire) de cunoștință. Afirmă că și îngerii înșși știu prin primire de cunoștință, nu matematic, hotărârile lor, întrucât căutarea numărului ființelor cerești îl știu numai cei luminați de Dumnezeu (*ei nu se pot număra, ei știu în general de numărul lor numai de la Dumnezeu*, n. trad.).

Capitolul XV

§1

Asemenea celei îngerești. Ca o pânză, ca un fir.

Curățirile, gr. ἀνοκαθάριστις. Numește curățiri interpretările explicative prin care se curățesc simbolele de cele ce par nepotrivite în cele spuse.

Căci numai dacă. S-a spus înainte că Puterile mai înalte sunt superioare ierarhic celor de după ele și cele de la mijloc celor din urmă. Căci n-a spus că aceeași treaptă stăpânește peste cele de după ea și e stăpânită de acelea, ci a spus că prima treaptă stăpânește peste ea și e stăpânită de cele dinainte de ea; așa trebuie înțelese și cele următoare.

Sunt inferioare ierarhic. Ceea ce spune este aceasta: dacă am spune că primele trepte sunt superioare ierarhic celor din urmă, apoi iarăși că cele din urmă sunt superioare ierarhic treptelor dintâi, cărora acelea le sunt superioare, am spune un lucru absurd.

Nu - nepotrivit. Zice că nu e nepotrivit că în cuvintele Scripturii se atribuie aceleași chipuri tuturor Puterilor cerești, întrucât toate sunt, ca să spunem așa, înalte și mântuitoare și luminătoare, deși nu în același fel; ci unele sunt superioare, altele inferioare.

(Să tindă) în sus. Spre ceea ce-i mai înalt și superior.

§2

Să reluăm - și să cercetăm. Notează, pentru ce prin chipurile îngerești se exprimă mai mult starea lor înfocată; și pentru ce cele cerești se cugetă cel mai adesea înfocate; și de ce de Serafimi se spune că sunt arzători.

Fiind arzători. Explicarea numelui de Serafim.

Sfinții. Pentru ce și Dumnezeu a fost cugetat ca foc.

Căci focul sensibil. Explicare minunată a naturii focului. Vedem focul răspândit în toate, dar în chip neamestecat, adică nefăcând una cu cele în care există. **Patrunde prin toate**; adică, așa cum apa își face arătarea amestecarea cu pământul, tot așa și focul arde și consumă totul, dar se ridică peste toate, adică e deasupra tuturor elementelor, mai presus de toate prin lucrarea lui; îl numește necunoscut și ascuns, ca pe unul ce există în unele materii, dar nu se arată fără să se patrundă în ele sau fără o materie care să primească lucrarea lui; dar se arată și în aceasta nestăpânii și nevazut. La fel trebuie înțelese și celelalte însușiri ale focului pe care acest

Părinte le-a cugetat printr-o înălțare și înțelegere evlavioasă despre Dumnezeu și despre firile îngerești. Notează pentru ce Domnul Dumnezeu a fost înțeles adeseori ca un foc și în ce constă asemănarea focului cu Dumnezeu.

Nereținut, neamestecat, desfăcător. Notează caracterizarea focului sau lauda lui; căci distinge materiile și desface ca plumbul de argint cele amestecate; dar e neschimbabil, rămânând pe cât e cu puțină substanța sau ființa focului aceeași, schimbându-și numai însușirile, de exemplu putând deveni rotund sau ascuțit, cum se poate întâmpla cu cele pământești; sau poate primi proprietățile aerului, de pildă se poate corupe prin evaporări sau îngroșa sau primi schimbările apei.

Cădere în jos. Căci niciodată nu coboară în jos.

În aceeași mișcare. Se mișcă la fel.

Nu are nevoie. Focul nu are nevoie de altceva, deși are nevoie de o substanță pentru a se aprinde; dar nu o spune aceasta, ci că focul nu se poate amesteca cu alt element, nici nu se amestecă împreună cu altceva, ca apa cu pământul; de aceea unii l-au numit o unică ființă și între alte elemente.

§3

În chipul omului. Se spune pentru ce îngerii sunt închipuiți și ca oameni.

Capacități simțuale. Notează deosebirea animalelor neraționale față de simțirea celor raționale, adică a noastră; căci cele neraționale sunt în întregime simțualitate din care și constau, ca existențe neînțelegătoare; în noi însă simțirea e redusă; căci nu constăm din ea, ci din înțelegere; de aceea existăm și după moarte, fiind suflet înțelegător. Dar îngerii n-au nici cea mai mică însușire simțuală; căci noi în cele ale noastre suntem un chip îngroșat al lor; și spune de om că e cel din urmă în ce privește simțualitatea, în sensul că animalele au mai multe simțuri, mai eficiente și mai ascuțite.

(Puterile) văzătoare. Spune ce înseamnă ochii celor inteligibili (ai îngerilor) și ce înseamnă puterea mirosului sau nările, urechile, gustul, pipăitul, pe care îl numește atingere, ce sunt genele și sprâncenele, ce sunt semnele tinereții, dinții, umerii, brațele, pe care le numește coate; ce este pieptul și picioarele, ce este ușurința aripilor și cele următoare.

(Simțul) ce distinge mirosurile. În acesta vede natura simțului trupesc; pe acesta îl preface, prin explicare mai înaltă, ca și pe celelalte mădulare ale omului, în înțeleșurile puterilor naturale ale îngerilor.

Alimentelor - hrânitoare. Înțelege prin aliment revărsarea văzută a înțelepciunii, după spusă: *Voi vărsa din Duhul Meu în tot trupul* și cele următoare (Ioil 3,1). Căci cunoștința dumnezeiască trece de la Dumnezeu prin Puterile inteligibile (îngerești) la oamenii dumnezeiești, după măsura fiecăruia.

(Înțelesul) unitar. După modul de primire al înțelegerii.

Prin puterea providențială. Spune că fiecare Putere inteligibilă (îngerească) înmulțește cunoștința dumnezeiască ce vine la ea, adică o lămuriește spre a o face înțeleasă de noi, explicând cele văzute, cum vei afla la Daniel, că îngerul i-a tălăcut visul pe care l-a văzut (*s-ar putea înțelege și că îngerii ne ajută să aflăm sensul*

adevărat al fenomenelor naturii și al celor ce se petrec cu noi, n. trad.).

Iar inima. Inima e înțeleasă de noi ca un centru care a primit prima dată viața, fiindcă după dumnezeiescul Vasile cea dintâi creată e inima; apoi tot trupul e plasmuit de ea ca dintr-un centru, în așa fel că întinde din ea pretutindeni această viață; căci fie că trupul e făcut viu de căldura ei naturală, fie de duh (de suflare), fie de sânge; dar izvorul tuturor acestora este inima. De aceea au socotit unii că toată viața își are locul întâi în ea, deși e pretutindeni în trup și nu e reținută într-un loc, nici circumscrisă (mărginită) într-un loc, nici nu e susținută de trup; așa e deci și cu treptele nevăzute, fie că slujesc prin ea în mod providențial peste tot, fie că o face aceasta fiecare după felul ei; ele trebuie înțelese oarecum ca avându-și temelia în mijlocul și în locul inimii și ca un izvor central al vieții, deși nu pot fi reținute și nici circumscrise (mărginite) într-un loc sau în mod trupesc într-o parte a celor pe care îi susțin, fiind rânduie de la Dumnezeu spre o lucrare providențială.

Apărătoare. Spusa înțelege-o combinat; e puterea apărătoare a răspândirii de viață făcătoare; apoi despre inima de sub piept.

De aceea - ca aripile dedesubt. Spune pentru ce sunt înaripate picioarele; ca să arate mișcarea de sine și întinderea spre Dumnezeu și necomunicarea cu cele pământești (neparticiparea la ele), întrucât nu este în ele vreo împătımire, fiindcă s-au arătat și pe pământ ca îngeri.

Mișcarea ușoară a aripilor. Cele înaripate sunt ușoare.

Curăția. De adaosul celor din afară, ca mâncare și haine, de care suntem stăpâniți noi.

§4

Înțelepciunea - de multe feluri. Înțelepciunea de multe feluri a lui Dumnezeu. Este un cuvânt apostolic (cf. Ef. 3,10); pentru ce a numit-o pe ea dumnezeiescul bărbat, de multe feluri, deși înțelegem *felurimea* ca ceva rău? De altfel și aici marele Dionisie a numit-o și simplă și de multe feluri; și acestea două par potrivnice; spunem deci că a spus înțelepciune simplă ca să arate că Dumnezeu nu e compus și nu are nevoie de nimic îndoit. Dumnezeu nu e înțelept prin învățatură; înțelepciunea lui e un bun de la sine. Dar învățatura lui e și de multe feluri, pentru că o prefăce în multe feluri de cunoștințe pentru slăbiciunea celor iluminate (dar și pentru că vrea, din bunăvoință, să le cunoască pe toate cele mărginite, care sunt multe, n. trad.); căci este arhieru mare, pătimind împreună cu noi slăbiciunile noastre (cf. Evr. 4,15). Sau și așa; înțelepciunea lui Dumnezeu se numește simplă din pricina economiei pentru lume, pentru că toate le-a făcut Dumnezeu; în drepti se arată mai descoperit puterea lui, ca în Moise și în Avraam și în cei următori; și taina economiei (întrupării), care s-a săvârșit, s-a numit cu dreptate înțelepciunea de multe feluri. Căci, făcându-se om și viețuind sub lege și pătimind și aflându-se între morți, a înviat prin trup și prin slăbiciunea aflată în el, a biruit pe tot vrăjmașul și iadul, dăruindu-le celor finiți acolo învierea (în aceste desfășurări ale învățării despre Hristos, Sfântul Maxim aduce o completare lui

Dionisie Areopagitul, n. trad.); aceasta este multa felurime a înțelepciunii, că a biruit prin slăbiciune pe cei ce păreau tari.

Îndeobște. În scrierea *Despre numirile dumnezeiești*, capitolul IV, s-a lămurit pe larg ce e inteligibil și ce e înțelegător; acum însuși marele Dionisie lămurește; inteligibil este ceea ce este înțeles, care e numit cu dreptate și lumina care luminează; iar înțelegător e numit cel ce înțelege și e totodată luminat; vorbind pe scurt, ființele superioare sunt inteligibile, iar cele inferioare înțelegătoare; și cel ce înțelege e inferior celui înțeles. Firea dumnezeiască luminează ca inteligibilă; iar cea îngerească e luminată în chip înțelegător.

Preotește. Notează că de haina preotească se vorbește în *Iezechiel* și *Daniel*.

Deprinderea de-a se aduna (concentra). Am spus mai sus ce este deprinderea în cele netrupești. Și citește în capitolul VII: ceea ce este unitar și neimprăștiat în înțelesuri; prin acestea Părintele vorbește despre iluminările dumnezeiești și indica identitatea concentrată a lui Dumnezeu cel Bun în prezența lui în toate.

§5

Cele neasemănătoare. Adică materiale.

(Unellele geometrice) de măsurare. Despre unelte de măsurare se vorbește la *Iezechiel* și *Zaharia*.

Îndreptătoare. Ca lancea în cărțile *Regilor* și secera la prorocul *Zaharia*.

§6

Vânturi. Socotesc că amintește de textul de la David: *Cel ce umblă pe aripile vânturilor* (Ps. 103,4); poate arăta și înălțarea lui Hristos. Fiindcă în cele următoare, Părintele spune că au fost văzuți și în chipul norului; întrucât s-a spus: *Nor l-a luat pe El de la ochii lor* (Fapt. 1,9) (iau chip de nori pentru că prin ei vin peste oameni ploii dumnezeiești, de lumină roditoare, n. trad.).

Netemporală. Cu dreptate a spus netemporală; căci în cele sensibile totul se petrece în mod principal în timp și cu întârziere. Dar în cele netrupești și spirituale se săvârșesc în mod netemporal și veșnic; deci nu trebuie să se vorbească la (ființele) cele inteligibile (spirituale) de timp.

Lucrare. În loc de suflare și de zbor.

De sus. De sus spre cele de jos, ca în scara lui Iacob.

Aerului. Notează că numește vânt suflarea aerului.

Suflarea vântului. Altă explicație a numelui vântului.

Teologia simbolică. Notează și altă scriere nepăstrată a lui (o dovadă că autorul scrierilor areopagitice n-a trăit prea scurt timp înainte de Sfântul Maxim Mărturisitorul, n. trad.). Iar explicarea celor patru elemente o numește alegoria anagogică (înălțătoare) a lor. Simboalele celor patru elemente le-a explicat, pe cât se pare, mai mult în aceea scriere. Notează și cum explică cuvântul: *Duhul suflă unde vrea* (Ioan 3,8), prin cele adaose: *Nu știi de unde vine, nici unde se duce* (Ioan 3,8).

Umplute - într-un mod mai presus de lume. Norul aduce apa mării și o varsă, potrivit cu ceea ce s-a spus, pe fața pământului; deci, precum acela aduce apa mării și o varsă pe fața pământului (Am. 5,8), așa și mințile primind

cunoștința lor o varsă ca niște nori peste cei mai de jos. **Fără să o trimită.** Spune în chip netrupești; căci lumina nu e aruncată din nor.

Producând ploaia. Explică altfel ce înseamnă norii; căci ceva mai jos spune ce înseamnă *electronul* și arama și unele culori și forme ale animalelor, pentru îngeri.

Primitor. Săn primitor a numit pământul primitor al ploilor, care prin ele naște roadele sale.

§7

Dar fundcă - despre acestea. Despre formele animalelor ca chipuri.

§8

Urmelor. Notează bine firea leului; căci, zice că voind să-l înțele pe vânătorii, șterge, când umblă, cu coada urmele lui, ca să nu se știe de el; de aceea s-a spus și despre Dumnezeu: *Calea Ta e în mare și călările Tale în ape* (Ps. 76,18); căci, precum nu se păstrează calca și urmele leului, așa nici urmele lui Dumnezeu.

Ușoară. Vulturul este un animal cu vederea foarte ascuțită. Căci se spune că vulturii disting puii născuți de ei de cei falși; de privesc fără greutate spre soare, sunt puși adevărați; iar de nu, îi aruncă din cuib, ca falși; așa și cel ce nu poate privi în chip curat spre Soarele dreptății se arată fals în cunoștința lui.

Și cei albi. Notează ce înseamnă caii albi, negri, roșii, pestriți. Am lămurit deplin asemănarea neasemănătoare mai înainte, în capitolul II al acestei scrieri.

§9

Pe drumul drept. gr. τὴν κατ'εὐθεΐαν. Tḥv se acordă cu δύναμιν (puterea); celelalte sunt la mijloc.

În alt. Alt înțeles al roșilor.

Gelgel. Notează ce înseamnă *gelgel* la prorocul *Iezechiel*.

Bucuriei. Se spune că se bucură cele cerești și însăși

dumnezeirea.

Pătimașe. Plăcere pătimașă numește pe cea ome-nească ce constă din împătımirea lesne schimbătoare de cele ale trupului.

Stare de liniște. gr. ῥαστώνη. Cuvântul liniștire se folosește pentru cei ce nu voiesc să se ostenească, ci aleg să viețuiască altfel; cuvântul înseamnă ceea ce-i ușor și neobositor; aici înseamnă o stare fericită, nepătimitoare și netulburată. În alt sens, se folosește pentru starea sufletească ușoară și destinsă, pentru odihna unită cu neîmpătımirea; în mod asemănător trebuie înțeleasă și pentru îngeri.

Fericire. gr. εὐπρόσθειον. A spus *fericire*, cugetând la ceea ce trăim noi; înseamnă a fi pururea mulțumit și a avea o stare neschimbată.

Bărbații sfinți. Acestea nu pot fi înțelese așa cum sunt, decât de cei învredniciți de o astfel de desăvârșire, precum se și cuvine să fie bărbații, cum zice acest sfânt preot, încât să se învrednicească și de iluminările dum-nezeiești pentru cunoașterea celor ce sunt și pentru întin-derea curată spre Dumnezeu; căci, îndumnezeită de astfel de iluminări, mintea ajunsă într-o astfel de liniștire dobândește deprinderea plăcerii îngerești și a netulburării ingerilor, prin care liniștindu-se omul și ajuns într-o stare mulțumită de mântuirea celor ce se mântuiesc e scăpat de patimi și înmă, pe cât e cu putință, pe Dumnezeu, care voiește ca toți oamenii să se mântuiască; el se bucură acum de cercetările lucrătoare ale lui Dumnezeu, de cele ce fac pe oameni dumnezei. (Numește cercetări dum-nezeiești lucrătoare pe cele ce fac pe oameni dumnezei).

Că (în privința unora) - (cunoștința) cea mai presus de lume. Notează că cel ce nu cunoaște nu trebuie să se rușineze de cele ce nu le cunoaște, ci să-și mărturisească neștiința și să nu vorbească la întâmplare despre cele ce nu le cunoaște; e de știut că cunoștințele ce le aveau sfinții când erau încă elini și le-au atribuit lor fără să se rușineze după ce s-au întors la Hristos. Căci iată și acesta se numește pe sine Areopagit; și dumnezeiescul Iustin în *Cuvântul către Elini* s-a numit filosof.

NOTE

la

IERARHIA CEREASCĂ

Capitolul I

1. Se pot distinge trei înțelegeri în capitolul I:

a. Strălucirea luminoasă ce precede (πρόοδος) mișcată de la Tatăl nu e una cu cele providențiate spre care se îndreaptă, ci e unda de lumină venită de la Tatăl peste ele, care nu sunt din Tatăl, cum este această revărsare, ci sunt cele create. Aceasta e deosebirea între gândirea creștină a lui Dionisie și cea panteistă a platoniceului Proclu, pe care nu o fac cei ce văd în scrisul lui Dionisie un conținut cu caracter panteist. Creaturile peste care se revărsa undele luminii dumnezeiești nu sunt „emanări”, cuvânt pe care traducerea latină îl folosește numai pentru acele unde.

Dionisie Areopagitul rămâne în cadrul învățaturii creștine, făcând deosebirea între creația adusă de Dumnezeu la existență din nimic și legătura pe care o păstrează El cu ea prin lumina pe care o revărsa peste ea din Sine, în scopul înierii și aducerii ei cât mai aproape de El, adică între creația din nimic și harul pornit din flința lui Dumnezeu ca energie necreată, cum îi va spune mai târziu Sfântul Grigorie Palama.

Considerarea de către Dionisie a celor providențiate drept create, deci deosebite de lumina harului ce vine asupra lor din funța dumnezeiască, rezultă și din faptul că el vede rostul venirii acelei lumini asupra lor în îndumnezeirea celor providențiate. Dar aceasta înseamnă că ele nu sunt din funța lui Dumnezeu în sens panteist. Ele nu sunt îndumnezeite prin însăși existența lor. Aceasta nu exclude o apropiere în diferite grade a fapturilor de Dumnezeu.

b. Acest urcuș al creaturilor conștiente spre o tot mai intimă relație cu Dumnezeu, fără contopire, nu se poate realiza fără o comuniune între creaturi, care are forma ierarhiei.

Creaturile nu urcă spre Dumnezeu toate deodată prin aceeași experiență a lui. În acest caz, n-ar avea ce să-și comunice între ele. Sau în voința lui Dumnezeu de a le apropia de El tot mai mult, e implicată totodată voința de a spori comuniunea între ele, prin comunicările experienței ce o fac cele mai înaintate în apropierea de Dumnezeu celor mai puțin înaintate. Dar cele mai puțin înaintate nu sunt lipsite nici ele de experiența lui Dumnezeu, dar văd în treapta mai înaltă la care

au ajuns acelea după ce au trecut prin experiența făcută de cele dinaintea lor, perspectiva ce li se deschide și lor, dacă imită treapta prin care au trecut acelea. Cele ajunse la treapta iluminării, după ce au trecut prin treapta curățirii, le conving pe cele de mai jos de ele să se silească cu toată puterea pentru curățirea lor, ca să ajungă și ele la lumina la care au ajuns acelea prin curățire.

Cei mai înaintați trăiesc răspunderea de a le comunica și celor de după ei treapta mai înaltă la care au ajuns în experiența lui Dumnezeu, prin împlinirea îndatoririlor față de treapta de mai jos, iar cei mai de jos trăiesc în iubirea acelora față de ei, apropierea mai mare a lui Dumnezeu de care s-au împărtășit aceia. Această înaintare a tuturor în experiența lui Dumnezeu prin comuniunea întreolaltă e prezentată de Dionisie Areopagitul ca o înaintare a tuturor în jurul lui Dumnezeu, în formă de spirală. Dumnezeu lucrează asupra tuturor pe de o parte în mod direct, dar asupra celor mai înaintați spre El de la o distanță mai mică, iar asupra celor mai puțin apropiați de la o distanță mai mare, ceea ce are ca urmare că lucrează asupra celor mai puțin înaintați și prin cei mai înaintați. De aceea e reprezentat ca o coloană ce se înalță în mijlocul tuturor, cei mai înaintați fiind mai apropiați de El prin urcușul în spirală parcurs, iar cei mai puțin înaintați cunoscându-l și ei direct, dar de la o distanță mai mare, însă fiind atrași pe drumul în spirală parcurs de ei pentru a se apropia și ei mai mult de coloana prezenței dumnezeiești.

Dacă toți s-ar apropia de Dumnezeu aflat numai deasupra tuturor, nu l-ar cunoaște direct decât îngerii din treapta cea mai înaltă. Dacă fiecare s-ar apropia de Dumnezeu numai în cerc pe poziția lui proprie, cei mai apropiați de Dumnezeu n-ar comunica celor de după ei experiența lui Dumnezeu, căci nu s-ar afla toți într-o legătură.

Cei mai de jos sunt și ei într-o legătură directă cu Dumnezeu, dar într-un grad mai redus. Ei știu că Dumnezeu există, printr-o simțire și o credință care le ajută rațiunea să nu vadă un sens în existență fără Dumnezeu. E și în aceasta o lumină. Dar sunt încă lipsiți de o simțire mai intensă a prezenței lui Dumnezeu, de o experiență mai sigură a lui. Dar credința și simțirea lor îi ajută să se curățească de ceața patimilor care-i leagă prea mult de senzațiile trupești și de planul material al lumii. Iar cei ce s-au curățit în parte de aceste patimi văd pe

Dumnezeu într-o anumită lumină; și înaintând în aceasta, ajung la un fel de desăvârșire a vieții. Însă desăvârșirea îi face să vadă că trebuie să se curajească și mai mult de necunoașterea lui Dumnezeu, ca să înainteze la o nouă treaptă de lumină și de la ea, la o nouă treaptă de desăvârșire. Însă în această înaintare sunt ajutați dincolo de apropierea de Dumnezeu, trăită de ei în mod direct, și de trăirea experienței mai înalte a lui Dumnezeu la care au ajuns cei de deasupra lor.

c. Bunătatea, lumina în care înaintează toți prin tot mai marea apropiere de Dumnezeu, îl arată pe Acesta ca Persoana. Numai din persoană iradiază bunătatea ca lumină spirituală. Iar dacă persoana umană, deși poate iradia din ea tot mai multă bunătate și lumină, rămâne ca izvor al lor mereu necuprinsă, cu atât mai mult rămâne Dumnezeu cel personal o lumină necuprinsă.

Persoana, ca supremul izvor al luminii, e Tatăl, iar lumina cea mai deplină care vine din El la noi este Fiul lui. Fiul vine ca lumină deplină dumnezeiască la noi cu toate razele luminoase ce se răspândesc din El. Tot ce ne dă Dumnezeu, în toate gradele și formele, e lumină, e sens, e bunătate. Și toate luminările ne vin de la Tatăl prin Fiul sau de la comuniunea dumnezeiască personală, și de aceea iubitoare. Numai legătura cu acest Dumnezeu personal ne scoate din întuneric.

2. Îngrijite de Providență sau de Pronie.

3. Chiar „mințile cerești” sau duhurile îngerești ne sunt descoperite de marea lumină a lui Dumnezeu Cuvântul. Dacă Dumnezeu nu e existență personală, dacă nu e Tată care are un Fiul iubit și iubitor, nu pot exista nici „mințile îngerești” personale, care să voiască să-l cunoască și să-l iubească, pentru că și ele sunt înzestrate cu capacitatea conștiinței iubitoare. Dar, ajutați și de îngeri, noi urcăm prin lumina dumnezeiască aflată și în ei, spre lumina simplă începătoare și fără de început a lui Dumnezeu, dar fără să ne contopim cu El.

Dacă persoana umană nu iese din identitatea și integritatea ei, oricât de mult și în oricâte feluri de „lumină” se comunică, cu atât mai mult nu se împuținează în Sinea sa, ca izvor de lumină, Dumnezeu ca existență personală. El rămâne în calitate de existență personală inepuizabilă, ca o forță de atracție nesfârșită; atrage El însuși și persoanele create trăiesc o atracție față de El, cum se întâmplă aceasta, în grad mai puțin intens și între ele.

Dar noi, ca existențe în trup, cunoaștem în general razele luminii ce pornesc din Dumnezeu ca izvorul luminii începătoare și fără de început, ca sensul suprem și izvorul tuturor sensurilor, mai ales prin transparența a tot felul de perdele. Chiar măduarele noastre trupesti sunt un fel de îmbrăcăminte prin care cunoaștem lumina sensurilor ce iradiază din nesfârșita lumină dumnezeiască. Însă lumina cea mai cuprinzătoare și mai înaltă ce pornește din Tatăl, începătorul luminii, este Dumnezeu Cuvântul. Din El vine lumina îngerilor și a oamenilor drepți. Și din ea se răspândește în noi toți razele luminii, care ne adună pe de altă parte în El ca în Cel neîmpărțit.

Cum spune Sfântul Maxim Mărturisitorul, îngerii sunt numiți „minți cerești” pentru că sunt întregi numai minți sau numai înțelegeri, câtă vreme noi suntem și

trupuri și ca atare poște de satisfacere a trebuințelor trupesti. Mentea sau înțelegerea care caută sensul existenței e vârful ființei conștiente create. Ea e îndreptată ca atare spre Dumnezeu, sensul suprem, atotcuprinzător. Îngerii fiind numai minți sunt totodată mințile cele mai capabile să înțeleagă și să înainteze spre sensul suprem al existenței, care e Dumnezeu. Însuși faptul că mintea înseamnă înțelegere și voință de înțelegere, iar înțelegerea nu o poate avea toată în ceea ce e mărginit, o arată ca făcută pentru Dumnezeu cel nemărginit, în mișcarea nesfârșită spre El. Spre Dumnezeu urcăm prin slujirea liturgică. Dionisie se dovedește ca un trăitor al lui Dumnezeu prin cultul bisericesc. Toată creația conștientă, îngerească și omenească, e o ierarhie ce urcă spre Dumnezeu în unire cu cele de pe treptele mai înalte, acestea atrăgându-le, prin marea putere dobândită din apropierea lor de Dumnezeu, pe cele mai de jos. Dumnezeu inspiră tuturor închinarea, nu numai că Unul ce e mai mare ca toți, ei ca Unul ce e în același timp un negrăit și atractiv mister. Acest urcuș al treptelor ierarhilor spre Dumnezeu prin slujirea lui liturgică este una cu continua lor desăvârșire, trecând prin alte și alte nivele de curățire și de iluminare.

Toată puterea de slujire liturgică vine de la Fiul lui Dumnezeu făcut om. El este arhetipul prin excelență, căpetenia și inspiratorul cultului lui Dumnezeu pentru toate creaturile conștiente, în calitatea lui de om, căruia calitatea de Dumnezeu îi descoperă profunzimea vrednică de închinare a Tatălui, dar și iubirea puternic atractivă a lui.

Tot urcușul liturgic, mai precis tot urcușul spiritual conceput ca urcuș liturgic, este un urcuș în atmosfera de mister ce iradiază din Dumnezeu, în tot mai adâncul mister ce-l înconjoară, care e și tot mai marea cunoștință și experiență a lui ca atare.

E imposibil de spus chiar ceea ce e misterul. El nu e numai ceea ce nu se înțelege. El e legat cu sfințenia. Așa l-a văzut și Rudolf Otto (*das Heilige*) și Mircea Eliade (*sacral*). Rudolf Otto a vorbit de *mysterium tremendum*, misterul care ne inspiră frica lui Dumnezeu. Dionisie Areopagitul vede misterul ca pe cel care ne atrage și în care înălțăm prin slujirea liturgică. El presupune trăirea în Liturgia primelor secole creștine, în care credincioșii sunt invitați: *Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați*. El se arată cunoscut în scrierea Sfântului Ioan Gură de Aur despre cunoașterea lui Dumnezeu ca mister în Liturgie. Dionisie Areopagitul leagă misterul și de ierarhie. Urcăm în el ajutați de alții, mai înalți în experiența lui, care sunt și mai stabili prin trăirea lui. De aceea ierarhia e legată atât de mister, cât și de sfințenie, pentru că ne urcă spre Dumnezeu.

Slujirea arhierescă a lui Hristos nu s-a epuizat în aducerea jertfei de pe cruce. Ea continuă până la sfârșitul lumii, căci El se aduce continuu Tatălui în cer și în Euharistie ca să ne dea și nouă puterea să ne împărtășim de jertfa lui, să ne jertfim. La fel continuă slujirea lui de învățător și demnitatea împăratească în slujirea noastră pământească. El e Împăratul care se jertfește, cucerindu-ne prin jertfa și dându-ne și nouă putere să ne facem împărați peste patimile noastre.

Această viziune liturgică a urcușului fapturilor spre Dumnezeu ne arată încă odată pe Dionisie radical deose-

bit de panteismul neoplatonic. O esență netrascendentă nu poate avea caracterul unui mister care nu poate fi niciodată cuprins. Și ea nu poate reprezenta izvorul sfințeniei în care trebuie să progreseze toate înaintează spre ea. Căci în panteism toate sunt identice; indiviziunile care emană din esență nu pot fi lipsite de sfințenia pe care ar avea-o esența.

Am menționat că pentru Dionisie, Dumnezeu este izvor neînceput și începător de bunătate și de lumină și de aceea nu poate să nu fie Persoană. Dar aici el accentuează că Dumnezeu e și mister. Aceasta îi arată și mai mult caracterul personal. Persoana unește în Sine, în mod paradoxal, lumina cu bunătate și prin aceasta ea dă sens existenței și misterului. Prin toate acestea atrage spre ea.

Capitolul II

4. Dionisie Areopagitul începe să descrie prima ierarhie, adică pe cea îngerească. Ea e fără trupuri de diferite feluri, cum sunt descrise în Sfânta Scriptură. Sunt prezentate așa, printr-un pogorământ, la noi. Căci în starea lor spirituală nu le-am putea înțelege și mai ales n-am avea o anumită experiență a lor. Prin aceste forme sau simboale materiale, ni se fac străvezii în realitatea lor spirituală. Căci ni se dă totodată de înțeles că aceste chipuri materiale nu le aparțin propriu-zis. Dar, prin descrierea lor în chipuri materiale, ni se face totuși dovada că ele există. Și în felul acesta putem să ne convingem și de existența lui Dumnezeu cel mai presus de ele, care ne este cu mult mai neapropiat decât ființele îngerești.

5. În urcușul nostru spre Dumnezeu ne ajută și faptul că totdeauna ființele îngerești se prezintă cu trimise de autoritatea existenței supreme a lui Dumnezeu. O simt aceasta cei ce ajung la experiența lor. Tema principală a lui Dionisie este legătura între mințile spirituale (îngeri) și chipurile în care ne sunt descrise în Scriptură sau în care se arată uneori organelor revelației. Ele pot fi descrise sau se pot arăta în chipuri mai potrivite existenței lor spirituale, altele în chipuri mai nepotrivite (lei, cai etc.). În modul al doilea sunt prezentate pentru a ne da seama că ființele spirituale nu pot fi așa; deși au în mod spiritual unele din puterile acestor chipuri inferioare (puterea leului, înțimea calului).

Toate chipurile redau o asemănare neasemănătoare cu ființele îngerești.

Chiar Dumnezeu este descris prin asemenea chipuri pe de o parte asemănătoare, pe de altă neasemănătoare.

Lui Dumnezeu i se zice Cel ce este sau Viața sau Rațiunea, pentru că e cauza acestora. Dar altele i se neagă acestea pentru că e mai presus de ele. E asemenea cu toate și neasemenea. Negările (apofazele) oricărui asemănări i se potrivesc chiar mai bine lui Dumnezeu, decât afirmările lor. Uneori, cu cât sunt mai neasemănătoare chipurile în care ne este descris, Dumnezeu ne înalță mai mult la El.

Aceasta se întâmplă și cu îngerii. Ba chiar și cu oamenii. De aici, folosirea metaforelor. Se poate spune că și persoana umană pe de o parte poate fi exprimată, pe de altă e un mister inexplicabil. Ba chiar orice înțeles așa-zis rațional nu e total mărginit, ci deschis indefinitu-

lui. Când spun „trup”, nu mărginesc trupul într-o definiție exactă. Câte nu se cuprind în această noțiune?

Foarte potrivit vede Olivier Clément „apofaza” lui Dumnezeu în iubire și o vede trăită în „rugăciunea curată de orice gândire”: „Dacă Dumnezeu cel viu, Dumnezeu Bibliei e supra-esență, supra-unitate, aceasta nu e numai din cauza oceanului fără limite al dumnezeirii, ci pentru că El este plenitudinea existenței personale și pentru că poartă în cel mai mare secret al lui secretul reciprocității, pentru că este iubire”. Astfel, „intervine al doilea moment al apofazei, cel al rugăciunii curate... Rugăciunea curată este atinsă când intelectul poate respinge toată gândirea... Atunci intelectul e cu totul gol, vid și oferit concentrat în interioritatea extremă a inimii. Devine «simplu» și fără formă... Inima înțelegătoare în care se adună omeneste pura așteptare, rugăciunea curată e o tăcere care este și rugăciune... Intelectul «fără formă» n-are altă formă decât Numele lui Iisus, care se infuzează în tăcere și răspândește secretul său ca lumină și face intelectul să sesizeze abisul lui ca Dumnezeu” (Olivier Clément, *Quelques jalons de vie à partir du patrimoine ascétique et mystique de l'Eglise orthodoxe*, în „Contactus”, nr. 142, 1988, p. 99).

Dar faptul că nu putem să ne lipsim de a atribui lui Dumnezeu și îngerilor unele chipuri din lume sau că chiar treapta superioară la care ne ridicăm în înțelegerea lor prin negarea a tot ce le putem atribui prin asemănarea cu cele din lumea creată are nevoie de acestea arată o legătură interioară a lui Dumnezeu și a îngerilor cu acestea.

Aceasta vine din faptul că toate cele din lume „au o împărtășire la bine”, adică la Dumnezeu. Chiar în materie e o capacitate de a fi făcută locaș și chipuri ale lui Dumnezeu și ale ființelor îngerești. Și cele materiale pot fi făcute tot mai transparente pentru cele spirituale, pot fi tot mai transfigurate. Trupul omenesc al lui Hristos a putut fi făcut mediul cel mai transparent al dumnezeirii. Raționalitatea spirituală, simțirea din adâncimile lui tainice și inepuizabile pot deveni proprii ale trupului.

Creația întreagă e adusă la existență pentru a înainta în Dumnezeu și prin aceasta pentru a se îndumnezei sau sfinți înaintează în unirea cu Dumnezeu și între părțile ei, fără a se contopi. Prin aceasta crește totodată în cunoaștere, dar într-o cunoaștere prin experiență tot mai accentuată a misterului, prin creșterea la infinit în această experiență. E o înaintare în care toate creaturile se ajută ele însele unite în ierarhia lor.

Dumnezeu conduce cu lucrarea lui lucrarea ierarhiei, care are ca scop sporirea în unirea cu Dumnezeu. După Dionisie Areopagitul, Sfântul Maxim Mărturisitorul și Sfântul Grigorie Palama au acordat cea mai mare atenție lucrării dumnezeiești necreate, în scopul îndumnezeirii creaturilor conștiente care lucrează și ele, imitând modelul dumnezeiesc și privind neclintit spre El, iar acest model întipăririi se în cei ce săvârșesc slujirile de sfințire și în cei ce participă la ele. Dionisie Areopagitul a subliniat cu toată puterea relația vie a creaturilor conștiente cu Dumnezeu și înălțarea lor spre El în solidaritatea lor ierarhică, cele mai de sus întipăririi se de chipul lui și comunicându-le, la rândul lor, lumina primită, celor ce le urmează. Aceasta se face mai ales prin sfintele slujiri ale membrilor ierarhiei. A

conlucra cu Dumnezeu în această operă de sfințire proprie și a altora e lucrul cel mai dumnezeiesc al făpturilor.

6. Materia e și ea de la Dumnezeu și face posibile formele frumoase. Dar acestea primesc frumusețea adevărată numai când sunt produse de spirit și se arată prin ele stările spirituale curate și luminoase. Deci spiritul poate lucra în materie și se poate revela prin ea. Sau formele materiei se află virtual în spirit, deci virtual și în Dumnezeu. Creatorul spiritului omienesc și al materiei. Forma creată cea mai frumoasă e materia în trupul omienesc, legat intim de spiritul lui, iar suprema frumusețe o atinge ea în trupul Cuvântului. Îngerilor li s-a dat și lor puțința să la forme văzute, mai ales omenești, dar trecătoare, nelegate intim de existența lor, inconsistente. Dumnezeu a creat toate formele de existență pentru o solidaritate între ele. A creat și materia ca o formă de existență, pentru ca spiritul să-și arate frumusețea în formele ei.

Este lucrul cel mai dumnezeiesc, pentru că în această conlucrare se arată răspunsul creaturii la iubirea lui Dumnezeu cu iubirea sa.

Capitolul III

7. Se descrie urcușul spre Dumnezeu al treptelor ierarhice ale ființelor îngerești în trei etape continue, repetate la nivel tot mai înalt: *curățirea, luminarea și desăvârșirea*. Pentru toate iau putere de la Dumnezeu. În El e izvorul *curățirii*, al *luminării* și al *desăvârșirii*.

Acestea se înfăptuiesc în părtașii la ierarhie din Dumnezeu, izvorul lor, mai mult ca în niște oglinzi tot mai clare, tot mai străvezii. Deci Dumnezeu nu e cunoscut numai teoretic, ci și prin împărțirea lui în îngeri și în oameni ca și curăție, ca lumină în care e cunoscut, ca desăvârșire în toate cele bune.

Curăția constă în tot mai deplină eliberare de preocuparea de altele deosebite de Dumnezeu. Ea e condiția pentru cunoașterea tot mai adevărată și mai adâncă a lui Dumnezeu, fiind eliberarea de îngusta și nepotrivita lui cunoaștere. Iar aceasta e ceea ce îl face pe inger tot mai asemenea cu Dumnezeu sau mai desăvârșit în bunătatea și iubirea care este proprie lui. Toate aceste nivele atinse se comunică celor care urmează după ele. Prin firea ei, curăția lumina, asemănarea cu Dumnezeu în bunătate se comunică de la cei ce sunt mai ridicați și se ridică mereu la cei ce sunt mai jos, dar în imediată legătură cu ei, iar aceștia sunt atrași de curăția, lumina și desăvârșirea acelor.

Înălțarea în curăție, în cunoașterea lui Dumnezeu, în desăvârșirea ca asemănare cu El, sunt însușite de iubirea lui. Iar iubirea față de El a unora nu poate să nu devină și iubire a lor față de cei de după ei.

Totuși, curățirea, luminarea și desăvârșirea unora prin atracția lor de către Dumnezeu și comunicarea acestor stări celor următori nu se face în mod necesar conform unei legi. Iubirea din ele nu poate avea loc fără libertate. E în firea tuturor o pornire spre iubire. Dar iubirea a putut fi atrasă chiar de unii îngeri și spre sinea lor înțeleasă în chip egoist, ceea ce a dus la căderea unora, iar în oameni și spre plăcerile de cele materiale, dat fiind că ei sunt îmbrăcați în trupuri.

Ființele îngerești formează o ierarhie de trei trepte ce se suprapun de trei ori. Ele urcă veșnic în participarea tot mai sporită la energiile dumnezeiești și la asemănarea cu Dumnezeu. Lucrarea lor e unită cu lucrarea dumnezeiască. Acest urcuș se realizează prin trei etape ce se repetă: prin curățire, luminare și desăvârșire. Toate acestea își au izvorul în Dumnezeu. Dumnezeu e curăția absolută. El e lumina absolută, neprimind lumina de la altul. El e desăvârșirea absolută. Curățirea constă în eliberarea fiecărei trepte de orice amestecare cu altceva, în concentrarea exclusivă spre Dumnezeu. Dar absoluta neamestecare cu orice altceva o are Dumnezeu. O treaptă, terminând curățirea de amestecarea cu altceva, trece la o iluminare superioară, prin lumina ce-i vine de la Dumnezeu. Dar ea una ce s-a curățit, transmite treptei de sub ea puterea acestei curățiri. Și după ce treapta de deasupra ei s-a iluminat, a trecut la desăvârșire. Dar, ajunsă la capătul iluminării, poate ajuta și pe cea de sub ea să se ilumineze.

Dar curățirea treptei inferioare nu se face numai prin puterea ce-i vine de la treapta superioară, care a ajuns la capătul curățirii sale, ci și din puterea lui Dumnezeu, odata ce curățirea înseamnă eliberarea de amestecul cu altceva și dobândirea preocupării exclusive de Dumnezeu.

Capitolul IV

8. Toate le-a creat Dumnezeu ca să se împărtășească de bunătatea lui pe măsura lor. Acesta e sensul existenței. Dumnezeu este izvorul existenței tuturor, pentru că e bun și atotputernic, dar El e mai presus de existență, El este izvorul vieții tuturor, fiind mai presus de viață. Este izvorul rațiunii și înțelegerii tuturor, fiind mai presus de rațiune și de înțelegere. Se afirmă transcendența lui Dumnezeu față de toate cele ce există, care au și viață și cugetare prin El. E respinsă orice continuitate panteistă de existențe, de viață, de rațiune și înțelegere între El și lume. De aceea aceasta nu poate fi decât din nimic, dacă ea este prin El, dar nu din ființa lui și nici din alta care nu mai poate fi alături de a lui, odată ce este infinit; căci, dacă ar avea nevoie de altceva pentru crearea lumii, ar fi limitat.

Acesta e marele paradox: lumea nu e din ființa, viața și rațiunea lui și totuși este prin El. E o trecere de la El la ea, dar nu o prelungire a ființei, vieții, rațiunii, înțelegerii lui. E o trecere prin puterea voită de El. Da ființa lumii, dar El rămâne mai presus de ființa ei, adică de ceea ce cunoaștem noi ca ființă, da viața unora din lume, dar nu din viața lui, El rămânând mai presus de ce trăim noi ca viață proprie; îi dă rațiune și înțelegere, dar El rămâne mai presus de ceea ce cunoaștem noi ca rațiune și înțelegere. Și, totuși, nu putem cugeta existența lumii, viața și rațiunea unor ființe din ea, fără ființa, viața și rațiunea lui mai presus de ființa, viața și rațiune.

9. Dar ființele îngerești sau cerești au o ființă (o existență), o viață și o înțelegere mai presus de cea a celor din lumea noastră, deși ființa, viața și înțelegerea lor sunt create. Dar fiind mai aproape de Dumnezeu și toată ființa lor numai mînte sau înțelegere sau fiind mai pline de puterea existenței, de viața și lumina lui Dumnezeu, ele au primit și misiunea de-a ne ajuta și pe noi să primim

mai multă putere, viață și lumină de la Dumnezeu. Aproximarea lor mai mare de Dumnezeu le dă mai multă dragoste de El, mai multă atenție la El, mai multă asemănare cu El. Dar aceasta le face să imite mai mult dragostea lui Dumnezeu pentru noi.

10. Deoarece afirmări dinainte că noi primim cele de la Dumnezeu prin îngeri, unii îi opun faptul că unii sfinți au vorbit despre o comunicare directă cu Dumnezeu, autorul declară că o comunicare cu Dumnezeu prin îngeri nu se opune și unei comunicări directe. Ele se îmbină. Îngerii înșiși i-au introdus pe sfinți la comunicarea directă cu Dumnezeu. Îngerii ne-au putut ajuta să experiem lucrarea cu totul spirituală a lui Dumnezeu, întrucât au luat unele chipuri prin care ni s-au făcut mai accesibili. E și aceasta un urcuș treptat al nostru la trăirea prezenței și lucrării spirituale a lui Dumnezeu. Fecioara Maria va trăi minunea conceperii Fiului lui Dumnezeu din ea, după ce i s-a vestit aceasta prin inger. E o economie a lui Dumnezeu să-și facă din îngeri înainte mergătorii săi la oameni, pentru treptata ridicare a acestora la copleșitoarea experiență a lucrării lui. Omul trăiește mărimea bunătăților lui Dumnezeu și prin faptul că trăirea ei de către el este anticipată de trăirea cea mai presus de om, dar nu cu totul copleșitoare, a îngerilor.

Dionisie Areopagitul ne prezintă viziunea întregului univers creat, nevăzut și văzut, înaintând spre Dumnezeu, atras de El, dar răspunzând acestei atracții printr-un urcuș solidar ierarhic - liturgic. E o viziune dinamică ascendentă a creației universale.

Pentru această înaintare continuă în lumina și iubirea lui a făcut Dumnezeu universul sau pentru veșnica lui îndumnezeire. Nu l-a făcut de la început în maxima apropiere de El, pentru ca să-i dea și lui prilejul și bucuria să facă această înaintare mînat de dorința și cu libertatea lui - mai precis a îngerilor și a oamenilor - și nu l-a putea face de la început ca pe Sine: un univers al dumnezeilor infiniti. Sf. Maxim Marturisitorul a preluat această viziune vorbind de *liturgia cosmică* și spunând că Dumnezeu Cuvântul a creat pe om pentru a-l îndumnezei și pentru aceasta El se face axa lucrătoare în istorie, conducând-o spre veșnicia îndumnezeirii (*Răspunsuri către Talasie*, 22).

11. Chiar Iisus se supune ca om acestei rînduiri a lui Dumnezeu, lăsându-se întări de inger. De altfel, El se folosește de îngeri și ca vestitori ai dumnezeirii lui pentru oamenii cărora ei le erau mai apropiați.

Capitolul VI

12. Numai Dumnezeu știe câte ordine îngerești sunt. Nouă ni s-au descoperit trei ordine, de câte trei trepte. S-ar putea ca, așa cum vor veni la existență pentru veci miliarde de oameni, să existe și miliarde de îngeri, de ipostasuri conșiente netrupești, pentru a cuprinde cât mai multe din înțelesurile și formele de iubire ale lui Dumnezeu cel infinit și pentru ca pe măsură ce vin noi și noi oameni la existență pentru veci, să-i aibă în grija lor prietenescă alți și alți îngeri apropiați spiritual de unicătatea fiecăruia. Pot fi în planul nevăzut din jurul nostru mîmji imposibil de numărări, care să-l înțeleagă pe Dumnezeu cel mai mult, să-l laude în comun și să se intereseze

de noi. Dumnezeu n-a adus la ființă o lume văzută și nevăzută săracă. Precum nu putem da de marginile celei nevăzute, așa nu putem da nici de marginile celei văzute, cu atât mai valoroase, care contribuie la îmbogățirea noastră spirituală din Dumnezeu, infinitul luminii și al înțelesurilor. Ele își comunică trăirea mereu sporită a lui Dumnezeu și bucuria de El - cum ne-o comunicăm și noi - și care e cu atât mai bogată, cu cât suntem mai mulți cei ce ne-o comunicăm.

Nu e vorba în aceasta de o reîntoarcere sau atragere din nou în esența fundamentală a celor ieșite din ea, conform teoriei panteiste neoplatonice. Căci cele ce urcă spre Dumnezeu sunt create de El din nimic și nu ajung în urcușul lor la o contopire cu Dumnezeu, ci rămân veșnic create după ființa lor, îndumnezeindu-se după har.

Capitolul VII

13. Cele trei cete din prima treaptă sunt aprinse de dragostea față de Dumnezeu, aflându-se în directă relație cu Dumnezeu, fără nici o mijlocire. Numai pe El îl văd și-l simt ca mai înalt decât ele. Sunt aprinse de iubire, dar nepătimase. Căci iubirea aceasta le înalță, nu le coboară. Dar ele încălzesc, la rîndul lor, pe cele de sub ele. Încălzesc pe acelea spre iubire, prin iubirea lor. Căci cel ce iubește nu numai se încălzește de iubirea ce o are față de cel mai de sus, ci și încălzește cu iubirea lui pe cel mai de jos. În Heruvimi se află, pe lângă căldura iubirii lor, înțelepciunea câștigată din vederea lui Dumnezeu, pe care de asemenea o transmit celor trei cete din treapta de după cea dintâi. Iar în Tronuri iese în relief cu deosebire însușirea de-a fi cel mai ridicat „loc” de odihnă al lui Dumnezeu prin iubirea lor față de El, comunicând și ele această calitate celor de după ele.

Toate cele trei cete din prima triadă se mișcă în jurul lui Dumnezeu, dar și persistă în jurul lui. De aceea se spune despre ele că se și mișcă, dar și stau în jurul lui. Sunt statonice, pentru că nu coboară spre stările celor mai de jos. Dar se mișcă pentru că nu se mulțumesc nicicând să rămână unde sunt și să nu urce mai sus în împărțirea de Dumnezeu.

14. Cetele din prima triadă nu cunosc pe Dumnezeu prin nici unele din cele create, ci numai direct din El. De aceea au curăția cea mai înaltă, lumina dumnezeiască cea mai bogată și desăvârșirea cea mai deplină în comparație cu treptele de după ele, dar înaintează mereu mai sus în curăția lor sau în eliberarea de alte și alte îngustimi ale neștiinței și, ca urmare, în luminarea lor directă din Dumnezeu și deci și în desăvârșire în asemănarea cu Dumnezeu.

Ele sunt în relație nemijlocită cu Dumnezeu, căci nu se poate cugeta că sunt la infinit alte și alte trepte mereu mai înalte în apropierea de El. Aceasta ar însemna că creația este infinită, ceea ce ar face pe Dumnezeu lipsit de capacitatea de a limita creația. Iar faptul că prima triadă se află într-o relație nemijlocită cu Dumnezeu nu o face cu totul deosebită de cele de după ea, pentru că și ele se împărtășesc în mod nemijlocit de Dumnezeu, care e verticala ce se înalță printre toate. Deosebirea primei triade constă numai în faptul că nu are nevoie de alte triade pentru a urca în comu-

nicarea tot mai apropiată cu Dumnezeu, cum au acelea. Dar e ținută și ea în solidaritate cu triadele de mai jos, prin răspunderea de-a le atrage după ele la o comunicare cu Dumnezeu tot mai bogată. Urcușul tuturor în apropierea de Dumnezeu în solidaritate e, cum spune Sfântul Maxim Mărturisitorul, într-o scolie la acest capitol, ca o horă suitoare în jurul lui Dumnezeu, în cadrul căreia cele mai de jos fiind atrase de cele mai de sus înaintază și ele într-o comunicare nemijlocită, dar mai de jos, cu Dumnezeu. Întreaga creație se mișcă spre o tot mai mare comunicare directă cu Dumnezeu, în cadrul acestei hore universale.

15. În mod mijlocit Fiul lui Dumnezeu cel întrupat a introdus această triadă și în taina întrupării și lucrării lui mântuitoare. Dar poate tocmai făcându-le să-și dea seama de mărimea acestei taine, a făcut aceste cete să se întrebe cu îndoielă cum s-a putut face aceasta? Căci era de neînțeles iubirea atât de mare a Fiului lui Dumnezeu care l-a făcut să se coboare până a se face om.

16. Din izvorul dumnezeiesc.

Capitolul VIII

17. Prima triadă a îngerilor e concentrată spre măreția infinită a lui Dumnezeu. Ea se alcătuieste din cei în a căror iubire se odihnește Dumnezeu (Tronurile) și care rămân nemișcați în bucuria de a-l avea pe Dumnezeu odihnindu-se în ei și de-a se odihni ei înșiși în El; din Serafinii care ard de focul dragostei lui Dumnezeu față de ei și a lor față de El; și din Heruvimii care adaugă la acest foc al dragostei și cea mai înaltă lumină a înțelepciunii.

Triada a doua se împartășește cu deosebire de caracterul lui Dumnezeu de Domn, de Puternic și de Stăpân. Prima ceată a ei simte libertatea ei deplină, nesupusă nici unei porniri interioare sau puteri exterioare. Simte numai dominația datătoare de libertatea a lui Dumnezeu. A doua ceată trăiește puterea lui Dumnezeu, care o face și pe ea puternică. A treia își simte stăpânirea de sine, care e o domnie activă, o domnie în tot ce face.

Triada a treia e însărcinată cu slujirea vestitoare către oameni, fiind în legătură nemijlocită cu ei. Ea le comunică oamenilor locul iubirii lui Dumnezeu și de Dumnezeu și puterea libertății sau a stăpânirii de sine, primite de la Dumnezeu prin triadele superioare, dar trăite și de oameni într-un mod direct, dar de mai departe, de la Dumnezeu.

18. Uneori, Îngerii din treapta cea mai de jos sau Arhanghelii sunt trimiși direct de Dumnezeu sau, la porunca lui Dumnezeu, de cei din treptele superioare, să comunice oamenilor vești despre viitor sau îndemnuri spre anumite fapte. Ei sunt prezentați uneori în această slujire îmbrăcați în haină lungă până la călcâie, prin care se dă de înțeles slujirea lor ierarhică sfințitoare. Căci această haină închipuie haina pe care au să o îmbrace și preoții sau arhierii bisericești, care le acoperă formele trupului care pot ispiti la porniri pătimase. Le rămâne descoperit numai capul, care are în sine mintea înțelegătoare și gura comunicatoare a voilor dumnezeiești.

Numele de preot însuși (ιερεὺς) are sensul de sfințit. Căci se sfințește într-o legătură superioară cu Dumnezeu și îi înalță pe credincioși spre sfințenie, întrucât îi înalță spre Dumnezeu. De aceea i se spune preotului și „Sfințita”. Iar ierarhul sau arhierul înseamnă începător sau conducător mai înalt în sfințenie, motiv pentru care i se spune „Preasfințit” (ἐποσκοτος).

Hristos este cel mai înalt ierarh, pentru că este începătorul sfințeniei ca Dumnezeu, dar și conducătorul în ea sau în dumnezeire, ca om. Dar ierarh mai înseamnă și „Stăpân sfințit”, Stăpân care conduce însă prin iubire în iubirea mai înaltă a lui Dumnezeu. De aceea se spune arhierului „Preasfințite Stăpâne”, iar lui Hristos „Stăpânul” sau „Domnul” prin excelență.

Hristos este „Începătorul” sfințeniei sau izvorul ei, pentru că este Fiul Tatălui, dar și omul care primește sfințenia cea mai înaltă. Rolul acesta îl transmite pe trepte mai potrivite oamenilor și ierarhiei cerești și omenești. Nimeni nu urcă singur spre Dumnezeu, ci prin alții, care au experiențat sfințenia mai înaltă a lui, care se simte în sfințenia lor.

Uneori, îngerii le vestesc oamenilor fapte de viitor ale lui Dumnezeu sau proorocii. Sau Dumnezeu arată că își va împlini prin îngerii anumite fapte cu oamenii. Așa e porunca dată unui înger de-a pune în viitor semnul crucii lui Hristos pe fruntea celor ce vor crede în El, semn prin care se va întipări în ființa acelora puterea lui Dumnezeu care-i va mântui și-i va scăpa de vrăjmașul.

Se întipăresc prin aceasta cei credincioși cu Preasfânta Treime cea iubitoare și cu duhul jertfei iubitoare a lui Hristos, umplându-i și pe ei de iubirea treimică și de iubirea jertfelnică a lui Hristos. Deci vine în ei chiar prin îngerii nu numai o vestire de la Dumnezeu, ci chiar o putere de la Dumnezeu; se împartășesc de o prezență a Treimii în ei și a lui Hristos. Dacă pot simți nemijlocit pe Dumnezeu prin cel ce mi-l predică cu simțire, cum nu l-aș putea simți și prin înger, care mi-l predică în mod nevăzut și cu mare înrăurire în interiorul meu? Dacă arătându-mi preotul crucea sau binecuvântându-mă cu semnul ei, simt direct în mine prezența lui Hristos cel răstignit, cum nu l-aș simți când îmi pune îngerul în interiorul meu pecetea crucii lui Hristos? Mijlocirea lui Dumnezeu prin preot sau prin înger nu înseamnă o interpunere a lor între Dumnezeu și mine, ci un deget care mi-l arată, un glas care-mi spune: „Iată-l!” Dumnezeu nu condiționează arătarea lui către noi de izolarea noastră, ci ni se arată cu atât mai simțit când ne vede adunați, solidari în El. În glasul preotului și al îngerului simt puterea lui Dumnezeu.

Capitolul IX

19. Triada îngerească cea mai apropiată de oameni e triada a treia, formată din Începătorii, Arhanghelii și Îngerii. Începătorii sunt cei care sunt pentru noi „începutul” sfințeniei sau al „conducerii” spre Dumnezeu. Ei privesc spre triada Domniilor, Puterilor, Stăpânurilor, dar și spre Arhanghelii și Îngerii, care ne comunică nouă direct ceea ce primesc de la Dumnezeu prin treptele superioare. „Scriptura a încredințat ierarhia de la noi îngerilor”. Ei sunt ierarhii ierarhilor pământești sau conducătorii și

începătorii lor în sfințenia pe care ierarhii bisericești o comunică preoților, iar aceștia poporului, ceea ce nu exclude și unirea acestuia cu Dumnezeu. Iar prin ierarhi îngerii comunică și poporului sfințenia sau legătura cu Dumnezeu.

De aceea Scriptura vorbește și de câte un înger deosebit al fiecărui popor. Așa cum fiecare persoană umană are un înger al ei, care seamănă pe un plan mai înalt cu acea persoană, așa are și fiecare popor un înger mai înalt, cu capacitatea unei conduceri, al unui „izvor de sfințenie” potrivit acelui popor. De aceea Dumnezeu a pus granițele între neamuri corespunzător deosebirii între îngerii destinați lor.

Ierarhia, de la cea mai înaltă treaptă îngerească până la cea mai de jos, implică - prin rolul conducător încredințat fiecărei trepte pentru cea mai de jos - nu numai o „stăpânire”, ci și o răspundere. Toată ierarhia este străbătută de o responsabilitate care îi leagă pe cei mai înalți de cei mai de jos, o responsabilitate care este și o solidaritate a întregii creații conștiente.

Treptele mai de sus ne sunt mai ascunse decât cele mai apropiate de noi. Dar sunt și în ele însele mai pline de taină decât cele mai apropiate de noi. Căci sunt mai apropiate, ca fiind, de misterul abisal al dumnezeirii sau mai asemănătoare cu El. Dar chiar treapta îngerilor are un anumit mister sau o ascunzime neînțeleasă și neînțită complet de noi. Cu atât mai ascunse ne sunt treptele superioare îngerilor. Dar, întrucât le simțim și pe ele ca nefiind ultimele, trăim - dar ca mai ascunse - și treptele superioare acelora. Ca pe Cel mai ascuns sau ca pe Cel mai mare mister îl trăim pe Dumnezeu, dar îl trăim totuși și pe El, căci luminile și experiențele lui Dumnezeu ce ne vin prin treptele îngerești simțim că nu sunt de la ele sau că ele, deși atât de misterioase pentru noi, sunt totuși mai prejos de misterul Începător al lor și neînțeput al lui Dumnezeu.

Dar și primei triade îi este Dumnezeu nu numai Cel mai apropiat, ci și ascuns în marele lui mister de izvor neînțeput al luminilor și al sfințeniei ce le vine de la El.

Poate aceasta a făcut posibilă și căderea unora din îngerii cei mai înalți, întrucât li se cerea și lor un efort pentru trăirea și cunoașterea mării necuprinse a lui Dumnezeu, pe care ei nu l-au făcut.

Viziunea această ierarhic-liturgică și sfințitoare a urcușului solidar spre Dumnezeu al creației conștiente a fost pierdută în Occidentul protestant și neoprotestant individualist și neînțelegător al sfințeniei, pentru că a pierdut legătura trăită cu Dumnezeu, reducând-o la o legătură prin simpla credință de la distanță, ca urmare a înțelegerii lui în catolicism ca simplul obiect al deducției raționale.

20. Dar faptul că fiecare popor e încredințat conducerii unui înger nu înseamnă că acești îngerii trebuie înțeleși ca niște zei independenți sau nu arată că Dumnezeu și-a limitat stăpânirea numai la poporul Iudeu. Îngerii popoarelor sunt toți în slujba lui Dumnezeu. De aceea Dumnezeu încredințează unui înger sau altuia și misiunea vreunei vestiri speciale unui popor. Iar dacă unele popoare sau unele persoane umane nu ascultă de Dumnezeu, cunoscut și prin îngerii, aceasta se datorează libertății lor.

Dar nici îngerii nu aduc întotdeauna vestirile sau talmăcirile lor direct unei mulțimi în general, ca la nașterea lui Hristos, ci uneori le comunică poporului prin bărbați aleși, capabili să le primească prin treapta lor duhovnicească mai înaltă. Căci, pe lângă ierarhia bisericească rânduită de Dumnezeu cu ierarhie vizibilă, există și o ierarhie duhovnicească între oameni, adică trepte diferite de trăire și înțelegere duhovnicească, dintre care unele sunt foarte înalte. E o altă formă prin care Dumnezeu susține o răspundere și o solidaritate între îngerii și oameni, în urcușul lor spre El.

Capitolul X

21. Prima treaptă întreită se împartășește de o lumină mai ascunsă, pentru că e în nemijlocită comunicare cu Dumnezeu cel ascuns în profunzimile lui față de făpturi. Cu cât ești mai aproape de Dumnezeu, cu atât îți dai mai mult seama de taina lui, cum și se întâmplă și în relația cu persoana iubită. Dar lumina dumnezeiască ce i se arată primei trepte este mai curată, fiind mai bogată și arătându-se mai direct și mai adâncă. Avem de-a face cu un alt paradox.

22. Dar chiar îngerii din aceeași treaptă își comunică unii altora ceea ce văd spiritual, ceea ce cunosc din Dumnezeu. E și între ei o comunicare. Altfel nu s-ar bucura împreună. Nici unul nu se bucură singur de ceea ce cunoaște din Dumnezeu. Se arată și în aceasta o solidaritate între ei, o solidaritate prin dialog, singura formă de comunicare posibilă între existențele conștiente. De aceea strigă Serafinii unul către altul.

23. Dar mințile cerești și omenești nu sunt deosebite numai ca grupuri în curățirile, iluminările și desăvârșirile de care se împartășesc pe rând, ci și fiecare dintre ele are într-un fel în orice moment toate cele trei stări la înălțimi deosebite. Mintea omenească a fiecărui om trăiește mereu curăția, iluminarea și desăvârșirea, puteri prin care se curățește, se luminează, se desăvârșește mereu. Mai ales oamenii ajunși la sfințenie se află la înălțimea tuturor cetelor îngerești în starea lor de curăție, de iluminare, de desăvârșire în năzuința și puterea lor de-a se curăți, ilumina și desăvârși mai departe. Dar aceasta nu exclude comunicarea experiențelor stărilor lor de curăție, de iluminare și de desăvârșire și a năzuinței lor continue de-a se înalța în aceste stări. Oamenii, până sunt în starea de păcat, sunt la începutul și pe parcursul mai puțin înalt al curățirii, iluminării și desăvârșirii lor, mai prejos de treptele îngerești și se folosesc de ceea ce le comunică acelea. Dar pe culmile sfințeniei lor, se află la înălțimea tuturor treptelor îngerești și în comunicare cu ele.

24. Dionisie Areopaghiul exprimă pe tot parcursul scrierilor sale taina lui Dumnezeu ca izvor al tuturor celor bune către le avem; dar mai presus de toate, El e izvorul ființei, al existenței, al luminii, al desăvârșirii, fiind mai presus de ființă, de existență, de curăție, de lumină, de desăvârșire. Nu putem numi cu numele celor avute și trăite de noi cele proprii lui Dumnezeu. Cele trăite și numite de noi sunt relative, începute, participante; cele ale lui sunt absolute, neînceptute, neparticipate. Le are pe toate în Sine.

Capitolul XI

25. Avem aici distincția reluată de Sfântul Grigorie Palama între ființă, putere și lucrare, pe care și-o însușește și Sfântul Maxim Mărturisitorul, în *Scolia* la capitolul X, 3. Treptele îngerești, deși pot fi numite toate Puteri cerești, sunt toate ființe, ca izvoare de puteri și de lucrări. Ca ființe cerești sau spirituale nu pot fi fără puteri și lucrări. Căci fără puterile și lucrările lor n-ar putea folosi puterile și lucrările dumnezeiești. Prin aceasta se evita monofizitismul sau panteismul sau erezia lui Apollinarie, cum zice Sfântul Maxim, declarând și pe Dionisie contrar neoplatonismului panteist.

26. Toate cetele cerești se numesc îngeri, pentru rolul de vestitori ai tainelor dumnezeiești — direct ca îngeri, în sens strict sau indirect, ca cetele mai înalte. Dar se pot numi toate și Puteri, pentru că constau toate din ființă, putere și lucrare și se împartășesc de puterile dumnezeiești. Dar cetele mai de jos n-au toată puterea celor mai înalte, cum o au cele mai de sus, în nici un înțeles. Serafimul este Putere sau Înger, dar îngerul în sens strict nu se poate numi Serafim, deși se poate numi și el Putere cerească.

Capitolul XII

27. Autorul numește, urmând Scripturii, pe bărbații sfinți dumnezei, dar nu după ființă în sens panteist, ci după har, pentru unirea cu Dumnezeu și pentru imitarea lui, cum se numește o sabie aprinsă foc sau o inimă de Dumnezeu înfocată, foc. Căci Dumnezeu se răspândește din acei bărbați, cum se răspândește soarele printr-o fereastră în care se reflectă.

Capitolul XIII

28. La întrebarea unora de ce se spune în Scriptură că un Serafim a curățit pe prooroc de păcate, unii răspund că nu un Serafim propriu-zis a făcut aceasta, ci un înger mai apropiat de noi, care se numește Serafim pentru că a luat carbunele cu cleștele și l-a apropiat de gura proorocului, transmitându-i focul iubirii de Dumnezeu.

Alții spun că chiar printr-un Serafim propriu-zis s-a transmis proorocului focul curățitor al lui Dumnezeu. Căci este mai străveziu și mai bun conducător al acestui foc, decât îngerii mai de jos, așa cum sticla este mai străvezie pentru lumina soarelui, decât o materie mai îngroșată. Așa ne vine însăși lucrarea lui Dumnezeu prin Serafimi în mod mai eficient, deși ea este în același timp nevăzută, lucrând din ascunsul ei în om, trecând în același mod mai ascuns și prin treptele îngerești inferioare Serafimilor. Ea ni-l face însă pe Serafim mai sesizabil, ca fiind din planul creat al nostru. Îl face mai sesizabil de noi decât pe Sine însuși și decât pe treptele mai de jos, mai puțin transmițătoare ale puterii lui Dumnezeu. Toată ființa Serafimilor e foc aprins de iubirea lui Dumnezeu și prin aceasta foc curățitor al celor de mai jos și al nostru. Ei fac focul transcendent al lui Dumnezeu accesibil creației. O pildă ar fi omul sfânt care ne transmite puterea lui Dumnezeu mai sesizabil și în oarecare fel ca o putere

directă. Dumnezeu îl face de fapt pe sfânt mai sesizabil de noi ca transmițător al puterii dumnezeiești, decât pe alți oameni, prin care de asemenea ne poate veni puterea dumnezeiască ce lucrează printr-un sfânt, dar într-un grad mai slab. Dumnezeu însuși rămâne și El ascuns, deși simțim puterea lui lucrătoare prin sfântul sesizabil.

Dionisie își însușește această opinie. El socotește pe Dumnezeu însăși ființa luminii. Căci existența este ea însăși lumină, sens. Iar Dumnezeu ca Izvorul existenței create, de diferite trepte, este Izvorul luminii de diferite grade. Fiecare creatură este o ființă a luminii produse de Dumnezeu. Dar, cu cât este o existență creată mai aproape de Dumnezeu, cu atât e mai multă lumină și capabilă să primească mai mult lumina lui Dumnezeu, dar mai capabilă și să o transmită.

Astfel, întrucât ființele create cele mai înalte reprezintă cea mai înaltă lumină făcută mai sesizabilă celor de după ea și primul mediu al transmiterii luminii dumnezeiești, cele din urmă le socotesc pe acelea „început a toată cunoștința și imitarea lui Dumnezeu, deoarece prin acelea se transmite la toate și la noi înșine iluminarea începătoare a lui Dumnezeu... Ele sunt primele lucrătoare și învățătoare ale celor dumnezeiești”. Lumina lui Dumnezeu este primită într-un fel în mod direct; dar e văzută numai în sau prin străveziul primelor Puteri create. Noi nu suntem scoși în cunoașterea și trăirea puterii lui Dumnezeu din solidaritate cu toată creația, care are ca cea mai înaltă și unificatoare și străvezie treaptă pe cea a ființelor îngerești celor mai înalte.

29. Deci și proorocul a putut privi lumina dumnezeiască privită de mințile mai puțin înalte.

30. Chiar mințile îngerești cele mai înalte sunt numai existente, pe când Dumnezeu este mai presus de existență.

31. Proorocul a fost ridicat totuși printr-un înger la vederea cetelor îngerești din jurul lui Dumnezeu, care e începutul mai presus de început a tot ce au cetele îngerești și toate creaturile și culmea înălțată peste tot în nesfârșit. În El e toată curăția mai presus de curăția ce se comunică îngerilor și oamenilor. Vedeă înălțările fără sfârșit spre acea culme a Puterilor îngerești cele aflate mai intim în jurul lui, deci în mișcare statomnică în jurul lui, ca o horă în mișcare, atrăgându-le pe toate cele de după ele și pe oamenii înșiși, care vor.

Înțelegea cele șase aripi ale Serafimilor ca exprimând cele două de sus acoperirea lui Dumnezeu de multe lor fețe sau priviri în taină lui, care totuși le atrage și spre care zboară totuși, pe cele de jos acoperind adâncurile lui Dumnezeu, dar zburând totuși spre ele, și cele din mijloc exprimând mișcarea lor spre altele și altele cunoștințe. Ele sunt la mijloc între tainele ce le depășesc în înălțime și adâncime, ca un mijloc corespunzător lor.

32. Deci chiar cei mai înalți îngeri sunt creați, nu emană din Dumnezeu.

Dionisie accentuează tot atât de mult lucrarea nemijlocită a lui Dumnezeu asupra tuturor treptelor conștiente ale făpturilor, ca și lucrarea lui deosebită prin treapta întâi, așa cum în lucrarea sfințitoare a ierarhului care l-a sfințit pe preot e și Dumnezeu de unde vine orice lucrare sfințitoare, care e începutul a toată ierarhia cea pentru noi. „Mijlocirea” nu înseamnă interpunere între Dumnezeu

și cei din treapta mai înaltă, ei patrundere prin ei a însăși lucrării dumnezeiești, așa cum firul prin care vine curentul electric nu se întrerupe între curent și cei ce-l primesc.

Remarcăm accentul pe care îl pune Dionisie pe caracterul de Creator al lui Dumnezeu și pe faptul că acesta îl face Proniator, calitate prin care susține și înalță spre El cu lucrările lui, deosebite de ființa lui, creaturile, susținându-le în solidaritate; de asemenea accentul pus pe voia lui Dumnezeu și pe voia creaturilor de-a primi pe voia și puterea lui atractivă. El își restrânge lumina și puterea comunicată acestora când întâlnește din partea lor o lipsă de receptivitate, de deschidere. Dumnezeu nu stă nici separat de noi (ca în creștinismul apusean — dându-ne numai grația creată la catolici sau nici o grație curățitoare și desăvârșitoare la protestanți), nici nu se confundă cu noi în sens panteist; deci vedem o distincție totală de neoplatonism. El ne comunică și ne înalță prin energiile sale necreate.

Capitolul XIV

33. Numărul îngerilor e atât de mare, că nu poate fi cunoscut prin numărare de noi. Ba nici chiar de ei, deși știu că nu sunt în număr infinit, nu știu câți sunt. Căci nu se pot nici ei număra. Numai din faptul că sunt limitați de Dumnezeu, știu că sunt un număr finit, dar nu pot ajunge cu numărarea la hotarul lor. Ei știu că sunt într-un număr care înmulțește cu sine cele mai mari numere de care putem vorbi noi. Aceasta o experimentăm și noi chiar în raport cu marginile universului văzut. Știm că nu poate fi infinit, căci e limitat de Dumnezeu, dar nu putem ajunge prin puterile noastre la marginile lui. Kant a văzut una din antinomiile experienței și ale cugetării, în faptul că nu se poate spune despre univers nici că e finit nici că e infinit. Dar n-a analizat mai stăruitor această temă. Poate că rațiunea însăși fiind într-un fel, prin ceea ce cuprinde, mărginită, într-alt fel, ca depășind mereu și aspirând să depășească ceea ce a atins, face și înțelegerea universului cunoscut și făcut să înainteze în tot mai strânsă unire cu Dumnezeu cel infinit, mărginit, dar în mișcare spre nemărginire.

Chiar lăcomia materială sau de slavă a omului sau nemulțumirea lui cu tot ce a obținut și atins, îl arată și pe el și universul pe de o parte mărginit, pe de alta în mișcare fără sfârșit sau un nemărginit virtual.

A se condamna la neînaintare într-o nemărginire reală înseamnă a se condamna la nemulțumirea de nevindecat sau la chinul iadului.

Dumnezeu nu rămâne nici singur, dar nu creează nici un alt infinit sau două alături de Sine. Căci nu pot fi două sau trei infinituri. Dar universul îngereș și cel sensibil legate între ele și amândouă de toate gradele sunt de așa fel, că membrii universului îngereș și cei conștienți ai universului sensibil nu pot ajunge la marginile lor și nu le pot exprima în numere exacte.

Și aceasta arată marea negrăită a lui Dumnezeu. O creație săracă, care poate fi cuprinsă în numerele îngerești sau omenești, ar fi un semn al mărginirii puterii lui Dumnezeu. Măreția necuprinsă a lui Dumnezeu o arată și cântarea întreit sfântă sau nesfârșită în sensurile exprimate de ea, ce i-o înalță lumea îngerească și, în alt

fel, cea omenească și cea materială, necuprinse de puterea noastră de numărare.

Capitolul XV

34. Nu trebuie văzută o contradicție în faptul că Scriptura, deși socotește unele cete îngerești superioare altora, le recunoaște tuturor aceleași puteri. Căci ele au aceleași puteri în grad proporțional cu treapta pe care se află. Aceasta arată, dimpotrivă, o legătură și o comunicare de către ființele superioare a puterilor lor celor inferioare în gradul potrivit treptei inferioare a acestora.

35. Faptul că se află niște asemănări între cele materiale și cele spirituale dovedește că materia nu este ceva total neorganizat, ci e organizată în mod felurit de ființele spirituale în grade și forme diferite; că, deci, există o unitate în creație și ea e opera aceluiași Creator, care are în Sine toate puterile și ele își arată o eficiență în diferite grade corespunzătoare prin puterile tuturor felurilor de făpturi. Tăria pietrei traduce în felul ei tăria sufletească a bărbatului și a îngerului și e efectul tăriei lui Dumnezeu la gradul cel mai coborât, cu scopul ca să servească omului creat în trup și într-o legătură cu îngerii.

Cea mai înaltă formă de organizare o primește materia în trupul omenesc, devenită în el cea mai intimă spiritului. În ochii omului, materia a devenit mijloc de comunicare a înțeleșurilor spiritului din ele. Dar spiritul omului stă într-o legătură cu îngerul ca spirit pur și cu Dumnezeu ca Spiritul suprem cuprinzător în forma unității neompuse a tuturor înțeleșurilor și puterilor de supremă eficiență în tot cosmosul. Materia n-a fost făcută fără nici un rost. Ea e făcută ca mijloc de revelare a spiritului divin în mod indirect, dar în mod mai intim și al spiritului uman. Omul a primit cinstea deosebită de a da materiei sensuri și funcții spirituale, de a o spiritua-liza, de a o face să se transfigureze deplin, în Dumnezeu, prin el.

36. Preotul e omul ridicat la cinstea de slujitor al lui Dumnezeu și, deci, la o tot mai mare apropiere de Dumnezeu. Veșmintele preotului au, între altele, sensul de-a acoperi împărțirea lui în organe variate și deci de a-l prezenta ca chip al lui Dumnezeu cel simplu, dar cuprinzând totul în simplitatea lui infinită. Culorile luminoase ale veșmintelor lui au și ele rostul de a-l prezenta apropiat de Dumnezeu care e lumină. Foarte mult vorbește Dionisie de lumină, urmând lui Hristos care a spus că El este lumina lumii. Lumina e sens, iar unde e sens, e existență. Suprema existență, izvorul existenței, e izvorul luminii și al sensurilor. Depărtarea de Dumnezeu este una cu stricarea și pierderea sensurilor, cu slăbirea existenței și cu îngroșarea întinericului.

37. Îngerii sunt închipuiți ca vânturi, căci sunt într-o mișcare neîncetată. Viața e lumină, e căldură a iubirii și e mișcare. De aceea sunt închipuiți ca punând veșminte luminoase de preoți, apropiați de Dumnezeu și răspânditori ai luminii lui Dumnezeu, ca flăcări de foc, ca roți de foc în continuă învârtire. Numai slăbirea existenței slăbește căldura iubirii și mișcarea spre desăvârșirea lui Dumnezeu. E și în iad foc, dar e focul singurătății și al dușmăniei chinuitoare. Și acolo nu e nici mișcare în sus,

spre desăvârșire, nici mișcare a coborârii iubitoare la cele de jos.

38. Ordinul cel mai de sus al îngerilor face lumina dumnezeiască arătată în prima adaptare a ei creaturii. Chiar dacă omul poate vedea lumina dumnezeiască și direct, la locul spiritual unde se află el, totuși nu o vede fără trupul său. În general însă, lumina dumnezeiască comunicată prin ordinul suprem al îngerilor e lumina dumnezeiască „în a doua arătare”.

39. Puterea dumnezeiască vine în orice creatură, deci și prin treptele îngeresti superioare ca o ploaie care e pimită de creatură, ca un pântec care rodește rodul vieții noi. Viața nouă nu e produsul exclusiv al lui Dumnezeu, ci și al creaturii fecundată de Dumnezeu.

40. Se pare că însemna atunci aurul amestecat cu argintul.

41. Expunerea în el a corespondenței dintre însușirile îngerilor și cele din natură.

42. Apa curgătoare, fluidă e condiția vieții pentru creaturile sensibile. Dar această calitate a ei trebuie să-și aibă o corespondență într-o fluiditate vie a Spiritului dumnezeiesc. De aceea, îngerii, care au și ei o viață ce sporește viața oamenilor, sunt asemănați și cu râurile, având această calitate dăruitoare de viață de la Dumnezeu. Însă ei sunt asemănați și cu roțile ce se învârtesc atât în jurul lor, cât și pe un drum a cărui ultimă țintă, niciodată ajunsă, e Dumnezeu.

43. Îngerii sunt roți spirituale, roți înțelegătoare în înaintarea neoprită în cunoașterea Adevărului din toate

părțile lui, roți unite între ele, roți înaripate, roți înfocate de iubire pentru Dumnezeu. Căci mișcarea lor e totodată un zbor spre înălțimile nesfârșite ale Binelui și în jurul Binelui, care nu poate fi decât personal, sau iubirea nemărginită între Persoanele Sfintei Treimi. Dar înaintarea în bine e nu numai înălțarea spre izvorul lui inter-personal suprem, ci și grija pentru cele mai de jos, spre atragerea acelor spre binele la care s-au înălțat cei de deasupra. Roțile își mișcă privirea și în sus și în jos. În aceasta se arată și răspunderea trăită pentru înălțarea celor mai de jos, răspundere care contribuie și ea la desăvârșirea celui mai de sus și-l leagă pe cel mai de jos și dă un rost de mare importanță ierarhiei.

44. Împlinirea răspunderii celor mai de sus pentru cei mai de jos e nu numai o condiție a desăvârșirii lor în bine, ci și o condiție a bucuriei când vad efectul pozitiv mântuitor și înălțător ce-l au asupra acelor. Cel cu adevărat superior se bucură nu atât pentru înălțarea lui în cunoașterea și împărtășirea de bine, cât pentru mântuirea și înălțarea celor mai de jos. Binele și fericirea pentru el sunt trăite numai în solidaritate. Iar solidaritate adevărată, fără răspundere și fără acțiunea ce o impune ea celor mai înalțați spiritual pentru cei mai puțin înalțați, nu există. De aceea a creat Dumnezeu existențele conștiente în trepte ierarhice. Rostul sfânt al ierarhiei sau sfîntenia ei constă nu numai în înălțarea continuă a treptelor mai de sus spre Dumnezeu, izvorul bunătății și al sfînteniei, ci și în răspunderea atragerii celor mai de jos la nivelele atinse de ei, pentru trăirea comună a iubirii între ele.

A celui între sfinți

DIONISIE AREOPAGITUL

Despre

IERARHIA BISERICESCĂ

Presbiterul Dionisie către împreună-presbiterul Timotei

Capitolul I

Care este tradiția ierarhiei bisericești și care e scopul ei

§1

Că ierarhiei noastre îi aparține știința, lucrarea și desăvârșirea îndumnezeită și dumnezeiască* și cu izvorul în Dumnezeu, trebuie să dovedim din Scriptura mai presus de lume și prea sfântă - celor ce au fost sfințiți prin tainele ierarhice și prin tradiție* pentru săvârșirea sfințitei slujbe de introducere în cele tainice (mistagogie). Dar ia seama să nu întinezi* Sfintele Sfintelor. Ci să le privești cu evlavie și să cinstești cele ale lui Dumnezeu cel ascuns prin cunoștințe înțelegătoare și nevăzute, păstrându-le neîmpărtășite și neîntinate față de cei nedesăvârșiți (nesfințiți), ci comunicându-le în chip sfânt și prin iluminare sfântă numai celor sfinți* dintre sfinți. Căci, precum ne-a predat Scriptura nouă, celor ce urmăm lui Dumnezeu, așa le-a luminat-o în modul cel mai vădit și mai înțelegător și Iisus însuși (mintea cea mai înaltă dumnezeiesc ierarhică* și mai presus de ființă, începutul și sfârșitul a toată ierarhia, sfîntirea și lucrarea dumnezeiască și puterea cea mai dumnezeiesc ierarhică) ființelor fericite și mai mari decât noi, făcându-le, după putință*, asemănătoare luminii lui; în ce ne privește, prin iubirea noastră de cele bune, făcută să tindă spre El, care ne atrage și pe noi, prin această adună* multele deosebiri* și le

desăvârșește într-o viață, deprindere și lucrare dumnezeiască, și astfel ne dăruiește puterea sfântă a preoției dumnezeiești. Iar prin această putere pășind la lucrarea preoției, ne facem mai apropiați de ființele cele mai presus de noi, asemănându-ne cu sfânta lor așezare statomică și neschimbată. Și prin aceasta, privind la însăși fericita dumnezeire a lui Iisus și primind cu sfîntenie cunoștința celor văzute* și însușindu-ne știința lor cea tainică (mistică), vom putea să ne facem sfințiți, asemănători luminii, lucrători ai celor dumnezeiești, desăvârșiți și desăvârșitori⁴⁵.

§2

Care este, deci, ierarhia Îngerilor* și Arhanghelilor și a Începătoriilor mai presus de lume, a Stăpânilor, Puterilor și Domniilor, a Tronurilor dumnezeiești și a ființelor de aceeași treaptă cu Tronurile, pe care Scriptura ni le-a arătat ca stând apropiate și pururea în jurul lui Dumnezeu și cu Dumnezeu, numindu-le în limba evreiască Heruvimi și Serafimi? Despre aceasta citind, vei afla în lucrarea noastră despre ordinele și ierarhiile lor și despre sfintele lor trepte și împărțiri, nu atât cât e vrednic de ele, ci cât e cu putință și cât ne-a descoperit teologia preasfintelor Scripturi, care a preaslăvit ierarhia lor.

Dar atât e trebuința să spunem, că aceea și toată ierarhia proslăvită acum* de noi are una și aceeași putere în toată lucrarea ierarhică și un același ierarh*, a cărui ființă și măsură și treaptă stau în a se desăvârși în cele dumnezeiești și în a se îndumnezei și în a transmite celor de sub el*, după vrednicia fiecăruia, din sfânta îndumnezeire venită în el de la Dumnezeu. Iar cei mai de jos se cuvine să urmeze* celor mai de sus și să atragă și ei pe cei mai mici înainte. Aceștia trebuie să meargă înainte și pe cât se poate să conducă și ei pe alții. Și prin această armonie dumnezeiască, ierarhică să urmeze fiecare cu toată puterea spre Cel ce este cu adevărat frumos și înțelept și bun⁴⁶.

Dar* ființele și treptele cele mai presus de noi, de care am pomenit cu sfințenie, sunt netrupești și ierarhia lor este spirituală (inteligibilă) și mai presus de lume. Pe cea a noastră însă o vedem, pe măsura noastră, înmulțindu-și lucrarea prin varietatea simboalelor sensibile*, prin care suntem ridicați în mod ierarhic spre îndumnezeirea unitară, potrivit măsurilor (simetriei) noastre, sau spre Dumnezeu și spre virtutea dumnezeiască. Acelea înțeleg ca minți, după cât le este lor îngăduit; iar noi suntem înălțați, pe cât este cu putință, spre vederile dumnezeiești prin chipuri sensibile. Și spunând adevărul, unul este* Cel pe care îl doresc toți cei asemănători lui Dumnezeu, dar nu se împărtășesc în mod unitar* de Cel ce e Același și Unul, ci precum împarte fiecăruia cumpăna judecății dumnezeiești⁴⁷.

Dar acestea s-au spus de noi în lucrarea despre cele inteligibile* și sensibile, mai desfășurat*. Acum voi încerca să vorbesc, pe cât se poate, despre ierarhia noastră, despre obârșia și ființa și despre sfârșitul ei, numit Iisus.

§3

Ierarhia întreagă este*, după sfânta noastră predanie, rațiunea întreagă a tuturor celor supuse ei sau cuprinderea cea mai generală* a celor sfinte ce țin de ierarhie. Deci ierarhia cea pentru noi e numită și este lucrarea care recapitulează* (cuprinde) toate cele sfinte. Prin ea dumnezeiescul ierarh sfințește (desăvârșește) pe cei ce participă la toate lucrările preasfinte ce-i aparțin, ca unele ce

poartă numele ierarhiei. Căci, precum cel ce a spus ierarhie a indicat deodată toată orânduirea celor sfinte, așa, cel ce spune ierarh indică pe bărbatul îndumnezeit și dumnezeiesc, cunoscător a toată sfințita știință, în care se desăvârșește și se cunoaște în chip curat toată ierarhia unită cu el. Începutul (obârșia) acestei* ierarhii este izvorul vieții, ființa bunătății, Treimea, cauza unică a celor ce sunt, din care ele au și existența și existența cea bună, pentru bunătatea Ei. Acestei fericite obârșii dumnezeiești, aflată dincolo de toate, care e unitatea întregită cu adevărat existență, îi aparține voința cunoscută* a mântuirii raționale* (prin Cuvântul) a noastre și a ființelor mai presus de noi. Iar aceasta nu se poate înfăptui alifel*, decât prin îndumnezeirea celor ce se mântuiesc. Iar îndumnezeirea* este asemănarea și unirea, pe cât se poate, cu Dumnezeu. Iar țința comună a întregii ierarhii* este iubirea sau apropierea de Dumnezeu și de cele dumnezeiești, produsă prin sfințire în chip dumnezeiesc și unitar; și, înainte de aceasta, deplina și neîntoarsa despărțire de toate cele contrare, de cunoștința fapturilor (a celor ce sunt) ca fapaturi, vederea și cunoștința adevărului sfânt, împărtășirea îndumnezeită de desăvârșirea unitară, hrănirea, pe cât este cu putință, de vederea Unului însuși, care hrănește spiritual și îndumnezeiește pe tot cel ce se întinde după El⁴⁸.

§4

Să spunem că fericirea dumnezeieștii obârșii care e dumnezeirea prin fire, izvorul îndumnezeirii, de la care vine îndumnezeirea celor ce se îndumnezeiesc, a dăruit, din bunătatea dumnezeiască, ierarhia spre mântuirea și îndumnezeirea tuturor ființelor raționale și înțelegătoare. Și acest dar s-a dat ființelor celor mai presus de lume* și fericite într-un mod mai nematerial și mai spiritual, căci nu le mișcă Dumnezeu pe ele din afară* spre cele dumnezeiești, ci în mod inteligibil* (spiritual); și ele sunt iluminate dinlăuntru despre voia dumnezeiască printr-o rază curată și nematerială; iar nouă, ceea ce li s-a dăruit aceluia în chip unitar și concentrat, ni s-a dăruit, prin Scripturile predate de Dumnezeu, împărțit în multe și în părți distincte (sim-

boale distincte*). Căci ființa* ierarhiei ne-a venit prin Scripturile predate nouă de Dumnezeu. De aceea socotim vrednice de cea mai mare cinstire cuvintele care ni s-au predat de bărbatului îndumnezeit, săvârșitori ai celor sfinte*, în scrieri sfinte și teologice. De fapt, toate câte ni s-au predat de acești sfinți bărbați le-au primit învățătorii noștri printr-o inițiere mai nematerială și apropiată de ierarhia cerească în mod tainic, ca de la minte la minte*, prin mijlocirea cuvântului, pe de o parte trupesc, pe de alta nematerial și în afara scrisului. Și nici ei n-au predat acestea ca pe un conținut comun al dumnezeieștii slujiri în înțelesuri neacoperite, ci în sfinte simboale. De aceea nu oricine e sfințit, nici nu e a tuturor cunoștința, cum spun Scripturile (I Cor. 8,7).

§5

Deci, în mod necesar, întemeietorii ierarhiei noastre, fiind umpluți de darul sfânt din dumnezeiasca obârșie mai presus de ființă, sunt trimiși de către bunătatea dumnezeieștii obârșii să-l transmită în continuare. Iar ei, dorind, ca dumnezeiești ce sunt, înălțarea și îndumnezeirea celor de după ei, au predat, potrivit sfințelor noastre rânduieli, cele cerești în chipuri sensibile*, ceea ce e concentrat* în varietate și mulțime, cele dumnezeiești în forme omenești, cele nemateriale

îmbrăcate în cele materiale, cele mai presus de ființă în învățăturile tainice scrise și nescrise* ale lor. Și le-au făcut acestea nu numai din cauza celor lipsiți de sfințenie, cărora nu le este îngăduit să se atingă nici de simboale, ci și pentru că, precum am spus, există pentru noi o ierarhie simbolică*, potrivită nouă, care are nevoie de cele sensibile pentru înălțarea mai dumnezeiască prin ele spre cele spirituale.

Pentru dumnezeieștii săvârșitori ai celor sfinte, înțelesurile simboalelor sunt descoperite*, însă nu trebuie să le scoată la arătare celor ce sunt încă în curs de desăvârșire, știind că cei ce au legiuin cele sfinte potrivit predării lor dumnezeiești au stabilit ierarhia ordinelor în trepte bine statornicite și neamestecate și împărțite în mod potrivit și după vrednicia fiecăruia. De aceea, încrezându-mă și în sfințele tale mărturisiri (căci e o datorie sfântă să-ți amintesc aceasta) că nu vei transmite toată vorbirea sfântă a ierarhiei superioare nimănui altuia* decât săvârșitorilor celor sfinte, asemănători lui Dumnezeu și de o treaptă cu tine, iar pe ei îi vei convinge să mărturisească la fel, după rânduiala ierarhică, ca să se atingă în chip curat de cele curate și să facă părtași numai pe cei dumnezeiești de lucrările dumnezeiești, pe cei desăvârșiți de cele desăvârșite, pe cei sfinți de cele atotsfinte, și-am transmis pe lângă alte taine ale ierarhiei și acest dar îndumnezeitor⁴⁹.

Capitolul II

I. Despre cei ce se desăvârșesc prin iluminare (prin Botez)

Ni s-a spus deci nouă cu sfințenie că scopul ierarhiei noastre este asemănarea și unirea noastră cu Dumnezeu, pe cât este cu putință. Iar aceasta* o putem ajunge, cum ne învață dumnezeieștile Scripturi, numai prin iubirea preacinstitelor porunci și prin sfințele lor împliniri. Căci cel ce mă iubește pe Mine va păzi cuvântul Meu și Tatăl îl va iubi pe el și vom veni la el și ne vom face sălaș la el (Ioan 14,23). Care e deci începutul* împlinirii preacinstitelor porunci? Cel care pregătește deprinderile noastre sufletești cu

cea mai mare grijă spre primirea celorlalte* sfinte învățături și slujiri (ierurgii); îndrumarea și înălțarea noastră spre sfârșitul mai presus de ceruri; păzirea tradiției renașterii noastre sfinte și preadumnezeiești. Căci, precum a spus slăvitul* nostru povătuitor, cea mai dintâi mișcare* a minții noastre spre cele dumnezeiești este iubirea lui Dumnezeu; iar pornirea cea mai de început a sfintei iubiri spre împlinirea sfântă a dumnezeieștilor porunci este lucrarea cea mai negrăită* în vederea îndumnezeirii⁵⁰.

Iar dacă ajungem să fim îndumnezeiți prin naștere dumnezeiască, cel ce nu a ajuns să fie îndumnezeit nu va cunoaște, nici nu va lucra ceva din cele predate nouă de Dumnezeu. Dar

oare nu trebuie și noi, omeneste vorbind, mai întâi să existăm*, ca apoi să lucrăm cele ale noastre? Căci cel ce nu este nicidecum nu are mișcare, precum nu are nici existență, iar cel ce este într-un fel oarecare, acela și lucrează și pătimește în cele ce este prin fire. Acest lucru socotesc că este limpede⁵¹.

Dar să privim în cele următoare simboalele nașterii din Dumnezeu*. Însă să nu vină la această vedere nici un nedeșăvârșit. Căci, dacă nu este fără primejdie să se privească cu ochi slabi razele născute din soare*, cum nu va fi nevătămat să se atingă de cele mai presus de noi, dacă e adevărat că ierarhia cea după lege a dezaprobat pe Ozia*, pentru că s-a atins de cele sfinte (cf. II Paral. 26,16-21), precum și pe Core, pentru că s-a sculat împotriva preoților mai presus de el (cf. Num. 16) și pe Nadab și pe Abiud, pentru că s-au atins fără sfîntenie de lucrările lor (Lev. 10,1-2).

II. Taina iluminării (a Botezului)

§1

Ierarhul, voind ca toți oamenii să se mântuiască și să vină la cunoștința adevărului (I Tim. 2,4), propovăduiește tuturor Evangheliile* adevărate, pentru că Dumnezeu cel milostiv, care din bunătatea sa proprie și firească este prezent celor de pe pământ, a binevoit să vină El însuși în mod simțit la noi pentru iubirea sa de oameni* și prin unirea cu El să facă asemenea* cu un foc pe cei uniți, potrivit capacității lor de îndumnezeire. Căci celor câți l-au primit pe El, care cred în numele lui le-a dat puterea să se facă fii ai lui⁵². Dumnezeu; care nu din sânge, nici din pofta trupului, ci de la Dumnezeu s-au născut (Ioan 1, 12-13).

§2

Deci cel ce iubește* să se împărtășească de cele cu adevărat mai presus de lume, vine la unul din cei inițiați (botezați) și-l roagă să-l conducă pe calea spre ierarh. Acela făgăduiește în întregime* să urmeze* tradiției și să-l călăuzească și să-l primească* spre a-i li îndrumător în toată viața lui următoare. Și dorind cu sfîntenie mântuirea aceluia, dar măsurând omenescul său cu înălțimea lucru-

lui cerut, e cuprins deodată de frică și de șovăială. În cele din urmă mărturisește cu bunătate că va face ceea ce i se cere și luându-l pe el, îl duce la cel ce are numele de ierarh*⁵³.

§3

Iar acela primind cu bucurie, ca pe o oajă adusă pe umeri, pe cei doi bărbați (doimea bărbaților)*, cugetă mai întâi cu evlavie și slăvește cu mulțumire înțeleghătoare* și cu închinare trupească pe unicul Început făcător de bucurie, de care sunt chemați cei chemați și sunt mântuiți cei ce se mântuiesc.

§4

Apoi, adunând în sfântul lăcaș toată ceata celor sfințiți* pentru împreuna lucrare și împreuna sărbătorire a mântuirii aceluia suflet și pentru aducerea de mulțumiri bunătății dumnezeiești, la început înalță o cântare oarecare*, alcătuită din sfinte cuvinte aflate în Scriptură, cu toată mulțimea (cu tot poporul) bisericii. După acestea, sărutând Sfânta Masă, vine bărbatul de față și îl întreabă ce a venit să ceară și dacă de bună voie⁵⁴.

§5

Iar după ce acela, mișcat de dragostea de Dumnezeu, își plânge, după învățătura nașului, necredința, necunoștința binelui adevărat, lipsa lucrării unei vieți îndumnezeite și cerând ca prin sfânta lui mijlocire să se facă părtaș de Dumnezeu și de cele dumnezeiești, ierarhul îi cere să vină în întregime* la Cel ce este Dumnezeu desăvârșit și neprihănit. Apoi ierarhul, după ce-i înfațișează viețuirea cea îndumnezeită și întrebându-l de va viețui astfel, după făgăduința aceluia îi pune mâna pe cap și pecetluindu-l (cu semnul crucii), poruncește preoților* să înscrie pe bărbat* și pe naș⁵⁵.

§6

După ce aceia l-au înscris, (ierarhul) face o sfântă rugăciune, împlinită de toată biserica*, apoi îl descinge pe acela* și îl

§8

După ce (ierarhul) a săvârșit acestea, la a doua ieșire, se înalță iarăși la vederea duhovnicească a celor dintâi*, ca cel ce în nici un timp și în nici un fel nu se întoarce spre ceva deosebit și străin de ale sale, ci e mutat de Duhul dumnezeiesc pururea și în chip apropiat de la cele dumnezeiești la cele dumnezeiești⁵⁹.

III. Tâlcuire duhovnicească

§1

Această lucrare, care introduce tainic în cunoașterea lui Dumnezeu prin simboale, nu are nimic necuvenit și nesfințit, nici nu rămâne la chipurile sensibile. Ci are în ea tainele unor înțelesuri vrednice de Dumnezeu, taine arătate în chipuri ca în niște oglinzi naturale și pe măsura oamenilor. Căci, cum s-ar arăta greșită și străină de taina înțelesului dumnezeiesc al celor săvârșite o lucrare ce încredințează prin exprimare dumnezeiască pe cel ce vine la ea, despre sfânta viață nouă și despre curățirea de toată răutatea prin viața virtuoaasă și dumnezeiască arătată lui în mod mai trupușc în curățirea prin apă* naturală?

Deci, această tradiție simbolică a celor săvârșite, deși n-a avut în ea ceva dumnezeiesc, nu este, precum socotesc, lipsită de sfîntenie, căci cuprinde învățătura despre viața cea dreaptă și curățirea deplină de viețuirea în păcat, dând-o aceasta de înțeles* prin trupul curățit întreg prin apă.

§2

Dar să fie aceasta o călăuzire sufletească introducătoare a celor nedeșăvârșiți (a celor încă nebotezați), care ține departe, pe cât se poate, tainele ierarhiei și ale unității de mulțime* și măsoară înălțarea în mod potrivit cu treptele deosebite. Iar noi, privind în sus, spre cauzele sfintelor înălțimi ale celor săvârșite și primind tainica introducere în ele, vom cunoaște numele celor arătate și chipurile celor nearătate. Căci, precum s-a spus limpede în scrierea *Despre cele inteligibile** (despre îngeri) și cele sensibile, sfînteile chipuri ale celor inteligibile sunt o

dezbracă* prin liturg (diacon). Apoi, întorcându-se pe cel venit cu fața spre apus și îndreptându-i mâinile desfăcute în aceeași direcție, îi poruncește să sufle de trei ori asupra Satanei și să mărturisească lepădarea de el. După ce i-a cerut aceluia lepădarea de trei ori, iar acela a mărturisit de trei ori, îl întoarce spre răsărit* și privind acela spre cer și având mâinile întinse, îi poruncește să se unească cu Hristos și cu toate sfintele învățături venite de la Dumnezeu⁵⁶.

§7

Iar acela făcând și aceasta, (ierarhul) îi cere mărturisirea întreită. Și după ce acela dă mărturisirea întreită, apropiindu-l, îl binecuvăntează prin punerea mâinilor. Și liturgii* (diaconii) dezbrăcându-l complet, preoții aduc sfântul untdelemn al ungerii. Iar (ierarhul) începând ungerea prin întreita pecetluire îl predă pe acela preoților să-l ungă pe tot trupul, iar el se îndreaptă spre maica înfierii* și sfințește apa acesteia prin trei invocări. Și curățind apa prin sfinte invocări și desăvârșind-o printr-o întreită turnare a preasfântului mir în chipul crucii, cântă odată cu turnările preasfinte ale mirului tot de atâtea ori cântarea sfântă luată din inspirația proorocilor celor stăpâniți de Dumnezeu*. Apoi poruncește să fie adus bărbatul. Și după ce unul dintre preoți anunță numele aceluia și al nașului de pe lista pe care l-au scris, acela e adus de preoți spre apă, fiind condus spre mâna ierarhului. Iar ierarhul, stând în picioare, în vreme ce preoții rostesc iarăși cu glas tare în fața ierarhului peste apă numele candidatului, îl scufundă de trei ori, pronunțând odată cu cele trei scufundări și scoateri din apă ale celui ce se desăvârșește numele celor trei ipostasuri ale Fericirii dumnezeiești⁵⁷. Apoi preluându-l preoții îl predau nașului și călăuzitorului care l-a adus. Și îmbrăcându-l împreună cu acela în haina potrivită* celui desăvârșit, îl aduc iarăși la ierarh. Iar acesta, pecetluindu-l cu mirul cel prea dumnezeiesc sfințit*, îl declară de acum vrednic de-a se împărtăși de prea desăvârșitoarea Euharistie⁵⁸.

călăuză și o cale spre acelea; iar cele inteligibile, izvor și cunoștință ale celor sensibile orânduite ierarhic⁶⁰.

§3

Să spunem deci* că bunătatea fericirii dumnezeiești este pururea la fel și având la fel razele binefăcătoare ale luminii sale răspândește cu îmbelșugare în fața tuturor vederile celor înțelegătoare. Dacă însă libertatea celor înțelegătoare*, folosindu-se de libera alegere*, se desprinde* de lumina inteligibilă, închizând, din iubirea răului, puterile semănate în mod natural în ea pentru a se lumina, atunci e despărțită de lumina ce-i este prezentă, fără ca aceasta să se depărteze, ci luminând, chiar de este închisă, merge cu bunătate după ea, care i se întoarce mereu împotriva. Dacă însă libertatea (creaturii) va încerca să treacă peste hotarele a ceea ce i-a fost dat să vadă cu măsură* și să privească cu îndrăzneală spre razele mai presus de puterea vederii ei, lumina nu va aduce nimic mai presus de lumină, dar libertatea fapturii, prinzând-se în mod nedesăvârșit de cele desăvârșite, nu va ajunge la cele ce nu-i sunt proprii*; deci, pe de altă parte, nu va dobândi pentru sine o înțelegere mai presus de cea măsurată a ei. Căci, cum am spus, lumina dumnezeiască se desfășoară în chip binefăcător în fața vederilor înțelegătoare (spirituale). Iar acestea au în ele puterea să o prindă ca pe una ce le e prezentă și e pururea cu totul gata spre a comunica cele ale ei. Imitarea acesteia o închipuie dumnezeiescul ierarh*, întinzând peste toți cu îmbelșugare razele învățaturii dumnezeiești și fiind cu totul gata să lumineze prin imitarea lui Dumnezeu pe cel ce vine la el (pentru Botez), nearătând o mînie lipsită de sfințenie sau o mînie nemăsurată față de apostasia lui de mai înainte, ci luminând pururea în mod ierarhic pe cei ce vin* la el prin călăuzirea luminoasă după o bună și treptată ordine și potrivit cu înțelegerea fiecăruia pentru cele dumnezeiești⁶¹.

§4

Dar, fiindcă obârșia sfințeniei și bunei orânduiri este Dumnezeu, iar prin aceasta se

fac cunoscute lor însele* sfințitele minți, cel ce tinde spre cunoașterea a ceea ce a văzut* în firea sa la început va vedea ce este acest dar sfânt și în aceasta, în înălțarea lui spre lumină, va vedea primul lui dar sfințit⁶².

Iar cel ce a văzut cele proprii bine și cu ochii nepătimași se va despărți de întunecimile neluminate ale necunoștinței. Dar fiind nedesăvârșit pentru unirea și împărțirea atotdesăvârșită de Dumnezeu, el nu o va pofti pe aceasta la sine, dar va fi înălțat pe încetul în ordine și în chip sfânt de la cele prime ale lui spre altele mai dintâi și prin acelea spre cele cu totul dintâi și astfel va fi ajuns desăvârșit spre dumnezeiasca obârșie, ca spre culme. Chipul acestei* bine întocmite și sfințite ordini este sfânt celui ce vine (la Botez) și la conștiința de sine, având drept conducător pe drumul spre ierarh, pe naș. Iar pe cel astfel înălțat, fericirea dumnezeiască îl primește la împărțirea de Sine. Și, transmitându-i lumina sa ca pe un semn, îl îndumnezeiește și-l introduce în comuniunea celor îndumnezeiți⁶³ și a sfinței lor cete, al căror sfânt simbol este pecetea* dăruită de ierarh celui ce a venit și înscrierea mântuitoare de către preoți, care-l introduce între cei mântuiți și care a introdus pe lângă el* pe naș între sfințele nume de pomenit, pe cel dintâi ca iubitor adevărat al căii de viață făcătoare spre adevăr și al conducătorului îndumnezeit ce l-a adus cu sine, iar pe cel de al doilea ca un îndrumător nerătăcitor al celui ce l-a însoțit* prin învățăturile cunoscute din predania dumnezeiască.

§5

Dar nu e cu putință să se facă cineva partaș de cele cu totul contrare, nici ca cel ce are comuniune cu Unul să aibă vieți împărțite, dacă stăruiește în împărțirea neclintită de Unul, ci rămâne nereținut* și nebiruit în toate darurile împărțite ale celui ce este Unul. Faptul acesta îl arată în chip sfânt tradiția simboalelor, care dezbracă* pe cel ce vine (la Botez) de viața de mai înainte (ca de un veșmânt) și îl desface până și de ultimele legături ale ei și-l face să privească gol și desculț spre apus și prin desfacerea mâinilor să respingă părtașia cu răutatea neluminată și deprinderea neasemănării (cu Dumnezeu) produsă de

aceea în el. E o respingere exprimată prin suflarea* acelei deprinderi de la sine, mărturisind toate lepădările de ceea ce e contrar asemănării cu Dumnezeu. Pe cel eliberat astfel în întregime și desprins de orice comuniune (cu păcatul) îl întoarce ierarhul spre răsărit. Prin aceasta se arată stabilirea și ridicarea statornică a celui în lumina dumnezeiască și renunțarea* lui totală, prin curăție, la păcat.

Aceasta o arată și slintele lui mărturisiri de-a privi în întregime spre Cel Unul*, care sunt mărturisiri ale celui devenit el însuși unitar și pe care el a primit să le facă cu iubire de adevăr. Și este, socotesc, vădit celor pricepuți în tainele ierarhice că, prin întinderile statornice și hotărâte spre Cel Unul și prin moartea și nimicirea pomirilor contrare, cele spirituale ale lui vor dobândi deprinderea neschimbătă* a asemănării cu Dumnezeu. De aceea, nu e de ajuns numai osteneala reținerii de la orice păcat, ci e de trebuință pentru aceasta și o neînmuiată* bărbăție, o neînfri-cată înfruntare a oricărei ispite pierzătoare, o statornicie fără sfârșit în sfânta dragoste de adevăr, o întindere hotărâtă și neîncetată spre ea, cu toată puterea, urmărirea neconținută a înălțării la o împărțire mai desăvârșită de obârșia dumnezeiască⁶⁴.

§6

Chipurile exacte ale acestora le poți vedea* în cele ce se săvârșesc prin ierarhie. Ierarhul, cel asemenea lui Dumnezeu, începe cu sfânta ungere, iar preoții de sub el termină sfânta lucrare a ungerilor, chemând pe cel ce se desăvârșește (se botează) la slintele lupte, înfățișate în chip, lupte prin care se supune lui Hristos*, care rânduiește lupta. Căci Acesta, ca Dumnezeu* este Cel ce rânduiește lupta, iar ca Întept este Cel ce a stabilit legile ei, iar ca Drept a pregătit celor ce vor birui cununile. Și, ceea ce e și mai dumnezeiesc, ca Bun a venit în chip sfânt în luptători și luptă împreună cu ei pentru libertate și pentru biruința asupra morții și a stricăciunii. Iar cel ce se desăvârșește (se botează) va porni cu bucurie la aceste lupte, pentru că sunt dumnezeiești; și stăruie în împlinirea înțeleptelor legi ale ei, luptând fără abatere potrivit lor, cu nădejdea sigură a bunelor cununi pe care le

va primi pentru ele, supunându-se Domnului cel bun care a orânduit lupta și o impune lui. Pășind* pe urmele dumnezeiești ale Celui ce s-a făcut, din bunătate, întâiul dintre luptători*, prin luptele sale*, prin care imită pe Dumnezeu, acela combate lucrările* și existențele contrare îndumnezeirii lui, murind împreună cu Hristos păcatului în Botez, ca să vorbim în chip tainic⁶⁵.

§7

Înțelegem deci cu pricepere cât de potrivite sunt sfințele simboale. Căci moartea noastră nu este* nimicirea existenței, cum socotesc alții, ci despărțirea părților unite. Căci duce sufletul în planul nevăzut*, întrucât se face nearătat prin lipsa trupului, iar trupul se ascunde în pământ printr-o alterare a formelor trupesti*, făcându-se nevăzut privirii omenești. De aceea, în mod potrivit s-a înțeles ascunderea întreagă în apă ca un chip al morții și al mormântului acoperit. Deci învățătura simbolică ne face cunoscut în mod tainic că cel ce se botează în chip sfânt prin trei scufundări în apă imită moartea rânduită de Dumnezeu*, Stăpânul morții, Dătătorului de viață Iisus, urmată de mormântul de trei nopți. E o imitare a lui Dumnezeu care a primit această moarte, în care, potrivit predaniei tainice și ascunse a Scripturii, stăpânitorul lumii n-a aflat nimic⁶⁶ (cf. Ioan 14,30).

§8

Apoi îl îmbracă pe cel desăvârșit (botezat) în haine luminoase. Căci prin nepătimirea bărbătească și de chip dumnezeiesc față de cele contrare și prin întinderea puternică spre Unul, cel fără de podoabe se împodobeste*, cel fără chip ia chip, însușindu-și în chip înțelegător strălucirea unei vieți cu totul luminoase⁶⁷. Iar ungerea desăvârșitoare cu mir îl face pe cel desăvârșit (botezat) bine mirositor. Căci sfințita desăvârșire a nașterii din Dumnezeu unește cele desăvârșite cu Duhul dumnezeiesc. Dar sălășluirea spirituală a Duhului desăvârșitor și producător de bună mireasmă, fiind de negrăit, se lasă cunoscută spiritual* de cei învredniciți de sfințita și îndumnezeitoare împărțire prin mintea lor de Duhul dumnezeiesc.

La sfârșitul tuturor, ierarhul cheamă pe cel desăvârșit (botezat) la preasfânta Euharistie,

mijlocindu-i împărtășirea de tainele desăvârșitoare.

Capitolul III

I. Despre cele săvârșite în Sinaxă (în Liturghie)

Dar, odată ce am pomenit despre aceasta, nu-mi mai este îngăduit să spun altceva din cele proprii ierarhiei, înainte de ea.

Căci ea este, după slăvitul nostru învățător, Taina Tainelor*.

Deci, trebuie să o înfățișăm printr-o sfântă descriere* pe ea înaintea celorlalte, ca să ne înălțăm, pe temeiul științei dumnezeiești și ierarhice din Scripturi, prin Duhul Sfânt, la sfințita ei înțelegere. Mai întâi să cercetăm din ce motiv caracterul obștesc*, propriu și celorlalte slujiri ierarhice, s-a atribuit ei mai mult decât acelora și a fost numită în chip unic comuniune* și adunare (sinaxă), chiar dacă orice slujbă a oricărei Taine adună viețile noastre împărțite într-o îndumnezeire unitară și prin unificarea de chip dumnezeiesc a vieților împărțite le dăruiește comuniune și unire cu Cel Unul. Căci spunem că fără împărtășirile de celelalte simboale ierarhice nu se primește desăvârșirea din* darurile obârșiei dumnezeiești și desăvârșitoare ale acesteia. Dar iarăși aproape că nu se poate săvârși vreo slujbă ierarhică fără ca atotdumnezeiasca Euharistie să nu încununeze în mod concentrat* prin sfânta ei săvârșire cele ce s-au săvârșit prin fiecare în parte, adunând în unitate cele ce s-au săvârșit și prin darul venit de la Dumnezeu al Tainei desăvârșitoare desăvârșind comuniunea cu Dumnezeu a celui ce le-a primit pe toate⁶⁸.

Căci, dacă fiecare din slujbele ierarhice ar fi nedeplină*, nu ar duce la desăvârșire comuniunea noastră cu Cel Unul și adunarea noastră în El și nu ar fi Taină desăvârșită, odată ce e nedeplină.

Scopul și ținta* fiecareia este însă transmiterea Tainei obârșiei dumnezeiești celui ce se desăvârșește⁶⁹. De aceea, pe drept cuvânt înțelegerea ierarhică i-a dat fiecareia numele* propriu din adevărul lucrurilor. Astfel, fiindcă sfânta Taină a nașterii din Dumnezeu transmite întâia luminare și este

începutul călăuzirii luminoase, o slăvim din ceea ce se săvârșește* prin ea cu numele adevărat de luminare. Căci ea născându-ne din nou ne-a scos din moarte la viață. Fiindcă deși e comun tuturor slujbelor ierarhice să transmită celor ce se desăvârșesc sfânta lumină, dacă prin aceasta mi s-a dăruit cea dintâi vedere a ei, prin lumina atotîncepătoare a ei sunt călăuzit în chip luminos la vederea tuturor celorlalte sfinte (lumini).

Deci, spunându-le acestea, să cugetăm și să privim în mod ierarhic (treptat) înțelesul preasfințitei lucrări a fiecărei Taine.

II. Taina Sinaxei (Liturghiei) sau a comuniunii (cuminecăturii)

Ierarhul*, după ce a săvârșit o sfântă rugăciune la dumnezeiescul altar, începând să tămăduieze, înconjură toată încăperea sfântului locaș. Apoi, întorcându-se iarăși la dumnezeiescul altar, începe sfânta cântare a psalmilor, cântând împreună cu el sfintele cuvinte ale psalmilor tot clerul bisericesc.

Apoi se face prin liturghi (diaconi), pe rând, citirea cărților sfinte*. După acestea catehumenii ies din sfântul locaș și împreună cu ei energumenii* și cei aflați în timpul pocăinței, rămânând cei vrednici de vederea și de împărtășirea de cele dumnezeiești. Dintre liturghi*, unii stau la ușile închise ale sfântului locaș, iar alții săvârșesc altceva din cele ale treptei lor. Iar alții din fruntașii* clerului pun înainte* împreună cu preoții pe altar sfânta pâine și potirul binecuvântării, după ce s-a mărturisit de către toată plinirea bisericii cântarea obștească* de laudă. După acestea, dumnezeiescul ierarh săvârșește o sfântă rugăciune și vestește tuturor pacea sfântă. Și după ce s-au sărutat toți unii pe alții, se termină citirile tainice din sfintele cărți*. Apoi, după ce ierarhul și preoții și-au spălat mâinile cu apă, ierarhul ia loc la mijlocul sfântului altar, iar împrejur stau împreună cu preoții numai fruntașii dintre liturghi*. Și ierarhul,

după ce a lăudat sfintele fapte dumnezeiești, săvârșește lucrarea de sfințire a celor preadumnezeiești și aduce sub văz* cele slăvite prin simboalele ce se află de față în chip sfânt.

Și, după ce a arătat darurile ce ni se dau prin lucrarea dumnezeiască, ierarhul vine la sfânta împărtășire de ele și îndeamnă și pe ceilalți. După ce s-a împărtășit de comuniunea cu dumnezeiasca obârșie și a transmis-o și celorlalți, încheie cu o sfântă rugăciune de mulțumire. Și, în vreme ce cei mulți privesc numai plecați spre dumnezeieștile simboale, el se înalță în mod ierarhic prin Duhul dumnezeiesc, spre sfintele obârșii ale celor săvârșite, în vederi fericite și spirituale și cu curăția deprinderii de chip dumnezeiesc⁷⁰.

III. Tâlcuire duhovnicească

§1

Vino, deci, iubite copile, după arătarea chipurilor, să trecem, cu rânduială* și cu sfințenie, la adevărul dumnezeiesc al arhetipurilor, spunând celor ce se desăvârșesc încă pentru armonioasa lor călăuzire sufletească, că nici variata și sfânta compoziție a simboalelor* nu le este fără înțeles, ca să nu le fie numai o arătare a celor din afară. Căci preasfintele* cântări și citiri din Scripturi le dau învățătura vieții virtuoză și înainte de aceasta curățirea desăvârșită de păcatul cauzator de stricăciune. Iar atotdumnezeiasca transmitere comună și de pace aducătoare a uneia și aceleiași pâini și a aceluiași potir le întipărește legea aceleiași purtări îndumnezeite, ca unora ce au primit aceeași hrană și le aduce în amintire* sfânta Cină atotdumnezeiască și arhisimbolul celor săvârșite, prin care însuși Creatorul simboalelor depărtează cu toată dreptatea pe cel ce nu s-a împărtășit cu aceeași simțire de cele sfinte* ale Cinei (cf. Ioan 13,11). Prin aceasta, învață cu sfințenie și în chip dumnezeiesc că apropierea adevărată, câștigată prin deprindere* de cele dumnezeiești, le dăruiește celor ce se apropie împărtășirea de același conținut (al Cinei).

§2

Aceste înțelesuri, potrivit zugrăvite, pre-

cum am spus, înaintea ușilor celor nepătrunse (ale altarului), să intrăm de la cele cauzate* la cauze, potrivit sfintei* noastre liturghii (sinaxe) și sub călăuzirea luminoasă a lui Iisus, la vederea cuvenită a înălțimilor celor spirituale (inteligibile), vedere care se întâlnește în chip vădit cu fericita frumusețe a arhetipurilor (a conținutului cauzator al simbolurilor). Dar, o, atotdumnezeiască și sfântă ascunzime, dezbracă-te de îmbrăcămințile care învăluie tainele tale și arată-te nouă în strălucirea ta și umple ochii noștri înțelegători de lumina cea una și neacoperită⁷¹.

§3

Deci, socotesc că trebuie să intrăm înăuntrul celor atotsfinte, după ce am descoperit înțelesul celor dintâi dintre forme*, ca să privim la frumusețea lui de chip dumnezeiesc și să vedem pe ierarh mergând cu buna mireasmă de la dumnezeiescul altar până la ultimele părți ale sfântului locaș, și revenind iarăși la el, după ce a săvârșit aceasta. Căci fericirea dumnezeirii atotizvorătoare mai presus de toate*, chiar dacă iese din bunătate spre comuniunea cu cei sfinți ce se împărtășesc de ea, nu iese din stabilitatea și temelia ei nemișcată după ființă. Ea luminează tuturor celor asemănători cu Dumnezeu, pe măsura lor, dar ieșind totuși cu adevărat în jurul ei, nu se mișcă deloc din* identitatea ei. La fel* dumnezeiasca slujbă a sinaxei (a liturghiei) deși, având o obârșie unică și simplă și concentrată, se înmulțește cu iubire de oameni într-o sfântă varietate de simboale și înaintează până la înfățișarea în chipuri a întregii obârșii dumnezeiești, se adună iarăși din acestea în chip unitar în unitatea ei și unește pe cei înălțați la ea cu sfințenie. În același fel dumnezeiesc, dumnezeiescul* ierarh, deși coboară știința unitară a ierarhiei lui cu bunătate la cei de sub el, folosindu-se de mulțimea sfințelor simboale, revine ca dezlegat și nereținut de cei mici, în mod nemișcat, la propria obârșie. Dar, făcându-și intrarea înțelegătoare (spirituală) la unitatea ei, vede în chip curat rațiunile unitare ale celor săvârșite, pentru că ieșirea de oameni iubitoare la cele de al doilea i-a pricinuit (prin mărghinirea lor) întoarcerea mai dumnezeiască spre cele dintâi⁷².

Iar sfânta rostire a psalmilor* unită aproape ființial cu toate Tainele ierarhice (săvârșite de ierarhi) nu trebuie despărțită de legătura ierarhică dintre toate. Căci toată sfânta* Scriptură a înfățișat pentru oamenii capabili de îndumnezeire următoarele: venirea la existență de la Dumnezeu prin facerea celor ce sunt și ordinea lor (cf. Fac.); ierarhia și viețuirea lor după o lege (cf. Lev., Deut.), împărțirile de daruri și de bunuri poporului sfințit (cf. Num.), înțelegerea sfinților judecători (cf. Jud.) sau împăraților înțelepți (cf. Reg.; Paral.) sau a preoților îndumnezeiți, iubirea neclintită și stăruitoare de înțelepciune a bărbatilor în vârstă, pentru creștere* prin varietatea și mulțimea încercărilor (cf. Iov), sfaturi înțelepte pentru împlinirea datoriilor (cf. Înțel.), laude și chipuri înțelepte ale iubirii* (cf. Cânt.), vestiri de mai înainte ale celor viitoare (cf. Profeți); faptele omenesti* și dumnezeiești ale lui Iisus (cf. Evangheliile sinoptice), viețuirile și învățăturile de Dumnezeu insuflate și imitatoare de Dumnezeu ale ucenicilor lui (cf. Fapt.; Epistole), vederea ascunsă și tainică a celui între ucenici iubit* și minunat (cf. Apoc.), învățătura despre Dumnezeu cea mai presus de lume a lui Iisus (cf. Ioan). Toate acestea au prins rădăcini* în ei prin sfintele înălțări de chip dumnezeiesc ale Tainelor. Iar sfânta redare în scris a dumnezeieștilor* psalmodii are ca scop slăvirea tuturor învățăturilor despre Dumnezeu și a faptelor dumnezeiești* și cinstirea cititorilor și lucrărilor sfinte ale bărbatilor îndumnezeiți. Iar acesta prilejuiește o explicare și o laudă a darurilor dumnezeiești pentru primirea fiecărei Taine ierarhice, fapt care produce deprinderea comunicării ei celor ce o laudă în chip dumnezeiesc⁷³.

Când, deci, cântarea care cuprinde toate cele sfinte (toată mântuirea) pregătește puterile noastre sufletești pentru armonia cu cele ce se vor sfinți puțin mai târziu și prin executarea omofonă a ininelor dumnezeiești* ne va produce înțelegerea comună a celor dumnezeiești și cea între unii și alții, ca printr-un cor unit și o mărturisire comună a celor sfinte,

cele mai concentrate* și umbrite în rostirea cuvintelor psalmilor devin mai înțelese prin mai multe și mai clare chipuri; și exprimarea sau înțelegerea lor se lărgeste prin citiri prea sfinte ale unor sfinte texte scrise. În acestea*, cel ce privește în chip sfânt va trăi o suflare unitară ca mișcată de Duhul cel Unul și dumnezeiesc. Apoi, în mod convenit, se va propovădui* conform tradiției mai vechi Noul Testament, arătând potrivit ordinii dumnezeiești ierarhice ca una, Evanghelia, a grăit despre viitoarele lucrări dumnezeiești ale lui Iisus, iar cealaltă (Apostolul) le-a îndeplinit; și că acela a spus* adevărul în chipuri, iar acesta le-a arătat prezente. Căci lucrarea Tainelor prin acesta a confirmat adevărul prevestirilor aceleia și lucrarea dumnezeiască a acesteia este recapitularea teologiei*⁷⁴.

Cei ce nu primesc însă deloc* în urechile lor sunetele sfintelor Taine nu văd nici chipurile lor, refuzând fără rușine mântuirea primire a Tainei nașterii din Dumnezeu* și repetând spre pieirea lor cuvântul Scripturii: *Căile Tale nu vreau să le știu* (Iov 21,14). Dar pe catehumeni*, energumeni și pe cei aflați în stare de pocăință, rânduiala sfintei ierarhii îi lasă să audă sfânta cântare a psalmilor și citirea dumnezeiască a atotsfintelor Scripturi. Dar nu-i invită pe aceștia la sfintele lucrări și vederi spirituale următoare, ci numai pe ochii desăvârșiți ai celor desăvârșiți. Căci ierarhia cea în chipul lui Dumnezeu e plină de sfânta dreptate și împarte în chip mântuitor, după vrednicia fiecăruia, împărțirea de cele dumnezeiești corespunzătoare fiecăruia, dându-i-o cu sfințenie la timpul convenit pe măsura și potrirea lor. Catehumenii sunt puși în cea din urmă* treaptă, căci sunt nepărtași* de cele dumnezeiești și neinițiați (neintroduși tainic) în nici o lucrare ierarhică desăvârșitoare și nu au nici o existență în Dumnezeu prin nașterea dumnezeiască; ci sunt încă purtați în pânțele* prin cuvintele părințești și modelați de formele de viață făcătoare spre fericita aducere la viața începătoare și lumina începătoare prin nașterea din Dumnezeu. Căci, precum pruncii trupești neîmpliniți și neformați dacă cad din lucrarea de formare a lor sunt ca niște avor-

toni* și lepădați, așa au ei pe pământ o stare nenăscută și lipsită de viață și neluminată. Și cel ce cugetă drept, văzând această apariție a lor, n-ar putea spune că ei, ieșiți din întunericul pântecelui, au fost aduși la lumină. Fîndcă, așa cum știința medicală, care se îngrijește de trupuri, spune că lumina lucrează numai asupra celor ce primesc lumina, așa și știința preînțeleaptă a celor sfinte îi pregătește întâi prin hrana începătoare a Scripturilor formatoare și de viață făcătoare și după ce le-a desăvârșit ipostasul pentru nașterea lor din Dumnezeu, le dă mântuirea lor, potrivit treptei la care au ajuns - împărțirea de cele luminoase și desăvârșitoare. Acum însă îi ține despărțiți ca pe unii ce nu sunt desăvârșiți, de cele desăvârșite, îngrijindu-se de buna rânduială a celor sfinte și de pregătirea și viața catehumenilor potrivit ordinii dumnezeiești a ierarhiei⁷⁵.

Iar mulțimea energumenilor este și ea lipsită de sfințenie*, dar e a doua după cea a catehumenilor, care e ultima față de cele de sus. Căci nu e, precum socotesc, egală cu aceea în neinițierea totală și în neîmpărțirea extremă, având oarecare împărțire de preasfintele lucrări desăvârșitoare, deși e reținută de atracțiile și tulburările contrare și de aceea îi este oprită în mod convenit vederea celor atotsfinte și împărțirea de ele. Dar, dacă este adevărat că bărbatul deplin dumnezeiesc, cel ce se împărțește cu vrednicie de cele dumnezeiești, cel înălțat la culmea asemănării cu Dumnezeu prin îndumnezeirile totale și desăvârșitoare, nu va mai lucra nici cele ale trupului, afară de ceea ce e cu totul trebuincios prin fire - și aceasta se poate numi trecător - ci va fi templu și următor al Duhului dumnezeiesc în îndumnezeirea lui, întărind ceea ce e asemenea prin ceea ce e asemenea, un astfel de* bărbat nu va mai fi înfruntat niciodată de năluciri sau mușcături, ci va râde de ele și când acestea se apropie de el luptă împotriva lor și le alungă și mai degrabă va lucra, decât va suporta și prin neîmpărțirea nebiruită a deprinderii lui se va arăta și altora doctor al unor astfel de mușcături.

Dar pe lângă aceasta socotesc, ba mai degrabă știu limpede, că puterea de distincție

cea mai clară a celor ce fac parte din treptele ierarhice cunoaște înainte de aceștia o influență foarte necurată* care stăpânește pe energumenii care, despărțindu-se de viața de chip dumnezeiesc, își însușesc și o cugetare și o purtare asemenea cu a demonilor pierzători, întorcându-se prin ultima și cea mai pierzătoare nebunie de la cele cu adevărat existente*, de la bunătățile nemuritoare și veșnic dulci și poftesc și-si lucrează înstrăinarea materială* și mult pătimășă și pierzătoare și stricătoare, prin nesigura, dar aparenta pâruta plăcere de cele străine*. Aceștia trebuie să fie despărțiți cei dintâi și în mod principal de ceilalți și de glasul ce-i distinge al liturgului*. Căci nu le este îngăduit acestora să se împărțească de altceva din cele sfinte, decât de cuvintele învățaturii care-i întoarce la cele bune. Căci, dacă sfânta slujire (ierurgia) mai presus de lume a celor dumnezeiești se ascunde și celor din starea de pocăință și celor ce au fost mai înainte în ea, nu se lasă apropiată de cel ce nu e cu totul sfânt. Căci strigă și aceasta cu o totală sfințenie: sunt de nevăzut și de neîmpărțit și celor ce prin ceva de jos sunt nedesăvârșiți în deplina asemănare cu Dumnezeu. (Căci glasul cu totul limpede depărtează și pe cei ce nu se pot uni cu cei ce se împărțesc cu vrednicie de cele dumnezeiești).

Cu atât mai mult va fi mulțimea nesfințită a celor înrăuriți de cele rele (a energumenilor) în mod pătimăș*, străină de toată vederea și împărțirea de cele sfinte.

Deci, cei neinițiați* în Taine și nedesăvârșiți au fost scoși în afara locașului bisericesc al lui Dumnezeu* și a sfintei slujbe (ierurgii) superioară lor; pe lângă aceștia, cei ce s-au despărțit de viața sfințită. Iar după aceștia, cei ce pentru nebărbăția lor au devenit pătimiși prin mușcături* și năluciri, încât n-au ajuns, din lipsă de bărbăție*, printr-o înclinare statornică și neobosită la o neclintită și activă deprindere a asemănării cu Dumnezeu⁷⁶. După aceștia, urmează cei ce s-au despărțit de viața contrară, dar încă nu s-au curățit și de inchipuirile ei printr-o deprindere și dragoste* dumnezeiască și neamestecată. Iar după ei, cei ce nu s-au făcut o dată pentru totdeauna unitari și, vorbind potrivit legii, neprihăniți și cu totul fără prihană.

Iar slujitorii și văzători atotsfinți* ai celor preasfinte, privind în chip sfânt prea sfânta Taină, slăvesc printr-o laudă comună* pe Începătorul binefăcător și de bine dătător, de la care ni s-au

arătat nouă Tainele mântuitoare care lucrează cu sfințenie îndumnezeirea celor ce se desăvârșesc. Lauda aceasta* unii o numesc cu-vântare de laudă, alții simbolul credinței, iar alții, precum socotesc, mai dumnezeiește, mulțumire ierarhică, ca pe una ce cuprinde sfintele daruri ce ne-au venit de la Dumnezeu. Căci mie mi se pare* că cuprinde lauda tuturor lucrărilor dumnezeiești cu privire la noi; (această Taină) a dat existență cu bunătate ființei* și vieții noastre și i-a dat formă de chip dumnezeiesc prin frumusețile arhetipice; și a făcut-o părtășă de o deprindere și înălțime dumnezeiască; iar văzând golirea noastră prin neatenție de darurile dumnezeiești, ne-a rechemat la starea de la început prin bunătățile ce ni le-a pregătit* și prin însușirea deplină* de către El a celor ale noastre și prin transmiterea desăvârșită a celor ale sale ne-a făcut să lucrăm noi înșine binele și prin aceasta să ni se dăruiască împărtășirea de Dumnezeu și de cele dumnezeiești⁷⁷.

§8

Astfel, laudată cu sfințenie iubirea dumnezeiască de oameni se pune înaintea dumnezeiasca pâine* acoperită și potirul binecuvântării. Se face apoi preadumnezeiasca sărutare* și rostirea tainică și mai presus de lume a sfintelor diptice scrise. Pentru că nu se poate înfăptui împreună noastră înălțare spre Cel Unul și spre împărtășirea de Unul, având despărțiți pe acela de unirea într-o pace cu noi. Căci, dacă, iluminați de vederea și cunoașterea Celui Unul ne unim în adunarea unitară și dumnezeiască, nu mai suportăm să cădem în poștele* împărțite, din care se nasc dușmăniile pământești și pătimase față de cei de aceeași fire*. Deci, această viață unitară și nedespărțită o cere ca pe o lege slujba sfântă (ierurgia) a păcii, unind pe cel asemenea cu cel asemenea și despărțind și vederile dumnezeiești și unitare de cele împărțite⁷⁸.

§9

Iar prin citirea sfintelor diptice* după sărutarea păcii, se pomenească cei ce au viețuit în chip cuvios* și au ajuns la desăvârșirea unei vieți virtuoză neschimbate, care pe noi ne îndeamnă și ne călăuzește la o deprindere fericită și la o veșnicie de chip dumnezeiesc prin asemănarea cu ei, iar pe ei îi declară ca vii și, precum

spune teologia*, nu morți, ci mutați din moarte la viață atotdumnezeiască⁷⁹. Observă* că ei sunt înscrși în sfintele pomelnice ale amintirii dumnezeiești, nu omenști într-o amintire închipuită, ci, cum ar spune cineva, îndumnezeită; prin cunoștință cinstitoare și neschimbabilă a celor desăvârșiți asemenea cu Dumnezeu, proprie lui Dumnezeu. Căci a cunoscut, spune Scriptura, pe cei ce sunt ai lui (II Tim. 2,19) și Cinstită este înaintea Domnului moartea cuviosilor săi (Ps. 115,6), numindu-se moartea cuviosilor desăvârșirea într-o cuvioșie. Și înțelege-o aceasta în chip sfânt, ca arătând că atunci când se pun pe dumnezeiescul altar cinstitele simboale* prin care e înfățișat Hristos și ne împărtășim de El, e de față în chip nedespărțit ceata sfintilor, arătând legătura lor nedespărțită, în sfânta unire mai presus de lume, cu El.

§10

Acestea fiind săvârșite cu sfințenie după rânduiala spusă, ierarhul, stând înaintea preasfintelor simboale, își spală mâinile cu apă*, împreună cu cinstita tagmă a preoților. Și fiindcă, precum zice Scriptura, cel spălat* nu are nevoie de altceva decât de spălarea vârfurilor* sau a celor din urmă ale sale (cf. Ioan 13,10), prin curățirea aceasta a vârfurilor extremelor se va afla în preasfânta deprindere a asemănării cu Dumnezeu; iar pășind cu bunătate spre cele de al doilea, va fi nereșinul și dezlegat, ca unul ce e unificat pentru totdeauna; și întors iarăși spre Cel Unul în chip unitar, își va face întoarcerea neprihănită și nepătătită, păstrând și întregimea asemănării cu Dumnezeu. Iar vasul cel sfânt* de spălat, precum am spus, era și în practica ierarhiei celei după lege. De aceea acum amintește de el la spălarea mâinilor ierarhului* și a preoților. Dar cei ce pășesc acum spre preasfânta lucrare sfințitoare trebuie să aibă curate* și ultimele închipuiri ale sufletului și să se apropie de ea printr-o asemănare cu ea, după putință. Astfel, arătările dumnezeiești vor străluci mai luminoase și razele luminii mai presus de lume vor face să treacă* prin luciul oglinzilor* asemănătoare lor mai deplină și mai străvezia strălucire a luminilor lor. Iar spălarea ierarhului* și a preoților până la vârfurile ultimilor părți ale lor se face în fața preasfintelor sim-

boale, ca în fața lui Hristos care vede toate gândurile noastre cele mai ascunse. E curățirea extremă* ce pătrunde în măruntaiele atotcunoscute de El și de judecățile lui prea drepte și de neocolit. Astfel se unește ierarhul cu cele dumnezeiești și laudând sfintele lucrări (ierurgii), lucrează cele atotdumnezeiești și aduce sub vedere* cele laudate⁸⁰.

§11

Iar care spunem că sunt* lucrările dumnezeiești cele pentru noi se va arăta, pe cât este cu putință, în cele următoare.

Dar nu sunt în stare să le spun pe toate, cu atât mai puțin să le cunosc în chip clar pe toate și să le fac cunoscute în chip tainic și altora. Și cât sunt de laudate și slujbele săvârșite de dumnezeieștii ierarhi urmând Scripturilor, o vom spune și noi, invocând în ajutor contribuția* învățaturii ierarhice. Firea omenească* rostogolindu-se de la început în chip nebunesc de la bunătățile dumnezeiești a trecut* la o viață mult împătimită și la un sfârșit în moartea aducătoare de stricăciune. Căci despărțirea pierzătoare de adevărata bunătate și călcarea sfintei rânduieli din rai l-a predat pe cel ce s-a sustras jugului de viață făcător, pomirilor proprii* și amăgirilor atrăgătoare* și vătămătoare ale vrăjmașului. Și prin aceasta a schimbat în chip jalnic veșnicia cu moartea.

Iar primind ca început al său nașterea stricătoare, aceasta l-a dus cu dreptate la un sfârșit* corespunzător începutului*. Iar prin aceasta, căzând de bună voie din viața dumnezeiască și înălțătoare*, a fost dus spre starea din urmă contrară, spre înstrăinarea mult pătimasă*. Iar rătăcită și abătută de la calea dreaptă spre Dumnezeu Cel cu adevărat existent și supunându-se mulțimilor apostate, pierzătoare și rău lucrătoare a demonilor, a uitat că nu slujește lui Dumnezeu, nici celor iubiți, ci dușmanilor*. Și folosindu-se de acești dușmani necruțători și fără milă, a căzut în chip jalnic în cele ce nu sunt* și în primejdia pieririi.

Dar atotnemărginita iubire de oameni* a bunătății dumnezeiești obârșii n-a renunțat nici acum la lucrarea de sine și plină de bunătate a Providenței față de noi*, ci făcându-se cu adevărat părtășă, în chip nepăcătoș, de toate cele ale noastre (cf. Evr. 4,15) și unindu-se cu smerenia noastră, împreună cu deprinderea* lucrării proprii cu desăvârșire neamestecată și neciuntă, ne-a dăruit nouă și comuniunea cu ea, ca unora de-un neam cu ea și ne-a făcut părtășii ai bunătăților proprii.

desfășurând stăpânirea mulțimii apostate asupra noastră, cum spune tradiția ascunsă, nu cu puterea*, care e mai tare decât a aceleia, ci prin Scriptura predată nouă în mod tainic, îndreptată prin dreapta judecată și dreptate (cf. Ps. 96,2). Și a schimbat ale noastre cu totul împotriva lor cu bunătate.

Mintea neluminată a noastră a umplut-o de o abundentă* atotdumnezeiască lumină și lipsa ei de chip a împodobit-o cu frumusețile* chipurilor dumnezeiești. Iar locașul sufletului ființei noastre încă nedeplin căzute l-a eliberat de patimile foarte urâte*, de înținăciunile stricacioase, arătându-ne înălțarea mai presus de lume și viețuirea îndumnezeită în asemănările sfințite ale noastre cu ea, pe cât este cu putință⁸¹.

§12

Dar cum am putea noi primi unitar pe Dumnezeu altfel decât prin amintirea mereu reînnoită a preasfintelor lucrări dumnezeiești, prin sfintele rugăciuni și slujbe ierarhice*? Căci aceasta o facem spre amintirea lor, cum spun Scripturile (cf. Luc. 22,19). De aceea dumnezeiescul ierarh stând la dumnezeiescul altar laudă sfintele fapte dumnezeiești pomenite ale lui Iisus, fapte ale proniei atotdumnezeiești, pe care El le-a săvârșit, după Scripturi, pentru mântuirea neamului nostru prin bunăvoința Tatălui în Duhul Sfânt. După ce le-a laudat* și a privit cu ochi înțelegători vederea lor spirituală, trece apoi la sfânta lor săvârșire simbolică, potrivit tradiției dumnezeiești. De aceea slăvește pe Dumnezeu cu evlavie și ierarhic după laudele sfinte ale faptelor dumnezeiești, strigând mai întâi cu sfințenie către El: Tu ai zis, *faceți aceasta întru pomenirea Mea* (Luc. 22,19). Apoi, cerând să fie făcut vrednic de această sfântă lucrare mântuitoare a lui Dumnezeu și să săvârșască prin asemănarea lui Hristos cele dumnezeiești și să le transmită în chip atotsfânt, și ca cei ce se vor împărtăși de cele sfinte să se împărtășească cu sfințenie cu cel ce săvârșește cele preadumnezeiești, aduce sub vedere cele laudate prin simboalele ce se află de față în chip sfânt⁸². Căci descoperă pâinea acoperită* și neîmpărțită și deslăcând-o în multe și împărțind potirul cel unul tuturor, înmulțește simbolic unitatea și o împarte, săvârșind prin aceasta lucrarea cea sfântă.

Căci Iisus cel Unul și simplu* și ascuns ca dumnezeiescul atotîncepătorul Cuvânt a venit din bunătate și cu iubire de oameni, prin întruparea cea asemenea nouă la starea compusă și văzută în mod neschimbat și a înfăptuit cu bunătate comuniunea noastră unificatoare cu El⁸³. Și astfel a unit cele smerite ale noastre cu cele ale lui în mod culminant*, dacă și noi ne armonizăm cu El ca mădulare ale trupului lui (cf. I Cor. 12,27) în aceeași viață întreagă* și dumnezeiască. Și nu rămânem așa, nearmonizați, nici nealipiti și neconvenționali cu mădularele lui dumnezeiești și preasănătoase, căci nu ne lasă omorâți de patimile pricinuitoare de stricăciune. Căci, dacă dorim comuniunea cu El, trebuie să tindem și noi* spre atotdumnezeiasca lui viață după trup și prin asemănarea cu sfânta ei nepăcățuire, să alergăm spre o viețuire în întregime de chip dumnezeiesc. Căci așa ni se va dăruî și nouă comuniunea cu cel ce ne vom face asemenea.

§13

Acestea le arată ierarhul, prin astfel de acte sfinte, aducând darurile acoperite spre arătare, după ce a împărțit unitatea lor în multe și prin unirea la culme a celor împărțite cu cei cărora se dau, înfăptuind comuniunea între cei ce se împărtășesc. Căci înfațisează în acestea în mod sensibil, aducându-l sub vederea* noastră în mod desăvârșit pe Iisus Hristos, viața noastră spirituală, în chipuri. Căci El, fiind ascuns după dumnezeire prin întruparea cea neamestecată, a luat chip din noi*, venind din unitatea cea după fire în mod neschimbat, la starea noastră împărțită; iar prin această binefacătoare iubire de oameni, a chemat neamul omenesc la împărtășirea de Sine și de bunătățile sale, dacă ne înnoim cu atotdumnezeiasca lui viață, prin asemănarea noastră, după putere, cu ea, și prin aceasta ne facem cu adevărat părtași desăvârșiți ai lui Dumnezeu* și ai celor dumnezeiești.

§14

Împărtășindu-se și transmitând dumnezeiasca

împărtășanie, termină cu sfânta mulțumire* adusă cu sfințita comunitate a bisericii. Căci împărtășirea proprie premerge transmiterii* împărtășirii și primirea proprie a Tainelor, împărțirii lor tainice. Căci aceasta este buna întocmire, rânduiala obștească a celor dumnezeiești: întâi se face părtaș și se împlinește sfințitul conducător cu cele ce se vor dăruî de el de la Dumnezeu altora, apoi le transmite și celorlalți.

De aceea și cei ce se folosesc de învățăturile dumnezeiești* cu îndrăzneală* înainte de a-și fi făcut viețuirea și deprinderea potrivită cu ele sunt cu totul necurați și ținuti în afară de sfânta rânduială*. Căci, precum ființele mai subțiri și mai străvezii se umplu cele dintâi de raza ce vine de la soare, transmitând toată lumina revărsată în ele celor de după ele, cel ce nu s-a făcut prin toată deprinderea deplin asemenea lui Dumnezeu nu trebuie să îndrăznească* să se socotească pe sine transmitător apt* către alții a tot ce e dumnezeiesc sau să se arate mijlocitor al însuflării și judecății dumnezeiești⁸⁴.

§15

După ce s-a adunat toată ceata preoților în ordine ierarhică și s-a împărțit de cele atotdumnezeiești, termină cu o sfântă mulțumire, recunoscând pe măsura lor faptele dumnezeiești și laudând harurile dăruite. Iar cei ce nu se împărtășesc de cele dumnezeiești și nu le cunosc, nu participă la mulțumire, deși după firea lor darurile preadumnezeiești sunt vrednice de mulțumire.

Deci precum am spus, aceștia ca unii ce n-au voit să se împărtășească de darurile dumnezeiești, au rămas nemulțumitori față de nefărșitele daruri ale faptelor dumnezeiești. *Gustați, spune Scriptura, și vedeți* (Ps. 33,8). Căci prin sfânta* experiență (inițiere) a celor dumnezeiești, cei ce le-au experiat (cei inițiați), cunosc marile daruri ale harurilor. Și văzând înălțimea și mărimea lor atotdumnezeiască, prin împărtășirea preasfântă, laudă cu mulțumire faptele bune mai presus de ceruri ale dumnezeieștii obârșii a lor.

Capitolul IV

I. Despre cele săvârșite în Mir și despre cei desăvârșiți în el

Deși sunt atât de mari Tainele preasfintei

sinaxe și atât de bune vederile inteligibile (spirituale) ce înfăptuiesc în mod ierarhic comuniunea și unirea noastră cu Cel Unul, totuși mai este și o altă sfântă lucrare de o

treaptă cu ea.

Taina aceasta o numesc învățătorii noștri Mir. Cercetând deci părțile ei după sfintele ei chipuri, ne vom înălța astfel prin vederi (contemplări) ierarhice spre Cel Unul* aflător în părțile ei⁸⁵.

II. Taina sfințirii Mirului

În același mod ca în Sinaxă se slobozesc cetele celor nedesăvârșiți după ce s-a făcut înconjurul ierarhic al întregului sfânt locaș cu buna mireasmă* și după sfânta rostire a psalmilor și citirea atotdumnezeieștilor Scripturi. Apoi ierarhul, luând mirul, îl așază pe dumnezeiescul altar, acoperindu-l de jur împrejur cu douăsprezece sfinte aripi, în vreme ce toți cei de față cântă cu glas preasfânt, sfânta cântare* a proorocilor de Dumnezeu însuflați. Și, după ce el a isprăvit rugăciunea rostită în fața lui* (a mirului), se folosește de el în preasfintele lucrări de sfințire a celor închinare lui Dumnezeu și pentru aproape orice lucrare ierarhică sfințitoare.

III. Tălcuire duhovnicească

§1

Înălțarea începătoare produsă de această sfântă lucrare desăvârșitoare prin cele ce se săvârșesc în chip sfânt cu sfântul Mir, socotesc că arată că bărbații cuvioși au în mintea lor ascunsă sfințenia și buna mireasmă. Ea le poruncește bărbaților sfințiți* să nu-și facă arătate frumoasele și binemirositoarele asemănări în virtute cu Dumnezeu cel ascuns, spre slava deșartă.

Căci binemirositoarele frumuseți ascunse și mai presus de minte ale lui Dumnezeu sunt neprihănite și se arată în chip spiritual numai celor înțelegători, voind să aibă necorupte chipurile virtuții din suflete. Fiindcă forma* bine imitată, dar nedefinită a virtuții de chip dumnezeiesc, tinzând spre frumusețea ei spirituală și binemiroitoare, își dă astfel chipul ei și înfăptuiește cea mai bună imitație⁸⁶.

Și, precum în realizarea chipurilor sensi-

bile, dacă zugravul privind neclintit spre forma modelului nu e atras spre nimic altceva din cele văzute sau spre ceva deosebit de el îl va reda pe însuși cel zugrăvit așa cum este: un dublu al originalului (de e îngăduit* a spune aceasta) și va arăta pe cel real în asemănarea lui și modelul în chip* și pe fiecare în fiecare afară de deosebirea de ființă, la fel privirea întinsă și neabătută spre frumusețea bine mirositoare și ascunsă va întipări forma* nedeosebită și de chip cu totul dumnezeiesc în mintea zugravilor iubitori de frumusețe și bunătate⁸⁷.

În mod convenit* deci, zugravii dumnezeiești umplând înțelegerea lor de chipul bine mirositor mai presus de fire și de frumusețea spirituală neschimbată nu mai acționează* nici una din virtuțile din ei prin care imită pe Dumnezeu ca să fie văzută* de oameni, cum spune Scriptura (cf. Mat. 6,1; 23,5). Ci privesc cu sfințenie, ca în chip, în mirul dumnezeiesc preasfintele taine acoperite ale Bisericii. De aceea și ei, întipărind sfințenia virtuții de chip atotdumnezeiesc înlăuntrul minții care imită pe Dumnezeu și care e zugrăvită dumnezeiește, privesc numai la înțelegerea arhetipică (dumnezeiască). Și nu numai că sunt nevăzuți de cel neasemenea lor, ci nici ei nu sunt atrași spre privirea acelora. De aceea, consecvenți cu ei înșiși, nici nu iubesc cele ce par, zadarnic, bune și drepte, ci pe cele ce sunt cu adevărat astfel. Nici nu caută spre slava socotită de mulțime, în mod prostesc, fericită, ci judecă prin ei înșiși binele și răul, ca unii ce, imitând pe Dumnezeu, au ajuns ei înșiși chipuri dumnezeiești ale bunei miresme* a dumnezeirii atotîncepătoare care, având de la Sine buna mireasmă adevărată, nu se schimbă după părerea celor mulți, ci își arată realitatea nefățărită în chipurile ei adevărate.

§2

Dar, după ce am văzut frumusețea din afară a întregii sfinte și bune lucrări, vino să privim la frumusețea ei mai dumnezeiască. Căci, odată ce ea însăși își înlătură vâlul, vedem fericita strălucire scânteietoare a celor arătate, strălucire ce ne umple și de buna mireasmă descoperită celor înțelegători. Căci

nici lucrarea sfințitoare văzută a mirului nu le este celor din jurul ierarhului necomunicată și nevăzută ei, dîmpotrivă, străbătînd pînă la ei și dîndu-le vederea mai presus de cei mulți, e acoperită de ei cu sfințenie și despărțită în mod ierarhic de mulțime. Căci raza celor atotsfinte luminînd bărbaților îndumnezeiți, ca unora ce sunt înrudiți în chip curat și nemijlocit cu cele spirituale (inteligibile) și umplînd puterile lor înțeleghătoare, în chip dezvăluit, de buna mireasmă, nu înaintază la fel spre ceea ce e mai jos, ci fiind văzută de ei ca de cei ascunși* în cele spirituale, e acoperită și ferită celor neasemănători ei, sub ghiciturile* (enigmele) aripilor. Pe de altă parte tocmai prin aceste ghicituri treptele bine orînduite ale celor mai de jos sunt înălțate potrivit sfînteii lor măsuri.

§3

Deci, precum am spus, sfînta lucrare tainică lăudată de noi acum este o lucrare desăvârșitoare din rîndul și puterea celor ierarhice*. De aceea dumnezeieștii noștri învățători au socotit-o și pe ea de aceeași treaptă și lucrare cu ceea ce se săvârșește în sfînta sinaxă, înfățișînd-o în cea mai mare parte în aceleași chipuri și rînduiri tainice. Și vei vedea pe ierarh răspîndind la fel din locul mai dumnezeiesc buna mireasmă spre cele sfînte următoare și arătînd prin întoarcerea la același loc, cum face părtași pe toți de cele dumnezeiești*, după măsura sfințeniei lor, dar dumnezeirea rămîne cu totul nemişcorată și nemişcată și stînd în mod neschimbat la temelie însușirii ei dumnezeiești.

La fel (se pot vedea) cîntările și citirile Scripturii cum îi pregătesc pentru naștere (îi moșesc) pe cei nedesăvârșiți pentru înfierea purtătoare de viață și cum pricinuiesc sfînta întoarcere a celor stăpîniți de rele sau înlătură frica și atracțiile plăcute de la energumeni* și le arată vârful deprinderii și puterii de chip dumnezeiesc, pe măsura lor. Prin aceasta ei înșiși vor înspăimînta puterile contrare, ba vor aduce tîmăduire și altora. Căci imitînd pe Dumnezeu nu vor avea numai ei nemişcarea din propriile bunătăți și lucrarea împotriva celor rele, ci o vor dărui și altora. Iar celor ce s-au mutat de la cele rele la o minte* sfințită, le insuflă o deprindere sfîntă ca să nu fie

iarăși biruiți de păcate. Pe cei ce nu sunt încă atotsfințiți îi curăță cu desăvârșire, iar pe cei sfințiți îi duc* la chipurile dumnezeiești și la vederile lor și la împărțirile de ele. În sfîrșit, pe cei atotsfințiți îi statomicesc în vederile fericite și duhovnicești care îi fac unitari*, umplîndu-i și unindu-i cu Cel Unul⁸⁸.

§4

Dar ce*? Oare sfînta lucrare tainică de acum, privită în sfînte chipuri și văzută și lucrată mijlocit de cei atotsfințiți prin înălțările ierarhice, nu slobozește spre neamestecare grupurile nu cu totul curate, de care am făcut pomenire, în același mod ca și sinaxa? Pentru că le-am spus acestea de multe ori, socotesc că e de prisos a le repeta prin aceleași cuvinte și a nu privi pe ierarh trecînd în chip dumnezeiesc la cele următoare avînd mirul dumnezeiesc acoperit de cele douăsprezece aripi și desăvârșind preasfînta lucrare sfințitoare a lui. Să spunem deci că compoziția mirului este o concentrare de materii binemirosoare, avînd în ea în chip bogat calitățile lor bine mirositoare și de aceea cei ce se împărțesc de ea se umplu și ei de aceste bune miresme, pe măsura mării împărțirii lor de mirul binemirosoare. Dar suntem încredințați că Iisus cel atotdumnezeiesc, fiind bine mirositor în chip mai presus de ființă, este Cel ce umple înțelegerea noastră de undele spirituale ale dumnezeieștii dulcești. Căci, dacă* perceperea bunelor mirosuri sensibile umple de o bună simțire și hrănește de multă plăcere puterea deosebitoare a organelor noastre mirositoare și dacă ceea ce percep e nevătămător și are în sine ceva corespunzător cu buna mireasmă, în chip asemănător se poate spune și de puterile noastre înțeleghătoare, rămase necorupte de vreo înclinare spre rău, în funcția naturală a calității lor deosebitoare*, că vor percepe, după măsura lucrării dumnezeiești și a deschiderii corespunzătoare a minții spre ceea ce e dumnezeiesc, buna mireasmă cu obârșia în Dumnezeu și se vor umple de sfînta dulceață a hranei atotdumnezeiești.

Deci compoziția simbolică a mirului, ca o formă a celor fără formă, ne prezintă pe Iisus

ca pe Cel ce este izvorul îmbelșugat* al bunelor miresme dumnezeiești percepute de noi. Căci răspîndește preadumnezeieștile miresme corespunzătoare obârșiei dumnezeiești către înțelegerile cele mai asemănătoare celor dumnezeiești. Și aceste miresme îndulcesc* mințile cu buna simțire, prin sfînte percepții, folosindu-se de hrana lor spirituală, prin pătrunderea la înțelegerea acestor minți a răspîndirii bunelor miresme, de care se împărțesc în chip dumnezeiesc⁸⁹.

§5

Este vădit, precum socotesc, că răspîndirea unei miresme din izvorul ei e în oarecare fel mai aproape de ființele cele mai presus de noi, ca fiind mai dumnezeiești. De aceea o și arată acestea și o fac să pătrundă în foarte marea străvezime a lor și să se reverse cu îmbelșugare în puterea doritoare a percepției lor ca minți* și peste marginile lor, străbătînd prin toate părțile: ființelor înțeleghătoare inferioare, care nu sunt la fel de capabile să primească vederea și împărțirea supremă (buna mireasmă), li se ascunde prin neprihănire, de vreme ce aceasta se transmite pe măsura celor ce se pot împărți, prin puterea lor de a fi inspirate în mod corespunzător lor, de obârșia dumnezeiască. Dintre sfînte ființe mai presus de noi, treapta superioară a Serafimilor, exprimată prin chipul celor douăsprezece* aripi, care stă și e așezată în jurul lui Iisus, le covârșește pe celelalte, pe cât îi este îngăduit, prin prea fericitele ei vederi și e umplută de darurile atotsfinte ce le primește în chip sfînt din răspîndirea spirituală a lui. De aceea înălță, ca să vorbim sensibil, cu guri netăcute teologia* (învățătura despre Dumnezeu) mult cîntată. Căci cunoașterea minților mai presus de lume este neobosită și dragostea lor dumnezeiască este nesfârșită și se află mai presus de toată răutatea* și uitarea. De aceea, precum socotesc, netăcerea cîntării lor arată cunoașterea* și înțelegerea lor veșnică a celor dumnezeiești, mereu încordată și plină de toată mulțumirea și nemutată nicicînd spre altceva⁹⁰.

§6

Așadar, am văzut bine, precum so-

cotesc, însușirile* netrupești ale Serafimilor, descoperite cu sfințenie de Scriptură în ordinele ierarhiilor mai presus de ceruri*, în chipurile sensibile ale proprietăților lor spirituale; și le-am înfățișat ochilor înțeleghători. Totuși, deoarece cei ce stau și acum cu sfințenie în jurul ierarhului ne prezintă ordinul lor suprem în mod prescurtat, în chipuri vom privi și acum cu ochi deplin nemateriali lumina lor cea mai asemenea celei dumnezeiești.

§7

Deci* nesfârșitele lor fețe și multe lor picioare înfățișează, precum socotesc, capacitățile lor multvăzătoare îndreptate spre luminile atotdumnezeiești și înțelegerea lor în neîncetată mișcare și în mare înaintare în bunătățile dumnezeiești. Iar numărul înșesit* al aripilor lor, cum spun Scripturile, nu cred că arată un număr sfînt, cum li se pare altora, ci că atât primele, cât și cele mijlocii* și de pe urmă puteri înțeleghătoare și de chip dumnezeiesc ale celei mai înalte ființe și trepte din jurul lui Dumnezeu sunt cu desăvârșire înălțate și eliberate de toate și mai presus de lume. De aceea preasfînta înțelepciune a Scripturilor descriind cu sfințenie chipul* aripilor* așază aripile în jurul mădurelor lor prime și de la mijloc și al picioarelor lor (cf. Is. 6,2), dînd de înțeles înariparea lor totală și deplina lor putere de-a se înălța spre Cel cu adevărat existent⁹¹.

§8

Iar dacă își acoperă fețele* și picioarele și zboară numai cu aripile de la mijloc, înțelege că însăși treapta de deasupra a celor mai înalte ființe este plină de respect față de înțeleșurile mai înalte și mai adânci decât ele și se înălță numai prin aripile de la mijloc în mod simetric (potrivit cu puterea ei) spre vederea lui Dumnezeu, supunînd propria viață rînduiriilor dumnezeiești și fiind îndrumate de ele spre recunoștința față de Dumnezeu⁹².

§9

Iar spusa Scripturilor că *unul strigă către altul* (Is. 6,3), socotesc că înseamnă că-și transmit cu îmbelșugare unii altora înțeleșurile vederilor lui Dumnezeu. Dar e vrednic de menționat și aceea* că limba evreiască a Scripturilor dă acestor preasfinte ființe numele de Serafimi, pentru că viața lor dumnezeiască este în mod neschimbat înfocată și suprafierbinte⁹³.

§10

Dacă, deci, precum spun talmăcitorii cuvintelor evreiești, prea sfinți Serafimi au fost numiți de Scriptură ca cei ce aprind și înfierbântă, prin acest nume care explică deprinderea lor ființială* arată, într-o înfățișare de chip simbolic, puterile mirului care scot la arătare și fac să se răspândească lucrarea pricinuitoare de miros a mirului dumnezeiesc. Căci ființa cea mai presus de minte, răspânditoare de bună mireasmă, iubește să fie mișcată spre arătare de către mințile înfocate și prea curate și dăruiește suflările ei atotdumnezeiești în răspândiri îmbelșugate celor ce o cheamă, în mod mai presus de lume. Deci treapta cea atotdumnezeiască a ființelor mai presus de lume nu a fost lipsită de cunoștința* lui Iisus, care ca obârșie atotdumnezeiască s-a pogorât* ca să ne sfințească. Ci-l înțelege în chip sfânt pe El, care s-a pogorât pe Sine la starea smerită a noastră pentru dumnezeiasca și negrăita lui bunătate. Și văzându-l sfințit de Tatăl* lui și de Duhul într-un mod convenit omului, a cunoscut obârșia lui dumnezeiască în cele ce le lucrează cu puterea obârșiei dumnezeiești, rămânând neschimbat după ființă. De aceea tradiția sfintelor simboale îi prezintă pe Serafimi stând împrejurul* dumnezeiescului mir sfințit, cunoscând și zăgrăvind pe Hristos, nedeosebit în întruparea lui întreagă prin care s-a făcut cu adevărat ca noi. Și, ceea ce e și mai dumnezeiesc, ea arată chiar că Hristos se folosește de dumnezeiescul mir pentru desăvârșirea a tot ce e sfințit; arată, după Scriptură, pe Cel Sfințit* sfințind, ca Unul ce e Același cu Sine în toată lucrarea cea bună a dumnezeieștii obârșii. De aceea și darul și harul lucrării desăvârșitoare a sfintei nașteri

din Dumnezeu se împlinește prin preadumnezeieștile desăvârșiri ale mirului*⁹⁴. Pentru aceea, precum socotesc, ierarhul vărsând mirul în cristelnița curățitoare prin turnări în chipul crucii aduce sub vederea* ochilor văzători de Dumnezeu pe Iisus, ajuns prin cruce până la moartea cea pentru noi, pentru nașterea noastră din Dumnezeu și scufundat*, prin însăși pogorârea dumnezeiască și nereșinută*, ca să scoată cu bunătate pe cei botezați în moartea lui*, după cuvântul tainic al Scripturii (Rom. 6,3), din vechea prăpastie a morții pricinuitoare de stricăciune și să-i reînnoiască spre existența îndumnezeită și veșnică.

§11

Deci și celui ce a primit desăvârșirea Tainei preasfinte a nașterii din Dumnezeu, ungerea desăvârșitoare a mirului îi dăruiește sălășluirea Duhului dumnezeieștii obârșii, pe care o închipuiește sfânta înșirare a simboalelor. Căci însuși Cel ce s-a sfințit pentru noi ca om* din bunătate, prin Duhul dumnezeieștii obârșii, îi dăruiește prin deprinderea dumnezeierii* ființiale Duhul atotdumnezeiesc⁹⁵.

§12

Dar înțelege-o și aceasta în chip ierarhic, odată ce și desăvârșirea dumnezeiescului altar* pentru rânduiala preasfintelor lucrări săvârșite pe el se face prin turnările preasfinte ale atotsfințitului mir. Fiindcă această lucrare dumnezeiască mai presus de ceruri și mai presus de ființă e începutul și ființa și puterea desăvârșitoare a toată sfințirea dumnezeiască a noastră. Căci atotdumnezeiescul nostru altar este Iisus*, obârșia dumnezeiască a sfințirii dumnezeieștilor minți, în care, după dumnezeiasca Scriptură, fiind sfințiți și aduși ardere de tot în chip tainic*, înăptuim aducerea noastră. Deci să vedem cu ochi mai presus de lume atotdumnezeiescul altar (în care se desăvârșesc și se sfințesc cele săvârșite), ca desăvârșit de către însuși preadumnezeiescul mir. Căci Iisus cel atotsfânt se sfințește pe Sine pentru noi și ne umple pe noi de toată sfințenia, cele ce se săvârșesc în chip iconomic cu El trecându-le la noi din bunătatea lui, ca la unii ce suntem născuți din

Dumnezeu⁹⁶.

De aceea, precum socotesc, având în minte tradiția ierarhică dumnezeiască, conducătorii dumnezeiești ai ierarhiei noastre numesc această preavenerată lucrare Taina sfințirii mirului*, ținând seamă de ceea ce se săvârșește în mod real. Ea s-ar putea numi Taină și pentru Dumnezeu. Prin amândouă înțeleșurile ei laudă lucrarea dumnezeiască tainică a ei. Căci e Taină pentru El atât prin faptul că se sfințește ca un om pentru noi, cât și prin faptul că desăvârșește și sfințește ca lucrare a lui Dumnezeu toate* cele ce se

Capitolul V

I. Despre sfințirile preoțești
(despre treptele, puterile și lucrările lor)

§1

Aceasta este preadumnezeiasca lucrare sfințitoare a mirului. Dar e timpul ca după lucrările sfințitoare dumnezeiești (ierurgiile), să înfățișăm treptele preoțești, deosebiriile*, puterile, lucrările și sfințirile lor și întreitul cin al lor. Prin aceasta se va dovedi ordinea ierarhiei celei pentru noi, pe de o parte ferită și scăpată de ceea ce e lipsit de rânduială, de frumusețe și de amestecare, pe de alta într-o frumusețe, într-o rânduială și statomicie, arătată în sfintele lucrări potrivite treptelor ei. Împărțirea* întreită a întregii ierarhii am arătat-o, socotesc, în treptele înfățișate de noi mai înainte, când am spus că sfânta noastră tradiție își are toată lucrarea ierarhică împărțită în preadumnezeieștile Taine, potrivit cu îndumnezeiții ei cunoscători și cu cei inițiați și sfințiți pentru ele.

§2

Am văzut că preasfânta* ierarhie a ființelor mai presus de ceruri își are desăvârșirea în înțelegerea după puterea proprie și cea mai nematerială a lui Dumnezeu și a celor dumnezeiești și în deplina deprindere a asemănării cu Dumnezeu și a imitării lui, pe cât este cu putință. Iar călăuzitoare luminoasă spre această sfântă desăvârșire are pe primele ființe din jurul lui Dumnezeu.

desăvârșesc prin ea. Iar de sfânta cântare inspirată a proorocilor stăpâniți de Dumnezeu, cei ce cunosc limba evreiască spun* că ea cuprinde lauda lui Dumnezeu sau *Lăudați pe Domnul*. Deci după ce toată sfânta arătare a lui Dumnezeu* și lucrare a lui a fost văzută în compoziția variată a simboalelor ierarhice, nu este nepotrivit să ne amintim de cântarea de laudă a proorocilor, inspirată de Dumnezeu. Căci ea învață lămurit și în chip sfânt că faptele bune de obârșie dumnezeiască sunt vrednice de laudă⁹⁷.

Căci acestea mijlocesc sfintelor trepte de sub ele, cu bunătate și pe măsura lor, cunoștințele dăruite lor și dumnezeiește lucrătoare ale obârșiei dumnezeiești de sine existentă și desăvârșită, a minților dumnezeiești și de înțelepciune dătătoare.

Iar treptele de sub primele ființe, ca unele ce sunt înălțate prin acelea spre iluminarea prin lucrarea dumnezeiască a dumnezeieștii obârșii, sunt și se numesc cu adevărat treptele care au primit desăvârșirea.

După ierarhia aceea* cerească și mai presus de lume, obârșia dumnezeiască aducându-și darurile ei preasfinte cu bunătate la noi, care suntem, după Scriptură, copii, ne-a dăruit ierarhia cea după Lege* ca prin niște chipuri întunecoase ale adevărilor, ca prin niște asemănări foarte depărtate cu modelele (arhetipurile), ca prin niște ghicituri (enigme) greu de înțeles, ca prin niște reflexe ce au în ele lumina corespunzătoare lor într-o vedere acoperită, care nu e ușor de distins*, fiindcă aceea nu vrea să lumineze în chip vătămător⁹⁸. Lucrarea acestei ierarhii după Lege* constă în înălțarea celorlalți spre slujirea duhovnicească. Iar călăuzitorii spre aceasta erau cei inițiați în chip sfânt în slujirea din cortul văzut (cf. Is. 26,30) de către Moise, întâiul inițiat și călăuzitor* dintre ierarhii Legii. Potrivit acestui cort sfânt a descris el, explicând-o cu sfințenie*, ierarhia Legii, numind chip al modelului arătat lui pe muntele Sinai (cf. Is. 25,40), toate slujirile din Lege și (numind) sfințiți pe cei înălțați prin simboa-

lele Legii și pe măsura lor la o inițiere mai deplină. Iar ierarhia noastră o numește Scriptura o inițiere mai desăvârșită*, socotind-o împlinirea și sfârșitul aceleia. Căci este și cerească și după Lege, pentru că e părtașă prin locul ei de mijloc* la ambele extreme, împărtaşindu-se de una prin vederile (contemplațiile) înțelegătoare, iar de cealaltă pentru că se îndeplinește pe de o parte în mod variat prin simboale sensibile, iar pe de alta e înălțată prin ele în chip sfânt spre Dumnezeu. Pe de altă parte este împărțită ierarhic în mod întregit*, după împărțirea preasfințelor lucrări ale slujbelor sfințitoare și a slujitorilor îndumnezeiți ai sfințelor* lucrări și celor ridicați prin ei, pe măsura lor, la cele sfinte. Și fiecare dintre cele trei trepte ale ierarhiei celei pentru noi*, corespunzător ierarhiei Legii și celei mai dumnezeiești a noastră, e împărțită prin puterea ce o are în prima, în cea de mijloc și în ultima, împărtaşindu-se fiecare în chip sfânt și pe măsura ei de buna rânduială a tuturor și de armonia și legătura dintre cele ale treptei ei⁹⁹.

§3

Deci ierurgia (lucrarea sfințitoare) cea mai sfântă a slujirilor desăvârșitoare are ca primă putere* de chip dumnezeiesc aceea de-a curăți pe cei nedesăvârșiți, ca mijloc pe aceea de-a lumina pe cei curățiți, iar ca pe ultima și ca pe cea care recapitulează pe cele de mai înainte, desăvârșirea celor inițiați în știința inițierilor proprii. Ordinul sfinților slujitori* are ca putere primă să curețe* prin lucrările desăvârșitoare pe cei nesfințiți (nedesăvârșiți), ca a doua putere aceea de-a conduce la lumină pe cei curățiți; prin ultima și cea mai înaltă din puterile sfinților slujitori desăvârșeste pe cei ajunși părtași de lumina dumnezeiască în desăvârșirile* științei iluminărilor văzute (contemplate). Iar puterea primă* a celor ce sunt sfințiți este aceea de-a fi curățiți, a doua de-a fi iluminați după curățire, și aceea de-a contempla (de-a înțelege) unele din cele sfinte; iar ultima și cea mai dumnezeiască dintre celelalte este aceea care dă știința finală a înțelegerii sfințelor luminări. Deci s-a explicat întreita* putere a sfintei lucrări a desăvârșirilor, dovedindu-se din Scripturi că cea a sfințitei

nașteri din Dumnezeu este cea a curățirii și a iluminării luminătoare; a sinaxei* și a sfințirii mirului este cea a cunoștinței și științei desăvârșitoare a lucrărilor dumnezeiești, prin care se împlinește în chip sfânt înălțarea unificatoare și preafericita comuniune cu obârșia dumnezeiască. Dar acum*, în cele următoare trebuie explicat cinul preoției, împărțit în buna rânduială curățitoare, luminătoare și desăvârșitoare¹⁰⁰.

§4

Legea atotsfântă a dumnezeieștii obârșii este aceasta: cele de al doilea să fie înălțate prin cele dintâi spre atotdumnezeiasca lumină. Căci oare nu vedem și substanțele sensibile* ale elementelor că pătrund mai întâi în cele ce le sunt mai înrudite și prin acelea își trec lucrarea lor spre altele? În mod convenit deci obârșia și temeiul întregii bune orânduiri nevăzute și văzute îngăduie razelor lucrărilor dumnezeiești să coboare la primele minți mai asemănătoare cu Dumnezeu și prin acelea, ca prin mințile cele mai străvezii și mai capabile de împărtaşire și transmitere a luminii, să lumineze* și pe cele inferioare, pe măsura lor. Deci și acestor prime văzătoare de Dumnezeu* le aparține* să arate cu îmbelșugare celor de al doilea, corespunzător relației dintre ele, vederile dumnezeiești văzute cu sfințenie de ele; le aparține lor, care au fost bine inițiate în toate cele dumnezeiești ale treptei lor ierarhice să inițieze (pe cei de al doilea) în acestea cu știință, prin lucrare sfințitoare (desăvârșitoare), după ce au luat puterea lucrării desăvârșitoare a inițierii și să transmită după vrednicie cele sfinte le aparține celor care s-au împărtaşit cu știință și cu deplinătate de desăvârșirea preoțească.

§5

Deci treapta dumnezeiască a ierarhiilor este prima* dintre treptele văzătoare de Dumnezeu; ea este cea mai din vârf și totodată ultima. Căci de fapt în ea se împlinește și se desăvârșeste tot ordinul ierarhiei celei pentru noi. Fiindcă, precum vedem, toată ierarhia își are culmea în Iisus, așa și pe fiecare treaptă a ei, își are culmea în propriul ierarh purtător de Dumnezeu. Iar puterea treptei ierarhului*

pătrunde în toate sfintele întregimi și lucrează prin sfințitele trepte tainele ierarhiei sale. În mod deosebit însă legea dumnezeiască i-a rânduit ei, deosebit de celelalte trepte, împlinirea lucrărilor sfințitoare (mai) dumnezeiești. Iar acestea sunt* chipurile lucrărilor desăvârșitoare ale puterii dumnezeieștii obârșii, care se arată în toate simboalele cele mai dumnezeiești și în toate orânduiriile cele sfinte.

Căci deși se săvârșesc și de către preoți* unele din preacinstitele lucrări simbolice, dar preotul nu va împlini și sfânta naștere din Dumnezeu fără mirul preadumnezeiesc, nici nu va săvârși Tainele dumnezeieștii împărtaşiri, fără să fie așezate pe preadumnezeiescul altar simboalele împărtaşirii. Ba nici el nu va fi preot fără să fie rânduit spre aceasta prin sfințirea ierarhică. De aceea legea dumnezeiască a atribuit sfințirea* treptelor ierarhice și sfințirea dumnezeiescului mir și Sfânta Taină a altarului — în mod unic* puterilor desăvârșitoare ale dumnezeieștilor ierarhi¹⁰¹.

§6

Deci treapta ierarhică este umplută de puterea desăvârșitoare. Ea săvârșeste în mod deosebit lucrările desăvârșitoare ale ierarhiei, introducând prin explicare în mod tainic în științele* celor sfinte și primind deprinderile și puterile sfinte cele potrivite lor. Iar treapta călăuzitoare spre lumină a preoților*, după ce este desăvârșită prin treapta ierarhilor purtători de Dumnezeu, conduce la dumnezeieștile înțelegeri ale Tainelor, și săvârșeste sfintele ei lucrări împreună cu ea (cu treapta ierarhului). Și în ei (în ierarhi) lucrează* și preoția, arătând lucrările ei dumnezeiești prin preasfințele simboale ale aceleia și făcând pe cei ce vin la Taine văzători (înțelegători) și părtași ai lor și îndreptând spre ei ca ierarhi pe cei ce doresc după cunoștința sfințelor lucrări contemplate (văzute).

Iar treapta liturgilor* (a diaconilor), care curățește și-i deosebește pe cei curați de cei neasemănători (cu Dumnezeu), înainte de a-i aduce la sfintele lucrări ale preoților, curățește* pe cei ce se apropie, făcându-i neamestecați cu cei contrari și apți de vederea

lucrării dumnezeiești și de împărtaşire. De aceea liturgii (diaconii) dezbracă pe cel ce vine la sfânta* naștere din Dumnezeu de haina veche, ba îl și descalță și-l așază cu fața spre apus pentru lepădare și iarăși îl întoarce spre răsărit (căci aceasta aparține treptei și puterii curățitoare), poruncindu-i celui ce vine (la Botez) să lepede în întregime îmbrăcăminte de viață de mai înainte, arătându-i întunecimea vieții de mai înainte și învățându-l să se lepede de cele neluminate și să treacă la cele luminate. Ordinul liturgic (diaconesc) este deci curățitor. El înalță pe cei curățiți spre sfințenie, spre lucrările luminoase ale preoților și curățind pe cei nedesăvârșiți (nebotezați) îi pregătește spre naștere prin iluminările și învățăturile curățitoare ale Scripturii. Dar îi și desparte, spre neamestecare, pe cei nesfințiți de cele sfinte. De aceea rânduiala ierarhică așază cinul acesta la ușile sfinte*, indicând că intrarea celor ce vin (spre Botez) la cele sfinte se face prin curățiri complete și sfinte, că apropierea lor de sfintele vederi și împărtaşiri li se face posibilă prin puterile curățitoare. Astfel preoția îi primește pe ei prin diaconi neîntinați.

§7

Ni s-a arătat, prin urmare*, treapta ierarhilor ca desăvârșitoare și lucrătoare a desăvârșirii; a preoților ca luminătoare și conducătoare în lumină; iar a liturgilor (diaconilor) curățitoare și deosebitoare. Dar (ni s-a arătat) că treapta ierarhică* nu desăvârșeste numai, ci știe și să lumineze și să curățească, având în ea și puterea preoților, ce unește în ea știința luminătoare cu cea curățitoare. Căci cele mai mici nu pot să sară spre cele mai mari, de aceea nu le este nici îngăduit să se urce la o astfel de îngâmfare*. Dar Puterile (mai) dumnezeiești cunosc pe lângă științele proprii și pe cele inferioare, adică sfintele științe inferioare desăvârșirii lor. Totuși, deoarece sunt chipuri ale lucrărilor dumnezeiești, treptelor preoțești* le aparține rânduiala bine alcătuită și neamestecată a lucrărilor dumnezeiești. De aceea iluminările atribuite primelor, mijlociilor și ultimelor cete, aceste sfinte lucrări s-au rânduit unor trepte deosebite ierarhic; și de aceea arată, precum am spus, în

ele ordinea neamestecată a lucrărilor dumnezeiești. Căci, deoarece* obârșia dumnezeiască curățește întâi mințile, în cei în care vine, apoi le luminează și odată luminate le face apte spre lucrarea desăvârșitoare asemenea celei dumnezeiești, pe drept cuvânt ierarhia dumnezeieștilor chipuri se împarte pe sine în trepte și puteri deosebite, arătând clar lucrările obârșiei dumnezeiești aflându-se statornic și neamestecat în preasfinte și neamestecate trepte. Dar, deoarece am arătat treptele și împlinirile, puterile și lucrările lor pe cât ne-a fost cu putință, să privim pe cât se poate și preasfintele lor sfințiri.

II. Taina sfințirilor preoțești

Ierarhul*, adus pentru sfințirea de ierarh și ingenunchind cu amândouă picioarele* înaintea altarului, are pe cap Scripturile predate nouă de Dumnezeu și mâna ierarhului și în modul acesta este sfințit de ierarhul ce-l sfințește prin preasfintele invocări. Iar preotul, ingenunchind cu amândouă picioarele înaintea dumnezeiescului altar, are pe cap dreapta ierarhului și în modul acesta e sfințit de ierarhul ce-l sfințește cu invocările sfințitoare. Iar liturgul (diaconul), ingenunchind cu unul din picioare* înaintea dumnezeiescului altar, are pe cap mâna ierarhului ce-l sfințește, fiind sfințit de acela prin invocările ce sfințesc pe diaconi. Fiecăruia din ei i se întipărește pecetea în chipul crucii de către ierarhul ce-l sfințește și pentru fiecare* se face sfânta anunțare* și apoi se dă o sărutare sfințitoare, fiecare din cei de față, aparținător tagmei preoțești, dându-i această sărutare, împreună cu ierarhul care l-a sfințit pentru una din treptele preoțești amintite.

III. Tâlcuire duhovnicească

§1

Este deci comună ierarhilor, preoților și diaconilor în sfințirile ce-i ridică în aceste trepte aducerea la dumnezeiescul altar, căderea* înaintea lui, punerea mâinii ierarhu-

lui, pecetea în chipul crucii, anunțarea* și sărutarea sfințitoare finală. Deosebită și importantă este pentru ierarhi punerea Scripturii pe cap, neavând-o aceasta treptele inferioare; iar preoților le este proprie ingenuncherea cu amândouă picioarele, neavând-o aceasta sfințirea liturgiilor (diaconilor). Căci aceștia, cum am spus, își apleacă numai un picior.

§2

Deci* aducerea la dumnezeiescul altar și căderea în fața lui înseamnă că toți cei desăvârșiți pentru treptele ierarhiei trebuie să se supună lui Dumnezeu, obârșia sfințirii dăruită lor, și să-și aducă lui întregimea ființei lor, închinându-i-o atotsfințită și unificată și făcută vrednică de preoție și de altarul atotsfânt al obârșiei dumnezeiești, care sfințește pentru treptele preoției pe cei în chipul dumnezeiesc.

§3

Iar punerea mâinii ierarhului arată acoperământul obârșiei sfințirilor, sub care umbra cei sfințiți părintește, ca niște copii, acoperământ care pe de o parte le dăruiește deprinderea și puterea preoțească, pe de alta depărtează puterile potrivnice. Și iarăși pe de alta îi învață să săvârșescă toate lucrările preoțești, ca pe unii ce le săvârșesc toate sub autoritatea lui Dumnezeu și îl au pe El drept Conducător în fiecare din lucrările lor.

§4

Iar pecetea în chipul crucii înseamnă nimicirea tuturor poftelor trupesti și viața care imită pe cea dumnezeiască, privind neclintit spre viața bărbătească* atotdumnezeiască a lui Iisus, care a mers cu nepăcătuirea dumnezeieștii obârșii până la cruce și la moarte și pe cei ce viețuiesc astfel îi arată ca fiind de un fel cu El prin chipul crucii care înseamnă nepăcătuirea lui¹⁰².

§5

Iar sfânta anunțare* a faptelor sfințitoare și a celor sfințiți o strigă ierarhul, această taină

arătând că iubitorul de Dumnezeu sfințitor se descoperă pe sine ales al dumnezeieștii obârșii, că nu prin harul său a adus pe cei sfințiți la desăvârșirea preoțească, ci mișcat de Dumnezeu la toate sfințirile ierarhice. Astfel Moise, săvârșitorul sfințirii celei din Lege, nu aduce nici el pe Aaron, la sfințirea preoțească, ca pe unul ce-i este frate* și nici ca pe unul pe care îl socotește iubitor de Dumnezeu și apt de preoție, până ce nu e îndemnat la aceasta de Dumnezeu, obârșia sfințirilor. Așa a săvârșit ca un ierarh sfințirea lui preoțească (cf. Ieș. 29.4). Dar și primul nostru sfințitor dumnezeiesc* în preoție – căci s-a făcut și aceasta pentru noi atotiubitorul de oameni Iisus – nu s-a slăvit pe Sine, cum spune Scriptura (cf. Evr. 5.4), ci (a fost slăvit) de Cel ce a grăit către El: *Tu ești preot în veac după rânduiala lui Melchisedec* (Ps. 109.4). De aceea și El* aducând spre sfințirea preoțească pe ucenici, deși, ca Dumnezeu, este obârșia sfințirii*, totuși pune pe seama Părintelui său atotsfânt și a Duhului, ca obârșie dumnezeiască, lucrarea săvârșitoare a sfințirii de la început, poruncind ucenicilor Săi, cum zice Scriptura, *să nu se depărteze de Ierusalim, ci să aștepte făgăduința Tatălui, pe care ați auzit-o de la Mine, că... voi veți fi botezați în Duhul Sfânt* (Fapt. 1.4-5). Și de fapt și corifeul ucenicilor*, împreună cu zecimea ierarhică de aceeași treaptă cu el, pășind la sfințirea preoțească a celui de al doisprezecelea dintre ucenici, a pus, cu evlavie, alegerea pe seama obârșiei dumnezeiești.

Căci a spus: *Arată pe cel pe care l-ai ales* (Fapt. 1.24). Și l-a primit pe cel arătat în chip dumnezeiesc de către sorțul dumnezeiesc în numărul ierarhic al celor doisprezece. Iar despre sorțul dumnezeiesc* care a căzut asupra lui Matia, au spus alții, altele, după cum socotesc, nu cu dreptate; dar voi spune și eu gândul meu. Căci eu socotesc că Scriptura* numește sorț un dar de obârșie dumnezeiască, care arată acelei cete ierarhice pe cel primit prin alegerea dumnezeiască. Pe lângă aceea că ierarhul dumnezeiesc nu trebuie să împlinească lucrările preoțești ale Tainelor mișcat de sine, ci să le săvârșescă mișcat de Dumnezeu în mod ierarhic și ceresc¹⁰³.

§6

Iar sărutarea de la sfârșitul sfințirii întru

preoție are un înțeles sfânt. Căci toți câți sunt de față, aparținând treptelor ierarhice, ca și însuși ierarhul care a săvârșit Taina, sărută pe cel sfințit. Căci, când cineva ajunge prin silințe și prin puteri preoțești, prin chemare și prin sfințire dumnezeiască o mințe sfântă, vrednică de lucrarea preoțească sfințitoare, este vrednic de iubit pentru cei de aceeași tagmă și de aceleași preasfinte trepte, fiind înălțat la frumusețea cea mai asemănătoare cu cea dumnezeiască, iubind mințile de același nivel și fiind iubit în chip sfânt de acelea. De aceea săvârșesc actul sfânt și preoțesc al sărutării întreolaltă, care arată sfânta comuniune dintre cei de același fel și bucuria iubită a unora de alții, care păstrează deplin în chipul preoțesc frumusețea cea mai asemănătoare cu cea a lui Dumnezeu¹⁰⁴.

§7

Acestea sunt deci, precum am spus, cele comune întregii sfințiri preoțești. Iar ierarhul* are ca semn deosebit punerea pe cap a Scripturii. Căci, deoarece puterea și știința desăvârșitoare a întregii preoții se dăruiește ierarhilor dumnezeiești de către bunătatea dumnezeieștii obârșii și sfințiri, în mod cuvenit se pune pe capul ierarhilor Scriptura predată nouă de Dumnezeu, care revelează cu fapta și spre știință toată învățătura despre Dumnezeu, toată lucrarea dumnezeiască, arătarea dumnezeiască*, sfânta vorbire* și lucrare sfințitoare, într-un cuvânt toate faptele și cuvintele dumnezeiești și sfinte dăruite ierarhiei noastre de către obârșia dumnezeiască lucrătoare a binelui. Aceasta pentru ca ierarhul cel asemenea lui Dumnezeu, după ce s-a făcut partaș în întregime de toată puterea ierarhică, să nu fie numai luminat de știința adevărată și predată de Dumnezeu a tuturor rugăciunilor și sfintelor vorbiri și lucrări ierarhice, ci să le transmită și altora potrivit treptelor ierarhice și să săvârșescă cele sfinte în cunoștința atotdumnezeiască și toate lucrările preasfinte (preadesăvârșite) ale ierarhiei la înălțimile culminante. Iar treapta preoților* e arătată superioară celei a diaconilor prin ingenuncherea cu amândouă picioarele, câtă vreme aceea și-l apleacă numai pe unul, căci diaconul se împartășește în această proporție de desăvârșirea ierarhică.

Îngenunchierea arată însă* și primirea su-punerii față de cel ce-l oferă pe el lui Dumnezeu, cel oferit cu sfințenie fiind prin aceasta supus lui Dumnezeu. Dar, precum am spus adeseori, cele trei trepte ale celor sfinți* sunt așezate prin cele trei preasfinte sfințiri și puteri peste cele trei trepte ale celor conduși spre desăvârșire* și săvârșesc lucrarea sfântă a aducerii mântuitoare a lor sub jugul dumnezeiesc. De aceea în mod convenit treapta liturgilor* (a diaconilor), ca cea care e numai curățitoare, săvârșește singură sfânta aducere (oferire) a celor ce se curățesc, împlinind aceștia sfânta lucrare sub dumnezeiescul altar,

întrucât sub el se sfințesc în chip mai presus de lume mințile ce se curățesc. Iar preoții* își apleacă amândoi genunchii, deoarece cei aduși (oferiți) de ei în chip sfânt nu sunt numai curățiți, ci - prin viața lor curățită - și înălțați prin prea lămuritoare ierurgii (sfinte lucrări); ca atare, sunt desăvârșiți în chip ierarhic într-o deprindere și putere văzătoare. Iar ierarhul, aplecându-și amândoi genunchii*, are pe cap Scriptura predată nouă de Dumnezeu, ceea ce înseamnă că primește ierarhic pe cei curățiți de puterea liturgilor (diaconilor) și pe cei luminați de ierurghisitor (preot) spre știința celor sfinte, văzute de ei pe măsura lor și prin aceasta desăvârșind pe cei aduși în deplină lor dăruire.

Capitolul VI

I. Despre treptele celor ce se desăvârșesc

§1

Acestea sunt treptele preoțești și în-tregirea lor, puterea și lucrările lor. Iar despre treimea celor ce se desăvârșesc* și sunt sub ele trebuie să vorbim în cele următoare.

Spunem deci* că treptele celor ce se curățesc sunt mulțimea celor excluși* de la lucrări sfințitoare, de care am amintit înainte. Una* e cea pregătită de diaconi prin cuvintele de moșire spre nașterea și modelarea spre viață; alta* cea care e reeducată spre viața din care au căzut, prin învățătura bunelor cuvinte; alta* e cea a celor aduși prin căderi contrare la o stare de nebărbăție și sunt întăriți prin cuvinte de putere dătătoare; alta e cea mutată la lucrări sfințite de la cele rele; în sfârșit, o alta e cea mutată*, dar care încă nu se află neclintită în chip sfânt în deprinderile dum-nezeiești. Acestea sunt treptele ce se curățesc de către lucrarea de moșire și de către puterea curățitoare diaconească. Acestea le săvârșesc diaconii prin puterile date treptei lor în preoție, spre a face ca acele grupuri curățite în mod desăvârșit să se strămute la înțelegerea luminătoare a sfintelor slujbe atotluminoase și la împărtășirea de ele.

§2

Treapta de mijloc* este cea contempla-

vă, care participă în toată curăția, pe măsura ei, la unele lucrări sfințitoare.

Ea e predată preoților spre a o lumina (boteza). Căci este, precum socotesc, vădit că treapta celor curățiți de toată* pata necurată și cu mintea statornicită în curăție neclintită, se strămută printr-o lucrare sfântă la depin-derea și puterea contemplativă (văzătoare) și se împărtășește de simboalele atotdum-nezeiești potrivite ei, umplându-se, în vede-rile (contemplațiile) și împărtășirile ei, de toată sfânta bucurie înaripată de dragostea dumnezeiască spre cunoașterea lor, pe măsura puterilor lor de a se înălța. Acestea o numesc treapta poporului sfânt*, ca una ce, după ce a trecut prin toată curăția, s-a învred-nicit de vederea și împărtășirea, pe cât este cu putință, de atotluminatele Taine¹⁰⁵.

§3

Iar cea mai înălțată treaptă a tuturor celor ce se desăvârșesc este ordinul sfânt al mona-hilor*, care s-a ridicat la toată curăția și la toată puterea și la desăvârșita curăție a lu-crărilor lor. El se bucură de vederea și îm-părtășirea spirituală și e călăuzit de puterile desăvârșitoare ale ierarhilor. Și învățat de lu-minile îndumnezeitoare și de tradițiile ierar-hice, înțelege ierurgiile sfintelor lucrări ce le vede săvârșite cu el și prin sfânta lor cunoaștere este înălțat, pe măsura lui, la cea mai desăvârșită desăvârșire.

De aceea dumnezeieștii noștri conducători i-au învrednicit pe ei de numiri sfinte, numindu-i pe unii tămăduitori* (terapeuți), pe alții monahi, de la slujirea curată a lui Dumnezeu și de la lucrarea lor vindecătoare și de la viața neîmpărțită și unitară*, care-i unifică pe ei în sfintele con-centrări ale celor împărțite* într-o monadă asemănătoare celei dumnezeiești* și într-o desăvârșire de Dumnezeu iubitoare. Pentru aceea sfânta rânduială le-a dăruit lor harul desăvârșitor și i-a învrednicit nu de-o sfințire ierarhică care se dăruiește numai treptelor preoțești, ci de ierurgia ce se săvârșește de către preoții cuvioși ca desăvârșire ierarhică de al doilea grad¹⁰⁶.

II. Taina desăvârșirii monahale

Preotul* stă înaintea sfântului altar, săvârșind invocarea sfințirii monahale. Iar cel ce se introduce în starea desăvârșirii stă înapoia preotului, neîngenunchind cu amândouă pi-cioarele și nici cu unul din picioare și neavând pe cap Scriptura de Dumnezeu dăruită. Ci stă simplu, lângă preotul ce săvârșește sfânta lu-crare a invocării tainice asupra lui. După ce a săvârșit aceasta, preotul, venind cel ce se sfințește, îl întrebă întâi dacă renunță nu numai la toată viața împărțită*, ci și la închipuirii. Apoi îi descrie lui viața atotdesăvârșită, arătându-i că trebuie să se ridice peste cea mijlocie.

Acestea toate mărturisindu-le cel ce se sfințește, preotul îl pecetluiește pe el cu semnul crucii, apoi îl tunde*, pomenind ipostasul în-treit* al dumnezeieștii Fericiri. După aceea îl îmbracă cu altă îmbrăcăminte și, sărutându-l împreună cu alți sfinți bărbați câți sunt de față, îl împărtășește cu Tainele dumnezeiești.

III. Tălcuire duhovnicescă

§1

A nu îngenunchea cu amândouă pi-cioarele și a nu avea pe cap Scriptura de Dumnezeu dăruită și a sta lângă preotul ce săvârșește invocarea arată că ordinul mona-hal* nu are misiunea să aducă pe alții la Dumnezeu, ci să viețuiască în sine, într-o stare singuratică și sfântă, să meargă după treptele preoțești și să fie înălțat de ele, ca următor al lor, cu buna ascultare, spre

cunoașterea dumnezeiască a celor sfinte ce le sunt proprii.

§2

Iar renunțarea* nu numai la viața îm-părțită, ci și la închipuirii arată cea mai desăvârșită iubire de înțelepciune (filosofie) a monahilor, manifestată în cunoașterea poruncilor unificatoare. Căci, precum am spus, ei nu fac parte din treapta mijlocie a celor ce se desăvârșesc, ci din cea mai înaltă decât toate. De aceea multe* din cele practi-cate fără osândire de către treapta de mijloc sunt interzise* în tot felul monahilor singu-ratici, ca unora ce sunt dator să se concen-treze într-una, să se adune spre sfânta unitate și să se modeleze, pe cât este cu putință, după viața preoțească, ca una ce e înrudită cu aceea în multe privințe și e mai apropiată de ea decât celelalte trepte ale celor introduși în cele sfinte.

§3

Iar pecetea prin semnul crucii, precum am spus, înseamnă nelucrarea tuturor poftelor trupesti. Iar tunderea părului* in-dică viața curată și manifestată în forme diferite, care nu înfrumusețează urătenia gândită de minte prin forme plăsmuite de hotărârea de-a o ascunde, ci o înaltă, prin frumuseți care nu sunt omenești, ci unitare și singulare (monahale), la cea mai mare asemănare dumnezeiască¹⁰⁷.

§4

Iar schimbarea hainei de mai înainte* și primirea alteia arată trecerea de la viața sfințită mijlocie la cea mai desăvârșită, precum la nașterea din Dumnezeu (la Botez) schimbarea hainei a arătat înălțarea vieții curățite la deprin-derea văzătoare (contemplativă) și luminătoare. Iar dacă preotul și toți* cei sfinți prezenți îl sărută și acum pe cel intrat în etapa desăvârșirii, înțelege prin aceasta sfânta comuniune a celor ce se fac asemenea lui Dumnezeu, care îi face să se bucure unii de alții cu iubire într-o veselie dumnezeiască.

La sfârșitul tuturor acestora, preotul cheamă pe cei introduși în treapta desăvârșirii la dumnezeiască împărtășire*, arătând în chip sfânt, că cel introdus în această treaptă, dacă a ajuns cu adevărat la înălțimea monahală (singuratică) și unitară, nu va fi numai văzător (contemplator) al celor sfinte legate de el, nici nu va veni, asemenea treptei de mijloc, numai la împărtășirea de prea sfintele simboale, ci vine în alt mod decât poporul sfințit, cu o conștiință dumnezeiască a celor sfinte și se împărtășește* de comuniunea dumnezeiască (de obârșia dumnezeiască)¹⁰⁸. De aceea și treptelor preoțești, la sfințirile prin care se introduc în desăvârșirea lor, spre dăruirile lor prea sfinte, li se dă împărtășirea de prea sfânta Euharistie de către* ierarh, care le-a introdus în treapta desăvârșirii lor. Aceasta arată nu numai că împărtășirea de Tainele dumnezeiești (obârșiei dumnezeiești) este fapta de competență a fiecărei împărtășiri ierarhice, ci și că toate treptele preoțești se împărtășesc și de darul comuniunii celei atotdumnezeiești pe măsura înălțimii și desăvârșirii îndumnezeirii fiecăreia din ele¹⁰⁹. Conchidem, deci, că sfintele lucrări desăvârșitoare sunt curățirea*, iluminarea și desăvârșirea. Iar diaconii sunt treapta* curățitoare, preoții, cea luminătoare, iar ierarhii, cea desăvârșitoare. Iar treapta ce se curățește e nepărtașă de sfințita vedere și de împărtășire, ca una ce se curățește încă; treapta văzătoare (contemplativă) este poporul sfințit; iar treapta desăvârșită e cea a monahilor singulari. Astfel, ierarhia noastră alcătuită în chip sfânt din treptele rânduite de Dumnezeu e la fel cu ierarhiile cerești, arătând în oameni trăsăturile imitarii de Dumnezeu și ale asemănării cu El.

Dar vei spune* că din ierarhiile cerești

lipsește treptele ce se curățesc (căci nu e îngăduit, nici drept a spune că este vreo ceață cerească* întinată). Mărturisesc desigur și eu - dacă nu cad cu totul din legătura cu preasfânta Minte - că acele ierarhii sunt cu totul fără pată și posedă desăvârșita curăție în chip mai presus de lume. Căci, dacă vreuna din ele s-ar afla supusă răului (păcatului), ea ar fi căzută din armonia cerească și neamestecată a minților dumnezeiești și ar aparține mulțimilor neluminate și apostasiate.

Dar se poate spune cu sfințenie despre curăția ce se referă la cereasca ierarhie că este luminarea celor necunoscute încă, dăruită de Dumnezeu ființelor mai de jos*, luminare care le conduce la știința mai desăvârșită a cunoștințelor dumnezeiești și care, curățindu-le de neștiința celor a căror cunoștință încă nu o au prin ele nici ființele mai dumnezeiești, le înalță spre razele mai înalte și mai luminate ale vederilor dumnezeiești. Astfel și treptele luminătoare* și desăvârșitoare ale ierarhiei cerești, ca ființele cele mai înalte și mai dumnezeiești, curățind ordinele inferioare și cerești de toată neștiința (pe măsura treptelor ierarhiilor cerești), le umple de iluminările atotdumnezeiești și le desăvârșesc în știința atotsfințită a înțeleșurilor dumnezeiești obârșii.

De fapt am spus înainte și s-a spus dumnezeiește și de Scripturi, că nu sunt la fel toate ordinele cerești în toate sfintele științe ale iluminărilor vederilor dumnezeiești; că prin cele dintâi iluminate nemijlocit de Dumnezeu se luminează iarăși de Dumnezeu cele inferioare, pe măsura lor, prin razele atotluminoase ale strălucirii obârșiei dumnezeiești¹¹⁰.

Capitolul VII

I. Despre cele ce se săvârșesc pentru cei adormiți

Acestea fiind lămurite, e de trebuință, socotesc, să vorbim și despre cele ce se săvârșesc de noi cu sfințenie pentru cei

adormiți. Căci nici acestea nu sunt comune celor sfințiți și nesfințiți, ci precum e altfel modul fiecăreia din aceste două vieți, tot așa, plecând spre* moarte cei ce au avut o viață sfântă, privind spre făgăduințele adevărate ale dumnezeierii, de vreme ce au văzut adevărul lor în înviere, merg cu nădejdea sigură și adevărată și cu veselie dumnezeiască

spre țința morții, ca spre sfârșitul sfintelor lupte (nevoințe) în viață și mântuirea desăvârșită și fără sfârșit. Căci cunosc cele ce vor fi cu ei prin învierea întreagă*, de care vor avea parte. Pentru că sufletele* sfinte deși pot cădea în viața de aici în schimbarea spre cele mai rele, vor avea prin nașterea din nou strămutarea la cea mai mare asemănare neschimbată cu Dumnezeu. Iar puterile curate ale* sufletelor sfinte vor lua cu ele trupurile însoțitoare și împreună călătoare - care s-au înrolat și au luptat împreună prin dumnezeieștile lor sudori - în starea neschimbată a sufletelor, întemeiată în viața dumnezeiască. Căci vor fi unite* cu sufletele sfinte cu care au devenit membre ale lui Hristos și vor lua și ele viața nestricăcioasă, nemuritoare și fericită asemenea celei dumnezeiești. În această veselie a unor astfel de nădejdi neclintite are loc adormirea celor sfinți, venită la capătul luptelor¹¹¹.

Iar dintre cei nesfințiți*, unii susțin în chip nerațional că vor ajunge în non existență (neființă), iar alții că trupurile* se vor despărți pentru totdeauna din unirea cu sufletele lor, ca nefiindu-le potrivită lor, pentru că n-au înțeles viața (aceasta) asemenea celei dumnezeiești și puțința sfârșitului fericit, nici n-au avut cât trebuie cunoștința dumnezeiască, a vieții în Hristos, asemănătoare celei dumnezeiești, care începe încă de aici*. Iar alții dau sufletelor ca însoțitoare* alte trupuri, nevăzând, în ei, ostenele trupurilor lor unite cu sufletele îndumnezeite și de aceea socotesc lipsite în mod convenit de sfintele răsplătiri trupurile ce n-au ajuns împreună la capătul drumului atotdumnezeiesc. În sfârșit, alții, aplecându-se nu știu cum, spre gânduri materiale, au spus că veșnica, preasfânta și prefericita* lor cuvânt e de același fel cu viața de aici și au respins în mod necuvenit hrana proprie unei alte vieți deopotrivă cu îngerii. Dar nu va cădea niciodată vreunul din bărbaii preasfinți în astfel de rătăcirii. Ci știind că toți vor primi o veșnicie asemănătoare lui Hristos când vor ajunge la sfârșitul vieții acesteia, vor vedea în mod clar calea lor spre nestricăciune, devenită de pe acum apropiată. Și de aceea laudă darurile dumnezeierii și se umplu de

plăcerea dumnezeiască, netemându-se de o schimbare spre cele rele, ci știind că vor avea în mod sigur și veșnic bunătățile dobândite.

Iar cei plini de întinăciune și de pete păcătoase, chiar de s-au învrednicit de inițierea în ceva sfânt, dar au respins-o în chip vătămător din mintea lor și s-au năpustit spre poftele aducătoare de stricăciune, venind la sfârșitul* vieții de aici, deși nu li s-a arătat vrednică de crezare dumnezeiască lege a Scripturii, vor privi cu alți ochi* pierzătoarele plăceri ale patimilor proprii pe care le-au socotit pricini de fericire; ei vor vedea că sfințita viațuire din care au căzut în chip jalnic și fără minte e despărțită de viața de veci; și pentru viața lor cea rea de aici nu vor fi însoțiți de nici o speranță¹¹².

Neîntâmplându-se nici una din acestea la adormirea oamenilor sfinți, cel ce făcând parte din aceștia ajunge la sfârșit se va umple de o sfântă veselie pentru nevoințele lui și cu multă plăcere va pași pe calea sfintei nașteri din nou. Iar cei familiari celui adormit prin familiaritatea dumnezeiască și prin aceeași viațuire îl fericesc pe acela, pentru că a ajuns la biruința finală mult dorită și înalță cântare de mulțumire Celui ce e cauza biruinței, rugându-se să ajungă și ei la același sfârșit fericit. Și luându-l pe el, îl duc la ierarh, ca spre primirea sfintei cununi. Iar ierarhul îl primește cu bucurie și împlinește, după sfânta rânduială, cele ce se săvârșesc pentru cei cuvioși adormiți.

II. Taina săvârșită pentru cei adormiți

Adunând* dumnezeiescul ierarh sfânta ceață a preoților, dacă cel adormit a fost din treapta preoției, așezându-l înaintea dumnezeiescului altar, începe rugăciunea și mulțumirea către Dumnezeu. Iar dacă a fost dintre sfințiții* monahi sau din sfințitul popor, îl așază lângă cinstitul loc preoțesc, înainte de intrarea preoților. Apoi ierarhul săvârșesc rugăciunea de mulțumire către Dumnezeu. După aceea, liturgii (diaconii) citesc făgăduințele nemincinoase, înfățișate în dumnezeieștile* Scripturi, despre sfânta noastră înviere, apoi cântă cu sfințenie imnele din psalmi care mărturisesc cu putere aceleași făgăduințe. Apoi, primul dintre diaconi slobozește pe catehumeni și pomenește pe sfinți

adormiți, împreună cu care învrednicește de o pomenire egală pe cel săvârșit acum și îndeamnă pe toți să ceară pentru acela fericita desăvârșire în Hristos. Apoi, apropiindu-se, dumnezeiescul ierarh rostește asupra lui o rugăciune preasfântă. Și după rugăciune, însuși ierarhul sărută pe adormit și după el toți cei prezenți. După ce l-au sărutat toți, ierarhul toarnă peste cel adormit untdelemnul. Și, făcând o sfântă rugăciune pentru toți, așază în cinstitul locaș trupul celui adormit împreună cu alte trupuri¹¹³.

III. Tâlcuire duhovnicească

§1

De ne vâd și aud săvârșind acestea socotesc că cei lipsiți de sfințenie râd cu hohote și ne compătimesc pentru greșeala noastră. Dar nu trebuie să ne mirăm de aceasta. Căci, dacă nu vor crede, nici nu vor înțelege, cum zic Scripturile (cf. Is. 7,9). Dar noi, văzând înțelesurile celor săvârșite, conduși și luminați de Iisus*, să spunem că ierarhul nu pomenește fără rațiune ceata de aceeași cinste a sfinților și așază în ea pe cel adormit. Căci el arată cu sfințenie că toți vor fi prin nașterea din nou în acele împliniri cu care și-au umplut aici viața lor. De pildă, dacă cineva a avut o viață preasfântă și de asemănare dumnezeiască, pe cât e cu puțință omului să imite pe Dumnezeu, va fi în veacul viitor moștenitor al bunătăților dumnezeiești și fericite. Iar dacă a avut o viață inferioară la culme celei asemănătoare cu Dumnezeu, dar totuși sfântă, va lua și el sfinte răsplăți de același fel. După ce ierarhul a mulțumit pentru această dreptate dumnezeiască*, rostește o sfântă rugăciune* și laudă dumnezeiasca obârșie, ca una ce a desființat stăpânirea nedreaptă și tiranică asupra noastră a tuturor, mutându-ne la judecățile sale atodrepte¹¹⁴.

§2

Iar cântările și citirile dumnezeieștilor* făgăduințe descoperă preafericitele stări în care vor fi așezați pentru veșnicie cei ce au dobândit o desăvârșire dumnezeiască; iar

dovezile de sfințenie ale celui adormit sunt și îndemnuri pentru cei încă în viață spre această desăvârșire.

§3

Dar observăm că* nu toate treptele ce se curățesc de obicei se scot de la cele ce se săvârșesc, ci numai catehumenii* se scot dintre cetele sfinte. Căci această (ceată) nu e introdusă în nici una din slujbele sfinte și nu-i este îngăduit să pătrundă în nici una din cele sfinte ce se săvârșesc, nici mică, nici mare, întrucât nu se împărtășește nici de puterea văzătoare a celor sfinte, prin nașterea dumnezeiască izvorătoare de lumină și dătătoare de lumină. Iar celelalte trepte ce se curățesc, întrucât au fost introduse (inițiate) mai înainte în sfânta predanie, dar au căzut iarăși fără de minte spre cele rele, când trebuia să-și ducă la împlinire înălțarea lor spre cele dinainte, sunt pe drept cuvânt oprite de la înțelegerile dumnezeiești ale sfintelor simboale și de la împărtășirile de ele. Căci se vor vătăma* împărtășindu-se în chip întinat de ele și vor ajunge la o și mai mare disprețuire a celor dumnezeiești și a lor înșile. Dar nu fără dreptate sunt prezenți la cele ce se săvârșesc acum, ca să învețe clar și să vadă nesiguranța momentului morții noastre și cununile sfinților laudate de către cuvintele adevărate ale Scripturilor și chinurile fără sfârșit ce îi amenință pe cei lipsiți de sfințenie. Și aceasta le va fi poate de folos aceluia, văzând pe cel ce s-a săvârșit întru sfințenie laudat de diaconi, prezentat ca unul ce se află cu adevărat în comuniunea cu sfinții din veac; și poate vor veni și ei la aceeași dorință și vor fi învățați de știința diaconească (liturgică) să tindă la fericita desăvârșire în Hristos.

§4

Apoi apropiindu-se, dumnezeiescul ierarh rostește o sfântă rugăciune pentru cel adormit. Iar după rugăciune îl sărută și după el toți cei prezenți. Rugăciunea* cere bunătății dumnezeiești să ierte celui adormit păcatele cele din slăbiciunea omenească* și să-l așeze în lumină și în țara celor vii, în sânurile lui Avraam, lui Isaac și lui Iacov, în locul de unde a fugit durerea și întristarea și suspinul (cf. Apoc. 21,4).

§5

Acestea sunt, socotesc, preafericitele cununii vădite ale sfinților. Dar ce ar putea fi deopotrivă cu nemurirea cu totul neîntristată și luminătoare? Căci, deși făgăduințele sunt pe măsura înțelegerii* noastre, având înțelesuri mai presus de orice minte, numirile lor sunt departe de realitatea lor* adevărată. Căci socotim adevărat cuvântul Scripturii: *Cele ce ochiul nu le-a văzut și urechea nu le-a auzit și la inima omului nu s-au suit acestea le-a gătit Dumnezeu celor ce-l iubesc pe El* (I Cor. 2,9; cf. Is. 64,3).

Iar sânurile sunt, cum socotesc, stările preadumnezeiești și fericite ale fericitilor patriarhi și ale tuturor celorlalți sfinți care primesc pe toți cei asemănători cu Dumnezeu în neîmbătrânitoarea și preafericita lor desăvârșire¹¹⁵.

§6

Dar ar putea spune, poate, cineva că am vorbit drept, dar e greu de înțeles pentru ce are nevoie* ierarhul de bunătatea dumnezeiască pentru iertarea păcatelor celui adormit și pentru socotirea lui în aceeași cinste cu cei asemenea lui Dumnezeu. Căci dacă fiecare va lua de la dreptatea dumnezeiască răsplata faptelor bune săvârșite în viața de acum, iar cel adormit s-a folosit de lucrările sale în această viață, prin ce rugăciune ierarhică va fi mutat la altă stare veșnică decât la cea de care e vrednic și care e răsplata vieții de aici?

Eu știu foarte bine că fiecare va primi starea corespunzătoare, așa cum spun Scripturile. Căci acestea spun că Domnul va depărta de la Sine pe unii și fiecare își va lua cele corespunzătoare cu cele făcute prin trup, fie bune, fie rele (cf. II Cor. 5,10). Iar că și rugăciunile dreptilor* lucrează în viața aceasta, dar nu și după moarte, însă numai în cei vrednici de aceste sfinte rugăciuni, ne învață predaniile adevărate ale Scripturilor. Sau ce a folosit Saul de la Samuil* (cf. I Reg. 16,1)? Sau ce i-a folosit poporului evreilor rugăciunea proorocilor? Căci, precum cineva, nefolosind vederea sa, caută în zadar să se împărtășească de lumina soarelui* care își dăruiește lumina sa ochilor sănătoși, așa se atârna de nădejdi neputincioase și

zadarnice, cei ce, cerând rugăciunile sfinților, nu folosesc sfintele lucrări ale propriei lor firi; aceștia se vor lipsi și de darurile dumnezeiești din nepăsarea față de poruncile luminoase și de bine dăruitoare. Dar afirm, urmând Scripturilor, că rugăciunile Sfinților sunt cu totul folositoare* în această viață, când cineva, dorind daruri sfinte și având și o deprindere sfântă* pentru împărtășirea de ele, dar cunoscându-și propria puținătate, vine la vreun bărbat cuvios și îi cere să-i fie susținător și împreună lucrător. Acela va primi desigur de la el un folos superior oricărei lucrări proprii. El va primi darurile preadumnezeiești pe care le cere. Căci îl va primi bunătatea dumnezeiască. Dar ca urmare își va arăta recunoștința sa evlavioasă pentru ajutorul ce-i vine prin cei cuvioși și dorința vrednică de laudă a celor cerute prin sfintele lui cereri și prin deprinderea corespunzătoare, care îl fac asemănător cu Dumnezeu. Căci Dumnezeu a rânduit prin judecățile dumnezeiești să se dăruiască darurile dumnezeiești celor vrednici să se împărtășească după voia dumnezeiască atotcuvinită și prin cei vrednici. Deci, dacă disprețuiește cineva această bună rânduială și, recurgând la o părere nebunească, se socotește pe sine suficient pentru vorbirea* cu dumnezeirea și nu prețuiește pe cei cuvioși, și dacă înalță cereri nevrednice de Dumnezeu și nu cereri sfinte și dorința de cele dumnezeiești nu e corespunzătoare și potrivită lui, îi va rămâne neîmplinită cererea făcută fără știință. Dar despre* rugăciunea pe care o face ierarhul pentru cel adormit, care a venit la noi ca tradiție de la învățătorii noștri îndumnezeiți, e necesar să vorbim în chip deosebit¹¹⁶.

§7

Dumnezeiescul ierarh este tâlcuitor, cum spun Scripturile, al dreptăților dumnezeiești. Căci este un înger al Domnului, al Atotțiitorului Dumnezeu (cf. Zah. 2,7-12). El a învățat din Scripturile predate de Dumnezeu că celor ce-au viețuit cu cuvioșie, li s-a dat ca răsplată, după vrednicie, de către prea dreptele cumpene, viața atotluminată și dumnezeiască, iubirea dumnezeiască de oameni trecând din

buăntate cu vederea* petele ce le-au venit lor din slăbiciunea omenească. Fiindcă, cum spun Scripturile, nimeni nu e curat de îninăciune (cf. Iov 14,4). Ştiind aceste făgăduinţe din Scripturile dumnezeieşti, ierarhul cere* să se împlinească şi să se dăruiască celor ce au trăit în chip cuvios sfinţele răsplătiri, modelându-se pe sine însuşi din buăntate spre imitarea lui Dumnezeu şi cerând darurile pentru alţii ca haruri pentru sine!¹⁷

Totodată, cunoscând că nemincinoasele făgăduinţe se vor împlini în mod sigur, le arată celor de faţă* ca o descoperire că cele cerute de el, după rânduiala dumnezeiască, se vor da neîndoieşte celor ce s-au desăvârşit în viaţa dumnezeiască*. Căci ierarhul, care talmăceşte dreptatea dumnezeiască, n-ar cere niciodată împlinirea unor făgăduinţe care nu sunt atotplăcute lui Dumnezeu şi care nu se vor da în chip dumnezeiesc. De aceea nu le cere acestea pentru cei adormiţi lipsiţi de curăţie* nu numai pentru că se va abate prin aceasta de la treapta de tâlcuitor şi va îndrăzni să-şi aroge cu mândrie ceva din cele ale Ierarhiei, nefiind mişcat de izvorul Tainelor*, ci va fi şi desparţit de rugăciunea sfântă, auzind de la dreapta Scripturii şi el în chip cuvenit: *Cereţi şi* nu primiţi, pentru că cereţi rău* (Iac. 4,3). Deci, dumnezeiescul ierarh cere cele făgăduite în chip dumnezeiesc şi iubite lui Dumnezeu şi cele ce se vor da în mod sigur. Le cere arătând cele ale deprinderii sale celei bune iubitorului de bine Dumnezeu şi arătând celor prezenţi în chip revelator darurile ce se fac celor cuvioşi.

Astfel, ierarhii au şi puterile despărţitoare*, ca tâlcuitori ai dreptăţilor dumnezeieşti, nu pentru că presimţeleapta dumnezeire urmează în chip slujitor porinţile lor nerăţionale*, ci pentru că Duhul*, izvor al Tainelor, îi mişcă pe ei spre despărţirea cu dreptate a celor judecaţi de Dumnezeu. Căci: *Luaţi, zice, Duhul Sfânt. Căroră veţi ierta păcatele, iertate vor fi, şi căroră le veţi ierta, iertate vor fi* (Ioan 20, 22-23). Şi celui ce a fost luminat* prin descoperirile dumnezeieşti de către Preasfântul Părinte, Cuvântul îi spune: *Orice vei lega pe pământ va fi legat şi în ceruri, şi orice vei dezlega pe pământ va fi dezlegat şi în ceruri* (Mat. 16,19). Aceasta pentru că acela, şi tot* ierarhul asemenea lui, potrivit descoperirilor părinteşti făcute lui, ca tâlcuitor şi dăruitor al lor, să-i primească pe cei iubitori de Dumnezeu, iar pe cei necredincioşi să-i

departeze. Şi de fapt această sfântă* învăţătură despre Dumnezeu (cf. Mat. 16,16), cum spune Scriptura, n-au grăit-o mişcaţi de ei înşişi, nici ca unii cărora le-a descoperit-o trupul şi sângele, ci ca unii ce-au fost introduşi de Dumnezeu, cu minţea, în cele dumnezeieşti.

Deci, îndumnezeiţi ierarhi trebuie să se folosească astfel şi de despărţiri şi de toate puterile ierarhice, mişcate de obârşia dumnezeiască a Tainelor. Iar ceilalţi să dea ascultare ierarhilor, în cele ce le săvârşesc, ca mişcaţi şi ei de Dumnezeu. Căci *cel ce va va nesocoti pe voi, pe Mine mă nesocoteşte* (Luc. 10,16).

§8

Dar să revenim la cele ce urmează amintitei rugăciuni.

După ce a săvârşit-o, ierarhul sărută întâi el pe cel adormit, apoi toţi cei prezenţi. Căci este dulce şi cinstit tuturor celor asemănători cu Dumnezeu cel ce s-a desăvârşit în viaţa dumnezeiască. Iar după sărutare, ierarhul toarnă peste cel adormit untdelemnul. Aminteşte-ţi că la sfânta naştere din Dumnezeu, de dinainte*, prin dumnezeiescul Botez se dăruieşte celui ce se introduce în desăvârşire întâia împărtaşire de sfântul simbol - după dezbrăcarea de haina materială de mai înainte - al untdelemnului ungerii. Acum, la sfârşitul tuturor, se toarnă untdelemnul peste cel adormit. Atunci*, ungerea cu untdelemn chema pe cel iniţiat (introdus în etapa desăvârşirii) la sfinţele lupte (nevoit). Iar acum, untdelemnul tumar arată pe cel adormit că s-a nevoit în acele sfinte lupte şi s-a desăvârşit!¹⁸

§9

După ce ierarhul le-a săvârşit acestea, aşază trupul în locaş cinstit cu alte cinste trupuri de aceeaşi treaptă. Căci, dacă cel adormit a dus în suflet şi în trup o viaţă iubită lui Dumnezeu, va fi cinstit după împreună lucrare cu sufletul cuvios şi în trupul care s-a nevoit cu el prin sfinţele sudori. De aceea dreptatea dumnezeiască îi dă împreună cu* sufletul şi trupului răsplăţile veşnice, ca celui ce-a călătorit împreună cu el şi e împreună părtaş la viaţa cuvioasă sau contrară. Pentru aceea rânduiala dumnezeiască a celor sfinte

dăduieşte amândouă împărtaşirile de cele dumnezeieşti*, sufletului prin vederea şi prin ştiinţa curată a celor săvârşite, iar trupului prin atotdumnezeiescul mir, ca printr-o icoană, sfînd omul întreg* prin simboalele preasfinte ale împărtaşirii de dumnezeire şi dăruindu-i prin această sfântă lucrare (ierurgie) întreaga mînuire şi vesîndu-i prin simţurile întregi că va avea parte de înviere.

§10

Iar în invocările sfinţitoare* nu e îngăduit să fie circumscris prin explicare, nici taina lor sau puterile din Dumnezeu lucrătoare în ele să fie scoase* din înţelesul lor ascuns în mod public. Ci, învăţându-le prin inişieri necomunicate, cum se află în Sfânta noastră Tradiţie, şi săvârşindu-le cu dragoste dumnezeiască, să fie ridicate prin sfinţele lucrări la deprinderea şi înălţimea dumnezeiască şi la iluminarea desăvârşitoare spre cunoştinţa cea mai înaltă a lor.

§11

Iar că şi pruncii, care nu înţeleg încă* cele dumnezeieşti, se fac părtaş de naşterea din Dumnezeu şi de împărtaşirea dumnezeiască de prea sfinţele simboale pare celor profani, precum zic, un lucru vrednic de răs, dacă ierarhii îi învaţă cele dumnezeieşti pe cei ce nu pot auzi şi predica sfinţele tradiţii* celor ce nu le înţeleg; şi încă mai de răs, pentru că alţi pronunţă pentru ei sfinţele mărturisiri. Dar neînţelegerea lor de către cei rătaşi nu trebuie să-ţi fie o piedică pentru primirea lor, ci să stăni în chip evlavios şi cu iubire în călăuzirea lor spre lumina, arătând faţă de obiectele prezentate că nu toate cele dumnezeieşti se circumscriu de cunoştinţa noastră. Căci multe din cele necunoscute de noi au cauze vrednice de Dumnezeu, necunoscute nouă, dar ştute* de treptele mai înalte de noi. Ba răsian ascunse şi fiinţelor celor mai înalte, fiind ştute numai atotînţeleptei şi de înţelepciune făcătoare obârşii dumnezeieşti. Şi le spunem acestea pentru că le-au adus la noi dumnezeieştii noştri învăţători, avându-le în amintire din tradiţia veche. Căci spun*, ceea

ce este şi adevărat, că pruncii înălţaţi în legea sfântă, vor ajunge la deprinderea sfântă, liberi de toată rătăcirea şi lipsiţi de experienţa oricărei vieţi necurate. Aceasta având-o în minte dumnezeieştii noştri învăţători*, au cugeat să primească pe prunci în acest sfânt mod şi părinţi naturali ai pruncului adus să predea pruncul vreunui pedagog bun, introdus în cele dumnezeieşti*, şi după aceea să stea copilul sub el ca sub un părinte duhovnicesc şi naş al sfintei mînuiri. Deci, ierarhul îi cere acestuia, care mărturiseşte să crească (să înalţe) copilul în vieţuirea sfântă, să rostească lepădările şi sfinţele mărturisiri şi nu, cum spun aceia, răsând, ca şi când s-ar introduce unul în locul altuia în cele dumnezeieşti. Căci acesta nici nu spune: eu fac lepădările sau sfinţele mărturisiri pentru copil, ci: pruncul se va lepăda şi se va uni cu el, adică: mărturisesc să conving copilul să ajungă la o minte (înţelegere) sfântă prin învăţăturile mele, ca să se lepede în întregime de potrivnici, să mărturisească şi să lucreze mărturisirile dumnezeieşti. Deci nu e nimic absurd în faptul că pruncul e crescut spre înălţimea dumnezeiască, având un povăţuitor* şi naş (primitor) sfânt, care îi sădeşte deprinderea în cele dumnezeieşti şi-l păzeşte neispitit de cei potrivnici. Iar ierarhul face pruncul părtaş de sfinţele simboale (Taine), ca să fie crescut în ele şi să nu aibă altă vieţuire decât pe cea care priveşte pururea la cele dumnezeieşti şi-l face părtaş de ele, vieţuire întărită în deprinderea sfântă a acestora, înălţată* în chip sfânt de naş (primitor) în chip dumnezeiesc!¹⁹

Aceste bunătăţi ale Ierarhiei noastre ni le-au arătat, o! copile, vederile unitare. Dar alte minţi mai văzătoare au văzut nu numai acestea, ci altele, cu mult mai luminoase şi mai asemănătoare dumnezeirii. Iar pe tine, socotesc că te vor lumina frumuseţi mai luminoase şi mai dumnezeieşti. Folosindu-te de treptele spuse, în urcuşul spre o strălucire mai înaltă. Predă-mi, deci, iubite, şi tu mie iluminări mai desăvârşite şi arată ochilor mei frumuseţi mai minunate şi mai unitare. Căci îndrăznesc să cred că prin cele spuse voi aprinde scînteile focului dumnezeiesc aflate în tine.

SCOLIILE Sfântului MAXIM MĂRTURISITORUL

Despre IERARHIA BISERICESCĂ

Capitolul I

§1

Lucrarea - dumnezeiască. Numește lucrare dumnezeiască pe cea venită de la Dumnezeu și dată oamenilor și care îi face pe aceștia dumnezei, lucrare săvârșită în creștin prin ierarhie.

Prin tradiție. Știința ierarhică a primit-o prin tradiție.

Să nu întinezi. Adică să nu răzi de ele și să le arăți fără evlavie tuturor celor lipsiți de sfințenie, făcând cele dumnezeiești și laice prilej de răs.

Numai celor sfinți. Nu trebuie să se arate cele sfinte celor întinați, nici să se arunce mărgăritarele porcilor.

Mintea cea mai înaltă dumnezeiește ierarhică. E de menționat că se spune, împotriva Nestorienilor, că mintea se atribuie și lui Dumnezeu (în *Hristos mintea nu e numărată omului*, n. trad.). Se împărtășește de sfințenie și de curăție pentru sfințire.

După putință. După puterea ființelor înțelegătoare și inteligibile; căci nu le face Iisus asemenea Sieși după puterea lui; fiindcă El este nesfârșit de puternic ca Dumnezeu.

Adună. Explicarea acestora se face în capitolul V al scrierii *Despre numirile dumnezeiești*.

Multe deosebiri. Prin multe deosebiri socotesc că înțelege multe feluri de griji ale poștelor trupesti pe care le interzice Domnul; iar viața unitară și dumnezeiască este căutarea în primul rând a Împărăției lui Dumnezeu și dreptății lui, pe care Domnul a indicat-o în rugăciunea *că să fie toți una* (Ioan 17,11), iar calitatea aceasta a sufletului a numit-o deprindere, care le e proprie cel mai mult celor sfinți.

Cunoștința celor văzute. Este înțelegerea plină de știința a cuvintelor și învățăturilor despre Dumnezeu; căci nu ajunge simpla auzire a cuvintelor și rostirea sfintelor taine, ci aceasta se cere urmată de înțelegerea și priceperea celor proslăvite; căci așa fac și cei ce se dăruiesc (se sfințesc) întâi lui Dumnezeu, apoi o prilejuiesc aceasta și altora: se desăvârșesc și desăvârșesc.

§2

(Ierarhia) Îngerilor. Numește și aici cele nouă cete, pe care le-a numit înainte în scrierea *Despre ierarhia cerească*.

Toată (ierarhia) proslăvită acum. E puterea întregii ierarhii.

Același ierarh. Adică episcopul.

Celor de sub el. E vorba de înaintare.

Cei mai de jos se cuvine să urmeze. Presbiterii.

Dar. Comparația ierarhiei cerești și sensibile.

Simboalelor sensibile. Simboalele sensibile sunt Tainele arătate în cele următoare, adică Botezul sau Luminarea, Sinaxa sau Talna împărtășirii și celelalte.

Unul este. Adică Dumnezeu.

Nu - unitar. În loc de *în mod unitar și în același mod*.

Inteligibile. De notat că lucrarea scrisă de el *Despre cele inteligibile și sensibile* n-am aflat-o.

Mai desfășurat. În loc de *mai pe larg*.

§3

Ierarhia - este. Ierarhia o constituie, precum ne-o înfățișează venerata noastră tradiție, cele în general cunoscute sau spuse despre lucrurile sfințite ce sunt propuse sau supuse sau săvârșite. Căci o redă într-o recapitulare (συγκεφαλαιώσιν) sau cuprindere a întregului, întrucât recapitularea (ἀνακεφαλαιώσιν) spunem că este o rezumare pe scurt a celor spuse înainte.

Cea mai generală. Cele generale sunt cele mai cuprinzătoare. Zice, deci, că ierarhia este cea mai generală și mai conducătoare recapitulare a întregii orânduiri numite ierarhie; de pildă, episcopul este vârful ierarhiei sau treptei preoților, având datoria să cunoască, să curețe, să lumineze, să desăvârșească; vârful treptei diaconilor este arhidiaconul, care e dator să cunoască lucrările liturgice; și așa mai departe, celelalte trepte.

Lucrarea care recapitulează. Recapitularea (cuprinderea) celor sfinte este cunoașterea întregii orânduiri ierarhice.

Începutul acestei. Spune care e începutul ierarhiei și despre Treime.

Cunoscută. Notează că Sfânta Treime cunoaște existența proprie, pe care o numim ființa sa, care singură se cunoaște pe Sine.

Raționale. Notează că îngerii și oamenii sunt ființe raționale.

Iar aceasta nu - altfel. Adică mântuirea.

Iar îndumnezeirea. Spune ce este îndumnezeirea.

A (întregii) ierarhii. Arată care e țința întregii ierarhii. Notează că sfârșitul sau scopul întregii ierarhii este iubirea față de Dumnezeu și de cele dumnezeiești a îngerilor și a oamenilor și cele menționate în continuare. Iar cele lucrute unitar de ierarhie arată că trebuie privit

deplin și unic spre această slujire.

§4

Celor mai presus de lume. Notează cum mișcă Dumnezeu Puterile inteligibile (îngerești) și cum suntem iluminați noi.

Căci nu - din afară. Oamenii primesc cunoștința adevărată din afară, adică de la vederea creației și din cuvinte învățătoare și din alte mijloace de felul acesta; îngerii însă sunt luminați în puterea lor înțelegătoare de această cunoștință și sunt întipăriți prin voia dumnezeiască sau sunt modelați spre imitarea lui Dumnezeu și spre cunoașterea fapturilor, ca făpturi, dinlăuntru.

Inteligibil. Trebuie înțeles că iluminările lui Dumnezeu mișcă mințile dumnezeiești nu din afară, ci dinlăuntru: căci a spus că Dumnezeu le luminează pe ele inteligibil. Fiindcă înțelegător înseamnă a înțelege; iar inteligibil e ceea ce este înțeles; *ceea ce este înțeles* fiind că un fel de hrană și putere de susținere a *celui ce înțelege*, pe drept cuvânt Dumnezeu li se face inteligibil și înțeles ființelor netrupești care sunt minți; în măsura în care acestea îl ajung, luminându-le pe ele, mintea acelor îl înțelege și se hrănește cu El.

Simboale distincte. Numește aici simboalele împărțite învățăturile de multe feluri ale Scripturii, care ne comunică prin cuvinte simbolice mai ales învățătura despre firea dumnezeiască și despre ființele înțelegătoare; uneori ele sunt și îndreptătoare ale fapturii, ca legi poruncitoare, înălțate la înțelesuri alegorice; cu atât mai mult cele săvârșite în Taine se văd spiritual în simboale și chipuri.

Ființa. Notează care e ființa ierarhiei noastre și ce sunt dumnezeieștile Scripturi.

Săvârșitori ai celor sfinte. Numește săvârșitori ai celor sfinte pe apostoli, pe care i-a numit și povăzitori; iar *scrieri teologice* numește cărțile Vechiului și Noului Testament; iar *inițiere* mai *nematerială*, cunoștința venită de la Duhul în apostoli cu privire la înțelesurile Scripturii, pe care a numit-o și cuvânt trupesc, inițiere din care s-au născut și învățăturile Noului Testament; iar iluminarea venită într-un povăzitor de la Duhul Sfânt a declarat-o *apropiată* de a ierarhiei cerești.

De la minte la minte. Observă cele comunicare prin mijlocirea cuvântului. Și că cele tainice s-au predat prin cuvântul nescris. Dar *cele predate* sunt de folos comun (*cele predate în mod tainic de la unul la altul nu sunt totuși menite să rămână bunuri individuale, ci să fie de folos comun; numai înțelesul celor predate spre a fi săvârșite nu poate fi făcut deplin înțeles de toți, n. trad.*). Dar spune că, prin *simboluri sfinte* sunt vrednici de contemplări înălțătoare (anagogice) ale tainelor expuse în cele următoare.

§5

Chipuri sensibile. Despre chipuri.

Concentrat. Iată lămurit ce înseamnă concentrat.

În învățăturile tainice - nescrise. Notează că cele dumnezeiești ni s-au predat și prin inițieri (tainice învățături) nescrise.

Simbolică. Ierarhia pentru oameni este simbolică și formată din cele sensibile, adică nu ne întâlnim cu luminile

dumnezeiești goale, ci săvârșite prin simboale, ca *potirul binecuvântării*, cum zice Apostolul (I Cor. 10,16), și *pâinea pe care o frângem* și celelalte.

Descoperite. Adică cunoscute și arătătoare ale lucrurilor și tainelor ale căror simboale sunt.

Nu vei transmite - altuia. Pentru că nu trebuie spuse cele tainice.

Capitolul II

I. Despre cei ce se desăvârșesc prin iluminare (prin Botez)

Iar aceasta. Adică asemănarea și unirea cu Dumnezeu. **Care e deci începutul.** Începutul, zice, și calea spre unirea cu Dumnezeu și moștenirea statomică a lui este dumnezeiescul Botez. De fapt, *de nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va vedea împărăția lui Dumnezeu* (Ioan 3,5). Din el se modelează omul lăuntric spre deprinderea bună și mântuitoare și spre asemănarea cu Dumnezeu în cuvinte și fapte.

Spre primirea celorlalte. Spune că e nevoie de trei lucruri pentru începutul împlinirii poruncilor: de primirea cuvintelor dumnezeiești, de catehizarea în credința dumnezeiască și de renașterea prin Botez, prin care începem să viețuim dumnezeiește. Căci crearea noastră din sămânță, chiar dacă e din Dumnezeu Creatorul, este naturală. Însă nașterea din Botez nu e din sânge, nici din voia bărbatului (Ioan 1,13). Precum, deci, în nașterea naturală trebuie să luăm existență spre a fi și apoi să lucrăm cele corespunzătoare și să le pătimim - de pildă oamenii cele proprii lor - iar animalele, la fel, cele ale lor, - așa și în renașterea prin Botez trebuie mai întâi să existe cineva pentru Dumnezeu și apoi să pună în lucrare iubirea lui și celelalte spre viețuirea cea bună.

Căci precum - slăvitul. Vorbește de fericitul Ierotei, cum a arătat de multe ori în *Cuvintele dinainte*.

Cea mai dintâi mișcare. Arată care e cea mai aleasă mișcare a minții.

Cea mai negrăită. Adică a te replăsmui și renaște prin Botez, cum arată în cele următoare.

Lucrarea - în vederea îndumnezeirii. Adică renașterea prin Sfântul Botez.

Trebuie - mai întâi să existăm. Căci existenței după fire îi urmează o lucrare potrivită ei.

Nașterii din Dumnezeu. Adică ale Botezului.

Născute din soare. Luminile sau razele pe care le produce soarele.

Pe Ozia. Notează cele despre Ozia, Core și Nadab.

II. Taina iluminării (a Botezului)

§1

Evangeliiile. Spune care sunt Evangeliiile adevărate.

Iubirea - de oameni. Cugetă la economie.

Să facă asemenea. Adică prin credință, cum arată în cele următoare.

§2

Cel ce iubește. Vorbește de cel ce a crezut de curând

și voiește să se lumineze, dar e inițiat (introdus în taine), adică creștin credincios deplin.

Acela - în întregime. Despre cel numit naș al celor nou luminați (botezați).

Să urmeze. Potrivit cu ce s-a spus în lege: întru toate vom asculta glasul Domnului.

Să-l primească. Pe cel cerut să-l primească; de aceea se numește prîmător (naș).

Numele de ierarh. Adică ierarh de fapt.

§3

Pe cei doi bărbați (doimea bărbaților). Așa trebuie înțeleasă expresia compusă despre *doimea bărbaților*, ca unul ce primește pe umeri oala, ca să fie doi bărbați - unul care primește și unul care vine în Biserică și e primit ca o oală pierdută. Primul îl întoarce pe al doilea din rătăcire. Căci prîmătorul (nașul) era credincios și n-avea nevoie să fie primit. Preotul mulțumește acum lui Dumnezeu. De se va înțelege astfel expresia compusă *doimea bărbaților* va fi ceva foarte obișnuit.

Înțelegătoare. Mulțumire înțelegătoare numește pe cea tăcută, care are loc în minte; trupească, pe cea care pleacă capul și aduce închinare lui Dumnezeu (*avem și aici, poate, o dovadă a vechimii scriitorului Dionisie, întrucât în Biserica primară veneau oameni maturi în Biserică și fiecare familie începea să devină creștină mai ales prin bărbat, capul familiei, n. trad.*).

§4

Toată ceata celor sfințiți. Adică tot clerul.

O cântare oarecare. Notează că din toată Scriptura se poate înălța o cântare lui Dumnezeu, nu numai din David (*Biserica și-a alcătuit totdeauna cultul din texte din Sfânta Scriptură, spre densețire de sectele neoprotestante, n. trad.*). De altfel, o cântare oarecare a fost și cântarea Mariei, sora lui Moise: *Să cântăm Domnului* (Ieg. 15,21) sau psalmul lui David 33 sau o parte a lui: *Apropiat-vă de El și vă luminați* (Ps. 33,5).

§5

Să vină în întregime. Adică din tot sufletul.

Poruncește preoților. Notează că numește preoți pe cei supuși episcopilor, adică pe presbiteri și pe diaconi; căci ei scriu numele celor de curând luminați (botezați) (*un semn al vechimii scrierilor lui Dionisie e și faptul că oriunde se întindea creștinismul, exista un episcop, înconjurat de preoți și de diaconi, și Botezul era săvârșit de episcop, n. trad.*).

Pe bărbat. Notează că vorbește și de înscrierea celui botezat și a nașului.

§6

Împlinită de (toată) Biserica. Prin rostirea cuvântului: Amin!

Îl descinge pe acela. Vorbește de cei ce se săvârșesc în dumnezeiescul Botez.

Și îl dezbracă. Aici nu-l dezbracă de toate hainele, ci îl lasă în cămașă, cum arată în cele următoare; prin *liturgi*, adică prin diaconi.

Îl întoarce spre răsărit. Aceasta o face cu acela ca unul ce se roagă și o cere; iar spre apus, ca pe unul ce leapădă lucrurile întinericului. Notează că atunci numai diaconii dezbrăcau pe cei veniți la Botez; preoții făceau celelalte, pe care acum le fac diaconii, cum ai aflat cu puțin înainte; în cele următoare, vei afla că numește liturgi pe diaconi; iar pe presbiteri îi numește preoți.

§7

Liturgi. Numește liturgi pe diaconi.

Maica înfierii. Numește maică a înfierii, cristelnița.

Cântarea sfântă - (din inspirația) - celor stăpâniți de Dumnezeu. Cuvântul trebuie completat astfel: sfânta cântare inspirată a proorocilor stăpâniți de Dumnezeu, ca să fie și după aceea episcopul cel ce rostește sfânta cântare a Sfântului Duh, care, fiind Cel ce a inspirat pe prooroci, primește pe bărbat. Căci nu-i spune cântarea sfântă a proorocilor. Fiindcă toți proorocii cântau aceeași cântare: este psalmul 28, 3: *Glasul Domnului peste ape și Aleluia.*

Potrivită. Adică albă.

Prea dumnezeiește sfințit. În alt manuscris grec: *prea teologic* (θεολογικωτάτος). Cel ce citește cuvintele Părintelui în *Despre ierarhia bisericească* nu trebuie să se mire dacă spune unele lucruri deosebite din rândurile Tainelor de cele în vigoare acum, cum vorbește și acum de împărtășirea Sfintei Cuminecături după ungerea cu Mir. Căci se cuveneau acestea, fiind potrivite cu timpul. Dar acum aceasta se face mai corect în Liturgia deplină a dumnezeieștilor Taine, când trebuie să se împărtășească și noii botezați. Iar spunând că după aceasta trebuie să se înalțe spre contemplarea celor dintâi, arată sau că trebuie să facă după aceea rugăciune sau că ierarhul pleacă după aceea la dumnezeiasca Liturgie.

§8

Se înalță - (la vederea) - celor dintâi. Ceea ce spune este aceasta: episcopul fiind chipul Dumnezeului tuturor, precum Dumnezeu stăruind pururea în unitatea și identitatea sa, neieșit din temelie sa, întinde, pentru mântuirea tuturor, la toate, prin ieșirile providențiale, iluminările bunătății sale (*bunătatea îndreptată spre alții e lumină; răutatea e întuneric; bunătatea se arată ca lumină, pentru că e deschiderea Celui ce o comunică spre cel cărui i-o comunică, n. trad.*) și e prezent tuturor fără să iasă din temelie sa (sediul său), la fel și episcopul, prin imitarea simbolică, pe cât e cu putință, a lui Dumnezeu, rămânând în starea sa, adică în treapta sa bisericească, iese prin purtarea de grijă (providențială) a iubirii de oameni la cele de al doilea, adică coboară spre cel ce se întoarce și-l învață și-l unge și-l pecetluiește și-i transmite darul, botezându-l. Toate acestea sunt slujirile liturgice cele de al doilea pomenite din el ca început al lor. Împlinind deci toate cele de al doilea, se întoarce iarăși la altar, arătând lui Dumnezeu în mod simbolic că, deși a ieșit în chip providențial la cele de al doilea pentru mântuirea celui ce a venit (la Botez), totuși nu s-a despărțit de împlinirea celor proprii, de la a fi în cele ale sale, adică în înălțimile contemplării celor privitoare la Dumnezeu; ci *de la cele dumnezeiești*, adică de la sfânta lucrare cu privire la nou botezați, se întoarce iarăși la cele dumnezeiești, adică la

înălțimea vederii teologice (a lui Dumnezeu), condus și mutat la ceea ce voiește Sfântul Duh. Acestea le spune și după puțin în tâlcuirea Tainei sfinte împărtașanii.

III. Tâlcuire duhovnicească

§1

Prin apă. Căci cele necurate se curătesc prin apă.
Dând-o - de înțeles. Celor ce aud, trebuie să li se dea și tâlcuirile; dar sunt și mulți care nu aud aceste taine, care sunt numiți *mulțime*.

§2

Alte unități de mulțime. Spune unitate ceea ce e asemenea dumnezeirii; iar mulțimea e a celor mulți și nesfințiți.

În scrierea Despre cele inteligibile. E vorba de scrierea *Despre cele inteligibile*, alcătuită de el și despre cuprinsul ei.

§3

Să spunem deci. Explicări.
(Libertatea) celor înțelegătoare. Vorbește de două rele ale celor înțelegătoare. Căci sau se despart cu totul de lumina dumnezeiască din dragoste de păcat; sau disprețuiesc măsura iluminării dată lor și încearcă cu îndrăzneală să o depășească pe aceasta și neputând înțelege ceea ce depășește puterea lor, pierd și măsura dată lor, deși lumina dumnezeiască rămâne pretutindeni neschimbată.

Libera alegere. Notează că toată privirea și puterea înțelegătoare, fie a ingerilor, fie a oamenilor, este o alegere și o libertate; și cum se ajunge la păcat.

Se desprinde. gr. ἀπὸρρηται. Precum atârnamarea (συνηρηθῆσθαι) arată acordul, așa desprinderea (ἀπὸρρηθῆσθαι) arată căderea din armonie și acord; câteodată cuvântul arată și ieșirea din atârnamare. Aici s-a luat în primul înțeles.

Peste - ceea ce i-a fost dat - cu măsură. Din chipul luminii sensibile vei deduce ceea ce se potrivește înțeleșurilor dumnezeiești. Căci s-a scris: *Nu căuta cele mai presus de tine*, ci înțelege cele ce ți s-au poruncit; numește aici măsura a ceea ce ți se potrivește.

Cele ce nu-i sunt proprii. Sunt cele ce nu corespund ei, ca depășind-o.

(Imitarea) acesteia o închipuie dumnezeiescul (ierarh). Arată al cui chip este ierarhul.

Pe cei ce vin. Arată clar că îi învață pe cei ce ascultă.

§4

Cunoscute lor însele. Notează că primul dar dobândit de cineva din învățătura dreaptă este cunoașterea, ca să păzească cele ale legii; *În aminte la tine însuși* (1 Tim. 4, 16), cum a spus și Sfântul Vasile; căci așa imită pe ingeri, care se cunosc pe ei înșiși.

Cel ce tinde spre - ceea ce e văzut. Văzut (ὁρατόν) numește aici ceea ce e văzut sau știut spiritual (τὸ θεωρητόν ἡγουν ἐπιστητόν). Iar cel ce tinde (ἀνατρέχων) e cel ce

se mișcă spre a vedea. Iar cunoașterea de sine spune că este dar sfânt.

Chipul acestei. Explică ce înseamnă a veni la ierarh prin naș.

Pecetea. Arată ce este pecetea (crucea, n. trad.) și ce înscrierea.

Pe lângă el. gr. πρὸς αὐτόν. În loc de: împreună cu el.

(Al celui) ce l-a însoțit. gr. συνοπαδόν. Cel ce l-a urmat.

§5

Nereșinut. Nu mai are oarecum nici o relație cu viața de mai înainte, nici unitatea lui nu mai e supusă împărșirilor; căci cel Unul este în toate asemenea Sieși, întrucât este Unul; iar mulțimea, aflându-se împărșită prin păcate, e neasemenia.

Dezbracă. Arată pentru ce e dezbrăcat.
Prin suflarea. Notează ce înseamnă suflarea catehumenilor către diavol.

Renunțarea. O tradiție simbolică.
A privi în întregime spre Cel Unul. Înțelege tinderea înțelegătoare spre Cel Unul potrivit spuselor Domnului, care a zis: *Cu toți să fie una*, adică să privească spre Cel Unul, care e ceea ce place lui Dumnezeu; iar tindere a numi înălțarea gândirii spre Dumnezeu și părăsirea celor de jos.

Neschimbată. Arată cum și de unde se fac deprinderile înțelegătoare neschimbate.

Neînmuiată. Nedezmierdabilă, nemuierească barbație, neîncovoiată, neclintită spre nici o cădere. E de știut că s-a spus aceasta și despre femeile bărbătoase sau tari (ἀρρενοειδῶν).

§6

Le poți vedea. Despre ungere.
Prin care se supune (lui Hristos). Alcătuirea acestei propoziții are o lungă parte explicativă. Ea are astfel o bogată compoziție. Cel ce se desăvârșește se supune în luptă lui Hristos, care împune luptele, bucurându-se de ele ca dumnezeiești. Și cele următoare.

Hristos

ca Dumnezeu	ca înțelept	ca frumos	ca bun e
rânduiește	e legiuitor	înfrumuse-	împreună
lupta,	al ei,	țiază	luptător.
		luptele.	

Cu Dumnezeu. Hristos e Dumnezeu, contrar Nestorienilor.

Pășind. Vorbește despre Botez.
Întâiul dintre luptători. Numește întâiul dintre luptători pe Domnul, care numai pentru bunătatea sa s-a luptat cu stăpânirea morții.

Prin luptele sale. Adică prin ungerea cu mirul dumnezeiesc (era obiceiul ca sportivii să fie unși înainte de-a intra în întrecerile lor, de aceea s-a luat ungerea cu mir sfânt cu chip al puterii ce o primește cel botezat pentru luptele ce-l așteaptă împotriva ispitelor păcatului, n. trad.).
Lucrările. Numește lucrări păcatele și poftele și

mișcările pătimase; iar existențe, ființele lucrătoare ale demonilor. Căci faptele rele nu se văd ca existențe în ele însele.

§7

Căci moartea - nu este. Spune ce este moartea și că unitatea noastră este compusă.

Duce - în (planul) nevăzut. Acest plan nevăzut au spus unii că este iadul, adică despărțirea și plecarea sufletului în locuri nevăzute celor sensibili.

Alterare a formelor trupesti. De multe ori trupul se va prefăce nu numai în viernă, ci și în alte animale. Observă că și această prefăcere o numește alterare (ἀλλοίωσις); și că sufletul ieșind din trup se face nevăzut și nu se mișcă în jurul trupului, cum spun unii. Și că scufundarea în apă s-a socotit de unii în mod potrivit ca un chip al morții.

Rânduia de Dumnezeu. Numește moartea rânduită (stăpânita) de Dumnezeu mormântul de trei zile al Domnului; și spusa zisă de Domnul: *Vine Stăpânitorul lumii acestei și în Mine nu află nimic* (Ioan 14, 30), zice că este a Cuvântului, iar stăpânitor al lumii și al voilor diavolești din oameni spune că este Satana, care are stăpânirea morții, după Apostoli; dar în Hristos n-a aflat nimic din neascultarea lui; căci *n-a săvârșit păcat, nici vicleșug*, cum zice Isaia (Is. 53, 9). De aceea a fost cu neputință să fie jinit în moarte, cum zice Petru; Ci a fost lăsat *între cei morți slobod*, cum zice David (Ps. 87, 4).

§8

Cel fără de podoabe se împodobește. După Apostol, întruierul este viața murdară; cel lipsit de podoabă în gradul cel mai mare este și fără chip, neavând chipul înțelepciunii dumnezeiești, căci întunecă și acoperă virtutea; de aceea, pe drept cuvânt cel ce vine (la Dumnezeu) se împodobește prin luminare (prin Botez) și primește lumina făcându-se fiul luminii, după dumnezeiescul Ioan; iar fără chip l-a numit între fapturi pe cel urât la chip, nu pe cel cu totul nepartăș la chip, precum adeseori celui *diform* (δύσμορφον) îi spunem *fără formă* (ἀμορφον).

Se lasă cunoscută spiritual. Eu socotesc că din motiv de modestie, marele Dionisie spune că tace pentru că nu știe. Că s-a învrednicit de duhul preștiinței, a arătat în *Epistola către evanghelistul Ioan*. Dar aceasta mi se pare că înseamnă că cei învredniciți pretutindeni de Duhul dumnezeiesc sunt buna mireasmă a lui Hristos, iar uniți cu El prin curăție, potrivit Apostolului, simt prezența lui și o arată aceasta prin vorbirea în limbi sau având harisma proorocească sau în săvârșirea de vindecări și în câte se spun în *Faptele Apostolilor* și de dumnezeiescul Pavel.

Alfel, cei ce înțeleg cele duhovnicești ca duhovnicești și le compară cu cele duhovnicești vor simți astfel și buna mireasmă duhovnicească. Căci Pavel zice că cei ce propovăduiesc Evanghelia sunt buna mireasmă a lui Hristos, întrucât din puterea credinței sunt conduși la viață și la iertarea prin Botez și la darul Sfântului Duh și la împărăția cerurilor prin faptele dumnezeiești, care se arată a fi și ale buneii mireme spirituale. De aceea dumnezeiescul Ioan

vede în *Apocalipsă* și cupele pline de tămâie ca rugăciunea dreptilor (Apoc. 5, 8). Iar răul miros al diavolului sunt faptele păcatului, cum s-a spus și în *Psalmi*: *Putrezit-au și s-au împuțit ranele mele din pricina nebuliei mele* (Ps. 37, 5), adică a păcatului meu. De aceea și Hristos a fost proorocit ca mir vărsat. Și Domnul răspândește miros de bună mireasmă în jertfa dreptului Noe. De aceea și Evanghelia le este unora, adică celor credincioși li se face miros de bună mireasmă, iar celor necredincioși li se face miros de moarte, osândindu-le faptele și condamnându-i la gheenă, precum și mirul cel foarte ales în același timp îndulcește pe oameni și ucide porcii, care nu suportă prea marea mireasmă bună. Acestea le spune pe larg mai departe, în capitolul IV, despre mir.

Din rânduielile apostolice

Deci Botezul este dat în loc de moartea Domnului, iar apa în loc de mormânt; iar untdelemnul în loc de Duhul Sfânt; pecetea e în locul crucii; mirul e întărirea mărturisirii.

Capitolul III

I. Despre cele săvârșite în Sinaxă (în Liturghie)

Învățător - Tainelor. Vorbește de Sfântul Ierotei.
Să o înfățișăm printr-o sfântă descriere. Adică prin descrierea sfântă a celor săvârșite în mod vizibil.

Obște. E omisă completarea.
Comuniune. Despre împărtașare.
Desăvârșirea din. E cu neputință a se desăvârși cineva fără împărtașare.

În mod concentrat. Adică în mod necesar.
Nedeplină. Nici o sinaxă (liturghie) nu e desăvârșită fără împărtașare.

Și tînta. Și aici capătul (τὸ κεφάλαιον) se înțelege ca ceea ce e necesar și de primă importanță.

Numele. Arată pentru ce se numește luminare; și pe drept cuvânt

Din ceea ce se săvârșește. Și aici se omite conținutul (ὁ πάρχων).

II. Taina Sinaxei (Liturghiei) sau a comuniunii (eumenei)

Ierarhul. Treapta aceasta în timpul Părintelui există poate în fiecare biserică locală.

Cărților sfinte. Cărți sfinte numește Vechiul și Noul Testament.

Împreună cu ei energumenii. Adică cei necurați cu duhul.

Dintre liturgi. Numește liturgi pe diaconi și pe cei numiți ipodiaconi.

Fruntași. Fruntași sunt protodiaconii, iar preoții sunt presbiterii.

Pun înainte. Aceasta după obiceiul ce domnește în Roma (se vede că Sfântul Maxim a scris aceste scoli după ce a mers la Roma, după 640, n. trad.). Căci acolo numai șapte diaconi liturghisesc la altar, pe care socotesc că îi numește fruntași; iar ceilalți săvârșesc alta lucrare liturgică oarecare; notează aici vechimea Părintelui; și că împreună

cu diaconii, pun pâinea înainte preoții. Lucrul din urmă se face pretutindeni, existând puțini diaconi (*poate în practica punerii pâinilor pe altar de către diaconi, aceștia continuau slujba pentru care au fost instituți de Apostoli, n. trad.*). În Roma însă, precum socotesc, liturghisesc totdeauna la altar numai șapte fruntași; poate că viața întreagă cei șapte sunt fruntași între ceilalți.

Obștească. Se rostea și atunci un oarecare Simbol al credinței sau, mai degrabă, primea toată biserica învățătura sau rezumatul învățăturii de credință.

Din sfintele cărți. Aici nu sunt primele cărți ca la noi; la acest Părinte, după sărutare se citeau dipticele, ca și în Răsărit.

Fruntașii dintre liturghi. Numai protodiaconii stau împrejurul altarului; poate că și cei mai în vârstă dintre aceștia.

Și aduce sub văz. Adică lămurește cele laudate. De pildă că aceasta și aceasta sunt ale lui Hristos. Și arată și dumnezeieștile daruri în acestea; de pildă, că sunt spre iertarea păcatelor și spre viața de veci și celelalte daruri tainice de felul acesta. Poate că sub văz înseamnă și aceea că sfintele daruri, descoperite după rugăciuni, rămân acoperite până la vremea împărțirii; sau poate ridicarea și înălțarea pentru binecuvântarea cea una a pâinii dumnezeiești, pe care o înalță preotul spunând *Sfintele Sfintilor*, ceea ce e și mai adevărat, precum vei afla spunându-se la sfârșitul capitolului.

III Tălcuire duhovnicească

§1

Chipurilor - cu rânduiala. A numit chipuri ale adevărilor cele ce se săvârșesc acum în Sinaxă.

Nici - a simboalelor. Acestea sunt simboale și nu adevărul cum îl vom vedea în viața viitoare.

Căci preasfintele. Sunt psalmii și citirile.

În amintire. Spune că după Cină, luând pâinea și celelalte. Și că se vestește moartea lui până ce va veni, după Apostol și precum Domnul însuși a zis: *Aceasta s-a făcut întru pomenirea Mea* (Luc. 22,19) și cele următoare. Mai notează că a numit Cină de Taină a Domnului arhisimbolul Tainelor dumnezeiești; și că cel ce se împărtășește cu nevrednicie de pâine și potir nu are nici un folos de la împărțanie, ba mai degrabă se va împărtași spre osândă lui, după Apostol (cf. I Cor. 11,29). Din cele următoare, poate spune cineva pe drept cuvânt că numai după ce a ieșit Iuda de la Cină le-a împărțat Hristos Taina Apostolilor.

Cu aceeași simțire de cele sfinte. Vorbește de Iuda. Și notează că și lui i-a transmis pâinea și potirul tainic; dar Tainele s-au dat numai ucenicilor după ieșirea lui Iuda de la Cină, deoarece acesta era nevrednic de ele.

Prin deprindere. Expresia *prin deprindere* (κοθ' ἑξίν) arată pe cea prin cunoaștere, adică pe cea care este astfel în chip lăuntric și nu o simplă apropiere trupească, ci pe cea prin credință și simțire duhovnicească.

§2

De la cele cauzate. Adică de la cele săvârșite văzute, la cele nevăzute și tainice, care sunt cauzele celor simțite și arhetipurile lor. Iar cauze sunt numite cele ce au cauza existenței în altă parte; sau: de la cele cauzate la cauze înseamnă de la simboalele sensibile la cele inteligibile și înțelegătoare; sau de la cele mai nedesăvârșite la cele mai desăvârșite; de pildă, de la tipuri la icoană și de la aceasta la adevăr. Căci cele ale Vechiului Testament sunt umbră; iar cele ale Noului Testament sunt icoane; dar adevărul e starea celor viitoare.

Potrivit sfintei. Se spune în mod accentuat (κατὰ). Arată că există și atunci.

§3

Dintre forme. Numește *forme* chipurile celor nevăzute și tainice sau cele simbolice săvârșite. Iar prima dintre acestea e numită *taina Sinaxei*, al cărei caracter inteligibil sau văzut prin contemplație făgăduiește să-l descopere.

Mai presus de toate. Iată un mod al înțelegerii spirituale a capitolului de față.

Nu se mișcă - din. Notează stabilitatea nemișcată după ființă și că episcopul e chipul lui Dumnezeu. Notează că în trei moduri se înalță cele ale tămăierii; ierarhul începând de la altar și înconjurând toată biserica se reîntoarce iarăși la altar.

La fel. Alt mod.

În același fel - dumnezeiescul. Al treilea mod al înțelegerii celor săvârșite, e că și episcopul iese din unitate în cele multe, dar nu e reținut de cele inferioare; adică nu comunică cu cele rele.

§4

A psalmilor. Ce sunt psalmii. Și notează rostirea lor *unită fințială* (συνουσιωμένη) cu celelalte, dar le și adaugă (τὸ σχεδόν). Căci acestea nu sunt unite prin ființă, ci toate contribuie la un singur scop, adică la mântuirea oamenilor. De aceea a spus *unirea fințială* (συνουσιωμένη). De aceea îndată a adăugat *aproape* (τὸ σχεδόν), corectând opoziția cuvintelor. Voi spune mai jos că vorbește de o unică insuflare, adică de o împreună suflare, ceea ce arată că unul este scopul.

Căci toată sfânta. Amintește pe scurt toate cărțile Vechiului Testament.

(Iubirea - bărbatilor) - pentru creștere, gr. τὸν ἀντικόντων. A celor încercați ca Iov.

Laude - ale iubirii. Despre cântările iubirii.

(Faptele) omenesti. Aici introduce la fel cele ale Noului Testament.

Iubii. Socotesc că indică *Apocalipsa* dumnezeiescului Ioan sau, mai mult, *Evangelia* lui.

Au prins rădăcini, gr. συνέρριζωσε. I-a atras împreună.

A dumnezeieștilor. Scopul psalmilor este, zice, să se laude Dumnezeu și slujitorii lui adeverați care au putere să comunice și să cuprindă acestea; aceasta se folosește în mod necesar în toate cele săvârșite în mod preoțesc, întipărend o amintire statornică a psalmilor în cei

ce-icântă.

Faptelor dumnezeiești, gr. θεουργίας. Maririle lui Dumnezeu.

§5

Și prin (executarea) - imnelor dumnezeiești. Notează că împreună cântarea psalmilor este învățătura despre gândirea comună privitoare la Dumnezeu și a unora despre alții.

Concentrate. Cele concentrate, adică nelămurite, se lămuresc prin simboale săvârșite. Aceasta înseamnă că se lărgesc. Notează că Părintele zice că cele spuse în psalmi în chip umbrat, se lămuresc prin citirea Scripturilor.

În acestea. În acestea, adică în Scripturi, cel ce privește cu atenție cunoaște că unul și același Duh a spus toate.

Va propovădui. Se va propovădui, lămurind prin ea cele ale Vechiului Testament.

Acelu a spus, gr. ἡ μὲν ἔφη. Vechiul Testament (ἡ μὲν) le-a spus, iar Noul (ἡ δέ) le-a îndeplinit.

Teologiei. Notează că numește Vechiul Testament teologie, iar Noul, lucrarea dumnezeiască (θεουργίαν).

§6

Deloc. Cei cu totul necatehizați aleg să rămână de bună voie neascultători ai acestora.

Nașterii din Dumnezeu. Adică a Sfântului Botez.

Dar pe catehumeni. Despre catehumeni, energumeni și cei ce se află în stare de pocăință și participă la unele.

Ceu din urmă. Catehumenii sunt cei din urmă.

Nepărtași, gr. ἀμέθεκτοι. Neîmpărtași.

Purtați în pânțele, gr. μετανοήμενοι. Spre nașterea din nou.

Avortoni, gr. ἀμβλωπρίδια. Născuți morți.

§7

Și ea lipsită de sfîntenie, gr. ἀνίερος μὲν καὶ αὐτῇ. Nedesăvârșită. Notează că așază între energumeni și pe cei ce stănuie nepocăiți în plăceri trupești, ca desfrânați, iubitori de spectacole (de distracții) și pe cei ce practică cele asemănătoare, pe care numindu-i, dumnezeiescul Apostol adaugă că (nu trebuie) nici să mănânce cu unii ca aceștia (cf. Cor. 5,11). Aceasta o lămurește și mai mult în cele următoare. Dar trebuie știut că asprimea acestei separații și distanțări nu se mai practică acum.

Un astfel de. Notează că cel unit cu Dumnezeu nu va născă în influențat de duhul necurat.

O influență foarte necurată. Cei desfrânați sunt deasupra celor demonizați.

Cele cu adevărat existente. Numește cu adevărat existente, virtuțile (în general). Părinții numesc cu adevărat existent, ὁ ὄντως ὢν, pe Dumnezeu, câtă vreme faptele sunt numite numai existente τὰ ὄντα; dar înmulțit virtutea unește pe om cu Dumnezeu și nu poate exista fără puterea lui Dumnezeu. O vedem numită aici și pe ea cu adevărat existentă; de altfel, Sfântul Maxim spune direct de multe ori că *ființa virtuții este Hristos*

sau Dumnezeu, n. trad.).

Materială. Fiindcă și materia înstrăinează, alterează prin multe patimi.

Cele străine. Notează că *străine de noi* sunt cele ce duc la păcat; căci păcatul nu ne este natural, ci naturală este aptitudinea spre tot lucrul bun, după Apostol (cf. II Cor. 9,8) și după cuvântul din psalmi: *Și de cele străine, ferește pe robul Tău* (Ps. 18,14). Din acestea poți înțelege și spusa Domnului: *Și dacă în ceea ce este străin nu ai fost credincios, cine vă va da vouă ceea ce este al vostru?* (Luc. 16,12). De aceea nu numește lucrurile străine *existente*. Căci nu sunt ale firii, ci mincinoase. Iar ceea ce este după fire, este existent (ὢν) și al nostru. *Altfel:* a numit străine cele ale lumii, ca unele ce nu ne sunt proprii, ci trecem de la unele la altele sau că nerămânând în acestea pentru totdeauna cu preocuparea noastră, căutăm spre altă viață, pentru care am și fost făcuți.

Al liturgului. Adică unii dintre cei nu pătimesc de cele ale energumenilor.

În mod pătimăș. Dovedire clară.

Cei neinițiați. Catehumenii, Desfrânații.

(Locașului) bisericesc al lui Dumnezeu. Despre ordinea celor scoși.

Muscături. Batjocuri ce se întipăresc.

Din lipsă de bărbăție. Notează din ce cauză sunt tulburați de demon unii dintre credincioși.

Printr-o deprindere și dragoste. Ca prin pocăință.

Atotsfiniți. Credincioșii uniți și cu Dumnezeu și întregi.

Comună. A numit lauda obștească ca una ce e cântată de toți sau făcută prin harul comun.

Lauda aceasta. Notează că a numit laudă, simbolul credinței, mărturisirea și mulțumirea.

Mie mi se pare. Spre ce țintă privește simbolul.

Ființei. După cuvântul Apostolului, care zice: *Toate sunt ale noastre* (I Cor. 3,22). Iar frumuseți arhetipice, numește toate cele văzute, ca firea dumnezeiască din care a datuit participarea, după putință, oamenilor; sau vorbește de cele după chip și după asemănare.

Ce ni le-a pregătut. E vorba de bunătățile pregătite nouă de El.

Deplină. Notează ce spune despre Hristos sau despre deplina lui înomenire; și împotriva lui Apollinarie.

§8

Dumnezeiasca pâine. Notează că nu numai sfânta pâine era pusă înainte, ci și potirul dumnezeiesc, ceea ce nu se face acum (*iarăși o dovadă că scrierile lui Dionisie datează cu mult înainte de Sfântul Maxim, n. trad.*).

Prea dumnezeiasca sărutare. Notează pentru ce se da sărutarea.

Poftele. Notează că poftele pătimășe sunt împărțite; ne despart pe noi și de Dumnezeu și unii de alții; ba ne despart și de noi înșine.

Dușmăniile - față de cei de aceeași fire. Adică față de oamenii asemenea nouă.

§9

Diptice. Pentru ce se citește după sărutare dipticele. **Cei - în chip cuvios.** Notează că atunci se citeau numai

dipticele celor ce au murit (nu ca acum, și celor vii).

Spune teologia. Acestea sunt din *Înțelepciunea* zisă a lui Solomon. Notează că și acest Părinte s-a folosit de ea.

Observă. Spune că cuvântul din proroci, după care trebuie pomeniți înaintea Domnului, nu trebuie înțeles în sensul că amintirea lui Dumnezeu se înnoiește prin închipuirea omului care citește pomelnicul; aceasta se întâmplă cu înțelesurile legate de viața în trup, adică de ale noastre; ci amintirea lui Dumnezeu trebuie socotită cu dreptate cunoștința lui Dumnezeu, prin care cunoaște pe cei desăvârșiți, ajunși în El asemănători lui printr-o viață virtuoasă și învredniciți de o cunoștință neuitată a lui de către El (notează cum înțelege spusa psalmului).

Simboale. Trupul și sângele.

§10

Cu apă. Arată ce înseamnă spălarea mâinilor și când se face.

Zice - cel spălat. Notează cum înțelege Părintele această spusă a Domnului, care zice: *Cel spălat nu are nevoie să i se spele decât picioarele* (Ioan 13,10). Iar propoziția alcătuită aici se referă la cele de mai jos, ca să fie înțelese. Se arată anume legătura între spălarea în slujirea Legii și spălarea mâinilor în slujirea noastră. Iar nereținut și dezlegat arată că nu va fi reținut de ceea ce e mai mic în purtări și simțire. **Sau altfel:** citirea propoziției acesteia prin depășire are acest înțeles: cel spălat, precum zice Scriptura, nu are nevoie de vreo (altă) curățire, decât de spălarea vârfurilor sau a celor de pe urmă ale sale; prin această curățire a extremelor se va face neapărat în neprihănită și nepătata întoarcere în deprinderea atotșfântă a asemănării cu Dumnezeu, pășind cu bunătațe spre cele bune. Și păstrând plinătatea și întregimea asemănării cu Dumnezeu, va fi nereținut și dezlegat de toate, întorcându-se iarăși unificat și în chip unitar spre Cel Unul.

Decât de spălarea vârfurilor. Spune ce înseamnă că cel ce s-a spălat nu are nevoie de altă spălare, decât de a celor extreme (a vârfurilor). Numeste *cele de al doilea* cele sensibile, de care se împătumește sufletul prin închipuire (nălucire).

Cel sfânt. Notează că vasul de spălat există în Lege și că el are alt înțeles pentru ierarhie în lege, care nu mai e valabil.

Ierarhului. Notează îndumnezeirea preotului (cu adevărat atotdesăvârșit).

Spre (preasfânta) lucrare sfințitoare (trebuie) să aibă curate. Despre lucrarea sfințitoare.

Vor face să treacă, gr. ἐπιέντων διέναι. Ca un Atenian aticizând, spunând că a vrea să-și treacă strălucirea splendorilor proprii (τῶν μαρμαρυγῶν ἐπιέντων), a vorbit în sens feminin de splendori (ἐπιείσων). Așa a folosit în capitolul VII al cărții *Despre ierarhia cerească*, o formă atică. Poți să citești acolo.

Luciul oglinzilor. Numeste oglinzi sufletele sfinților, ca primitoare de lumină dumnezeiești și devenite asemănătoare veșniciei mai înalte.

(Spălarea) ierarhului. Notează pentru ce se spală ierarhul la altar sau înaintea sfințitorilor.

Extremă. Adică curățirea extremă.

Sub vedere. Sfintele daruri au rămas mai mult ascunse până la vremea sfintei împărtășiri; aceasta o arată după puțin; atunci se spune exact, că înălțând ierarhul Sfânta pâine, a arătat binecuvântarea, spunând: Sfintele Sfinților.

§11

Care spunem că sunt. Toate lucrările Providenței pentru noi, puțin le știm, poate nici cei puțin; și pentru ce e proscornidia (aducerea).

Contribuția, gr. ὁρῶν. Ajutorul.

Omenească, Despre căderea oamenilor.

A trecut, gr. ὑπερβασία. A trecut prin călcare.

Pornirilor proprii. Ceea ce înseamnă în mod arbitrar. Ceea ce spune întregeste cele de mai sus. Căci a spus că firea omenească e luată în primire de viața mult împătimită.

Atrăgătoare. Slujitoare.

Sfârșit. Adică moartea.

Corespunzător începutului. Căci și începutul existenței îl avem din pământ; fiindcă trupul nostru este din el, în mod convenit după neascultare avem și sfârșitul corespunzător începutului. Căci s-a spus: *Pământ ești și în pământ te vei întoarce* (Leș. 3,19). Iar prin sfârșit înțelege moartea.

Viața - înălțătoare, gr. ἀναγωγὸς ζωῆς. Numeste viața ce merge în sus (înălțătoare, ἀνάγωγος), cea care caută cele de sus și e întoarsă spre Dumnezeu.

Înstrăinarea mult pătimasă. Ce înseamnă înstrăinarea (ἀλλοίωσις) pentru trupuri, am dezvoltat în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*.

Dușmanilor, gr. δυσμενείς. Celor răi și nefericiți.

În chip jalnic în cele ce nu sunt. În nonexistența prin păcat; căci păcatosul e, în oarecare mod, neexistent; fiindcă raul e inexistent (raul nu poate exista în sine, ci numai în relație cu o existență care există prin ea însăși, fie că e necreată, cu Dumnezeu, fie că e creată, n. trad.).

Atotnemărginita iubire de oameni. Despre întrupare, căci pe aceasta a săvârșit-o din iubire de oameni.

Lucrarea de sine - față de noi. Notează exactitatea dogmelor, exprimată în marea bogăție de cuvinte și combatând pe toți ereticii. Facându-se de sine lucrătoare Providența dumnezeiască față de noi arată că în ea era însuși Cuvântul lui Dumnezeu; nu era altul în altul, cum spun nebunește unii împreună cu Nestorie. Iar prin faptul că s-a făcut părtaș de toate ale noastre în chip nepăcătos, răstoarnă și pe Manichei și pe Eutichiani și pe Apollinariști și pe Acefali și simplii pe toți ereticii.

Deprinderea, gr. ἔξωσις. Deprinderea nu trebuie înțeleasă aici ca o calitate statornică oarecare, ci ca ceva dobândit în mod statornic sau ca o stăpânire de sine.

Nu cu puterea. Notează că nu prin tărie a biruit Hristos pe Satana, ci prin judecată și dreptate. Aceasta o spune și Grigorie de Nyssa în *Cuvântarea catehelică*.

Abundență, gr. ὀλβίον. Bogata.

Lipsa (ei) de chip - cu frumusețile. Am spus mai sus că declară fără chip (ἀνεῖδον) numărul. Notează libertatea noastră.

Foarte urâte. Împușate.

§12

Mereu - ierarhice. Ale bunătați ierarhice, cum a spus la începutul capitolului.

După ce le-a lăudat. Adică binecuvântând pâinea și potul sfințitorilor daruri. Notează că peste tot numește simbolică dumnezeiască sfânta lucrare și sfintele daruri și simboale ale celor de sus și mai adevărate.

Acoperită. Așa a spus și puțin mai înainte, că dumnezeiescul dar a rămas acoperit până la vremea împărtășirii, dacă nu se refera la ceea ce e ascuns pentru cei mulți și care stau afară ca simpli laici.

Căci - Cel Unul și simplu. Fiindcă a luat și suflet înțelegător și trup pământesc. (S-a făcut chip din nou, adică a luat firea noastră). Notează că ne facem părtași firii dumnezeiești, odată uniți cu Hristos (cf. II Petru 1,4). Notează și cele despre economie și cine e cel ce s-a făcut văzut și ce înseamnă frângerea pâinii și împărțirea ei.

Culminant, gr. κατ' ἄκρον. Adică printr-o unire culminantă și desăvârșită și finală după ipostasul adevărat.

Întregă, gr. ὁλοβήτων. Nevătămată.

Trebuie - și noi. Notează care e scopul creștinismului.

§13

Aducându-l sub vedere. Vorbește aici despre Domnul nostru Iisus Hristos nu în mod simbolic; l-a numit și viața noastră inteligibilă (νοητήν). Iar expresia *în mod desăvârșit* (παντελεῖ) o folosește fiindcă a luat și suflet înțelegător (νοερόν) și trup pământesc. Și bine a spus: *prin întrupare neamestecat*; căci a rămas Dumnezeu, făcându-se vădit ca om și păstrând însușirile fiecărei firii. Și notează această contra lui Apollinarie. (*Sfântul Maxim precizează mereu în termenii Calcedonului textul lui Dionisie*, n. trad.).

A luat chip din noi. Adică a luat chipul nostru sau firea noastră.

Părtași - ai lui Dumnezeu. Notează că ne facem părtași ai firii dumnezeiești odată uniți cu Hristos.

§14

Cu - mulțumire, gr. εἰς εὐχαριστίαν. Despre Euharistic.

Premmerge transiterii. În general premerge (ἤγειται ἰν loc de προηγῆται); căci întâi trebuie să se împărtășească preotul și apoi să transmită altora. Deci împărtășirea celui ce aduce (jerfa) premerge împărțirii lui către alții.

Învățăturile dumnezeiești. Cum trebuie să fie preotul.

Cei ce se folosesc - cu îndrăzneală. Ceea ce spune este aceasta: precum preotul dacă nu se împărtășește primul de cele slujite este necurat, așa și cei ce învăță pe alții, neîmplinind ceea ce învăță, după spusa Domnului: *Cel ce va face și va învăța, acesta mare se va chema* (Mat. 5,19).

Sfânta rânduială. Legea dumnezeiască.

Nu trebuie să îndrăznească. Teme-te foarte.

Apt. gr. ἁρμοστήν. Adică convenit. Apt numeau

Lacedemonienii pe cel făcut de ei căpetenie a cetăților supuse lor, spre deosebire de căpeteniile ce erau apte (ἁρμοῦσεν) să viețuiască conform legilor. De aceea și Atenienii numeau apti (ἁρμοστές) pe cei ce porunceau să se viețuiască în mod convenit, cum arată clar comicul Plato în drama *Despre soli*. Deci și aici a numit Dionisie în mod propriu apti (ἁρμοστές) pe căpetenia Bisericii, episcop.

§15

Căci prin sfânta. Notează ce înseamnă: *Gustați și vedeți* (Ps. 33,8).

Capitolul IV

I. Despre vele săvârșite în Mir și despre cei desăvârșiți în el

Astfel - spre Cel Unul. Adică spre Cel inteligibil și duhovnicesc.

II. Taina sfințirii Mirului

Înconjurul - cu buna mireasmă. În loc de tămădieră de către episcop a întregii biserici.

Cântare. Adică Sfinte (Dumnezeule) (ἅγιος) și Aleluia. În fața lui. Prin el se săvârșește tot ce e sfânt.

III. Tălcuire duhovnicească

§1

(Bărbaților) sfințiți. Notează cu adevărat cuvântul dumnezeiesc, că bărbații dumnezeiești trebuie să aibă faptele virtuții ascunse de fața slavei.

Forma, gr. ὄγκωμα. Chipul.

De e îngăduit, gr. εἰ θέμις. Drept.

În chip. Deși chipul e cu totul nedeosebit și asemenea cu modelul (arhetipul), ființa lui, zice, este deosebită; căci el este neînsuflețit; și modelul are viață adevărată; dar opera zugrăvului este din ceară și culori. Văzută deosebirea în acestea, identitatea între cele două e unită cu o deosebire (în ființă, n. trad.).

Forma, gr. ἰνδαλμα. Asemănarea.

În mod convenit. Frumuseții dumnezeiești.

Activează, gr. δρῶσι. Lucrează.

Ca să fie văzută. Notează cum înțelege că nu trebuie să facem pompoase faptele noastre bune.

Ale bunei miresme. Adică: Dumnezeu (căci Acesta este *buna mireasmă*), făcând binele adevărat de la Sine, nu se întoarce spre toți, adică nu se întristează din slavă deșartă pentru cei ce nu primesc părerile lui, nici nu caută să aibă slava de la oameni.

§2

Ca de cei ascunși. Am arătat de multe ori în scrierea *Despre numirile dumnezeiești* ce este inteligibil (νοητόν) și înțelegător (νοερόν). Aceasta o spune și aici, că episcopului, care e sfânt, Dumnezeu îi descoperă ca unui înrudit lumina

dumnezeiască, nu prin alt învățator, ci direct (dar episcopul a primit învățătura despre aceasta înainte de-a fi hirotonit episcop, n. trad.). Ci el însuși luminează taina înțelegerii mirului; deci pentru episcop dumnezeiescul mir nu e acoperit, ci cu fața descoperită, după Apostol (cf. II Cor. 3,18) privește Taina; dar cei nedesăvârșiți au nevoie de simboale; de aceea Sfântul Mir al lui Dumnezeu e acoperit de aripi prin ierarhul care mijlocește între popor și cele ale lui Dumnezeu și descoperă simboalele prin explicare. Și numește contemplativi (văzători, Θεωποῦς) pe episcopi, fiindcă și la Elini se numeau contemplativi (θεωποῖ) de către toți cei ce veneau cu întrebări la Dumnezeu despre cele viitoare; și ei aduceau jertfe pentru aceia și se rugau pentru iertarea lor (Sfântul Maxim vrea să arate și prin aceasta că Dionisie a venit la creștinism cu cunoștința unor termeni din religia elină, n. trad.). Neasemănători (ὁνομοίους) îi numește pe cei nedesăvârșiți ai poporului; căci acesta îi este obiceiul lui. (Nici nu se descoperă cei înțelegători, ci rămân nevăzuți în cărți).

Sub ghicirile, gr. σὺν γυμνάτων. Aceste cete se luminează prin ghiciri și simboale, după slăbiciunea lor.

§3

Celor ierarhice. Căci dumnezeiescul care se revărsa prin lucrări nu desăvârșește toate, precum împărțirea de sfântul trup și sânge.

De cele dumnezeiești. Căci toți cei ce răspândesc buna mireasmă se împărțesc de buna mireasmă tainică pe măsura lor.

De la energumeni. Cei demonizați și abătuți spre pofte, despre care vorbește și în capitolul dinainte; iar frică (πτοῖσιν) numește tulburarea, teama, spaima, ratăcirea.

Celor - la o minte. Vorbește de cei aflați în pocăință. **Îi duc**. Înaintare dreaptă și urcuș potrivit sfinților.

Unitari. Numește unitar (ἑνοειδής) pe cel ce înaintază spre Cel Unul sau mintea însăși care vede pe Dumnezeu, de care spune că se și unește cu Cel Unul și se umple de unitatea Acestuia.

§4

Dar ce? gr. τί δέ. Socotește cuvântul ca întrebare. **Căci dacă**. Buna auzire hrănește simțirea și produce plăcere.

Calități lor deosebitoare, gr. κριτικοῦ. Numește calitate deosebitoare (putere distinctivă, κριτικόν) puterea distinctivă sau înțelegătoare a sufletului, pe care dacă nu o curățește cineva de pomirea spre rău, spune că nu va fi în simțirea bunei miresme dumnezeiești.

Îmbelșugat, gr. ὀλβον. Bogat.

Îndulcesc, gr. ἡδόμενοι. În loc de răspândesc buna mireasmă.

§5

Ca minți. Ca îngeri.

Exprimată prin (chipul) celor douăsprezece. Arată ce se exprimă prin chipul aripilor. Notează mărimea Serafimilor.

Teologia. Sfânt, Sfânt, Sfânt (prin această întreită și

neîncetată repetare se exprimă Sfânta Treime, n. trad.).

Mai presus de (toată) răutatea. Notează că Părințele spune că puterile de sus sunt nepărtășe nu numai de păcat, ci și de uitare.

Cunoașterea. Bine a unit știința cu înțelegerea; căci cunoașterea exactă a ceva aduce înțelegerea aceluia.

§6

Așadar - (însușirile). Spune care e însușirea Serafimilor și că a grăit despre ei mai înainte.

(Ordinile ierarhiilor) mai presus de ceruri. Vorbește despre ele în lucrarea Despre ierarhia cerească.

§7

Deci, gr. τὸ μὲν οὖν. Explicarea sfinților Serafimi; ia seama la tot locul, cum ne spune să înțelegem cele scrise în Prooroci despre Puterile de sus.

Numărul înșesit, gr. ἑξαπλῆν θέσιν. Prin numărul de șase arată cele șase aripi.

Primele - și cele mijlocii. S-a spus în cele dinainte cum trebuie înțelese cele dintâi, cele de la mijloc și ultimele Puteri ale celor înțelegătoare.

Chipul. Căci nu au cu adevărat aripi.

Aripilor. Notează cum a înțeles chipurile aripilor Serafimilor și că ei zboară în întregime neavând nimic coborât și umilit.

§8

Iar dacă - fețele. Notează prea frumoasa și minunata explicare pentru ce Serafimi își acoperă fețele și picioarele cu aripile, iar cu cele din mijloc zboară.

§9

Și aceea. Explicarea Serafimilor.

§10

Ființială. În scrierea Despre ierarhia cerească, capitolul VII, a explicat ce este deprinderea ființială la îngeri.

Nu a fost lipsită de cunoștință. Și sfinții îngeri știu că Iisus care sfințește a fost și sfințit, și când și cum.

S-a pogorât. Adică s-a făcut om.

De Tatăl. O spune aceasta pentru că una este lucrarea Sfintei Treimi. Notează dreapta credință incomparabilă a marelui Dionisie și cum a păzit deosebirea între dumnezeirea Domnului Iisus și trup; căci Iisus, care sfințește ca Dumnezeu toate. Același ca om a fost sfințit de către Tatăl și de către Sine însuși, întrucât e și Dumnezeu, și de către Sfântul Duh, cunoscând și treptele îngerești pe Iisus ca pe obârșia sau ca pe cauzatorul și Creatorul lor, fiindcă spun că, deși e sfințit, e neschimbat după ființă; căci e Dumnezeu. Notează că își suu obârșia proprie în actul lui creator.

Serafimi stând împrejurul. Notează pentru ce stau cei înșesit înaripați în jurul dumnezeiescului mir. Spune că Iisus e nedeosebit (neschimbat, ἀποράλλακτον) fie pentru că se aseamănă în toate cu noi prin firea lui, afară de păcat, fie pentru că nu suportă vreo schimbare sau vreo umbră de mutare după dumnezeire, prin faptul că s-a făcut om. Notează întruparea

întreagă pentru cei ce îl declară fără minte omenească, ci numai Dumnezeu (Apollinariști, n. trad.).

Pe Cel Sfințit. S-a spus aceasta mai ales în Epistola către Evrei: *Cel ce sfințește și cei ce sunt sfințiți* (Evr. 2,11).

Ale mirului. Arată pentru ce se toarnă mirul în forma crucii în cristelniță.

Aduce sub vedere. În loc de îl slăvește în chip arătat.

Pentru nașterea - din Dumnezeu - scufundat. Căci a înviat a treia zi, nefiind reținut de moarte.

Nerefinută. A înviat a treia zi nefiind reținut.

Pe cei - în moartea (lui). Căci celor mulți le este ascunsă cauza tainei pentru ce e Botezul în Hristos, pentru ce ne botezăm în moartea lui.

§11

Ca om. Notează și din aceasta că Hristos primește și ca om pe Duhul Sfânt, sfințindu-se. Iar ca Dumnezeu îl dă pe El. Notează și dumnezeirea lui ființială și că a rămas neschimbat.

Prin deprinderea dumnezeirii. Dacă auzind de deprinderea ființială la îngeri, nu înțelegem adăugându-li-se din afară niște calități în mod accidental - precum s-a spus și puțin mai înainte și am lămurit și în scrierea Despre ierarhia cerească, capitolul VII - cu atât mai mult nu vom accepta în Dumnezeu Cel ce este în sens propriu mai presus de ființă, vreo deprindere sau calitate potrivită celor compuse, ci deprinderea e a dumnezeirii ființiale, care are prin fire din ea însăși toate cele bune. Pe lângă aceea, notează că și dumnezeirea nu e însăși ființa, la Dumnezeu, ci slava ființei.

§12

Altar. Spune că și altarul se desăvârșește prin mir, și pentru ce.

Altar este Iisus. Spune că Iisus este altarul; și notează mărimea și înălțimea unui astfel de altar, care este Hristos.

Ardere de tot în chip tainic. Dă de înțeles sfârșitul psalmului 50.

Taina sfințirii mirului. Spune că s-a numit Taina sfințirii Mirului; și pentru ce.

(Sfințește) ca lucrare a lui Dumnezeu toate. Ceea ce spune e aceasta: toată arătarea și lucrarea dumnezeiască este prezentă prin simboale; și arată simbolul următor al cuvântului aleluia al proorocilor.

Cei ce (cunosc) limba evreiască spun. Observă că aceasta e contra Acefalilor.

Arătare a lui Dumnezeu. Arată ce psalm e indicat și e vădit că unul din cele ce se termină cu Aleluia.

Capitolul V

I. Despre sfințirile preoțești
(despre treptele, puterile și lucrările lor)

§1

Deosebirile. Le numește pe acestea slujbe repartizate pentru că fiecare treaptă ierarhică are în mod distinct slujirile ei preoțești, ca repartizate ei, peste care nu poate

trece; căci e vădită slujirea diaconului; și, la fel, a celorlalți. Iar puterile și lucrările acestea au același înțeles, fiindcă arată același lucru; căci de cei cărora li se permite să curățească și să lumineze, se spune că au puterea să o facă aceasta în chip învățătoresc (didactic); dar se poate și deosebi între ele, întrucât puterile pot fi înțelese ca daruri și vrednicii duhovnicești, iar lucrările sunt slujiri; iar sfințirile (desăvârșirile) le vom înțelege pentru trepte sau hirotonii.

Împărțirea. Lămurește în cele următoare care e împărțirea întreită și care întreita treaptă a celor superioare; despre ele a vorbit și mai înainte, în primul capitol al scrierii prezente; și notează că în ierarhia bisericească este o împărțire întreită, și care este.

Sfânta noastră tradiție se împarte

în Taină; căci în	în inițiat-	în inițiat.
aceasta stă	tor.	
desăvârșirea,		

§2

Preasfânta. Care este ierarhia din ceruri; și că Taina ierarhiei cerești este cunoașterea și deprinderea după putere în cele ale lui Dumnezeu. Cei ce inițiază în ea sunt primele trepte; iar cele ce se desăvârșesc după ele sunt treptele inițiale și învățate.

După - aceea. Arată care este ierarhia celor două popoare.

Cea după Lege. Despre ierarhia cea după Lege.

Nu e ușor de distins. Notează că spune că nu e ușor de înțeles și de distins sensul și alegoria poruncilor Legii.

Lucrarea acestei (ierarhii) după Lege. Arată care e lucrarea desăvârșitoare a Legii.

Inițiat și călăuzitor. Ai lui Moise deci.

Explicând-o cu sfințenie. După spusa: *Vezi să faci toate după chipul arătat ție în munte* (Leș. 25,40).

Mai desăvârșită. Spune despre noua ierarhie a Bisericii că este împlinirea celor după lege. Aceasta o spune și Apostolul în Epistola către Evrei; și Domnul: *N-am venit să stric Legea, ci s-o împlinesc* (Mat. 5,17).

Prin locul ei de mijloc. Notează că ierarhia bisericească este la mijloc, între ierarhia cerească și cea a Legii și că comunică cu amândouă, cu una prin Duh, cu alta prin literă, adică prin simboale.

În mod întreit. Cum e împărțită în trei trepte.

Slujitorilor îndumnezeiți ai sfințelor, gr. θεοειδεῖς τῶν ἱερῶν. Adică în sfânta cunoștință, în învățatori și în cei pe care îi învață.

Dintre (cele trei trepte ale ierarhiei) celei pentru noi. A îngerilor.

Se împarte lucrarea sfântă a desăvârșirilor		
în curățire,	în inițiere,	în desăvârșire.
Ordinea sfințelor lucrări (ierurgii)		

în curățirea celor	în lumi-	în desăvârșirea
nedesăvârșiți (a	narea	celor luminați.
celor nebotezați),	celor	
	curățiți,	

Și cei ce se desăvârșesc

în cei curățiți. în cei lu-
minati. în cei
desăvârșiți.

§3

Putere. Privește în acestea, clar arătată, împărțirea întreită a ierarhiei.

(Ordinul) sfinților slujitori. Despre cei ce desăvârșesc.

Să curețe. Ce înseamnă a curăți și ce a lumina și ce a desăvârși, a spus în scrierea *Despre ierarhia cerească*, capitolul III, despre scopul ei; și o va spune și aici mai departe (zice: *aceasta e întreită*).

În desăvârșire. Prima stă în a curăți pe cei neinițiați (nebotezați); cea mijlocie, cea prin care inițiază; ultima, în a desăvârși numai.

Primă. În loc de treimea treptelor subordonate.

Întreită. Ce este întreita putere a preoților.

A sinaxei. Legată de *dovedindu-se* (ἀποδειχθείσης).

Dar acum. Căci cu ajutorul dumnezeieștilor Scripturi ne curățim și ne iluminăm pentru nașterea din Dumnezeu; iar din sinaxă (liturgie) și din sfințirea mîrului ne desăvârșim prin cunoaștere. Observă și acum indicarea împărțirii întreite.

Cinul preoțesc se împarte

în cel în cel în cel
curățitor, luminător, desăvârșitor.

§4

Căci oare nu vedem și (substanțele) sensibile. Prin sticlă privim soarele, ceea ce a spus și mai sus, și în foc se poate vedea lumina, primul luminând prin corpuri subțiri și străvezii și pe cele mai groase și neluminate, iar focul arzând printr-o materie ușor de aprins încălzește și lăile inapte să fie arse.

Să lumineze. E vorba de lucrarea ierarhului.

Văzătoare de Dumnezeu. Observă că ierarhul e iluminat primul spre vedere. Apoi transmite celor de sub el; apoi desăvârșeste pe cei cărora le transmite iluminarea.

Acestor (prime) - le aparține. Trebuie înțeles că le aparține în comun; căci se spune pentru toți cei din acel loc.

§5

Este prima. Observă că ea este prima și ultima.

Puterea treptei ierarhului. Despre puterile treptelor. Trebuie înțelese cele de față în sensul că toate cele săvârșite preoțește au o legătură cu ierarhul, întrucât el lucrează acestea prin treptele de sub el; totuși, în mod deosebit i s-a rânduit ierarhului spre lucrare proprie și nu prin slujirea altora, sfințirea mîrului și sfințirea altarului și hirotonirea celor ce aparțin cinului preoțesc; pe acestea le-a numit chipuri ale puterii dumnezeiești desăvârșitoare. Iar întregime (ολότητα) numește toate treptele, cum explică îndată.

Iar acestea sunt. Adică cele ce prefac sfânta pâine în trupul lui Hristos și potirul în sfântul sânge și apa în sfânta curățire și pe cel neluminat (nebotezat) în fiu; și la fel toate celelalte.

Căci deși (se săvârșesc) - de către preoți. Notează că

a sfinți și desăvârși mîrul nu aparține și presbiterilor, pe care îi numește și preoți; dar nici a sfinți altarul, ca să se aducă jertfa Domnului pe el; nici a hirotonii. Acestea le face numai ierarhul; fără de ele presbiterul nici nu va boteza, nici nu va aduce jertfa, ci va împlini sfințele lui lucrări pe temelul celor săvârșite mai înainte de episcop.

Sfințirea. gr. ἁγιστεῖν. Hirotonia.

În mod unic. gr. ἐνιότης. Sau deosebit.

§6

Științele. Puterea de învățare a Tainelor aparține ierarhilor.

Iar (treapta) - preoților. Arată care e treapta preoților sau a presbiterilor.

Lucrează. Adică treapta preoților.

Iar (treapta) liturgilor. Arată treapta liturgilor sau a diaconilor.

Curățește. Cum curățesc diaconii.

De aceea - la sfânta. Explicarea curățirii. Notează că aparține diaconilor să dezbrace și să descalțe pe cei ce se botează și să-i întoarcă spre apus și iarăși să-i mute spre răsărit.

De aceea - la (ușile) sfinte. Notează că atunci diaconii păzeau ușile, iar acum ipodiaconii.

§7

Ni s-a arătat prin urmare. Recapitulare.

Dar (treapta) ierarhică. Că episcopul face și cele ale treptelor inferioare și cei dintâi fac cele ale celor de al doilea și ale celor de după ei. Dar nu și invers, cei de al doilea - cele ale celor dintâi.

Să se urce la - îngâmfare. Nici unul nu trebuie să îndrăznească cele ale celor mai mari.

Chipuri - preoțești. Arată ale cui chipuri sunt treptele preoțești, care lucrează cele de la Dumnezeu pentru oameni.

Căci deoarece. Despre treptele cerești, cum sunt sfințite de Dumnezeu.

II. Taina sfințirilor preoțești

Ierarhul. Hirotonia episcopului, presbiterului și diaconului.

Cu amândouă picioarele. Acum se desăvârșeste altfel.

Cu unul din picioare. E nesigur cu care picior.

Pentru fiecare. Notează că cel hirotonit trebuie săruțat de toți cei din altar.

Sfânta anunțare. gr. ἀνάρρησις. Anunțarea e ca o manifestare de veselie în numele lui Dumnezeu; căci pecetluindu-l, arhierul care-l hirotonește spune numele lui Dumnezeu: Se pecetluiește cutare din presbiter în episcop în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh; la fel și la presbiter și diacon.

III. Tălcuire duhovnicească

§1

Căderea. gr. ὑπόπτωσις. Căderea este ingenuncherea. Anunțarea (ἀνάρρησις), ceea ce se numește acum vestirea.

Anunțarea. Anunțarea la hirotonii, ca cea pentru episcop: Pentru sfântul părinte Episcop acesta. La pres-

biter: Pentru acest presbiter. La diacon: Pentru fratele nostru diaconul acesta. Se numește anunțare, pentru că prin ea se vestește hirotonia: Harul dumnezeiesc prohișește (promovează) pe hirotonit de la aceasta, la aceea.

§2

Deci. Urmează explicarea.

§4

Spre (viața) bărbătească. Observă viața bărbătească a lui Iisus și nepăcătoarea obârșicie dumnezeiești.

§5

Anunțare. Arată care e anunțarea.

Nici - frate. E frumos și necesar și sigur că nici frate nu e cineva fără Dumnezeu.

Sfințitor dumnezeiesc. Ca om, Hristos s-a făcut și arhieru. Notează aceasta împotriva Acefalilor și Nestorienilor.

De aceea și El. Notează când au fost hirotoniți ucenicii ca preoți și că Iisus, deși era Dumnezeu, n-a hirotonit El, ci a făgăduit să trimită de la Tatăl pe Duhul Sfânt când li s-a arătat lor ca limbi de foc.

Obârșia sfințirii. Numește așa pe Domnul după dumnezeire.

(Corifeu) ucenicilor. Sfântul Petru, adică împreună cu ceilalți, fiindcă au promovat (prohișit) pe Maria ca Apostol.

Despre (sorțul) dumnezeiesc. Notează ce spune despre sorțul căzut pe Maria și ce înțelege prin aceasta.

Căci eu socotesc că Scriptura. Cuvântul din *Faptele Apostolilor* despre acestea l-am aflat în unele cărți, fiind așa: *Și le-au dat lor sorți*, iar în altele: *Și le-au dat sorții lor*. Le-au dat lor (αὐτοῖς) e de acord cu ce spune dumnezeiescul Dionisie, întrucât sorțul indică un simbol al descoperirii sau lucrării Sfântului Duh, lucrare venită peste cel arătat prin sorți; de aceea și despre Iscarioteanul spune preamarea Petru: *A luat deci cu noi sorțul slujirii acestuia* (Fapt. 1,17), deși avem obiceiul să socotim că nu prin sorț a ales Domnul pe Apostoli.

§7

Iar ierarhul. Despre episcop, pentru ce se pun numai pe el Sfintele Evanghelii.

Lucrearea dumnezeiască, arătarea dumnezeiască. Mai trebuie înțelese: cele ce sunt (ὕπαρχοντα); fraza e compusă de multe ori cu lipsa unor cuvinte. Notează că episcopul se împartășește de toate favorurile dumnezeiești.

Sfânta vorbire. gr. ἱερολογία. Explicarea.

Iar - preoților. Despre presbiteri.

§8

Ingenunchierea - însă. Ce înseamnă ingenunchierea.

Cele trei (trepte) ale celor sfințiți. gr. αἱ τρεῖς τῶν ἱερωτῶν. Adică a ierarhilor, a preoților și a liturgilor (diaconilor).

Peste cele trei (trepte) ale celor conduși spre

desăvârșire. Adică a celor curățiți, luminați și desăvârșiți prin vedere (cunoaștere) spirituală.

Treapta liturgilor. Despre diaconul care își apleacă un singur picior.

Iar preoții. Ce înseamnă plecarea ambelor picioare ale preoților.

Amândoi genunchii. Ce înseamnă că ierarhul își apleacă amândouă picioarele; și pentru ce se pune Evanghelia pe capul lui.

Capitolul VI

I. Despre treptele celor ce se desăvârșesc

§1

Treimea celor ce se desăvârșesc. Treptele ce se desăvârșesc sunt trei.

Spunem deci. Care sunt cei ce se curățesc și cum.

Mulțimea celor excluși. Aceștia sunt catehumenii, cei în curs de pocăință și cei tulburați; în cele următoare se arată deosebirea celor în stare de pocăință.

Una. A celor ce au păcătuit și se află în curs de pocăință după Botez.

Alta. A celor ispițiți, tulburați prin ispitire.

Alta. A celor ce s-au întors de la erezii și de la neînfrânare.

Alta - cea mutată. A celor ce nu s-au întors deplin de la neînfrânare spre sfințenie sau a catehumenilor.

§2

Treapta de mijloc. Poporul credincios.

(Treapta) celor curățiți de toată. Toată curățirea poporului.

Treptele celor ce se curățesc se împart în cei scoși de la cele sfinte,

poporul credincios,

monahii sau terapeuții.

(Treapta) poporului sfânt. Notează că treapta de mijloc se numește poporul sfânt sau cei ce au în tagma laică starea în afără de orice certare. Iar treapta mai înaltă decât toate numește pe monahi sau pe terapeuți.

§3

(Ordinul) - monahilor. Măsurile stării monahale.

Tămăduitori. Pentru ce s-au numit monahii terapeuți (θεραπευταί).

Unitară. Ce este viața neîmpărțită și unitară.

Sfintele (concentrări) ale celor împărțite. Numește împărțite cele ale vieții trupesti.

Într-o monadă asemănătoare celei dumnezeiești. Cum se desăvârșeste monahul (cel singuratic) și pentru ce monahul are o desăvârșire și o chemare și o stare specială.

II. Taina desăvârșirii monahale

Preotul. Notează că numește pe preot și nu pe ierarh și că potrivit acestui cuvânt al Părintelui nu episcopul trebuie să dea schima monahului (să introducă în monahism, n. trad.), ci numai preotul.

Împărțită. E vorba de cele împărțite și mult divizate ale vieții trupesti, ca cele ale negustoriei și ale multelor obligații. Iar *închipuirea* socotește poftele cugetate și chipurile patimilor.

Îl tunde. Cum se tunde monahul.

Întreiu. Notează că vorbește de ipostasul întreit.

III. Tâlcuire duhovnicească

§1

Ordinul monahal. Pentru ce spune monah și care e starea și îndeletnicirea monahală.

§2

Renunțarea, gr. ἀποτυχῆ. Ce e renunțarea.

De aceea multe. Notează acestea contra Lambertianilor sau Masalianilor și Adelfianilor, a Marcioniților, care nevoindu-se în mod extrem numai trei ani, după aceea trăiau cu atâta nepăsare timpul celălalt al vieții lor, încât săvârșeau cu toată libertatea orice lucru nebunesc: căci se rostogoleau în curvii, în lăcomia pântecului și, simplu vorbind, în toate desfrânările, afirmând că le fac acestea în chip nepătimas; și suferind cu nesimțire împătimită și pătimind de cele ce le veneau de la ei și de la demonii ce locuiau în ei, erau stăpâniți de nebunie ca de o boală și mai degrabă se bucurau, decât să lupte împotriva ei.

Interzise. Notează că multe i se interzic monahului să facă, peste care laicii stăpânesc. De pildă, căsătoria, armata, negustoria și altele, pentru care laicul nu e osândit.

§3

Tunderea părului. Ce e tunderea.

§4

De mai înainte. Ce înseamnă a-și schimba haina.
Și toți. Ce înseamnă sărutarea.

§5

La dumnezeiasca (împărțire). Ce înseamnă a se împărtași îndată.

Se împărtașește. Pentru ce cei hirotoniți se împărtașesc îndată.

Se dă (împărtașirea) - de către. După hirotonie toți se învrednicesc la fel de Tainele dumnezeiești, care arată familiaritatea și unirea cu Dumnezeu.

(Sfintele) lucrări desăvârșitoare (sunt) curățirea. Ce înseamnă lucrările desăvârșitoare.

Treapta. Iată că și aici Părintele a învățat mai clar care sunt treptele superioare, de care s-a vorbit mai sus.

§6

Dar vei spune. Că nu este în cer cineva care se curățește; și despre îngeri.

Este vreo (ceată) cerească. Notează că nu e nici o pută în vreuna din Puterile cerești, cum socotește Origen și cei ce cugetă ale lui (aceasta e un text în care Sfântul

Maxim îl critică pe Origen cu numele, câtă vreme în Ambigua îl critică fără să-l numească, n. trad.). Căci ei spun că pe măsura abaterii, fiecare din cetele cerești a primit una sau alta din numiri și din trepte și a fost legată în trupuri mai subțiri, spre pedepsirea abaterii lor spre rău; dar ele sunt minți cu totul curate și netrupești, cum au fost create de la început. Că Puterile cerești sunt netrupești, în chip felurit ai cunoscut din cele dinainte. Și nici una din mințile cerești n-a fost prinsă în păcat după caderea demonilor; căci aceasta n-am cunoscut-o nici din dumnezeiasca Scriptură și nici vreunul din Părinți înțelepți de Dumnezeu n-a spus-o. Iar acest Părinte spune, spre învățatură, că sunt atotcurate și fără pată și n-au nevoie de curățire, căci dacă acceptăm că în vreunele din ele s-a ivit vreo pată, acelea au trecut la starea puterilor contrare; deci celelalte sunt fără pată și prin urmare n-ar avea nevoie de curățire. Și că așa este, a arătat-o clar. Căci exprimând propria opinie contrară și adevărată, a adăugat: *Iar dacă cineva*, în loc de: *dacă cineva ar spune* că vreunul s-a abatut și a căzut din ceata sa, eu nu spun (aceasta) ei dimpotrivă, (spun) că rămân pururea cu totul curați, fiindcă altfel ar cădea din starea lor. Deci să nu socotească cineva din aderenții lui Origen că spusa de față e de acord cu opinia abătută de la credință a aceluia, spunând că se produce pururea o cădere și o revenire și iarăși o cădere a minților cerești, cum zice Origen în prima scriere din Περὶ ὀρχῶν: „Socotesc că orice rațiune arată că tot ce e rațional poate proveni din tot ce e rațional”. Și după puțin adaugă, zicând: „După sfârșitul tuturor, iarăși se întâmplă o curgere și o cădere”. Iar Evagrie, în capitolul 78 al sutei a doua, zice: „Fiecare ceată a Puterilor cerești constă fie din cele de jos, fie din cele de sus și din cele de jos”. Și în capitolul 19 al acelei sute zice: „Din starea îngerească și arhanghelească se produce starea sufletească; iar din cea sufletească cea demonică și omenească; iar din cea îngerească iarăși apar îngeri și demonii” (după această concepție toate se pot preface prin voință în toate, având toate o esență comună; aceasta înseamnă în fond că nu mai e o deosebire între bine și rău; deci nu mai e un Dumnezeu care nu poate fi decât bun; e o concepție panteistă, n. trad.).

(Ființelor) mai de jos. Care este curăția și ordinul celor cerești. Curăția Puterilor cerești este iluminarea spre o cunoaștere mai desăvârșită. Notează că înaintează spre cunoștință și că despre demoni nu se spune că se curățesc, după cum spun unii că și (demonii) se mântuiesc cu sfinții într-o apocatastază (restabilire) de ei închipuită.

Astfel și (treptele) luminătoare. Notează despre îngeri cum se luminează și se desăvârșesc.

Capitolul VII

I. Despre cele ce se săvârșesc pentru cei adormiți

§1

Tot așa (plecând) spre. Nu în aceleași locuri sunt duși toți cei ce se sfârșesc; și despre înviere.

Învieria întreagă. Adică cu trupul.

Pentru că (sufletele). Vorbește despre drepți.

Iar (puterile) curate ale. Despre învierea trupurilor.

Învieria și judecata celor ce au slăvit

unii spun că sufletul se va scula împreună cu trupul, cum ar fi creștinii;	alții, fără trupuri;	alții, cu alte trupuri, străine, și vor avea o viață cu acum.
--	----------------------	---

Dintre morți

unii vor fi sfinți,	alții, întinați.
---------------------	------------------

Căci - unite. Căci trupurile se unesc cu sufletele. Notează că vorbește de învierea întreagă.

§2

Cei nesfințiți. Despre moartea păcătoșilor și ce socotesc Elinii că sunt după moarte; expune părerile lor. Unii dintre ei, cei mai neraționali, mărturisesc că nici sufletul nu e nemuritor. Dintre aceștia este și Vias, dar nu Prieneus, ci altul; ei spun că și sufletul e muritor și se desface, ca și trupul, și merge în nonexistență (în neființă). Alții, chipurile, mai raționali, filosofând despre nemurirea sufletului, ca Platon și cei la fel, spun că după moarte trupul nu se va compune într-o ființă, nu se va mai înlocui în veci în compoziția ce-a avut-o; ei spun că nu se va mai compune, fiindcă materia e nevrednică de a se înveșnici împreună cu sufletul și numai sufletul este nemuritor. Aceasta o spun în mod diferit și ereticii, ca cei ai lui Simon Magul, Menandru, Valentin, Marcion și Manes; iar acum cei ce provin din miturile lui Origen; dar acestea nu sunt dogme. Priviți pe cei cu care voiesc să fie numărați și ce opinii absurde unesc cu credința fără prihană a creștinilor cei ce nu cunosc pe Dumnezeu și nu cugetă cele ale oamenilor.

Trupurile. Adică va fi numai învierea sufletelor, fără trupuri.

Care începe încă de aici. E ceea ce spune Apostolul, că arvuna și dovada învierii de obște cu trupul s-a făcut în Domnul nostru Iisus Hristos; și că în El s-a ascuns viața noastră, care se va arăta în Dumnezeu ca nașterea din nou.

Sufletelor - însoțitoare. Au fost atunci unii eretici, ca cei din jurul lui Simon Magul și cei împreună cu el, care vorbeau de un trup eteric, care va coexista cu sufletul. Trebuie știut că și Origen spune același lucru într-una din scrierile lui. În altele îl neagă și pe acesta, dogmatizând că toată firea trupestă merge în nonexistență. Citește cele scrise de sfântul mucenic Metodju și de Olimp din Adrianopole, episcopul Lichiei, împotriva lui despre înviere și de Antipatru, episcopul Bostrelor și vei afla de fanteziile mitice și aiurite ale lui.

Preafericita. Le spune acestea cugetând, socotesc, la Papia, care a fost atunci episcop al Ierapolei Asiei și contemporan cu dumnezeiescul evanghelist Ioan. Căci acest Papia, în a patra din cărțile sale Κριτικῶν, explică plăcerile datorate mâncării, în stare de înviere; în această dogmă a crezut după aceea Apollinarie, cum se vede în scrierea lui pe care o numesc unii anul o mie

(χιλίωντοετηρίδα). Cum ar fi deci după aiurelile unora, (atribuite) lui Apollinarie scrierile Sfântului Dionisie, care anulează pe Apollinarie? Dar și Irineu al Lugdunului (de Lyon) spune în capitolul V al scrierii *Împotriva ereziilor* (Κατὰ αἰρέσεων) același lucru și aduce ca martor al celor spuse de el pe numitul Papia.

Venind la sfârșitul. Înfricoșătoare și foarte înspăimântătoare sunt sfârșiturile păcătoșilor.

Cu alți ochi. Vorbește de alți ochi ai minții, care e mai curată, privind la cele din iad și întorcându-se spre așteptarea gheenei, în care nu crezuse înainte; de aceea se tulbură și se teme de moarte, cugetând de nu cumva sunt adevărate pedepsele de jos; deci și păcătoșii se scoală în trup.

II. Taina săvârșită pentru cei adormiți

Adunând. Despre preoții ce mor.

Dintre sfințiți. Despre monahi, drepți și laici.

În dumnezeieștile. Notează ce se citește și ce se cântă la monahii și mirenii adormiți. Spune că diaconii cântă cântări mărturisitoare și pline de putere; cântările întăresc făgăduințele nemincinoase mai înainte citite despre înviere.

III. Tâlcuire duhovnicească

§1

Conduși și luminați de Iisus. Adică spre viața și locul celor adormiți.

Pentru această - dumnezeiască. E propriu dreptății să dea locul potrivit vieții.

Sfântă rugăciune. Pentru ce se face rugăciunea.

§2

Dumnezeieștilor. Pentru ce sunt cântările și citirile. Notează care era vechea rânduială pentru cei adormiți.

§3

Observăm că. La slujba pentru adormiți nu ies nici energumenii, nici cei în stare de pocăință, ci numai catehumenii; și pentru ce.

Catehumenii. Nimic nu e mic în Tainele noastre, ci toate sunt mari; comparate între ele au o deosebire în mărime. Căci față de cele săvârșite pentru cei adormiți, Tainele Băii, Luminării dumnezeiești și Împărtașaniei sunt cele mai mari și de neocomparat; de aceea s-au și numit mici cele pentru adormiți; dar nici de acestea nu sunt vrednici catehumenii.

Căci se vor vătămă. Acestea sunt conforme celor spuse în *Corinteni* de Apostol (1 Cor. 11,27) despre cei ce se împărtașesc cu nevrednicie; aici spune și că ei disprețuiesc dumnezeieștile Taine.

§4

Rugăciunea. Notează că se roagă.

Slăbiciunea omenească. Adică păcatele subțiri.

§5

Pe măsura înțelegerii. gr. ἀναλόγοις σημασίαις. Adică înțelesurile și numele ne sunt comunicate pe măsura cunoștințelor și obișnuințelor noastre și nu mai presus de înțelegerea noastră.

De realitatea lor. Adică bucuriile de acolo le-a numit Dumnezeu după cât putem să le înțelegem din cuvintele și numele cunoscute de noi, când a spus că nu este acolo întristare sau boală sau durere sau suspin, ci lumină; dar nu acestea sunt bunătățile de acolo, ci sunt cu adevărat necunoscute și neînțelese acum de noi: *cele ce ochiul nu le-a văzut* și cele următoare; dar din cele ce le cunoaștem, ne dă pilde ale fericirii. Notează că folosește cuvântul sâmurile lui Avraam și Isaac și Iacob (cf. Mat. 8,11).

§6

Pentru ce are nevoie. E nedumerit în privința rugăciunii făcute de ierarh pentru cei adormiți în păcate.

Rugăciunile dreptilor. Observă că rugăciunile dreptilor îi folosesc aici și după moarte numai pe cei vrednici de ocrotirile lui Dumnezeu, fie că sunt vii, fie că au decedat, dar nu pe cei păcătoși și vrednici de osândă.

Sau ce (a folosit) - de la Samuil? Nici pe Saul, care era foarte rău, nu l-a folosit Samuil rugându-se, nici pe Evreji care erau păcătoși. Moise. Căci a spus Dumnezeu către acesta: *Nu te ruga pentru poporul acesta!*

(De lumina) soarelui. Vezi să nu socotești că spune că soarele își dăruiește luminile lui; căci cum ar dăruia, fiind neînsușit? Fiindcă darul e al libertății; ci spune această printr-o oarecare personificare. E ca și când ar presupune cineva că soarele zice: Eu dau ochilor tari lumina. Apoi cineva cu ochii slabi ar zice: Dă-mi și mie, căci sunt tare; apoi primind raza și ceea ce a văzut a pierdut. La fel păcătosul, cerând dreptului să se roage pentru el; căci pierzând păcătosul vederea, chiar primind raza rugăciunii dreptului, nu o lasă pe ea să lucreze cele după fire și să lumineze, ci își primește sieși întinerie și nu se bucură printr-o viață curată de darurile lui Dumnezeu, depărtându-se sau despărțindu-se de poruncile luminatoare ale lui Dumnezeu; căci cel ce păcătuiește disprețuiește legea lui Dumnezeu și de aceea nu se va folosi întru nimic de rugăciunea dreptului. Iar că așa înțelege cele despre soare, o arată și în capitolul IV din scrierea *Despre numirile dumnezeiești*.

Folositoare. Că și când folosește rugăciunea dreptului numai pe cel viu; spune că folosește pe cel ce se pocăiește, potrivit Apostolului: *Plânge cu vei ce plâng* (Rom. 12, 15). Și când se împlinește și cuvântul Scripturii: *Mult poate rugăciunea lucrătoare a dreptului* (Iac. 5,16); iar aceasta are loc prin pocăința celor ce au nevoie de rugăciune. Căci dacă unul, adică dreptul, zidește și unul, cel ce nu se pocăiește, dărâamă, lucrul rămâne neîmplinit, cum am aflat din pilda lui Saul și Samuil.

Având și o deprindere sfântă. gr. ἔχειν ἑρπὺν ἔχων. Este numită aici dispoziția vieții proprii spre virtute. Iar susținător (σὺλλήπιτορας) în loc de ajutor.

Vorbirea. Nu ne oprește, simplu. Parintele de a porni la vorbirea cu Dumnezeu și a cere prin noi înșine de la Dumnezeu cele bune și mântuitoare, știind pe Apostolul care poruncește să ne rugăm neîncetat (cf. 1 Tes. 5,17); și

nu vrea ca cineva stăpânit de mândrie să disprețuiască pe sfinți și să socotească ca fără preț rugăciunile lor (*cele spuse aici se potrivește sectelor neoprotestante, n. trad.*).

Dar despre. De aici începe să spună că rugăciunea folosește pe cel mort; și notează că și înainte de aceasta s-a ocupat cu această temă.

§7

Trecând - cu vederea. Ce păcate ale noastre trece Dumnezeu cu vederea prin rugăciunea și cererea preotului.

Cere. Ce cere preotul.

Celor de față. Adică celor drepti și cuvioși.

În viața dumnezeiască. Adică toate câte le va cere dreptul episcop în mod drept, după rânduiala, le va lua, dar pentru cel drept; căci s-a spus Sfântului Petru: *Oricâte vei lega pe pământ și cele următoare* (Mat. 16,19); prin imitarea Sfântului Petru, au aceasta și episcopii, cum spune după puțin. Notează mărirea și înălțarea și curăția ierarhiei.

De aceea - (pentru cei) - lipsiți de curăție. Notează că nu le cere acestea pentru cei păcătoși.

Izvorul Tainelor. Adică Duhul dumnezeiesc.

Cereți și. Spusa luată din *Epistola lui Iacob* ne învață că nu trebuie să se facă rugăciune pentru vreă persoană sau pentru vreun lucru rău.

Au - puterile despărțitoare. Despre neîmpărțirile și despărțirile de ierarhi; vorbește de puterile cunoscătoare date lor de Dumnezeu pentru cercările și judecățile prin care separă pe păcătoși de cei drepti sau pentru reprimirea lor.

Pornirile - neraționale. Notează că dacă ierarhul separă (excomunică, afurisește) contrar scopului lui Dumnezeu, judecata lui Dumnezeu nu-i urmează; căci acestea trebuie să le facă după judecata lui Dumnezeu și nu pentru voia proprie.

Duhul. Notează ce a dat apostolilor Duhul Sfânt, daruit lor după înviere prin suflarea Domnului.

Celui ce a fost luminat. Sfântului Petru.

Acela și tot. Cum trebuie înțeleasă spusa Evangheliei: *Orice vei lega și următoarele* (Mat. 16,17).

Sfântă. Numește sfântă spusa: *Tu ești Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui viu* (Mat. 16,16); aceasta trebuie notată contra Vasilienilor, Nestorienilor, Pavlicienilor și celor asemenea.

§8

Naștere din Dumnezeu, de dinainte. Prima ungere cu sfântul untelemn se face peste cei botezați; ultima peste cei adormiți.

Atunci. Pentru ce se face ungerea cu untelemn peste cei botezați și pentru ce peste cei adormiți.

§9

Împreună cu. Fiecare suflet are trupul lui, prin care ia și răsplătirile; de aceea amândouă se împărtaşese de cele sfinte; *sunt dăruite* îndeobște *ambelor*.

Împărțirile de cele dumnezeiești. Așa e rânduiala dumnezeiască.

Omul întreg. Notează că numește omul întreg pe cel ce constă din suflet și trup, cum arată înțelegerea și cunoștința curată; și numește mântuirea întregă pe cea

a sufletului și trupului. De aceea trebuie notate acestea, ca atunci când va spune prin alte cuvinte că *Iisus cel mai presus de simț s-a înălțat în întregime ca noi*, să înțeleagă înomenirea din suflet mintal (înțelegător) și trup.

§10

Invocările sfințitoare. gr. τελεστικὸς ἐπικλήσεις. Numește invocări rugăciunile de la hirotonie. Notează pentru ce le-a lăsat sub tăcere pe acestea sau sfintele invocări și lucrările lor.

Să fie scoase. gr. ἐξάγειν. Să le facă publice.

§11

Pruncii care nu (înțeleg) încă. Notează ce spune Parintele despre Botezul pruncilor. Acestea le-a scris răspunzând Sfântului Timotei, care l-a întrebat; ceea ce face vădit că și cele de mai înainte și celelalte tratate le-a

scris către cei ce au întrebat.

Sfintele tradiții. Erau și atunci unii care râdeau de Tainele noastre, ca și de botezarea copiilor care nu pot grăi și pentru care se leapadă cei ce-i aduc și săvârșesc pentru ei (simboalele). Aduce ca apărare împotriva răsului acelora faptul că *nu toate sunt cunoscute tuturor*. Notează că și ingerii ignoră multe.

Ștute. gr. ἐπιστητάς. Cunoscute.

Căci spun. Notează cum a preluat de la cei dinainte de el cele despre prunci.

Învățători. Numește învățători (καθηγεμόνας) pe apostoli.

Bun - în cele dumnezeiești. Notează cum e predat pruncu de părinți, când e botezat, unui naș (primitor) introdus în cele dumnezeiești, spre o sfântă creștere.

Povățitor. Notează că numește și pe naș învățator.

Înălțată. Adică viața.

NOTE

la

IERARHIA BISERICESCĂ

Capitolul I

45. De aici a luat Sfântul Maxim numele de mistagogie pentru Sfânta Liturghie. Prin toate lucrările lor, treptele ierarhice urcă pe cei mai de jos în trăirea tainelor lui Dumnezeu. Cunoașterea lor, trăirea lor e totodată o trăire a lor ca taine mai presus de cunoaștere. Sfințenia și taina sunt cele două aspecte ale realității dumnezeiești trăite de cei ce se apropie de Dumnezeu. Cunoașterea lui Dumnezeu este astfel cunoașterea lui ca taină, ca mister nemărginit și producător de sfințenie în cel ce se împartășește de ea. De altfel, sfințenia însăși este o taină. Cel ce caută să explice totul rațional alungă nu numai taina, ci și sfințenia. Iar taina și sfințenia sunt proprii persoanei. Dumnezeu ca Persoană le are prin Sine în mod nemărginit și omul și le însușește întrucât cunoaște și trăiește pe Dumnezeu ca existență personală. Prin aceasta se cunoaște și pe Sine ca taină și își descoperă și dezvoltă taina și sfințenia. Persoana lui Dumnezeu mi se descoperă ca taină și întrucât o adâncă sfială mă oprește să pătrund deplin în ea. E simțirea ce mi-o inspiră și persoana semenului. Nu pot intra deplin în existența personală a lui Dumnezeu, pentru că mi se revelează ca o Sfântă a Sfințelor, cum într-un grad redus mi se revelează așa și persoana semenului.

Persoana lui Dumnezeu e o Sfântă a Sfințelor și de aceea e ascunsul în care nu pot intra. Când mi se pare că am intrat, nu mai sesizez sfințenia ascunsă a lui, cum nu mai sesizez nici această calitate a semenului. Trebuie să mă fac sfânt ca să mă pot apropia de taina lui Dumnezeu și să mă umplu de o „delicatețe sfântă”, cu să cunosc real persoana semenului. Prin aceasta devine omul preot. Preoția este egală cu sfințenia. De aceea se spune preotului în grecește *lepeŭc* (cel sfințit). De aceea numai Dumnezeu poate face pe om preot sau sfințit. Preoția are izvorul în Dumnezeu. Cel mai sfânt s-a făcut ca om Iisus Hristos, având umanitatea unită cu dumnezeirea în aceeași Persoană. El este arhiereul suprem al oamenilor către Dumnezeu. El este obârșia și țința ierarhiei. Tindem să ajungem cât mai aproape de Dumnezeu, uniți cu Hristos ca om. Dar sfințenia implică nu numai taina lui Dumnezeu, ci și adevărul. Căci adevărul nu e superficialitatea rațională mărginită. De aceea Dionisie numește adevărul sfânt.

46. Dumnezeu ca sfânt și ca izvor al ierarhiei ce conduce spre El este totodată frumos (sau armonios), înțelept și bun. Prin acestea atrage și acestea sunt motivele pentru care se comunică. Toată ierarhia trebuie să aibă acestea în diferite grade, ca să atragă și ele spre nivelul lor continuu mai înalt și spre Dumnezeu.

47. Deosebirea în felul cum ni se comunică nouă Dumnezeu și cum li se comunică îngerilor stă în faptul că îngerii ca niște pure cunosc și trăiesc pe Dumnezeu în unitatea lui, ca minte pe Minte, pe când noi îl cunoaștem și-l trăim în mulțimea variată a puterilor și lucrărilor lui datorită faptului că ne folosim de mulțimea de organe ale trupului material, simțindu-l totuși ca pe Același în toate aceste puteri și lucrări. Aceasta se datorește faptului că noi înșine suntem niște minți în trupuri, iar sufletul însuși cunoaște și se manifestă prin multe simțuri și e pus prin trup în diferite situații și trebuințe. Dumnezeu însuși a adus la ființă și materia întinsă în spațiu, capabilă să fie organizată în multe forme. Iar Dumnezeu vrea să se arate și prin ele, dându-le prin aceasta o frumusețe, o ordine, o capacitate de a se transfigura ca mediu al lucrărilor dumnezeiești. Forma cea mai înaltă și mai spiritualizată o dobândește materia organizată în trupul omenesc. Dumnezeu a voit să-și arate puterea și imaginația creatoare în toate formele de creație și în același timp puterea de-a lucra prin toate, de-a le face pe toate capabile să fie mijloace ale lucrării lui, având ceva asemănător cu El; și de-a se face străvezii prin toate, ceea ce le face și frumoase, redând frumusețea lui.

48. Dumnezeu este izvorul ierarhiei prin care urcă toate spre unirea cu El și spre îndumnezeire, pentru că El este cauza creatoare a tuturor. Și este amândouă acestea, pentru că este *ființa bunătații*. Toate au de la El existența și mișcarea spre existența cea bună, termenii preluați și de Sfântul Maxim Martirisitorul. Începutul îndumnezeirii lor se face prin mântuirea lor de rău. Și aceasta o face Dumnezeu prin voința lui conștientă. Căci bunăitatea presupune o libertate conștientă, deci Persoana. Mai precis, după Dionisie, Dumnezeu e ființa virtuții ca Treime. Căci o Persoană dumnezeiască nu poate fi bună decât cu altă Persoană din veci. La Sfântul Maxim această definiție se transformă în definiția: *Ființa virtuții este Hristos*. Căci virtutea e în fond drumul spre bunăitate sau deprinderea în bunăitate. Și de unde putem avea bunăitatea sau virtutea, dacă nu de la Dumnezeu prin Hristos? Bunăitatea e și

semnul unei existențe puternice, accentuate. Și dacă toate au totuși de la Dumnezeu, dar prin voința lui, nu din ființa lui, înseamnă că ele sunt create din nimic. Mântuirea înseamnă scăparea de rău și de moarte. Dar Dumnezeu nu se mulțumește să dea fapturilor numai o scăpare de rău, deci o stare neutră între bine și rău, ci vrea să le dea tot binele său, toată iubirea sa. Aceasta e îndumnezeirea.

Dionisie, urmându-l pe Sfântul Atanasie, nu vede lucrarea lui Hristos numai într-o scăpare juridică a oamenilor de pedeapsa lui Dumnezeu, prin satisfacția adusă de El lui Dumnezeu, ca om, pentru jignirea ce i-au adus-o oamenii prin păcat. El vede pe Hristos ca Cel ce ne aduce iubirea lui Dumnezeu și ca Cel ce ne unește tot mai mult cu El prin iubire. Aceasta e îndumnezeirea oamenilor și aceasta e ceea ce înfăptuiește El prin ierarhie. Prin membrii ierarhiei, Hristos, ca supremul ierarh, își comunică oamenilor iubirea sa. Aceasta e misiunea lor: să arate în ei iubirea lui Dumnezeu față de oameni.

Sfântul Maxim a preluat ideea despre lucrarea lui Hristos ca îndumnezeire a oamenilor (*Quaestiones ad Thalassium*, capitolul 22).

49. Dacă oamenii, ca ființe în trup, primesc de la membrii ierarhiei puterile dumnezeiești prin mijloace materiale ca simboale, aceste mijloace nu trebuie socotite ca dând, în mod necesar, tuturor, puteri dumnezeiești, deci ca fiind pentru toți simboale. Pentru cei ce nu vor să vadă puterile spirituale, cele materiale nu au caracter de simboale, ci sunt simple forme ale materiei care nu au nimic de la Dumnezeu în ele. De aceea membrii ierarhiei născuți nu le dau acelora învățătura tainică despre caracterul lor de mijloace ale puterilor și luminilor dumnezeiești.

Capitolul II

50. Scopul vieții noastre este îndumnezeirea noastră. Iar aceasta se înfăptuiește prin iubirea lui Dumnezeu de către noi. Deci scopul ierarhiei este să ne deprindă în iubirea de Dumnezeu. Dumnezeu este iubire în Sine și izvor de iubire pentru noi. A crește în iubire e una cu a ne îndumnezei. Membrii ierarhiei ne pot face să sporim în iubire și deci în îndumnezeire nu numai vorbindu-ne despre ea, ci făcându-ne să o vedem realizată în ei, ca iubire față de Dumnezeu și de oameni.

51. Dionisie face o deosebire între ființă și lucrare, deosebire pe care o vor lua Sfântul Maxim Mărturisitorul și Sfântul Grigorie Palama. Nu poate arăta iubire cel ce nu există și nu există deplin decât ca ființă iubitoare. Însăși ființa dumnezeiască desăvârșită implică iubirea și este izvor de iubire. Căderea din iubire este o slăbire a ființei, o alterare a ei. O ființă fără lucrarea adevărată, care este iubirea, este moartă, uscată, slăbită, alterată.

52. Dacă Dumnezeu ca ființă desăvârșită este izvor de iubire, este firesc ca din iubire să vină la noi, făcându-se om, ca să ne facă, asemenea lui, fii iubiți și iubitori ai Tatălui ceresc. De aceea ne și dă printr-o naștere din Duh o existență asemănătoare lui Dumnezeu cel iubitor. Cu această naștere din Dumnezeu începe îndumnezeirea noastră sau capacitatea de iubire.

53. E un semn al vechimii scrierii acestora că vorbește mai ales de botezarea unor bărbați, nu a copiilor. E din timpul când creștinismul se adresa unei lumi

păgâne. Inițiativa încreștinării o avea cu deosebire bărbatul, capul familiei.

54. Un alt semn al alcătuirii probabile a scrierii în primele timpuri ale creștinismului este că în orice localitate creștină (de obicei în oraș) era un episcop înconjurat de câțiva preoți. Botezul se făcea în fața întregii comunități, care nu era prea mare; și era o adevărată sărbătoare pentru ea să primească un nou membru. S-ar putea obiecta totuși că autorul scrierii, trăitor numai pe la anul 500 d. Hr., a voit să-și întemeieze pretenția că e ucenicul Sfântului Apostol Pavel din Ateopag, prin descrierea rânduielii Botezului de la începutul creștinismului. Dar descrierea rânduielii e prea exactă ca să poată fi cunoscută numai dintr-o tradiție venită până la el prin mai multe generații. Însăși participarea întregii comunități la primirea unui nou membru în comunitatea locală ni se pare un semn al alcătuirii scrierii într-un timp dinaintea de ce Biserica a devenit instituție recunoscută de Stat (la 312). Prin prezența activă a întregii comunități se arată concret că noul venit, unindu-se cu Hristos, intră în Biserică. O Biserică supusă persecuției avea o conștiință întărită a comuniunii celor ce o constituie. Această conștiință întărită exista și între episcop și clerul din jurul lui, manifestată în săvârșirea în comun a actelor de primire în Biserică a unui nou membru. De remarcat în special că preoții rosteau numele celui ce era botezat, în vreme ce episcopul îl scufunda în apă. Trebuia ca acela să se vadă imprimat în conștiința multora ca persoană valoroasă în fața lui Dumnezeu.

Importanța comuniunii s-a apreciat în Biserică primară și prin legătura strânsă în care primea pe cel ce intra în Biserică cu nașul lui, cu „primitorul” acestuia în grija, în răspunderea lui. El era predat în grija acestuia și după Botez. Omul nu-și poate ține caldă credința decât în comuniunea cu altul, introdus în ea de el însuși, precum are nevoie pentru menținerea lui într-o viață serioasă de ajutorul altuia, care este mai întărit în ea ca el. Pregătirea pentru nașterea din nou și grija creșterii noului născut spiritual făcea pe „primitor” (ἀνὸδοχος, naș), un fel de părinte spiritual al acestuia. Pentru poporul român, până astăzi nașa se numește „mama nașă”.

Faptul că nu se vorbește de Botezul copiilor, ci de al unor bărbați maturi arată de asemenea că scrierea datează dintr-o vreme sau dintr-un timp în care lumea din jur era păgână. Aceste practici nu mai puteau exista la sfârșitul secolului al V-lea, în Orient.

55. Tot în timpurile de început ale Bisericii trebuie să fi existat și obiceiul ca cel ce se botează să mărturisească în prealabil o pocăință pentru viața lui anterioară, iar episcopul să-i dea indemnuri să stăruie în noua viață pentru care primește în Botez harul lui Hristos.

56. Obșnuința cu înțelesurile simbolice ale actelor săvârșite mai înainte și după Botez a noului venit la creștinism dovedește și ea socotim, vechimea scrierii.

57. S-a spus de unii interpreți, critici din Apus ai scrierilor areopagitice, că nu se observă în ele o prețuire a crucii lui Hristos. Avem aici pomenirea directă a semnelor crucii în descrierea turnării noului sfânt în apa Botezului. Cel ce e botezat e afundat în Hristos Cel ce a primit moartea, din care se ridică apoi cu Hristos Cel înviat după trei zile. Numai astfel devine împreună cu

Hristos fiu al Tatălui, născându-se în același timp din apa Sfântului Duh, împreună cu Hristos ca om. Întrucât apa, plină de puterea Sfântului Duh, se află în cristelniță, ca în Maica Domnului, Maica înfierii. E prezentă astfel în Taina Botezului întreaga Sfântă Treime, invocată și ea prin săvârșirea întregii a tuturor actelor Tainei. Toate actele Botezului concentrează în ele o simbolică întreită: nașterea cu Hristos la o viață nouă în El, moartea și învierea cu Hristos și împlinirea acestor acte din puterea Sfintei Treimi. S-a spus chiar de un teolog ortodox (Schmemmann) că actele liturgice nu trebuie socotite simbolice, data fiind realitatea prezentă a lui Hristos și a Sfintei Treimi în ele. Dionisie accentuează cu insistență caracterul simbolic. O face aceasta pentru că înțelege simboalele ca acte și materii cu rost de mijloace transfigurate ale lucrărilor dumnezeiești, dat fiind că omul nu primește aceste lucrări decât prin trup.

58. Botezul se numea la începutul creștinismului luminare. Căci unirea cu Hristos cel răstignit și înviat l-a pus pe drumul plin de sens spre veșnica viață fericită, scoțându-l din întunericul unei vieți fără sens. Se mai numea și desăvârșire pentru că îl scotea din viața în care nu se străduia pentru o desăvârșire după pilda lui Hristos. Dar puterea deplină pentru o viață desăvârșită o primește cel botezat numai prin împărtășirea de Hristos cel înviat în Euharistie. Se arată în aceasta că desăvârșirea fapturii conștiente prin înaintarea în Dumnezeu nu are sfârșit. Împărtășirea aceasta o făcea, după scrierea de față, episcopul, ceea ce arată din nou alcătuirea ei în primele timpuri creștine.

59. Între botezarea și miruirea celui nou venit și împărtășirea lui, ierarhul se ducea în altar, apoi după împărtășirea lui se reîntoarce în altar, închipuind pe Hristos care ca Dumnezeu se întoarce în ascunzimea sa tainică, după ce s-a pogorât la om și s-a răstignit, dar apoi după o nouă dăruire în Euharistie iarăși se întoarce în Sine. E implicată în această deosebire și unirea între ființa lui Dumnezeu și energiile lui necreate, prin prima stăruind în Sine, prin cele de al doilea coborând la faptele sale.

60. Autorul pomeneste aici de o scriere a lui, de care Sfântul Maxim în *Scoli* spune că n-a ajuns la el. Aceasta e încă o dovadă că autorul trebuie să-și fi alcătuit scrierile nu numai cu vreo 70 de ani înainte de a le fi cunoscut Sfântul Maxim pe celelalte. Se afirmă aici din nou strânsa legătură dintre simboalele și realitățile simbolizate. Există o corespondență și o legătură între ele. Simboalele conduc spre cele inteligibile și cele inteligibile sunt nu numai modele spirituale ale formelor sensibile, ci și izvor al lor. În Dumnezeu sunt date virtual formele celor sensibile, iar acele virtualități sunt și puteri producătoare și susținătoare ale formelor sensibile. Aceasta e valabil și în relația dintre suflet și formele și mișcările simțite ale trupului.

61. Dar puterile dumnezeiești arătate în lucrările omului prin trup nu-l silesc pe om să le pună în lucrare fără voia sa. Unele dau formă vieții sufletești și trupești a omului fără voia lui. Dar aceasta se întâmplă numai întrucât îl ține pe om în existență ca om. Însă înălțarea omului prin ele la o viață îndumnezeită se face numai cu acordul libertății și al efortului omului. Dacă prin voia lui

omul tinde spre plăcerile trupești, trecătoare, el se lipsește de lumina dumnezeiască, se închide ei, rămânând în întuneric. Deci puterile dumnezeiești țin pe om în existență și fără voia lui, dar ele i se descoperă ca lumini tot mai puternice numai dacă omul li se deschide de bună voie. Însă Dumnezeu rămâne chiar ca lumină mereu în fața omului, așteptând doar ca omul să se deschidă prezenței lui prin credință, ca să-l vadă ca lumină.

62. Prima formă luminoasă în care se arată Dumnezeu omului este de aceea conștiința de sine a omului. De aceea conștiința adevărată de sine a omului e primul dar sfințit al lui Dumnezeu de care omul se face conștient. Până ce omul nu știe de Dumnezeu, nu știe nici de sine cu adevărat. Căci nu știe de sensul existenței sale și de răspunderea sa în fața unui Ior suprem pentru semenii săi. Numai prin aceasta se trezește el și devine serios; numai prin aceasta își dă seama de adevărata lui importanță în fața forului și izvorului suprem al existenței.

63. Numai adus prin Botez sau prin lumina sensului existenței sale sau al conștiinței de sine la starea de trezire - că nu există prin sine sau prin niște legi oarbe, ci prin Dumnezeu, iar aceasta îi dă adevărata valoare chiar în fața existenței supreme - poate fi primit în aceea existență la împărtășirea de Sine și omul pornește pe calea îndumnezeirii și a comuniunii depline cu cei la fel îndumnezeiți, într-o conștiință reciprocă de valoare lor care are ca urmare iubirea între ei, valoare și iubire ce-și dau seama că nu le vine decât din Dumnezeu, izvorul dător de valoare al tuturor și de iubire a unora de către alții.

64. În împărtășirea comună de Hristos, credincioșii realizează și întăresc continuu nu numai comuniunea între ei, ci și cu Cel Unul, devenind una toți între ei și fiecare unificând pomirile sale într-o proprie unitate. Dacă păcatul dezbină de Dumnezeu, de semenii și în sine, iubirea de Dumnezeu înlătură aceste dezbinări și aduce unitatea în toate cele trei privințe.

65. Ungerea cu Sfântul Mir a celui botezat înseamnă pregătirea pentru luptele împotriva ispitelor. Luptele acestea sunt rânduite de Hristos ca Dumnezeu, își primesc legile lor de la El ca înțelept; El încununează purtarea lor de către cei botezați ca Drept, iar ca Bun se unește El însuși cu ei în purtarea lor, întărindu-i. În toate felurile e prezent Hristos în ele. Pentru El le purtăm, ca să fim asemenea lui. El stabilește regula lor, El va încununa pe cei ce le poartă. Dar El nu le rânduieste și le încununează numai, ci, prin bunătate, ne și ajută să le purtăm, punând El umărul în umărul nostru. E o pogorâre milostivă la slăbiciunile noastre nu pentru a ne scuti de ele, ci pentru a întări cu puterea lui, puterea noastră. S-a spus de unii interpreți critici apusei că în scrierile lui Dionisie lipsește crucea lui Hristos. Dar chiar în purtarea comună cu noi a greutăților noastre, se arată o participare la crucea noastră. El nu ne-a dat numai pildă pentru purtarea crucii și nu a întărit numai prin crucea purtată de El firea noastră pentru purtarea ei, ci poartă și acum împreună cu noi crucea pe care ne-a cerut să o purtăm și noi, urmând pildei lui. Conștiința și simțirea că El poartă crucea noastră împreună cu noi, că El ia parte la luptele noastre ne bucură și ne dă curaj să ne angajăm în luptele noastre, pentru că le cunoaștem ca lupte dumnezeiești, ca

lupte cerute de Dumnezeu, ca lupte de înalt prestigiu și cu un important rost, ca lupte desăvârșitoare, ca lupte purtate de Hristos însuși împreună cu noi.

66. Botezul ne asigură că noi nu murim de tot și definitiv, cum n-a murit nici Hristos. Prin înțreita scufundare în apă, cel botezat imită moartea Dătorului de viață Hristos, pe care stăpânitorul lumii nu l-a putut ține.

67. Având prin credință pe Hristos care a murit în noi, prin moarte vom primi și noi chipul Celui fără chip, podoaba Celui fără de podoabe, adică vom păstra în suflet virtualitățile formelor și simțurilor trupului nostru, care se vor actualiza la învierea de obște pentru fiecare dintre noi. Căci în Botez murim păcatului și morții reale, făcându-ne asemenea lui, odată ce ne unim cu El. Botezul ne arată că moartea noastră va fi numai o desfacere temporară a formelor văzute ale trupului și deci o trecere a sufletului în plan nevăzut, de unde se va arăta iarăși odată în trupul înviat, așa cum se arată cel ce afundat fiind în apa Botezului, e scos iarăși la arătare, curățit de viața stricăcioasă de acum.

Capitolul III

68. Liturghia, ca Taină a Sfintei Împărtășanii, înconunează toate celelalte Taine. Ea cuprinde concentrat tot ce s-a dat în acelea. Dar trebuie să se fi primit întâi pe rând ceea ce s-a dat în acelea. De aceea Liturghia se numea Sinaxă, nu numai pentru că unește tot poporul ce ține de un locaș bisericesc, ci și pentru că unește în ea tot ce s-a dat prin celelalte Taine și pentru că unește cel mai deplin pe fiecare credincios și pe toți în Dumnezeu cel Unul și înfinit în iubire. Omul aspiră spre tot ce poate fi și-l poate feri, care nu poate fi decât cel Unul nesfârșit în viața și iubirea lui.

69. Taina Sfintei Împărtășanii e taina culminantă, nu numai pentru că e împlinirea unirii noastre cu totul, trăită într-un fel în mod virtual, ci și pentru că ea ne face părtași a ceea ce pornește deplin spre a ni se împărtăși pe măsura noastră din dumnezeiască obârșie, în celelalte Taine și ierurgii, dându-ne în mod mai împuținat acea plenitudine. De aceea Liturghia deține și locul cel mai înalt în ierarhia slujbelor bisericești și a sfintelor lucrări ale ierarhiei bisericești, prin care ni se comunică bunătățile dumnezeiești. E un termen propriu și mereu repetat de Dionisie, acela de obârșie dumnezeiască (θεοργία). Prin el se arată că Dumnezeu nu rămâne închis în Sine, ci a fost de la crearea lumii și este veșnic prin ceea ce comunică obârșia de putere, de har, de lumină, de fericire a ceea ce nu este El prin ființă. Dumnezeu n-are început, dar El este supremul început al tuturor. Dar nu e un început panteist, pentru că e început dumnezeiesc deosebit de noi, e început în calitate de Dumnezeu deosebit de toate cele ce nu sunt de o ființă cu El; e început iubitor, deci conștient și voit.

Toate Tainele punându-ne într-o comuniune tot mai accentuată cu Dumnezeu, cu puterile lui, ne asigură viața noastră veșnică, fericită, deci dau existenței noastre un sens sau o lumină. Dar pentru că Botezul ne pune în prima comuniune cu Dumnezeu care ne asigură prin el viața veșnică în iubirea lui, fiind prima lumină ce ne scoate din întinericul unei vieți supusă morții fără sens, se numește în mod deosebit luminare. „El mi-a dat cea

dintâi vedere” a sensului existenței mele. Ea ne va călăuzi însă la vederea tuturor bunătăților fericirii în Dumnezeu, prin tot mai deplina comuniune cu El. La culmea vederii, a luminii, a comuniunii cu Dumnezeu, ne ridicăm însă prin Împărtășirea cu trupul și sângele Domnului în Sinaxă sau în Liturghie.

De aceea autorul trece la expunerea ei.

70. Liturghia e săvârșită, după autor, ca și Botezul, de ierarhi. Preoții și diaconii îi sunt numai ajutători. Aceasta ne arată, se pare iarăși, că scrierea datează din timpul când creștinismul luase ființă numai în orașe, unde conducea un episcop, ajutat de câțiva preoți. Sfântul Maxim afirmă că autorul descrie obiceiul din Roma, unde episcopul avea în jurul lui șapte preoți și unii diaconi. Liturghia descrisă e foarte schematică: așa era la început. Întâi episcopul făcea o rugăciune la altar. Apoi tămăia tot locașul sfânt. Revenind la altar, rostea sau cânta cu preoții un număr de psalmi, apoi se făceau niște citiri din Vechiul și Noul Testament, după care se scoteau catehumenii, energumenii (cei stăpâniți de niște patimi) și cei în starea de pocăință, afară, unii din preoți sau diaconi păzind ușile. Era un timp când creștinii se fereau să nu fie aflați, ca să nu fie supuși martirajului. Membrii clerului puneau apoi pâinea și potirul pe altar. După o sfântă rugăciune, se sărutau unii pe alții, în semnul păcii, își spălau mâinile, episcopul citea rugăciunea de prefăcere, după care urma împărtășirea episcopului, a clerului și a poporului și înălțarea celor coborâte la oameni în taina obârșiei lor. E o simplitate care ar dovedi și ea vechimea scrierii.

71. Pâinea și vinul euharistic sunt numite simboale ale trupului și sângelui Domnului. Dar nu în sensul că sunt separate interior de acelea. Trupul și sângele Domnului le-au pătruns în mod spiritual în așa fel, că ele și-au schimbat calitatea, încât nu se mai poate spune că pâinea e pâinea obișnuită pe care cel ce se împărtășește o ia împreună cu trupul cel nevăzut. Pâinea și vinul sunt simboale numai în sensul că se pot vedea și gusta, că vederea și gustarea lor nu e o închipuire. Dar prin ele cel duhovnicesc vede și gustă totodată trupul și sângele înviat al Domnului. Pâinea și vinul sunt simboale numai întrucât au rămas *sensibile*, accesibile simțurilor. Ele nu se pierd în această calitate a lor. Dar ele au fost prefăcute în același timp în mediu al trupului și sângelui spiritualizat al Domnului, în mediu al celor inteligibile. Dacă cuvântul preotului plin de credință și mână lui care atinge în semnul crucii capul unui credincios produce o modificare spirituală în toată ființa aceluia, cum n-ar putea produce însuși Duhul Sfânt chemat de preot și lucrător prin cuvintele preotului și prin semnul crucii făcut de el peste pâine și vin *prefăcerea* lor în calitatea unor proprietăți *organice* ale trupului și sângelui lui Hristos? Aceste e sensul simboalelor dat părților văzute ale sfintelor Taine: ele au fost prefăcute în medii sau proprietăți intime ale trupului și sângelui Domnului, ale conținutului lor spiritual. Acel conținut e cauza care prefăce în *simbol* sau în mediu intim partea văzută întrebuintată în acest scop. Pentru cel credincios, frumusețea ascunsă a *arhetipurilor* se dezbracă de îmbrăcămintea variată care le ascunde sau *ochii lui se umplu de strălucirea luminii celei uni și neacoperite*. De o anumită urmă a pecegi trupului și sângelui său se împărtășesc și cei nevrednici. Dar o fac aceasta cu un sentiment lipsit de respect față de acelea.

De aceea se împărtășesc de pâinea și vinul euharistic spre osândă lor. Cine privește la tatăl său cu batjocură, îl vede într-un fel în mod real pe acela. Dar pe de altă nu-l respectă ca atare și de aceea suferă de urmarile triste ale acestei priviri (sau atingeri).

72. Autorul vede nu numai în simboalele variate și în împărtășirea de toate sau de vederea tuturor pe Dumnezeu Cel Unul care li se comunică și le și atrage pe toate spre Sine, ci și în ieșirea ierarhului la tămărirea întregului locaș sau la împărtășirea tuturor credincioșilor, urmată de revenirea lui la altar, aceeași ieșire a lui Dumnezeu la toți și apropierea tuturor de El, odată cu revenirea lui în Sine.

S-a spus de unii că în aceasta Dionisie redă emanația tuturor din esența cea una și atragerea lor iarăși în Sine. Dar numind pe Dumnezeu direct, *creatorul simboalelor* (*Despre ierarhia bisericească*, capitolul III) și precizând că nu toți se readună în El prin împărtășirea reală cu El, arată că lumea nu e considerată de el ca fiind din esența lui Dumnezeu. Așa cum la Cina cea de Taina Iuda, care nu s-a împărtășit cu vrednicie de trupul și sângele lui Hristos, s-a despărțit de El, la fel se depărtează de El cei ce fac la fel în orice timp sau cei ce pur și simplu nu vor să se împărtășească de El prin *simboalele* de pâine și de vin ale trupului și sângelui lui (*ibid.*). La fel, nu ar putea vorbi Dionisie de o *îndumnezeire* a unora sau nu le-ar da unora titlul de *dumnezeiești*, dacă toate ar emana și s-ar întoarce în El în baza unei legi uniforme.

Ierarhul, ca chip al lui Hristos, începătorul ierarhiei, coborât prin bunătate la credincioși prin actele de comunicare a puterilor lui Dumnezeu acelor, întorcându-se după ele la altar, urcă chiar la o mai mare înălțime după fiecare coborâre. *Ieșirea de oameni iubitoare la cele de al doilea s-a pricinuit* (prin mărginirea lor) *întoarcerea mină dumnezeiască la cele dintâi* (*ibid.*, capitolul III). Coborârea însăși din iubire la cele de jos sau smerirea nu actualizează numai iubirea lui, ci se apropie în concret de marea bogăție și minunata varietate a operei lui Dumnezeu, întorcându-se la Dumnezeu cu o mai mare admirație față de El.

De viziunea aceasta despre pornirea de la Dumnezeu și întoarcerea în ascunzimea dumnezeiască a celui ce, condus de iubirea lui Dumnezeu, se simte dator să le-o aducă și altora, se resimte Calist Catalygiotul, un autor din secolul al XIV-lea, în scrierea *Despre viața contemplativă*: „Fără îndoială că și ascunsul lui Dumnezeu e însoțit de anumite arătări. Pașind mintea pe urma acestora, primește o simțire a ascunzimei dumnezeiești urcând de la cele cuprinse ale lui Dumnezeu la ceea ce e necuprins. Iar ridicându-se acolo, știe sigur că este ceva ce scapă cuprinderii sale naturale și se află deasupra oricărei cuprinderi cu înțelegerea, fie ea chiar îngerească, fie mai presus de fire. De asemenea, știe că acest ceva este ascuns și începutul și sfârșitul acestei firi și ființe (create) și a tot ce există, iar în Sine este mai presus de fire, de ființă, așezat nesfârșit mai presus decât toată existența... Acest ceva este Unul cel ascuns și mai presus de minte. De la El pornește în chip natural înțelegerea dumnezeiască cea de multe feluri, care ne ridică iarăși și ne întoarce prin coborâri și înălțări înțelegătoare spre Unul cel ascuns și mai presus de fire și începutul tuturor” (*Filocalia*, ed. rom., vol. VIII, p. 460-461).

Această posibilitate de înălțare în misterul dumnezeiesc după ieșirea prin iubire la ceilalți o trăim în Liturghie.

Poate că în aceasta se arată, precum a arătat Dionisie în *Despre ierarhia cerească*, caracterul de simboale virtuale ce devin simboale tot mai încărcate de prezența dumnezeiască, a tuturor componentelor cosmosului. Căci toate au corespondență cu cele dumnezeiești, o capacitate de-a le reprezenta în mod sensibil și cuprinde tot mai mult, de-a fi modelate și penetrate de cele dumnezeiești. Toate pot fi sfințite în medii ale lucrărilor dumnezeiești. Tot universul este transfigurabil, destinat îndumnezeirii, mediu peste care și în care să se întindă lumina dumnezeiască, cum s-a întins în jurul lui Hristos pe Tabor lumina trupului său.

Aceasta ne dă puțină înțelegere unui rost nu numai practic, ci și spiritual al științelor naturii. Cu cât cunoaștem mai mult marea bogăție și minunata orânduire a componentelor creației, cu atât ne înălțăm la un Dumnezeu înțeles ca un izvor unitar de mai mare bogăție și mai minunată înțelepciune. Așa pătrundem mai adânc în lumina lui Dumnezeu, cum Hristos însuși ca om s-a umplut de mai mare slavă după ce s-a coborât în această calitate la maxima apropiere de oameni prin jertfa lui iubitoare.

În acest sens, pâinea și vinul puse pe altar pentru a se umple de prezența ascunsă a trupului și sângelui lui pot fi văzute și ca reprezentând tot cosmosul dat nouă de Dumnezeu spre existența noastră. După o scolie a Sfântului Maxim, ele par a fi puse pe altar îndeosebi de diaconi, prelungind tradiția dată din vremea Apostolilor, care au instituit pe diaconi pentru a se îngriji de cele trebuincioase comunității credincioșilor (cf. Fapt. 6, 1-6).

Ele sunt puse pe altar, numit și de Dionisie masă de jertfă (θυσιαστήριον). Toate trebuie predate lui Dumnezeu, pentru a fi sfințite prin unirea maximă cu El; murind lor și toate sunt adunate reprezentativ în trupul luat dintre noi de Fiul lui Dumnezeu. Și împărtășindu-ne de El, ne aflăm și noi în El ca Cel ce le aduce pe toate și se aduce și pe Sine Tatălui, Începătorul a toate.

73. Cântările de psalmi și citirile din Scriptură au ca scop aducerea în amintire și lauda tuturor faptelor lui Dumnezeu de la crearea lumii și până la darurile ce ne vin prin Hristos. Toate le trăim și le laudăm la fiecare Liturghie, până la unificarea cu Fiul lui Dumnezeu cel intrupat, în Sfânta Împărtășanie, ea început al veșnicei vieți fericite, nu numai prevestite nouă, ci și experiate în începuturile ei în existența noastră pământească.

74. Cântările executate din psalmi se fac tot mai clare prin cântări și chipuri mai extinse. Și cântarea lor comună (omofonă) realizează o înțelegere și trăire comună a faptelor mântuitoare ale lui Dumnezeu în fiecare Liturghie, dar și o unire și înțelegere a unora de către alții. Această laudă și înțelegere comună a lui Dumnezeu și întărire a unirii unora cu alții se trăiește ca o suflare unitară în toți a aceluiași Duh dumnezeiesc. Cântările de psalmi se termină cu citiri din Vechiul și Noul Testament, primul conținând prevestirile despre Hristos, ultimul despre lucrarea lui în Tainele prezente. Toată lucrarea și vorbirea lui Dumnezeu se arată ca adevăr împlinit în intruparea Fiului lui Dumnezeu și în lucrarea lui prezentă asupra celor ce cred în El.

75. Catehumenii erau socotiți încă în faza de pregătire a nașterii din nou prin cuvintele Scripturii. De aceea nu erau lăsați să rămână în biserică decât până ce se citeau textele din Vechiul și Noul Testament. Ei nu erau ajunși la viața întreagă, ipostatică. Ei puteau ieși din această fază și în acest caz erau ca niște avortoni morți. Cei ce aveau numai viața născută din trupuri erau ca niște morți sufletești și ca atare lipsiți de lumina sensului vieții.

76. Energumenii sunt pe o treaptă mai înaltă decât catehumenii, pentru că ei au fost botezați, au intrat în viață, dar sunt încă reținuți de la împărtășirea deplină de Hristos prin patimile lor. Ei sunt de aceea lipsiți de sfințenie. Numai cei scăpați de patimi pot reintra în lumina totală, înainta în sfințenie, fiind întăriți în așa fel, încât pot respinge năluirile ispititoare. Înainte de aceea erau invitați și ei să iasă după citirile din Scripturi, fiind înapți de vederea și apropierea prezenței dumnezeiești din Sfânta Taină a Euharistiei.

77. Cei ce rămăneau după ieșirea catehumenilor, energumenilor și celor în stare de pocăință, puteau să laude cu toată convingerea cele săvârșite de Dumnezeu pentru noi prin Simbolul credinței și așa să se pregătească într-o deplină unitate între ei pentru unirea cu Dumnezeu prin Sf. Împărtășanie. Ei nu mai învăța numai cele ce le-a făcut Dumnezeu din auzirea Scripturilor, ci le și mărturisesc și mulțumesc pentru ele.

78. Pregătiți pentru unirea cu Dumnezeu prin mărturisirea în comun a Crezului, se pun pe altar, acoperite, dumnezeiasca pâine și potirul binecuvântării, se face sărutarea între toți slujitorii în semnul păcii între ei, se dorește pace întregului popor și se pomenesc și cei din diptice, pentru că numai uniți cu toții în iubire se pot împărtăși de Cel Unul. Dezbinarea între noi e semnul păcatului, unirea e semnul iubirii, al curăției de păcat. E de remarcă că cei decedați erau pomeniți atunci înainte de sfințirea darurilor, nu după aceasta, ca astăzi.

79. Dintre cei decedați se pomenesc cei ce au trăit o viață virtuoasă și ne călăuzesc și pe noi prin pilda lor la veșnica viață fericită. Ei sunt pomeniți și pentru faptul că sunt vii, că s-au mutat din moarte la viață, nu sunt morți sufletești, ca cei ce nu sunt uniți cu Hristos. Deci au putere să ne comunice și nouă din viața lor. Ei nu trăiesc numai în amintirea noastră, ci în mod real. Nu-i impunem atenției lui Dumnezeu numai prin pomenirea noastră, ci sunt vii în mod real, pentru că îi ține astfel atenția lui Dumnezeu. Într-un fel, sunt prezenți în chip nevăzut lângă Hristos cel prezent în chip nevăzut. Pentru că l-au iubit și-l iubesc și deci îi iubesc și El.

80. După sărutarea între ei și după pomenirea sfinților decedați, ierarhul și clerul din jurul lui își spală în fața sfântului altar mâinile. E un act care arată că în Liturgia Noului Testament s-au luat unele practici din Vechiul Testament. Spălarea se face chiar în fața altarului, adică în fața lui Hristos, ca să se unească cu El în unirea lor cu Tatăl. Își spală numai mâinile sau vârfurile trupului, pentru că în general ierarhul și clerul sunt curățiți prin Botez și prin hirotonie, înțelegând curățirea prin spălare și ca o sfințire de cele mai subțiri inchipuiri și gânduri necuvenite ale sufletului. Prin această își vor face sufletul un mediu deplin transparent al luminii care se răspândește din trupul și sângele Domnului, asemenea

unei oglinzi spirituale lipsite de orice pată. Lumina lui Hristos poate pătrunde astfel până în cele mai adânci ascunzimi ale sufletului și trupului.

81. Fiul lui Dumnezeu făcându-se părtaș de toate ale umanității noastre, fără să se confunde cu ele, ne-a dat prin ele comunicarea cu Sine, ca unora de un neam cu El, ne-a făcut părtași de bunătățile sale, ne-a scăpat de stăpânirea morții nu folosindu-se de puterea sa, ci de judecată și dreptate, pentru că și-a însușit judecata înțeleaptă și dreptatea normală a firii omenești și ne-a comunicat și nouă puterea lor. Căci trebuie să fim întăriți în cele normale sau bune ale noastre și să biruim răul. Să nu fim ridicați în această stare fără să fim făcuți de fapt noi înșine superiori lor. Uniți cu Hristos, așa cum firea lui omenească a fost ridicată la o frumusețe lipsită de chipurile mărginite și ispititoare, la o frumusețe indefinibilă, iradiantă prin ele, așa ne-am ridicat și noi la aceea frumusețe a indefinitului uman, plin de Dumnezeu nedivizat în chipuri mărginite și ispititoare, spre nemărginirea prin care transpare frumusețea indefinitului dumnezeiesc.

82. Nu ne putem apropia de Dumnezeu, uniți cu Hristos ca om, decât retrăind prin lucrările ierarhice faptele mântuitoare ale lui Iisus, săvârșite cu bunăvoința Tatălui în Duhul Sfânt, adică din iubirea Sfintei Treimi față de noi. În aceasta se arată că Dionisie înțelegea pe Cel Unul și adunarea noastră în El, ca în Cel care e Sfânta Treime, un Unul care nu e lipsit de iubirea interpersonală. Sfânta Treime e prin ființa Unul. Gândirea teologică a lui Dionisie e personalistă. Dumnezeu cugetat și trăit de El e Dumnezeul iubirii. Aceasta explică intruparea Fiului Tatălui, care prin aceasta se face primul ierarh sau izvorul ierarhiei. Căci ierarhul înseamnă Cel ce coboară de la Dumnezeu spre oameni, ca să-i adune pe oameni în Dumnezeu. Și numai Hristos coboară de fapt din Dumnezeu și ne urcă în El. În ierarhul de ființă umană lucrează ierarhul Hristos. El unește pe ierarhul omenească cu Sine, urcându-l la Sine, ca să-l facă să coboare la oameni cu iubirea sa, pentru a-i urca la Dumnezeu sau la unirea sa cu Hristos.

În ierarh, Hristos prelungește coborârea sa la oameni, unirea cu ei și prin aceasta urcarea lor la Dumnezeu. Trebuie să fie un ierarh prin care sunt urcați oamenii în Hristos, ierarhul cel bisericesc. Preoții sunt cei ce sunt uniți și ei cu ierarhul cel unul bisericesc, pentru că să-i adune pe oameni în el ca în cel ce lucrează Hristos cel Unul. Coborârea ierarhică a lui Dumnezeu prin Hristos la oameni prin ierarhii și preoți văzuți în continuarea timpului nu s-ar putea face dacă ar rămâne Unul neimbrăcat în componentele trupului și sângelui, pentru a se apropia de oameni - aflați și ei în pluralitatea acestor componente - dar nici dacă Dumnezeu, făcându-se astfel om sau compus, n-ar mai rămâne și Dumnezeu Cel Unul sau necompus. Venirea lui Dumnezeu la oameni și ridicarea lor la Sine nu se poate deci face decât în această formă ierarhică, în care coborârea e unită cu necoborârea, asumarea componentei e unită cu persistența în unitate. Această formă ierarhică e singura în care se poate înfăptui unirea lui Dumnezeu cu oamenii.

83. Descoperirea pâinii ca simbol sau chip al trupului lui Hristos și a paharului (vinului) ca chip al sângelui lui și împărțirea lor credincioșilor de către ierarh e o

prelungire tainică a asumării de către Fiul cel necompus, Fiul lui Dumnezeu, a componentelor noastre; făcându-ne parte de împărtășirea lui prin aceste componente, rămâne totuși în ele ca Cel Unul și ne unește prin ele cu Sine și între noi, dacă nu ne lăsăm dezbițați în noi înșine și între noi prin patimile noastre. Căci numai silindu-ne să fim noi înșine una în existența personală și în relația cu alții, ne putem uni cu Cel Unul.

Astfel, în toată lucrarea ierarhiei coborătoare, sfințitoare și înălțătoare a noastră în Hristos este prezent cu lucrarea lui Hristos însuși, nevăzut, ca izvor al ierarhiei și ca real lucrător prin ea. A nega ierarhia bisericească înseamnă a nega pe Hristos ca Dumnezeu făcut om, adică ierarh, sau Mijlocitor activ între noi și Dumnezeu, ca unificator al nostru cu Dumnezeu și între noi. Dionisie se vedește prin aceasta ca un gânditor profund hristocentric.

Vechimea scrierilor lui Dionisie se arată și în faptul că prezintă și împărtășirea credincioșilor de trupul lui Hristos și de sângele lui în mod deosebit, sub chipul pâinii și al vinului, așa cum a împărtășit Hristos pe Apostoli la Cina cea de Taină, ceea ce nu se mai întâmpla în secolul al V-lea, în care afirmă unii că ar fi fost alcătuite aceste scrieri.

84. De trupul și sângele lui Hristos se împărtășesc întâi ierarhul și clerul din jurul lui. Apoi ierarhul sau preotul care s-a împărtășit împărtășește și pe credincioși. Căci, precum mediile mai subțiri se umplu primele de lumina și apoi prin ele se revărsă lumina la alte existențe, așa se împărtășește întâi ierarhul sau preotul și apoi el îi împărtășește și pe credincioși. Dar aceasta nu înseamnă că cei din urmă nu se împărtășesc de trupul și sângele lui Hristos însuși. Căci ierarhul sau preotul îi împărtășește pe credincioși din pâinea și potirul (vinul) ca chipuri ale trupului și sângelui lui Hristos, unite în mâinile sale, ca deosebite de el. Dar faptul că s-a împărtășit mai întâi el de ele sau faptul că este și el plin de ele face ca lumina lor ce se revărsă din ele să fie făcută mai simțită prin faptul că este și el plin de lumina lor. Aceasta face și mai vie comuniunea ierarhului sau preotului cu credincioșii pe care îi împărtășește, precum întărește și comuniunea între credincioșii ce se împărtășesc.

Capitolul IV

85. Tot spre Cel Unul sau spre unirea cu Hristos, Fiul lui Dumnezeu făcut om, ne înălțăm și prin Taina Sfântului Mir, cum ne înălțăm și prin Botez și Sfânta Împărtășanie.

86. Mirul înainte de sfințire era cu totul acoperit, închipuindu-se prin aceasta ca oamenii cu o viață în chip normal curioasă trebuie să nu se mândrească cu virtuțile lor bine mirositoare, cum ne-a cerut Domnul Iisus Hristos (Mat. 6,1). Virtuțile dau omului un chip nedefinit, dar totuși cuceritor tocmai când nu caută să câștige prin arătarea lor lauda oamenilor.

87. Dar tendința spre fapte bune fiind un chip natural al lui Dumnezeu, dacă privești în mod real spre Dumnezeu, modelul binelui se definește și se adâncește tot mai mult în om și se face tot mai asemănător modelului binenmirositor al bunătății dumnezeiești, răspândind el însuși mireasma lui, așa cum un zugrav privind la un

model real imprimă tot mai clar acel model în obiectul pe care vrea să-l facă un chip asemănător al aceluia.

88. Cei înaltați duhovnicește văd în ele ce se fac prin gesturi și prin rugăciuni cu mirul și în mirul binemiroșitor însuși un chip al binemiroșitoarei bunătăți și frumuseți dumnezeiești și sunt înaltați prin ele la unirea cu modelul (arhetipul) dumnezeiesc. Tamărirea locașului de către ierarh, întoarcerea lui în sfântul altar, citirile din Sfânta Scriptură și slobozirea celor nepregătiți pentru înțelegerea acestora au aceleași sensuri pe care le au și în Liturghie. Cei ce pot rămâne la actul de sfințire a mirului sunt ridicați și ei la vederea dumnezeiești și la uniri cu Dumnezeu cel Unul, ca și în Liturghie.

89. Mirul este și el chipul lui Hristos sau îl are pe Hristos în el, cum îl are apa Botezului și pâinea și vinul euharistic, dar desigur în alt grad, în altă faptă mântuitoare a lui. Bogăția materilor din care este mirul compus este una cu bogăția bunătăților ce le primim din Hristos prin el. Viața noastră spirituală se umple de aceeași bogăție de bunătăți și înțelesuri binemiroșitoare, cum se umple mirosul nostru trupesc de bogăția de miresme a mirului material.

Așa cum în Botez scufundarea întretă a omului în apă și scoaterea lui din ea este unită cu scufundarea de trei zile a lui Hristos în moarte și ridicarea cu El din ea cu puterea Sfintei Treimi, aceeași putere de biruire a morții și de dobândire a vieții celei noi cu Hristos o arată și turnarea întretă a mirului sfințit, în semnul crucii.

În toate Tainele este Hristos cu puterea biruitoare a morții prin crucea lui. Toate actele bisericești sunt hristologice și au crucea lui Hristos ca putere mântuitoare. De aceea e greșită afirmarea unor teologi occidentali că în viziunea lui Dionisie lipsește crucea lui Hristos sau chiar Hristos. Hristos e Dumnezeu cel Unul în care ne ridicăm ierarhic prin toate actele bisericești, pentru că în El ca om e coborârea primă a lui Dumnezeu spre creaturi. El e primul ierarh și baza ierarhiei și a preoției. El coboară prin toate treptele spre noi, de la Serafimi până la oameni și El ne urcă prin colaborarea tuturor, deci în mod ierarhic, la Sine, în dumnezeirea sa. Aceasta dă un caracter de simbol tuturor mijloacelor materiale prin care ni se dăruiește Hristos, cu bunătățile lui. Prin varietatea de acte, de rugăciuni și de materii coboară la noi și ne înălță la Sine Dumnezeu cel Unul, devenit accesibil nouă prin intruparea lui.

Teologul rus Schmemmann a socotit că nu trebuie să folosim termenul de simbol pentru cele văzute și făcute în slujbele bisericești. Probabil că el s-a gândit la sensurile de simbol, de chip, de imagine, de metaforă, folosite în literatură. Acestea nu ne scot din ordinea lumii, ci prin caracterul lor văzut se exprimă niște calități nevăzute, de care rămân despărțite. De exemplu, prin culmea muntelui se exprimă înălțimea spiritului uman.

Dar simbolul, chipul, în credința creștină ne scoate din planul pur lumesc. Ele sunt o venire a necreatului în creat. Ele ne ridică în alt plan. Ele nu sunt numai niște chipuri materiale ale unor calități ale spiritului uman, ci se umplu de puterile mai presus de acesta, de puterile îngerești sau dumnezeiești care vin la noi și prin puterile îngerești. Aceste puteri de dincolo de creația văzută și trăită indeobște le experimentăm în simboalele slujbelor bisericești.

Și chipurile văzute (acte, materii) nu sunt numai niște asemănări cu puterile mai presus de ordinea lumii noastre, ci o întâlnire reală a lor cu puterile îngerești și dumnezeiești. Simbolul își păstrează în aceste slujbe înțelesul lui literar: împreunare a celor din lume, cu cele mai presus de lume.

În simboalele cultului bisericesc trăim de fapt realitatea lui Dumnezeu cel mai presus de lume. Și în faptul că această întâlnire are loc prin rugăciunile și prin actele de credință ale preoților (dar unele daruri le vin credincioșilor și prin rugăciunile lor) se arată că în această întâlnire se biruiesc legile naturale, prin apelul făcut de persoanele create la existența supremă și creatoare mai presus de legi, deci că și aceea este o existență personală, care ne ascultă și răspunde la apelurile persoanelor create.

Aceste experiențe și efecte mai presus de legile firii, trăite prin apeluri la existența mai presus de aceste legi, de persoane care vor să fie ridicate peste îngustimile lor fatale, sunt o dovadă a existenței lui Dumnezeu, ca creator al lumii mai presus de ea, dar și atent la ea, gata să vină în ajutorul persoanelor umane.

În întâlnirea dintre voința persoanelor create și a lui Dumnezeu cel personal. Creator al lor și al lumii, se arată că Dumnezeu a făcut lumea ca să fie transfigurată prin Dumnezeu cu colaborarea oamenilor, să fie făcută străvezie și mediu al puterilor dumnezeiești. Dumnezeu susține cu puterea lui lumea și în existența ei conform legilor. Dar o ridică peste acest plan, umplând-o cu puteri superioare, colaborând cu puterile conștiinței umane. Aceasta e destinația întregului cosmos: ca omul să vadă și să se unească prin el cu Dumnezeu în modul cel mai intens. La aceasta ajung unii oameni (sfinții) încă în viața pământească. Dar cosmosul întreg va fi ridicat la această stare străvezie - permanentă și plină permanent de puterile coplesitoare ale lui Dumnezeu pentru toți cei ce au crezut în Dumnezeu în mod practic în viața aceasta - în viața viitoare.

Dumnezeu n-a făcut lumea ca să o țină despărțită sau să o topească în Sine, ci ca s-o transfigureze. Simbolul ne e dovadă că lumea aceasta nu e nici singura realitate, nici o realitate care iese dintr-o esență unică și dispăre cu totul în ea, în sens panteist. Nu e nici pentru a exista separat de Dumnezeu, nici pentru a se topi într-o esență zisă Dumnezeu.

Dumnezeu își adaugă puterile sale, ce se pot adăuga la nesfârșit puterilor puse și susținute de El în lume prin legile naturii. Poate adăuga la puterile apei care spală și face roditoare natura, puterea lui care spală spiritual și produce roduri în planul spiritual, fără să anuleze puterile naturale ale apei, dar transfigurându-le. Lumea e făcută de Dumnezeu pentru a o înălța tot mai sus în unirea cu El, ca mediu transparent și comunicant al lui. În aceasta constă destinația ei de „simbol” al lui Dumnezeu.

Dar nu pentru toți puterile cosmosului se vor umple de puterile dumnezeiești. Aceasta arată iarăși că relația dintre ele depinde de un Dumnezeu personal și de un om înzestrat cu o voință personală.

Aceasta o afirmă iarăși Dionisie, declarând că cei ce îl imită pe Dumnezeu se fac tot mai asemenea lui și cresc în puteri, iar cei ce se opun slăbesc în puteri și aduc dezordine în viața lor și a lumii.

Berdiaev afirmă în cartea *Esprit et liberté* că știința s-a putut dezvolta în creștinism datorită faptului că n-a mai considerat lumea plină de zei, care de fapt erau demoni. Dar trebuie nuanțată această idee, în sensul că nici pentru creștinii adevărați lumea nu e cu totul golită de puterile lui Dumnezeu. Aceasta dă de fapt marilor oameni de știință conștiința că prin metodele științei nu cunosc totul, ci la baza celor cunoscute stau taine imposibil de lămurit cu metodele științei. Pe de altă parte, lumea rămâne ca operă creată și susținută de Dumnezeu, o realitate de o complexitate și măreție care fac posibilă o înaintare nesfârșită a mărginitei capacități de cercetare omenească. Și, precum conlucrarea omului cu puterile lui Dumnezeu îl poate ajuta să înțeleagă mai adânc realitatea recunoscând tainele ei și îl poate ajuta să folosească cele cunoscute spre binele omenirii, neconlucrarea cu Dumnezeu, deschiderea lui influențelor duhurilor rele (caci omul stă mereu în legătură cu lucrările unor existențe personale dumnezeiești, îngerești, diavolești) îl pot face să folosească descoperirile științei și spre răul omenirii. Aceasta se întâmplă când omul, descoperind forțele uriașe ascunse în elementele naturii, nu le lasă în legătura lor roditoare și, în loc să întărească unitatea dintre toate, le dezbină, dându-și impresia că descoperă mai mult mărimea lor.

Aceasta poate da uneori impresia că aceste forțe, prin mărimea lor descoperită, au ceva nou în ele.

Aceasta l-a făcut pe Mircea Eliade să socotească „sacre” toate forțele și impulsurile naturii (chiar Venus, zeița curviei e pentru el sacră). Dar acest sentiment de absolut nu-l dă decât mărimea forțelor puse de Dumnezeu în natură. Dar ele nu pot fi folosite spre bine, decât prin ajutorul lui Dumnezeu. Prin conlucrarea cu demonii ele sunt folosite spre rău. De aceea Părinții Bisericii au numit religiile panteiste, religii ale demonilor. Ele n-au putut amăgi pe oameni, când au fost socoteite zei sau forțe sacre, ca să justifice printr-o mascare, răul susținut de ei, în bine.

Astăzi, puțința folosirii în sens rău a forțelor naturii a luat proporții catastrofale prin marile descoperiri ale științei unite cu necredința într-un Dumnezeu bun, mai presus de ele.

Insuficiența de a avea în ele înțelesul deplin mulțumitor și setea de a-l căuta mai sus, dar și capacitatea de a afla prin înrădăcirea sensurilor ei - ca chipuri - cu adevărurile mai presus de ele, arată că lumea nu este suprema realitate, ci simbol al alteia, creatură a aceleia. Legătura ei cu Dumnezeu o arată și faptul că fără credința în El, toate forțele lumii pot fi folosite în mod rău, distructiv. În faptul de a fi simbol ce se poate sau nu actualiza tot mai mult și prin aceasta se poate realiza tot mai mult și îi poate revela sensul sau poate rămâne în legătură slăbită cu forța superioară susținătoare a ei, se arată că lumea nu e prin sine, ci atârna de o existență superioară atât de mult, că trebuie considerată ca fiind creată de aceea, care - nefiind simbol al alteia și neatârând de alta - trebuie considerată ca necreată, având întreg sensul și perfecțiunea în sine.

Cel mai accentuat grad de simbol al lui Dumnezeu și baza ridicării întregii creații la calitatea de simbol de diferite grade este trupul asumat de Fiul lui Dumnezeu. O spune Sfântul Maxim Mărturisitorul, care arată în

această influență pe care a avut-o Dionisie Areopagitul asupra lui. El spune despre Fiul lui Dumnezeu: *Căci El trebuia să se creeze în chip neschimbat ca noi, primind, pentru nemăsurata iubire de oameni, să se facă chipul și simbolul său și să se arate din Sine în mod simbolic pe Sine, și prin Sine, Cel arătat, să călăuzească spre Sine. Cel cu totul ascuns în nevățare, toată creațiunea și să ofere oamenilor, cu iubire de oameni, prin lucrarea dumnezeiască în trup, semnele vădite ale infinității nevățate și ascunse dincolo de toate și cu neputință de-a fi înțeleasă sau numită de nici una din existențe, în nici un mod* (Ambigua, ed. rom., capitolul 47, p. 164).

Dacă îl rugăm pe Hristos, El vine cu lucrarea lui în lucrarea noastră îndreptată spre orice. O persoană e întreagă oriunde vine cu un act al ei. Cu atât mai mult Hristos, El e în toate și le sfințește pe toate pentru noi și sfințește lucrările noastre cu care unește lucrările lui. Universul, devenind simbol al prezenței și lucrării lui, devine sfânt. Un univers neutru nu există. Dacă nu e Hristos în el, e luat în stăpânire de cel rău. Cine nu vede și nu simte pe Hristos în lucrurile lumii și în lucrările sale se află sub stăpânirea celui rău. Ori unde omul spre sfințenie, și în acest caz e în legătură cu Hristos, ori e sub stăpânirea celui rău. În neutralitate nu poate fi. De aceea se alternează în scrisul lui Dionisie considerarea lucrurilor ca simboale, cu considerarea lor ca sfinte. De aceea Biserica ortodoxă ține să sfințească toate lucrurile de care se folosește credinciosul.

90. Cea mai bogată lumină și bunătate, cu buna mireasmă a ei, o primește treapta Serafimilor, cea mai apropiată de Dumnezeu cel întrupat în Hristos. Căci, dacă prin trupul lui Hristos s-a apropiat Dumnezeu cel mai deplin de fapturi, tot prin trupul lui s-a comunicat cel mai mult Serafimilor. Aceasta înseamnă însă că trupul lui Hristos este plin el însuși de lumină, de bunătatea lui Dumnezeu și de buna mireasmă a ei. Îngerii nu rămân în afara comunicării cu Dumnezeu cel întrupat. Aripile lor în număr de douăsprezece sunt chipul înălțimii și al zborului lor spre înălțime. Dar aceste aripi - unele acoperind partea de jos a ființei lor - arată și puterea lor de a comunica darurile primite de la Hristos atât sfințelor îngerești inferioare lor cât și oamenilor. Dar aripile lor îi arată și ca pe cei ce se mișcă în gradul cel mai apropiat de Hristos. Se mișcă în jurul lui și se înălță tot mai mult în apropiere de El, rămânând în legătură comunicantă și cu treptele de sub ei. Poziția și mișcarea lor cea mai apropiată în jurul lui Hristos, dar înălțarea la o tot mai mare apropiere de El, arată dragostea lor cea mai mare de Hristos și cunoașterea cea mai bogată a lui, dar și înaintarea în această dragoste și cunoaștere. Cântarea lor neîncetată, prin care se laudă în mod întreg sfințenia lui Dumnezeu, arată unirea lor în creștere continuă cu măreția lui Dumnezeu arătată în Hristos, dar și vederea Treimii în Hristos.

Iar iubirea între persoanele treimice este semnul celei mai mari sfințenii. De aceea Serafimii laudă pe Dumnezeu: „Sfânt, Sfânt, Sfânt”. Numărul trei repetat mereu, neîncetat arată odată cu unitatea în iubirea desăvârșită a celor Trei persoane și nemărginirea ei.

Faptul că noi suntem ființe în trup, ființe care își manifestă puterile și stările spirituale în formele și

mișcările văzute ale trupului într-un mod simbolic, ne face să cugetăm - sau face ca Scriptura să îi prezinte - și pe îngeri manifestându-și puterile și lucrările spirituale în anumite forme sau simboale sensibile. Aceasta are și un alt temei real: în aripi se manifestă pe plan material o iuțime, care e proprie și spiritului. Pe de altă parte, faptul că puterile îngerilor sunt mai definite decât infinitatea proprie lui Dumnezeu îi face pe îngeri mai apropiați de oameni, care își arată puterile proprii și în forme materiale, deci mai definite.

91. Alte chipuri sensibile în care ni se descriu puterile și actele spirituale ale Serafimilor sunt mulțimea lor de fețe și de picioare. Ele exprimă bogăția de lumină văzute de Serafimi și marea lor înaintare în bunătățile dumnezeiești. Cele douăsprezece aripi ale lor, așezate câte patru în jurul capului, al mijlocului și al picioarelor, arată pe Serafimi eliberați în toată ființa lor, eliberați de cele mai de jos și în mișcare spre Dumnezeu. Ei sunt în totală mișcare de înălțare spre Cel Unul, întrucât toată ființa lor e înaripată.

92. Aripile din jurul capului Serafimilor acoperă fețele lor și cele de jos, picioarele lor. Aceasta înseamnă că ei, deși văd prin fețele lor multiple lumina lui Dumnezeu cel Unul, totuși nu o văd deplin, nu o cuprind întreagă, nu înțeleg total pe Dumnezeu. O și văd, dar se și înălță prin aripi spre mai multă vedere. O și văd, dar rămân pentru Serafimi și plină de mister. Tot așa, deși prin picioare se mișcă spre Dumnezeu, trăiesc și sentimentul că nu pot înainta deplin spre El, chiar dacă pe de altă parte zboară spre El. Sau, deși simt răspunderea să se miște spre cele inferioare ca să le comunice vederea lor, sunt și într-o pomire de zbor spre Dumnezeu cel de sus.

În general, chipul înaripat al Serafimilor spre Dumnezeu și spre cei de sub ei, pentru atragerea lor după ei, arată dinamica mișcării întregii creații spre Dumnezeu cel infinit, spre îndumnezeirea ei solidă.

93. Faptul că Serafimii își strigă unul altuia lauda lui Dumnezeu arată comuniunea lor. Orice înălțare spirituală se înfăptuiește în comuniune. Căci înălțarea în comuniune e o înălțare în iubire. Deci, însăși comuniunea care se vrea mereu sporită e o înălțare spirituală. Și iubirea manifestată în comuniune ține pe Serafimi în căldura iubirii. Căci iubirea e caldă, deci și comuniunea, pe când singurătatea e rece. Serafimii sunt cu atât mai fierbinți în simțirea lor, cu cât trăiesc mai mult căldura iubirii lui Dumnezeu față de ei și a lor față de Dumnezeu. Aceasta căldură a iubirii reciproce între ei și Dumnezeu și-o comunică și între ei.

94. Îngerii au o putere pusă prin creație chiar în ființa lor: puterea binemerositoare a curăției și bunătății lor, asemenea mirului. Deci și Serafimii nu sunt numai înaripați și cu multe fețe - care arată înălțarea lor spre Dumnezeu coborât la fapturi în Hristos -, ci și o bună mireasmă a bunătății și luminii pe care o răspândește din ea. Deci pot fi asemănați și cu mirul. Dar această bună mireasmă le e pusă în ființa lor de Dumnezeu, Creatorul lor, ca și aripile și multele fețe. Prin aceasta sunt făcuți să dorească să se apropie și mai mult de Dumnezeu, care este originea aripilor, a fețelor și a bunicii lor mireme. Și

Dumnezeu dorește ca ființele create, și în primul rând Serafimii, să-l miște prin rugăciuni spre arătarea tot mai deplină a luminii, a bunătății, a bunei lui mișcări spirituale, a căror ultimă origine este El. De aceea, nu numai din iubirea lui se hotărăște să vină aproape de făpturi ca om, deci să se facă Răspânditorul bunei mișcări a bunătății lui în forme accesibile făpturilor, ci și din dorința lor trăită mai intens de treptele îngerești și mai ales de Serafimi. Dar acestea au dorit ca Fiul lui Dumnezeu să se facă nu inger, ci om, pentru ca în felul acesta să cuprindă pe toți în iubirea lui, să se facă accesibil tuturor, să ajute în primul rând pe oameni, ca făpturi căzute din legătura cu Dumnezeu. Căci Fiul lui Dumnezeu făcut om a venit prin aceasta mai aproape și de ingeri. Prin aceasta se coboară și ei într-un fel cu Fiul lui Dumnezeu la oameni, arătându-și în aceasta solidaritatea cu toată creația. Fiul lui Dumnezeu, coborât ca mir de bună mireasmă la oameni, își arată prezența și în buna mireasmă a mirului sfințit și sfințitor. Căci El însuși e și sfințit prin întrupare ca om, dar și sfințește ca Dumnezeu umanitatea sa și prin aceasta pe toți cei ce cred, prin lucrarea sfințitoare a ierarhului și a preoților, cu care își unește lucrarea sa. Iar Serafimii coboară și ei, din solidaritate cu oamenii, împreună cu Hristos, făcut mir sfințit și sfințitor al oamenilor.

Persoana nu e despărțită de materie, ci lucrează asupra ei. Cu atât mai mult nu rămâne despărțit de materie Creatorul ei, ci lucrează prin sfințirea ei sfințirea oamenilor, continuând să facă ceea ce a făcut cu trupul său asupra tuturor celor ce se lipesc de El. Aceasta o arată și prin efectul ce-l are prin trupul său asupra mirului. Dar în sfințirea lui Hristos ca om e activă întreaga Sfânta Treime, precum e activă și în lucrarea de sfințire a oamenilor prin Hristos ca Dumnezeu.

În nici una din scrierile Părinților nu e atât de mult pusă în relief prezența și lucrarea lui Hristos ca Persoană dumnezeiască și omenească în Tainele și în toate actele de sfințire a oamenilor (prin materiile creației și prin gesturile ierarhului și preotului), ca la Dionisie Areopagitul. Personalismul lui divin, cu lucrarea liberă și iubitoare a Persoanei lui Hristos, e tot ce e mai străin de panteismul neoplatonic sau de orice natură.

95. Chiar în turnarea mirului sfințit în apa Botezului, în semnul crucii, e o coborâre a lui Hristos care s-a scufundat prin cruce în moarte și o ieșire din ea prin înviere, arătând ca făcându-se aceasta și cu omul cel unit cu Hristos, ca să moară vieții vechi, despărțită de Dumnezeu și să se nască la viața nouă și nemuritoare și îndumnezeită împreună cu Hristos ca om. Iar ungerea celui botezat cu mirul sfințit plin de Hristos îl umple și pe el Duhul lui Hristos întărind pe om în deprinderea dumnezeiască ființială a binelui, a curăției, a sfințeniei și a vieții veșnice.

96. Dar cu mirul sfințit se unge și altarul, arătând simbolic (în mod real, dar sub chip) pe Hristos pus într-o legătură permanentă cu el, pentru ca în toate actele sfințitoare ce se fac pornind de la altar, să se arate că e prezent și activ Hristos însuși.

97. Astfel, în lucrarea de sfințire a mirului și în sfințirile ce se înfăptuiesc prin el, se arată că Dumnezeu însuși cel întrupat se sfințește pentru noi, dar ne și sfințește pe noi. N-am putea fi sfințiți noi prin sfântul

mir, dacă n-ar fi unit cu noi și Hristos, care se sfințește cu noi ca om. N-am trăi voința de-a fi sfințiți de Dumnezeu, dacă n-am trăi în noi voința lui Hristos de-a se sfințiți ca om pentru noi. El nu vrea numai să ne sfințească, ci se și smereste însușindu-și ca om voința de-a se sfințiți pentru a ne infuza și nouă această voință. Vine la noi ca Atotputernic, ca Dăruitor, dar și ca cel ce trăiește smerita dorință și hucuria de-a fi sfințit ca om, pentru a ni le infuza și nouă.

Capitolul V

98. Lumina existenței dumnezeiești nu vine la noi așa cum este, pentru că ar vătăma puterile vederii noastre slabe. Ea se dăruiește în gradul cel mai înalt primei trepte îngerești și prin ea celor de după ea. De abia moderată prin acestea vine și la noi. Dar și la oamenii de rând vine ierarhic, prin cele trei trepte ale ierarhiei omenești. Vine ea însăși, însă moderată și adaptată puterilor creaturilor, prin trepte cu putere gradată. Când îmi vorbește preotul despre Dumnezeu, eu nu simt numai pe preot vorbindu-mi, ci și pe Dumnezeu însuși, dar prin cuvânt adaptat mie.

S-ar putea pune întrebarea: De ce n-a făcut Dumnezeu toate creaturile capabile să-l vadă așa cum este, sau în același grad?

Ființele care l-ar vedea pe Dumnezeu așa cum este n-ar mai fi create, ci emanate din Dumnezeu în mod panteist, deci dintr-un Dumnezeu supus legii emanației, care n-ar mai fi Dumnezeu, n-ar mai fi capabil să aducă la existență un nou fel de existență, creată din nimic, iar creația e adusă de Dumnezeu la existență într-o solidaritate a tuturor creaturilor. Conștiința despre Sine, vederea sa ce o dă unora o dă pentru toate, în stare să fie înșușită de toate, dar într-un mod care să susțină solidaritatea dintre ele. Prin cunoștința de Sine, prin vederea sa, prin bunătățile sale, vrea să lege făpturile nu numai cu Sine, ci și între ele, prin comunicarea între ele a acelor bunătăți, comunicare în care cele mai apropiate își trăiesc cu atât mai mult răspunderea față de cele mai de sus. În orice dar primit de la Dumnezeu, creatura simte și obligația ce i-o impune Dumnezeu prin acesta de a-l comunica mai departe, însoțit de smerenia că nu are acel dar de la Sine, ci de la Dumnezeu.

99. Dar Dumnezeu ne-a pregătit pentru creșterea în cunoașterea de El și în împărtășirea de El și în mod istoric, după slăbirea noastră prin păcat. El a dat întâi ierarhia Legii, care cunoștea pe Dumnezeu prin simboalele mai puțin străvezii și comunicante. Prin acele oameni stău doar că există Dumnezeu și are grijă de ei, dar nu simțeau prezența și lucrarea lui în mod clar și intens, decât prin unele persoane alese, pentru pregătirea oamenilor spre apropierea lui viitoare prin întruparea Fiului lui Dumnezeu.

Ierarhia instituită de Hristos e ridicată la un nivel intermediar între știința existenței și lucrării lui Dumnezeu prin simboale și între trăirea lui directă, asemenea ingerilor.

Modul treptat sau ierarhic în care se face Dumnezeu cunoscut ingerilor, și prin ei oamenilor, se arată și în

împărțirea întreită a treptelor ierarhice îngerești și omenești. Sunt trei trepte îngerești, fiecare împărțită în trei cete și sunt trei trepte în ierarhia Legii și a Noului Testament. Nici cei ce fac parte dintr-o ierarhie nu sunt la același nivel de cunoaștere, ci nivelele mai de jos sunt ajutate de cele mai de sus în urcușul lor de cunoaștere și trăire a lui Dumnezeu, ca să se apropie și de oameni în conducerea lor spre Dumnezeu prin treptele mai de jos, mai apropiate de ei.

Pentru că și oamenii urcă pe trei trepte spre cunoașterea și trăirea lui Dumnezeu, atât cât le este cu putință. În împărțirea întreită a ierarhiilor cerești și pământești și în lucrările lor se reflectă într-un mod tainic însăși Sfânta Treime. Dumnezeu e un Tată care se coboară la noi prin Fiul și Cuvântul său, iar acesta în mod deplin simțit interior prin Duhul Sfânt, fără însă ca să fie vreodată deosebite de ființa între ei, ci făcând-o aceasta din economie pentru creaturi.

100. Slujirea ierarhiei bisericești repartizată pe cele trei trepte - diaconi, preoți, ierarhi - constă în curățirea, luminarea și desăvârșirea sau înțelegerea luminării venite de la Dumnezeu, a celor dați în grija acestor trepte. În teologia mistică s-a creat obișnuința de-a privi creșterea duhovnicească a creștinului prin simplul efort al înaintării individuale prin cele trei trepte: curățire, iluminare, desăvârșire. Dionisie, care e, se pare, primul care vorbește de aceste trei trepte, le leagă de cele trei trepte ale ierarhiei, fiecare din ele ajutând pe credincioși să realizeze una din aceste trei trepte duhovnicești. Orice înaintare duhovnicească se face în Biserică, prin lucrarea lui Hristos și a Duhului său, prin cele trei trepte ale slujitorilor bisericești. Numai în solidaritate sau în comuniune susținută de credință se realizează progresul spiritual al insului. Căci însăși țința la care îi duce pe credincioși prin această înaintare în comuniune este „preaferita comuniune cu obârșia dumnezeiască”, unificarea lor în Dumnezeu făcut om și coborât la comuniunea cu noi. Se vede că în timpul și locul scrierilor areopagice, diaconii se ocupau în mod deosebit cu curățirea celor ce voiau să se boteze, îndemnându-i să părăsească patimile cu care erau obișnuți. Dar aceasta nu putea avea loc decât unde existau pe lângă preoți și diaconi sau un ierarh. Dar, când creștinismul s-a întins la sate, unde nu erau decât preoții, aceștia au început să împlinească și curățirea celor ce voiau să se boteze și să desăvârșescă după aceea pe cei botezați prin învățatura lor. Numai câteva acte nu le putea împlini preotul: sfințirea altarului, hirotonia și sfințirea mirului.

101. Chiar în planul fizic al creației domnește legea comunicării luminii solare sau a căldurii focului prin unele medii mai apte să o transmită spre altele, inferioare din acest punct de vedere. Deci chiar în ele domnește o ierarhie care arată solidaritatea între ele. În acest fapt se arată însă nu numai solidaritatea fizică a cosmosului, ci se închipuie și modul în care e puterea ierarhului bisericesc prezentă în toate lucrările treptei preotului și a diaconului. Iar aceasta are loc pentru că însuși supremul ierarh, Hristos, e prezent în ierarhia bisericească și în toate lucrările ierarhiei bisericești. Ierarhul poate înfăptui toate lucrările curățitoare, luminătoare și desăvârșitoare ale preotului și diaconului, dar aceștia nu le pot împlini pe toate. Numai în Hristos cel fără de păcat e curățenia sau

sfințenia totală, numai în El Cuvântul lui Dumnezeu e lumina deplină și desăvârșită.

Pe lângă aceea, ierarhul are și unele lucrări pe care numai el le poate împlini, ca pe unele de care depind și lucrările preoților. Numai ierarhul sfințește altarul și mirul și împlinește (săvârșește) hirotoniile fără de care nu pot lucra treptele inferioare. Ierarhul poate coborî la toate lucrările, pentru că în el este supremul ierarh, Hristos, care s-a coborât la toate ființele umane și are în sine ceea ce trebuie tuturor. Dar ele nu se pot înălța prin ele însele la toate cele ale lui Hristos. El a sfințit prin jertfa altarului bisericesc văzut; El hirotonește în mod nevăzut pe toți ierarhii, preoții și diaconii.

102. Dionisie dă apoi unele înțelesuri ale actelor simbolice prin care se hirotonește ierarhii, preoții și diaconii. Îngenuncherea episcopului și a preotului în fața altarului cu amândouă picioarele arată predarea lor totală lui Hristos, care s-a predat și El ca om Tatălui. Ei îngenunchează la altar plecându-și capul lângă el, pentru primirea puterilor de sfințire a creștinilor chiar de la obârșia dumnezeiască, făcută accesibilă oamenilor în Hristos, aflat ca jertfă permanentă pe altar. Ierarhul primește pe cap Evanghelia, arătând stăpânirea lui de către Hristos și faptul de-a avea în cap numai pe Hristos și cuvintele lui și de-a ridica mintea tuturor la înțelegerea lui. Dar primește pe cap și mâinile ierarhului ce-l hirotonește, pentru că prin mâinile acestuia se transmite puterea lui Hristos, care este în altar. Preotul și diaconul nu primesc decât mâna ierarhului care-i hirotonește. Mâna este organul transmițător de putere, de ajutor, organul prin care se realizează comuniunea curată. Animalele nu-și pot da mâna, pentru că nu au mâna ca organ al comunicării libere și conștiente. Dar mâna pusă de ierarh pe capul celor ce sunt hirotoniți e și semnul comunicării de putere și al acoperământului pus asupra lor împotriva puterilor vrăjmașe. Puterea ce se comunică nu este numai a omului, ci a lui Dumnezeu prin el, fapt arătat prin invocarea lui Dumnezeu. E puterea nepăcătuirii lui Hristos. În mâna ierarhului peste capul celui hirotonit e mâna comunicativă, dătătoare de putere și apărătoare a lui Hristos ca Persoană iubitoare.

Vedem pe Dionisie afirmând iarăși puterea crucii lui Hristos, contrar afirmării unor teologi apuseni că Dionisie nu vorbește de crucea lui Hristos. Numai prin cruce ca jertfă a sfințit Fiul lui Dumnezeu altarul. Și lucrul acesta l-a făcut întâi Hristos ca om și ne dă și nouă puterea să-l facem.

103. Prin anunțarea ca ierarh, ca preot, ca diacon a celui hirotonit, se declară că nu ierarhul văzut a dat această calitate celor hirotoniți, ci Dumnezeu însuși prin Duhul Sfânt. Chiar Hristos declară că nu s-a făcut singur ierarhul suprem, ci Tatăl prin Duhul Sfânt a făcut aceasta. Iar cel făcut ierarh de Tatăl prin Duhul Sfânt pune pe seama lor și promovarea ca ierarhi a ucenicilor săi. Aceasta arată că toate actele de sfințire și de înălțare a oamenilor spre Dumnezeu le vor face cei hirotoniți mișcați de Dumnezeu și din puterea lui.

104. Orice hirotonie se încheie cu sărutarea celui hirotonit de toți membrii clerului din altar. Căci cel sfințit astfel s-a înălțat la asemănarea cu frumusețea lui Dumnezeu și e vrednic de iubit, dar și iubitor prin misiunea

răspunzătoare ce a primit-o pentru oameni. Iar fiind frumos și iubit e și sărutat, iar ca iubitor, îi sărută pe ceilalți.

Capitolul VI

105. Autorul folosește ideea de desăvârșire la forma activă și pasivă. Treptele preoției desăvârșesc pe alții sau sunt desăvârșitoare (τελειωτική). Acei alții se desăvârșesc de acelea (τελοῦμενοι). Aceasta nu înseamnă că treptele preoției nu se desăvârșesc și ele, cum nu înseamnă că cei desăvârșiți de ele nu fac și ei eforturi de-a se desăvârși. Distincția se referă la faptul că desăvârșirea are drept cauză principală lucrarea dumnezeiască. Iar aceasta se săvârșește prin treptele preoției. Treptele preoției sunt organele prin care se exercită acea lucrare. În sensul acesta ele desăvârșesc pe alții.

Toți se află în această mișcare a desăvârșirii, printr-o lucrare care vine de la Dumnezeu și-i duce pe toți spre Dumnezeu. Această mișcare, fără sfârșit, e una cu sfințirea. De aceea termenul de sfințire este tot atât de des folosit de Dionisie, ca și cel de desăvârșire, în diferite variante morfologice.

Toți cei ce se sfințesc în Biserică se desăvârșesc, întrucât înaintea spre o țintă (τέλος) sau spre un sfârșit în care nu încetează niciodată să înainteze, El fiind Dumnezeu cel nemărginit.

106. Celor trei trepte ale preoției desăvârșitoare le corespund trei trepte ale celor conduși în desăvârșire de ele.

Diaconii, care nu săvârșesc Tainele, conduc spre Taina Botezului sau readuc spre viața din Botez pe cei nebotezați încă sau căzuți din acea viață. Aceștia sunt cei aflați în etapa de curățire. Preoții săvârșesc tainele pentru poporul Bisericii, pentru cei trecuți de eforturile de-a se curăți. Acest popor este treapta de mijloc. Ei au ajuns la starea în care pot contempla sau înțelege, printr-o anumită experiență, lucrarea lui Dumnezeu. Membrii lui sunt cei ce se luminează. Cunoașterea lui Dumnezeu e strâns legată astfel de lucrarea lui Dumnezeu prin cultul Bisericii, care constă din rugăciunile și actele simbolice ale preoților.

Deasupra lor este treapta monahilor, a celor ce duc o viață singuratică. Dar autorul interpretează numele de monah nu numai prin singuratic, ci și prin unitar. Ei s-au ridicat la treapta de unitate în ei înșiși, depășind varietatea împărțită a vieții lor, fiind ajunși la unirea cu Dumnezeu cel Unul. Monahul e singur, pentru că unește în el toate, asemenea lui Dumnezeu, fiind unit în cel mai înalt grad cu Dumnezeu.

Astfel, cele trei trepte ale celor ce se desăvârșesc prin treptele preoției corespund celor trei etape parcurse de ingerii în mod neconținut: curățire, iluminare și desăvârșire prin unirea cu Dumnezeu. În timpul autorului, monahii se numeau și terapeuți sau tămăduitori, poate fiindcă puteau tămădui pe bolnavi prin iradierea din ei a unei mari puteri spirituale.

107. Tunderea părului simbolizează renunțarea monahului la o frumusețe de suprafață, neesențială, pentru a

dezvolta o frumusețe interioară, spirituală, prin armonizarea puterilor sufletești și unificarea lor în mișcarea comună spre Dumnezeu.

108. La Botez s-a schimbat haina, pentru că s-a intrat din faza de catehumenat, preocupată de curățirea de viața lumească, în viața care s-a luminat în unirea cu Hristos de sensul vieții și poate contempla sau vedea sufletește în Liturghie și în toate lucrările dumnezeiești de care se împărtășește, prezența și lucrarea lui Dumnezeu care dă sens vieții celui botezat, deschizându-i perspectiva veșnicei fericiri.

Tot așa se trece și prin actul de intrare în monahism la o viață nouă, preocupată de desăvârșire. Aceasta produce o bucurie preoților prezenți, care-l sărută. E bucuria unei comuniuni mai accentuate în Dumnezeu a preoților prezenți cu cel intrat în monahism, decât cu membrii poporului credincios.

109. Cel care a intrat printr-o ierurgie proprie în monahism primește apoi Taina Euharistiei, cum a primit-o și cel ce s-a botezat, dar și cel ce a fost hirotonit. Dar nu o primește de la episcop, ca preotul ce a fost hirotonit, pentru că nu e ridicat la treapta preoției. Dar, cum fiecare se împărtășește de Sfânta Euharistie, potrivit treptei la care a fost ridicat, cel ce a devenit monah se împărtășește pe măsura stării lui. Căci el a intrat nu numai la contemplarea celor dumnezeiești, ci la desăvârșire. El vine, asemenea treptei de mijloc a poporului, la împărtășirea prin simbole, dar cu o cunoștință mai înaltă a celor dumnezeiești.

110. La întrebarea unora, cum se poate afirma întru toate o corespondență a treptelor omenești ce se desăvârșesc: catehumeni, credincioși botezați și monahi, cu treptele îngerești, odată ce între acestea nu e o treaptă a celor ce se curățesc, căci între ingeri nu sunt unii care sunt întinați de păcat, autorul răspunde că, curățirea treptei mai de jos a ingerilor nu e o curățire de petele păcatului, ci de o cunoaștere mai redusă a lui Dumnezeu. Prin curățirea de un grad mai mare de neștiință, se intră la starea iluminată. Curățirea de o neștiință mai accentuată nu e totuși una cu starea iluminată. Căci starea deplină iluminată vine numai după deplina curățire, care cere o lucrare prelungită. Desigur, există o neștiință care implică și o strâmbă cugetare despre Dumnezeu și deci e legată cu păcatul. La ingeri însă neștiința nu trebuie cugetată așa. Ei știu, în general, exact ceea ce e esențial lui Dumnezeu, caracterul lui personal, treimic, iubirea lui. Ba chiar trăiesc într-o anumită măsură acestea și se comportă în consecință. La ei cunoștința mai redusă a lui Dumnezeu nu echivalază cu o strâmbare a ei și nu e legată cu păcatul.

Mai observăm că autorul afirmă că Dumnezeu însuși își face văzută lumina sa treptelor îngerești inferioare prin cele superioare. Cele din urmă nu-l acoperă pe Dumnezeu, ci sunt transparențe ale lui. Noi înșine nu cunoaștem pe Dumnezeu decât prin cuvântul plin de putere al altora, dar prin mintea noastră și inima noastră. Nu-l cunoaștem fără acestea. În articularea altuia în mintea noastră îl trăim lucrând pe Dumnezeu însuși.

Capitolul VII

111. Credința în învierea lui Hristos îi dă celui ce trece din viața aceasta nădejdea sigură nu numai că nu va muri cu sufletul, ci că va învia și cu trupul. Sfârșitul vieții pământești îi produce celuiia chiar o bucurie că a terminat luptele cu ispitele inferioare, prin care și-a ridicat chiar trupul la o anumită sfințenie. Dacă n-ar exista și o înviere cu trupul, rostul luptei pentru înfrânarea pomicilor spre plăcerile inferioare trupești ar apărea fără rost. Trupul primește și el pentru creștin o semnificație pozitivă, o valoare eternă. Nevoințele pentru întărirea lui în curăție se susțin prin nădejdea învierii lui și această nădejde este întemeiată pe învierea lui Hristos. Deci și ele sunt o mărturie a învierii lui Hristos.

112. Autorul înșiră patru opinii după care oamenii nu se duc de aici cu nădejdea că vor învia cu trupul:

a. omul întreg se duce în neființă; e o opinie care nu vede nici un sens în existența omului;

b. numai sufletul va persista, iar trupul se va destrăma definitiv; nu vede pe om ca o existență întreagă, ce constă din suflet și trup; pentru ce ar mai avea în acest caz omul un trup? Nu vede capacitatea și rostul spiritului uman de-a sfinși și materia, de-a o face un mediu tot mai străveziu al sufletului, ceea ce dă materiei o frumusețe spirituală și un anumit rost; după credința creștină, sufletul, prin virtuțile bunătății, se unește și se aseamănă tot mai mult cu Dumnezeu; de aceea va fi unit cu El în veșnicie; dar Dumnezeu Cuvântul și-a reflectat bunătatea lui veșnică în trup; sufletul fiind la fel unit cu trupul său, și-o va reflecta și el în trup;

c. sufletul va lua mereu alte trupuri în existențele lui viitoare; e opinia origenistă, susținută și de teoria reîncarnărilor; nici ea nu vede capacitatea spiritului de-a spiritualiza sau înfrumuseța materia; nici identitatea veșnică a fiecărei persoane; autorul aduce, ca temei, pentru învierea în același trup, pentru veșnicie, a fiecărui suflet, argumentul că e cu dreptate ca trupul să primească împreună cu sufletul cu care s-a ostenit, răsplătirea veșnică; sufletul s-a luptat pentru înfrumusețarea spirituală a unui trup, pentru a se defini în identitatea lui veșnică prin trup;

d. viața viitoare în trup va fi ea și cea de acum, având nevoie de hrană - opinie apropiată de cea origenistă; autorul spune că viața viitoare va fi deopotrivă cu a ingerilor; trupurile vor fi coplesite de spirit, neavând nevoie de hrana materială.

Aceste opinii sunt susținute de cei ce n-au depus efortul de a-și stăpâni trupul de la pomicilele lui inferioare.

113. Descriind rugăciunile pentru cei adormiți, autorul scoate în relief mulțumirea ce se aduce prin ele lui Dumnezeu pentru făgăduința veșnicei fericiri dată celui ce se nevoiește în viața de aici, pentru a se face asemenea lui, după ce se cântă imne din Scriptură despre aceste făgăduințe. Se mulțumește de asemenea lui Dumnezeu pentru că a dat putere celui adormit să se nevoiască pentru a se uni încă de aici cu Dumnezeu. Toți cei de față îl iau ca exemplu. Slujba de înmormântare e și un îndemn pentru ei.

114. Se pomenesc și sfinții adormiți, în ceata cărora se va duce cel adormit acum. Se subliniază prin aceasta

că fericirea viitoare nu e lipsită de comuniune. Fericirea nu poate consta într-o legătură izolată cu Dumnezeu. Dumnezeu nu se închide cu fiecare într-o legătură izolată. Hristos vrea ca toți să fie una în El. Acesta e sensul Bisericii de pe pământ și al Împărăției cerești. Un teoretician baptist contemporan afirmă că ortodoxia cheamă pe om în biserică, pe când baptiștii îl cheamă la Hristos. Dar Hristos a spus că El este unde sunt doi sau trei adunați în numele lui. Iar Sfântul Pavel a numit biserică „trupul Domnului”. Fiecare credincios e unit nu cu un Hristos despărțit de alți credincioși, ci cu unul care e unit cu toți și ne vrea și pe noi uniți în El. Hristos e găsit într-o comunitate. Oare nu cheamă și baptiștii pe oameni în comunitatea lor? Biserica e locul, mai precis comunitatea umană în care lucrează Hristos. Formațiile neoprotestante afirmă și ele că Hristos lucrează în ele prin cuvintele oamenilor. Dar Hristos nu lucrează numai prin cuvintele oamenilor, ci și prin gesturile lor și prin simbolele tanelor luate din natura creată de Dumnezeu. Așa lucrează în Biserica ortodoxă, începând de la Apostoli. Într-o anumită legătură în Hristos voiesc să se mențină și cei vii cu cel adormit. De aceea îl sărută la sfârșitul slujbei de înmormântare. Toate cele ce se săvârșesc azi în Biserica ortodoxă în slujba înmormântării se săvârșeau din vremea acestor scrieri, în baza unei „vechi tradiții”. Tradiția aceasta o menține în mod unitar ierarhul. De aceea slujba înmormântării, ca și Botezul, era săvârșită, când se putea, de ierarh. Unii râdeau de această slujbă și atunci, cum răd neoprotestanții și azi.

115. Bunătățile vieții veșnice de care se vorbește în slujba înmormântării sunt pe de o parte potrivite înțelegerii noastre, pe de altă mai presus de ea. Pe de o parte știm că nemurirea e mai mult decât moartea, dar viața nemuritoare n-o putem înțelege nici acum, nici în veșnicie.

116. Unii obiectau și pe vremea autorului acestei scrieri că dacă Dumnezeu e drept, de ce se cere iertarea celor ce au făcut fapte rele și nu li se răsplătește conform lor? Autorul recunoaște că omul trebuie să conlucreze cu ajutorul lui Dumnezeu la săvârșirea faptelor bune și dacă n-o face, nu va putea să înainteze în desăvârșire, căci deși în fond și conlucrarea lui e posibilă din puterea pusă în firea lui de Dumnezeu, totuși e necesară și voința lui pentru a folosi această putere. Pe de altă parte, voința aceasta i se întărește și ea prin ajutorul lui Dumnezeu cerut prin rugăciunile sale, ale preotului sau ierarhului. De aceea îi sunt de folos aceste rugăciuni și pentru iertarea păcatelor făcută dintr-o voință nedeplin întărită.

Deci rugăciunile preoților sunt de folos, dar e necesar și efortul omului. Nici efortul lui nu e suficient fără rugăciunile preotului, nici aceste rugăciuni fără efortul lui. Lumina soarelui e de folos vederii noastre, dar nu e de folos când vederea ne e slăbită. E necesar un dialog continuu al lucrării lui Dumnezeu și al lucrării omului. Și de aceea e necesar și un dialog al lucrării personale și al rugăciunii preotului sau ierarhului. Cel ce crede că n-are nevoie de rugăciunea preotului și mai ales a ierarhului, care reprezintă tradiția Bisericii unitare, e stăpânit de mândrie. El slăbește prin aceasta atât comuniunea cu Dumnezeu, cât și cu semenii. În starea lui de izolare, e lipsit de orice putere. Această mândrie îi stăpânește pe neoprotestanți. Acela nu-și recunoaște slăbiciunea care

se manifestă mai ales în mândrie. De aceea, chiar slăbiciunea ce-l amenință continuu este un motiv de-a cere rugăciunea preotului și ierarhului.

117. În primul rând ierarhul, apoi și preotul tâlcuiește sau revelează bunătatea lui Dumnezeu, cerând iertare pentru păcatele din slăbiciune. Această bunătate nu e contrară dreptății dumnezeiești, care ține seama de slăbiciunea omului. Rugându-se pentru această iertare, ierarhul (și preotul) imită și el bunătatea lui Dumnezeu. Arată și el prin rugăciunile lui bunătatea și capacitatea de iertare față de cei ce-au păcătuit din slăbiciune.

Ierarhul cere iertarea pentru cei ce au păcătuit din slăbiciune și cu siguranța că li se va da, pentru că e mișcat la această cerere de Duhul Sfânt. Căci Mântuitorul când a spus: *Luajți Duh Sfânt, cărora veți ierta păcatele; iertate vor fi*, a promis că Duhul Sfânt va lucra în ierarhi ori de câte ori vor cere iertarea vreunora. Dar tot Duhul Sfânt care este cu ei îi va opri să ceară iertarea pentru cei cărora nu li se cuvine. Căci Iisus a continuat: *Și celor ce le veți ține, ținute vor fi*. Deci ierarhul are prin Duhul Sfânt lucrător în el și puterea de-a despărți de darurile dumnezeiești pe cei pe care trebuie să-i despărță (excomunicații, afurisiți). Duhul întreține în ierarhi o responsabilitate în fața lui Dumnezeu, o sensibilitate care nu-i permite să trateze cu nepăsare tema iertării celor ce o cer.

118. După ce ierarhul, preoții și toți cei de față au sărutat pe cel adormit, ierarhul toarnă untdelemnul sfințit peste trupul lui. Dacă după Botez s-a uns cel botezat pentru lupta ce va avea să o poarte pentru desăvârșire,

acum se toarnă peste el untdelemn ca o încununare pentru lupta purtată. Turnarea untdelemnului peste trup înseamnă că și trupul e încununat pentru lupta purtată împreună cu sufletul. Deci e o asigurare că el va primi răsplata învierii într-o fericire.

119. Unii râdeau și atunci de botezul pruncilor, spunând că e greșit a admite ca alții să se lepede de cel rău și să mărturisească credința în Hristos în numele pruncilor inconștienți. E ceea ce spun și azi neoprotestanții. Autorul răspunde că nașul nu înlocuiește pruncul în aceste acte, ci asigură că ceea ce face el acum va face și pruncul, luându-și răspunderea să-l educe în această direcție.

De fapt, pruncul nu va putea rămâne fără o educație favorabilă credinței sau contrară ei. Creșterea pruncului nu se face într-un gol. Neoprotestanții înșiși îi dau o educație în sensul credinței lor. Deci nici nu lasă pruncul într-o completă neinfluențare a voinței și cugetării lui. Botezul lor la douăzeci de ani va fi și el rezultatul unei educații ce li s-a dat, al unei influențe exercitate asupra lor. Nici ei nu vin la botez într-un mod cu totul „liber”. Și dacă nu se poate spune momentul din care începe această educație, căci copilul începe din primele săptămâni să învețe obiceiurile de la cei din jurul lor, de ce nu s-ar introduce în actele de educație a lor de la început și botezul? Autorul vorbește de niște taine neînțelese, care se săvârșesc și aici în baza „vechii tradiții” apostolice. Nu pricepem tot ce se petrece cu omul chiar de la începutul vieții lui sau faptul că el nu este izolat în dezvoltarea lui nici în primele zile.

A celui între sfinți

DIONISIE AREOPAGITUL*

Despre

NUMIRILE DUMNEZEIEȘTI

Presbiterul Dionisie către împreună - presbiterul* Timotei

Capitolul I

Despre scopul scrierii și care e tradiția numirilor dumnezeiești

§1

Și acum, o, fericite, după *Învățăturile teologice**, voi trece la tâlcuirea numirilor dumnezeiești, pe cât este cu putință. Ne va fi și acum îndrumătoare legea Scripturilor în tâlcuirea adevărului celor spuse despre Dumnezeu. Căci *nu în cuvinte convingătoare* ale înțelepciunii omenestii, ci în dovedirea puterii insuflate de Duhul* (I Cor. 2,4) învățăturilor despre Dumnezeu ne vom apropia în chip negrăit și neștiut de cele negrăite și necunoscute, prin unirea cu ea a puterii și lucrării raționale și înțeleghătoare a noastre. Căci, în general, nu se cuvine să îndrăznim să spunem sau să cugetăm ceva despre dumnezeirea cea mai presus de ființă* și ascunsă, în afară de ceea ce s-a spus în chip dumnezeiesc de Sfintele Scripturi. Dar însăși necunoașterii acelei supraființialități* mai presus de rațiune, de minte și de ființă trebuie să-i atribuim cunoașterea supraființială*, întrucât ne trage spre cele de sus în măsura în care raza cuvintelor dumnezeiești* se dăruiește, binevoitor, pe sine, ridicându-ne spre luminile mai înalte, dar moderând acest urcuș prin propria noastră înfrânare și cuviință¹²⁰ față de cele dumnezeiești*. Căci, de fapt, dacă trebuie să ne încredem în teologia (Scriptura) atotînțeleasă și atotadevărată*, cele dumnezeiești se revelează (se descoperă)* și se fac văzute pe măsura fiecărei minți, bunătatea dumnezeiască coborând în chip dumnezeiesc, cu păstrarea

dreptății*, ceea ce e mai presus de măsură* și cu neputință de încâput la treapta măsurii lor¹²¹. Căci precum cele inteligibile (spirituale) sunt necuprinse* și nevăzute de cele simțuale și cele simple și fără chip și lipsite de formă, nepipăibile și nefigurate ale celor netrupești sunt necuprinse și nevăzute de cele figurate în formele trupurilor și prin aceeași rațiune a adevărului indefinitul e mai presus de ființă, așa și unitatea mai presus de minte e dincolo de minți; Unul mai presus de înțelegere e neînțeles tuturor înțelegerilor și binele lui mai presus de cuvânt (de rațiune) e negrăit de nici un cuvânt. La fel, Unitatea făcătoare de unitate* este mai presus de orice unitate. E ființa cea mai presus de ființă și mintea neînțeleasă și cuvântul de negrăit. Nu există cuvânt și înțelegere și numire pentru ea, nefiind nimic din cele ce sunt. Fiind cauza existenței tuturor, este cea care e dincolo de ființă și cea care singură poate grăi în mod propriu și cu știință despre Sine¹²².

§2

Deci, cum s-a spus, despre această dumnezeire mai presus de ființă și ascunsă nu se cuvine a se grăi, nici a se cugeta ceva, afară de cele spuse nouă din Sfintele Scripturi. Și de fapt, deoarece ea însăși ne-a predat despre Sine cu bunătate în dumnezeieștile Scripturi cunoștința și vederea (spirituală) a ceea ce

este*, ea este neapropiată tuturor celor ce sunt, ca una ce e ridicată peste toate în mod supraființial¹²³. De aceea, vei afla mulți teologi (scriitori ai Scripturii) laudând-o pe ea nu numai ca nevăzută și necuprinsă, ci și de necercetată și fără urme, nefiind nici o urmă prin care să se străbată spre ascunsă ei nemărginire*. Dar binele nu stă necomunicat*, în general, nici uneia din cele ce sunt¹²⁴. Căci, raza lui fiind mai presus de ființă*, ca una ce e întemeiată statornic în sine, se arată cu bunătate, prin iluminări corespunzătoare, fiecăreia din cele ce sunt și atrage spre vederea lui și spre împărtășirea de el și spre asemănarea cu el, pe cât e cu putință, mințile sfințite ce se împărtășesc* cu sfințenie, ca pe unele ce n-au puterea propriei îndrăzneli* să urce spre ceea ce e mai sus, fără ajutorul arătării coborâte a lui Dumnezeu, nici n-au alunecat spre cele de jos, prin coborârea la ceea ce e mai rău, ci tind cu bună statornicie și în mod neclintit spre raza ce le luminează pe măsura dragostei lor de iluminările cu putință, înaripate, în chip înțelept și cuvios, cu sfințită evlavie¹²⁵.

§3

Urmând, deci, acestor cumpene dumnezeiești, care cârmuiesc ființele ordinelor sfinte ale treptelor de mai presus de ceruri, cinstind pe de o parte ascunsul mai presus de minte* și ființă al dumnezeieștii obârșii* cu evlavie nescrutătoare și sfințită a minții, iar cele negrăite ale ei cu tăcere înțeleaptă, să tindem spre razele ce ne luminează din Sfintele Scripturi și să ne lăsăm călăuziți de lumina lor spre imnele de laudă ale dumnezeirii, luminați de ele în chip supralumesc. Și întipăriți de sfintele¹²⁶ imne de laudă, să privim spre luminile dăruite în chip dumnezeiesc prin ele și să laudăm obârșia dătoare de bine* a toată sfânta arătare dumnezeiască, așa cum ne-a predat ea însăși despre Sine în Sfintele Scripturi, ca de pildă, că este cauza și obârșia și ființă și viața tuturor și rechemarea și ridicarea* celor ce au căzut de la ea; iar pentru cei ce au lunecat spre stricarea chipului dumnezeiesc, reînnoire și înviere, precum pentru cei mișcați spre o corupție lipsită de sfințenie, sfântă statornicie; iar celor statornici siguranță și celor

călăuziți de ea, călăuzire tare, și celor ce se luminează iluminare* și celor ce se desăvârșesc, izvor de desăvârșire; de asemenea, celor ce se îndumnezeiesc, putere îndumnezeitoare, celor ce năzuiesc spre simplitate, simplitate, celor ce tind spre unitate, unitate; și oricărui început, început mai presus de început în chip mai presus de ființă. Și, simplu vorbind, viața celor vii* și ființa celor ce sunt, început și cauză a toată viața și ființa, pentru bunătatea care a adus cele ce sunt la existență și le susține¹²⁷.

§4

Acestea le-am învățat tainic de la dumnezeieștile Scripturi. Și, ca să spun așa, toată lauda sfinților scriitori e potrivită pentru tâlcuirea* și lauda ieșirilor (procesionilor) binefăcătoare ale dumnezeieștii obârșii. De aceea, aproape în toată Scriptura vedem laudată cu sfințenie obârșia dumnezeiască ca monadă* și enadă, pentru simplitatea și unitatea neîmpărțită mai presus de fire, din care, ca dintr-o putere unificatoare, ne unim și noi și deosebiriile noastre împărțite*, concentrându-se în chip mai presus de lume, ne adunăm într-o monadă de chip dumnezeiesc și într-o unitate ce imită pe Dumnezeu¹²⁸, dar o vedem și ca Treime*¹²⁹, pentru manifestarea întreit ipostatică a fecundității mai presus de ființă prin care este și se numește toată paternitatea* în cer și pe pământ¹³⁰, însă și ca pe cea care e cauza celor ce sunt, pentru că pe toate le-a adus la existență pentru bunătatea ei de viață făcătoare¹³¹, de asemenea înțeleaptă și bună, pentru că toate cele ce sunt*, păstrând cele ale firii proprii necorupte, sunt pline de toată armonia dumnezeiască și de sfântă frumusețe, și la fel, în chip deosebit, de oameni iubitoare¹³². Pentru că într-Unul din ipostasurile ei s-a împărtășit cu adevărat în întregime* de cele ale noastre¹³³, chemând din nou la Sine și unind cu Sine umilinta omenescă cu care s-a compus în mod negrăit Iisus cel simplu, odată ce Cel veșnic a luat mișcare temporală* și s-a făcut interior firii noastre cel ce depășește ordinea întregă a firii întregi prin temelia neschimbată și neamestecată* a celor proprii¹³⁴.

Și toate celelalte lumini dumnezeiești lucrătoare* pe care ni le-a dăruit în chip revela-

tor, conform Scripturilor, predania ascunsă a dumnezeieștilor noștri învățatori*, le-am cunoscut și noi în chip tainic. Le-am cunoscut acum pe măsura noastră prin sfintele perdele* ale iubirii de oameni¹³⁵ arătată în Scripturi și în predaniile dumnezeiești, care acoperă cele spirituale în cele sensibile și cele mai presus de ființă în cele ce sunt și învăluie în forme și în chipuri cele fără formă și fără chipuri și multiplică și plasticizează simplitatea mai presus de fire și nefigurată în varietatea simboalelor împărțite*; iar când ne vom face nestricăcioși* (incorruptibili) și nemuritori și vom ajunge la starea asemănătoare lui Hristos și preafecită, vom fi, după Scriptură, totdeauna cu Domnul (I Tes. 4,17), umpluți de vederea preacurată, de arătarea lui dumnezeiască* ce ne va înconjura cu strălucirea razelor lui atotluminoase, ca pe ucenici în acea atotdumnezeiască Schimbare la față. Căci atunci ne vom împărtăși cu mintea nepătimașă și nematerială de dăruirea luminii lui spirituale și de unirea mai presus de minte, trăită în strălucirile necunoscute și fericite, revărsate din razele supraluminoase, într-o imitare mai dumnezeiască* a minților mai presus de ceruri. Căci atunci vom fi deopotrivă cu îngerii, cum spune adevărul Scripturii, și fi ai lui Dumnezeu, fiind fi ai învierii¹³⁶ (Luc. 20, 36).

Iar acum, precum ne este cu putință, folosindu-ne de simboalele proprii, ne înălțăm la cele dumnezeiești și din acestea iarăși la adevărul unitar al vederilor lui spirituale* pe măsura noastră; și după înțelegerea proprie nouă celor de chip dumnezeiesc, odihnind* lucrările noastre înțeleghătoare, suntem atinși, pe cât ne e cu putință, de raza cea mai presus de ființă, în care au preexistat în chip supranegrăit* toate marginile tuturor cunoștințelor, rază pe care nu e cu putință nici a o înțelege*, nici a o spune, nici a o vedea într-un fel oarecare, pentru că e deasupra tuturor și mai presus de cunoaștere; căci a luat în ea de mai înainte și deodată marginile tuturor* cunoștințelor și puterilor ființiale în chip mai presus de ființă, dar fiind statornicită prin puterea ei necuprinsă mai presus și de toate mințile cerești. Căci, dacă toate cunoștințele* sunt ale celor ce sunt și au marginea în cele ce sunt, ceea ce este dincolo de toată ființa (de tot ce este) este ridicat peste toată cunoștința¹³⁷.

Dar, dacă ceea ce e mai presus de orice cuvânt și de orice cunoștință și e așezat în general mai presus de orice minte și de orice ființă le cuprinde și le ține legate și adunate pe toate și le precede pe toate, ea însăși este cu totul de necuprins și nu e nici simțire a ei, nici închipuire*, nici părere, nici nume, nici cuvânt, nici atingere*, nici știință, cum alcătuim acest tratat despre numirile dumnezeiești, odată ce dumnezeirea s-a arătat de nenumit¹³⁸ și mai presus de numiri*. Deci cum am spus, când am expus *Învățăturile teologice*, El este ceea ce* este, Unul, necunoscutul, supraființialul, Binele prin Sine, unitatea treimică, de o dumnezeire*, de o bunătate ce nu se poate nici spune, nici înțelege. Dar și numirile potrivite îngerilor* ale sfintelor puteri, care trebuie socotite fie dăruiri, fie primiri ale bunătății mai presus de cunoaștere și de arătare, sunt negrăite și necunoscute și le sunt proprii numai îngerilor învredniciți de cunoașterea mai presus de cunoașterea îngerească a lor¹³⁹. Mințile de chip dumnezeiesc, unite cu acestea*, pe cât e cu putință, printr-o imitare îngerească (fiindcă mințile îndumnezeite au parte de o astfel de unire cu lumina supradumnezeiască prin toată odihna* lucrării înțeleghătoare) o laudă în mod principal prin orice desprindere de cele ce sunt*, luminate de ea cu adevărat și mai presus de fire, prin unirea preafecită cu ea. Căci puterea celor ce sunt e ridicată astfel peste toate în chip mai presus de ființă¹⁴⁰, dar ea nu e nimic*. Deci supraființialitatea dumnezeiască, care este supraexistența suprabunătății, nu e cu putință nimănui din cei ce sunt iubitori ai adevărului mai presus de tot adevărul să o laude nici ca rațiune sau ca putere, nici ca minte sau ca viață sau ca ființă, ci ca pe una ce e negația prin depășire a toată deprinderea*, mișcarea, viața, închipuirea, opinia, numele, cuvântul, cugetarea, înțelegerea, ființa, stabilitatea, fixitatea, unirea. Deoarece, ca existență bunătății, este prin însăși existența ei cauza a toate câte sunt. Dar pronia bunătății dumnezeirii ca obârșie* a tuturor trebuie laudată din toate cele cauzate. Și fiind ea aceasta, este obârșia și suportul (ipostasul) tuturor și toate

o doresc pe ea; cele înțelegătoare* și raționale (νοερὰ καὶ λογικὰ) în mod cunoscător, iar cele subordonate acestora, în mod simțual (sensibil). Și celelalte au mișcarea vitală sau sunt simple prin deprinderea ființială sau habituală.

§6

Știind-o aceasta, teologii lui Dumnezeu (autorii Scripturilor) îl laudă pe El și ca pe Cel fără nume, dar și din tot numele. Fără nume îl arată atunci când spun că obârșia dumnezeiască uimește (muștră) pe cel ce întreabă într-una din vederile tainice ale arătării dumnezeiești simbolice: *Care este numele Tău?* (Fac. 32,29); și Acesta, renunțând la a se face cunoscut prin orice nume dumnezeiesc, spune: *Și pentru ce întrebi despre numele Meu? Acesta este minunat* (Fac. 32,29; Jud. 13,18). Oare nu acesta este cu adevărat numele minunat, că e mai presus de tot numele, că e fără nume, că e *deasupra a tot numele ce se poate numi fie în veacul acesta, fie în cel viitor* (Ef. 1,21)?

Iar cu multe nume îl arată atunci când îl prezintă zicând *Eu sunt Cel ce sunt* (Ieș. 3,14); Viața, Lumina, Dumnezeu, Adevărul (cf. Fac. 28,13; Ioan 8,12; 14,6 etc.); și când înțelepții în cele dumnezeiești îl laudă ca pe cauzatorul tuturor prin multe nume, din toate cele cauzate, de pildă ca bun, ca frumos, ca înțelept, ca iubit, ca pe Dumnezeu dumnezeilor, ca pe Domnul domnilor, ca pe Sfântul Sfinților, ca pe Cel veșnic*, ca pe Cel ce este; ca pe cauzatorul veacurilor, ca pe dăruitorul vieții, ca înțelepciunea, ca Mîntuitorul, ca Rațiunea (Cuvântul), ca Cunosătorul, ca întrecând toate comorile a toată cunoștința, ca putere¹⁴¹, ca Stăpânitorul, ca Împăratul împăraților¹⁴², ca Cel Vechi de zile, ca neîmăbătrânitor* și neschimbabil¹⁴³, ca mîntuire, ca dreptate, ca sfîntenie¹⁴⁴, ca răscumpărare, ca întrecând toate în mîrire, dar și ca aflându-se în adiere* subțire¹⁴⁵. Ei mai spun că El este în minți și în suflete și în trupuri, în cer și pe pământ același în aceleași, în lume, în jurul lumii, mai presus de lume, mai presus de ceruri, mai presus de ființă, soare, stea, foc, apă, duh, rouă, nour, stîncă prin sine, piatră, toate cele ce sunt și nimic din cele ce sunt¹⁴⁶.

§7

Astfel, Celui ce e cauza tuturor și mai presus de toate, i se potrivește și lipsa numelui* și toate numele celor ce sunt, ca să fie cu adevărat împărăția tuturor și ca în jurul ei să fie toate și toate să fie dependente de ea ca pricină, ca obârșie*, ca margine¹⁴⁷ și ea să fie, după Scriptură, *toate în toți** (I Cor. 15,28) și să fie laudată cu adevărat ca suportul (ipostasul) tuturor, obârșia și desăvârșitoarea, susținătoarea, ocrotirea și casa*, cea care întoarce toate spre Sine și aceasta în mod unitar, cel nesupus vreunei relații¹⁴⁸, liber de toate. Căci nu e numai cauza susținerii sau a vieții sau a desăvârșirii, ca să fie numită bunătate mai presus de nume, de minte, numai din această purtare de grijă sau din alta, ci cuprinde toate cele ce sunt în Sine în mod simplu* și fără să se mărginească, prin bunătatea atot-desăvârșitei bunătăți a aceleiași unice și atotcauzatoare purtări de grijă. Și e laudată și numită din armonia launtrică a tuturor.

§8

Dar teologii (autorii Scripturilor) nu le vestesc acestea numai din purtările de grijă atotcuprinzătoare și parțiale sau din cele providențiate, ci le numesc uneori și arătări văzute* în sfintele locașuri* dumnezeiești sau din cele care le luminează în alte locuri celor tainic inițiați, prin alte și alte cauze și puteri, bunătatea mai presus de fire care întrece în strălucire orice numire și o îmbracă în forme și chipuri omenești sau de foc sau fulgerătoare și laudă ochii, și urechile, și sprâncenele, și fețele, și mâinile, și palmele, și aripile, și brațele, și spatele, și picioarele, cununile și scaunele*. Se mai folosesc și de potire, de vase și de altele și o acoperă în alte înfățișări tainice, despre care vom vorbi după puțină în *Teologia simbolică**. Acum însă, rămânând la ceea ce ține de lucrarea de față, rezumându-ne la cele din Scripturi și folosindu-ne ca de un îndreptar de cele spuse în ea și privind la ele, vom trece la explicarea numirilor spirituale (inteligibile), privind la ceea ce ne expune în toată Scriptura rânduiala ierarhică* și pătrunzând cu înțelegere dumnezeiesc văzătoare la înțelesurile asemănătoare (propriu-zis) celor dumnezeiești*. Și

vom îmbia urechi sfințite* explicării sfintelor numiri dumnezeiești, întărind în cei sfinți cele sfinte, potrivit dumnezeieștii tradiții și apărându-le de răsul și batjocura celor neinițiați* în ele; ba mai mult, pe aceia înșiși, dacă există peste tot astfel de oameni, eliberându-i de o astfel de luptă împotriva acestora. Deci, tu însuși, bunule Timotee, trebuie să păzești

acestea urmând preaslănta explicare, neîmpărtașind nici în scris, nici în vorbire cele dumnezeiești celor neinițiați. Iar mie să-mi ajute Dumnezeu să laud în mod cuvenit lui multe numiri binefacătoare ale dumnezeirii nenumite și să nu depărteze cuvântul adevărului din gura mea.

Capitolul II

*Despre teologia unită și distinctă
și care e unirea și distincția dumnezeiască*

§1

Bunătatea dumnezeiască de sine, cum ne arată Scriptura, aplică întregii obârșii dumnezeiești* toate înțelesurile dumnezeiești, arătându-le* ca ale ei. Căci ce se poate învăța din Sfânta Scriptură că e Dumnezeu altceva, când însăși dumnezeiasca obârșie* spune: *De ce-mi zici bun? Nimeni nu este bun, decât numai Dumnezeu* (Mat. 19,17). Aceasta ni s-a spus și în alte locuri, când le-am cercetat, arătându-ne că toate numirile dumnezeiești nu sunt atribuite de Scripturi niciodată vreunei părți*, ci întregii dumnezeiri și plenitudinii ei. Și toate sunt referite în mod neîmpărțit și absolut, fără excepție, în întregime întregii* dumnezeiri. Căci, cum am amintit în *Învățăturile teologice*, cine nu recunoaște că acestea se spun despre întreaga* dumnezeire ar îndrăzni cu blasfemie să sfășie în mod necuvenit unitatea supraunită. Deci trebuie spus că așa trebuie cugetat despre toată dumnezeirea. Căci însuși Cuvântul cel prin fire bun a spus: *Eu sunt bun* (Mat. 20,15). Și un prooroc* dintre cei însuflați de Dumnezeu laudă Duhul cel bun (cf. Ps. 142,10). Și iarăși cuvântul: *Eu sunt Cel ce sunt* (Ieș. 3,14), dacă nu s-ar spune despre întreaga dumnezeire, ei l-ar înțelege marginindu-se la o parte, cum s-ar auzi cuvântul: *Acestea zice Cel ce este*, Cel ce era, Cel ce va veni, Atotfiitorul* (Apoc. 1,8). Și: *Iar Tu Același ești* (Ps. 101,28) sau *Duhul Adevărului, care este, care de la Tatăl* purcede* (Ioan 15,26). Și, dacă nu ar spune că toată dumnezeirea* este viață, cum ar fi adevărat cuvântul sfânt: *Precum Tatăl*

scoală pe morți și îi face vii, așa și Fiul, pe care vrea să îi face vii (Ioan 5,21); și iarăși: *Duhul este de viață făcător* (Ioan 6,63).

Iar că și domnia peste toate o are întreaga dumnezeire și nu se poate spune aceasta numai despre dumnezeirea născătoare de Dumnezeu* sau despre cea filială, o vedem și în faptul că Scriptura spune de atâtea ori și despre Tatăl și despre Fiul că sunt Domn, dar că și Duhul este Domn. Dar și frumusețea și înțelepciunea sunt atribuite întregii dumnezeiri; la fel lumina și îndumnezeirea și calitatea de cauză și toate câte sunt atribuite cu laudă de Scripturi întregii dumnezeiri. În mod concentrat o spune aceasta, când zice: *Toate sunt din Dumnezeu* (cf. I Cor. 8,6); și prin desfășurare*, când zice: *Toate au fost create prin El** și spre El (Ioan 1,3) și: *Întru El stau toate* (cf. Rom. 11,36); și: *Trimite-vei Duhul Tău și se vor zidi* (Ps. 103,31). Și, ca să spunem pe scurt, Cuvântul dumnezeiesc însuși a spus: *Eu și Tatăl una suntem* (Ioan 10,30); și: *Toate câte le are Tatăl, ale Mele sunt* (Ioan 16,15); și: *Toate ale Mele ale Tale sunt și ale Tale, ale Mele* (Ioan 17,10).

Și iarăși, spunând că toate ale Tatălui sunt și ale lui*, le atribuie și Duhului dumnezeiesc în mod comun și unitar*. E vorba de lucrările dumnezeiești*, de închinarea, de cauzalitatea izvorătoare* și fără lipsuri și de împărțirea darurilor binefacătoare. Și nici unul dintre cei ce se hrănesc din dumnezeieștile Scripturi cu înțelesurile lor nestrâmbate* socotesc că nu va nega că toate cele potrivite lui Dumnezeu sunt proprii întregii dumnezeiri, după desăvârșitul cuvânt al lui Dumnezeu¹⁴⁹.

Acestea fiind arătate nouă în cuvintele de mai sus pe scurt și în parte, iar în altele mai pe larg și mai desfășurat, vom încerca să arătăm mai dezvoltat că trebuie înțelese ca referindu-se la întreaga dumnezeire.

§2

Iar dacă ar spune cineva că noi introducem prin aceasta o confuzie între cele distincte cuvenite lui Dumnezeu*, socotim că acest cuvânt nu-l poate convinge nici pe el că e adevărat. Căci, dacă este cineva care se opune în general Scripturilor, el va fi departe și de înțelepciunea omenească și, dacă nu respectă înțelepciunea din Scripturi, cum se va învoi să fie călăuzit de noi în știința despre Dumnezeu*? Iar dacă ține seama de adevărul Scripturilor, noi de asemenea ținând seama de regula și lumina lor, vom păși neclintit pe calea lor, atât cât putem, spunând că Scriptura ne predă unele în chip unit, iar altele, în chip distinct; și nu trebuie nici să despărțim cele unite, nici să confundăm cele deosebite. Ci să le urmăm după putere, tinzând spre luminile dumnezeiești. Și, luând de acolo descoperirile dumnezeiești*, ne silim să păzim în noi neînmulțite* și neîmpuținate și neschimbate, ca pe o regulă prea bună a adevărului cele din ea, păziți de paza Scripturii și întăriți spre a păzi în ele pe cei ce voiesc să le păzească¹⁵⁰.

§3

Deci cele unite ale întregii dumnezeiri sunt, precum am arătat mai pe larg în *Învățăturile teologice*, suprabunătatea, supradumnezeirea, supraființa, supraviața, supraînțelepciunea și toate câte le lasă (neagă pe cele create) prin depășire*. Împreună cu ele sunt numite și toate cele cauzate, binele, frumusețea, existența, puterea născătoare de viață, înțelepciunea și toate câte vin din darurile bunătății ei sau din cauza tuturor bunătăților¹⁵¹.

Iar cele deosebite (distincte) sunt numele mai presus de ființă și lucrul (ceea ce e propriu) Tatălui* și Fiului și Duhului, neintroducându-se nici o schimbare a lor sau contopire¹⁵². Pe lângă aceasta se mai disting: viața, ca noi*, desăvârșită și neschimbată a lui

Iisus și toate tainele ființiale* ale iubirii de oameni care vin din aceasta.

§4

Dar socotesc că trebuie ca noi, reluând tema, să expunem mai mult modul unității și distincției dumnezeiești, ca să ne devină bine văzut tot înțelesul lor, care neagă toată diferența variată și neclară, dar și definește, după cât se poate, în mod bine distinct și clar și bine orânduit, cele proprii fiecăruia. Căci, precum am spus și în alte locuri, cei inițiați în chip sfânt în tradiția* învățaturii noastre despre Dumnezeu numesc uniri dumnezeiești cele ale identității negrăite și mai presus de cunoaștere, cu termenul ascuns și nearătat*, iar distincții*, ieșirile (procesionile) și arătările bune ale obârșiei dumnezeiești. Și arată, urmând sfintelor Scripturi, cele proprii numitei uniri; și iarăși spun că unele uniri sunt proprii și celor distincte. De pildă, spun că ține de unirea dumnezeiască supraființa ei, fiind una și comună Treimii începătoare, existența mai presus de ființă, dumnezeirea mai presus de dumnezeire, bunătatea mai presus de bunătate, fiind mai presus de orice identitate a celor ce întrec identitatea deplină a tuturor; la fel, unitatea începătoare*, negrăirea*, antecedentă oricărei exprimări ca necunoaștere, atotspiritualitatea*, temelie și afirmarea tuturor și negarea prin depășire a tuturor, existența mai presus de orice afirmare și negare¹⁵³, aflarea și întemeierea ipostasurilor începătoare unul în altul, de se poate spune așa, supranumite în întregime și prin nici o parte confundate¹⁵⁴, ca luminile unor sfeșnice* (ca să ne folosim de exemplele sensibile și familiare), care sunt într-o casă unică și întregi în întregimea reciprocă, dar având fiecare în mod propriu subzistența deplină și exactă, însă și un mod distinct una față de alta; sunt unite în distincție și distincte în unire¹⁵⁵. E așa cum vedem într-o casă multe lămpi, cu luminile unite într-o lumină și luminând într-o singură strălucire indistinctă, încât n-ar putea cineva, precum socotesc, să deosebească lumina acestei lămpi de a celorlalte în aerul care cuprinde toate luminile și să vadă pe una fără alta, fiind unite toate în mod neamestecat cu toate. Dar, și dacă ar scoate cineva una din lămpile casei, nu va micșora toată lumina

casei, având fiecare din celelalte lumini în sine pe cea scoasă sau nelipsindu-i aceeaia ceva din ea celorlalte. Căci era, precum am spus, o unire desăvârșită și neamestecată a tuturor cu toate, fiind cu adevărat toate în acel aer, ca într-un corp, a cărui lumină atârnă de prezența materială a tuturor. Dar spunem că unirea mai presus de ființă* a luminilor nu e numai dincolo de unirea din corpuri, ci și de cele din suflete înseși și din minți. Pe acestea le au în mod neamestecat și mai presus de lume toate luminile supracerești* de chip dumnezeiesc, prin împărțire pe măsura lor de unirea ridicată mai presus de toate.

§5

Dar în învățăturile despre Dumnezeu Cel mai presus de ființă este și o altă distincție, nu numai cea de care am vorbit - că fiecare din ipostasurile de obârșie este întemeiat (subzistă) în unitatea însăși, în mod neamestecat și fără să se confunde; este și cea care constă în nașterea dumnezeiască mai presus de ființă*, care nu are reciprocitate. Singurul izvor al dumnezeirii mai presus de ființă este Tatăl, Tatăl nefiind Fiul, nici Fiul Tatăl, ci păstrând cu sfințenie fiecare din ipostasurile de obârșie cele de laudă ale sale. Acestea sunt unirile și distincțiile* din unitatea și existența negrăită. Iar dacă este o dumnezeiască distincție și procesiune potrivită bunătății dumnezeiești, a unirii supraunității dumnezeiești, care se înmulțește pe Sine rămânând unită, sunt unite potrivit distincției dumnezeiești și transmisibile între ele, producătoare de substanță, producătoare de viață, făcătoare de înțelepciune și celelalte daruri ale bunătății, cauză a tuturor, prin care se laudă cele de care se împărtășesc în chip neîmpărtășibil cele participante¹⁵⁶ sau cele care se împărtășesc* ultimelor. Și aceasta este comun și unitar întregii dumnezeiri, să se facă împărțită toată și întreagă de fiecare din cele ce se împărtășesc și nici una nu este, prin vreo parte. E ca punctul din mijlocul cercului înconjurat de toate liniile din cerc. Sau altă pildă: multele întipăriri ale unei peceti se împărtășesc de pecetea originală și în fiecare din întipăriri* e pecetea întreagă și aceeași și nu este în nici una printr-o parte. Dar e mai

presus și de acestea neîmpărțășirea atotcauzatoarei dumnezeiri, prin faptul că nu este vreo atingere de ea, nici altceva comun între ea și cele ce se fac prin împărțășire.

§6

Ar putea spune cineva: Nu este pecetea* întreagă și aceeași în toate întipăririle. Dar nu pecetea este cauza acestui fapt (căci ea se comunică pe sine întreagă și aceeași fiecăruia); ci deosebirile* celor ce se împărtășesc fac neasemenea întipăririle originalului unic și întreg și același. Dar, dacă ar fi toate simple și ușor de întipărit și netede și nedeosebite și nu contrare* și virtuozose, nu ar fi nici flexibile și necontestate și n-ar avea nici curată și clară și persistentă forma primită. Iar dacă le lipsește ceva din capacitatea amintită, acesta e cauza neîmpărțășirii și neimprimării clare a celor câte provin din incapacitate lor¹⁵⁷.

Dar s-a deosebit* în lucrarea dumnezeiască binefăcătoare față de noi* mai ales prin faptul că Cuvântul dumnezeiesc cel mai presus de ființă s-a făcut ființă ca noi din ceea ce e al nostru, împlinind și pătimind prin ea în modul cel mai înalt deosebit și excepțional, lucrările dumnezeiești-omenești. Căci acestea nu și le-au făcut comune Tatăl și Duhul după nici un înțeles, decât dacă vede cineva aceasta în voința cea bună și de oameni iubitoare și potrivită cu toată lucrarea lui dumnezeiască negrăită și mai presus de toate, pe care a împlinit-o făcându-se ca noi Cel neschimbat* ca Dumnezeu și Cuvântul lui Dumnezeu. Astfel ne silim și noi să unim prin cugetare și să distingem cele dumnezeiești¹⁵⁸ precum cele dumnezeiești însele s-au și unit și s-au și distins*.

§7

Dar toate câte le-am aflat din aceste uniri și distincții cuvenite lui Dumnezeu în Scripturi, le-am expus în *Învățăturile teologice* tratând despre fiecare special, pe cât se poate înfățișând pe unele în mod explicit și dezvoltat prin rațiunea adevărată și apropiindu-ne cu mintea netulburată de vederile arătate în Scripturi; iar pe altele, însușindu-ni-le potrivit tradiției tainice* dumnezeiești mai presus de puterea noastră înțelegătoare*. Căci, toate cele dumnezeiești și câte ni s-au

descoperit nouă se cunosc prin și în participări*. Dar ele însele, cum sunt după obârșie și temelie, sunt mai presus de minte și de toată ființa și cunoștința. De pildă, dacă numim ascunzimea* mai presus de ființa a lui Dumnezeu viață sau ființă sau lumină sau rațiune, nu înțelegem nimic altceva decât puterile venite din ea la noi, puteri îndumnezeitoare sau de ființă făcătoare sau de viață născătoare sau de înțelepciune dăruitoare¹⁵⁹. Dar despre ea cugetăm prin desprinderea de toate lucrările înțelegătoare, neînțelegând nici ca îndumnezeire sau viață sau ființă, căci îi este propriu să fie prin toată depășirea cauza ridicată peste toate. Iarăși, am primit din sfintele Scripturi că Tatăl este dumnezeirea izvorătoare*, iar Iisus și Duhul, mlădițele dumnezeirii născătoare, de se poate spune așa, sau vlăstarele crescute din Dumnezeu sau niște flori și lumini mai presus de ființă. Dar cum sunt acestea, nu e cu puțință nici a spune, nici a înțelege¹⁶⁰.

§8

Până aici merge toată puterea lucrării noastre înțelegătoare, că toată părințimea și fiimea s-a dăruit din obârșia părintească și filială ridicată peste toate și nouă și Puterilor supracerești; din ei sunt și se numesc și dumnezeii și fiii și părinții dumnezeilor sau mințile asemănătoare cu Dumnezeu, împlinindu-se duhovnicește această lucrare părintească și fiiască, adică netrupește, nematerial, spiritual; căci Duhul dumnezeiesc e ridicat peste toată nematerialitatea spirituală și peste toată îndumnezeirea, iar Tatăl și Fiul sunt prin depășire deasupra a toată părințimea și fiimea.

Căci nu există nici o înrulare exactă între cele cauzate* și cauze. Ci unele din cele cauzate, au chipurile primite de la cauze, dar cauzele însele sunt dincolo și mai presus de cele cauzate, dat fiind începutul lor¹⁶¹. Și, ca să mă folosesc de pildele proprii nouă, îndulcirile și întristările se numesc făcătoare ale îndulcirii și întristării. Dar ele însele nici nu se îndulcesc, nici nu se întristează. Și de focul care încălzește și arde nu se spune nici că se încălzește, nici că se arde. Și, dacă ar spune cineva că viața* viețuiește în sine și lumina

se luminează în sine, n-ar grai drept, după rațiunea mea, decât dacă ar spune acestea în alt mod, anume că cele cauzate preexistă în cauze în mod prisositor și ființial¹⁶².

§9

Dar și tot ce e mai descoperit din toată învățătura despre Dumnezeu* sau forma pipăibilă asemenea nouă a lui Iisus este de negrăit prin nici un cuvânt și necunoscută de nici o minte, chiar și celui mai dintâi dintre îngeri. Că și-a însușit ființă omească, am primit în chip tainic. Dar nu știm cum s-a format din sângele feciorelnic prin altă rânduială decât prin cea după fire și cum picioarele uscate ce purtau volumul trupului și greutatea materiei călcău substanța lichidă și nestatornică. Nici celelalte câte țin de fiziologia (natura trupestă) mai presus de fire a lui Iisus. Despre acestea ni s-a vorbit destul în alte locuri și s-au înfățișat de strălucitul* învățător* în chip mai presus de fire în *Învățăturile teologice elementare*, redând tot ce a primit el, fie de la Sfinții teologi (autori ai Scripturilor), fie ceea ce a văzut el însuși prin cercetare cunosătoare în Scripturi, ajutat de multa lui deprindere cu acestea, fie introdus de cineva în înțelegerea mai tainică a lor, prin care nu numai a învățat, ci a și pățimit cele dumnezeiești. În felul acesta s-a desăvârșit din iubire, dacă putem să spunem aceasta, și în unirea neînvățată și tainică cu ele și în credința în ele. Și, ca să trecem peste vederile cele multe și fericite ale înțelegerii puternice a lui în cele mici, în *Învățăturile teologice elementare*, adunate de el, spune despre Iisus acestea¹⁶³.

§10

*Ale preasfântului Ierotei,
din Învățăturile teologice elementare*

Cauza tuturor* care le împlinește pe toate, este dumnezeirea lui Iisus, care păstrează părțile în armonie cu întregimea. Ea, adunând și depășind și având de mai înainte în sine atât partea cât și întregul, este fără sfârșit în cele

ce au sfârșit, ca obârșia desăvârșirii, dar nedesăvârșită în cele desăvârșite, ca mai presus de desăvârșire și anterioară desăvârșirii. Este forma făcătoare de formă în cele fără formă, ca obârșie a formei; fără formă în formă, ca mai presus de formă. E ființă lucrând în toate ființele fără prihană, ființa mai presus de ființă, ridicată peste toată ființa, distingând* toate începuturile și ordinele și fiind temelul superior a tot începutul și ordinea. Și e măsura* celor ce sunt și veacul și mai presus de veac și înainte de veac. E cea plină în cele cu lipsuri (în cele nedesăvârșite)*, supraplină în cele pline, negrăită, inexplicabilă, mai presus de minte, mai presus de viață, mai presus de ființă. E mai presus de fire în mod mai presus de fire, are supraființa în mod mai presus de ființă.

De aceea, a venit mănăst de iubirea de oameni până la fire* și s-a făcut cu adevărat ființă și a trăit supradumnezeiescul ca om, ca să fie laudate cele luate de la noi ca mai presus de minte și rațiune. Și în acestea arată ceea ce e mai presus de fire și mai presus de ființă, nu numai întrucât și-a făcut comune ale noastre în mod neschimbat* și neamestecat, nepătimind nimic în supraplinătatea lui de la chenoza (deșertarea) negrăită, ci, ceea ce e și mai nou decât toate cele mai noi, era mai presus de fire în cele firești ale noastre, mai presus de ființă în cele conforme ființei, având toate ale noastre din noi mai presus de noi¹⁶⁴.

§11

Dar despre acestea s-a spus destul. Să urmărim, deci, scopul cuvântului, explicând numirile comune* și unite ale distincției dumnezeiești, după puterea noastră. Și, ca să definim clar în cele următoare toate, spunem că distincția dumnezeiască, precum s-a spus, cuprinde procesiunile bune ale obârșiei dumnezeiești. Căci, dăruindu-se tuturor celor ce sunt și având în mod superior participările tuturor bunurilor, se distinge în mod unitar, se înmulțește în chip unic*, se multiplică fără să iasă din starea de Unul. Și, deoarece Dumnezeu este Cel ce este în mod mai presus de ființă, dar dăruiește existența celor ce sunt și produce toate ființele, se zice că se înmulțește acel unic. Este prin producerea din El a multelor existențe, rămânând nu mai puțin și

Unul în înmulțire și unit în procesiune și deplin în distincție, continuând în chip supraființial să fie ridicat peste toate cele ce sunt și în aducerea unitară* a tuturor la existență și în revărsarea nemieșorată a nemieșoratelor lui dăruiri¹⁶⁵.

Dar, fiind unic, dăruiește în același timp din Sine ca Unul, fiecărei părți și întregului, unului și mulțimii; este, de asemenea, Unul în mod mai presus de ființă, nefiind nici parte a mulțimii, nici un întreg din părți. Și așa nu e nici unul, nici nu participă la Unul, nici nu are unitatea. Este Unul dincolo de acestea, mai presus de unul, de unul în cele ce sunt și este și mulțime neîmpărțită, supraplinătate neîmpărțită, aducând la existență, desăvârșind și susținând toată unitatea și mulțimea. Și iarăși, prin îndumnezeirea din El, făcându-se mulți dumnezei, asemenea lui Dumnezeu, după puterea fiecăruia, se socotește că este și se numește o distincție și o înmulțire a Dumnezeului cel Unul, dar este nu mai puțin Dumnezeu începător și Supradumnezeul sau Unicul Dumnezeu, neîmpărțit în minți împărțite, ci unit în Sine și neamestecat și neînmulțit în mulți.

Și aceasta înțelegând-o mai presus de fire călăuzitorul comun al nostru* și al învățătorului nostru în dăruirea luminii dumnezeiești, cel mult exersat în cele dumnezeiești, lumina lumii, le spune acestea în chip îndumnezeitor în sfintele lui scrieri. *De fapt, dacă sunt mulți așa-zișii dumnezei*, fie în cer, fie pe pământ - precum sunt mulți dumnezei și domni mulți - dar pentru noi este un singur Dumnezeu, Tatăl, din care sunt toate și noi întru El, și un singur Domn Iisus Hristos, prin care sunt toate și noi prin El* (I Cor. 8,5-6).

Căci în Dumnezeu unirile sunt mai presus de distincții și înaintea lor și sunt nu mai puțin unite și după distingerea negrăită și unitară a Unului. Aceste distincții comune și unite ale dumnezeirii întregi vom încerca să le laudăm după puțință, ca procesiuni bune din numirile dumnezeiești ce le descoperă în Scripturi, preștiindu-se, precum s-a spus aceasta, că toată numirea dumnezeiască bine lucrătoare, oricărui din ipostasurile dumnezeiești s-ar atribui, trebuie să fie înțeleasă fără deosebire ca a întregii obârșii dumnezeiești.

Capitolul III

*Despre puterea rugăciunii și despre fericitul Ierotei,
despre evlavie și despre scrierea teologică (despre Scriptură)*

§1

Să cercetăm, în primul rând, de voiești, numele bunătății, prima și desăvârșită și explicatoarea tuturor procesiunilor lui Dumnezeu, invocând Treimea obârșie a binelui* și suprabună, care explică toate preabunele pronii ale ei. Căci trebuie să ne înălțăm întâi prin rugăciuni spre ea, ca obârșie a binelui și, apropiindu-ne cât mai mult de ea, să ne introducem prin aceasta în cunoașterea preabunelor daruri statornicite în jurul ei. Fiindcă de fapt ea e prezentă în toate, dar nu toate* sunt prezente în ea. Iar când o invocăm pe ea prin preasfintele rugăciuni cu o minte netulburată și cu capacitatea unirii cu Dumnezeu, suntem și noi prezenți în ea. Căci nu e în vreun loc, ca să lipsească cuiva. Dar și spunând că este în toate cele ce sunt, suntem departe de infinitatea ei mai presus de toate, cuprinzătoare a tuturor. Deci noi să ne întindem* prin rugăciuni spre întâlnirea mai înaltă cu razele dumnezeiești și bune. Căci se întâmplă ca și cu un lanț mult luminos*, care atârnă din vârful cerului și ajunge la noi, iar nouă, ținându-ne mereu de el cu mâinile, ni se pare că îl tragem, dar de fapt nu noi îl tragem, odată ce e și sus și jos, ci noi înșine suntem înălțați spre lucirile mai înalte ale razelor mult luminoase. Sau e ca și când vrând să urcăm pe o corabie, prinzându-ne de vreuna din funiile* întinse nouă dintr-o piatră și date nouă spre ajutor, nu tragem noi piatră spre noi, ci noi suntem duși cu adevărat în corabie prin piatră. Dar și inversul: dacă cineva, stând pe o piatră fixă, se depărtează prin ea de corabie, nu face nimic pietrei fixe și nemișcate, ci el se va depărta pe sine de corabie și se va despărți mai mult de ea. De aceea, înainte de orice și mai mult, când e vorba de învățatura despre Dumnezeu, trebuie să începem cu rugăciunea, nu ca să atragem o putere care e prezentă pretutindeni* și nicăieri, ci ca prin pomenirile și invocările lui Dumnezeu să ne predăm pe noi înșine lui și să ne unim cu El¹⁶⁶.

§2

Dar, poate, trebuie să dăm ca justificare a celor spuse și faptul că deși vestitul* nostru învățator Ierotei, adunând învățăturile fundamentale teologice în mod mai presus de fire, noi, ca unii ce nu o putem face, am scris altele, între care și învățatura prezentă despre Dumnezeu. Căci, dacă acela ar fi binevoit să trateze toate temele teologice și ar fi dezvoltat în parte fiecare capitol teologic, noi n-am fi ajuns la atâta nebunie sau prostie, ca să socotim că ne putem apropia cu mai multă înțelegere și mai dumnezeiește de cele teologice decât el sau spunând a doua oară aceleași lucruri în mod prisositor, să vorbim în deșert*, ba poate să-l și nedreptățim pe cel ce ne e învățator și prieten, care după dumnezeiescul Pavel ne-a explicat în mod elementar* cuvintele acelui, răpind vestita lui înțelegere și explicare și dându-ne-o nouă. Dar acela, explicând cu adevărat ca un presbiter* cele dumnezeiești, ne-a dat norme rezumative care cuprind multe într-una și ne-a făcut și pe noi și pe cei ca noi, după putință*, învățatori ai sufletelor mai tinere, poruncindu-ne să dezvoltăm și să distingem cu rațiunea, pe măsura noastră, expunerile rezumative și unitare ale minții atotînțelegătoare a bărbatului acela. Și de multe ori îndemnându-ne el la aceasta, ne-a trimis și cartea însăși, ca pe cea mai convingătoare. De aceea și noi îl dăm pe el ca învățator desăvârșit al înțelesurilor mai înalte, socotindu-l între cei mai presus de mulți sau ca pe o a doua Scriptură* următoare a lui Hristos Dumnezeu. Iar celor ca noi le predăm cele dumnezeiești pe măsura noastră. Căci, dacă hrana tare este a celor desăvârșiți, de câtă desăvârșire n-au nevoie cei ce o oferă pe ea spre mâncare? Bine ni s-a spus deci și aceasta, că vederea de sine înțelegătoare* a cuvintelor spirituale și învățarea lor cuprinzătoare are nevoie de o înțelegere (mai) presbiterială*. Iar știința și învățatura celor ce duc spre aceasta se cuvine dată celor sfinți și sfințiți

într-o treaptă mai de jos. Dar, deși aceasta s-a observat și de noi cu mare grijă - ca să rămânem cu tâlcuirea la cele distinse de dumnezeiescul învățator, n-am repetat totuși printr-o tautologie aceeași explicare a Scripturii propusă de el. Fiindcă și între toți ierarhii noștri de Dumnezeu inspirați el a stăpânit, după autorii Scripturii, precum știi, peste toți învățătorii de taine (căci și noi, cum știi, și el, și mulți din sfinții noștri frați ne-am unit în înțelegerea trupului de viață începător* și de Dumnezeu începător; ba a fost în aceasta și Iacob, fratele Domnului, și Petru, culmea de vârf și presbiterială a teologilor*; apoi s-a socotit potrivit pentru toți ierarhii să laude, pe cât era în stare fiecare, bunătatea nesfârșită în putere a slăbiciunii dumnezeiești*). Căci, cu totul ridicându-se peste sine, cu totul ieșind din sine, a pălămit cele laudate. Și fiecare din cei ce îl auzeau și îl vedeau, îl cunoșteau și nu-l cunoșteau, îl socoteau ca un cântăreț* dumnezeiesc inspirat de Dumnezeu.

Dar ce ți-aș putea spune ție despre cele teologhisite de acela? Căci, dacă nu uit și de mine însumi, știu multe de la tine auzind unele părți dumnezeiești din acele învățături de laudă. Căci ți-a fost grija să nu comunici în mod trecător cele despre Dumnezeu.

§3

Vom lăsa cele de taină, de negrăit celor mulți și ție cunoscute, pentru că sfânta cunoștință a noastră trebuie să fie comunicată și să o apropiem, pe cât e cu putință, cât mai multora. Fiindcă el a întrecut pe mulți din învățătorii noștri în folosirea timpului și în

curăția minții și exactitatea dovezilor și în celelalte sfinte învățături, încât nu am încercat niciodată să privim spre un soare atât de mare. Căci am fost conștienți de noi înșine și știm că nu ajunge să înțelegem cele inteligibile ale celor dumnezeiești*, nici să exprimăm și să spunem câte sunt cu putință de grăit despre cunoștința de Dumnezeu. Ci, fiind departe, suntem lipsiți de știința bărbatilor dumnezeiești în privința adevărului despre Dumnezeu. Fiindcă pentru evlavie prisositoare* am ajuns la convingerea că nu auzim și nu putem spune nimic despre înțelepciunea dumnezeiască, dacă n-am primit* în minte că nu trebuie să fim fără grijă în privința cunoașterii posibile a celor dumnezeiești. Iar despre aceasta ne-au convins nu numai dorințele firești ale minților, care tind cu iubire spre vederea celor mai presus de fire, dar aceasta e și cea mai bună orânduire a legilor dumnezeiești. Ea a hotărât să ne ocupăm cu cele mai presus de noi* și de vrednicia noastră, neajunse însă (numai prin noi); să învățăm toate câte sunt dorite de noi și ni s-au dăruit. Dar a poruncit* să le transmitem cu bunătate, îndată, și altora.

Ascultând deci și noi de acestea* și neobosind sau neslăbind în căutarea celor dumnezeiești, pe cât este cu putință, dar ajutând și pe cei fără putere să privească la cele mai înalte ale noastre, nelăsându-i neajutați, ne-am silit să le scriem. Nu îndrăznim să vă învățăm ceva nou, ci distingem și descoperim, în mod rezumativ, cele spuse de Ierotei*, sfințitul cu adevărat de Dumnezeu, prin cercetările în parte și amănunțite ale fiecărei teme¹⁶⁷.

Capitolul IV

*Despre bine, lumină, frumusețe, iubire, extaz, râvnă;
și că răul nu e nici din ceea ce este și în cele ce sunt*

§1

Să înaintăm deci* cu cuvântul la bunătatea însăși pe care teologii (autorii Scripturii) o atribuie prin excelență dumnezeirii mai presus de dumnezeire¹⁶⁸ și o deosebesc* de toate, cum

socotesc, numind bunătate însăși existența dumnezeiască (obârșia dumnezeiască) care, prin însăși faptul că e binele, ca bine ființial* (prin ființă), întinde bunătatea la toate cele ce sunt¹⁶⁹. De fapt, precum soarele nostru*, nu prin cugetare sau voință, ci prin însuși faptul că este,

luminează toate care participă la lumina lui după rațiunea puterii lor, așa și binele mai presus de soare, prin însăși existența lui, ca arhetipul ridicat mai presus de chipul lui obscur, transmite tuturor, pe măsura lor, razele întregii bunătăți. Prin acestea au luat subzistență toate ființele, puterile și lucrările inteligibile și înțelegătoare*. Prin ele își au viață permanentă și nemicșorată, liberă de toată coruperea și moartea* și de materie și de naștere și de nestatornicie și curgere și sunt deasupra oricărei schimbări spre altceva și spre altundeva. Căci sunt cugetate ca netrupești și nemateriale și înțeleg ca minți în mod mai presus de lume și luminează în sens propriu* rațiunile existențelor și iarăși își dobândesc cele proprii de la cele înrudite. Și au statornicia din bunătate și de acolo este temelul, susținerea, paza și locașul* celor bune. Și dorind-o pe ea, au și existența și buna existență¹⁷⁰. Și sunt împărțite de ea în chipul binelui, pe cât este cu putință și comunică și celor de după ele, cum arată rânduiala dumnezeiască, din darurile binelui de care se împărțesc ele¹⁷¹.

§2

De acolo au ele* treptele mai presus de lume, unirea între ele, deosebirile neconfundate, puterile ce urcă pe cele mai de jos la cele mai bune; de acolo sunt: purtarea de grijă a celor mai înalte pentru cele de al doilea (rang) și păstrarea puterilor proprii, neschimbătele dezvoltări în ele însele, identitățile în dorința binelui, stările de vârf și toate celelalte câte s-au spus de către noi în scrierea *Despre însușirile și treptele îngerești**. Dar și cele ce aparțin ierarhiei cerești, purificările potrivite îngerilor*, călăuzirile luminoase mai presus de lume și faptele desăvârșitoare ale întregii desăvârșiri îngerești, le au din bunătatea izvorătoare și atoatecauzatoare. De la ea li s-a dăruit chipul binelui și arătarea bunătății ascunse în ele și faptul de-a fi îngeri* sau vestiitori ai ei, adică ai dumnezeieștii tăceri și faptul de-a fi ca un fel de lumină arătate, proiectate ca tâlcuiri ale Celui ce este în cele ascunse. Dar și sufletele* de după acele sfinte și sfințite minți și toate cele bune ale sufletelor sunt pentru bunătatea mai presus de bine: faptul de-a fi înțelegătoare, de-a avea ca viață esențială (ființială) însăși existența nepieritoare, de-a fi călăuzitoare prin ele ca bine, de-a putea fi înălțate spre obârșia

binelui* alături de celor bune și de a se împărtași de iluminările ce țâșnesc de acolo, pe potruiva lor, și de a participa cu toată puterea la darul binelui și toate celelalte înșirate de noi în scrierea *Despre sufler**. Dar, dacă trebuie să o spunem, și sufletele neraționale* sau ale animalelor, câte străbat aerul și umblă pe pământ și câte se târâie pe pământ și și duc viața în apă sau umblă în mod amfibiu* și câte viețuiesc acoperite sau în peșteri sau simplu au un suflet sau viață cu simțuri și ele toate s-au însuflețit și au primit viața pentru bunătate. Și toate plantele au pentru ea viață crescătoare și mișcătoare din fire. Și orice substanță neînsuflețită și fără viață există din pricina binelui și a primit pentru el deprinderea ființială*¹⁷².

§3

Iar peste toate* cele existente (cele ce sunt) este binele. El dă chip fără chip; și numai în el este neființa, ca ceea ce întrece ființa și neviața care întrece viața și înțelepciunea care întrece lipsa de minte și toate câte sunt în bine formatoare superioare ale celor fără chipuri. Și dacă trebuie să o spunem, toate cele ce sunt doresc binele cel mai presus de toate, care el însuși nu este* și se străduiesc cum să fie în bine și bune, care e cu adevărat mai presus de ființă prin depășirea tuturor¹⁷³.

§4

Dar, trecând noi prin mijloc, ne-a scăpat descrierea binelui, care este cauza începuturilor și sfârșiturilor celor cerești* sau a prezentării ființei (substanței) lor, care nu le lasă nici să crească, nici să se micșoreze, a mișcărilor tăcute în mersul ceresc atât de întins și a ordinii stelelor, a măreției luminilor și stabilității lor și a varietății schimbătoare a multor mișcări ale unor stele și a celor doi luminători, pe care Scriptura îi numește mari* (cf. Fac. 1,16), a revenirii lor periodice la aceleași locuri, prin care se succed zilele și nopțile și se măsoară lunile și anii, care definesc* mișcările ciclice ale timpului și ale celor din timp și le numără, le statornicesc și le susțin. Dar ce ar spune cineva despre însăși raza soarelui în sine? Căci lumina ei este din

bine și ea este chipul bunătății. De aceea binele se și laudă cu numiri luminoase, care descoperă ca în chipuri arhetipul. Căci precum bunătatea dumnezeirii cea mai presus de toate* străbate de la cele mai înalte și mai vechi ființe până la cele din urmă și este mai presus de toate, neajungând nici cele mai de sus la înălțimea ei, nici cele mai de jos netrecând de cuprinsul ei, și luminează* pe toate câte pot să fie luminate și le creează¹⁷⁴ și le dă viață și le susține și le desăvârșește și este măsura celor ce sunt și veacul și numărul și ordinea* și cuprinsul și cauza și ținta, la fel și chipul arătat al bunătății dumnezeiești - care este soarele acesta - este mare și întreg luminos și pururea luminat.

Revărsarea de multe feluri* a binelui în toate cele ce se pot împărtași de el le luminează pe toate și are lumina supraextinsă, cum întinde soarele la tot cosmosul văzut, în sus și în jos, strălucirile razelor sale. Și dacă ceva nu se împărtașește de ele, aceasta nu e din cauza slăbiciunii sau scurtimei răspândirii luminii lui, ci a celor ce prin incapacitatea primirii nu se întind la împărtașirea de lumină. De fapt, razele trecând prin altele le luminează pe toate cele capabile; și nu e nimic din cele văzute la care să nu ajungă mărimea covârșitoare a luminii soarelui. Dar ea contribuie și la nașterea* și devenirea corpurilor și le mișcă spre viață și le hrănește și le face să crească și le desăvârșește și le curățește și le unește.

Și astfel, lumina lui este măsura* și numărul orelor, al zilelor și al întregului timp al nostru. Căci ea este lumina* - deși la început era fără formă - de care a vorbit Moise și ea a rânduit prima treime a zilelor noastre (cf. Fac. 1,14). Și, precum bunătatea le întoarce toate spre sine și este adunătorea proprie a celor împrăstiate, ca dumnezeirea începătoare* și unificatoare și toate se doresc după ea ca începătoare, ca susținătoare, ca țintă, așa binele este (cum zice Scriptura) cel din care au luat toate existența și sunt, ca produse ale cauzei desăvârșite și în care toate se mențin, păzite și ținute ca într-un sân atotîntor și spre care se întorc toate, ca spre capătul propriu al fiecăruia. După el se doresc toate*, cele înțelegătoare și raționale în mod cunoscător, cele simțuale în mod senzorial, cele lipsite de simțire prin mișcare înăscută a dorinței vitale, iar cele lipsite de viață și

simplicu existente, numai prin capacitatea împărtașirii ființiale.

Potrivit aceleiași rațiuni, chipul arătat și lumina adună și întoarce spre sine toate cele ce sunt, pe cele ce văd, pe cele mișcate și luminate, pe cele încălzite, adunându-le sub razele ei. De aceea și soarele le ține împreună* pe toate și le adună pe cele împrăstiate. Și toate cele sensibile se doresc după el, fie ca să vadă, fie ca să fie mișcate și luminate și încălzite și peste tot să fie susținute. Și nu spun după un cuvânt din vechime* că soarele, fiind și creator al întregului, cârmuiește în mod propriu lumea văzută, ci că cele nevăzute ale lui (Dumnezeu) se văd de la zidirea lumii, din fapte fiind cunoscute, adică veșnica lui putere și dumnezeire¹⁷⁵ (Rom. 1,20).

§5

Dar acestea țin de teologia simbolică. Dar acum trebuie să laudăm și să spunem numele luminii spirituale a binelui, pentru că binele se numește lumină spirituală (inteligibilă), pentru că toată mintea supracerească e plină de lumina spirituală. Și toată neștiința și rătăcirea trebuie alungată din toate sufletele în care ajunge și tuturor trebuie să li se transmită sfânta lumină și ochii lor înțelegători trebuie curățiți* de ceața neștiinței care îi învalue; iar sufletele trebuie ridicate și eliberate de marea povară a întinericului în care sunt închise. Întâi trebuie să li se transmită o lumină moderată. Apoi, ca unora ce au gustat lumina și o doresc mai mult, să li se dăruiască și mai mult și să lumineze cu prisosință, fiindcă au iubit mult* (cf. Luc. 7,47). Și pururea se vor întinde înainte, pe măsura înălțării lor¹⁷⁶.

§6

Deci toată lumina bună se numește lumină spirituală, ca rază izvorătoare și ca revărsare de lumină țâșnitoare de sus, care luminează din plinătatea ei toată mintea mai presus de lume* și din jurul lumii și înnoiește toate puterile lor înțelegătoare și le cuprinde pe toate*, fiind așezată mai presus de ele și depășindu-le pe toate prin faptul că e mai presus de ele. Și simplu vorbind, toată domnia puterii luminoase, ca una ce e lumină începătoare și mai presus de lumină, cuprinde

și adună în sine, ca mai presus de ea și înainte de ea, toate cele înțelegătoare și cele raționale și le leagă într-una. Căci, precum neștiința dezbină* pe cei rătăciți, așa prezența luminii inteligibile (spirituale) adună și unește și desăvârșește pe cei luminați și-i întoarce de la opiniile* multiple spre Cel cu adevărat existent (πρὸς τὸ ὄντως ὄν) și-i adună de la vederile variate sau, mai bine zis, de la închipuirile* la cunoștința cea una, adevărată, curată și unitară, umplându-i de singura și unica lumină¹⁷⁷.

§7

Acest bine e laudat de sfinții cuvântători și ca frumos*, și ca frumusețe, și ca iubire, și ca iubit și prin toate celelalte numiri dumnezeiești convenite frumosului, de frumusețe făcător și plin de har. Iar frumosul și frumusețea se pot distinge în cauza care le cuprinde în una pe toate. Căci acestea distingându-le în toate existențele ca participare și participante, spunem că frumos este ceea ce participă la frumusețe, iar frumusețea este participarea la cauza frumuseții tuturor celor frumoase. Iar frumosului mai presus de ființă i se spune frumusețe, pentru frumusețea transmisă de la ea tuturor celor ce există, fiecăruia în mod propriu și pentru că e cauza bunei armonii și luminozității, ca o lumină ce transmite tuturor transmisiunile de frumusețe făcătoare ale razelor ei izvorătoare și ca una ce atrage la sine¹⁷⁸ (καλοῦν; de unde i se spune și frumos, κάλλος) toate și le adună pe toate în toate ca în una și aceeași. Iar frumosul, ca atotfrumosul și suprafrumosul și pururea existent și același frumos, nu devine, nici nu se pierde, nici nu crește, nici nu se vestejește, nici nu ia ceva frumos în altceva urât, nici nu e o dată, altădată nu, nici nu e față de ceva frumos, față de altceva urât, nici nu e acum, iar acum nu, ca uneori fiind frumos, alteori nu, ca fiind unora frumos, altora nefiind frumos. Ci același e în sine cu sine, de același unic chip*, fiind pururea frumos și având în sine, mai înainte de tot frumosul, în mod superior, frumusețea izvorătoare. Căci a preexistat prin firea simplă și suprafirească a tuturor celor frumoase, toată frumusețea și tot frumosul în mod unitar în calitate de cauză.

Căci din acest frumos* le vine tuturor celor ce sunt existența și pentru frumos sunt toate armoniile și prietenii și comuniunile între toate și toate; și prin frumos s-au unit toate. Și frumosul e începutul tuturor sau cauza făcătoare a tuturor. El le mișcă pe toate și le susține prin dragostea de frumusețe proprie. Și e capătul tuturor* și cauza iubită și finală (căci toate se fac pentru frumos) și exemplară, căci toate se definesc conform lui. De aceea frumosul este același cu binele, pentru că toate se doresc după frumos și bine prin toată cauza. Și nu există ceva din cele ce sunt care să nu se împărtășească de frumos și de bine. Ba, cuvântul va îndrăzni să spună și aceasta, că și ceea ce nu este* participă la frumos și la bine. Căci și el va fi frumos și bun când se va lăuda în Dumnezeu prin înălțurarea tuturor în mod mai presus de de ființă. Acest Unul bun și frumos este în mod unitar cauza tuturor celor multe frumoase și bune. Din acesta sunt toate existențele ființiale* ale celor ce sunt, unirile, deosebirile, identitățile, diferențele, asemănările, neasemănările, cele comune celor contrare, neamestecările celor unite, proniile celor mai de sus, deosebirile celor din aceleași elemente, întoarcerile celor de mai jos, stările nemișcate și duratele tuturor celor ce se păzesc pe ele însele. Și iarăși cele comune tuturor în toate, în mod propriu fiecăruia și acordurile și prietenii neconfundate și armoniile întregului, comparațiile aflate în întreg, legăturile nedesfăcute ale celor ce sunt, succesiunile neîntrerupte ale celor ce se desfășoară, toate stările* și mișcările minților, ale sufletelor, ale trupurilor. Căci e o stare și o mișcare în toate, ceea ce ține pe fiecare durabil mai presus de orice stare și mișcare în rațiunea sa și îl mișcă în mișcarea proprie¹⁷⁹.

§8

Și se spune că se mișcă mințile dumnezeiești, unindu-se în mod circular* cu iluminările fără început și fără sfârșit ale frumosului și binelui; dar și în mod direct (în linie dreaptă), când ies spre purtarea de grijă a celor mai de jos, îndreptându-le pe toate în mod direct (în linie dreaptă) și în mod circular și în spirală când, purtând de grijă de cele mai de jos, rămân fără să iasă din ele în identitatea

lor, în această identitate a frumosului și binelui ce se mișcă nesfârșit unul în altul.

§9

Iar mișcarea sufletului* este circulară, ca intrare în sine însuși de la cele din afară și ca adunare unitară în ele însele a puterilor lui înțelegătoare, ca adunare ce-i dăruiește sufletului, ca într-un cerc, nerătăcirea, întorcându-l și adunându-l de la cele din afară, întâi în el însuși, apoi ca pe unul ce a devenit unitar, unindu-l cu puterile ce se unesc în mod unitar și astfel conducându-l spre frumosul și binele care e mai presus de toate cele ce sunt și e unul și același și fără început și fără sfârșit. Iar în spirală* se mișcă sufletul, intrucât unește cunoștințele dumnezeiești în mod propriu cu sine, nu în chip înțelegător și unitar, ci rațional și desfășurat, ca prin niște lucrări amestecate și unitare. Iar în mod direct (în linie dreaptă), când neintrând în sine și nemișcându-se printr-o înțelegere unitară (căci aceasta este, cum am spus, în cerc), ci mișcându-se spre cele din jurul său și de la cele din afară, se înalță ca de la niște simboale variate și înmulțite spre intuițiile simple și unite¹⁸⁰.

§10

Deci cauza acestor trei mișcări ale tuturor și a celor sensibile* și cu mult înainte a persistentelor și stărilor și temeiurilor, ca și susținătoarea și capătul final al lor este frumosul și binele, care e mai presus de toată starea și mișcarea*. De aceea, toată starea* și mișcarea e din el și în el și spre el și pentru el. Căci din el și prin el e și toată ființa și viața și a minții și a sufletului, micimile și egalitățile, mărimile, măsurile, asemănările celor ce sunt, armoniile, combinările, întregimile, părțile; din el e totul unul și mulțime*, legăturile părților, unirile tuturor părților, desăvârșirile întregurilor, calitatea, cantitatea, cătimea, nesfârșitul, comparațiile, deosebirile, toată nesfârșirea, toată marginea, toate definițiile*, treptele, depășirile, elementele, formele, toată ființa, toată puterea, toată lucrarea, toată deprinderea, toată simțirea, toată rațiunea, toată înțelegerea, toată atingerea, toată știința, toată unirea. Și simplu, tot

ce există e din frumos și bine și în frumos și bine și se întoarce spre frumos și bine. Și toate câte sunt și se fac sunt și se fac pentru frumos și bine și toate privesc spre el și sunt mișcate spre el și se susțin de el și sunt din pricina lui și pentru el; și în el e tot începutul ca model* săvârșitor, făcător, formator, temeiul elementelor și, simplu, tot începutul, toată susținerea și capătul final. Și, ca să spun într-un cuvânt, toate cele ce sunt, sunt din frumos și bine. Și, toate cele ce nu sunt* sunt în chip mai presus de ființă în frumos și bine. Și acesta este începutul tuturor și mai presus de început și supradesăvârșit. Că din el și prin el și în el și spre el sunt toate, cum spune sfântul cuvânt (Rom. 11,36). Deci, tuturor le este dorit și iubit frumosul și binele. Și pentru el și din pricina lui iubesc și cele mai mici pe cele mai înalte* întoarce spre ele și stau în comuniune cu cele de aceeași constituție și treaptă; și cele mai înalte au purtare de grijă pentru cele mai mici și ele se susțin pe ele; și toate dorind frumosul și binele, fac și voiesc toate câte le fac și le voiesc. Dar Cuvântul adevărat îndrăznește să spună și aceasta, că El însuși e cauzatorul tuturor pentru covârșirea bunătății și pe toate le iubește și toate le face, toate le desăvârșește, toate le susține, toate le întoarce spre Sine și este și iubirea dumnezeiască, face roditor binele binelui pentru bine. Căci însăși iubirea binefăcătoare* a celor ce există, preexistând în mod covârșitor în bine, nu l-a lăsat pe acesta să rămână neroditor în sine, ci l-a mișcat pe el la făptuire prin covârșirea care le face* pe toate¹⁸¹.

§11

Dar să nu socotească cineva* că vestim numirea erosului contrar Scripturii. Căci socotesc că este lucru nerațional și strâmb a nu fi atent la înțelesul scopului, ci la cuvinte. Și aceasta nu este propriu celor ce voiesc să înțeleagă cele dumnezeiești, ci celor ce primesc sunetele simple și pe acestea le țin la partea din afară a urechilor netrecute înăuntru și nu voiesc să știe ce înseamnă cutare cuvânt și cum trebuie lămurit și prin alte cuvinte cu același înțeles* și mai revelatoare. Ei rămân la litere și la semne neînțelese și la silabe și vorbe necunoscute care nu se deschid înțelegerii

sufletului lor și sună exterior la auzul lor, bombănite prin buze. Ei sunt ca aceia care nu pot vedea că numărul patru înseamnă de două ori doi sau că linia dreaptă poate fi trasă prin mai multe linii drepte sau că locul matern poate fi indicat prin locul patern sau că orice altceva poate fi indicat prin alte multe cuvinte care înseamnă același lucru. Trebuie știut*, potrivit dreptei rațiuni, că de litere, de silabe, de cuvinte, de propoziții și cuvinte ne folosim pentru simțuri și că atunci când sufletul se mișcă prin actele lui înțeleghătoare spre cele cugetate, sunt de prisos odată cu simțurile și cele simțite prin ele. La fel sunt de prisos și puterile înțeleghătoare*, când sufletul devenit în chip dumnezeiesc se atinge într-o unire neînțeleasă de razele luminii neapropiate prin atingeri care nu se folosesc de ochi. Dar când mintea se silește să se miște prin cele sensibile spre înțelegeri contemplate intuitiv, cele ce ne vin prin simțuri ni se fac mai vădite*, cuvintele mai clare, cele văzute mai înțelese, ca atunci când cele arătate prin simțuri rămân nelămurite. Atunci cele sensibile nu se vor putea înfățișa bine* minții. Dar ca să nu părem că spunem acestea, schimbând Scripturile, să le audă pe acestea cei ce cercetează (critică) numirea iubirii (eros); *Iubește-o* (ἐράσθητι) *pe ea și te va păstra pe tine. Imbrățișează-o pe ea și cinsteste-o pe ea, ca să te imbrățișeze* (Pild. 4,6-8). Și toate celelalte pe care le laudă Scriptura.

§12

Dar unora din sfinții noștri cuvântători li s-a părut* că numele eros (dragoste) este mai puțin dumnezeiesc decât cel de agape (iubire). Aceștia să audă* că scrie și dumnezeiescul Ignatie*: Erosul meu* (dragostea mea) s-a răstignit. Și în introducerile anterioare* la Scripturi vei afla pe careva spunând despre dumnezeiasca înțelepciune: *M-am îndrăgostit de frumusețea ei* (Înțel. 8,2). Deci să nu ne temem de numele dragostei (erosului), nici să nu ne tulbure pe noi vreun cuvânt îndoielnic despre ea. Mie îmi pare că Scripturile văd un înțeles comun în numele de iubire și de eros, de aceea folosesc mai mult pentru cele dumnezeiești* cuvântul eros adevărat, din cauza prejudecății necuvenite a unor astfel de oameni. Deoarece nu numai

noi, ci și Scripturile laudă erosul ca potrivit pentru Dumnezeu. Dar mulțimile, nepricepând unitatea numelui dumnezeiesc de eros, s-au rostogolit, pe măsura lor, la o folosire divizată și trupească și distinctivă a lui, cum nu este adevăratul eros, ci idolul sau, mai bine zis, o cadere de la erosul adevărat. Căci mulțimea* nu poate pricepe unitatea erosului dumnezeiesc și unic. De aceea, părăind multora un nume mai greu* de înțeles, a fost folosit pentru înțelepciunea dumnezeiască spre înălțarea și ridicarea lor la cunoașterea dragostei adevărate (erosului adevărat) și spre eliberarea de greutatea înțelegerii ei. Deci noi, când întâlnim pe unii care cugetă în mod inferior, să înțelegem în chip cinstit, ținând seama și de cuvântul: *Căci s-a întors* iubirea ta asupra mea mai minunată decât dragostea* (ἀγάπησιν) *femeilor* (II Reg. 1,26). Pentru cei ce aud drept cele dumnezeiești, sfinții autori al Scripturilor folosesc* în același înțeles cuvântul iubire (agape) și eros, potrivit revelațiilor dumnezeiești. Și au aceeași putere de unire și legare și de amestecare* cu frumosul și binele. Căci ele sunt pentru frumos* și bine și frumosul și binele provin din ele și țin pe cele de aceeași treaptă în comunicare reciprocă, dar și mișcă pe cele dintâi spre purtarea de grijă a celor de al doilea și întăresc pe cele de mai jos prin întoarcerea lor spre cele mai de sus¹⁸².

§13

Dar erosul dumnezeiesc este și extatic*, nelăsând pe cei îndrăgostiți să fie ai lor, ci ai celor de care sunt îndrăgostiți. Și arată pe cele superioare, purtătoare de grijă pentru cele inferioare, și pe cele de același grad susținându-se una pe alta, și pe cele inferioare într-o întoarcere dumnezeiască spre cele dintâi. De aceea și marele Pavel, ajuns în posesia erosului dumnezeiesc și partaș de puterea lui extatică, zice cu gura îndumnezeită: *Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine* (Gal. 2, 20). Zice aceasta ca adevărat cuprins de dragoste și ca cel ce a ieșit din sine*, cum însuși zice, în Dumnezeu și ca cel ce nu mai trăiește viața lui, ci viața Celui iubit, ca foarte iubit. Dar putem îndrăzni* să spunem și aceasta, că și cauzatorul tuturor, prin erosul frumos și bun pentru toți, pentru covârșirea bunătății iubitoare (erotice), iese

afară din Sine prin purtările de grijă spre toate cele ce sunt și oarecum atras de bunătatea și iubirea și erosul său. Și ieșit de sub toate și peste toate, se coboară spre ceea ce e în toate, neieșit din Sine în puterea lui extatică mai presus de ființă. De aceea îl numesc pe El cei puternici în cele dumnezeiești și râvnitor*, ca bogat în erosul lui bun față de cele ce sunt și ca Cel ce stimulează râvna dorinței de dragoste și ca arătându-se pe Sine râvnitor în ea făcând aceasta și pe cele dorite râvnitoare față de El, ca unele ce sunt providențiate de El. Și atât cel îndrăgostit cât și dragostea sunt în întregime ale dragostei și ale binelui. Și cele întemeiate de mai înainte în frumos și bine există și sunt făcute pentru frumos și bine¹⁸³.

§14

Dar ce voiesc în general* vorbitorii despre Dumnezeu când îl numesc o dată eros și iubire, altă dată îndrăgit (prin eros) și iubit*. Numirile dintâi îl arată cauzator și producător și născător; iar cele de al doilea îl arată pe El însuși. Și prin primele e mișcat*, prin cele de al doilea mișcă. Aceasta arată că El însuși e mișcător al său și prin Sine. Astfel îl numesc pe El iubit și vrednic de iubit, ca frumos și bun. Iar eros și iubire îl numesc ca fiind putere mișcătoare și în același timp înălțătoare spre Sine, ca fiind singurul El însuși și prin Sine frumos și bun și ca fiind arătarea sa prin Sine. Și ca fiind lucrarea bună a unirii cu Sine ridicată peste toată* unirea și mișcarea îndrăgită (a erosului)*, simplă, de sine mișcătoare, de sine lucrătoare, preexistentă binelui, izvorătoare bunătății în cele ce sunt și întorcându-le iarăși spre bine. În aceasta se arată cu deosebire erosul dumnezeiesc nesfârșit în sine și fără început pentru bine, din bine și în bine și spre bine, mișcându-se în sine, în învăluire proprie, fără abatere în aceeași calitate și proiectându-se pururea, dar rămânând și restabilindu-se la fel¹⁸⁴.

Acestea le-a spus și vestitul nostru săvârșitor al celor sfinte în chip dumnezeiesc, în imnele dragostei (dumnezeiești), ca să nu gândim ceea ce e necuvenit și ca să-l avem ca pe un cap

sfințit al nostru în cuvântul nostru despre eros¹⁸⁵.

§15

*Din imnele dragostei (erosului)
ale preasfântului Ierotei*

Erosul*, fie că-i zicem dumnezeiesc, fie ingeresc, fie mintal, fie sufletesc, fie fizic, să-l înțelegem ca pe o putere unificatoare și înarticulatoare, care mișcă cele superioare spre purtarea de grijă a celor inferioare, iar pe cele de același fel spre reciprocitate în comuniune și la urmă pe cele inferioare spre întoarcere la cele mai înalte și mai înaintate¹⁸⁶.

§16

Din aceleași imne de dragoste ale aceluiași

Deoarece am dat ordinea multelor trepte ale dragostei (care purced) dintr-una*, vom spune în cele următoare care sunt cunoștințele și puterile felurilor dragostei (erosurilor) din lume și mai presus de lume, pe care le întrec, după scopul rațiunii, treptele și ordinele dragostei înțeleghătoare și inteligibile, mai presus de care se află erosurile de sine inteligibile și dumnezeiești ale frumuseților adevărate, care au fost cântate cu dreptate de noi. Rezumând acum iarăși toate în erosul cel unul și concentrat, vom prezenta pe tatăl tuturor; și strângând din cele multe, întâi vom aduna două feluri ale dragostei, peste care stăpânește cauza anticipată nesupusă relației*, a dragostei întregi de dincolo de toate, spre care tinde în armonie cu fiecare dintre existențe erosul întreg din toate*.

§17

*Ale aceluiași, din aceleași imne
ale dragostei*

Adunându-le iarăși pe aceleași în una, să spunem că este o unică putere simplă care se

mișcă de la sine spre o anumită îmbinare unitară, de la Binele însuși până la ultima dintre existențe, și de la aceasta iarăși prin toate spre Binele din ea însăși și prin ea însăși întorcându-se circular spre ea însăși, desfășurându-se (în cerc) neîncetat, identică cu ea însăși.

§18

Și, dacă cineva ar întreba: dacă tuturor le este drag și dorit și iubit frumosul și binele (căci îl dorește pe acesta* și râvnește să fie în el, cum am spus, și ceea ce nu este; și el este ceea ce dă formă și celor fără formă și în el se zice și este în chip mai presus de ființă și ceea ce nu este), cum nu dorește frumosul și binele - și mulțimea demonică ce e alipită de materie și a căzut din identitatea îngerescă a dorinței binelui și se face cauză a tuturor relelor ei și ale altora, câte zicem că s-au înrăit? Și cum neamul demonilor*, produs de bine, nu rămâne în chipul binelui? Sau cum, făcut bun de către bine, nu este în chipul binelui*? Și ce este ceea ce-l face rău? Și în general ce este răul? Și din ce început a luat existența și în ce este din cele ce sunt? Și cum a voit Cel bun* să-l producă pe el? Și cum voind aceasta, a putut? Și dacă răul e din altă cauză, care e aceea altă cauză a celor ce sunt afară de bine? Și cum, existând și pronia, există răul, sau s-a făcut în general, sau nu e desființat? Și cum dorește ceva din cele ce sunt răul, deosebit de bine?

§19

Acestea le va spune poate nedumerită o pretinsă rațiune. Dar îi vom cere ei să privească la adevărul lucrurilor și vom îndrăzni să spunem întâi aceasta. Răul nu este din bine*. Și dacă e din bine, nu este rău. Căci nici răceala nu este din foc, nici binelui nu-i aparține să nu producă cele bune. Și dacă toate cele ce există sunt din bine (căci e firea binelui să aducă la existență și să măntuiască iar a răului să strice și să destrame), nimic din cele existente nu e din rău. Și nici răul însuși nu e prin el, chiar dacă există în ceva rău. Și dacă e așa, răul nu este cu totul rău, ci are ceva din bine, și de aceea este în parte rău. Căci dacă cele ce sunt se doresc după frumos și

bine, toate cele ce le fac, le fac pentru că par bune. De fapt scopul celor ce sunt* are ca început și țintă binele (căci nimic nu face ceea ce face gândindu-se la firea răului). Dar atunci cum e răul în cele ce sunt, sau este nesocotind dorința cea bună? Și dacă toate cele ce există* sunt din bine și binele e dincolo de cele ce sunt - în bine și ceea ce nu este, este. Iar răul nu este nici existent. Iar dacă nu este, nu e cu totul rău, nici neexistent în sens de depășire. Căci ceea ce nu este peste tot nu e nimic, dacă nu se spune că e în bine ca supraființă. Deci binele va fi supraîntemeiat cu mult înainte și de ceea ce există simplu și de ceea ce nu există. Iar răul nu e nici în cele ce sunt, nici în cele ce nu sunt, ci e mai departe de bine și mai străin și mai fără ființă decât chiar ceea ce nu este. De unde e deci răul*, va întreba cineva. Căci dacă nu este răul, virtutea și răutatea (păcatul) sunt același lucru, ca un tot în tot și ca o parte potrivită părții. Sau nici ceea ce se luptă cu virtutea nu e rău. Dar înfrânarea și neînfrânarea sunt contrare și la fel dreptatea și nedreptatea. Și nu vorbesc numai de drept și de nedrept și de înfrânat și de neînfrânat, ci și de distanța cu mult anterioară în suflet, înainte de a se arăta în afară, între virtute și contrariul, deci între virtuți și păcate și de opoziția patimilor față de rațiune*. Și din acestea trebuie să admitem în bine un rău contrar binelui. Dar nu e binele contrar sieși, ci sunt ca dintr-un unic principiu și născute dintr-o cauză unică și ca atare se bucură de comuniune și unitate și prietenie. Și nici binele mai mic nu e contrar celui mai mare. Căci nici căldura sau răceala mai mică nu sunt contrare celor mai mari. Deci răul este în cele ce sunt și este existent, dar se și opune și e contrar binelui. Și deși e o corupere a celor existente*, aceasta nu scoate răul din existență, ci se socotește și el că este și e născător al celor ce sunt. Sau oare nu devine de multe ori* corupția produsă de el, o facere a ceva? Astfel răul contribuie* la întregirea totului și este ceea ce face ca întregul să nu fie desăvârșit din pricina lui¹⁸⁷.

§20

Dar rațiunea adevărată va răspunde la aceasta: că răul ca rău* nu e nici o ființă sau

ceva propriu făcut, ci ceea ce face el e numai să dezbină și să corupă subzistența celor ce sunt. Iar de zice cineva că el este născător și prin coruperea lui dă altuia naștere, trebuie să-i răspundem cu adevărul că nu coruperea dă naștere, ci, întrucât e corupere, răul corupe și înrăiește numai, iar nașterea și ființa se produc numai din pricina binelui; răul prin el este corupere, dar dacă este născător, este datorită binelui. Și întrucât e rău, nu e nici existență, nici făcător de existență. Dar și existența e pentru bine și binele, existând, e făcător al celor bune. Mai bine zis* nu va fi nici același lucru prin aceeași (cale) și bine și rău, nici nu va fi în puterea acelui și coruperea și facerea ca aceeași. Nici nu e răul în sine putere de sine sau stricăciune de sine, nici existent, nici bine, nici născător, nici făcător al celor existente și bune¹⁸⁸.

Dar binele, în cele în care va fi deplin, face cele depline și neamestecate și în întregime bune*. Iar cele ce se împărtășesc de el mai puțin, sunt și bune și nedepline, pentru lipsa aflată în bine. Și peste tot răul nu e nici bun, nici făcător de bine. Ci cel ce e mai mult sau mai puțin apropiat de bine, va fi și el bun în mod corespunzător. Fiindcă bunătatea desăvârșită difuzată prin toate nu ajunge numai până la ființele atotbune din jurul ei, ci se întinde până la cele din urmă*, aflându-se în unele în întregime, iar în altele în mod redus, iar în altele în modul cel mai de pe urmă, precum poate fiecare dintre existențe să se împărtășească de ea. Și unele se împărtășesc cu totul de bine, altele se lipsesc mai mult sau mai puțin de el, iar altele au o participare mai slabită la bine și în altele binele e prezent* printr-o ultimă trăsătură. Căci dacă n-ar fi prezent binele în fiecare pe măsura lui, cele atotdumnezeiești și atotvechi s-ar afla, prin neîmpărtășire, pe treapta din urmă. Dar cum ar fi cu puțină ca toate să se împărtășească într-un singur chip de bine, odată ce nu sunt toate la fel de capabile de împărtășirea întregă?

Dar mărimea puterii covârșitoare a binelui este aceasta, că le întărește și pe cele lipsite de el și însăși lipsa lui* poate primi împărtășirea întregă de el. Și dacă trebuie să spunem adevărul cel mai cutezător, și cele ce se luptă cu el* se împărtășesc de el din puterea lui. Mai bine zis, că să spun pe scurt, toate existențele, întrucât sunt, sunt bune și sunt din

bine; dar întrucât au o lipsă în bine, nu sunt nici bune, nici existente. Astfel în cazul unor însușiri, cum ar fi căldura sau răceala, multe din existențe pot fi încălzite dar pot exista și fiind lipsite de căldură; și multe existențe pot fi lipsite de viață și de minte. Și Dumnezeu fiind ridicat din ființă există în mod mai presus de ființă. Și simplu, în toate celelalte, încetând sau neaflându-se deloc vreo însușire, existențele sunt și pot subzista. Dar cel lipsit de bine în tot felul* n-a fost, nici nu este, nici nu va fi, nici nu poate fi nicăieri, nicidecum. De pildă, cel neînfrânat, deși s-a lipsit de bine prin pofta nerațională, în aceasta nici nu este, nici nu poartă cele ce sunt*, dar se împărtășește totuși de bine printr-o trăsătură obscură a unirii și iubirii. Dar și mânia participă la bine, prin faptul că se mișcă și dorește să îndrepte pe cele ce par rele și să le întoarcă spre ceea ce pare bun*. Și însuși cel ce poartă viața cea mai rea, ca unul ce dorește peste tot viața, care lui îi pare, în plus, cea mai bună, chiar prin faptul că poartă viața și tinde spre viața parută lui ca cea mai bună, participă la bine.

Și dacă desființezi cu totul binele, nu va fi nici ființă, nici viață, nici dorință, nici mișcare, nici altceva nimic. Deci și a se face ceva nu este propriu puterii răului, ci e semnul prezenței unui bine mai mic, întrucât și boala* este o lipsă în rânduiala, nu a întregii (rânduieli). Căci dacă s-ar produce aceasta, nici boala nu va subzista. Dar boala rămâne și este, având ca ființă o rânduială micșorată și subzistând în ea. Căci ceea ce-i lipsit cu totul* de bine, nici nu există, nici nu e în cele ce sunt. Dar starea amestecată în cele ce sunt, pentru binele din ele, este prin aceasta și existență în cele existente, întrucât participă la bine. Mai bine zis, toate existențele sunt mai mult sau mai puțin în măsura în care participă la bine. Răul prin sine nici nu este, nici nu va fi nicăieri, nicidecum. Iar ceea ce în parte este, în parte nu este, întrucât a căzut din Cel ce este pururea, nu este, dar întrucât participă la a fi, prin acesta este și în el stăpânește și se salvează atât existența, cât și neexistența.

Și răul care a căzut cu totul din bine, nu va fi bun nici în cele ce sunt mai mult, nici în cele ce sunt mai puțin. Ceea ce e în parte bun, iar în parte nu e bun, se luptă cu vreun bine oarecare, dar nu cu binele întreg. Căci e

susținut și el de participarea la bine și binele face să ființeze* și lipsa lui prin participarea la el*. Căci plecând binele cu totul, nu va mai fi în general ceva bun, nici ceva amestecat, nici rău prin sine. Căci dacă răul este un bine nedeplin, prin absența deplină a binelui, va lipsi și binele nedeplin și cel deplin. Și atunci este și se vede răul, când e contrar celor* în care este, iar de cele bune este despărțit. Căci este cu neputință ca aceleași să se lupte cu aceleași în toate. Deci răul nu este existent.

§21

Dar răul nu este nici în cele ce există. Căci dacă toate cele existente sunt din bine și toate cuprind binele, sau nu este răul în cele ce sunt sau va fi în bine. Dar în bine nu va fi (cum nu e nici răceala în foc), nici nu poate face rău prin ceea ce face să fie binele. Dar dacă va fi, cum va fi răul în bine? Căci de este din el, va fi absurd și cu neputință*. Căci nu poate, cum spune adevărul Scripturilor, *potul bun să facă roduri rele* (Mat. 7,18). Nici invers. Iar dacă nu e din el (din bine) e vădit că e din alt principiu și cauză.

În acest caz sau răul va fi din bine sau binele va fi din rău. Iar dacă nu se poate aceasta, atât binele cât și răul sunt din alt principiu și cauză. Căci nici o dualitate* nu e o obârșie. Dar monada (unitatea) este un principiu (un început) al dualității. Și totuși e absurd ca dintr-unul și același să fie și să iasă două lucruri cu totul contrare* și principiul să nu fie simplu și unitar, ci împărțit și îndoit și contrar sieși și deosebit în sine. Dar nu e cu putință să fie două* principii (începuturi) contrare ale existențelor și acestea una în alta și luptându-se în toate. Căci dacă ar fi așa, ar fi și Dumnezeu nu fără supărare și nu lipsit de greutate*, căci ar fi ceva și în El care-l tulbură. Apoi toate ar fi fără rânduială și luptându-se între ele. Dar Dumnezeu transmite tuturor existențelor iubirea și binele și pacea launtrică și e laudat de sfinții autori ai Scripturii ca dătător de daruri. De aceea cele bune sunt toate iubite (prietene)* și armonioase și fiice ale unei unice vieți și îndreptate spre un unic bine și iubitoare între ele și asemănătoare și-și vorbesc între ele.

Deci nu e răul în Dumnezeu și răul nu e dumnezeiesc. Dar nici nu e răul din Dumnezeu.

Căci El sau nu e bun sau face binele și aduce la existență cele bune. Și nu e odată așa, iar altădată nu e așa. Căci prin aceasta ar dovedi schimbare și prefacere. Cel atotdumnezeiesc e cauza tuturor din jurul lui iar dacă în Dumnezeu binele* este însăși ființa și totuși Dumnezeu se schimbă din bunătate, (iar însemna că) uneori este, alteori nu este. Iar dacă are binele prin participare, îl va avea de la altul și uneori îl va avea, alteori nu-l va avea. Deci nu e din Dumnezeu răul, nici nu e în Dumnezeu, nici în mod simplu*, nici pentru un timp*¹⁸⁹.

§22

Dar răul nu e nici în îngeri*. Căci dacă îngerul bun vestește bunătatea dumnezeiască*, fiind prin participare în gradul al doilea ceea ce e în gradul întâi în calitate de cauză - ceea ce vestește el este chip al lui Dumnezeu*, arătare a luminii nevăzute, oglindă clară, străvezie, neslăbită, neprihănită, nepătată, care primește (de se poate spune) întreaga frumusețe a formei dumnezeiești a binelui; îngerii răspândesc luminoși și neamestecat prin ei (precum sunt) bunătatea tăcerii nevăzute. Deci nu e nici în îngeri răul, dar sunt răi prin pedeapsirea* celor ce păcătuiesc. În acest sens și cei ce corectează pe cei ce greșesc sunt răi și preoții care opresc pe cei întinați de la tainele dumnezeiești*. Totuși nici pedeapsa* nu e rea, ci ceea ce se face vrednic de pedeapsă, nici oprirea meritată de la cele sfinte, ci faptul de-a se fi făcut necurat și nesfânt și incapabil de cele neprihănite.

§23

Dar nici demonii* nu sunt prin fire răi. Căci dacă ar fi răi prin fire, n-ar fi nici de la Cel bun, nici în cele ce există, nici nu s-ar fi schimbat din buni, o dată ce-ar fi prin fire și pururea răi. Apoi sunt răi lor înșile sau altora? Dacă lor înșile, se distrug și pe ei; iar dacă altora, cum distrug sau ce distrug? Ființa, sau puterea, sau lucrarea? Dacă ființa, mai întâi nu fac aceasta contrar firii! Căci nu distrug pe cele nestricăcioase prin fire, ci pe cele ce primesc stricăciunea. Apoi nici aceasta nu e rău tuturor*, sau cu totul. Dar nici nu se strică* ceva din cele ce sunt întrucât sunt ființă și fire, ci prin lipsirea* lor de rânduiala

cea după fire, rațiunea armoniei și simetriei slăbește, neputând rămâne la fel. Iar slăbirea nu e totală, căci dacă ar fi totală, ar desființa și actul stricării și suportul ei și o astfel de stricare ar fi și o stricare (desființare) a ei. Deci nici acest fapt nu e rău, ci bine cu lipsă*. Căci ceea ce e cu totul nepărtaș la bine, nu se află nici în cele ce există. Același lucru se poate spune și despre stricarea puterii sau a lucrării.

Apoi cum sunt răi demonii făcuți de Dumnezeu*? Căci binele produce și dă existența celor bune. Totuși se numesc răi, va spune cineva. Dar nu întrucât sunt, căci sunt din bine și au primit ființa bună* ci întrucât nu sunt (cum spune Scriptura)*, fiindcă au slăbit și nu au păzit (legătura cu) obârșia lor. Deci spune, în ce sunt demonii răi, dacă nu în încetarea deprinderii celor bune, dumnezeiești*? Altfel, dacă demonii sunt prin fire răi, sunt pururea răi. Dar răul e nestatornic. Deci dacă sunt pururea* la fel, nu sunt răi. Căci a fi pururea la fel* e propriu binelui. Iar de nu sunt pururea răi, nu sunt prin fire răi, ci din lipsa bunătăților îngerești. Și nu sunt cu totul nepărtași de bine, prin care și sunt și viețuiesc și cugetă și este peste tot în ei o mișcare a dorinței. Iar răi se zic că sunt* pentru că slăbesc în lucrarea cea după fire. Deci răul este în ei o abatere și o ieșire din cele ce sunt ale lor* și o nereușită și o nedeplinătate și o neputință și o slăbiciune și o nestatornicie și o cădere din puterea ce salvează desăvârșirea în ei. Altfel, ce este răul în demoni? Mânia nerațională, pofta fără minte, închipuirea avântată*. Dar acestea*, chiar dacă sunt în demoni, nu sunt cu totul, nici în toate, nici ele prin ele înșele rele*. Căci cu alte animale acestea nu au o relație*, ci pentru animal răul este pieire și corupere. Dar această relație salvează și face să existe firea pe care animalul o are. Nu este deci rău neamul diavolesc, prin ceea ce este după fire, ci prin ceea ce nu este*. Și nu s-a schimbat binele tuturor dat lor, ci ei au căzut din binele întreg ce li s-a dat. Și nu spunem* că s-au schimbat darurile îngerești date lor, ci acestea sunt în ei întregi și deplin văzute, chiar dacă ei nu le văd, întrucât li s-au strâmbat puterile văzătoare ale binelui. Deci ceea ce sunt, sunt și din bine și buni și doresc frumosul și binele, adică a fi, a viețui, și dorința de-a înțelege cele existente. Și se zic răi* prin lipsire, prin

abatere și prin cădere de la bunurile cuvenite lor. Și sunt răi, întrucât nu sunt. Căci dorind ceea ce nu este*, doresc răul¹⁹⁰.

§24

Dar oare va spune cineva că sufletele sunt rele? Dar fiindcă trăiesc din providență și pentru mântuire împreună cu relele aceasta nu e un rău, ci e bine și în bine, care face și răul un bine. Iar de zicem că sufletele se înrăiesc*, prin ce se înrăiesc, dacă nu în lipsa deprinderilor și lucrărilor bune și prin nereușirea facerii binelui și prin căderea din el pentru slăbirea proprie? Căci spunem că și aerul din jurul nostru s-a întunecat din insuficiența și absența luminii. Dar lumina însăși este pururea lumină și luminează întunericul. Deci nu e nici în demoni, nici în noi răul, ca o existență rea*, ci ca lipsă* și absență a deplinătății bunurilor proprii¹⁹¹.

§25

Dar nici în animalele* neraționale nu este răul. Căci dacă înlături* iuțimea și pofta și celelalte câte se zic, dar nu sunt simplu prin firea lor rele, ele nu mai sunt. Leul pierzând forța și superioritatea, nu va mai fi leu. Câinele care se face apropiat tuturor, nu va mai fi câine, dacă nu are pomirea de-a păzi și de-a se ține pe lângă cel ce-i este stăpân și de-a alunga ceea ce e străin. Deci nestricarea firii nu e un rău, ci e rea stricarea firii și lipsa deprinderilor, lucrărilor și puterilor naturale. Și dacă toate cele ce sunt în timp au deplinătatea prin facere, nedeplinătatea nu va fi cu totul în toată firea.

§26

Dar nici în materie* nu e răul. Căci dacă în firea generală (universală)* sunt toate* rațiunile naturale, nu e nimic contrar ei. Ci în fiecare va fi pe de o parte ceea ce e potrivit firii, pe de alta ceea ce nu e potrivit ei. Dar fiecareia îi este propriu altceva după fire și altceva contrar firii. Iar răul contrar firii e lipsa celor ale firii. Deci nu e rea firea, ci răul firii este acela de-a nu împlini cele ale firii proprii.

Dar nici în trupuri* nu e răul. Căci urâtenia și boala sunt o lipsă a chipului și o absență a rânduiei. Iar aceasta nu e cu totul rău, ci o frumusețe mai mică. Căci dacă s-ar pierde toată frumusețea și chipul și rânduiala, va dispărea și trupul însuși. Iar că trupul nu e nici el cauza răutății sufletului*, e vădit din puțină răutate de-a fi* și fără trup, ca în demoni. Căci acesta este răul și din minți și din suflete și din trupuri*, slăbirea și căderea din deprinderea propriilor bunătăți¹⁹².

Dar nu e adevărată nici mult afirmată declarație: Răul e în materie, întrucât e materie. Căci și aceasta face parte ființială din lume, din frumusețea și chipul ei. Iar dacă materia e în afara acestora, fiind prin ea fără calitate și fără formă, cum face ea ceva, când nu are prin ea nici puterea de-a pătimi (suporta)*? Și astfel, cum e materia un rău? Căci dacă nu e nicăieri, nicidecum, nu e nici bună, nici rea. Sau de este în vreun fel, iar cele ce sunt, toate sunt din bine, va fi și ea din bine; atunci e sau binele făcător al răului sau răul bun, ea fiind din bine, sau și binele rău, ea fiind din rău. Sau vor fi două principii, și ambele dependente de un alt vârf. Iar dacă spun că materia e necesară spre împlinirea lumii întregi, cum e materia un rău? Căci altceva e răul și altceva necesarul. Și cum Cel bun poate aduce ceva la existență din rău? Sau cum e răul necesar binelui? Căci răul fuge de natura binelui. Și cum naște și primește materia natura, dacă e rea? Căci răul, întrucât e rău*, nu naște și nu hrănește sau nu face, în general, și nu păstrează nimic. Iar dacă ar spune că răul nu produce răutatea în suflete, ci numai le atrage spre ea, cum va fi aceasta adevărat? Căci mulți dintre oameni caută spre bine.

Și apoi, cum și de unde i-a venit materiei să atragă spre rău? Deci nu din materie vine răul în suflete, ci dintr-o mișcare neregulată și greșită. Iar de spun unii că aceasta provine din materie și că materia e nestatornică dar e necesară celor ce nu se pot întemeia pe ei înșiși, să spună cum e răul necesar, sau necesarul rău¹⁹³?

Dar nu spunem nici că lipsa luptă prin puterea* ei cu binele. Căci lipsa totală e cu totul neputincioasă. Iar lipsa parțială, nu prin faptul că e lipsă are puterea, ci întrucât nu e lipsă totală*. Căci numai lipsa parțială a binelui e răul. Și dispărând aceasta, dispărește și natura răului.

Vorbind pe scurt, binele e din cauza cea una* și integrală iar răul din lipsuri multe și parțiale. Dumnezeu cunoaște răul* ca bine și la El cauzele* relelor sunt puteri bine-făcătoare. Iar dacă răul este etern* și creator și are putere și este și lucrează, de unde le are acestea? Din bine? Sau binele le are din rău? Sau amândouă din alte cauze? Tot ce este după fire* se naște dintr-o cauză definită. Iar dacă răul e fără cauză și nedefinit, nu e după fire. Căci nu este în fire ceea ce e contrar firii, nici rațiunea unei rânduiei în ceea ce nu e rânduială.

Așadar sufletul e cauza răului, precum focul a căldurii? Și pe toate de care se apropie, le umple de răutate? Sau firea sufletului e bună, iar prin lucrări este când într-un fel, când în altul? Dacă e rea însăși existența lui prin fire*, de unde are existența? Oare din cauza bună creatoare a tuturor existențelor? Dar dacă e din aceasta, cum e rea prin ființă? Căci toate rodurile ei sunt bune. Iar dacă e prin lucrări*, nu e nici răul neschimbat. Căci altfel, de unde sunt virtuțile dacă nu se face și el (sufletul) asemenea binelui? Deci răul e o lipsă. El e o slăbiciune și o lipsă a binelui¹⁹⁴.

Cauza celor bune este una. Iar dacă răul este contrar binelui*, cauzele răului sunt multe și anume nu rațiunile și puterile* sunt făcătoare ale relelor, ci neputința și slăbiciunea și amestecarea nesimetrică a celor neasemănătoare. Relele nu sunt nici nemăsurate, nici mereu egale cu binele, ci fără sfârșit și fără hotar și pătrunzătoare în altele, care ar fi și ele fără sfârșit. Dar și începutul și sfârșitul (înta) tuturor relelor* este binele. Căci pentru bine* sunt toate, și cele bune și

cele contrare. De fapt și pe acestea le facem dorind binele (căci nimeni nu face ceea ce face tinzând spre rău). De aceea răul nici nu are substanță (ipostas), ci ceva alăturat substanței (ipostasului) și se face pentru bine, nu pentru sine¹⁹⁵.

Existența răului trebuie cugetată ca accident și pentru altceva și nu dintr-un început (principiu) propriu. Când se face ceva, e drept să se socotească bun, pentru că se face pentru bine, dar în realitate nu e drept* să socotim bine ceea ce nu e bine cu adevărat. S-a arătat că altceva e ceea ce se așteaptă (sau se dorește) și altceva ceea ce se face. Așadar răul e contrar scopului, contrar firii, contrar cauzei, contrar principiului (începutului), contrar întei, contrar normei, contrar voinții, contrar substanței (ipostasului). Răul e lipsă*, insuficiență, slăbiciune, nesimetrie, greșeală*, lipsă de scop, nedeplinătate; e neîntemeiat, necauzat, nedefinit, neroditor, neeficient, neproducător, fără ființă, neasemănător, fără sfârșit, întunecat, neregulat; și însuși ceea ce nu e nimic nicăieri nicidecum. Cum poate fi peste tot ceva rău, fără amestecarea cu binele? Căci ceea ce e cu totul nepărtaș de bine, nici nu este, nici nu poate fi ceva. Căci dacă binele este și existent și voit și puternic și eficient, cum va putea fi ceva contrar binelui, lipsit și de ființă și de voință și de putere și de lucrare? Nu toate sunt tuturor* și total aceleași, în aceleași fel de rele. Răul demonului este să fie contrar minții bune; al sufletului, contrar rațiunii; al trupului, contrar naturii¹⁹⁶.

Cum sunt peste tot relele*, odată ce există Providența? Răul nu există ca rău, nici ca existent nici în cele existente. Și nimic din cele ce sunt nu este în afara Providenței. Căci nu este răul existent, neamestecat cu binele; și dacă nu e nimic din cele ce sunt care să nu participe la bine, iar răul e lipsa binelui, iar nici una din existențe nu e lipsită cu totul de bine, în toate cele ce există este Providența dumnezeiască și nimic din cele ce sunt nu e

în afara Providenței. Dar Providența se folosește potrivit binelui și de se fac unii* răi, spre folosul lor, sau al altora, sau propriu*, sau comun și poartă grijă de fiecare din cele ce sunt potrivite lui. De aceea nu primim judecata deșartă a multora, care spun că noi ne folosim de Providență* fără să vrem* spre a ajunge la virtute. Căci nu e propriu Providenței să strice firea. De aceea Providența care salvează firea fiecăruia, le poartă de grijă celor ce se mișcă de sine* ca unora ce se mișcă liberi și are grijă de toți și de fiecare în mod propriu, după cum firea celor providențiați primește bunătățile proniatoare ale proniei întregi și de tot felul, datorite fiecăruia pe măsura lui¹⁹⁷.

Deci nu e existent răul, nici nu e în cele ce există. Căci nu e nicăieri răul ca rău. Și nu e propriu răului a se face prin putere ci prin slăbiciune. Și demonii, întrucât sunt, sunt din bine și în bine. Iar răul în ei este din căderea din cele bune care le sunt proprii și schimbarea* lor este slăbiciunea în identitatea și deprinderea lor, în desăvârșirea de chip îngeresc cuvenită lor. Și doresc binele, întrucât doresc să existe, să viețuiască și să înțeleagă. Și întrucât nu doresc binele, doresc non-existența. Iar aceasta nu e dorință, ci abatere de la dorința adevărată.

Iar de nu greșiți în cunoștința* Scripturii vedeți că ea numește răi pe cei ce au slăbit în cunoștința și facerea neuitată a binelui (cf. Rom. 1,18-20) și pe cei ce cunosc voința, dar nu o împlinesc (cf. Luc. 12,47), pe cei ce au auzit, dar au slăbit în credință sau în lucrarea binelui (cf. Marc. 4,18-19) și nu voiesc să înțeleagă a se îmbunătăți din cauza abaterii sau slăbiciunii voinței. Căci în general, cum am spus de multe ori, răul este slăbiciune și neputință și lipsa cunoștinței* sau a cunoștinței mobile, sau a credinței, sau a dorinței, sau a lucrării binelui. Și dacă ar zice cineva: nu se pedepsește slăbiciunea, dimpotrivă, se

iartă, dacă n-ar exista puterea, cuvântul ar fi drept. Dar dacă din bine vine puterea, care dă, după Scriptură, cele convenite în mod simplu tuturor, nu e de laudă abaterea deprinderii de la bunătățile proprii ce vin din bine și fuga și căderea din ea¹⁹⁸.

Dar acestea s-au spus de noi* după putere în mod îndestulător în cele *Despre dreapta și dumnezeiasca judecată*, sfânta lucrare în care adevărul Scripturii a respins cuvintele sofistilor care au grăit nedreptate și minciună împotriva lui Dumnezeu și cuvinte

neînțelepte.

Iar acum, s-a laudat destul binele, ca cel cu adevărat vrednic de admirat, ca obârșie și capăt al tuturor, ca cuprinzător al celor ce sunt, ca cel ce dă chip celor ce nu sunt, ca fiind cauzator al tuturor bunurilor, ca necauzator al celor rele, ca prorie și bunătate desăvârșită, ca ceea ce depășește cele ce sunt și cele ce nu sunt și îmbunătățește relele și lipsirea de bunătate, ca cel ce e dorit și iubit și toate celelalte câte le-a arătat în cele dinainte, precum socotesc, cuvântul adevărat.

Capitolul V

Despre Cel ce este, în care sunt și modelele

§1

Să trecem acum la numirea ființei dumnezeiești cea cu adevărat existentă a Celui cu adevărat existent (τοῦ ὄντος ὄντος). Dar vom spune că scopul cuvântului nu este să explice ființa mai presus de ființă*, ca mai presus de ființă (căci aceasta este de negrăit și de necunoscut și cu totul de neexplicat și e mai presus și de unitate), ci să laudăm ieșirea de ființă făcătoare a ființei izvorătoare a dumnezeieștii obârșii*. De fapt numirea dumnezeiască a Binelui* explicând toate ieșirile (procesionile) cauzei tuturor, se extinde și la cele ce sunt și la cele ce nu sunt* și este și mai presus de cele ce nu sunt. Iar numirea Celui ce este se extinde la toate cele ce sunt și este mai presus de cele ce sunt. Iar numirea vieții se extinde la toate cele ce viețuiesc și este mai presus de cele ce viețuiesc*. Iar numirea înțelepciunii se extinde la toate cele înțelegătoare și raționale și sensibile și este mai presus de toate acestea¹⁹⁹.

§2

Aceste numiri dumnezeiești explicatoare* ale Providenței dorește cuvântul să le laude. Căci nu-și propune să exprime bunătatea supraființială prin sine și ființa și viața și înțelepciunea dumnezeirii supraființiale prin sine, care e mai presus de toată bunătatea* și dumnezeirea și ființa și înțep-

ciunea și viața suprașezată în cele ascunse* (cf. Ps. 80,6), cum spune Scriptura; ci Providența descoperită, de bine făcătoare, bunătatea mai presus de toate și cauza bunurilor, sau ceea ce este, sau cauza de înțelepciune datătoare a celor ce se împărtășesc de ființă, de viață, de minte, de rațiune și simțire*. Căci spune că nu e altceva binele și altceva ceea ce este și altceva viața sau înțelepciunea, nici nu sunt multe cauze și alte dumnezeiri superioare și inferioare ce dau existență altora, ci toate bunele procesiuni și numirile dumnezeiești laudate de noi sunt ale lui Dumnezeu cel Unul. Și cea dintâi este* cea care exprimă Providența desăvârșită a lui Dumnezeu cel Unul, iar celelalte ale celor mai întregi și ale celor parțiale ale lui²⁰⁰.

§3

Dar ar putea spune cineva: pentru ce viața se întinde peste existență și înțelepciunea peste viață*, iar cele raționale sunt deasupra celor ce viețuiesc sensibil și mințile (duhurile) deasupra celor raționale, iar mințile sunt în jurul lui Dumnezeu și cel mai aproape de El? De fapt trebuia ca cele ce se împărtășesc de daruri mai mari* de la Dumnezeu să fie mai înalte și să fie deasupra celorlalte. Dar dacă cineva ar presupune că cele înțelegătoare sunt fără ființă și viață, cuvântul lui n-ar fi îndreptățit. Dar dacă mințile (duhurile) dumnezeiești

sunt mai presus de celelalte existențe și au o viață superioară celorlalte* viețuitoare și înțeleg și cunosc mai presus de simțire și rațiune, și mai mult ca toate cele ce există doresc frumosul și binele și se împărtășesc de aceea, ele sunt mai mult în jurul Binelui, ca unele ce s-au împărtășit cu prisosință și au primit mai multe daruri de la El. La fel și cele raționale sunt deasupra celor sensibile, având ca prisos rațiunea în raport cu simțirea și cu viața. Și socotesc că acesta este adevărul, că cele ce se împărtășesc mai mult de Dumnezeu Cel Unul și nemărginit în putere sunt mai apropiate de El și mai dumnezeiești decât celelalte²⁰¹.

§4

Dar odată ce-am vorbit despre acestea, să laudăm Binele ca Cel cu adevărat existent și ca făcător de ființă al tuturor celor ce sunt. *Cel ce este* (Ieș. 3,14), este prin putere supraființial întregii existențe*, e cauza subzistenței și Creatorul a ceea ce este, al existenței, al ipostasului, al ființei, al firii, obârșia și măsura veacurilor, substanța timpurilor și veacul celor ce sunt, timpul celor ce se fac, existența celor ce sunt de orice fel, facerea celor ce se fac în orice fel²⁰². Căci din Cel ce este e veacul și ființa și tot ce este și timpul și facerea și ceea ce e făcut, cele ce sunt în cele ce sunt și în orice fel existente și subzistente. Căci Dumnezeu nu este într-un fel oarecare, ci în mod simplu și nedefinit, având în El dintr-odată și de mai înainte faptul de a fi. De aceea se numește și Împăratul veacurilor (I Tim. 1,17), ca având în El și în jurul lui toată existența și tot ce este și subzistă; și nici n-a fost*, nici nu va fi, nici nu s-a făcut, nici nu se face, nici nu se va face, mai bine zis nici nu este*. Ci El este existența pentru cele ce sunt; și nu numai cele ce sunt, ci și însăși existența celor ce sunt (vine) din Cel ce este mai înainte. Căci El este veacul veacurilor, existând dinainte de veacuri.

§5

Deci, repetând, să spunem că tuturor celor ce sunt, și veacurilor, le vine existența de la Cel ce preexistă. Și tot veacul și timpul sunt din El; și Cel ce preexistă e început și cauză

a tot ce este în vreun fel. Și toate se împărtășesc de El și El nu se desparte de nici o existență. Și El este înainte de toate și toate au primit existență prin El²⁰³. Și, simplu, de este ceva în oarecare fel, este în Cel ce preexistă și se înțelege și se mântuiește în El și înainte de alte participări presupune existența lui. El este ca atare* mai vechi ca existența, mai vechi ca viața, ca înțelepciunea, ca asemănarea dumnezeiască proprie și ca celelalte la care participă cele ce sunt; căci participă înainte de toate la existență. Mai bine zis El este ca El însuși Cel de care se împărtășesc toate cele ce sunt; ele participă la existența lui; și nu e nimic existent, a cărui ființă și veac să nu fie Cel ce este însăși existența. Deci pe drept cuvânt e laudat ca mai începător decât toate* prin dăruirea sa cea mai veche. Căci având și supraavând preexistența și supraexistența, spun că El este toată existența ca însăși existența și ca Cel ce e preexistent și ca Cel ce prin preexistența lui a dat subzistență la tot ce există în vreun fel oarecare. Și de fapt toate începuturile celor ce sunt, ca participante la existență, sunt și sunt începuturi. Și întâi sunt și apoi sunt începuturi. Și dacă voiești, poți spune că obârșia celor vii*, ca vii, este viața ca atare; și a celor asemănătoare, ca asemănătoare, asemănarea ca atare; și a celor unite ca unite, unitatea ca atare; și în cazul celor orânduite ca orânduite, orânduirea ca atare; și în cazul celorlalte câte participă la aceasta sau la aceea, sau la amândouă, sau la multe, și sunt fie aceasta, fie aceea, fie amândouă, fie multe, vei afla aceste participări ca atare* participând întâi ele la existență și rămânând întâi în existență; apoi, fiind obârșii ale acesteia sau ale acesleia, prin participarea lor la existență sunt și se fac participante. Iar dacă ele prin împărtășirea la existență sunt, cu mult mai mult vor fi cele participante de ele²⁰⁴.

§6

Primul dar al existenței ca atare, pe care îl oferă suprabunătatea de sine e laudat de prima și cea mai veche dintre participări și este din ea și în ea*. El este însăși existența și începuturile existențelor și toate existențele și cele ce sunt ținute într-un fel oarecare în exis-

tență*. Și aceasta o oferă nesilită de o relație și în mod concentrat și unitar. Căci în monadă preexistă tot numărul în mod unitar și monada are singură în sine tot numărul*. Și tot numărul a fost unit în monadă. Dar în măsura în care iese din monadă, se distinge și se înmulțește. Și în centru* au subzistat împreună toate liniile cercului într-o singură unire. Și punctul (central) are în sine toate liniile unite în chip unitar*, între ele și cu obârșia cea una, din care au provenit cele ce au fost unite în centru în mod desăvârșit. Și distanțate puțin de el, puțin se și deosebesc. Dar distanțate mai mult, se deosebesc mai mult. Și simplu, în măsura în care sunt mai aproape de centru, sunt și mai unite cu el și întreolaltă. Și cu cât sunt mai distanțate de el, sunt mai distanțate și întreolaltă²⁰⁵.

§7

Dar și în firea întreagă a tuturor*, toate rațiunile firii văzute în fiecare sunt adunate într-o unire neconfundată; și în suflet, puterile prevăzătoare ale tuturor părților întregului trup, luate în parte, se află în unitate. Deci nu e greșit ca urcând de la aceste chipuri obscure spre Cauzatorul tuturor, să contemplăm cu ochi supralumești toate în Cauzatorul tuturor și pe cele contrare între ele, să le vedem în chip unic și unitar. Căci este obârșia tuturor celor ce sunt*, de la El fiind tot începutul, toată marginea, toată viața, toată nemurirea, toată înțelepciunea, toată ordinea, toată armonia, toată puterea, toată paza, toată înțelegerea, toată distribuția, tot înțelesul, toată rațiunea, toată simțirea, toată deprinderea, toată stabilitatea, toată mișcarea, toată unirea, toată amestecarea, toată prietenia, toată aplicarea, toată distincția, toată definiția și celelalte* câte, prin faptul de-a fi existente, caracterizează toate.

§8

Și din ea, cauza tuturor, sunt ființele inteligibile și înțelegătoare* ale îngerilor de chip dumnezeiesc și ale sufletelor, firile întregii lumi și cele care există în vreun fel oarecare, sau sunt în altele, sau cele despre care se spune că există prin cugetare; în sfârșit, prea sfintele și atotvechile puteri care

există cu adevărat și sunt așezate ca în încăperea de la ușa Treimii mai presus de ființă, care au de la ea și în ea și existența* și existența de chip dumnezeiesc.

Și după ele, cele inferioare au (existența) în mod inferior și cele de pe urmă au calitatea (existența) din urmă, în planul îngerilor; iar fața de noi sunt mai presus de lume. Și sufletele²⁰⁶ și toate celelalte* existențe au, potrivit aceleiași rațiuni, și existența și buna existență; și sunt și nu sunt, având din Cel preexistent și existența și buna existență, cele ce sunt și sunt bune provenind de la el și fiind păzite în el și mărginindu-se în el, și unele dau vestea existenței lor celor mai înalte, pe care Scripturile le numesc și veșnice (cf. Ps. 23,7; II Cor. 4,18). Iar însăși existența e din Cel preexistent. Și existența este a lui* și nu El al existenței²⁰⁷. Și existența este în El și nu El este în existență*. Și existența îl are pe El și nu El are existența²⁰⁸. Și El este și veac și început și măsură a existenței, fiind înainte de ființă și de existență și început de ființă făcător și mijloc și sfârșit al tuturor²⁰⁹. Și pentru aceasta Cel cu adevărat preexistent, potrivit cu toată cugetarea celor ce sunt*, e înmulțit în Scripturi și e laudat pentru faptul că a fost și că este și că va fi* și că a fost, s-a făcut, se face și se va face²¹⁰. Toate acestea înseamnă pentru cei ce le cugetă dumnezeiește că El este în tot sensul mai presus de ființă și cauzatorul în tot felul al celor ce sunt. Căci nu se poate spune că aceasta este, iar aceasta nu este; nici că într-un mod este, în altul nu este. Ci este toate, ca Cel ce e cauza tuturor. Și are în El toate obârșiile, toate sfârșiturile, susținând împreună și având de mai înainte toate existențele. Și este mai presus de toate, ca fiind deasupra și înaintea tuturor în mod supraființial.

De aceea se și atribuie lui toate atributele și nimic din toate*, având toată forma, tot chipul, fiind fără formă, fără frumusețe, având în Sine anticipat, în afara relației și ridicat peste toate - începuturile, mijlocurile și sfârșiturile existențelor și luminându-le tuturor nepătat, ca fiind cauza unică și supraunită²¹¹. Căci dacă soarele nostru* înnoiește și însușirile celor sensibile, deși sunt multe și diferite, iar el este unul și răspândește o lumină unică și le desăvârșește și le deosebește și le unește și le înviorează și le face roditoare și le crește și le schimbă și le întărește și le odrăslește și le ține

în mișcare și le dă viață tuturor, și fiecare din toate se împărtășește potrivit lui de același și unic soare, și soarele cel unul are de mai înainte în el în chip unitar cauzele celor multe ce se împărtășesc de el - cu atât mai mult în el, drept cauza tuturor, preexistă toate modelele* celor ce sunt într-o unire mai presus de ființă. Fiindcă produce și ființele ca rezultat ce provine din ființă. Iar modelele zicem că sunt* rațiunile de ființă făcătoare și în mod unitar preexistente în Dumnezeu, pe care teologia le numește predestinări și voinți dumnezeiești și bune, care deosebesc și produc existențele. Conform lor Cel mai presus de ființă a produs și predeterminat toate cele ce sunt²¹².

§9

Iar dacă filosoful Clement voiește să spună despre modele și că sunt cele mai începătoare în existențe, cuvintele nu sunt numiri proprii*, depline și simple. Dacă admitem că e și el drept, trebuie să ne amintim de Scriptură care zice: *Nu ți-am arătat ție acestea ca să umbli pe urma lor* ci, ca printr-o cunoaștere asemănătoare a acestora, să urcăm spre cauza tuturor, așa cum suntem. Deci toate cele ce sunt trebuie să le vedem îndreptate spre o unire ridicată peste toate. Deoarece începând de la existență, de la procesiunea și bunătatea* de ființă făcătoare, și pătrunzând prin toate și umplând toate de existență din sine și bucurându-se de

toate, le are de mai înainte pe toate în Sine*, reunindu-le într-o simplitate care covârșește toată dualitatea*. Le cuprinde pe toate la fel, în nemărginirea suprasimplificată a ei și se lasă împărtășită de toate în mod unitar, precum și glasul, fiind unul* și același, se împărtășesc de el mulți, ca de unul singur²¹³.

§10

Deci începutul și sfârșitul tuturor existențelor este Cel ce preexistă; începutul, ca Cel ce e cauză; sfârșitul, ca Cel care* e marginea tuturor²¹⁴; și nemărginirea a toată nemărginirea și marginea ce le depășește pe cele opuse. Căci într-unul, cum s-a spus de multe ori*, sunt toate cele ce sunt. Și El le are de mai înainte și le-a dat subzistență. Este prezent în toate* și pretutindeni ca Unul și Același și ca Același e totul și iese la toate, dar și rămâne în Sine. Și stă și se mișcă*, dar nici nu stă, nici nu se mișcă, neavând nici început, nici mijloc sau sfârșit; și nu e nici în vreuna din existențe*, nici nu este ceva din existențe. Și nu i se potrivește lui ceva din cele ce există veșnic sau din cele ce subzistă temporal*, ci e deasupra și a timpului și a veacului și a celor din veac și a tuturor celor din timp. Pentru că este veacul de sine (ca atare) și cele ce sunt și măsurile celor ce sunt* și cele măsurate sunt prin El și de la El. Dar despre acestea se va vorbi mai potrivit înfățișându-le în parte²¹⁵.

Capitolul VI

Despre viață

§1

Acum trebuie să laudăm viața veșnică, din care este viața însăși și toată viața din care se seamănă în toate cele ce se împărtășesc într-un fel oarecare de viață, ca să viețuiască fiecare în mod propriu. Astfel, din ea și pentru ea este și s-a luat subzistență, viața îngerilor și nemurirea lor, și însăși durată nepieritoare a mișcării îngerești celei de-a pururi. De aceea li se zice

acestora și pururea viețuitori și nemuritori, dar iarăși nu nemuritori, pentru că nu au de la ei însușirea de-a fi nemuritori și de-a viețui veșnic, ci de la Cauza de viață dătătoare și susținătoare* a vieții. Și precum despre Cel ce este am spus că este și veacul vieții ca atare, așa și aici spunem iarăși că viața dumnezeiască cea mai presus de viață este cauza vieții ca atare și temelia ei și toată viața și mișcarea vitală a vieții celei mai presus de toată viața și de tot începutul a

toată viața. Din ea au și sufletele* caracterul nepieritor și toate animalele și plantele au viețuirea ca ecoul cel mai îndepărtat al vieții. De se retrag din aceasta*, le lipsește, după Scriptură (cf. Ps. 103,30), toată viața, prin slăbiciunea participării la ea. Dar întorcându-se la ea altele, se fac alte animale²¹⁶.

§2

Și întâi se dăruiește vieții ca atare, faptul de-a fi viață și oricărei vieți și fiecăruia, faptul de-a fi fiecare în mod propriu, ceea ce i se potrivește să fie. Viețuitoarelor mai presus de lume, le dăruiește nemurirea nematerială - după chipul dumnezeiesc - și neschimbătoare și mișcarea cea de-a pururi neabătută și nelipsită. Ea se supraextinde pentru bogăția bunătății și la viața demonică. Căci nici aceea nu are viața de la o altă cauză, ci are din ea și faptul de-a fi viață și persistența în ea²¹⁷. Dar dăruiește și oamenilor ca fiind compuși* viața apropiată de cea în chipul îngeresc, revărsându-se din iubire de oameni și reîntorcându-ne și rechemându-ne la ea însăși, când ne depărtăm și (ceea ce e și mai dumnezeiesc), ne-a făgăduit că pe noi întregi, suflete și trupuri unite* cu ele, ne va strămuta la viața desăvârșită și la nemurire. E un lucru care celor vechi li se părea contrar firii, dar mie și ție și însuși adevărului, ne apare ca dumnezeiesc și mai presus de fire. Zic mai presus de fire*, fiind unită și cu firea noastră, nu numai cu viața

dumnezeiască atotputernică. Căci fiind a tuturor viețuitoarelor prin fire și mai ales a celor dumnezeiești, nici o viață nu e contrară firii sau mai presus de fire. Deci tratatele nebuniei lui Simon, contrare* acestui fapt, s-au respins de parte de lăcașul dumnezeiesc și de sufletul tău sfânt. Căci acela a uitat, socotesc, deși se credea înțelept, că cel sănătos la minte nu trebuie să se folosească de rațiunea vădită simțirii* împotriva cauzei nevăzute a tuturor. Acest lucru, trebuie spus lui, e contrar naturii; căci nimic nu se opune acesteia²¹⁸.

§3

Din ea primesc viața și se înviorază și toate animalele și plantele. Și fie că-i zici înțelegătoare, sau rațională, sau simțitoare, sau nutritoare*, sau crescătoare, fie orice fel de viață, sau început de viață, sau ființă a vieții, din ea viețuiește și dă viață - din viața mai presus de toată viața. Și în ea a preexistat în mod unitar ca într-o cauză. Căci viața mai presus de viața începătoare a vieții este cauza a toată viața și roditoare de viață. Ea înfăptuiește viața și o distinge. Ea trebuie lăudată în toată viața, în multitudinea născătoare a tuturor animalelor, văzută și lăudată în toată felurimea ei și în toată viața, ca cea fără lipsuri, mai bine zis ca viață supraplină de viață. E viața prin sine, sau mai bine zis e mai presus de toată viața, de viață făcătoare, supraviețuitoare, sau oricum ar numi cineva în mod omenesc viața negrăită.

Capitolul VII

Despre înțelepciune, minte, rațiune, adevăr, credință

§1

Vino acum, de-ți convine, să lăudăm viața bună și veșnică, și ca înțeleaptă și ca înțelepciunea în Sine, mai bine zis ca cea care dă subzistență întregii înțelepciuni, care e mai presus de toată înțelepciunea* și înțelegerea²¹⁹. Căci Dumnezeu nu numai că e supraplin de înțelepciune și înțelegerea lui nu are hotar (Ps. 146,5), ci e așezat mai presus și de toată rațiunea și mintea și înțelepciunea.

Și aceasta înțelegând-o în mod mai presus de fire bărbatul cu adevărat dumnezeiesc, o socotește soarele nostru comun și al învățătorului* nostru. El zice că *nebulia lui Dumnezeu e mai înțeleaptă decât înțelepciunea oamenilor* (I Cor. 1,25), nu numai pentru că toată înțelepciunea omenească e o rătăcire, judecată în comparație cu statomicia și neclintirea înțeleșurilor dumnezeiești, ci pentru că este un obicei al teologilor* (scriitorilor Scripturii) să socotească

privațiunile la Dumnezeu suferind contrariul*. Astfel, Scriptura numește lumina atotstrălucitoare, nevăzută; și ceea ce e mult lăudat și spus prin multe numiri, negrăit și fără nume; și pe Cel tuturor prezent și din toate aflat, necuprins și fără urme. În modul acesta și dumnezeiescul Apostol zice că e de lăudă nebunia lui Dumnezeu, înălțând ceea ce se arată în ea contrar rațiunii* și absurd, la treapta de adevăr negrăit și anterior întregii rațiuni. Dar, ceea ce s-a spus și în alte locuri, dacă înțelegem în mod propriu nouă cele mai presus de noi și le închidem* în cele ce însoțesc simțurile noastre și asemănăm cele dumnezeiești cu ale noastre, rătăcim înțelegând cuvântul dumnezeiesc și negrăit asemenea celor văzute. Trebuie să știm că mintea noastră are puterea* de-a înțelege, putere prin care contemplă cele inteligibile, dar unirea prin care se unește cu cele de dincolo de ea, întrece firea minții. De aceea trebuie să înțelegem cele dumnezeiești nu în modul nostru, ci ieșind din noi în întregime și făcându-ne întregi ai lui Dumnezeu. Căci e mai bine să fim ai lui Dumnezeu decât ai noștri. Căci așa se vor da cele dumnezeiești celor ce s-au unit cu Dumnezeu.

Lăudând deci prin depășire aceasta înțelepciune nerațională* și fără minte și nebună, să spunem că ea este cauza a toată mintea și rațiunea și a toată înțelepciunea și înțelegerea. Și al ei este tot sfatul și de la ea este toată cunoștința și înțelegerea și în ea sunt ascunse toate comorile înțelepciunii și ale cunoștinței (Col. 2,3). Deci potrivit celor spuse înainte, cauza mai presus de înțelepciune și atotînțeleaptă este suportul (ipostasul) înțelepciunii ca atare, atât a celei întregi, cât și a celei din fiecare²²⁰.

§2

Din ea au Puterile inteligibile* și înțelegătoare ale minților îngerești înțeleșurile simple și fericite, care le aduc cunoștința dumnezeiască nu în împărțiri sau din împărțiri*, sau din simțuri, sau din rațiuni desfășurate; nici nu sunt adunate în acestea de ceea ce au comun, ci fiind acele Puteri curate de orice materialitate și multime, cugetă înțelegător, nematerial și unitar cele inteligibile ale celor dumnezeiești. Și puterea și lu-

crarea lor înțelegătoare, strălucind de curăția neamestecată și neprihănită și de nematerialitate și de unirea de chip dumnezeiesc, e înțipărită*, pe cât e cu puțință, de mintea și rațiunea dumnezeiască supraînțeleaptă cu înțelepciunea dumnezeiască. Iar sufletele folosesc rațiunea în chip desfășurat și se mișcă în cerc* în jurul adevărului existențelor și rămân în împărțirea și varietatea complexității față de mințile unitare. Dar prin adunarea celor multe într-una, sunt învrednicite și ele de înțeleșurile egale cu ale îngerilor, pe cât este propriu și cu puțință sufletelor²²¹.

Dar nu s-ar abate cineva de la scop, dacă ar numi și simțurile înșele, ecou al înțelepciunii. Ba și mintea demonilor, în calitate de minte, este a ei (a înțelepciunii). Dar întrucât este o minte devenită nerațională, nu dobândește ceea ce dorește*, neștiind, nici voind aceasta. De aceea, e mai propriu să fie numită căzută din înțelepciune.

Dar deoarece s-a spus că înțelepciunea dumnezeiască este începutul și cauza și suportul și desăvârșirea și paza și marginea (nemărginită) a toată înțelepciunea, cum e lăudat Dumnezeu însuși ca înțelepciunea și mintea și rațiunea și cunoștința mai presus de înțelepciune? Căci cum va înțelege ceva din cele inteligibile neavând lucrări înțelegătoare? Sau cum va cunoaște cele sensibile, fiind așezat mai presus de toată simțirea? Căci Scriptura spune că El știe toate și nimic nu scapă cunoștinței dumnezeiești (cf. Ioan, 21,17). Dar, cum am spus de multe ori, cele dumnezeiești trebuie înțelese în mod dumnezeiesc. Căci lipsa minții și a simțirii trebuie cugetate la Dumnezeu prin depășire*, nu ca absență, precum și neraționalul îl atribuim Celui mai presus de rațiune și nedesăvârșirea Celui supradesăvârșit și anterior desăvârșirii. Și întunericul neluminat și nevăzut îl atribuim Celui de neapropiat prin depășirea luminii văzute.

Deci mintea dumnezeiască cuprinde toate prin cunoștința ridicată (ieșită) din toate, deoarece, în calitate de cauză a tuturor, are de mai înainte în Sine cunoștința tuturor, știind înainte de a fi făcuți îngerii că va produce îngerii și toate celelalte știindu-le dinlăuntru* și, așa zicând, de la începutul însuși²²² și aducându-le la ființă²²³. Aceasta socotesc că ne-o predă Scriptura când zice: *Cel ce știe*

toate înainte de facerea lor (Susana, 42). Căci nu aflând de la cele ce sunt, știe mintea dumnezeiască cele ce sunt, ci din Sine și în Sine, prin știința și cunoașterea tuturor și are de mai înainte și a conceput de mai înainte ființa* lor în calitate de cauză, nu apropiindu-se de fiecare înțeles, ci știindu-le și susținându-le pe toate într-o unică cuprindere, precum și lumina* în calitate de cauză a avut înainte în sine știrea despre întuneric*, necunoscând din altă parte întunericul decât prin lumină. Deci lumina dumnezeiască, cunoscându-se pe sine, va cunoaște toate, în mod nematerial cele materiale și în mod neîmpărțit cele împărțite și în mod unitar cele multe, prin însăși unitatea sa cunoscând și producând toate. Căci dacă în calitate de cauză unică Dumnezeu dă tuturor celor ce sunt existența, în calitate de aceeași cauză unică va cunoaște toate ca fiind din El, și preexistente în El; și nu va primi din cele ce sunt* cunoașterea lor, ci va dăruia și fiecăreia din ele cunoștința lor, dar și cunoștința altora. Deci nu are Dumnezeu* cunoștința sa și deosebit de ea o alta care cuprinde în comun pe toate. Căci cunoscându-se pe Sine însuși drept cauza tuturor, nu va ignora cele ce sunt de la El și a căror cauză este. Astfel Dumnezeu cunoaște cele ce sunt, nu prin cunoștința celor ce sunt, ci a sa. Căci Scriptura zice că și îngerii* știu cele de pe pământ nu cunoscându-le prin simțire, fiindcă sunt sensibile, ci prin puterea și firea proprie a minții de chip dumnezeiesc²²⁴.

§3

Pe lângă acestea trebuie cercetat*, cum cunoaștem noi pe Dumnezeu, care nu este nici inteligibil, nici sensibil, nici în general ceva din cele ce sunt? Nu cumva e drept să spunem că pe Dumnezeu îl cunoaștem nu din firea lui* (căci aceasta e necunoscută și mai presus de orice rațiune și minte), ci din ordinea tuturor celor ce sunt, ca proiectate din El; și având chipurile* și asemănările modelelor lor dumnezeiești, urcăm prin putere dincolo de toate, pe calea și ordinea lor, prin negarea și depășirea tuturor, la cauza tuturor? De aceea se și cunoaște Dumnezeu în toate și în afară de toate. Și Dumnezeu se cunoaște prin cunoștință* și necunoștință; și vom avea despre El și înțelegere și cuvânt și știință și atingere și simțire și opinie și

închipuire și nume și toate celelalte; dar nici nu se înțelege*, nici nu se spune, nici nu se numește. Și nici nu este ceva din cele ce sunt, nici nu se cunoaște în ceva din cele ce sunt. Și este toate în toate și nimic în nimic și se cunoaște de toți în toate și de nimeni în nimic²²⁵. De fapt acestea le spunem în chip drept despre Dumnezeu și e lăudat din toate cele ce sunt după analogia cu toate, a căror cauză este. Dar are loc și cea mai dumnezeiască cunoaștere a lui Dumnezeu, cunoscută prin necunoaștere, într-o unire mai presus de minte*, când mintea, despărțindu-se de toate cele ce sunt, apoi părăsindu-se și pe sine, se unește cu razele supraluminoase, fiind luminată (de acolo și acolo) de adâncul de nepătruns al înțelepciunii²²⁶.

Dar ea se poate cunoaște, precum am spus, și din toate. Căci ea este, după Scriptură*, făcătoarea tuturor (cf. Ps. 103,25) și, armonizându-le pururea pe toate (cf. Pild. 8,30), este cauza articulării și ordinii nedescalcate a tuturor și cea care unește pururea sfârșiturile celor dintâi cu începuturile celor de al doilea și susține unica împreună suflare și armonie a tuturor.

§4

Dumnezeu Cuvântul* e lăudat de dumnezeiasca Scriptură ca rațiune nu numai pentru că e dăruitorul rațiunii, al minții și al înțelepciunii, ci și pentru că are în Sine, de mai înainte, cauzele tuturor, în mod unitar, și pentru că străbate prin toate, cum spune Scriptura, până la sfârșitul tuturor (cf. Înțel. 8,1); și, înainte de acestea, pentru că rațiunea dumnezeiască e suprasimplitatea a toată simplitatea și, ca Cel mai presus de ființă, e dezlegat de toate, fiind mai presus de toate. Acest Cuvânt (această rațiune) este* adevărul simplu și cu adevărat existent în legătură cu care stă dumnezeiasca credință, ca cunoștință curată și nerătăcită a tuturor. El e temelia statornică a celor ce cred, care îi întărește pe aceștia în adevăr și îi ține într-o unitate și într-o identitate neclintită în cunoștința simplă a adevărului pe cei ce au această cunoștință a celor ce trebuie crezute. Căci dacă știința unește* pe cei ce cunosc cele cunoscute, și dacă neștiința este cauza schimbării continui și a împărțirii* pentru cel necunoscător, pe cel ce crede în adevăr, cum zice Sfânta Scriptură, nu-l mișcă nimic din locașul* credinței adevărate (cf. Ef. 4,13) în care va avea statornicia identității nemișcate și neschimbate. Fiindcă cel unit cu adevărul știe

bine că are binele, chiar dacă mulți spun că a ieșit din el²²⁷. Căci aceia au uitat, cu adevărat, din rătăcire, de adevăr, pentru că au căzut din credința adevărată. Dar acesta se știe cu adevărat pe sine nu (cum spun aceia) aiurind, ci eliberat de pomirea nestatornică și schimbătoare în varietatea de tot felul a rătăcirii, prin adevărul simplu și pururea rămas la aceleași, și la fel. De aceea mor pentru adevăr în toată ziua

învățătorii conducători ai înțelepciunii dumnezeiești avută de noi, mărturisind, cum se cuvine, prin tot cuvântul și fapta cunoștinței unitare a adevărului creștinilor*, că este pentru toți cel mai simplu și mai dumnezeiesc, mai bine zis — cunoașterea lui este singura cunoștință adevărată și unică și simplă a lui Dumnezeu.

Capitolul VIII

Despre putere, dreptate, mântuire, răscumpărare și despre inegalitate

§1

Dar, deoarece teologii (autorii Scripturii) laudă adevărul dumnezeiesc și înțelepciunea mai presus de înțelepciune și ca putere* și ca dreptate, și o numesc mântuire și răscumpărare, să dezvoltăm și aceste numiri dumnezeiești, pe cât ne este cu putință. Dar că dumnezeirea este mai presus și întrece orice fel de putere numită, nu socotesc că ignoră cineva dintre cei crescuți în Scripturile dumnezeiești. Căci de multe ori Scriptura ni s-a predat și ea una care înțelege prin putere și domnia*, deosebind-o de Puterile* supra-cerești. Deci cum o laudă pe ea teologii (scriitorii Scripturii) și ca putere ridicată peste orice putere? Sau cum vom aplica ei numele de putere?

§2

Zicem deci că Dumnezeu este putere, ca Cel ce are mai înainte și mai presus de orice, în Sine însuși, toată puterea și ca Cel ce e cauzatorul a toată puterea și le face toate prin puterea neclintită* și nemărginită și ca Cel ce e puterea existenței însăși, sau cauza a toată puterea și a fiecăreia în parte. Și că e nesfârșit de puternic nu numai prin faptul că produce toată puterea, ci prin faptul că e mai presus de toată puterea și e puterea prin Sine și prin aceea că e superior în putere și faptului de-a produce la nesfârșit alte nesfârșite puteri existente; și de-a nu putea puterile nesfârșite și la nesfârșit produse de El să slăbească lucrarea puterii lui de putere făcătoare. Și că prin puterea lui negrăită, necunoscută și

neînțeleasă depășește toate. Iar prin bogăția ei întărește și slăbiciunea* celui puternic și susține și stăpânește cele din urmă ecouri ale ei, cum vedem și în cele puternice prin simțire, că luminile suprastrălucitoare ajung până la cele mai mioape vederi. Sau cum se spune de cei cu glasuri mari că acestea pătrund și la urechile care nu prind prea ușor ecourile. Căci cel ce nu e auzit deloc, nici nu aude; și cel ce nu vede în general, nici nu e văzut.

§3

Deci această răspândire nesfârșită de puternică a lui Dumnezeu ajunge la toate existențele și nu e nici una din existențe care să fie cu totul lipsită de vreo putere, fie că are o putere înțelegătoare, fie rațională, fie simțitoare, fie vitală sau ființială. Și de e îngăduit* să spunem, însăși puterea de a fi o are* oricine de la puterea mai presus de ființă.

§4

Din ea sunt Puterile de chip dumnezeiesc ale ordinilor îngerești. Din ea au chip nepieritor și existență și toate mișcările lor înțelegătoare și nemuritoare cele de-a pururi. Și însăși persistența și nemișcătoarea dorință a binelui au primit-o de la puterea suprabună, căci ea însăși dorește ca ele să poată fi acestea* și să dorească să fie pururea și ca însăși puterea lor de-a dori să rămână așa pururea²²⁸.

Dar cele ale puterii fără lipsuri se comunică și oamenilor și plantelor și animalelor și firii întregi a întregii existențe. Și întărește pe cele unite spre afecțiunea și comunicarea întreolaltă și pe cele distincte spre a fi toate potrivit rațiunii și definiției lor neconfundate și neamestecate. Și păstrează rânduilele și bunele direcții* ale universului spre binele propriu și păzește viețile nemuritoare ale unităților îngerești neștirbite. Și la fel substanțele cerești și luminatoare și stelare și rânduilele lor neschimbate*, cu puterea de-a fi în veac. Și circumvoluțiile timpului le distinge în progresul lor și le menține unite prin repetiții. Și face puterile focului* nestinse și curgerile apelor neîntrerupte. Și hotărâște răspândirea aerului și pământul îl ține fără nici o temelie. Și păzește necorupte puterile roditoare ale lui. Și armonia și imbinarea elementelor întreolaltă o păzește neconfundată și nedespărțită, cum susține legătura dintre suflet și trup și înnoiește puterile hrănitoare și crescătoare ale plantelor. Și susține puterile ființiale* ale tuturor și asigură unitatea nedescompusă a universului și-i dăruiește îndumnezeirea*, dând celor ce se îndumnezeiesc puterea spre aceasta. Și în general nimic din cele ce sunt nu este în afara puterii dumnezeiești asigurătoare și cuprinzătoare.

Căci ceea ce nu are nici o putere, nici nu este, nici nu este ceva, nici nu este vreo afirmare* a ei²²⁹.

Dar spune magul Elima*: Dacă Dumnezeu este atotputernic, cum se spune de un învățător (despre Dumnezeu) al vostru că nu poate ceva? Prin aceasta defaimă pe dumnezeiescul Pavel, care a zis că Dumnezeu nu se poate nega pe Sine însuși (cf. II Tim. 2, 13). Ocupându-mă cu aceasta, mă tem ca nu cumva să stârnesc râsul prostiei, încercând să dărâm casele jucăriei copiilor și să le fac una cu pământul și grăbindu-mă spre scopul de neatins al înțelegerii lui Dumnezeu în privința aceasta. Căci negarea sa* proprie este una cu căderea din adevăr. Iar adevărul este ceea ce este și negarea adevărului e căderea din ceea

ce este. Dar Dumnezeu nu poate cădea din existență și a nu fi nu este* (a nu fi e imposibil) sau cum ar zice cineva, nu poate să nu poată și nu știe să nu știe prin privațiune. E ca înțeleptul care imită pe biruitorii fără margini dintre atleți, care adeseori prefăcându-se în fața adversarului că sunt slabi, iar acela socotindu-i așa, și luptând în lipsa manifestării puterii acelora bărbătește cu umbrele și bătând aerul plin de mândrie cu lovituri deșarte, se laudă pe sine, neștiind de puterea acelora. Dar noi înțelegem pe învățătorul de Dumnezeu, pe cât ne este cu putință, laudând pe Dumnezeu ca atotputernic, ca fericit și singur Stăpânitor, ca domnind cu puterea lui peste veacul însuși, ca Cel ce nu cade întru nimic din cele ce sunt, ci mai degrabă fiind mai presus de ele și fiind înaintea tuturor existențelor prin puterea mai presus de ființă; și ca pe Cel ce a dăruit, prin revărsare, tuturor celor ce sunt puterea de-a fi din puterea lui ce depășește orice prisosință²³⁰.

Dumnezeu este socotit iarăși dreptate*, ca Cel ce împarte tuturor cele după vrednicie și fiecăruia buna măsură și frumusețea, buna rânduială și ordinea și toate darurile, distingându-le după regula cea cu adevărat cea mai dreaptă, fiind tuturor în parte cauzatorul lucrării lor. Căci dreptatea dumnezeiască le rânduiește pe toate în chip drept și le păstrează pe toate neamestecate și neconfundate cu altele, dăruind fiecăreia dintre toate existențele cele convenite după vrednicia ce a dat-o fiecăreia dintre ele. Și dacă spunem acestea în chip drept, toți care defaimă* dreptatea dumnezeiască, uită nedreptatea vădită ce și-o aleg pe seama lor. Căci spun că s-ar cuveni celor muritori nemurirea și celor nedesăvârșiți desăvârșirea și celor ce se mișcă de sine* necesitatea mișcării de către alții și celor schimbători identitatea și puterea desăvârșită celor slabi; și cele eterne sunt temporale și cele ce se mișcă prin fire sunt neschimbătoare și plăcerile trecătoare sunt veșnice și în general atribuie altora cele ale altora. Trebuie știut că dreptatea dumnezeiască este cu adevărat dreptatea adevărată prin aceea că distribuie cele proprii după vrednicia

fiecăreia dintre existențe și salvează firea fiecăreia în treapta și puterea ei²³¹.

Dar ar putea spune cineva*: Nu e propriu dreptății să lase oameni evlavioși neajutați, asupriți de cei răi. Față de aceștia trebuie spus că dacă cei pe care îi numește evlavioși iubesc cele pământești râvnite de cei atrași de cele materiale, au căzut din dragostea de Dumnezeu. Și nu știu cum s-ar mai numi evlavioși, neprețuind cele cu adevărat vrednice de iubit și dumnezeiești, și ferindu-se fără sfințenie de cele vrednice de râvnit și de iubit. Iar dacă iubesc cu adevărat cele cu adevărat existente, trebuie să se bucure de cele dorite când se întâlnesc cu cei ce le prilejuiesc. Căci se apropie mai ales atunci de virtuțile îngerești*, când se despart, pe cât se poate, din dorința de cele dumnezeiești, de împătımirea de cele materiale*, desprinzându-se bărbătește pentru bine în împrejurările care li se oferă pentru aceasta. Deci, vorbind adevărat, e mai propriu dreptății dumnezeiești să nu-i lase să se molească* și să le îndepărtaze de cele mai bune* bărbăția, prin desfătări materiale, nici să-i lase neajutorați, dacă ar căuta unii să facă aceasta, ci să-i întărească în cele bune și în neslăbită statornicie* și să le dăruiască prin acestea cele după vrednicie²³².

Deci aceasta este dreptatea și mântuirea dumnezeiască ce se laudă: cea care salvează și păzește ființa și făptuirea proprie și curată a

fiecăruia de cele necuvenite și e cauza lucrării sale, curate în toate*. Iar dacă laudă cineva mântuirea, ca pe cea care păstrează neclintite de cele rele* pe toate, în chip sănătos, fără îndoială că vom primi și noi pe acest cinstitor al mântuirii de tot felul. Și vom socoti că Dumnezeu hotărâște ca primă mântuire a tuturor, pe cea care păstrează pe toți neschimbați și nesfâșiți și neclintiți în ei înșiși și îi păzește pe toți nehartuiți și nebiruiți de rele* și împodobiți de rațiunile lor; și alungă din toți toată inegalitatea și lucrarea străină și susține măsurile* fiecăruia neschimbate și nemutate de cele contrare. De aceea nici această mântuire nu o va socoti cineva ca străină de scopul* sfintei învățături despre Dumnezeu, ci ca pe una ce răscumpără prin bunătatea mântuitoare a tuturor, toate existențele din căderea din bunătatea lor, întrucât firea fiecăruia din cei mântuiți primește aceasta. De aceea autorii Scripturii o și numesc pe ea răscumpărare, întrucât nu lasă cele cu adevărat existente să cadă în non-existență și întrucât, chiar de se abate cineva în greșală și neorânduială și pătește vreo micșorare a deplinătății bunurilor proprii, e scăpat (răscumpărat) de această patimă și slăbiciune și privațiune, împlinind ceea ce îi lipsește, și întărind* părințește pe cel slab. Și ridicându-l din slăbiciune îl ridică în bine și îl umple de binele ce l-a pierdut; și îl pune din nou în rânduială și reface dezordinea și urâtenia lui și-i reface integritatea și-l eliberează de toate rănile*. Dar despre acestea s-a mai vorbit, ca și despre dreptatea prin care se depărtează toată inegalitatea* venită în ei prin privațiune și se hotărâște egalitatea tuturor*. Căci inegalitatea*, dacă o înțelege cineva ca fiind distanțele tuturor față de toate, nu e îngăduită de dreptatea care o păzește pe ea și care vrea să se facă o unire a tuturor cu toate - fiindcă ea păzește toate existențele, și anume pe fiecare în chipul ei, în care este fiecare după fire²³³.

Capitolul IX

Despre mare, mic, același, altul, asemenea, neasemenea și despre stare, mișcare, egalitate

Deoarece se spune despre cauzatorul tuturor că e și mare și mic și același și altul și asemenea

și neasemenea și are și stare și mișcare, să privim și la imaginile (reprezentările) acestor numiri dumnezeiești*, pe cât ni se fac arătate. Dumnezeu e laudat ca mare în Scripturi*, mărimea dumnezeiască arătându-ni-se și în mi-

cime și într-o lumină subțire. Și ca Același, când spun Scripturile. *Iar tu același ești* (Ps. 101, 28); și ca Altul când e închipuit de aceleași Scripturi prin multe figuri și multe chipuri. Și ca asemenea și neasemenea când e înfățișat ca suport al unor asemănări și al neasemănării și ca nefiind asemenea cu nimic (cf. II Paral. 6,14). Dar și mișcându-se ca Unul ce umblă în toate. Și prin toate celelalte numiri dumnezeiești de aceeași valoare cu acestea, laudate de Scripturi²³⁴.

§2

Dumnezeu se numește deci mare*, potrivit mărimii proprii lui, transmitând tuturor celor mari din mărimea sa și supra-revărșându-se și extinzându-se în afară de toată puterea, cuprinzând tot locul, depășind tot numărul, trecând peste toată nemărginirea, prin supraplinătatea și mărimea lucrării lui și prin darurile lui izvorătoare pe măsura în care acestea se împărtășesc de ele. Dar în revărsarea nesfârșitei lor dăruiri, ele rămân nemicșorate și nu se micșorează prin împărtășirile de ele, ci se arată într-o și mai mare supra-revărșare. Această mărime este și nesfârșită* și necuprinsă în câtime și de nenumărat; și depășire a tuturor în revărsarea absolută (necondiționată de nimic) și supraextinsă a mărimii lui necuprinse²³⁵.

§3

Iar că e mic sau subțire, se spune despre El, ca de Cel ce iese din toată greutatea și distanța și ca Cel ce pătrunde neîmpiedicat prin toate. De fapt ca Cel ce e mic, e cauzatorul formator al tuturor elementelor. Căci pe Cel mic nu-l vei afla nicăieri neîmpărtășit. Deci așa trebuie înțeles că Dumnezeu e mic*, ca intrând în toate și prin toate în mod neîmpiedicat și pătrunzând* până la despărțirea sufletului și duhului, dintre încheieturi și măduvă și judecând simțirile și cugetările inimii (Evr. 4, 12) sau mai bine zis toate existențele. Căci nu este faptură nearătată înaintea lui. Această micime e fără cantitate, fără calitate, nestăpânită, nemărginită, nedefinită, cuprinzătoare a tuturor, dar ea însăși e necuprinsă²³⁶.

§4

Și este același în mod supraființial, etern, neschimbat, rămânând în Sine, avându-le aceleași și la fel, la fel prezent tuturor și statornic El însuși cu ale sale în Sine și întemeiat în mod neprihănit în marginile prea bune ale identității mai presus de ființă, neprefăcut, necăzut, neclintit, neschimbat, neamestecat, nematerial, atotsimplu, fără vreo nevoie, necrescut, nemicșorat, nenăscut*, nu ca unul ce încă nu a fost născut, sau nedesăvârșit sau născut de cineva sau că e astfel, sau ca Cel ce nu e nicăieri niciodată, ci ca Cel total nefăcut* (nenăscut) și absolut nefăcut (nenăscut) și pururea existent și fiind prin Sine desăvârșit și același fiind prin Sine și deosebindu-se prin Sine în mod unitar și în același mod* și luminând același* din Sine tuturor celor capabili să se împărtășească de El; și îmbinând pe unele cu altele, prin bogăția și calitatea de (a fi) cauză, având de mai înainte în Sine la fel cele contrare, ca Cel ce e cauza cea una și unică* ce depășește toată identitatea²³⁷.

§5

Iar altul este, deoarece Dumnezeu e prezent în toate în mod providențial* și se face toate în toți pentru mântuirea tuturor, rămânând în Sine și neieșit din identitatea sa prin lucrarea cea una și stând neîncetat și dându-se pe Sine cu o putere neclintită spre îndumnezeirea celor întorși (spre El). Și altele sunt vederile variate ale lui Dumnezeu, care trebuie înțelese ca altele în formele în care se arată. Căci precum dacă rațiunea cugetă sufletul* în chip trupesc și vede în părți trupesti neîmpărțirea* lui, redăm prin ele neîmpărțirea proprie lui ca părți aflate în el și socotim mintea cap, grumazul opinie (ca stând la mijloc între rațiune și iraționalitate), pieptul mânie, stomacul poftă, brațele și picioarele fire, folosindu-ne de numirile trupului ca de niște simboale ale puterilor - cu atât mai mult trebuie să curățim pe Cel ce e dincolo de toată alteritatea formelor și chipurilor, în sfinte și dumnezeiești și tainice desfășurări*. Și dacă voiești să aplici cele trei dimensiuni ale trupurilor* lui Dumnezeu cel de neatins și fără dimensiuni, lățimea dum-

§7

nezeiască trebuie înțeleasă ca ieșirea supra-largă a lui Dumnezeu la toate, lungimea, ca puterea supraextinsă la toate; adâncimea, ca ascunzimea și incognoscibilitatea de toți necuprinsă a lui Dumnezeu. Dar ca să nu ne pierdem pe noi în desfășurarea altor și altor chipuri și forme, asemănând numirile dumnezeiești netrupești cu simboalele sensibile, vom vorbi despre ele în *Teologia simbolică*. Dar acum nu vom socoti înțelegerea lui Dumnezeu* ca altul, ca fiind schimbarea identității lui mai mult decât neschimbata, ci multiplicitatea lui unitară și ieșirile de un singur chip ale marii lui rodnicii la toate²³⁸.

§6

Iar dacă ar spune cineva că Dumnezeu este asemenea cu Sine* ca Cel ce e Același, întrucât e în mod statornic în Sine, fiind asemenea Sineși în chip neîmpărțit, nu am socoti lipsită de cinste numirea dumnezeiască de asemenea. Dar teologii (scriitorii Scripturii) spun că Dumnezeu ca atare nu este asemenea nimănui, dar El dăruiește asemănarea dumnezeiască celor ce se întorc spre El, prin imitarea după putere* a Celui ce e mai presus de toată definiția și rațiunea. Și puterea asemănării dumnezeiești este cea care întoarce toate cele create spre cauza lor. Deci acestea trebuie declarate asemenea lui Dumnezeu prin calitatea de chip și asemănare (Fac. 1,26) a lui*. Dar Dumnezeu nu e pe de altă parte asemenea lor, pentru că nu e nici om asemenea chipului său. Căci numai celor de aceeași treaptă* le e cu putință să fie și asemenea unele cu altele, și să-și întoarcă între ele asemănarea, și să fie ambele asemenea între ele, fiind create după chipul celui asemenea. Dar între cauză și cauzate nu se poate cunoaște o întoarcere (de la una la alta). Căci nu se dăruiește numai acestora sau acelora calitatea de a fi asemenea, ci tuturor celor ce se împărtășesc de asemănare, căci Dumnezeu este cauza însuși faptului de a fi asemenea; și El este și suportul asemănării* însăși și este în toate Cel asemenea tuturor prin vreo urmă oarecare a acestei asemănări. Și prin această împlinește unirea tuturor²³⁹.

§8

Dar ce vom spune și despre starea sau șederea dumnezeiască*? Ce altceva decât că Dumnezeu rămâne El însuși în Sine și e fixat statornic în identitatea nemișcată și e supraîntemeiat în mod neclintit și în faptul de-a lucra aceleași și în același scop și la fel; și în faptul de-a exista neclintit în Sine și de-a nu se putea muta și de-a fi nemișcat. Și acestea în mod mai presus de ființă. Căci El este cauza stării și șederii tuturor, ca Cel mai presus de toată șederea și starea. Și în El au primit subzistența toate, fiind păzite neclintite din starea bunătăților proprii²⁴⁰.

§9

Dar ce e de spus când învățătorii Scripturii zic iarăși că Cel nemișcat merge și se mișcă spre toate*? Nu trebuie înțeles și acest lucru în mod dumnezeiesc? Căci trebuie cugetat că El se mișcă, în mod evlavios, nu prin mutare sau schimbare*, sau alternare, sau abatere, sau mișcare spațială, nici în linie dreaptă, nici circulară, nici în ambele feluri*, nu inteligibilă, nu sufletească, nu fizică. Și stă în faptul că Dumnezeu aduce la ființă și susține toate și îngrijește în tot felul de toate, și în faptul că e prezent tuturor prin cuprinderea tuturor, nesupus relației cu ele, prin ieșirile și lucrările providențiale la toate existențele. Dar e îngădui a lăuda în chip dumnezeiesc și mișcările lui Dumnezeu* cel nemișcat. Și prin mișcare dreaptă* trebuie cugetată neclintirea dreaptă, mișcarea

neclintită și ieșirea neabătută a lucrărilor lui și provenirea tuturor din El. Iar prin cea în spirală, ieșirea statornică și starea roditoare. Iar prin cea circulară, faptul de-a fi același și de-a cuprinde pe cele de la mijloc și pe cele extreme* și întoarcerea la El a celor provenite din El¹⁴².

§10

Iar dacă cineva înțelege numirea din Scripturi despre Dumnezeu ca Același, în sensul de egal cu Sine, e de observat că

Dumnezeu este egal nu numai ca Cel neîmpărțit și neclintit, ci și ca Cel ce iese la toate și prin toate la fel și ca suport al egalității de sine, prin care lucrează la fel mișcarea* tuturor prin toate și împărțirea egală a tuturor celor ce se împărțesc, după capacitatea fiecăreia; și darul egal împărțit tuturor după vrednicie și după toată egalitatea inteligibilă*, înțelegătoare, rațională, sensibilă, ființială, avându-le pe toate cu voia de mai înainte în Sine Cel ridicat peste toate, conform puterii sale mai presus de toate, făcătoare a toată egalitatea*¹⁴³.

Capitolul X

Despre Atotștiitorul, Cel vechi de zile și despre veac și timp

§1

Ia seama să lauzi pe Dumnezeu Cel cu multe nume prin cuvânt și ca Atotștiitor și ca Cel vechi* de zile. Atotștiitor se zice pentru că este scaun atotștiitor, susținând și cuprinzând toate, fixând, întemeind și circumscrind și făcând totul neclintit în Sine și aducând la existență din Sine, ca dintr-o rădăcină atotștiitoare, toate și întorcând la Sine, ca într-un sân atotștiitor și ținându-le adunate în Sine ca într-un Scaun atotcuprinzător pe toate, printr-o susținere care le asigură pe toate și e mai presus de ele, nelăsându-le să cadă din ea și să se piardă ca scoase dintr-o casă atotcuprinzătoare. I se zice obârșie atotștiitoare și ca cea care le ține pe toate și le stăpânește, străbătându-le fără să le amestece și le împune tuturor jugurile primite de bună voie și durerile dulci¹⁴⁴ ale dragostei dumnezeiești și atotștiitoare, ale hunății ei neslăbite.

§2

Iar ca Cel vechi de zile (Dan. 7,22) e laudat Dumnezeu pentru că este și veacul și timpul tuturor și e înainte de zile și înainte de veac și de timp. Dar trebuie ca El să se numească și timp și zi și vreme și veac în mod cuvenit lui Dumnezeu, ca fiind în toată mișcarea

neschimbat și nemișcat și pentru că mișcându-se pururea rămâne în Sine însuși și Cauzatorul veacului și timpului și al zilelor. De aceea și în sfintele și tainicele vedenii ale arătării dumnezeiești e închipuit și ca bătrân (cf. Dan. 7,9) și ca tânăr*. Bătrân îl arată și ca fiind de la început; tânăr, ca neîmbătrânind. Sau amândouă ne învață că înaintează de la început prin toate până la sfârșit; sau, cum zice dumnezeiescul nostru sfânt învățator, vechimea dumnezeiască le arată pe amândouă: ca Cel mai bătrân e primul în timp, iar ca Cel mai tânăr e dinainte de numărul timpului. Fiindcă unitatea* și ceea ce e propriu lui au fost mai vechi ca mulți ani care au urmat¹⁴⁵.

§3

Dar trebuie să cunoaștem, precum socotesc, și natura timpului și a veacului din Scriptură. Căci nu sunt absolut nefăcute* și cu adevărat eterne toate cele numite veșnice și incoruptibile și nemuritoare și neschimbate și la fel existente, așa cum zice: *Ridicați-vă porțile veșnice* și cele asemenea (Ps. 23, 7,9). Fiindcă de multe ori și cele foarte vechi sunt caracterizate prin numirea de veșnice; și câteodată și toată lungimea timpului nostru este declarată veac. Întrucât este și o însușire a veacului vechimea; și neschimbarea este și măsurarea în general a existenței. Iar timp

numește pe cel ce este supus facerii și coruperii (stricăciunii) și schimbării și care e altfel pentru alții. De aceea teologia (Scriptura) ne declară (numește) și pe noi cei definiți prin timp, veac prin participare*, când ajungem veacul nestricăcios și pururea la fel¹⁴⁶. Dar Scriptura vorbește uneori și de un veac temporal* și de timpul veșnic, deși știm prin ei* că e mai propriu să fie numite și arătate cele ce sunt veac, iar cele ce sunt în devenire timp. Deci nu trebuie să socotim, simplu, coetern cu Dumnezeu*, cel dinainte de veac, cele numite veșnice. Urmând neabătut prea vene-

ratelor Scripturi, socotim veșnice și temporale după modurile cunoscute în ele, pe cele ce sunt la mijloc și se împărțesc în parte de veac, în parte de timp. Iar pe Dumnezeu să-l laudăm și ca veac și ca timp, ca cel ce e Cauzatorul a tot timpul și veacul; și ca Vechi de zile, ca Cel ce e înainte de vreme și mai presus de timp și ca Cel ce schimbă vremurile și timpurile. Și iarăși ca fiind dinainte de veacuri, întrucât este și înainte de veac și mai presus de veac (cf. Apoc. 11,15) și împărăția lui este împărăția tuturor veacurilor. Amin¹⁴⁷.

Capitolul XI

Despre pace și ce înseamnă a fi însuși prin sine, ce e viața de sine și puterea de sine și cele astfel spuse

§1

Vino să laudăm prin imne de pace, pacea dumnezeiască, ca obârșia împăcării tuturor*. Căci ea este unificatoarea tuturor și născătoarea și producătoarea armoniei și articularii tuturor. De aceea o și doresc toate pe ea, care întoarce mulțimea împărțită a lor în unitate integrală* și războiul lăuntric al tuturor îl prefăce într-o conlocuire unitară*. Prin împărțirea de pacea dumnezeiască cele mai vechi* dintre Puterile împăcate se unesc și ele cu ele însele și întreolaltă, spre o unică domnie a păcii tuturor; și unesc pe cele de sub ele însele și pe unele cu altele cu obârșia și cauza cea una și desăvârșită a tuturor. Căci aceasta pătrunzând în mod neîmpărțit în toate, ca în niște locuri deosebite ale celor despărțite, le hotărâște, le mărginește și le asigură pe toate și nu le lasă să se reverse în desfășurare* și nehotărâmicire, dezordonate și nefixate și devenite goale de Dumnezeu și ieșite din unirea între ele și cu totul neunite întreolaltă¹⁴⁸. Să vorbim despre ea, sau să arătăm ce este pacea și liniștea dumnezeiască pe care sfântul Iustus (cf. Fapt. 1,23) o numește neglășuitoare*; și despre toată nemișcarea cunoscută în procesiunea (ieșirea) ei; să arătăm cum împăciuieste și aduce liniște și cum este în Sine și în lăuntrul ei și a supraunit totul în Sine, întreagă; cum

neieșind din ea, dar înmulțindu-se pe sine, părăsește unitatea ei*. Ea iese la toate, rămânând întreagă în lăuntru* prin covârșirea unirii mai presus de toate. Pe ea nu e îngăduit și nici cu puțină vreuneia din existențe nici să o exprime, nici să o cugete cu înțelegere. Dar recunoscând neputința de-a o exprima și de-a o cunoaște ca fiind dincolo de toate, vom privi participările inteligibile și exprimabile la ea* și aceasta pe cât e cu puțință oamenilor și nouă, rămași în urma multor oameni buni¹⁴⁹.

§2

Întâi trebuie spus aceasta, că Dumnezeu e suportul păcii de sine și al păcii tuturor și al fiecăruia; și că toate se articulează între ele prin unirea lor neconfundată*, prin care sunt unite în mod neîmpărțit. Prin aceasta fiecare stând în mod nedespărțit, își păstrează neslăbit* chipul propriu, nefiind tulburate prin amestecarea cu cele contrare*; nici tocite în deplinătatea unirii și a curăției lor. Deci vom intui o fire simplă a unității pașnice, o fire care unește toate cu sine și în ele și între ele, o pace care păstrează toate în îmbinarea neconfundată, neamestecată* a tuturor. Datorită acestei unități neconfundate, mințile dumnezeiești unite* se unesc cu înțeleșurile lor și cu cele înțelese. Și iarăși urcă spre

unirea necunoscută cu cele aflate mai presus de minte. Tot pentru ea, sufletele, unind rațiunile lor de tot felul și înălțându-le spre o unică înțelegere curată, înaintează potrivit lor și treptei lor, prin înțelegerea nematerială și neîmpărțită* spre unirea cea mai presus de înțelegere. Pentru ea subzistă unica și nedesfăcută îmbinare complexă a tuturor în simfonia ei dumnezeiască; și se armonizează în conglăsuirea și în acordul și în întregul desăvârșit*. Căci le adună în mod neconfundat și le ține împreună în mod nedespărțit. Pentru că întregimea păcii desăvârșite străbate toate existențele prin prezența atot-simplă și neamestecată a puterii de unitate făcătoare, unind toate și unind extremele* cu extremele prin cele de mijloc, însoțindu-le printr-o unică (legătură) de aceeași fire. Prin aceasta le dăruiește putința să se bucure de ea și de ultimele* margini ale întregului și le face pe toate conștiente de unitățile și de identitățile, de unirile, de îmbinările lor. Căci pacea dumnezeiască rămâne neîmpărțită și străbate prin toate și pătrunde în toate și nu iese din identitatea ei. Fiindcă iese la toate și transmite tuturor în mod propriu lor cele ale ei și revărsă cu îmbelșugare în ele din bogăția rodniciei împăciuitoare. Dar rămâne, pentru covârșirea unității ei, întreagă, cu sine întreagă* prin supraunirea întreagă cu ea însăși²⁵⁰.

§3

Dar ar putea zice cineva*: Cum doresc toate pacea? Căci multe se bucură de diversitatea și deosebirea lor și nu voiesc vreodată să se concilieze de bună voie. Dacă cel ce zice aceasta afirmă că diversitatea și deosebirea e însușirea proprie a fiecăreia dintre existențe*, și că nici una dintre existențe nu voiește să se lepede de aceasta, nu-l vom contrazice nici noi în aceasta, dar și pe aceasta o socotim o dorință a păcii*. Căci toate iubesc să fie în pace și unite cu ele însele, dar să rămână nemișcate din ele și din ale lor. Și e proprie identității neamestecate pacea desăvârșită care o păstrează, și care le salvează prin grijile ei dăruite de pace pe toate nedezbinate și neamestecate cu ele și întregalță, susținând pe toate în puterea statornică și neclintită a păcii și nemișcării* lor.

§4

Și dacă toate cele ce se mișcă* nu se liniștesc, ci voiesc pururea ca mișcarea lor să se mențină, aceasta e o dorință după pacea dumnezeiască a tuturor, care le păstrează pe toate necăzute din ele și păzește identitatea tuturor celor ce se mișcă* și viața lor mișcătoare nemișcată și necăzută. Și aceasta o arată făcându-le pe toate cele ce se mișcă să rămână prin aceasta în pace cu ele însele, rămânând să lucreze în același fel, cele ale lor²⁵¹.

§5

Iar dacă vorbind de prefaceri produse de căderea* din pace, va declara cineva că nu toți iubesc pacea, răspundem că nu este nici una dintre existențe care să cadă cu totul din orice unire. Căci ceea ce e cu totul nestabil* și nemărginit în aceasta și nefixat și nehotărânit, nu e nici existent, nici între cele existente. Iar dacă aceștia s-au despărțit de pace și de bunurile păcii, bucurându-se de certuri și mâni și de schimbări și nestatornicii, spunem că și ei sunt stăpâniți de idolii întunecați* ai dorinței de pace, deși sunt tulburați de patimile mult mișcătoare. Și prin aceasta rămân* fără să-și dea seama doritori ai ei, socotind că prin împlinirea celor pururea curgătoare rămân în pacea lor; și se simt tulburați dacă sunt lipsiți de plăcerile care îi stăpâneau²⁵². Dar ce va spune cineva despre pacea revărsată de iubirea de oameni a lui Hristos? Prin ea învățăm să nu mai luptăm* nici cu noi, nici între noi, nici cu îngerii. Ci lucrăm împreună cu ei cele dumnezeiești*, după putere, prin purtarea de grijă a lui Iisus care lucrează toate în toți și aduce pacea negrăită și dinainte de veac hotărâtă și ne împacă pe noi cu Sine și în Sine cu Tatăl. Despre aceste daruri mai presus de fire s-a vorbit în *Învățăturile teologice** și a mărturisit împreună cu noi și Scriptura sfintei inspirații²⁵³.

§6

Dar fiindcă m-ai întrebat și altădată prin *Epistolă** ce este existența de sine, viața de sine, înțelepciunea de sine și ești nedumerit cum spun uneori că Dumnezeu este viața de

sine, altădată suportul vieții de sine, am socotit de trebuință, sfinte suflete al lui Dumnezeu, să-ți dezleg și această întrebare către noi. Și întâi, că să reluăm și acum cele multe spuse, răspundem că nu e ceva contrar a spune că Dumnezeu este putere de sine sau viață de sine și suport al vieții de sine sau al păcii sau al puterii. Căci, în cazul primelor, este numit astfel pornind de la cele ce sunt sau, mai mult, de la cele ce sunt întâile*. El fiind cauzatorul tuturor. Dar în al celorlalte (este numit astfel) ca fiind în mod supraființial mai presus de toate cele ce sunt și sunt întâile. Căci să spunem ce este existența de sine sau viața de sine sau câte sunt în mod absolut și desăvârșit începător. Răspundem că nu e ceva sucit*, ci drept și care are o explicație simplă. Căci nu spunem că existența de sine e vreo altă ființă dumnezeiască sau îngerească, care să fie tuturor cauza de a fi (căci numai Cel ce este mai presus de ființă e obârșia și ființa și cauza de a fi a tuturor existențelor), nici nu spunem că e născătoare de viață a vreunora care trăiesc altă dumnezeire decât cea mai presus de dumnezeire. Căci numai viața e cauza vieții. Nici, ca să vorbim pe scurt, nu au fost numite alte obârșii ale existențelor, alte ființe și ipostasuri creatoare, sau raze și dumnezei din existențe*. Nu i-au știut pe aceștia cu adevărat, și propriu* vorbind, ca atare nici pe ei (căci nu există), nici pe părinții lor. Deci existență de sine și viață de sine și dumnezeire de sine numim în sens originar și dumnezeiesc și

cauzal, obârșia și cauza cea una mai presus de toate și mai presus de ființă. Iar în sens participant, puterile providențiale transmise din Dumnezeu cel neparticipat, lucrarea prin sine făcătoare de ființă, prin sine* îndumnezeitoare, la care participă existențele în mod propriu lor*. Prin aceasta sunt și se zic existente și vii și îndumnezeite și celelalte. De aceea le este suport Cel bun celor dintâi, apoi tuturor celor ce participă la El întregi, apoi celor ce participă ca părți* ale lor la El.

Deci ce trebuie spus despre acestea? Când unii dintre dumnezeieștii și sfinții noștri învățatori numesc pe Cel Suprabun și Supradumnezeu suport al bunătății de sine* și al dumnezeirii spun că bunătatea de Sine și dumnezeirea de bine făcătoare și îndumnezeitoare provine din Dumnezeu, ca revărsarea frumuseții de sine, făcătoare de frumusețe. Și vorbesc de o frumusețe întreagă și de o frumusețe parțială; și pe cele ce există din ea le numesc frumoase în întregime și frumoase în parte. Și toate celelalte s-au spus și se spun în același mod, adică arătându-le participante la providență și bunătate*, ca existente din Dumnezeu Cel neparticipabil*; și ca participând la debordarea lui într-o revărsare negrăită. Prin aceasta, Cel ce e cu adevărat Cauzatorul tuturor, e și dincolo de toate și Cel mai presus de ființă, și depășește în mod suprafiresc cu totul pe cele ce sunt de o oarecare ființă și fire²⁵⁴.

Capitolul XII

Despre Sfântul sfinților, Împăratul împăraților, Domnul domnilor, Dumnezeu dumnezeilor

§1

tura prin îndoirea numirilor*.

§2

Dar fiindcă s-a vorbit despre marginea cuvenită a celor de care trebuia să vorbească, trebuie să lăudăm și pe Cel cu nume nesfârșite și ca *Sfântul sfinților* (Dan. 9,24), *Împăratul împăraților* (I Tim. 6,15), despre Cel ce împărătește în veac și din veac (cf. Ps. 145,10), dar și despre *Domnul domnilor* (Apoc. 19,16) și *Dumnezeul dumnezeilor* (Ps. 49,1). Și întâi trebuie spus ce socotim că este sfințenia de sine (autosfințenia) și ce vrea să arate Scrip-

Sfințenia e deci (vorbind în felul nostru), curăția liberă de toată impuritatea și desăvârșită și cu totul neprihănită. Împărăția este dăruirea a toată autoritatea și podoaba și rânduiala și ordinea. Iar domnia nu e numai depășirea tuturor relilor, ci și toată posesia desăvârșită a frumuseților și

bunătăților și siguranța adevărată și neclintită în ele. De aceea domnia* (κυριότης) vine de la autoritate, (κῦρος) și de la Domn (κύριον) și de la a domni (κυριεύον). Iar dumnezeirea este providența care e atentă la toate și înconjoară și susține toate cu bunătate desăvârșită și umple toate de sine și e mai presus de toate cele ce se bucură de purtarea ei de grijă²⁵⁵.

§3

Deci trebuie să laudăm acestea ca fiind ale cauzei celei ce covârșește toate în mod absolut*. Iar pe ea trebuie să o numim sfîntenia ce întrece toate și domnia și Împărăția mai presus de toate și dumnezeirea atotsfântă. Căci din ea a venit și s-a distribuit în unitate și împreună curăția deplină și adevărată; toată ordinea și podoaba existențelor, care înlătură nepotrivirea, neegalitatea* și nesimetria, și se bucură de identitatea și dreptatea bine orânduită și adună la un loc pe toate cele învrednicite să se împărtășească de ea. Ea are desăvârșita posesiune a tuturor frumuseților, e toată providența cea bună, privitoare și susținătoare a celor providențiate, dându-se pe

sine cu bunătate spre îndumnezeire celor în-toarse spre ea.

§4

Deoarece cauzatorul tuturor este supraplin de toate și neîmpărtășibil*, printr-o depășire ce e mai presus de toate, e laudat ca Sfântul sfinților* și celelalte, prin calitatea de cauză ce se revarsă peste toate și prin depășirea ce-l ridică peste toate, cum ar spune cineva. Aceasta pentru că cele ce sunt depășesc cele ce nu sunt și cele de care se împărtășesc cele ce se împărtășesc sunt sfinte, sau dumnezeiești, sau stăpâne, sau împărătești. De aceea cel ce este peste toate cele ce sunt, e prin aceasta peste toate, iar cauzatorul neîmpărtășit e deasupra tuturor celor ce se împărtășesc și a celor împărtășite. Sfinți și împărați* și domni și dumnezei numesc Scripturile ordinele cele mai de la început dintre toate (îngerii cei mai de sus), prin care cele de al doilea primesc după aceea darurile de la Dumnezeu, înmulțind simplitatea transmișunii aceloră, după deosebiri* dintre ele. Iar cele dintâi adună în mod providențial și dumnezeiesc cele ale celor mai de jos în unitatea lor²⁵⁶.

Capitolul XIII

Despre Cel desăvârșit și Unul

§1

Atâtea despre acestea. Să trecem, în sfârșit, la ceea ce place rațiunii cel mai mult. De fapt, învățătura care îi atribuie Cauzatorului tuturor toate împreună, îl laudă și ca Unul (cf. 1 Tim. 2,5). Prin aceasta nu e numai desăvârșit prin Sine și deosebit prin Sine și în Sine în mod unic* și cel mai desăvârșit întreg prin Sine întreg, ci și supradesăvârșit, fiind mai presus de toate. Hotărnicind astfel toată nesfârșirea, se supraextinde ca Cel ce este peste orice margine, nu e încăput sau cuprins de nimic, ci se întinde deodată în toate și peste toate, prin pătrunderi fără lipsuri și lucrări nesfârșite²⁵⁷. I se zice iarăși desăvârșit și ca

Celui ce nu crește și e pururea desăvârșit și nemicșorat, având de mai înainte toate în Sine și revărsându-se printr-o unică și neîncetată și aceeași și supraplină și nescăzută dăruire, prin care desăvârșește cele desăvârșite și le umple de desăvârșirea proprie.

§2

Și este Unul, fiindcă este toate* în mod unitar, fiind prin unitatea sa unică mai presus de toate și cauzatorul unității fără ieșire din Sine. Căci nici una din existențe nu e nepărtașă de Cel Unul, ci precum tot numărul* e părtaș de unul, și doi se zic unul, și două jumătăți, iar unul și al treilea și al zecelea, la fel, unul,

asa toate participă ca părți la Unul și toate cele ce sunt există, pentru că există Unul. Și de nu este Acela, cauza tuturor, unul* dintre cei mulți, aceasta pentru că e Unul dinainte de orice unul și de mulțime și definește tot unul și mulțimea. Dar nu e undeva vreo mulțime* nepărtașă la Unul, ci cele multe* prin părți sunt una în întreg. Și cele multe în accidente, sunt una în suport. Și cele multe la număr sau în puteri sunt una în chip. Și cele multe în chipuri sunt una în neam. Și cele multe în manifestări sunt una în obârșie. Și nu este nici una din existențe care nu se împărtășește într-un fel de Unul aflat în toate, și care le-a avut de mai înainte pe toate și întregi, pe toate* cele opuse în mod unitar. Și fără unul* nu va fi mulțime, iar fără mulțime nu va fi Unul, ca unitate înainte de orice număr înmulțit. Și dacă le-ar cugeta cineva toate unite cu toate*, toate vor fi una în întreg.

§3

Iar afară de aceea, trebuie știut și aceasta, că după chipul său mai înainte gândit*, fiecare se unește cu cele unite după chipul fiecăruia și acesta este elementul cel unul al tuturor. Și dacă desființezi pe Unul*, nu va mai fi nici integritate, nici parte, nici altceva din cele ce sunt. Căci pe toate le-a avut în Sine și le-a cuprins în Sine Unul în mod unitar. Astfel laudă teologia (Scriptura) întreaga dumnezeiască obârșie*, drept cauză a tuturor prin numele de Unul²⁵⁸.

Și Unul este Dumnezeu Tatăl și Unul Domnul Iisus Hristos și Unul și Același Duhul, pentru neîmpărțirea mai presus de toate a întregii unități dumnezeiești, în care sunt unite toate în mod unitar și sunt supraunite și în mod mai presus de ființă. De aceea toate se referă cu dreptate la ea și se atribuie puterii ei* și rămân și se susțin și se împlinesc prin ea și se întorc spre ea. Și nu vei afla ceva care să nu fie din Unul, după care se numește dumnezeirea în mod mai presus de ființă; care să nu fie în El ceea ce este și să nu se desăvârșească și să se mântuiască în El. Și trebuie ca și noi, întorcându-ne de la cele multe spre Unul, prin puterea unității dumnezeiești²⁵⁹ să laudăm în mod unitar dumnezeirea cea una și întreagă, pe Unul cauzator al tuturor*, Cel dinainte de tot unul și

mulțimea și partea și întregul și hotarul și nehotărnicirea și mărginirea și nemărginirea, pe Cel ce hotărniceste toate existențele și însăși existența; pe Cel ce e cauzatorul unic al tuturor și al tuturor întregurilor împreună și e înaintea tuturor și mai presus de toate și care fiind mai presus de unul însuși definește și pe cel ce este unul însuși* și fiind Cel ce este Unul, face ca unul, între existențe (să devină) număr*. Căci acesta fiind număr, se împărtășește de ființă²⁶⁰. Dar Unul cel mai presus de ființă și Unul care este, hotărniceste tot numărul și El este și început și cauză a unului și a numărului și a tot ce este²⁶¹. De aceea dumnezeirea mai presus de toate, cunoscută de noi sau de alții din existențe, și laudată ca unitate (monadă) și ca Treime, nu este cunoscută nici ca unitate (monadă)*, nici ca Treime. De aceea ca să o laudăm cu adevărat ca supraunitatea și rodnicia dumnezeiască*, numită prin numirea dumnezeiască treimică și unitară, să o numim mai presus de nume, ființa mai presus de ființă, față de cele ce sunt²⁶². Căci nefiind nici monadă sau treime, nici număr, nici unitate sau rodnicie, nici altceva din cele ce sunt sau din cele împreună cunoscute cu vreuna dintre cele ce sunt teologii, ridică peste toată rațiunea și mintea ascunzimea supradumnezeirii care în mod supraființial e supraexistentă peste toate. Nu există nici nume al ei*, nici cuvânt pentru ea, ci e ridicată în cele neapropiate (inaccesibile). Nu-i dăm nici numele bunătății, ca fiind corespunzător ei, ci din dorința de-a înțelege* și spune ceva despre firea negrăită, îi dedicăm întâi cel mai venerat dintre nume*. Și suntem de acord și în aceasta cu teologii. Dar și prin aceasta rămânem departe de adevărul realității. De aceea și ei au preferat urcușul prin negații, ca unul ce scoate sufletul din cele familiare lui* și-l conduce prin toate înțeleșurile dumnezeiești, ca să-l scoată din ele pe Cel mai presus de tot numele și de toată rațiunea și toată cunoștința, iar la urma tuturor El să-l unească cu Sine, întrucât ne este cu puțință și nouă să ne unim cu El²⁶³.

§4

Expunând aceste numiri dumnezeiești inteligibile, pe cât ne-a fost cu puțință, am

rămas departe nu numai de conținutul lor exact, (căci aceasta ar spune-o cu adevărat și îngerii*) ci și de înțelegerea lor asemenea celei a îngerilor. Fiindcă și cei mai tari dintre învățătorii noștri despre Dumnezeu rămân departe de îngeri. Dar El este cunoscut în mod ultim și inferior nu numai de învățătorii despre Dumnezeu și de asceții dintre ei și de cei ce le urmează, ci și de cei de o treaptă cu noi. Însă dacă cele spuse sunt drepte și am reușit să ne atingem cu înțelegerea de numirile dumnezeiești desfășurate, lucrul trebuie atribuit Cauzatorului tuturor, care ne-a dăruit întâi să grăim spre El, apoi să grăim bine. Și dacă lipsește ceva din cele de aceeași putere*, va trebui să le cugetăm pe acestea prin aceleași metode. Și dacă nu sunt drepte sau sunt nedesăvârșite și am rătăcit de la adevăr fie în întregime, fie în parte, revine iubirii tale de oameni să îndrepteze pe cel neștiutor și să-i transmită celui ce are nevoie să

învețe ceva din rațiunea proprie. Căci se cuvine să-i ajutăm celui ce nu are destulă putere și să vindecăm pe cel ce nu voiește să rămână bolnav. Și fie că le ai prin tine, fie prin alții, avându-le toate primite de la Cel bun, trebuie să ni le transmiți și nouă. Și să nu ocolești să faci bine omului iubitor de bine. Căci vezi că nici noi n-am închis în noi înșine nici una din rațiunile dăruite nouă în mod ierarhic, ci le-am transmis nefalsificate și vouă și altor sfinți bărbați*, întrucât suntem și noi în stare să spunem* cele auzite, neslăbindu-le. Și astfel nu vom strâmba întru nimic din cele ale predaniei, dacă nu vom slăbi înțelegerea sau exprimarea lor. Dar acestea, ca să placă lui Dumnezeu, trebuie să se păstreze și să se spună la fel. Și aceasta e marginea care trebuie păzită în numirile dumnezeiești inteligibile. Dar, prin conducerea lui Dumnezeu, vom trece acum la *Teologia simbolică**.

SCOLIILE Sfântului MAXIM MĂRTURISITORUL

Despre NUMIRILE DUMNEZEIEȘTI

Arcopagitul. Titlurile ce le aveau Elinii odinioară deveniri sfinți și le-au atribuit fără să se rușineze și după ce s-au întors la Hristos; căci, iată, Arcopagitul s-a numit astfel, ca și dumnezeiescul Iustin în scrierea *Către Elinii* a lui Iustin filozoful.

Împreună - presbiterul. Numele de presbiter indica și pe episcop; căci episcopul este și presbiter. Și aceasta se arată în *Faptele Sfinților Apostoli*, când în Asia Pavel se întâlnește cu Biserica. (Fapt. 20,28).

Capitolul I

§1

Teologice. Notează că Părintele a alcătuit și o altă lucrare, ca o introducere și pregătire elementară a celor spuse despre Dumnezeu ici-colo în Scripturi; sau e vorba de o scriere căreia îi urmează scrierea de față.

Nu în (cuvinte) convingătoare. Înțelepciunea omenească culege dovezile probabile din cele sensibile; căci năruie forța a silogismelor își ia prilejurile din geometrie; dar în ceea ce privește cele nemateriale, mai bine zis cele supramateriale și mai presus de toată ființa (substanța), cum ar cunoaște cineva în mod logic (prin speculație), ceea ce nu se poate explica nici prin floarea culminantă a minții (neștiința despre Dumnezeu)? Ceea ce se poate cugeta prin evlavie pură, în chip negrăit.

Să cugetăm ceva despre (dumnezeirea) cea mai presus de ființă. Dumnezeu este mai presus de ființă, ca fiind cugetat mai presus de orice ființă, fie inteligibilă, fie înțelegătoare, cu atât mai mult simțuală (sensibilă).

(Aceleia) suprafînțialități. Dacă ființa (οὐσία, esență) se zice de la a fi (εἶναι), iar a fi indică înțelesul venirii a ceva la existență din producere (παράγωγη), în legătură cu Dumnezeu nu se poate vorbi propriu-zis de ființa (οὐσία, esență). Căci Dumnezeu este mai presus de orice ființă, nefiind nimic din cele ce sunt, ci fiind deasupra celor ce sunt și Cel din care sunt cele ce sunt; căci dumnezeirea cea ascunsă a lui Dumnezeu este singura putere a obârșiei dumnezeiești a tuturor, care stăpânește peste toți așa-zisii dumnezei, fie îngeri, fie oameni sfinți, precum e și creatoarea dumnezeilor proveniți prin participare; căci ea este adevărat dumnezeirea prin sine, existență din sine însăși în mod ne-cauzat (*Scolastica a reluat ideea de ens a se, dar fără să o dezvolte până la capăt. Ens a se înseamnă a nu implica*

nimic de obiect în existență; a nu fi adus de ceva sau de cineva la existență, ci a fi prin sine, deci a fi din veci prin sine, căci ceva nu poate fi adus la existență din nimic prin sine. *Ens a se* implică deci caracterul activ, subiectiv al unei existențe veșnice; a nu avea nici un izvor, nici un subiect superior. Dacă există și altele, toate sunt prin El. El e Tatăl prin excelență al tuturor. Nefiind întru nimic obiect, este Subiectul prin excelență. Și cum nu se poate cugeta să nu fi fost ceva din eternitate, acel ceva este Subiectul prin excelență, este Persoană absolut liberă, fără să se fi produs pe Sine însuși prin această libertate. Nici o lege nu poate fi deasupra tuturor. Ci deasupra legilor este un subiect, iar deasupra tuturor legilor Subiectul pur și suprem. Avem în aceasta cea mai categorică dovadă a existenței eterne a unui Dumnezeu Tată, care n-are nimic de obiect în Sine. Pe de altă parte, un Tată etern nu poate fi cugetat fără un Fiu etern, de aceeași calitate liberă ca și Tatăl. Acest Fiu e și El lipsit de orice caracter de obiect. El e născut, dar se și naște. Numai iubirea poate explica această existență eternă deplin liberă și în același timp nesingulară. Numai iubirea unește în ea absența unei legi care dă unei existențe caracter de obiect, cu caracterul liber al existenței. Dacă Dumnezeu ar exista din veci fără voie, ar fi supus unei legi, dovă ar exista cu voie, la fel s-ar supune unei legi date de El. El e dincolo de această alternativă. Iar iubirea desăvârșită între doi nu poate fi închisă între ei. Ea e plină de generozitatea iubirii comune față de al treilea, care la rândul lui nu poate să nu-i iubească pe amândoi, sau în care să nu se arate iubirea amândurora. Treimea veșnică a Persoanelor divine e concluzia inevitabilă a oricărei gândiri despre existență duse până la capăt. Pe lângă acestea, în Cel ce există prin Sine e atâta putere, că poate crea și alte existențe chiar din nimic, iar deoarece numai pe acestea le cunoaștem din proprie experiență, ca ființă, Cel ce există prin Sine și le creează toate din nimic e mai presus de ființă. Noi cunoaștem ca ființă, ca substanță, ca esență ceea ce există prin niște legi. Dumnezeu fiind deasupra legilor e mai presus de ființă, de modul lui esse cunoscut de noi, de ceea ce-l face în vârcare fel cunoscut, palpabil, n. trad.).

(Cunoașterea) suprafînțială. Numai dumnezeirii însăși îi sunt cunoscute cele ale sale, proprii firii ei.

Raza cuvintelor dumnezeiești. Bine a spus rază și nu soare; căci precum nu putem privi la soare, ci poate la razele din jurul lui, așa nu putem înțelege pe Dumnezeu însuși; (avem și aici afirmată deosebiră între ființa

dumnezeiască și energile ei necreate, reluată de Sfântul Grigorie Palama, n. trad.).

Prin - cuvântă față de cele dumnezeiești. Căci nu trebuie să fim cu îndrăzneală față de cele dumnezeiești, ci să ne suim cu cuget evlavios la respectul de Dumnezeu, exprimând și tăluind numai acelea despre Dumnezeu care sunt folosite în Scripturi, cum a spus mai înainte.

Teologia (Scriptura) - atotadevărată. Privește cum numește Scriptura, teologie, dumnezeiescul Pavel; căci el este cel care zice că fiecare se dăruiește de Dumnezeu luminarea în chip limpede, pe măsura puterii lui, precum și Domnul spune ucenicilor mai desăvâșiți: *Voaia vi s-a dat să cunoașteți tainele Împărăției* (Mat. 13,11), ca unora ce iau aminte cu mai multă înțelegere la cele poruncite; și nu o spune aceasta marele Dionisie spre a o înțelege numai despre oameni, ci și despre îngeri, pe care obișnuiește să-i numească, după unii dintre filosofi din afară, *minți*; ei s-au numit minți ale treptelor de sus, ca unii ce au în ei în chip ființial toată mintea și înțeleg toate, primind în mod unitar în ei cu atenție toate cele ce curg din Dumnezeu la ei; de aceea se și spune despre preasfinții Heruvimi că primesc întregi întregul.

Cele dumnezeiești se revelează (se descoperă). Notează că și îngerii se învrednicesc pe măsura lor de cunoștința lui Dumnezeu.

Cu păstrarea dreptății. De aceea, zice, Dumnezeu i se descoperă fiecare după puterea lui, nu pentru că pizmuiește mai multul, ci pentru a salva măsura dreptății în cunoașterea lui Dumnezeu; căci e propriu dreptății să măsoare fiecare după vrednicie. Deci cunoștința despre Dumnezeu e nemăsurată; dar noi avem nevoie de măsură; căci, dacă ni s-ar descoperi fără măsură, nu ne-am mântui, cum nu se poate nici ochiul trupesc să primească soarele întreg.

Coborând în chip dumnezeiesc - mai presus de măsură. Numește lipsa măsurii însăși dumnezeirea și iluminarea ei după cât e cu putință.

Căci precum - necuprinse. Prezintă aici necuprinderea cunoștinței despre Dumnezeu; căci dacă nici cele simple și nefigurate, chiar dacă sunt ființe, nu cad sub simțiri, cum sunt îngerii și sufletele pentru cei trupești, cu cât mai mult le întrece Dumnezeu care nu e nici ființă, nici minte, ci e mai presus și de ființă; nici simplu, ci mai presus de simplitate; (*Dumnezeu e de altfel mai simplu decât simplitatea săracă a făpturilor*, n. trad.); nu e nici minte, ci mai presus și de minte; nici unitate, ci mai presus și de unitate; (*nu e lipsit de minte, dar e de o minte și de o unitate, care e în același timp mai presus de ele; nu e minte, pentru că e mai presus de ea, nu e lipsit de ea, că poate însemna lipsa de unitate cea mai presus de unitate sau lipsa de minte cea mai presus de minte? Cine poate înțelege?* n. trad.); și nu e nici circumscris în vreun hotar, dar e liber de cele existente prin lipsa de hotar (prin indefinit). Auzind deci în Scriptură despre forma lui Dumnezeu, de chipul și fața lui, cugetă prin ridicare și potrivit cu Dumnezeu la cele mai presus de trupuri, iar auzind de unitate, să înțeleagă o întâlnire în unitate a celor diferite; dar nu despre unele ca acestea este vorba acum, ci despre Dumnezeu care nu e numai început al numelor și necompus, ci e și o unitate mai presus de cele de o singură ființă.

Făcătoare de unitate. După ce a ridicat cele din jurul

lui Dumnezeu din toate cele existente, urmând măsurii limbii noastre, (căci nu ne este cu putință să o depășim pe aceasta) îl laudă pe Dumnezeu din ele, din care l-a scos pe El; și-l numește unitate, dar făcător al unităților, adică Creator al ființelor simple cum sunt îngerii și sufletele; și Minte neînțeleasă (νοῦν ἀνόητον), fiind neînțeleasă de vreo minte oarecare; căci, dacă cel asemenea se cunoaște de către cel asemenea, ar trebui, dacă ar fi minte, să fie înțeles de către minți; dar cine a cunoscut mintea Domnului? Deci este minte mai presus de minte și nume mai presus de orice nume: *Și numele Meu, zice, nu l-am spus lor*. De aceea este și fără nume (anonim) pentru toți; dar nu este nici existent (οὐδὲ ὄν); căci, dacă El creează cele ce sunt (cele existente) din cele ce nu sunt, nu e din cele ce sunt, ci deasupra celor ce sunt; iar de zice: *Eu sunt Cel ce sunt*, cugetă cum se cuvine că e fără de început și fără de sfârșit, dar și de nepătruns; (*spunând la prezent: Eu sunt cel ce sunt, arată că e pururea, că n-a fost cândva când n-a fost și nu va fi cândva, când nu va fi, e pururea existent, n-are pe cineva sau ceva înainte, nici după El; nu e obiect al cuiva; există prin Sine din veci și până în veci; și trebuie să fie o existență din veci, deci prin Sine, neavând existența ca un obiect produs de altceva sau de altcineva; trebuie să fie un Subiect prin excelență, exclusiv Subiect*, n. trad.).

§2

Cunoștința - a ceea ce este. Căci numai Dumnezeu însuși știe cele despre El însuși, știindu-se în mod cunosător și propriu pe Sine că este și cum este; iar tuturor celor de după El e necunoscut în Sine, adică ce este și cum este. Căci nimeni nu cunoaște pe Tatăl, decât Fiul, nici pe Fiul, decât Tatăl (cf. Mat. 11,27); căci, cunoscând Tatăl chipul său, adică pe Fiul, se cunoaște pe Sine însuși; același lucru (trebuie spus) și despre Duhul Sfânt; căci nimeni nu cunoaște cele ale lui Dumnezeu, decât Duhul Cel din Dumnezeu. Deci, toate câte le înțelege acest fericit bărbat le înțelege despre venerata Treime; (*nu poți cunoaște pe Dumnezeu decât ca Tatăl, ca origine a ceea ce e tot așa de desăvârșit, deci ca Tatăl al Fiului; un Dumnezeu uscat, un Dumnezeu care nu e din veci Tatăl, nu e Dumnezeu; dar Tatăl care naște și iubește din veci un Fiul, nu poate să nu-și comunice bucuria acestei iubiri și Duhului; n-ar fi o iubire desăvârșită; numai comuniunea desăvârșită între persoane le ferește de caracterul de obiecte*, n. trad.).

Nemărginire. Ceea ce e mărginit poate fi și cuprins, pe drept cuvânt, aflându-se între marginile celui ce-l cunoaște; iar dacă Dumnezeu este locul tuturor, nu în mod corporal, ci în mod creator, căci El umple cerul și pământul și toate, dar este și în afara acestora, e vădit că este nemărginirea, adică o putere ce nu are margine. (*Dumnezeu e locul tuturor ca Creator; căci El își păstrează permanent în relație voită cu toate cele făcute calitatea și puterea de Creator, îndată ce-ar înceta această putere a lui, ele și-ar pierde calitatea de-a fi; ele se mențin în existență prin sau în puterea lui de Creator; prin ele nu se pot menține în existență nici o clipă, dar totuși prin aceasta e și mai presus de ele, e supraexistent, ele sunt mărginite de El în putere. El e nemărginit; nimic n-ar putea exista fără puterea lui creatoare.*

aceasta se arată în faptul că toate sunt supuse unor legi, înșuritate de legi. Dumnezeu e mai presus de legi, e Creatorul legilor; tot ce e sub lege e obiect, în total sau măcar în parte. Dumnezeu e Dătătorul legilor mai presus de legi. El e prin aceasta atotputernic; faptul că toate sunt supuse unor legi, care sunt obiecte în parte sau total, le arată pe toate create de un Subiect mai presus de legi, dătător al legilor; tot ce există ca obiect sau sub legi e creat de o existență subiect, mai presus de legi, n. trad.).

Nu stă necomunicat. Adică toate se împărtășesc de comuniunea și lucrarea mântuitoare a Providenței.

Mai presus de ființă. Uneori numește dumnezeirea ființă, alteori mai presus de ființă, ca și minte neînțeleasă și nume mai presus de orice nume; de aceea o numește și ființă mai presus de ființă; (*lui Dumnezeu i se atribuie și numele creaturilor, dar e socotit și mai presus de ele, căci deși nu e ca ele, e totuși temelul lor; iar temelul e și deosebit și asemănător cu cele pe care le întemeiază*, n. trad.).

Se împărtășesc. Se cuvine a cunoaște pe cele a căror înțelegere ne-a dat-o Dumnezeu și a ne apropia de ele cu mintea noastră; dar nu trebuie să căutăm nimic din cea ce trece peste marginea slăbiciunii noastre; de pildă, putem să cunoaștem că Dumnezeu e bun, că e creator, de oameni iubitor și cele următoare; dar ce e ființa lui Dumnezeu, nu cercetăm.

N-au puterea propriei îndrăzneli. Bine a spus că sunt fără putere (τὸ ἀδυνατοῦς); căci chiar de ar încerca cineva ceva, n-ar izbăvi; ci își întunecă vederile înțelegătoare și cad din lumina existenței, ca cele ce aspiră să cuprindă întreg soarele cu ochiul trupesc; la fel puterile înțelegibile ca Heruvimii și Serafimii, căutând să cunoască pe Dumnezeu îl acoperă, arătând că nu pot ajunge la vederea cea mai presus de ei, care nu le e dată. Aceasta este ceea ce se spune: *Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată* (Ioan 1,18). De aceea și înțelepții în cele dumnezeiești spun că au văzut slava lui Dumnezeu, dar nu pe Dumnezeu.

§3

Mai presus de minte. E clar că în aceasta se face aluzie la maria la Arie și Eunomie, care au îndrăznit să vorbească cu meșteșug și despre ființa negrăită și mai presus de ființa a Unuia Născutului.

Căci este mai presus de minte necuprinsul obârșiei dumnezeiești sau al ființei atotîmpărătești și de nenumit, (*ființa dumnezeiască este atotîmpărătească, neavând nimic de obiect supus în ea, ci împărățind ca Subiect peste toate*, n. trad.).

Al dumnezeieștii obârșii. gr. τῆς θεοφύλας. Dumnezeiască obârșie (θεοφύλας) numește pretenedeni Treimea atotîmpărătească pentru faptul că stăpânește peste așa-zisii dumnezei, adică îngeri și sfinți, precum am spus înainte, iar ascuns, numește necuprinsul acelei ființe nenumite; e ceea ce spune și peste puțin cu tăcere înțeleaptă și a spus și mai sus: *precum este îngăduit și în chip sfânt*.

Obârșia dătătoare de bine. Arată prin ce este Dumnezeu începutul oricărei arătări luminoase și care sunt arătările luminoase și modificările de forme.

Ridicarea. Aceasta este ceea ce a spus Simeon, când a văzut pe Hristos: *Acesta este pus spre cădere și ridicarea multora din Israel* (Luc. 2,34); spre căderea răului din noi și spre ridicarea binelui.

Celor ce se luminează ilumina. Spune că acestea se fac treptat, înaintând spre mai bine, întâi luminându-se, apoi desăvârșindu-se. A se desăvârși este a fi dus spre desăvârșire prin propășirea în buna viețuire după Botez; (*cei ce se botezau erau numiți atunci cei ce se luminează; căci prin Botez vede întâi omul lumina, cunoscând pe Hristos, ca sensul vieții omenestii, făcând pe oameni fii vesnici al lui Dumnezeu, ceea ce implică pe Dumnezeu ca Treime*, n. trad.). Prin aceasta poate spune cineva: *Drumul l-am isprăvit, credința am păzit* (II Tim. 4,7). Se înțelege că închinata Treime începe această desăvârșire, ca una ce e obârșie a toată desăvârșirea; (*de aceea, Botezul sau luminarea se face în numele și prin mărturisirea Sfintei Treimi, esența Crezului*, n. trad.). Deci cei ce se desăvârșesc prin propășire se îndumnezeiesc numai decît, făcându-se părtași ai firii dumnezeiești (II Petru 1,4). Dumnezeu li se face pe măsura lor obârșie a îndumnezeirii, fiind început al celor deveniți dumnezei. După acest urcuș, ajung la simplitate; făcându-se prin înviere deopotrivă cu îngerii și nemaiavând, după Apostol, *un trup sufletesc* (psihic), adică persistând și mișcându-se prin suflet, *ci duhovnicesc* (I Cor. 15,44); (*trupul celor înviați nu mai are simțirile și trebuințele trupești, ceea ce-i dă un conținut psihic; El are numai simțiri duhovnicesci, copleșite de trăirea lui Dumnezeu; prin aceasta au o trăire asemănătoare cu a îngerilor*, n. trad.). Peste ei nu se mai revărsa în locul Preasfântului Duh mulțimea variată a compoziției gândurilor și sunt eliberați de simțiri; de aceea se și unifică, fiind duși spre unitatea simplității, precum am spus înainte; căci spune în altă parte: *Și era inima celor ce credeau una, ca și sufletul lor* (Fapt. 4,32).

Viața celor vii. Dumnezeu în Sine însuși nu se înțelege; dar, întrucât este cauza și obârșia tuturor, este simplitatea celor simpli, viața celor vii, cel mai presus de ființă al ființelor, și simplu, dătătorul tuturor bunătăților.

§4

Tălcuirea. Tălcuitori (ἐκπράντορες) s-au numit în mod principal cei ce au descoperit în mod simbolic cele negrăite ale tainelor.

Ca monadă. Aici explică ce vrea să arate unitatea care se atribuie lui Dumnezeu; și spune că aceasta se spune de teologi (autorii Scripturii) ca să înfățișeze neîmpărțirea lui Dumnezeu (individualitatea lui); căci ceea ce se împarte în volume și cantități, se împarte ca un corp; dar la Dumnezeu nu se poate vorbi de neîmpărțirea trupului, căci El este mai presus de toată corporalitatea; pe de altă parte, fiindcă Dumnezeu le-a creat cugetându-le cu voia pe toate, El nu s-a înmulțit ca o minte împărțindu-se în înțelesuri, ci a rămas și rămâne neîmpărțit și neramificat în unitate, creându-le și susținându-le în calitate de creațiune. Căci Dumnezeu *lucrează până azi* (Ioan 5,17), cum s-a spus în Evanghelie; e mai presus, deci, de toată simplitatea, rămânând neîmpărțit.

Împărțite. Cele mai de jos ale acestei lumi văzute se îndreaptă spre cele superioare ale lumilor supracerești și propriu zis lucrează prin Cel viu; căci în mână lui

cuprinde *marginile pământului* (Ps. 94,4); ba și cerurile; căci în El, zice, sunt toate (Rom. 11,36); dar și în moriturul din noi vedem cele spuse căci sufletul se îndreptează în Duhul, în care sunt întemeiate simțurile și rațiunile prin care raționăm în cugetare și *cele ale omului*, sunt știute de duhul, după Apostol (I Cor. 2,11). Îndreptându-se deci sufletul spre duh, se îndreaptă și spre simțurile din el și prin el spre trup. Și în minie înțelesurile se împart oarecum și, ramificându-se în alte și alte, înaintează de la primul înțeles la al doilea, spre cele mai bune (mai înalte). Deci zice că întinzându-ne spre Dumnezeu, devenim în unitatea aceea un întreg neîmpărțit, diferențele multiple ale noastre adunându-se din împrăștierea lor în ceva unitar și unificându-se în mod supralumesc, adică nu simțual, ci înțelegător, nemaifiind noi neîmpăcați cu noi, ci ajungând în chip unitar unul, cum este și El Unul (cf. Ioan 17,22), cum zice Evanghelia.

Cu Treime. Notează că numește Treime procesiunea părințască întreit ipostatică, atotoditoare și mai prexus de înțelegere spre arătarea Fiului și a Sfântului Duh; și bine spune *cu Treime*, deoarece nu se indică numărul, ci slava. *Domnul Dumnezeu nostru este singurul Domn* (Deut. 6,4); *(în creații, între cele numărate este o anumită despărțire, căreia i se potrivește într-un sens mai accentuat numărul; în Dumnezeu nu e nici o despărțire, deși e o distincție; fiecare din cei trei are înfățișarea, cum n-o au cele create, nici luate în parte, nici toate la un loc; de aceea pot fi stăpânite unele prin altele sau toate la un loc, ca obiecte, cum nu sunt ipostasurile treime, n. trad.)*.

Prin care - toată paternitatea. Prin paternități trebuie înțelese treptele din care provin cele din aceeași ceată, oarecum unite între ele: Heruvimii, Serafimii, Începătorii, Stăpânii. Iar în ce ne privește, și cele spirituale, ca înrudite; și unele din altele, cum arată și rudențiile lui Moise.

Pentru că toate cele ce sunt. Toate creaturile lui Dumnezeu sunt bune și au fost făcute bune foarte și sunt așa întrucât rămân în rânduiala cea după fire, cum au fost făcute; iar abaterea din rânduiala cea după fire, fie că se produce în inger, fie în suflute, fie în orice fel de corpuri, pierde frumusețea (bunătatea) și pricinuieste, prin abaterea ei, urâtenia.

Cu adevărat în întregime. Bine exprimă aici iconomia, pentru că Unul din Treime a pățimit. Notează însă că Unul din ipostasuri s-a împărțit în întregime de ale noastre; și pe însuși Domnul nostru Iisus Hristos l-a numit simplu, apoi compus, readucând la Sine micimea omenească. Bine spunem deci că Unul din Sfânta Treime a fost pe cruce; *(e formula călugărilor sciți sau tracimani, pe la anul 520, n. trad.)*. Aceasta împotriva Nestorienilor și Acefalilor; căci zice că Unul din ipostasuri s-a împărțit în întregime de ale noastre, cum zice Apostolul că în El locuiește trupește toată plinătatea dumnezeirii (Col. 2,9). Iar această întregime e afirmată și împotriva lui Apollinariu; căci arată că El a asumat pe omul deplin.

A luat mișcare temporală. Spunând că Tatăl a luat mișcare temporală, înțelege că este măsura temporală a petrecerii Domnului în trup.

Neamestecat. Căci însuși Dumnezeu Cuvântul (făcându-se om), a rămas în mod neamestecat ceea ce era.

Și toate celelalte (lumini) dumnezeiești lucrătoare. *Lumini dumnezeiești lucrătoare* numește învățăturile sfinților, ca lumina care însuflă cunoștința și face pe cei ascultători dumnezei.

Ascunsă a (dumnezeieștilor) - învățători. Notează că cele despre cele înalte și mai presus de auzul celor mulți, fie despre Dumnezeu, fie despre iconomia de viață făcătoare a lui Dumnezeu au fost predate în mod ascuns de dumnezeieștii apostoli, descoperindu-le în chip tainic celor desăvârșiți; *(nu toate pot fi spuse deplin tuturor; tradiția credinței în Hristos are și ceva necomunicat tuturor, n. trad.)*; pe de altă parte cele ale apostolilor se predau toate neconfundate și neschimbate, ceea ce înseamnă că și cele privitoare la omul întreg; de aceea și Apostolul, scriind *Tesalonicenilor*, zice că ei trebuie să păzească câte le-am auzit, *fie prin cuvinte, fie prin epistolă* (II Tes. 2,15); și lui Timotei iarăși îi spune că l-a predat în taină ceea ce s-a spus acum *în mod descoperit* (II Tim. 1,10).

Prin sfintele perdele. Notează că trebuie puse pe aceeași treaptă Sfânta Scriptură și predaniile episcopilor (pe care s-a obișnuit să-i numească ierarhi - căpetenii de preoți - ca cei ce povățuiesc pe preoți, adică pe presbiteri și diaconi și portari, cum spune în ierarhia noastră; de aceea ascultăm și de învățăturile lor în privința dogmelor); din cuvintele lor, zice, cele mai îngroșate îmbracă cele mai presus de înțelegere și tainica introducere (mistagogie) a noastră; de exemplu, pe Dumnezeu îl arată ca foc sau ca bătrân lui Daniel și ca bărbat vechi de zile lui Iacob, și altele ca acestea; la fel vorbesc despre îngeri, când Heruvimii sunt arătați în forme de animale și alții în chipul unor bărbați și tineri.

(Varietatea) simboalelor împărțite. Scriptura îl înomenește pe Dumnezeu când îl numește din cele omenești, îmbrăcându-l în picioare, și mâini, și fețe.

Când - nestricăcios. La înviere, sfinții vor dobândi odată cu nestricăciunea și nemurirea stării asemănătoare lui Hristos, luminând mai mult ca soarele, ca și Domnul, când s-a schimbat la față, în munte; căci Apostolul spune despre sfinți că atunci vor fi cum este El și totdeauna vor fi cu Domnul (cf. I Tes. 4,17).

De arătarea lui dumnezeiască. Notează că numește și trupul lui dumnezeiesc *arătare dumnezeiască văzută*, ceea ce e contrar Nestorienilor și Acefalilor și celor ce cugetă că Domnul nu este nici acum și nu va fi nici atunci cu trupul; mai notează că dacă va fi o *arătare dumnezeiască văzută* a lui, ea va fi un trup însufletit; iar cea spirituală sau prin minte, ne va fi împărțită atunci în chip mai desăvârșit; de aceea, întorși fiind spre Dumnezeu, vom fi desăvârșiți luminați de El, deveniți în chip unitar una, eliberați de diferențele compoziției noastre trupești, care arată simțurile și dorințele lumești.

Într-o imitare mai dumnezeiască. A numit imitare mai dumnezeiască viața mai înaltă și mai voită, precum și acum viața de vrednicie îngerească a sfinților se arată în starea de laudă și de depășire a simțurilor trupești, chiar dacă nu în mod desăvârșit; de aceea cele ale imitației sunt acum mai măsurate, dar atunci vor arăta desăvârșirea în acestea.

Vederilor - spirituale. Prin simboale, zice, vedem cele spirituale ale îngerilor, cum arată și prin faptul că le zice *asemenea celor dumnezeiești*. Mai sus a arătat și simboalele

despre ei, în scrierea *Despre ierarhia cerească*; de acestea leaga acum și cele despre Dumnezeu.

Odihnind. A numit *odihnă a lucrării înțelegătoare* necuprinderea firii dumnezeiești; căci nimic din cele ale acestei nu se cuprind prin mișcarea minții sau înțelegerea nu e purtata spre ceva ce se poate mărturisi sau lămurii, deci spre necuprinsul care e cuprins prin nelucrarea proprie; *(e un paradox: prin nemiscarea minții, ne dăm seama de necuprinsul dumnezeirii sau cuprindem necuprinsul ei, n. trad.)*.

Au preexistat în chip supranegrit. Trebuie să ne silim să înțelegem ce înseamnă a fi preexistat; căci toate lucrurile se înțeleg din aceasta. Din aceasta se va înțelege, cum zice Apostolul, că noi suntem în Dumnezeu înainte de întemeierea lumii (Ef. 1,4). Trebuie știut, deci, că aducerea tuturor la existență depinde de El, ca cel ce e cauza și obârșia lor; de aceea se înțeleg și ca cele ce vor fi prin voia lui neînțeleasă, întrucât au preexistat în El care știa și că le va produce și când le va produce. Deci, fiind în El preștute dinainte de veci, au preexistat înainte de-a fi aduse la existență cele cugetate, care sunt veacurile cunoscute de El înainte de toată creația și se vor face pe urmă, cum s-a spus: *Cel ce le știe pe toate înainte de făcerea lor; și iarăși: înainte de-a te fi plăsmuit în pântec, te-am cunoscut pe tine* (Ier. 1,5).

Pe care nu e cu puțină nici a o înțelege. Așa zice Grigorie Teologul, metafranzând spusa Elinilor: pe Dumnezeu a-l cunoaște nu e cu puțină; iar a-l vedea e și mai cu neputință.

Și - tuturor. După ce a vorbit de *marginile cunoștințelor și puterilor ființiale*, a reluat același cuvânt, pe care l-a spus și mai înainte, arătând *toate marginile tuturor cunoștințelor*. Sau spune prin ambele expresii ceea ce a spus și mai înainte, că în Dumnezeu toată cunoștința se oprește și își găsește sfârșitul toată mișcarea, pentru necuprinderea firii dumnezeiești, fapt care se contemplă în jurul ei etern și nu în timp; sau, mai bine zis, în El e marginea și capătul (a toată cunoștința) sau sfârșitul oricărei cunoștințe. Acestea sunt ființele și puterile despre ale căror cunoștințe zice că sunt în Dumnezeu, preexistând în parte și împreună în Dumnezeu, potrivit rațiunii negrăite a preștinței lui, care știe pe fiecare din cele pe care le aduce la existență, cum vor fi prin fire și putere din El, care este ființa mai presus de ființă și mai presus de cunoaștere. Dar trebuie știut că altceva este ființa și altceva puterea; cea dintâi este dintre cele ce subzistă în ele însele; cea de a doua e din cele ce au existență în altul.

Căci dacă - cunoștințele. Explicarea celor spuse. Bine a spus, căci, dacă cunoștințele sunt despre ființe și cele ce sunt, iar Dumnezeu nu e nici în ființă, nici ceva din cele ce sunt, pe drept cuvânt e dincolo și de cunoștința.

§5

Nici închipuire. Altceva este închipuirea și altceva înțelegerea sau înțelesul; căci provin din puteri diferite și dintr-o mișcare deosebită. Înțelegerea este lucrare și acțiune; iar închipuirea este pătimire și întipărire ce anunță ceva sensibil sau asemănător cu ceva sensibil; și

simțirea sesizează cele existente în formă de grămadă; iar mintea deosebește, adică sesizează cele ce sunt în alt mod și nu cu simțul. Despre ceea ce e corporal sau spiritual sau în care sunt simțurile, am vorbit și înainte; pătimirea este și o mișcare formatoare; dar judecata și distingerea e de atribuit sufletului și minții; deci trebuie deosebit în suflet ceea ce sesizează și ceea ce produce închipuirea. Funcția închipuirii se împarte în trei părți: prima dă chip celor sesizate pentru a face sensibilă sesizarea; a doua produce o întipărire din cele ce rămân, nefiind întemeiate pe niscăi chipuri; aceasta e și numită în mod propriu închipuire; a treia e cea în care e toată plăcerea binelui parut prin închipuire sau supărarea de la răul parut; deci nici o închipuire nu are loc în Dumnezeu; El este și se află chiar mai presus de înțelesul tuturor; iar părerea este o închipuire a ceea ce pare că există.

Nici atingere. Atingere numește aici cuprindere înțelegătoare; de fapt, când ne întâlnim cu mintea în mod cunoscător cu cele spirituale și nemateriale, ni se pare că ne atingem de ele și simțim prin minte cum sunt, ca și prin atingerea celor sensibile; dar de Dumnezeu nu ne atingem nici în mod înțelegător.

Nenumit și mai presus de numiri. Nenumit zice în loc de nenumit prin vreo însușire; dar El cheamă la ființă cele ce nu sunt (Rom. 4,17), ca pe Cyr înainte cu atâția ani și pe Iosia.

Ceea ce. Se explică conținutul tratatului *Despre învățăturile* (ὁποῦντοσεως) *teologice*.

De o dumnezeire. Numește de o dumnezeire, Preasfânta Treime.

Potrivite ingerilor. Spunând despre Dumnezeu că este neînțeles și de neexprimat de noi, se folosește de ceea ce e mai mic vorbind despre Dumnezeu; căci dacă cele despre îngeri ne sunt necunoscute, ce trebuie cugetat despre Dumnezeu? Deci, spune că creaturile îngerești sunt ca niște arătări ale bunătății dumnezeiești; iar prin arătare (ἐπιβολήν) trebuie înțeles mișcarea împărțită în mod neîmpărțit la fiecare din cele împărțite, adică spre aducerea la existență a fiecăreia din faptele spirituale; *(în acțiunea creatoare a lui Dumnezeu se arată cel mai mult nedespărțirea Creatorului de creatură; nu e în aceasta nici panteism, nici despărțire a lui Dumnezeu de cele create, n. trad.)*. E cu puțină a înțelege aceasta și așa, că modulele unirii cu Dumnezeu, convenite unirii îngerilor cu Dumnezeu, întrucât sunt uniri cu Dumnezeu, fie sunt dăruiri ale bunătății lui Dumnezeu pentru înălțimea lui, fie sunt primite de la El ca o descoperire a bunătății lui; și astfel sunt necuprinse nu numai de noi, ci și de îngerii mai de jos; ele sunt cunoscute numai îngerilor celor mai de sus, ca unora ce sunt învredniciți de unirea amintite; *(deși nu putem fi despărțiți de bunătatea lui Dumnezeu cu creaturi, totuși înțelegerea ei ne depășește, n. trad.)*; în tratatul *Despre ierarhia cerească* se arată și treptele îngerești.

Mințile de chip dumnezeiesc unite cu acestea. *Minți de chip dumnezeiesc*, pe care le vede și ca imitații îngerești întrucât ajung să-și înalțe la ele sfintele puteri, sunt cele numite înainte Puteri îngerești; prin acestea trebuie înțeleși autorii Scripturii dintre noi, adică proorocii și apostolii; căci nu trebuie înțeleși prin ele îngerii, din faptul că a spus că sunt *imitații ale îngerilor*.

(ἀγγελολομῆτος). Căci nu îngerul imită pe înger, ci cel mai mic. Iar numind pe teologi (autorii Scripturii) *mingi*, a spus că ajung la o unire cu Dumnezeu într-un chip ce imită pe îngeri, după putință, ca unii ce sunt îndumnezeiți prin odihna de toată lucrarea lumescă; (*și acesta este un înțeles al veșnicei odihne a celor adormiți în Domnul; ei nu mai trec în gândirea lor de la una la alta, ci au în Dumnezeu totul*, n. trad.); căci în cele spirituale toată mișcarea și toată lucrarea e odihna activă, care conduce spre desăvârșirea unificatoare, dacă în cele veșnice și necorporale, care sunt odihne și liniști și opriri ale lucrărilor, toate împlinesc ceea ce e după fire, care este pricinuitoare de odihnă și de desăvârșire în unitate.

Odihna. Căci e cu neputință a se uni cu Dumnezeu și a deveni în vărecare mod dumnezeu, dacă nu se odihnește cineva de lucrările materiale prin simțuri și cugetare.

Desprindere de cele ce sunt. Prin desprinderea de toate cele ce sunt se ajunge la neocompararea lui Dumnezeu cu cele ce sunt; că spune că nici un corp, nici putere și nici toate celelalte nu au însemnatate.

Dar - nu e nimic. A nu fi Dumnezeu nimic trebuie înțeles că nu e nimic din cele ce sunt; căci Cauzatorul celor ce sunt e mai presus de cele ce sunt; de aceea se spune că e și pretutindeni și nicăieri; fiindcă nu e nicăieri, adică undeva toate sunt prin El și în El ca nefiind nimic din toate; și iarăși în El sunt toate, ca în Cel ce e pretutindeni; căci altele sunt toate cele ce sunt prin El, întrucât El nu este nicăieri undeva; și se umple toate, ca Cel ce e, după prooroc, pretutindeni; dar nu e nicăieri, după altul, care zice: Sau care e locul odihnei Mele? (Is. 66, 1; Fapt. 7, 49). Căci, dacă ar fi numai peste tot, El ar fi toate și în toate în mod spațial; astfel este și nimic, ca fiind peste cele ce sunt.

A toată deprinderea. Deprinderea este o dispoziție statornică; mișcarea, opusul odihnei, preocupată de multe. Iar viața, cea care le arată pe toate în lucrare; închipuirea, ceea ce e întipărit în cugetare; părere e presupunerea hotărâtă. Dar se deosebește înțelegerea de cugetare, căci prima arată funcția înțelegătoare a sufletului, iar ultima, mișcarea înțelegerii. Toate acestea și celelalte câte sunt numite aici nu sunt ființă, ci se văd în jurul ființei; de aceea a și distins-o pe ea de ele.

Pronia - ca obârșie. Acestea desființează opiniile prostești ale celor ce îndrăznesc să spună că funcția creatoare aparține prin fire lui Dumnezeu, ca și funcția iesutului păianjenilor; (*avem aici o respingere categorică a ideii că scrierile lui Dionisie au un caracter plotinian panteist. Dacă ar ține de firea lui Dumnezeu să creeze, n-ar mai fi o deosehire între ceea ce creează și firea lui*, n. trad.); căci zice că Dumnezeu numai pentru bunătate produce totul, (*Iar o bunătate silită nu e bunătate*, n. trad.); de aceea nici teologii (autorii Scripturii) nu îndrăznesc să-l laude pe Dumnezeu din cele ale lui Dumnezeu însuși; căci acestea sunt de necunoscut; ci din ieșirea (ἐκ προόδου) la cele din afară, care este pronia pentru cele cauzate, adică pentru cele ce subzistă din El ca Cel ce e cauză și mărturisesc providența lui Dumnezeu pentru toate. Căci toate se doresc după purtarea de grijă (pronia) lui Dumnezeu, prin care există și subzistă, dar cele cunoscătoare și raționale în mod cunoscător; iar înțelegătoare se numesc toate cele ce există, pentru că sunt minte și înțeleg cele inteligibile superioare; căci

inteligibil este ceea ce se înțelege, care este și o hrană a celui înțelegător (τοῦ νοερού) sau care înțelege (τοῦ νοοῦντος) aceasta. Deci toate câte prin faptul că sunt înțelegătoare înțeleg prin minte, fiind raționale, aspirând și mișcându-se spre pronia lui Dumnezeu, se doresc pe măsura lor după Dumnezeu; iar cele ce sunt mai jos de cele înțelegătoare și au un suflet simțual, adică toate animalele ca trupuri însuflețite, dar neraționale, având sufletul constând din elementele și din focul material, au existența într-o suflare materială. (*Erau păreri ale timpului acela*, n. trad.); acestea trăind numai din simțire (simțuri) foamea și setea doresc în chip cuvenit în mod simțual ceea ce li se oferă, după cuvântul: *Toate așteaptă de la Tine să le dai hrană la timpul potrivit* (Ps. 103, 28). De felul acesta vei afla multe la Iov și la David. Și toate celelalte câte au o mișcare de creștere sau numai vitală fără simțire și suflet, ca toate plantele și ierburile, care au numai o suflare vitală, au ființa lor fără simțire, ca toți arborii, cum s-a spus, și fiind lipsite de suflarea neuscăcioasă, se mișcă spre creștere și înflorire; de aceea par și ele că se doresc după pronia dumnezeiască, prin care subzistă și înfloresc; de aceea și de ele se vorbește în Psalmul 148, spre a lauda pe Dumnezeu prin faptul că subzistă prin El. Se împărtășesc deci și acestea de providența negrăită, dar numai pentru a vieții, chiar dacă în mod neînsuflețit și fără simțire, după deprinderea care este proprie puterii lor. Căci deprindere se numește însușirea statornică, prin care se indică calitatea dispoziției și puterii proprii; numai prin această deprindere a vieții naturale se zice că se împărtășesc în mod ființial de putere spre creșterea și mișcarea ce le e proprie, dar în mod neînsuflețit și fără simțire, dorindu-se după bunătatea lui Dumnezeu.

Cele înțelegătoare. Înțelegătoare numește firea îngerească, iar rațională, cea omenească; iar prin cele inferioare înțelege firea nerațională, căreia i-a spus sensibil (αἰσθητός), adică simțuală; celelalte sau plantele și toate câte sunt neînsuflețite și nemișcate sunt cele ce au mișcarea vitală, adică de hrănire și creștere; căci acestea se arată în plante; iar cele fără suflet au în ele numai existența; de aceea le-a spus *ființiale și stăruitoare*.

§6

Ca - veșnic. Privește cât de clar mărturisește din cele cauzate și create pe Cel mai presus de toate; căci numește *veșnic* pe Facătorul veacurilor și e cu adevărat veac Cel ce este pururea; de aceea se numește și veac; dar veșnic nu este veacul însuși, ci cel ce se împărtășește de veac; de fapt zice Isaia: *Dumnezeu cel veșnic care a pregătit marginile pământului* (Is. 40, 28). Iar Dumnezeu nu este al doilea după veac (următor veacului), ca să se împărtășească de el, ci Facătorul veacurilor.

Ca neîmbătrânitor. După cuvântul: *Iar Tu Același ești și anii Tăi nu vor sfârși* (Ps. 101, 28).

Ca - în adiere. Aceasta este ceea ce s-a spus în cartea *Regilor*: că nici în cutremur, nici în nor nu era prezent Domnul vorbind lui Ilie; ci în glas de adiere subțire îl chema Domnul (III Reg. 19, 11-12); iar prin aceasta spune că și în trup este Dumnezeu. Cel ce e în toate de necuprins; căci de suflarea lui se împărtășesc toate și o

în toate și nu e cuprins de nici una, cum zice și în *Evangelie* Domnul: *Duh este Dumnezeu și cei ce i se închină, trebuie să i se închine în duh și adevăr* (Ioan 4, 24).

§7

Lipsa numelui. E fără nume, pentru că este toate și nimic din cele ce sunt, ci toate sunt din El, precum se explică însuși pe Sine însuși.

Ca obârșie. Obârșie ca cel ce dă existență; ca mărgine, ca Cel ce susține în existență (*în afară de El nu e existență*, n. trad.).

Toate în toți. Toate cele ce sunt, precum faptul că din El sunt toate.

Și casa. A spus că El e casa tuturor, ca fiind locașul tuturor sfinților, cum a spus Domnul însuși: *Rămâneți întru mine* (Ioan 15, 4). Căci precum noi suntem templul lui, după cuvântul: *Voi locui în ei și voi umbla* (II Cor. 6, 16), așa și el e casa noastră; bine a adăugat de aceea îndată: *în chip unit*, fiindcă a zis că El este toate și în El sunt toate, ca nu cumva coborând mintea la compoziție să cadă din adevăr, socotind că toate sunt purtate în mod îngrămădit în Dumnezeu sau că Dumnezeu este toate prin compoziție; a vindecat deci aceasta spunând *unit*, adică în unitatea lui, mai bine zis El rămânând mai presus de unitate, supraimplând toate în mod neîmpărțit și neamestecat, fiind toate cele ce sunt în toate; dar este *nesupus relațiilor*, adică nu e stăpânit sau circumscris de nimic în mod trupesc, ci e mai degrabă deasupra lor; căci este în afară de toate, nefiind nicaieri, fiind toate din El și El în toate; căci din El subzistă toate.

Toate - în mod simplu. Adică necompus; căci nu s-a compus cu nimic din cele ce sunt și nu s-a unit cu ele trupește, decât în timpul economiei.

§8

Arătări văzute. Numește vederi descoperirile lui Dumnezeu în simboale și spune cum trebuie înțelese.

Locașuri. gr. ἁγιοτόποις. Elmiu numeau locașuri (ἁγιοτόποι) templele zeilor lor. Sfântul arată în acestea ceea ce se spune la Isaia: căci se pare că el a văzut în templu acea vedenie (și slava) dumnezeiască a Serafimilor, iar cele următoare s-au spus pentru vedenia lui Ieremieel cea din Babilon și pentru alte vederi.

Scaunele. gr. καὶ θρόνους. Tronuri.

Teologia simbolică. Promite să alcătuiască altă scriere, pe care o numește *Teologia simbolică*.

Ierarhică. Notează că se cuvine ca mai ales preoții să înțeleagă (contemple) dumnezeiasca Scriptură.

Asemănătoare celor dumnezeiești. gr. θεοειδείς. În loc de vederi dumnezeiești (θεοφανείας).

Urechii sfințite. Obişnuieşte să atribuie sfinților urechi sfințite, adică auz evlavios și vrednic de cele sfinte.

Neînfrigați. gr. ἀμύστων. Cel ce aude de cele dumnezeiești răzând sau batându-și joc de ele sau de tâlcuirile lor e judecat ca cel ce luptă împotriva lui Dumnezeu (θεομάχος). Lui Timotei îi scrie și Apostolul că nu trebuie vorbit celor ce nu primesc cuvântul ca adevărat.

Capitolul II

§1

(Întregii) obârșii dumnezeiești. Acest capitol îi combat mai ales pe Arieni și Eunomieni, care susțin neasemănarea, dar și pe Nestorieni și Acefali. *Obârșie dumnezeiască* numește întreaga existență a Sfintei și unicei Treimi închinată, ca dumnezeire cunoscută în trei ipostasuri; căci e obiceiul lui să numească închinata Treime întreaga dumnezeire; căci aceasta, descoperind ce este întreaga dumnezeire, a arătat prin prima *deosebire Persoanelor*, adică distincția în trei ipostasuri, cu proprietățile lor, sau că unul e Tatăl, altul Fiul și altul Duhul Sfânt; dar cei trei sunt o unică și singură dumnezeire; dar e de știut că în legătura cu Dumnezeu nu se vorbește de existență (ὑπαρξίς) în sens propriu; căci este *preexistență* (προὑπαρξίς), adică înainte și de existență; iar fiindcă toată existența e din El, se numesc toate din cele ce se arată din El, ca să fie înțeles mai presus de acestea.

Arătându-le. Adică făcându-le cunoscute sau vădite.

Dumnezeiasca obârșie. gr. τὴν θεαρχίαν. Notează că cuvântul poate fi spus și în mod omenesc, deși se atribuie dumnezeirii pentru unitatea Persoanei (lui Hristos).

Nu - vreunei părți. Bine spus că *nu vreunei părți*. Căci lucrările și toate cuvintele de laudă ale învățaturii despre Dumnezeu nu se atribuie deplin numai uneia din Persoanele dumnezeiești Treimi, ci ele sunt comune Treimii, afară numai de intrupare; căci ea este numai a Fiului, cum spune în cele următoare; dar numai proprietățile caracteristice ale celor trei ipostasuri sunt în parte și în mod propriu ale fiecăruia, cum e al Tatălui să fie Tată și nu al altcuiva. Tot așa și despre Fiul și Sfântul Duh.

Întregii. Notează că se aplică întregii dumnezeiri Treimea.

Nu (recunoaște) - despre întreaga. Notează că cel ce nu spune că toate numirile dumnezeiești sunt comune, sfășie fără evlavie unitatea închinății Treimi.

Un prooroc. Aceasta o spune David.

Aceasta zice Cel ce este. Notează că acest Sfânt Dionisie primește *Apocalipsa* celui întru sfinți Ioan Evangelistul; căci acolo este spusă aceasta. Iar faptul că atunci când era în Patmos dumnezeiescul evangelist a văzut și *Apocalipsa* a fost cunoscut de sfântul Dionisie, ceea ce vei afla și din *Epistola* pe care a scris-o către Sfântul evangelist și teolog Ioan.

Care este, care de la Tatăl. Cugetă cum o folosește spusă aceasta; căci nu o spune totdeauna așa.

Dumnezeirea. gr. τὴν θεαρχίαν. În alte locuri: *viața - dumnezeiască obârșie* (θεαρχικὴν ζωὴν).

Dumnezeirea născătoare de Dumnezeu. Notează că numește dumnezeire născătoare de Dumnezeu pe Tatăl și dumnezeire filială pe Unul Născut.

Prin desfășurare. gr. διεξοδικῶς. În loc de: *mai pe larg* (πλεονεχέως).

Toate - prin El. Notează că atunci când zice că toate sunt din Dumnezeu, indică dumnezeirea întreagă, adică Sfânta Treime; iar când zice: *toate s-au creat prin El și*

spre El, vorbește în mod precizat (desfășurat) despre ipostasuri; căci acest lucru l-au înțeles toți despre Cuvântul creator.

Și ale lui. Adică ale Cuvântului.

Comun și unitar. Notează că a spus: comune sunt ale Sfintei Treimi.

Lucrările dumnezeiești. De exemplu, *Fu în Duhul lui Dumnezeu scot demoni* (Luc. 11,20); închinarea, ca: *Celui ce hulește pe Duhul Sfânt nu i se va ierta* (Luc. 12,10); împărțirea darurilor (τὸ δὲ τῶν δωρεῶν), adică a harismelor, prin spusa: *Veți primi putere venind Duhul Sfânt peste voi* (Fapt. 1,8).

Izvorătoare. S-a spus în Psalmi: *Că la Tine este izvorul vieții* (Ps. 35,9); și la Ieremia: *M-au părăsit pe Mine, izvorul apei vii* (Ier. 2,13). Dumnezeu e numit deci izvor, ca un pântec și obârșie și cauză a tuturor celor ce se arată și vin la existență; cele pe care unii au obișnuit să le numească generale sau genuri sau întreguri sau cuprinzătoare, pe acestea dumnezeieștile Scripturi le numesc cauză izvorătoare: deci pentru caracterul creator și fără lipsuri al celor ce subzistă prin Duhul și pentru că Duhul Sfânt este și El Cauzatorul tuturor celor ce sunt, cum s-a spus și în *Înțelepciune*, în mod convenit se numește și El cauză izvorătoare; iar perpetuitatea creatoare a lui s-o înțelegi din cuvântul: *Tatăl Meu până acum lucrează, și Eu lucrez* (Ioan. 5,17); căci la fel lucrează neîncetat și Duhul Sfânt împreună cu Tatăl și cu Fiul; căci s-a spus: *Trimite-vei Duhul Tău și se vor zidi* (Ps. 103,31).

Cu - înțelesurile (lor) nestrâmbate. Bine a spus nestrâmbate, fiindcă și ereticii citeau Scripturile, și se și hrănesc din ele, și totuși se strâmbă pe ei înșiși.

§2

Cele distincte convenite lui Dumnezeu. Distincție convenită lui Dumnezeu în Sfânta Treime a numit cunoștința neconfundată despre ipostasuri; deci nu trebuie să ne îngrijim să convingem pe cei ce nu primesc dumnezeiasca Scriptură; căci a teologhisi cele comune în Sfânta Treime nu înseamnă a introduce o confuzie a ipostasurilor.

În știința despre Dumnezeu. Vorbind mai sus despre știința despre Dumnezeu, n-a spus că este știință; dar aici numește cele ale învățaturii despre Dumnezeu știință. Iar știința este opinia dreaptă, expusă prin raționament, sau rațiunea dreaptă, neînvinșă, despre vreun raționament, și știința exactă și expunerea unui lucru, a cărui știință se numește și care propune cuvântul și opinia dreaptă despre adevăr, neavând nevoie de vreun adaos sau de vreo întărire prin ceva asemănător.

Descoperirile dumnezeiești. gr. ἐκφώντορις. Descoperiri numește învățăturile care expun misterele.

În noi neînmulțite. Nu trebuie să trecem peste dumnezeiasca Scriptură în teologhisire.

§3

Cele create prin depășire. Se laudă Dumnezeu prin părăsirea celor înțelese; căci i se aduce închinare din cele neînțelese, prin supradepășire, de pilda ca nemuritor, ca nesfârșit, ca nevăzută, ca nevăzută nici o trebuință și toate cele asemenea; căci sunt comune Treimii și acestea; dar

sunt cauze ale tuturor ce vin în stare de creatură de la El, fiind El cauzatorul a tot binele, precum s-a scris, pentru că tot binele este al lui.

(Ceea ce e propriu) Tatălui. Iar suprafința este comună precum Tatălui, așa și Fiului și Sfântului Duh. Iar în cele distincte ale Sfintei Treimi (e vorba de numiri) nu e nici o reciprocitate sau nimic comun; căci nu se poate numi ca evlavie Tatăl Fiul, nici Fiul Tatăl; la fel și Sfântul Duh.

(Viața), ca noi - a lui Iisus. Notează că numai a lui Dumnezeu Cuvântul este înomenirea. O numește aceasta desăvârșită, împotriva lui Apollinarie, ca fiind din suflet înțelegător și din trupul nostru; aceasta o arată când spune *cu noi* (καθ' ἡμᾶς); aceasta e și împotriva lui Eutihie, iar împotriva lui Nestorie, când zice *că Iisus ca Dumnezeu are existența neschimbată, făcându-se ca noi*. Și zice *că tainele în întotdeauna sunt ființiale*, cum e soamea, oboșala (*dar sunt și dumnezeiești în trup, n. trad.*), pășirea pe apă, intrarea prin ușile încuiate la ucenici și fapta sculării morților și însăși patima și toate cele asemenea.

Tainele ființiale. Notează că ființiale se referă la intrupare; căci a spus-o aceasta, ca să înlăture opinia că e o nălucire.

§4

Inițiat în chip sfânt în tradiția. Numește inițiat în chip sfânt (ἱεροποιῶν) pe cei introduși în cele sfinte.

Ascuns și nearătat. Uniri ascunse numește cunoștințele necuprinse despre ființa dumnezeiască; te este ființa însăși a Sfintei Treimi, nu va ști nimeni niciodată.

Distincții. Distincții numește închinatele existențe ipostasiate, adică a Fiului, strălucirea negrăită din Tatăl și purcederea neînțeleasă a Sfântului Duh din Tatăl.

Unitatea începătoare. Unitatea mai presus de unitatea începătoare înseamnă neîmpărțirea firii dumnezeiești și simplitatea ei mai presus de toată unitatea și simplitatea în cele ce există.

Negrăirea. Negrăire, pentru imposibilitatea de a da nume ființei.

Atotspiritualitatea. Se spune cum este Dumnezeu necunoscut și atotînțeleș și cum dobândim în necunoștință cunoștința despre El. Căci Dumnezeu se face cunoscut în neștiință; iar neștiința să nu o socotești neînvățatură; căci aceasta este întinericul sufletului; nici ca cunoșcătoare, căci Dumnezeu este Necunoscutul; căci și neștiința este un fel de cunoaștere; ci se cunoaște prin acea neștiință, prin care devenind simpli prin ridicarea peste înțelesuri, care se împrăștie înmulțindu-se și iarăși involuează fără să fie o unitate fără puțință de înmulțire. Deci, depășind toată înțelegerea despre Dumnezeu, ne facem simpli, ajungând neștiutori ca urmare și rămânând indistincți prin starea de unitate și stând cu siguranță în unire, neștiind că nu știm, adică neștiind ceva deosebit; astfel ignorăm ca unii neînvățați și putând învăța cele ce nu le cunoaștem acum, dar necunoscând cele necunoscute, cu evlavie ridicăți peste tot conținutul rațional; și stând în această neștiință, devenim un chip al Celui ce este înainte de toate; căci părăsind toate chipurile și înțelesurile și aflându-ne fixați în negrăirea superioară

față de toată grăirea, nu știm nici aceasta că nu știm; apoi iarăși întorcându-ne din negrăirea tăcerii și coborând din tăcere în grăire și înțelegând că nu știm, ne oprim în sfârșii de la cautarea celui necunoscut. Apoi Dumnezeu este iarăși atotînțeleș, fiind înțeles din providențele iubitoare datătoare de daruri, ceea ce înseamnă că și din cele create; din unele ca este Mântuitor, din altele ca este Creator. Și afirmare numește existența lui, ca cea din care este existența tuturor; filosofii numesc și ei afirmare formele suprapuse materiei; iar negarea, când se neagă acelea, ca de exemplu greutatea pământului sau fluiditatea apei. Deci Dumnezeu, care le preschimbă și pe acestea, este afirmarea și negarea tuturor; afirmarea tuturor ca Cel ce a pus și făcut toate și le-a făcut să dureze; căci în El se susțin toate. Iar negarea tuturor este că Cel ce producând preschimbă însăși formele (afirmarea) celor ce sunt și ca Cel ce venate din cele facute cele după fire; căci, dacă se măturăse cele facute, ele se strică; iar El, din plinătatea bunătății, desfințează stricăciunea unora, ca a ingerilor și a sufletelor; iar stricăciunea unora o prefăce în nestricăciune și caracterul muritor în nemurire, ca trupurile noastre la înviere; e vădit că El, fiind pentru noi mai presus de acestea, este mai presus și de afirmare și de negare; și fiind temelie și rădăcina tuturor, nu spațial, ci în calitate de cauzator, El nu e nici negare a celor ce le are. Căci El are însăși nemurirea; iar nemurirea și necuprinderea și neputința de-a fi cunoscut și cele ca acestea, le are nu ca Cel ce nu este; dimpotrivă, este printr-o însușire oarecare tuturor negrăit și neînțeleș; dar e scos din toate și negator al tuturor și nu e înțeles și cuprins de nici una din cele create, ca Unul ce s-a ridicat pe Sine însuși din aceasta prin nemărginire; căci nu are vreo margine. Dar notează că ipostasurile dumnezeiești sunt fixate și întemeiate una în alta. Căci a zis: *Eu sunt într-un Tatăl și Tatăl într-un Mine* (Ioan. 10,38).

Ca luminile unor sfeșnice. Minteă întreagă a Tatălui are acest mod. A dat ca exemplu al Sfintei Treimi trei sfeșnice sau candelă aprinse într-un templu sau o casă, deosebite prin ipostasuri sau despărțite între ele; căci fiecare este în mod propriu alt și alt sfeșnic; dar au comuniunea firii și a lucrării unite în lumină și nedespărțite; și nimeni nu poate deosebi și spune, în casă sau în aerul ei, care este lumina acestui sfeșnic și care a altuia. Cuvântul intrupat participă la lumina întreită după rațiunea economică; căci afirmă ieșirea slăvită a lui Dumnezeu Cuvântul din Tatăl; și după ce da spusa lui: *Eu am ieșit de la Tatăl Meu și Mă duc la Tatăl Meu* (Ioan. 16,28), adaugă explicând: *Dați și dați cineva ar scoate unul din sfeșnice din casă, nu va scoate ceva din lumina ei, nerăpind în sine nici una din celelalte lumini acel sfeșnic, nici nu va lăsa lipsire de lumina sa pe celelalte*. Căci venind Fiul din Tatăl în lume, nici n-a adus împreună cu El pe Tatăl și pe Duhul în Sine, nici n-a lăsat ieșind, lipsiți de lumina sa pe a celorlalți, ci și-a făcut nedespărțită ieșirea sa de petrecerea sa cu aceia.

Mai presus de ființă. Unirile trupurilor ale celor văzute între elemente și ale celor altfel amestecate, se schimbă prin puteri și însușiri și unirea lor constituie altceva decât firea celor simple după fire; la fel și puterile sufletului au ceva deosebit prin mișcare. Dar și unitățile ingerilor au ceva parțial față de iluminările dumnezeiești, potrivit cu treptele lor; dar dumnezeirea în Sfânta Treime

și cele ale ei, nefiind tăiată de nici una din cele spuse sau nedeosebindu-se în Sine, se crede în mod convenit că e mai presus de toate unirele.

Luminile supracerești. Notează că numește și sufletele și toate mințile lumini supracerești; și spune că toate ființele acestea vii sunt unite înreolaltă, cum s-a spus, în pilda multor sfeșnice, într-o casă, fiind asemănătoare cu Dumnezeu și împărțându-se pe măsura lor cu unitatea supraunită a lui Dumnezeu; aceste uniri se produc în mod neconfundat în cele netrupești, rămânând neconfundate între ele.

§5

Nașterea dumnezeiască mai presus de ființă. Notează că numește naștere dumnezeiască mai presus de ființă și izvor al ei pe Tatăl; și că numirile nu se schimbă în mod reciproc.

Unirile și distincțiile. Cele despre negrăita Treime le teologhisește acum până la procesiunea a trei ipostasuri; aceasta pentru că Dumnezeu și Tatăl, mișcat în mod netemporal și din iubire, a purces la distincția ipostasurilor, rămânând neîmpărțit și nemieșorat în întregimea proprie, supranumit și suprasimplu; din El provine existența strălucirii proprii, ca a unui chip viu, și Preasfântul Duh care purcede din Tatăl în chip preaînchinat și mai presus de ființă, cum ne învață tainic Domnul; cauza și izvorul tuturor s-a înmulțit din bunătate într-o dumnezeire întreită ipostatică. Acestea le spune și Grigorie Teologul în scrierea *Împotriva lui Eunomie*. Dar există și în alt sens o distincție dumnezeiască: purcederea lui Dumnezeu, pentru mulțimea bunătății sale, la multfelurimea creației nevăzute și văzute; dar pronia și bunătatea creatoare sunt comune unității întreit ipostatice și distincte. Căci Treimea atotîmpăratească se pune în stare de-a fi participată de cele ce se pot împărtași, într-un mod nesupus relației și neîmpărtașibil; căci fiecare din aceste două arată același lucru. Căci se împărtășește Dumnezeu nesupunându-se relației, nefiind reținut în spațiu de cel ce se împărtășește de El, nici nu se împărtășește în mod simțial, ci e întreg în împărțirea fiecăruia de El și ridicat peste toate; precum producându-se un glas mare, toți cei de față se împărtășesc după puterea proprie; și bărbatul și pruncul și cele necuvântătoare; dar unii având mai multă tărie, alții mai slabă, glasul este și împărtașibil potrivit lucrării auzitoare, dar rămânând în sine și neîmpărtașiți.

Cele de care se împărtășesc - sau cele care se împărtășesc. După ființă, dumnezeirea nu se împărtășește, nici nu se înțelege; dar se face împărtașită în faptul că din ea sunt toate și de ea se susțin toate în existență.

Și în fiecare din întipări. Se spune prin pilda cum Dumnezeu se face împărtașit în mod neîmpărtașibil.

§6

Nu este pecetea. Opinia contrară și explicarea din ce este pecetea.

Deosebirile. gr. ἀπομόρφητα. Se referă aici la deosebirile întipărilor.

Și nu contrare. Ca niște pietre și lemne sau iarăși cele de substanță fluidă, care nu primesc pecetea din deget

(din inel).

Dar s-a deosebit. Notează că s-a deosebit de Sfânta Treime în întregime și cu adevărat înomenirea Cuvântului.

Față de noi. Aici vorbește iarăși de economie, atribuind-o lui Dumnezeu Cuvântul, nefăcând-o comună nici Tatălui, nici Duhului Sfânt, decât numai după voință. Dar notează descrierea întocmai a economiei, că și-a făcut ființa ca noi, din noi, Dumnezeu Cuvântul cel mai presus de ființă în mod neschimbat, întrucât a rămas Dumnezeu și s-a înființat ca noi din ale noastre în întregime, adică având trup și suflet cu adevărat; și că Dumnezeu Cuvântul este (cu adevărat) cel ce a pățit, se înțelege cu trupul (tot după *calugăriile scrii*, n. trad.), și că toate cele ale economiei sunt lucrarea lui dumnezeiască înomenită; și că nu și le-a făcut pe acestea comune Tatăl, nici Duhul Sfânt, decât prin bunăvoință și prin voirea întrupării și prin conlucrarea cu Dumnezeu Cuvântul în minuni. Notează-le acestea mai ales contra Nestorienilor, a Acefalilor și a Nalucitorilor.

Făcându-se - Cel neschimbat. Cum spune că Cuvântul a pățit și că *măinile noastre au pipăit Cuvântul vieții*, (I Ioan 1,1) am expus înainte.

S-au și distins. Înseamnă că Cuvântul treimic și dumnezeiesc s-a deosebit prin faptul întrupării în întregime și cu adevărat luând al nostru din noi sau rațiunea înomenirii și întrupării lui Hristos și lucrând și pătimind cele înalte ale lucrării lui dumnezeiești înomenite. Dar zice că a făcut înalte și excepționale, adică curate și ireproșabile cele ale firii lui, care este nașterea, copilaria, creșterea, setea, oboseala, înfrustrarea, lacrima, scuipatul, sângele, sudoarea, coruperea, curgerea, moartea de bună voie, nevorbirea, nemișcarea și cele asemenea. Căci acestea nu și le-a făcut comune Tatăl și Duhul în nici un mod înțeles, decât dacă ar zice cineva că prin bunăvoință

§7

Altele - tainice. După înțelesul aflat în pâine și în potir.

Mai presus de puterea - înțelegătoare. Înțelesul celor spuse despre Dumnezeu îl va dezvolta sau tâlcui mintea sfințită care se ocupă în întregime de cele dumnezeiești și rămâne netulburată de cele pământești și pătimase; dar de cele dumnezeiești nu se poate apropia decât prin odihnă de toată mișcarea înțelegătoare a celor ce sunt; acesta o spune prin cuvântul *mai presus de lucrarea înțelegătoare*; aceasta are loc ca atunci când cineva, cuprins din toate părțile de necuprinderea lui Dumnezeu, înțelege ceea ce caută.

Prin - participări. Completează cu: *numiri*. Iar participări numește dăruirea de către Dumnezeu însuși a celor de care ne împărtășim.

Ascunzimea. Nici numele de Dumnezeu nu indică ființa, nici ce este Dumnezeu, ci o oarecare lucrare bine-făcătoare față de noi.

Și facem și din împărtășirile de cele daruite de Dumnezeu nouă numiri despre Dumnezeu; dar ce este Dumnezeu este tuturor de neînțeles; căci existența dumnezeiască se va lăuda cu vrednicie întrucâtva de noi când părăsind noi toată lucrarea și acțiunea, dar mai ales

cea înțelegătoare, ne va primi prin sfânta tăcere pe noi, care ne vom apropia cu mintea de darurile ce vin de la El; căci produce în noi cele ce sunt prin voință, când noi stăm tare în nedistincția minții noastre, pe care a numit-o puțin mai sus *cunoștință întru necunoaștere*.

Iarăși - că - este - izvorătoare. Notează numele venerabile și înfricoșătoare referitoare la neprihănită Treime: spune că Tatăl este dumnezeirea izvorătoare, iar Fiul și Duhul Sfânt vâstare ale dumnezeirii născătoare, adică ale Tatălui, *mlădițe dumnezeiești și flori și lumini mai presus de ființă*. S-a spus mai degrabă în Scripturi că sunt vâstare (βλαστούς) de la viziunea măslinilor lui Zaharia, al unsprezecelea prooroc; căci cei șaptezeci zic că sunt două ramuri (δύο κλάδους), iar alți tâlcuitori zic că sunt spice și vâstare (στάχυας καὶ βλαστούς). Iar lumini, unde se spune: *Părintele luminilor și Lumina din lumină*. Iar paternitatea (πατριάν) numește părințimea (τὴν πατρότητα). Deci adaugă și *filiația* (υιότης); căci zice Apostolul: *Din care se numesc toate în cer și pe pământ* (Ef. 3,15); căci a fi tați și a se numi fii vine de sus, Fiul fiind din Tatăl prin fire; iar Tatăl tuturor este prin creație și învățături; de la El sunt și părinți netrupești și fii spirituali ai dumnezeilor și fii prin învățături și în înțeles superior între îngeri și drepți, cum arată și Apostolul; există un Tatăl începător și propriu-zis al tuturor părinților; căci El dă o astfel de împărtășire și e începătorul tuturor fiilor Fiului, care și El s-a făcut prin aceeași participabil, cum însuși zice: *Arătat-am numele Tău oamenilor* (Ioan 17,6); căci se numește Tatăl cel ce are pe Fiul însuși care a spus acestea.

§8

Cele cauzate. Cuzate sunt toate cele produse prin creație, fie în cer, fie pe pământ. Iar cauza sunt cele supraexistente, adică cele trei ipostasuri ale Sfintei Treimi. Evădit deci că nu e nici o înrudire între unele și altele; de aceea le spunem cauze și cauzate. Bine a spus deci de cele cauzate că unele sunt *chipuri ale cauzelor* (ἐνδεχομένως); căci nu sunt toate.

Și dacă ar spune cineva că viața. Cele ale celor cauzate preexistă în mod prisositor și ființial în cauze; deci nu spunem bine afirmând că dumnezeirea viețuiește și se luminează; căci aceasta este cauză a viețuirii noastre și a faptului de a fi noi luminați; deci preexistă ființial în dumnezeire cele ce ni se dau după har; iar aceasta înseamnă prin participare; căci zice Apostolul: *Prin har sunteți mântuiți* (Ef. 2,8). Și noi spunem că suntem mântuiți. Iar El este Mântuitorul nostru. Și iarăși: *Că din plinătatea lui noi toți am luat* (Ioan 1,16).

§9

Dar și - din toată învățătura despre Dumnezeu. Numește învățătura despre Dumnezeu cele despre înomenire; și numește forma pipăibilă luată de Dumnezeu întrupare a Domnului Iisus; aceasta mai ales împotriva Nestorienilor, pentru a spune că El s-a făcut ființă în mod omenesc. Dar observă că spune de trupul Domnului Iisus că a luat forma pipăibilă din sângele feciorelnic; mai

notează că spune că unii îngeri sunt foarte vechi și că unul dintre ei este întâul. Și vorbește de îngeri mai vechi dumnezeiescul Ioan în *Apocalipsă*. Iar la Tobie am citit că sunt șapte primii îngeri, ca și la Clement, conform cu ce a scris în cartea a cincea a *Învățăturilor* (ὑποτύπωσεων). Iar cel mai vechi inger a obșnuit să numească primele trei trepte: Tronurile, Serafinii, Heruvimii, cum arată de multe ori în cartea *Despre ierarhia cerească*; iar aici spune că nici celui mai înalt dintre îngeri nu-i este cunoscut modul înomenirii.

De strălucitul, gr. καὶ τῷ κλεινῷ. De slăvitul.

Învățător. Dă de înțeles că învățător propriu pe Sfântul Ierotei, căci s-a folosit după Pavel de acesta; și spune că acesta a fost inspirat astfel poate fiindcă a pățit cele dumnezeiești. Iar ce este nu numai a învăța, ci și a pătimi, s-a spus în *Epistola către Evrei*; căci a învățat ascultarea din cele ce a pățit (Evr. 5,8). Fiindcă cel ce pătimește ia din experiență ceea ce învață, de pildă cel ce a pipăit mai mult decât cel care a auzit numai; dar și mai mult, cel ce a fost lovit vreodată cunoaște ce e durerea și își reprezintă mai mult ce este ea; așa și cel învățat prin descoperire va tâlcui mai dumnezeiește cele dumnezeiești; iar a pătimi cele dumnezeiești este de felul acesta; căci s-a spus de Apostol: *Să ne îngropăm cu Hristos, ca să ne și sculam cu El și să împărțim cu El* (*Epistolele Sfântului Pavel*, ex. variis locis); iar cel ce s-a răstignit pe sine și trupul său poartă stigmatele lui Hristos în trupul său; pe drept cuvânt va și împărți deci împreună cu Hristos și va îndrăzni să privească tainele lui, când odată ce de acest sfânt spune că n-a învățat numai, ci și a pățit cele dumnezeiești; și cel ce e învățat prin descoperire în taine iese din sine și bine se zice că a pățit cu folos această patima, ca să se facă locașul lui Dumnezeu. S-a spus de el că a pățit cele dumnezeiești, pentru că nu le-a primit numai învățând prin cuvânt învățătura despre El, ci a fost și întâipărțit prin dumnezeiasca iluminare și s-a însemnat în înțelegerea lui cea sfântă de cele mai presus de fire. Și această inițiere în cele dumnezeiești a numit-o împreună pătimire (simpatie) sau împreună simțire.

§10

Cauza tuturor. Dă aceste cuvinte dumnezeiești, arătând cum și Fiul e toate în toți și capul tuturor, după Apostol (ef. Col. 2,10); și spune că el este plinirea și susținătorul tuturor; el strânge în reciprocitate creaturile, adică părțile în totul, ca Cel ce este totul; deci ca Cel ce le adună pe toate este, în mod cuvenit și în parte, fiindcă și toată partea este parte a totului; dar nu e nici totul, nici parte, ca nefiind nimic din ele, ci fiind mai presus și de toată ființă; iar părți ale întregii lumi sunt cele văzute în special, ca aerul, pământul, plantele și celelalte; și dumnezeirea lui este numită desăvârșită, în raport cu noi cei nedesăvârșiți, cum se spune la Matei: *Fii desăvârșiți*, pentru că Eu sunt desăvârșit (cf. Mat. 5,48); dar față de îngeri desăvârșiți, Fiul nu-și spune că este desăvârșit, ci supradesăvârșit și obârșia desăvârșirii (τελετάρχης) fiind început (ἄρχων) al ei, căci este înaintea desăvârșirii (πρωτελειος); așa se spune că e și chip în cele fără chip;

și necorporal, ca Creator al tuturor chipurilor și început a tot chipul; iar față de toate chipurile e fără chip și mai presus de chip, fiindcă și chipurile și ideile sunt cele de al doilea (secundare) față de El.

Distingând. În loc de: deosebind și salvându-le de confundare.

Și e măsură. Măsura este a celor ce sunt, fiindcă în ea toate sunt trecătoare și s-ar putea spune cu dreptate și veac; căci dacă se spune veac (αἰών) despre ceea ce este pururea (ἀεὶ ὄν), Dumnezeu însuși este cel ce este pururea; fiindcă s-a spus: *Iar Tu același ești și unii Tăi nu vor sfârși* (Ps. 101,28); și iarăși: *Cel ce numără mulțimile stelelor* (Ps. 146,4) și *măsoară cerul cu palma și pământul cu pumnul* (Is. 40,12). Iar El e Făcătorul veacurilor, ca Cel ce este Făcător al îngerilor (căci aceștia sunt nemuritori); ca atare, se zice că având nemurirea pururea, e viața, veacul, dar nu timpul; căci e fără sfârșit și va fi pururea; deci nu i se spune veac în înțelesul timpului, care are sfârșit, ci în înțelesul că este pururea, în veacuri care nu au sfârșit.

Plină în cele cu lipsuri (în cele nedesăvârșite). Ceea ce a spus mai sus: *nedesăvârșită în cele desăvârșite*, aici spune: *supraplină în cele pline*; și deci *nedesăvârșită* trebuie să însemne supradesăvârșită în cele desăvârșite.

Până la fire. Vezi cum, spune a venit până la fire. Înțelege firea noastră; și nu vorbim drept, spunând fire a lui Dumnezeu; căci iată cum spune: *a coborât până la fire*, adică a ajuns la cel mai lipsit de cinste, din care nu a câștigat El ceva. Notează sensul cuvintelor.

În mod neschimbat. Notează că a comunicat cu noi în mod neschimbat și neconfundat, deci și fără patimă; și că a rămas în cele naturale ale noastre mai presus de fire și în cele ale ființei noastre mai presus de ființă; și a avut ale noastre mai presus de noi, ca nașterea din Fecioară, lipsa de păcat, grăirea cu puterea lui Dumnezeu și împlinirea tuturor, umblarea pe ape și cele asemenea. Notează că nimeni nu teologhisește așa despre economie împotriva Nestorienilor, Acefalilor și Nalucitorilor (Fanteziștilor).

§11

Numirile comune. Numirile comune și unite ale Sfintei Treimi se numesc cele ce vin din darurile ei la cele de după ea; unor astfel de daruri li se spune și *distincții* și *mulțimi*.

Se înmulțește în chip unic. Aceasta se spune împotriva Nalucitorilor care înmulțesc pe Unul; căci deoarece din El și prin El și spre El sunt toate și El este capul tuturor celor ce sunt și El a adus la existență toate ființele în mod cuvenit, se zice că se înmulțește prin cele făcute de El; când toate se vor supune Tatălui și El se va numi prin cele făcute de El, pentru că se supun lui, atunci, cum zice Apostolul, și *Fiul însuși se va supune lui* (I Cor. 15,28); și pentru că acesta a rămas Unul în mulțimea celor create de El, a rămas Unul și Același, în revărsarea nemieșorată a darurilor lui și e totul în părți și nu e nimic din tot; căci este mai presus de ființă și ne ajuns de noi; aceasta o explică mai jos.

În (aducerea) unitară. A numit unitară aducerea tuturor la existență, indicând că s-au creat odată cu voirea și cele făcute nu au venit pe încetul și parțial la existență.

Dar dăruirea nu se lasă micșorată; iar creând Dumnezeu cele ce sunt, nu-și micșorează întru nimic bunătățile lui.

Înțelegând-o - călăuzitorul comun al nostru. Călăuzitor și îndrumător comun este Apostolul Pavel; căci prin el a erezut, cum am cunoscut din *Fapte* (Fapt. 17). Și notează că Sfântul Ierotei a fost învățat de Sfântul Pavel.

Dacă sunt - așa-ziși (dumnezei). Chiar *dacă sunt mulți dumnezei și domni*, dar Unul este Dumnezeu cu adevărat și Tată și Unul cu adevărat Domnul Iisus; aceasta arată că Cauzatorul și Creatorul tuturor este dumnezeirea prin dăruirea neîmpărțită și nesfășiată a numirii dumnezeirii și domniei proprii, care a adus la existență pe așa-ziși dumnezei și domni, nu sfășindu-se dumnezeirea în părți de dumnezeire, ca aurul în multe monede; nici mulți dumnezei întregind dumnezeirea lui; ci se zice că Dumnezeu se înmulțește cu fiecare prin aducerea lor la existență cu voirea sa, înmulțindu-se în procesiuni proniatoare, dar rămânând Unul neîmpărțit, ca soarele ce trimite raze multe și rămâne Unul în unitate; căci s-a spus și despre Soarele dreptății că se împarte în fiecare zi și nu se consumă; dar bine s-a spus și despre cele dumnezeiești că unirile sunt mai puternice decât distincțiile; de fapt, cel ce ascultă cu cuminenție vorbindu-se despre Dumnezeu, auzind spunându-se că e unitate, nu trebuie să înțeleagă o slăbiciune a lui, nici auzind că e simplu, să-l înțeleagă ca lipsit de putere; căci nimic din cele spuse de noi despre Dumnezeu nu trebuie înțeles ca redând însușirea aceea în înțeles propriu, nici ca o lipsă, ca de pildă *nemuritor* și cele asemenea, nici ca afirmare, ca *viață* sau *unitate*; ci când spunem *Unul*, să-l înțelegem ca de necomparat cu toate, ceea ce are fiecare ipostas, fără să-l scoată din unitatea cu celelalte ipostasuri; căci rămâne Același, chiar dacă voința pare a se deosebi în producerea celorlalte. Căci lipsește orice distincție în aducerea tuturor la existență. Dar cauza anterioară și cea mai puternică este unitatea neîmpărțită a lui Dumnezeu. Dar în cele sensibile observăm contrariul; căci nu este o unitate a lor, ci deosebirile elementelor preexistă când ajung la confluare și se unesc; și așa produc unirile, ca pe cele de al doilea prin compunere; dar în cele dumnezeiești nu este așa. În ele preexistă unirea care produce prin voință distincțiile, ca pe cele de al doilea.

Capitolul III

§1

Obârșie a binelui. Izvorul a toată bunătatea.

Dar nu toate. Cum nu sunt prezente toate lui Dumnezeu, o spune și el, dar o vei înțelege și din descoperirea dumnezeiască. *Apropiat-vă de Mine și Eu mă voi apropia de voi*, zice Domnul.

Deci noi (să ne întindem). Notează că rugăciunea ne înalță pe noi spre Dumnezeu, nu îl coboară pe El spre noi; notează și frumoasele pilde.

Lanț mult luminos. Frumos a comparat cu un lanț rugăciunea noastră. Precum cel ce vrea să urce la înălțimea cerului se ține tare cu mâinile de această frânghie.

Funile, gr. πεισμάτων. Frânghiile.

Pretutindeni. Cum e Dumnezeu pretutindeni și nicăieri, am spus mai sus, în explicarea al cărei început filosofi îl numesc *afirmare*. Deci, precum celui ce se ridică prin mâini i se pare că atrage frânghia, dar el însuși se ridică pe înecul prin ureș, așa și cel ce se roagă stăruitor prin fapte pe care cuvântul le numește *mâini*, prin lucrarea și rugăciunea continuă își înalță mintea sa spre Dumnezeu. Dar dacă desprindem mâinile de frânghie și nu ne îngrijim de înălțarea spre cele de sus, cădem din înălțime. La fel e cu corabia, dacă înțelegem prin ea eugerarea noastră bătută de valurile vieții; iar marea e viața bătută de multe furtuni; iar piatra e Hristos, de care ținându-ne neclintim, rămânem cu viața atrasă spre El.

§2

Vestitul, Slăvitul.

Vorbim în deșert, gr. ματαλογῆσαι. Vorbim degeaba.

În mod elementar, gr. στοιχειωθέντος. O spune aceasta în loc de: cu folos. De știut că după Pavel, a învățat de la Sfântul Ierotei.

Ca un presbiter, gr. πρεσβυτικῶς. Prin bătrânețea unui presbiter trebuie înțeles prin experiență și cunoștință (*preotul era și unul care cunoștea ca un bătrân înțelept cele ale lui Hristos; presbiteri se numeau la început episcopi*, n. trad.); spune că definițiile rezumative (συνοπτικοὺς ὁρους) au în ele înțelegerea concentrată; aceasta a arătat spunând și: *într-una* (ἐνταῖς); *rezumări* (συνεληξίς) numește poate și exprimările pe scurt.

Și pe noi - după puțină. Adică după cât îmi este mie cu puțină să tâlcuiesc îndemnând și eu, cum alți învățatori au tâlcuit ca noi; acesta e tâlcuirea a ceea ce ne depășește.

A doua Scriptură. Observăm că scrierile Sfântului Ierotei trebuie socotite ca o a doua Sfântă Scriptură.

Vederea de sine înțelegătoare. Spune de înțelegerea a ceea ce este neacoperit și mai vădit, că e una cu ceea ce se înțelege.

Presbiterială. Spune că autoritatea presbiterială este mai desăvârșită și mai învățătorească (didactică) decât a tuturor preoților. Iar ce este presbiteriul (πρεσβυτικῇ) vei înțelege din *Isaia*, care zice: *Nu bătrân, nu înger, ci însuși Domnul va veni și ne va mântui*; și din *Apocalipsa* Sfântului Ioan, care spune că a văzut douăzeci și patru de bătrâni în jurul tronului neînțeleș al lui Dumnezeu (cf. Apoc. 4,4).

De viață începător. Trup de viață începător și de Dumnezeu începător numește poate pe cel al Sfintei Născătoare de Dumnezeu, atunci adormit. Notează că vorbește de Iacob, fratele Domnului; și că era de față, împreună cu Petru și cu Iacob și cu apostolii, acest dumnezeiesc bărbat.

A teologilor. Vorbește de sfinții apostoli.

Slăbiciunii dumnezeiști. Numește aici slăbiciune dumnezeiască pogorârea de bună voie a Fiului până la trup, afară de păcat. Căci necunoscând deloc păcatul, a binevoit să se facă pentru noi păcat în mod nepăcătos, neieșind din ale sale, ca pe noi cei robiți păcatului să ne

lui Ierotei.

Capitolul IV

§1

Să înaintăm deci, Vino deci.

O deosebesc, gr. ἀπορίζουσι. *O deosebesc*, în loc de o fac înțelegă; iar *de toate*, arată bunătatea dumnezeiască și prin faptul că toate au fost aduse la existență de ea.

Ființial. Binele ființial este însăși dumnezeirea și toate cele ce sunt se împartășesc de bine, ca făpturile de soare.

Precum soarele nostru. Nimeni să nu creadă că marele Dionisie dă pilda soarelui ca să judece în întregime cele despre Dumnezeu; ci să înțeleagă că precum soarele nefiind aliceva decât lumina, nu are lumina ca accident și că El fiind aliceva, alege sufletește lumina binelui ca să lumineze dinlăuntru și să transmită tuturor acest bine; căci nu e dimpotrivă; căci dacă n-ar fi sufletește, n-ar face binele prin alegere; căci ar fi nerățional; și binele nu primește lumina din afară; căci el însuși este lumina și luminează; numai aceasta trebuie să o înțelegem despre Dumnezeu, că El nu are lumina prin accident, ca pe o calitate, ca noi virtuțile; ci însuși Dumnezeu e ființa binelui, cum e lumina ființa soarelui și Dumnezeu fiind însuși binele întinde în jurul tuturor strălucirea bunătății pentru a face bine celor luminați; de aceea dă pilda soarelui ca pe un chip întunecos și aproape neconvingător al arhetipului cu totul necomunicabil; căci dacă chipurile ar cuprinde adevărul n-ar mai fi pilde, ci arhetipuri.

Inteligibile și înțelegătoare. Propriu-zis, aliceva este inteligibil (νοητόν) și aliceva înțelegător (νοερόν). Inteligibilul este hrana înțelegătorului, dacă ceea ce e înțeles, care este inteligibil (νοητόν), e mai mare și inteligibilul este înaintea celui ce înțelege sau a înțelegătorului (νοερόν). De aceea treptele superioare și apropiate de Dumnezeu trebuie socotite ca inteligibile (eugerabile - νοητά); iar cele inferioare, înțelegătoare (νοερά, ca înțelegând /eugerând) pe cele superioare; dar fiindcă cele eugurate sunt inteligibile, nu trebuie socotite ca unele ce nu înțeleg (nu eugată); căci și ele înțeleg (eugată), fiindcă sunt minți și ființe ale vieții și minții create celei mai înalte; dar sunt în ele și lucrări ale unor ființe enipostastate; căci toată mișcarea și odihna sunt acolo ipostasiate și puteri vii și mai presus de schimbările eurgătoare și trupești; de aceea se înțeleg (se eugată) ca nemateriale; dar înțeleg și ele cele ce sunt, ca minți netrupești și ea luminând în chip supralumesc de sus rațiunile celor ce sunt și trecându-le pe ele în chip tainic, inteligibil și revelator ingerilor inferiori lor. Dar poți să înțelegi și altfel puterile și lucrările. Sunt *puteri*, pentru că toate au preexistat prin putere (virtual) în Dumnezeu, având să fie aduse la existență prin El; iar ca *lucrări*, pentru că creația a fost adusă la existență și pentru lucrare. Dar notează că indică și *eurgerea și schimbarea*, fiindcă și ingerii sunt schimbători, desigur prin opinie și nu prin ființă, cum dă mărturie și diavolul și tagma lui, care a căzut din cer, cum vedem și la Iov.

De - coruperea și moartea. Căci acestea sunt proprii

readucă la libertatea de la început prin înfierea noastră prin Sine. Căci, fiind bogat prin dumnezeire, se sărăcește într-o sărăcie de bogăție făcătoare, asumând mai presus de fire trupul nostru, ca noi să ne îmbogățim cu dumnezeirea lui; și, fiind în chipul lui Dumnezeu și Dumnezeu prin ființă, s-a îmbrăcat în chipul robului prin jevărsarea bunătății, fiind *Cuvântul* simplu, ipostasial, *s-a făcut* fără schimbare trup (Ioan 1,14). Adaugă la acestea și toată viețuirea lui săracă în trup, ieslea, fuga în Egipt, conviețuirea nedistanțată cu desfrânatele și cu tâlharii, alegerea celor mai săraci pescari, lipsa de adăpost, viețuirea prin sine, sărăcia la culme a vieții lui trupești, moartea dezonorantă pe cruce (căci *blestemat era tot cel atârnat pe cruce*, Gal. 3,13), numărarea cu tâlharii răufăcători, înțeparea cuieilor, străpungerea cu lancea în coastă, palmurile, scuipările, oțetul amar, cununa de spini, hăjocura și luările în răs, îngenucherile, cea mai umilitoare luare de pe cruce și înmormântarea. Iar această nebanie și slăbiciune a lui Dumnezeu a fost cea mai înțeleaptă pentru rașunerea economiei și puternică fără asemănare pentru oameni, o supraputemică și supraințeleaptă victorie prin biruința deplină, strigată prin tăcerea negrăită și prin fapte, neînțeleasă întregii zidiri. Căci deși *s-a răstignit* din slăbiciune, dar viețuiește din putere, după dumnezeiescul Pavel; despre aceeași faptă a folosii cuvântul *slăbiciune* și *dumnezeire*; căci pentru pogorârea de bună voie la noi a suportat toate până la moarte, iar moartea pe cruce (Filip 2,8); și El poartă slăbiciunile noastre și cu rana lui noi toți ne am vindecat; și patima se spune a lui, după cuvântul lui Petru, care zice: *Hristos deci a pătimut pentru noi cu trupul* (I Petru 4,1). Și: *Dacă ar fi știut, nu l-ar fi răstignit pe Domnul slavei* (I Cor. 2,8). De aceea Iudeii se numesc și omorători ai Domnului.

Îl socoteau ca un cântăreț. Cei din jurul Sfântului Ierotei spuneau cu grijă și psalmi și cântări, ceea ce se spune despre rostirea de imne și despre cântare (ὅμιλον ὡλοῦντες ὡς ὕμνον). Acestea sunt înalte și negrăite și trebuie ferite de cei mulți; dar cei tari în cele puternice și ușor de dovedit, trebuie să le graiască spre învățatură și celor mulți.

§3

Alc celor dumnezeiești. Adică alc Scripturilor și vederilor.

Pentru evlavia prisositoare. Este un lucru evlavios a nu căuta cele mai dumnezeiești.

Am primit. Notează că nu trebuie neglijată cunoașterea cea cu puțină a celor dumnezeiești, ci trebuie transmisă și altora; căci mințile au prin fire dorința să caute cunoașterea posibilă a celor mai presus de fire.

Cele mai presus de noi. Nu trebuie să ne arătăm cunoși pentru cele mai presus de noi, dar nici să nu neglijăm cunoașterea dumnezeiască, ci să predăm și altora cele primite. Căci s-a spus în *Ecclesiast*: *Cele mai înalte (să nu le cunoști și cele mai adânci ca tine); cele ce îți s-au poruncit, acelea le eugată*.

A poruncit. După Apostolul care a spus: *Acestea predă-le oamenilor credincioși* (II Tim. 2,2).

Deci și noi de acestea. Observă de unde a venit și porunca de a scrie.

De Ierotei. În cele ce se vor spune, va tâlmaci cele ale

trupului.

Luminează în sens propriu. Cele netrupești și cerești sunt cugetate și cugetă.

Paza și locașul. Statornicia (μοῦνη) și casa (ἐστία) înseamnă prin paralelă același lucru. Iudeul Filon, în scrierea *Despre sabia arzătoare și despre heruvimi*, zice: Statornicia (ἡ δὲ μοῦνη) persistentă a părților lumii s-a numit de către cei vechi, printr-o dreaptă opinie, casă. Aceasta o spune și mai sus, spre sfârșitul primului capitol în paragraful al șaselea.

§2

De acolo (au) ele. Notează cele despre îngeri și că cele nemateriale încap și unele în altele fără să se confunde, dar sunt și depărtate și sunt ca niște grade și trepte, prime și secundare; și că mințile dumnezeiești se învârtesc în jurul lor, nu într-o învârtire trupească, ci supra-lumească și înțelegătoare; și observă cum se învârtesc mintea, ieșind din sine spre înțelegere și întorcându-se la sine, neieșind din sine prin împrăstiere și întoarcere; aceasta o dau de înțeles și roțile cu ochi mulți de la dumnezeiescul Iezechiel; dar observă și că sunt în identitate și la vârf în jurul dragostei dumnezeiești; iar prin identitate trebuie înțeleasă nedespărțita atenție la Dumnezeu; iar prin vârf înțelege înaintarea înțelegerii și ființei lor până la dumnezeire; iar prin unirea între ele ale celor inteligibile, înțelege dragostea (ἔρως) între ele, demnă de Dumnezeu care, fiind dumnezeiescă și unificatoare, le unește pe ele, nu făcându-le o grămadă, ci legându-le în iubire (ἀγαπήτως); dintre existențe (ὄντων δέ) și dintre cele inteligibile (νοητῶν) ca și dintre cele sensibile (αἰσθητῶν) unele sunt unite și interioare unele altora și de aceea au același nume, iar unele sunt despărțite și alăturate, ca o grămadă; iar unite cu cele inteligibile (νοητῶν) sunt animalul și lumina și lumea inteligibilă și cele ca acestea; iar despărțite și în alăturare sunt armata, gradul, familia, corul; iar la cele sensibile unirea e animalul, arborele, lumea; iar despărțirea, în grămadă, sunt turma, poporul, corul.

În (scrierea) Despre (însușirile și treptele) îngerești. Iată o altă lucrare a lui Dionisie, care trebuie căutată: *Despre însușirile și treptele îngerești*.

Potrivite ingerilor. gr. ἀγγελοπρεπεῖς. Numește purificări potrivite ingerilor cele amintite de Isaia și Iezechiel în extaz, în capul cărții. Iar lucrare desăvârșitoare a ingerilor numește pe cea de la Daniel și pe cea explicată de inger și cea împlinită cu Păstorul Herma, cum citim în *Păstorul*. Și cum ingerii înșiși se curăță și se desăvârșesc, se spune în scrierea *Despre ierarhia cerească*.

De-a fi îngeri. De ce se numesc îngeri și ca și aceștia sunt lumini.

Sufletele. Notează că sufletele sunt altele după îngeri, inferioare lor; și că sunt nemuritoare, pentru că s-au creat în mod ființial viu; și că pentru că sufletele sunt călăuzite de îngeri sunt capabile de viață îngerească, așa am citit și în *Păstorul*.

Obârșia binelui. Notează că sufletele tuturor dreptilor sunt înălțate spre obârșia celor bune, adică spre

Dumnezeu; și ajunse la împărtășirea iluminărilor lui, propovăduiesc cu îndrăzneală.

În scrierea Despre suflet. E de căutat cartea *Despre suflet*.

Sufletele neraționale. Vorbește despre sufletele neraționale și simțitoare; și notează că altceva e sufletul și altceva viața.

În mod amfibiu. Spune de reptile că sunt amfibii, ca șerpii și ca cei cu opt picioare, care viețuiesc în pământ și în peșteri și cele ca acestea; dar notează că sufletele sunt altele după îngeri și inferioare lor; și că sunt și nemuritoare ca unele ce sunt vieți ființiale; și pentru că sufletele sunt călăuzite prin îngeri sunt capabile de viață îngerească, cum s-a spus mai sus.

A primit pentru el deprinderea ființială. Deci toate câte sunt fără viață și neînsuflețite, au fost aduse la existență pentru bunătatea lui Dumnezeu, având niște calități proprii: ca diferitele pietre (dar și plantele și rădăcinile) și pământul și metalele, făcute pentru vreun folos și pentru cele doctoricești și pentru alte trebuințe ale noastre; deci ele nu-și au din afară deprinderea lor, ci din ființa lor și au primit de la Dumnezeu calitatea deprinderii lor.

§3

Iar peste toate. Privește cum privațiunile la Dumnezeu sunt covârșiri producătoare ale celor pozitive, ca lipsă de chip, de ființă, de viață, de minte, acestea având sensul a ceea ce nu este; dar în Dumnezeu, cel ce este în mod supraființial, prin negarea tuturor, (căci nu e nimic din cele ce sunt), sunt înțelese în sens de depășire; aceasta o lămurește mai deplin în cele următoare.

Și el însuși nu este. Cum ceea ce nu este, e dorit ca fiind binele? Căci dacă el însuși nu este, cum e dorit? Spunem că cel ce nu este poate fi înțeles și ca fiind răul, cum se arată mai jos; căci și ceea ce se numește rău, există (se naște) din pricina binelui.

§4

Celor cerești. Cauza începuturilor și sfârșiturilor cerești zice că este bunătatea lui Dumnezeu; căci și acestea au fost aduse la existență de Dumnezeu pentru covârșitoarea lui bunătate. Iar prin începuturi și sfârșituri cerești trebuie înțeleasă creațiunea sferoidală care subzistă ca dintr-un punct sau centru al voinței lui Dumnezeu asemenea unui cerc; căci figura circulară începută din El sfârșește în El; iar substanța cerească nu crește și nu scade, ea una ce e deplină și suficientă sieși spre ceea ce a fost făcută; de aceea spune că e și neschimbătoare, neabătându-se de la ceea ce a fost făcută; dar le-a numit și sfârșituri supuse (ὀποπερατώσεις), nu sfârșituri simple (ἀποπερατώσεις), pentru că au o mișcare ciclică, dar nu un sfârșit (o margine) propriu-zis, ci ca un sfârșit (o margine) în același ce-i este început, fiind duse spre acel sfârșit ca spre un răsărit. Trebuie notat că zice și că cerul e mișcat fără sunet și în mod nesensibil; iar prin multa mișcare și mutare a unor stele, înțelege pe cea a planetelor. E de notat și aceasta, că numai de ele s-a spus că se mișcă. Mai e de notat de unde sunt numărările temporale.

A celor doi luminători, pe care Scriptura îi numește mari. Prin cei doi luminători înțelege soarele și luna; îi numește mari urmând lui David; iar *Scripturi* numește *psalmii* lui. Iar restabilirea lor periodică numește mișcarea de la același la același pe care soarele o face prin el însuși, străbatând ciclul zodiac, iar luna în câteva zile se mișcă de la conjuncție până la deplina ei mieșorare. Mar notează că și numărările temporale provin din acestea, dar și de la luni.

Definesc. gr. ἀφορίζουσι. Le pun granițele.

Dumnezeirii cea mai presus de toate. Aceasta am scris-o și în cele de mai sus, anume că Dumnezeu e în toate și nu e nimic din toate. Dar aici spune mai mult, anume că este și peste ființe. E ceea ce spune și mai jos, că Dumnezeu este cel ce umple și pe cele ce nu sunt. Dar observă cum zice că nici cele de sus nu ajung la înălțimea supremă a ei, nici cele de jos nu trec de ea; adică dumnezeirea nu are nici început, nici sfârșit (margine), puterile cerești și cele mai de sus necuprinzând-o pe aceasta, nu pentru că este și n-a fost cuprinsă; să nu înțelegi așa; ci fiindcă dumnezeirea nici nu este; aceasta este cunoștința în necunoștință. Căci ajungând mai sus și unindu-se, prin iubirea lui Dumnezeu, cu Puterile de sus, cunoaștem că, împreună cu toate, nu cunoaștem firea dumnezeiască.

Luminează. Adică pe cele ce cuprind întregimea lui, pe măsura în care o încap; de aceea se spune și că este măsura celor ce sunt sau că este începutul și sfârșitul (marginea) tuturor și e singurul Creator; căci se explică pe Sine însuși mai jos.

Și ordinea. Lui Dumnezeu i se spune ordine, fiindcă toate le-a creat cu bună rânduielă; sau pentru că se sălășluiește prin credință în cei ce vin la El, nici venind cu mare bogăție în cei mai slabi, nici venind prin pogorâmint mai puțin în cei mai sfinți, ci potrivit vasului meu izvorând în mine bunătatea lui.

Revărsarea de multe feluri. Precum soarele sensibil luminează cele văzute și cele ce nu participă la lumina lui nu participă pentru slăbiciunea lor, la fel și în cazul lui Dumnezeu, toți câți voiesc se sfințesc prin El. Iar dumnezeiescul Dionisie a tălmăcit neclaritatea celor spuse despre soare; căci spunând că soarele este chipul aratat al bunătății lui Dumnezeu și numind creatura chip al Creatorului, a adăugat îndată că din el vine o iradiere de multe feluri și lămurește în capitolul următor acest lucru mai deplin. Deci trebuie spus ce înseamnă iradiere (revărsare) de multe feluri (πολλοσπὸν ἀπήχημα); precum dacă cineva strigă și prin aceasta spunând ceva, cei de față, întâi la auz, aud strigătul și ceea ce s-a spus; iar cei ce se depărtează puțin, pe cât se depărtează pe atât aud mai slab sunetul, iar cei ce se depărtează mai mult, aud cu atât mai slab și primesc o parte mai vagă din sunetul bogat, și auzind un oarecare sunet neclar nu înțeleg ceea ce s-a rostit, tot așa trebuie înțeleasă lumina soarelui adevărat, chiar dacă pilda e de neconipărat.

Și la năsterea. Să nu socotești că soarele este cauzator al nașterii sau al vieții sau al creșterii sau al desăvârșirii vreunora din existențe, precum nici vreoa altă stihie, chiar de e dintre cele foarte necesare, ca de pilda apa; căci e posibil să durăm și fără soare și apă, deși nu permanent, ci destul timp; dar știind Dumnezeu că răceala este cu totul neroditoare, iar căldura măsurată e roditoare, și că

plantele și semințele au nevoie de căldură, ca și toate corpurile ce au viață, fie sensibilă, fie vegetală și sunt curățite mult, încât sunt făcute și albe, ca hainele și altele, ba, căldura și înnoiește semințele înghețate, a făcut ca soarele să aibă această fire; astfel toate cele spuse se fac din lucrarea Creatorului, având această putere nu din voința sau puterea proprie. Aceasta o spune sfântul Dionisie în mod deplin, explicându-se pe sine însuși mai jos, la sfârșitul capitolului cinci și la sfârșitul celui de al șaselea. Înțelege deci aceasta cum se cuvine și nu o strâmbe.

Este măsura. Soarele se zice măsură și număr al orelor, fiindcă face începutul zilei; iar ziua care se repetă în cere face timpul; de aceea s-a numit măsură, ca unul ce măsoară viața noastră; căci măsoară tot timpul nostru.

Căci ea este lumina. Notează că soarele a luminat și cele trei zile dinainte de facerea lui, fiind fără formă; și că lumina creată întâi s-a format în ziua a patra ca soarele, cum spune și Vasile cel Mare în *Hexameron*; deci nu nesocoti că cele mai înainte spuse nu s-au spus despre soare, ci despre prima lumină creată care a primit forma soarelui.

Începătoare. gr. ὥς ἐναρχική. Adică începutul și cauza unirii și asemănării adevărate.

După el se doresc toate. Observăm cum împarte toate existențele și anume în jurul Celui ce este Împăratul tuturor, după care se și doresc toate existențele. Notează că numește întâi pe cele înțelegătoare (νοερά), apoi pe cele raționale (λογικά). Înțelegătoare sunt cele neamestecate cu trupurile, ca toate Puterile mai presus de lume (cosmos); iar raționale (cuvântătoare), sufletele omenești, care sunt în relație cu trupul, cum este omul sensibil; căci când lucrează numai omul interior, după Apostol, adică sufletul, care nu are toată relația cu trupul, omul este înțelegător (νοερός, mintal) - în acel moment nu-l numește numai rațional (λογικῶς), căci aceasta provine din trup și suflet rațional. Dar spune că cele înțelegătoare (νοερά, mințile) și raționale (λογικά) se doresc după Dumnezeu în chip cunoscător, ca având prin fire dorința de-a cunoaște pe Împăratul tuturor și de-a se împărtăși de bunătatea lui, fiindcă sufletul este cunoscător și rațional; bine se spune și că are dorința binelui.

Iar animalele neraționale doresc binele prin însăși puterea simțitoare. Iar cele nesimțitoare, cum sunt plantele și cele neînsuflețite și lipsite de viață, doresc în mod natural binele, nu ca să-l și cunoască, ci ca să rămână ceea ce sunt numai prin dorința naturală fiind ținute de bine în existență.

Le ține împreună. Ἀολλή, adică adunate. Soarele se numește ἥλιον pentru că le adună (ἀολλῇ ποιεῖ) pe cele împrăstiate, adică le strânge și le leagă; dar neagă că e Dumnezeu, pentru că sunt multe care îi sunt contrare și se desprind din el.

După un cuvânt din vechime. După cuvântul din vechime, arată sau că dumnezeiescul Dionisie și dumnezeiescul Timotei au fost Elini, cum arată și în *Faptele Apostolilor*; sau arată gândul nebunesc al Elinilor. Căci numeau soarele vechi și începător (παλαιὸν καὶ ἀρχαῖον), cum s-a spus în comedie.

Trebuie curățiți. Căci s-a spus: *Apropiati-vă de El și vă veți lumina și fețele voastre nu se vor mai rușina* (Ps. 33,5).

Au iubit mult. Celui ce iubește mult, i se va și da mult; iar celui ce iubește mai puțin, i se va da pe măsura iubirii lui; lămurăște ceea ce spune mai sus, că *Dumnezeu este ordinea și măsura noastră*.

Mai presus de lume, gr. ὑπερκόσμιον. S-a spus minți mai presus de lume, întrucât unele minți și trepte sfinte sunt supralumești, iar alte trepte îngerești sunt intralumești, adică rânduie spre slujirea lumii, spre ocuparea de ea; acestea sunt numite de unii și conducătoare ale lumii. Unele din mințile intralumești, oameni și îngeri, sunt și conducători de neamuri și de cetăți și de Biserici și de sfinte, cum spune dumnezeiescul Ioan în *Apocalipsă*, dar și al altor orânduiri lumești, cum spune și Psalmistul: *Străjuia-va îngerul Domnului* (Ps. 33,7); supralumește este cel duhovnicesc; în jurul lumii este cel sufletesc; în lume este cel trupesc; în alt sens, supralumește este și cel ce îndrumă învățătura despre Dumnezeu, iar în jurul lumii, cel ce îndrumă cunoașterea naturală, în lume cel ce practică virtutea faptuitoare.

Le cuprinde pe toate. Toate făcându-le și susținându-le și crescându-le și prefăcându-le.

Dezbină. Necunoașterea separă de Dumnezeu (dezbină) după cum lumina mai mult adună și leagă, cum s-a spus mai sus.

Opiniile. Despre idoli și despre politeismul lor.

Închipuiri, gr. φαντασias. Numește închipuiri înțelegerile pormite de la cele sensibile.

Și ca frumos. Frumos s-a numit Dumnezeu în *Cântarea Cântărilor*, precum se numește și frumusețe; și David: *Împodobit ești cu frumuseți mai mult decât fiii oamenilor* (Ps. 44,3). Se numește frumos și ceea ce participă la frumusețe. Și notează că se distinge frumosul și frumusețea în existențe, în cele ce se împărtășesc și în cele de care se împărtășesc; dar la Dumnezeu nu e așa; El se numește frumos, pentru frumusețea transmisă din El și pentru că cheamă pe toate spre El; e frumos, ca Cel ce este și niciodată nu se micșorează sau crește.

Cu sine de același unic chip. Dumnezeu este frumos, de un unic chip, fiindcă nici nu se desparte în deprinderi și deosebiri de frumusețe făcătoare, nici nu e pentru unii frumos, pentru alții nu; ci este frumosul neschimbat, fără început și absolut fără silință și pururea la fel; și de aceea se zice că are în Sine frumusețea de mai înainte, fiind și izvorul celor create și obârșia și cauza frumuseții; de aceea are și frumusețea în sens de depășire; căci deși sunt multe frumoase, dar sunt frumoase din El; și nimic nu e frumos prin sine; El e frumos în mod necauzat, iar ele în mod cauzat și prin împărtășire; deci Dumnezeu este frumos într-un mod unic, iar cele de după El sunt frumoase din El, și au frumosul ca o calitate.

Din acest frumos. Se spune: *Iată toate sunt frumoase (bune) foarte*; și după *Zaharia*: *Tot ce e frumos, s-a făcut din binele necauzat al lui*; căci pentru frumusețe s-au făcut toate în armonie (ἐφαρμογός); și durează legăturile bine orânduite ale tuturor, numite prieteni și comuniuni ale tuturor celor raționale virtuoașe, cugetătoare la Dumnezeu, ca Biserica celor întâi născuți în cer și pe pământ; iar pentru turmele celor necuvântătoare, mersurile împreună; iar pentru cele neînsuflețite, simțirile între ele; toate deci s-au unit în bine, întoarse prin participare spre cauza lor.

Și e capătul tuturor. Dumnezeu e numit capătul tuturor ca Cel ce le susține pe toate împreună, ca Cel ce le ține în siguranță și ca Cel datorită căruia toate au fost aduse la existență, neavând ele nevoie de altcineva spre a se împlini; de aceea i se zice și obârșia tuturor, în calitate de cauză, dar și de mijloc, ca Cel ce dă puterea de-a subzista în mod prelungit; și desăvârșire întrucât în voia lui au sfârșitul toate existențele; de aceea zice și că spre El se întorc, ca Cel ce e capătul (τελικόν) lor, fiind atât începutul, cât și ținta, cum zice dumnezeiescul Ioan în *Apocalipsă* (Apoc. 1,8); dar e și pilduitorul, ca Cel ce are în Sine de mai înainte știute și rânduite toate cele ce vor fi, înainte de-a le face, cum zice Apostolul: *pe cele ce le-a rânduit de mai înainte* (Rom. 8,30) și cele următoare; marele Dionisie le-a înțeles acestea ca modele, prin faptul că a rânduit de mai înainte în Sine cele ce vor fi, înainte de a le aduce la existență, adică înainte de-a le deosebi și distinge prin preștiința unitară a lui care le cuprinde pe toate. Acestea le vei afla și în capitolul V, următor. Dar notează că frumosul e același cu binele.

Că și ceea ce nu este. Cum poate ceea ce nu este să se împărtășească de bine? Căci dacă nu este, nu poate avea nici dorință și nici participa la ceva din cele ce sunt; cugetă deci că și *ceea ce nu este*, este înțeles în chip diferit de acest dumnezeiesc bărbat; uneori numește așa însăși dumnezeirea, ca nefiind nimic din cele ce sunt; alteori, materia; dar alteori și răul. Deci îi zice așa în diferite înțelesuri. Astfel se poate spune că materia participă la bine, întrucât a fost prevăzută în forme și a fost eliberată de lipsa de formă de mai înainte; sau că răul se împărtășește de bine, întrucât printr-o bună hotărâre și ceea ce vrea să fie, prin părere, rău, și ceea ce vrea să fie pururea rău, dorind să fie, dorește binele; dar înainte cu două foi spune de Dumnezeu că e mai presus de cele ce sunt; deci ar putea spune cineva bine, că Dumnezeu este mai presus de cele ce sunt și cel ce nu este participă la bine ca la Cel ce e mai presus de cele ce sunt și nu e nimic din cele ce sunt; înțelege deci cum că vorbindu-se de Cel ce nu este frumos și bun, se vorbește de Dumnezeu; căci lui Dumnezeu i se spune și Cel ce este și cel ce nu este, ca Cel ce nu e nimic din cele ce sunt, ci e în chip necunoscut deasupra tuturor; dar nu e cineva care să cunoască în ce fel Dumnezeu nu este.

Existențele ființiale. Bine a spus *ființiale*; căci existențe în sine sunt cele mai înalte dintre ființe. Iar acum fiindcă vorbește despre cele create, în mod convenit a adăugat la termenul existenței (ὕπαρξεις), *ființiale* (οὐσιώδεις). Iar unii li se spune pentru că nu se adună ca o grămadă, ci pentru că izvorul și obârșia lor a fost Dumnezeu și de El au fost făcute toate cele care lu-

minează, constituind o unitate și subzistând în ipostas toate existențele, încât se arată și ipostase distincte. Dar sunt și identice puterile celor inteligibile ce se înalță spre Dumnezeu și se unesc, fiind și asemănătoare, fiindcă sunt din El și apropiate de El. Dar sunt și altele, întrucât se produce coborârea și deosebirea și împărțirea procesiunilor dumnezeiești inferioare și ultime ale voinței dumnezeiești, înmulțindu-se în cele văzute. Ba se fac și neasemănătoare, fiindcă cel făcut este altul în toate decât Cel ce le-a creat și nu la fel. Dar îmbinările elementelor aduc o comuniune a celor contrare; căci toate corpurile sunt din patru elemente. Iar cele din aceleași elemente ale lumii sunt coerente, aducând o legătură prin coborâre între ceea ce e văzut și ceea ce e inteligibil, înmulțindu-se dintr-o substanță a materiei corpurilor celor tari și realizând între ele un șir; din acestea înțelege și cele următoare. Cele unite sunt neamestecate, ca în cazul neamului omenesc, în ceea ce are comun și în identitatea fiecărui om; căci prin rațiunea comună a ființei, toți suntem uniți, dar în identitatea fiecăruia suntem neamestecați.

Toate stările. Stări și mișcări spune că sunt trei, pe care le și înșiră, ale minților, ale sufletelor și ale trupurilor; deci trebuie să le înțelegem în mod convenit. Mințile stau și se mișcă, cum zice Isaia și Iezechiel despre Serafimi și Heruvimi, fiindcă ei urcă și coboară, cum zice Moise; ei se întorc fără sfârșit spre Dumnezeu și sunt fixați în tensiunea spre El, deși sunt trimiși și coboară la cele inferioare, pentru grija de cei ce se vor folosi; aceasta este a sta sigur în apropierea de Dumnezeu și a se mișca în slujirile celor ce beneficiază. Se mișcă în a cugeta la cele inferioare și stau în a fi cugetați de către cei mai de jos, ca inteligibili, rămânând în identitatea proprie; căci sunt paznici și locașuri ai lor înșși; și locuiesc în ei înșși și se întorc în ei înșși și sunt neîmprăștiți în cele străine de evlavie față de Dumnezeu; și toate cele inferioare se întorc spre cele superioare. Iar mișcările minților și sufletelor sunt în formă de roți și în cerc, cum zice și Iezechiel, fiindcă ies din ele însele și se întorc în ele însele, neieșite din ele însele. Acestea se petrec cu cele netrupești; iar starea și mișcarea corpurilor se va înțelege, prin rămânerea materiei în suportul propriu și prin mișcarea spre modurile ce se produc din ea și prin schimbările corpurilor însuflețite și neînsuflețite.

În mod circular. Notează cum se mișcă cele cerești: circular și pe linie dreaptă și în spirală; și cum se înțelege mișcarea în spirală a sufletului.

Mințile dumnezeiești se mișcă

sau cir- cular,	sau în linie dreaptă	sau în spirală
--------------------	-------------------------	-------------------

Iar mișcarea sufletului. Fiindcă, precum am scris înainte, cele ce cugetă sunt înțelegătoare (νοεῖν), iar cele cugetate sunt inteligibile (νοητά), cele inteligibile sunt hrană a celor înțelegătoare; deci pe drept cuvânt vorbește de puterile înțelegătoare ale sufletului, ca singurul care

înțelege cele superioare; dar sufletul nu e înțeles de nimeni; deci el e ultimul din cele inteligibile. Iar puterile ale sufletului sunt cele capabile de simțiri.

În spirală. Vezi de aici toată deosebirea sufletului față de cele inteligibile; acestea înțeleg în chip înțelegător și unitar, adică prin intuire concentrată, iluminările dumnezeiești superioare, ce se descoperă pe măsura lor. Iar sufletul e rațional și în desfășurare, adică împărțit după cele împărțite și învățat prin participare. Mintea lui coborând la raționamente, se împarte oarecum și are nevoie de rațiunea desfășurată prin multe modele ca să urce spre sesizarea a ceea ce este inteligibil. Deci sufletul lucrează în mod amestecat și prin mutare, când și înțelege. Aceasta e propriu sufletului și când e condus din afară spre cele mai înalte; căci urcă de la cele străine.

Sufletele raționale se mișcă

fie cir- cular,	fie în spi- rală,	fie în linie dreaptă.
--------------------	----------------------	--------------------------

Deci (cauza) acestor (trei) - și a celor sensibile. Observă că spune că și mișcările celor sensibile sunt trei: circulară, în spirală și în linie dreaptă; suntem învățați de mai înainte să le înțelegem acestea, din cele spuse despre suflet; căci ea (mișcarea) e circulară, când cele sensibile lucrează prin puterile și însușirile proprii, ca focul ce încălzește și ca apa ce răcorește și la fel cele următoare; în spirală, când lucrează mutându-se, de pildă peștii din apă, păsările și toiagul lui Moise asupra șarpelui și cele asemenea; și în linie dreaptă, când iarăși vine la ale sale, de pildă când după desfacerea fapturilor revin iarăși la elementele descompuse.

Și mișcarea. Cineva ar putea fi îndemnat să înțeleagă mișcarea aici ca schimbarea și coruperea celor sensibile; căci dacă starea acestora înseamnă facerea, e vădit că mișcarea indică contrariul; deci notează că și schimbările și descompunerile sunt de la același și prin același și tind spre același.

De aceea toată starea. Adică de aceea tot binele și frumosul.

E totul unul și mulțime. Cum se va înțelege că totul e unul și mulțime? Presupune toată lumea ca pe un mare arbore, viețuind în toate părțile lui însuflețite, oarecum ca niște rădăcini și tulpini și în părțile părților ca niște ramuri, crenguțe și frunze; considerați pe fiecare din acestea ca perfectă prin sine, păstrând în întregul său unitatea și ordinea după care trăiește arborele în sine însuși și cu părțile sale, cum viețuiesc cele înțelegătoare în mod înțelegător și rațional, iar cele neraționale în mod sensibil și cele neînsuflețite și fără suflare în mod fizic și prin obișnuință; și fiecare este viețuind în sine însuși, cum am spus că trăiește fiecare și cu întregul în mișcare, adică părțile cu cele generale; astfel vei cunoaște întregul ca o unitate simfonică și conviețuitoare, dar și mulțimea, întrucât fiecare din părți trăiește potrivit cu el și în mod propriu. Și iarăși dacă dintr-un unic și singur Dumnezeu sunt toate, în mod convenit se va spune că toate sunt una, pentru legătură și armonie, dar și mulțime pentru multele forme arătate în fiecare.

Definițiile, gr. οἱ ὅροι. Definițiile sunt rațiuni expli-

cative ale ființei fiecăruia dintre lucruri și ale genului și deosebiri și indicări a ceea ce este ceva.

Începutul ca model. Este cauză și model sau început a ceea ce e făcut; aceasta este rațiunea prin sine desăvârșitoare a Dumnezeului etern existând prin fire ca model veșnic, spre care se fac cele ce se fac; căci rațiunea și modelele sunt necorporale; dar ele sunt și cauza sau obârșia, fiindcă sunt aceea pentru care se desăvârșește ceea ce se face; sau cauze finale, cauza fiind nedespărțită de rezultat, căci din existența ei se ivește ceea ce se face, ca substanța tuturor; dar Dumnezeu a adus-o și pe aceasta la existență; iar Făcătorul este despărțit de rezultat, fiind Dumnezeu și Cel prin care e făcut ceea ce e făcut.

Și toate cele ce nu sunt. Înțelege astfel cum cele ce nu sunt, sunt în bine, fiindcă în El lipsurile sunt mai presus de ființă; căci nu putem socoti ființa lipsa, pentru că este fără început, nestrictăcioasă, nemuritoare și cele asemenea; căci Dumnezeu nu este acestea, fiindcă este și înainte de acestea; pentru că din El s-au cunoscut ce sunt acestea; și de fapt nu cunoaștem nici ce nu este Dumnezeu, sau cum e negrăit și necuprins; căci nu sunt acestea începutul, ci ele sunt din El; deci El e și cauza nimicului celor ce sunt după El, fiind și cauza existenței și neexistenței; căci la El nimicul este lipsă; fiindcă are existența, pentru că nu este nimic din cele ce sunt și fiind Cel ce nu este, pentru că este deasupra lui, este, fiind Făcător și nefiind, ca fiind și depășindu-le, mai bine zis și supradepășindu-le și ca fiind supraființial. Citește și în foaia dinainte expunerea mea despre Cel ce nu este.

Și cele mai mici pe cele mai înalte. Am scris și mai sus același lucru în primul capitol, că cele inferioare pururea se întorc spre cele superioare și sunt cuprinse și îngrijite de acelea; iar cele de același fel sunt în comuniune cu cele de aceeași treaptă și simplu toate se iubesc unele pe altele și pe ele; dar și Dumnezeu le iubește pe toate și face toate cele bune.

Însăși iubirea binefăcătoare. Minunat zice că iubirea (erosul) cea bună, preexistând ca iubire, n-a rămas neroditoare, ci a născut în noi iubirea (erosul) cea bună, pentru care dorim frumosul și binele; căci Dumnezeu e făptuitor și născător, după cum s-a spus: *Tatăl Meu până acum lucrează și Eu lucrez* (Ioan 5,17). Observăm de aici mișcarea dumnezeiască; căci dragostea binefăcătoare a mișcat dumnezeirea spre pronie, spre susținerea noastră, ca să fie și făptuitor cel ce se mișcă și să nu rămână neroditor; din aceasta vei înțelege și cuvântul *monada mișcându-se* și celelalte spuse de Grigorie Teologul în primul Cuvânt despre Fiul.

Covârșirea care le face. Adică a produs creația, ca să arate prin ea mișcarea iubitoare.

§11

Dar să nu socotească cineva. Notează că nu trebuie folosite numirile (despre Dumnezeu), dacă nu apar în dumnezeiasca Scriptură, cum se spune și acum despre eros; că nu trebuie dată atenție cuvintelor, ci înțelesului (forței) scopului; căci ele dau explicări despre Dumnezeu.

Prin alte cuvinte cu același înțeles. Nu suntem împiedicați să folosim (alte) cuvinte pentru înțelesuri echivalente. (Notează că *μητρίδα* și *πατρίδα* spun același

lucru).

Trebuie știut. Pentru ce ne folosim de silabe și cuvinte; citește textul. Ceea ce voiește să spună e aceasta: când voim să mișcăm o rațiune rostită, de e despre ceva din cele sensibile, avem nevoie de cuvinte, silabe, litere și scris spre arătarea celor vorbite; iar de se mișcă sufletul de la sine spre cele inteligibile prin lucrări drepte, sunt de prisos simțurile îndreptate spre cele sensibile; căci își închipuie cele înalte; iar când devine îndumnezeit înaintând pe înțelul în înălțări și prin unire necunoscută, ajunge la atingeri cu lumina nevăzută, atunci lucrările inteligibile sunt de prisos, ca și simțurile, întrucât sufletul înțelege cele mai înalte decât acestea, unit în sfârșit cu Dumnezeu; dar când își închipuie totodată și cele de jos și se grăbește să se miște și în jurul celor sensibile, atunci trebuie să caute rațiunile mai lămurite și cele mai clare ale celor văzute.

La fel - și puterile înțelegătoare. Notează că altceva e mintea și altceva sufletul. Lucrări și puteri înțelegătoare numește înțelegerile care sunt mai jos și împrăștierea minții. Când deci sufletul voiește să se înalte spre Dumnezeu și să se unească după puțină cu El, trebuie să-și întoarcă însăși mintea de la cele parțiale și să se salte spre cele mai generale; căci înțelegerile sunt parțiale precum am spus înainte; deci când sufletul devenit întreg minte și, întorcându-se spre cele dinlăuntru, a ajuns întreg unitate și simplitate, va putea să se întâlnească cu razele dumnezeiești, prin neștiința de laudă sau necunoștința învățată; atunci cunoscând că nu cunoaște cele necuprinse ale lui Dumnezeu, va gusta, bucurându-se, strălucirile dumnezeiești, nu prin ochii sensibili; căci nu le sesizează prin așteptare, ci prin stările lipsite de ochi ale minții.

Prin simțuri - mai vădite. Explică câștigurile mai vădite ale simțurilor; și spune că acestea sunt cuvintele mai clare și cele văzute mai înțelese.

Se vor putea înfățișa bine. Adică cele simțuale.

§12

Dar unora - li s-a părut. Dar și iubirea (*ἀγάπη*) indică erosul; și e un nume mai dumnezeiesc decât erosul.

Să audă. Notează că și atunci erau unii stăpâniți de nume; acestora le închide gura cu dumnezeiasca Scriptură.

Dumnezeiescul Ignatie. Și din aceasta socotesc unii să critice această propoziție, ca nefiind a dumnezeiescului Dionisie, pentru că spun că Ignatie a fost mai târziu ca acesta; și cum poate cineva să pomenească pe cel de mai târziu? Dar e o invenție și această părere a lor; căci Pavel, care a luminat pe Dionisie, a fost mai târziu la Roma, în timpul sfântului Petru, după care Ignatie ajunge episcop al Antiohiei, după mutarea lui Petru la Roma; iar sfântul Pavel a trăit mult timp, putând lumina pe Dionisie; iar Dionisie a trăit după el; iar evanghelistul Ioan a fost exilat sub Domițian la Patmos, unde îi scrie Dionisie; iar Ignatie mărturisește înainte de Domițian, deci înainte de Dionisie.

Erosul meu. E de cercetat cum după Ignatie, care spune și scrie după Timotei, în vremea lui Onisim, Romanilor, *erosul meu s-a răstignit*, Dionisie scriind lui Timotei amintește de acesta, (cum scrisese deja Ignatie);

și să nu mai caute vreunul din filosofii din afară să aducă spusa sfântului Dionisie despre erosul dumnezeiesc ca o dovadă în plus că ea s-a introdus în scrisul lui Ignatie din neștiință mai târziu - fapt pe care l-am cunoscut că s-a întâmplat adeseori multora - și că scrierea acestuia a existat fără acest cuvânt; căci această zicere (apoftegma) îi era familiară, ca și faptul că despre el se spunea și scria că este *purător de Dumnezeu* (*θεοφόρος*); căci nu există dovadă când se spune: *Scrie unora*, adică Romanilor; dar (se poate spune) simplu: *Scrie dumnezeiescul Ignatie*.

În introducerile anterioare. Trebuie știut că numește introduceri anterioare, cele ale lui Solomon la Scripturi, de unde sunt luate și cele spuse.

Dar iubirea (*ἀγάπη*) indică erosul, al cărui nume e mai dumnezeiesc.

Mai mult pentru cele dumnezeiești. Pentru ce teologii atribuie celor dumnezeiești mai mult erosul adevărat.

Mulțimea. Notează că mulțimile folosesc și cuvintele potrivit cu ceea ce înțeleg ele; spune ce face erosul și despre două erosuri, dumnezeiesc și împărțit, adică trupesc.

Mai greu. Adică reproșabil.

S-a întors. O spune David despre Ionatan în prima (sic) carte a Regilor.

Sfinții - folosesc. Același înțeles îl are erosul și agape; și care este lucrarea erosului.

Amestecare. Adică amestecând cele ce iubesc cu celelalte.

Pentru frumos. Ceea ce a spus mai sus, că erosul dumnezeiesc preexistând în Cel bun, a născut în noi erosul, prin care dorim binele.

§13

Extatic. Despre extazul erotic a spus și David: *Eu am spus întru umirea mea* (extazul meu) (Ps. 115,2).

A ieșit din sine. Notează cum se înțelege: *A ieșit din sine în Dumnezeu*.

Putem îndrăzni. Și că Dumnezeu iubește pe toți.

De aceea - și râvnitor. Dumnezeu se numește și râvnitor, ca iubitor al mântuirii tuturor.

§14

Dar ce voiesc în general. Îl numește pe Dumnezeu izvor și născător al iubirii și al erosului; căci El avându-le pe acestea, le-a arătat în afară - înțelegem făpturile; și pentru aceasta s-a zis: *Dumnezeu este iubire* (I Ioan 4,16); dar și în *Cântarea Cântărilor* i s-a spus la fel *iubire*; și iarăși *dulceața și dorința*, care este *eros*; iar cel iubit și îndrăgit cu adevărat, este El. Iar prin faptul că revarsă din El erosul iubitor, se zice că El îl mișcă, fiind născătorul acestuia; iar prin faptul că El este cel îndrăgit și iubit cu adevărat, mișcă pe cele ce îl văd (caută) în cei ce a pus puterea de a-l dori.

Îndrăgit - și iubit. Înțelege pe Dumnezeu ca pe Cel ce aduce la unire și mișcă spre unirea iubitoare în Duh sau ca pe Mijlocitorul acesteia și ca pe Cel ce pune în armonie cu El spre a fi îndrăgit și iubit de către făpturile lui; iar mișcător îi zice, ca mișcând pe toate după cuvântul lui, spre a se întoarce spre El. Iar cuvântul aducere

(*προαγωγα*), deși la cei din afară nu înseamnă un lucru curat, aici îl arată ca pe cel ce produce mijlocirea unirii în Dumnezeu.

Și - e mișcat. Notează mișcarea dumnezeiască, prin care se mișcă. Dumnezeu este și aducător și mișcător.

Ridicăta peste toată. Unirea iubitoare cu Dumnezeu e ridicată peste toată unirea și deasupra ei; îi zice ridicată (*ἐξηρημμένην*) ca mai presus de toată iubirea; căci erosul dumnezeiesc este fără început și fără sfârșit, ca pornind din bine și întorcându-se spre bine, în formă circulară; fiindcă și linia cercului nu se cunoaște de unde a început și unde sfârșește; căci din El este dorința binelui și tinde iarăși spre El; căci în El însuși este și rămâne puterea de-a iubi a bunătății și a celor ce tind spre bine.

Mișcarea îndrăgită (a erosului). Mișcarea îndrăgită preexistă binelui; ea fiind simplă și pururea mișcătoare în bine și pornind din bine, se întoarce iarăși spre el, fiind fără sfârșit și fără început, ceea ce face arătată dorința noastră spre dumnezeire. Dar notează că cel ce pomește etern este binele, care pornind spre cele inteligibile și sensibile, se întoarce iarăși spre El însuși și nici nu se oprește, nici nu sfârșește.

§15

Din imnele sfântului Ierotei

Erosul. Să afle cum cugetă marele Ierotei foarte bine despre erosul de laudă; întâi îi spune dumnezeiesc, pentru că și prima cauză a erosului creșc este Dumnezeu în chip ridicat peste toate și necauzat; căci dacă iubirea este, precum s-a spus, erosul însuși, dar s-a scris că Dumnezeu este iubire, e vădit erosul unificator al tuturor sau iubirea este Dumnezeu; deci de acolo pomește mutându-se la ingeri; de aceea îl numește pe el și ingeresc, motiv pentru care ar putea vedea cineva erosul dumnezeiesc și ca putere a unității lor; căci nimic nu e în dezacord sau în opoziție la ingeri. Apoi după inger, vorbește și de erosul înțelegător, adică cel din oamenii înțelepți în cele dumnezeiești, care sunt ai Bisericii; către aceștia vorbește Pavel: ca să spuneți același lucru (cf. Filip. 2,2) și cele următoare; și Domnul: *Ca să fie una, cum și noi una suntem* (Ioan 17,11). Acestea, despre cele din adevărul creștinilor; în sfârșit și despre toți oamenii, în care este legea prieteniei; iar sufletelor raționale le-a spus și înțelegătoare, pentru mintea lor dumnezeiască; iar eros psihic a numit pe cel al celor neraționale sau iubirea simțuală, adică lipsită de minte; căci din această putere a dragostei (a erosului) zboară și păsările în grup și ciorile și rândunelele și corbii și câte ca acestea; și umblă pe picioare oile, câprioarele, vitele și cele înrudite; și înnoată chiții și pești și cele de același fel; și cele ce nu umblă în turme se mișcă spre întâlnirea cu cele de aceeași fire. Iar eros natural numește deprinderea obișnuită a celor neînsuflețite și fără simțuri, sau însușirea celor ce sunt stăpânite de erosul față de Creator pentru faptul de-a subzista prin El; și ele sunt întoarse spre Dumnezeu prin mișcarea vitală sau naturală.

§16

Deoarece - dintr-una. Am spus mai sus că cele ce

înțeleg (τὰ νοούμενα) sunt înțelegătoare (νοερά) și cele înțelese (τὰ νοούμενα) inteligibile (νοητά); și cele înțelegătoare (νοερά) au deasupra lor, fără îndoială, pe cele inteligibile, de aceea cele înțelese (τὰ νοούμενα) sunt hrana celor înțelegătoare; deci cele înțelegătoare sunt îndrăgite de cele inteligibile, fiind întoarse spre ele și oarecum în urcare; dar îndrăgesc și cele inteligibile (τὰ νοητά) pe cele înțelegătoare cu grijă (în mod providențial) de-a le transmite un folos egal. Și s-a mărturisit deci că iubirile (erosurile) acestora se află deasupra iubirilor celor sensibile. Dar socotesc că acestea s-au numit inteligibile și înțelegătoare (νοητά și νοερά) din participarea la Cel ce este bun, fiind făcute astfel. Iar iubirile (erosurile) de sine inteligibile, se numesc dumnezeiești în loc de cele ale lui Dumnezeu, după cum este bun, celui ce este bun; și altceva este ceea ce e simplu bun și Binele însuși; altfel este *inteligibil* (νοητόν) cel inteligibil cuiva, ca înțeles de acela, și altfel cel simplu inteligibil; nu e ca timpul și spațiul; căci și acestea sunt inteligibile, fiindcă nu sunt sensibile; dar nuntea celor inteligibile este *lucrare vie și viață*; căci cele de după aceasta se află prin cercetare și din ordinea celor ce se impun cercetării sau din descoperire.

Cauza - nesupusă relației. Nesupus relației (ἄσχετον) numește absolutul, sau cel fără nici o relație cu toate, având-o aceasta ca proprietate naturală.

Erosul întreg din toate. Spunând erosul întreg, arată și pe cele parțiale, arătând că Dumnezeu este cel întreg și cel parțial, ca pricinuitor și dăruitor al revărsării iubirii după puterea fiecăruia, cum poate fi Dumnezeu întregul și partea fiind neîștit din Sine, va fi clar din rațiunea seminției (σπερματικοῦ λόγου); căci când sămânța se aruncă neîmpărțită în pânțele, constituie embrionul ca unul. Iar de se împarte sămânța în diferite celule ale pântecelui, fiecare parte constituie un embrion întreg; iar o parte a sămânței este nasul, alta ochii și cele următoare, toate depline. Ca ceva la fel trebuie privită fiecare mîntie deplină prin asemănare; căci întreaga lucrare cuprinde și părțile; și fiecare din părți e deplină; și una e dreptate prin sine, alta bărbăție prin sine și cele următoare; astfel nici nu se confundă între ele, ci fiecare se distinge, și nici nu au neîmpărțirea unită cu neorânduiala în faptul de-a participa fiecare din ele la totul, cum poate; căci fiecare se împărțăște de chipul întreg după capacitatea ei; așa și Dumnezeu e întregul eros și părțile lui.

§18

Căci îl dorește pe acesta. Fiindcă a spus că și cel ce nu este dorește oarecum binele și vrea să fie în el; ceea ce îl vei afla pe el spunând și mai sus, înainte cu câteva pagini, deși o desprinde de dogmele Elinilor, căci se luptă mai ales cu Elinii și cu Manicheii, susținătorii de frunte ai acestei rele dogme, trebuie să expună mai pe larg: ce se numește ceea ce *nu este*, și pentru ce ceea ce este, este în mod evlavios și necesar, un început al celor ce sunt; căci aceasta este sănătos a o crede; fiindcă acest început este Dumnezeu; fiindcă dacă ar fi începuturi diferite, fără îndoială s-ar arăta o mulțime nescărbă. Dacă deci începutul cel unul e Dumnezeu, el va fi prin aceasta și

Cel cu adevărat existent și însuși binele; dar rațiunea va afla în mod necesar și cele contrare celor spuse; căci unde este început, este în mod necesar și ceva care e ultimul; și de există Cel ce este, este și cel ce nu este; și dacă este bine, este și rău. Dar fiindcă cele ce sunt, sunt ființe și forme, cel ce nu este, este fără formă și fără ființă, fiind cugetat numai cu rațiunea. Acest non-existent și fără formă, cei vechi l-au numit materie, căreia i-au zis și ultima diformitate. Dar materia se zice non-existență, nu pentru că nu este nimic, ci pentru că nu este prin sine; căci Cel cu adevărat existent este Dumnezeu și El este binele; dar a fost adusă la existență de Dumnezeu din cele ce nu sunt și materia; dar nu cum au socotit unii fără formă și fără chip; de aceea nici nu e materia început al celor sensibile, ci mai degrabă întregitoare a acestora și ca ultim fundament al celor ce sunt. De aceea nu e nici chip al lui Dumnezeu, ca cele raționale, nici ceva asemănător (εἰδωλον, *simulacru*, n. trad.) al Celui ce este cu adevărat, și simulacru (idolul) sensibil al lumii cu adevărat inteligibile, care este sensibil, nu este fără materie, e mai înalt ca materia, participând întrucâtva la chip; deci niciodată nu se va arăta materia fără chip și însușiri, care sunt deprinderi; căci când a fost făcut focul fără căldură sau apa fără răcoareală sau fluiditate sau culoare? Sau pământul și aerul la fel? De aceea ai și spus prin rațiune că materia este fără chip și fără însușiri și fără formă; căci din ceea ce s-au făcut cele văzute și nevăzute, adică din cele ce nu sunt, au fost aduse la existență de Dumnezeu, cum învață dumnezeiescul Moise nefiind mai înainte ca bază o materie fără formă, apoi ordonată ca lume (ca cosmos). Căci materia este în Dumnezeu, ca una ce a fost adusă la existență de El; el fiind mai presus de ființă, ca Cel ce le susține ca Bine, toate se înțeleg în El; acestea vei vedea aflându-le sporadic în cele ce vor fi spuse.

Cum neamul demonilor. În sfârșit descoperă alte probleme, spunând că dacă toate sunt din bine, de unde sunt relele și cum s-au făcut îngerii demoni? Toate sunt contra Manicheilor.

Nu este în chipul binelui. Bine și exact a văzut în îngerii chipul binelui (τὸ ἀγαθοειδές); căci Dumnezeu fiind în mod ființial însuși binele, cele de după El, ca îmbunătățite din participare și din afară prin dorința după El, pe drept cuvânt se zic asemenea binelui (ἀγαθοειδῆ), nu prin ele însele bune.

Și cum - Cel bun. Vezi cum aduce spre cercetare problemele, respingând pozițiile contrare ale adversarilor, ca Manicheii; căci acesta este scopul cel drept al acestui dumnezeiesc bărbat; căci se întreabă din ce început s-a produs răul; de e din altă cauză; și cele asemenea ale celor nedrepti. Apoi cum Binele a voit să-l producă pe acesta; și cum e răul și pentru providență; din acestea arată că deși răul are existență, o are aceasta din bine; și că numai Providența cărmuiește totul și de aceea din ea este un început bun al celor ce există. Acestea le-a lămurit acest dumnezeiesc bărbat în aceste întrebări; căci mergând mai departe, analizează clar problemele, arătând că răul nu este nici ipostatic (în suport propriu) nici în fire; ci producându-se prin lipsă, nu poate fi socotit nici ca existând, nici ca neexistând; și aceasta se dă de înțeles în spusa din Psalmul 36: *Am văzut pe necredincios*

înălțându-se mai sus de cedrii Libanului și am trecut iarăși și iată nu era și l-am căutat pe el adică locul lui și nu s-a aflat (Ps. 36, 35-36); aceasta arată că deși răul se înalță foarte, dar nu este, nici nu rămâne locul sau urma lui; căci îndată ce apare se destramă, neavând consistență; deci să nu-l înțelegi că spune ceva contrar.

§19

Răul nu este din bine. Notează cât de minunat împletește soluția din diferite argumente.

Scopul celor ce sunt. De fapt cel ce se înfurie (ὀργιζόμενος) și se mînie (cuvântul e dat ca pildă), făcând ceva rău celui pe care se mînie voind să-l aducă pe acela la contrariu, adică la bine, se folosește de o astfel de mișcare.

Și dacă toate cele ce există. Am spus mai sus, dacă Dumnezeu se zice că e în mod mai presus de ființă ca fără început și cauza tuturor, opusul lui ca ultima din existențe și fără ființă, față de Dumnezeu cel mai presus de ființă, adică materia, se zice și non-existență, dar se zice și în Dumnezeu, fiind făcută pentru bunătatea lui; dar pentru că e amestecată cu cele sensibile, nu e cu totul nici rău, nici bine, cum arată prin nestatornicia (τὸ ἄστατον) ei; căci are răul în nestatornicie, dar are și o parte a binelui, fiindcă a fost făcută de Dumnezeu și e în Dumnezeu; răul de sine (nu zic răutatea, care vine și dispăre ca chip și calitate în cel rațional, ci simplu răul însuși), nu este nici în cele ce sunt, care doresc în oarecare măsură binele, nici în cele ce nu sunt, decât în cele materiale ca cugetate în Cel mai presus de ființă; dar și în ceea ce nu este, care este propriu materie, răul e mai departe de bine, și prin aceasta pe drept cuvânt e mai fără ființă (ὄνομασιώτερον) ca materia, răul însuși nefiind cu totul nimic. Deci răul de sine nu e simplu nicăieri, nicidecum; dar în materie se vede în lipsa bunătății, când e cugetată ca nesimțitoare și fără formă; de aceea vei înțelege și spusa prorocului Avdie: *Și voi fi ca nefiind*. (Avd. I, 16). E vorba de păcătoși.

De unde e deci răul. De aceea propunând ceva opus, expune mai pe larg respingerea, printr-o combatere întemeiată; căci dacă nu admitem că este ceva contrar frumosului, adică răul, virtutea nu se va arăta ca bine, ci toate vor fi amestecate indistinct: nici laudat ceva prin virtute, nici un contrar reproșabil, precum nu va fi nici lege, nici păcat; dar opunându-se spune: dacă nu admitem un rău contrar binelui, va fi binele contrar lui în cei ce păcătuiesc prin lipsa binelui? Dar și înainte de lucrarea virtuții omului virtuos vedem în sufletul lui distingându-se relele de virtuți; când partea rațională a sufletului lucrează cele proprii, nu e împiedicată întru nimic de cele bune; dar când stăpânește partea nerățională a sufletului, care e amestecată cu materia, atunci partea rațională e împiedicată să lucreze în mod propriu; deci partea irațională se face rea din amestecul cu materia; dar cea rațională nu se înraiește prin amestecul cu materia, ci prin aplecarea spre materie, adică prin faptul că cedează părții iraționale și nu o stăpânește pe aceasta; ea ajunge astfel ca un ochiu care apărând întunericul, nu mai vede; deci aceasta nu arată că răul nu subzistă prin sine; răul cuiva nu arată existența răului de sine, ci că răutatea este un chip

și un accident al răului; căci prin adausuri ajunge la a fi, ca să se constituie ca o răutate sau alta: de pildă nedreptatea este o răutate a sufletului; și iarăși felurile nedreptății sunt după felul poftii; căci una se îndreaptă spre bani, alta spre cinstiri; după cele adause (*răul nu poate sta singur*, n. trad.) și după părțile sufletului se fac și (părțile) felurile relelor; frica și îndrăzneala sunt legate de mînie, neînfrânarea și prostia de poftă. Felurile răului provin și din lucrări; frica este o lipsă a puterii de-a activa, iar îndrăzneala e un surplus al activității; neînfrânarea e legată cu pătimirea. Deci e clar cum se disting în suflet cele rele de virtuți și înainte de lucrarea lor, pentru partea nerățională și rațională a sufletului. Aceste mișcări ale părții iraționale arată o altă lege luptând în noi, împotriva minții, cum zice Apostolul (cf. Rom. 7,23), dar neținând în robie partea rațională, cum am arătat.

Față de rațiune. În loc de față de partea rațională a sufletului.

Și deși e o corupere a celor existente. În loc de: dacă se vede stricăciunea în cele existente sau dacă vreo existență e supusă coruperii, din aceasta se arată existența răului; aceasta arată că nu-l face el.

Sau oare nu - de multe ori. E și în acestea o contradicție: că în cele existente este și răul existent; chiar dacă răul e corupere a celor ce sunt, această corupere altădată duce la naștere, precum oul ce se strică, se prefăce în pasăre; și podoaba stricându-se și sămânța desfăcându-se și ascunzându-se, se prefăce în chipul embrionului; și trupurile noastre în viermi și alte animale și alte mii de acestea; și din cai se nasc viespi și din tauri albine.

Astfel răul contribuie. Soluția contradicțiilor afirmate; dacă coruperea e un rău, iar coruperea corupe și răul, cum va fi răul prin el însuși cel ce corupe? Căci răul e în materie, care e cea mai coruptibilă; dar materia este și aceasta se corupe pe sine însăși; de aceea materia se zice și fără ființă, în opoziție cu ființa mai presus de ființă a lui Dumnezeu, ca cea care e coruptibilă și nu e pururea și e fără formă, în opoziție cu chipul lui Dumnezeu, cum a numit Moise pe Logosul Creator; și materia se numește neexistență, în opoziție cu existența ființei lui Dumnezeu.

§20

Ca rău. Ca rău (τὸ κακόν) în loc de *întrucât e rău* (τοῦ καθ' ὃ κακόν).

Mai bine zis. Notează că și în dumnezeiasca Scriptură se afirmă ceea ce se știe ca sigur prin rațiune; căci și în ea se predă opinia expusă mai înainte în mod rațional.

Și neamestecate și în întregime bune. Cele neamestecate și întregi bune vin de la Cel Bun celor inteligibile mai presus de lume, întrucât sunt și fără trupuri; iar cele bune amestecate se vad în trupurile raționale, adică în noi, întrucât partea nerățională a sufletului se împărțăște, cum s-a spus, de materie prin trup, care e părtaș de un chip, iar partea rațională, se apleacă spre partea nerățională, cedând uneori ei și de aceea consimțind cu materia. Căci răul prin sine trebuie văzut ca măsură de sine, nu ca rău altcuiva; iar cel din urmă este chip și accident al răutății; deci ar trebui ca răul să fie, cum am spus, ca ceva, cum e Dumnezeu marginea de sine și măsura de sine a

tuturor și făcătorul de sine al chipurilor și ca binele de sine prin ființă; dar nu spun de el că e alțuia bine; fiindcă prin aceasta ar fi accident; deci cum ar fi răul ființial și făcut rău altora, amestecat cu toate existențele, care au existență în Dumnezeu; căci cel ce e Binele prin ființă nu e părtaș deloc de nimic, ci toate se împărtășesc de Bine după capacitatea proprie; deci răul nu stă în existență, ci în pătrundere, arătându-se în lipsa binelui.

Ci se întinde până la cele din urmă. Ca ultime trebuie înțelese corpurile materiale și pământești; căci precum Dumnezeu e obârșia tuturor, precum am spus înainte, așa ultimul dintre toate este partea groasă și opacă și pământească a materiei; de aceea se numește și așternut al lui Dumnezeu, fiind ultima și totuși din bunătatea lui, ca una ce-l poartă cea din urmă; căci spune și *Înțelepciunea*: Cortul acesta pământesc împovărează mintea cu multe griji; întrucât partea nerațională a sufletului e amestecată cu trupul material și rațiunea sufletului este luată uneori în stăpânire de ea.

Binele e prezent. Căci cu cât se coboară cele din creație spre o mai mare grosime și materialitate, cu atât participă mai puțin, prin lipsire de bine - ca de un ecou mai slab și mai de pe urmă; iar aceasta cum am spus, presupune că strigă cineva și strigă tare; cei ce sunt mai aproape și mai tari, primesc în auz întreg strigătul și cunosce și ceea ce s-a grăit; iar cei mai depărtați, pe măsura distanței aud mai puțin spusă; iar cei ce sunt foarte depărtați, o primesc foarte vag, ca un ultim ecou.

Și însăși lipsa lui. Pe cel ce nu e cu totul lipsit de frumos, ci numai parțial - și lipsa însăși a binelui îl face să subziste, împărtășindu-se și el în general prin ceva de bine; căci răul este lipsa parțială, nu totală de bine.

Și cele ce se luptă cu el. Vezi cum zice că și cele ce se luptă din puterea binelui au primit existența și se măntuiesc. Deci Dumnezeu e cauza rețelilor? Să nu fie! Dumnezeu, ca obârșie și Creator al tuturor, pentru prisosința covârșitoare a bunătății și pentru iubirea sa îi ridică și pe păcătoși, ca să-și arate iubirea sa de oameni și libertatea fapturii; căci s-a spus: *Iubirea toate le acoperă* (Pild. 10, 12) și *Cel ce face să răsară soarele și peste drepti și peste nedrepti* (Mat. 5, 45).

În tot felul. El își propune să demonstreze că nu este ființă răul simplu de sine; și zice că nimic din cele ce sunt din creație nu e deplin nepărtaș de bine; căci cele cu totul lipsite de bine, ca neaduse la existență de bine, nici nu sunt; care altul e creatorul lor? Dar nici nu poate subzista ceva care nu se împărtășește de deprinderea sau de însușirea binelui și părăsit sub deprinderea sau însușirea ivită ulterior sau ca să rămână în existență astfel; de pildă fierul înfierbântat și părtaș de căldura extremă, stingându-se focul rămâne ceea ce era; și apa în sine se zice că e stihie fără calitate, iar trecând prin pământ capătă din el o însușire, dar mutându-se, încetează această calitate și totuși mai subzistă; așa și cele înzăpezite și răcite încetând răceala, subzistă mai departe. Dar și cele nepărtaș de viață, ca arborii și pietrele și stelele și cele fără minte, cu animalele, totuși subzistă. Și Dumnezeu e deasupra ființei, ca Cel ce este mai presus de ființă; și totuși este și preexistă; dar nu se poate spune așa despre bine; căci dacă nu participă la calitatea binelui, în care trebuie să se susțină, nu poate subzista. *Căci în El trăim și suntem*, cum zice Apostolul (Fapt. 17, 28). Deci ce? Cel

neînfrânat în neînfrânarea lui nu e lipsit de bine? Și totuși subzistă; și zice de neînfrânarea în sine că fiind în mod propriu lipsă a binelui, nu este, dar nici nu dorește cele ce sunt; căci ce este neînfrânarea în sine fără chipul neînfrânării? Totuși deoarece cineva printr-o părere greșită socotește că are un bine și că e unit în prietenie cu cel ce se corupe împreună cu el, chiar dacă prietenia se arată că e coruptă, totuși este un ecou vag al erosului dumnezeiesc și are o închipuire (o nălucire) a binelui; căci nu trebuie ignorat că atunci când partea rațională a sufletului e stăpânită de partea nerațională, e împiedicată de a lucra cele proprii; și e de părere astfel cu partea nerațională că nu e stăpânit de impulsuri, nici nu e de acord cu faptele lor; căci opiniile false nu sunt opinii ale părții raționale, nici înțelegerile false, înțelegeri ale părții raționale; ba nu sunt nici înțelegeri cele false. De aceea și cel mândros izbucnește uneori în mod greșit; totuși nu e nepărtaș de bine, socotind că se folosește de mânia spre îndreptarea celui ce e pedepsit; și cel rău presupune astfel plăcerea ca un scop bun. De aceea și cei ce luptă sunt iertați, pentru că slujesc binelui; căci cel ce nu e în lipsa totală a binelui, ci în mod parțial, subzistă din bine și face în general totul să participe la bine; căci nu lipsa parțială, ci deplina lipsă a binelui este răul; și nu cel lipsit parțial, ci cel lipsit deplin de bine, nici n-a fost, nici nu este, nici nu va fi, nici nu poate fi.

Nici nu pofteste cele ce sunt. Notează că neînfrânatul prin neînfrânarea însăși nici nu este, nici nu pofteste cele ce sunt, ci după chipul unirii și al prieteniei se împărtășește vag de bine.

Spre ceea ce pare bun. Notează că și cel ce se folosește de mânia se zice că se împărtășește de bine, întrucât se mișcă îndreptându-se spre cele ce par rele; astfel și cel ce participă la cea mai rea viață, participă la bine părăndu-i că dorește cea mai bună viață; și cel ce face răul, prin părerea că face binele, participă la bine.

Întrucât și boala. Boala, evident, este o lipsă a sănătății și o exagerare covârșitoare a trupurilor materiale, care nu are nici măsură, nici rânduială, ci prin nereșinerea de la una din materii ce nu țin seama de combinarea rânduită, produce boala; deci boala este în trup în măsura în care lipsește întrucâtva o rânduială; dar trupul se menține; căci lipsa totală de măsură descompune trupul, adică compoziția materiilor și boala dispare, desfăcându-se trupul în care se afla boala; așa prin bine, întrucât se salvează în noi, avem puterea să facem și răul; căci dispărând binele, nu se mai poate afla nici răul în noi.

Căci ceea ce-i lipsit cu totul. Scopul dumnezeiescului Dionisie e clar din multe; combătând părțile unor Elini despre rău, spune că răul nu e ceva ce este; căci răul ființial nu poate exista, dacă lipsind binele cu totul, n-ar fi deloc părtaș la acesta; acesta nu se poate afla nicăieri, nici în materia însăși neformată, deși aceasta pare unora dintre Elini; căci ceea ce s-a produs în întregime de Dumnezeu, fie cât de obscur și de ultim, participă totuși la bine. Aceasta o arată deplin ajungând la capitolul zece al acestei lucrări; căci dacă răul e amestecat cu binele, cum nu există prin lipsa pentru puțin a binelui, sau nu există ca cel ce face totul, nu există ca rău; căci răul nu stă în oarecare lipsă, ci în totala lipsă a binelui; deci ceea ce e o lipsă puțină a binelui, nu este rău total; deci nu poate fi deplin prin el;

căci este oarecare lipsă a binelui, dar pentru firea lui este deplin; deci binele este, dar răul nicidecum, deși participă prin lipsă la bine. Iar ceea ce nu e cu totul nepărtaș la bine, dar e cât mai apropiat de rău, nu e cu totul rău; precum și cel ce e cât mai puțin apropiat de bine, are ceva din bine și poate va lua ființă din el; și lipsa binelui devine ființă prin lupta totală cu binele; căci dacă ar fi o totală și nestăpânită ne-ființă a binelui, e vădit că n-ar fi nici bine în întregime, nici bine amestecat, nici rău prin sine; căci unde nu este binele, nu este ceva, nici ceva prin fire; deci cum ar fi răul neființializat de ceva? Desființează trupurile și lumina, și nu va fi umbră. Așadar nu este răul în mod simplu, ci într-un suport; iar binele are fire și se salvează și fără alt suport și e bine, el însuși prin sine; iar răul nu e fără alt suport care e păstrat de bine; căci se poate spune despre toate că nu sunt, nici nu apar, nici nu se strică fără el; căci cum ar fi fără un suport? Ci e cu totul neexistent și nu e nicăieri, nicidecum.

Face să ființeze. Adică binele face să ființeze răul. Căci dacă răul este lipsă a binelui, iar binele face să ființeze lipsa din el, face să ființeze deci răul, care e privațiune în bine.

Prin participarea la el. Căci prin participarea parțială la bine, ia ființă și lipsa lui.

Când e contrar celor. Acestea sunt, precum am spus înainte, formele răului; căci nu e răul ființial de sine, care nici nu este; căci aceasta este rău a se lipsi de plăcerea urâtă, ca de un bine oarecare; el nu e răul prin sine, ci o formă a răului; căci răul total însuși nici nu este, fiindcă participă la bine, deși ca un ultim ecou; căci privește ce spune mai jos. Dacă toate se împărtășesc de bine și în toate cele ce sunt este binele, răul, evident, sau nu este, sau este în bine; căci nu e nici firea focului a răcori; iar dacă începe să răcorească, nu va mai fi foc; deci și răul, dacă subzistă, participă în mod obscur la bine; căci toate cele ce sunt, sunt și rămân în bine; iar dacă nu au nimic din bine, nici nu subzistă fiindcă chiar a voi să subziste este participare bună cum s-a spus de multe ori mai sus.

§21

Absurd și cu neputință. Notează că și despre Dumnezeu se spune corect că unele lucruri nu le poate face nici El, cum zice Apostolul: *Dacă nu credem, El rămâne credincios, căci nu se poate nega pe Sine însuși* (II Tim. 2, 13).

Nici o dualitate. Nici o dualitate nu e obârșie; monada este însă obârșia a toată dualitatea. Notează că aceasta e contra Manicheilor.

Cu totul contrare. Notează acestea; căci combate tare pe Manichei, care dogmatizau fără minte o dualitate ca obârșie a celor contrare; căci numărarea duce împărțirea mulțimii din *numeri* la sfârșit; dar ei nu pun monada a tot numărul ca început, ci dualitatea; însă dualitatea nu e un început simplu, ci compus. Deci nu e simplu începutul făcut din compoziție. Și cum s-ar mai numi început (obârșie)? Căci înainte de această obârșie compusă, va fi ca obârșie propriu-zisă Unul, de la care ies monadele ce se compun, constituind dualitatea. Deci e vădit de pretutindeni, că dogma a două obârșii (începuturi) e inconsistentă.

Dau nu - două. Nu e cu putință să fie două începuturi (obârșii) contrare.

Nu lipsit de greutate. Nu e nelipsit de reproș.

De aceea cele bune sunt - iubite (prietenie). Deoarece toate se împărtășesc de bine, și prin existența însăși sunt înălțate spre bine, binele și frumosul tuturor nu sunt primul bine de care împărtășindu-se toate, se fac bune, făcându-se asemănătoare prin împărtășirea de bine; dar se aseamănă foarte obscur cu Binele și Frumosul cel Unul, care se arată crescând și în firea celor bune; de aceea și *toate sunt bune foarte*; dar firea celor bune, înaintând ca mulțime, făcându-se și compoziții pe care oamenii obișnuiesc să le numească bune, arată de multe ori în ele și răul compus, numit în multe feluri; iar binele în cele ce sunt nu e nici ființă, nici gen, ci accident care posedă o oarecare asemănare, dobândită pe încetul; căci nu se arată cele bune ca un chip, ci în multe feluri; își câștigă asemănarea prin altele, chiar dacă sunt bune toate în multe feluri, după chipurile lor; și prin aceasta se arată asemănătoare și familiare.

Iar dacă în Dumnezeu binele. Binele în Dumnezeu este existența.

Nici în mod simplu. În loc de: etern.

Pentru un timp. În loc de: prin participare.

§22

Dar - nici în îngeri. Despre îngeri, că nu e nici în ei răul; și pentru ce se numesc îngeri.

Bunătatea dumnezeiască. Numește bunătate dumnezeiască cele despre firea îngerilor care rămân în chipul lui Dumnezeu. Dar am spus mai sus pentru ce zice că îngerii sunt în chipul binelui și nu de sine buni; din pricinile acestea nu e răul nici în îngeri. Arată etimologic de ce s-au numit îngeri.

Este chip al lui Dumnezeu. Notează că îngerii sunt chipuri ale lui Dumnezeu; și notează cum zice aceasta.

Dar - prin pedepsirea. Respingând anticipat din opoziție unele erezii, arată pe îngerii pedepsitori ai lor din porunca lui Dumnezeu, unii socotind aceasta ca un rău; dar îndată respinge aceasta în mod prea înțelept și cuvenit, căci arătând alungarea din Biserica sa a preoților netrebnici și întinați, pentru faptele lor urâte și necurate, declară că nici cei ce pedepsesc pe cei necurați, nu o fac din răutate. Să nu fie! Căci s-a spus: *Nu în zadar poartă sabie; căci e slujitor al lui Dumnezeu, arătând mânia lui împotriva celui ce face răul* (Rom. 13, 4). Caută deci înțelesurile și vei găsi multe care rezolvă cele spuse, dacă de la Dumnezeu sunt și pedepsitorii și stăpânitorii.

Care opresc pe cei întinați de la tainele dumnezeiești. Notează că cei întinați trebuie opriți de la Tainele dumnezeiești prin preoți.

Nici pedeapsa. Nu a pedepsi este rău, ci a se face vrednic de pedeapsă. (Notează că e vorba de preoți și stăpânitorii care pedepsesc).

§23

Dar nici demonii. Nici demonii nu sunt răi prin fire. **Apoi nici aceasta nu e - tuturor.** Notează că, coruperea nu e rea oricui și pururea, de exemplu pentru animale, reptile și plante.

Dar nici nu se strică. Nu se corupe vreuna din cele ce sunt, ca ființă.

Ci prin lipsirea. Notează că numește corupere și mișcarea greșită și neharmonioasă, contrară ordinii firii; o vezi aceasta și la *Lezechiel* despre diavol: *S-a stricat cunoștința ta împreună cu frumusețea ta* (Iez. 28, 17). Dar zice destrămând spusa Elinilor și a Manicheilor, că nici demonii nu sunt prin fire răi; apoi arată cele spuse de ei ca ipoteză și le desființează, zicând: mai întâi nu strică demonii ființele; căci ființele ca ființe nu ajung la non-existență; apoi, chiar de s-ar întâmpla aceasta, nu coruperea tuturor e rea, cum e cazul cu animalele și reptilele și plantele otrăvitoare și altele asemenea; e de cercetat deci dacă demonii nu corup puterea și lucrarea; deci la început trebuie spus pe scurt, ce e puterea și ce e lucrarea. Deci trebuie știut că stricarea puterii pentru lucrare e aceea a deprinderii pentru lucrarea conformă deprinderii; deprinderea este însușirea statomnică; aceasta o arată clar pilda: focul are puterea de încălzire și e o deprindere sau însușire a lui să încălzească; deci are loc lucrarea conformă deprinderii sau însușirii, când e încălzit de el vreun corp; atunci se săvârșește lucrarea deprinderii focului; deci puterea are de la sine lucrarea; și lucrarea puterii e efectul produs de ea; fiindcă puterea se vede prin ceea ce face; deci lucrarea e coruperea puterii, precum și puterea ființei, când se face contrar rânduielii; când lucrarea e contrară rânduielii și simetriei și armoniei, e o folosire slabă, care fiind greșită, nu pot rămâne puterea și lucrarea cum erau; dar și ființa celor spuse, dacă slăbiciunea nu e, cum am spus, totală ci parțială; căci când e totală se distruge și suportul în care e puterea și lucrarea; atunci nici puterea, nici lucrarea dar nici ființa nu vor mai fi văzute, pierind cele a căror corupere s-a produs; dar lucrarea minților inteligibile și înțelegătoare constă în a faptui după fire, adică a tinde spre Dumnezeu; iar puterea minții e a coheri la înțelesuri; de se mișcă în privința aceasta greșit, se lipsește de bine. Deci răul nu e nimic prin fire.

Ci bine cu lipsă. Un bine în care nu se introduce coruperea desăvârșită.

Apoi, cum sunt (răi demonii) făcuți de Dumnezeu? Căre cei ce zic: Dacă dracii au fost făcuți de Dumnezeu, cum sunt răi? Dacă un răspuns la întrebarea de ce dracii sunt răi; el zice că nu sunt buni, nu prin aducerea lor la existență; căci au fost aduși la existență ca buni, de Cel Bun; ci intrucât au slăbit în lucrarea lor naturală.

Și au primit ființa bună. E bună ființa demonilor.

Cum spune Scriptura. Notează cum înțelege că unii îngeri nu au păzit începutul lor; căci început numește aducerea lor la existență; căci au fost făcuți și ei spre tot lucrul bun, ca și noi; din aceasta sunt deci demonii; în singură aceasta se înraiesc; în încetarea deprinderii celor bune și în nelucrarea binelui sunt răi prin alegere, nu prin fire; iar binele este în cele ce sunt prin fire; deci e mare deosebirea.

Deprinderii celor bune dumnezeiești. Notează deprinderea și lucrarea; căci ceea ce a numit înainte putere, acum zice că e deprindere, cum am explicat mai sus, în paragraful cel mare.

Deci dacă - pururea. Ceea ce e pururea la fel, e propriu binelui.

Căci - pururea la fel. A fi pururea la fel, e propriu

binelui.

Iar răi - sunt. Pentru ce se zice demonii răi?

O ieșire din - ale lor. Numește ieșire (ἐκβασις) depărtarea din ceea ce se cuvine; iar nedepărtare (ἀπέλεισιν), lipsirea depărtării sau desăvârșirii.

Închipuirea avântată. Ce este închipuirea (φαντασία), am spus în primul capitol.

Dar acestea. Iată și altă dovadă că răul nu e rău prin fire, ci prin cădere din bine; căci ceea ce este în fire, e pururea la fel și nu e doborât, cum e binele; dar răul e nestatic, pentru că corupe și alterează ceea ce este adaus, cum am spus mai sus; deci răul nu e în fire, cum ne arată acest dumnezeiesc bărbat, că nu e nici în demonii; căci dacă demonii nu sunt pururea răi (în toate, n. trad.) nu sunt prin fire răi; fiindcă ceea ce e în fire, e pururea la fel. A dovedit deci că și demonii intrucât sunt și cugetă și viețuiesc și au dorința binelui, nu sunt răi prin fire, ci prin abatere de la bine, în care au fost făcuți.

Nici ele prin ele însele rele. Mânia nerațională prin sine și pofta fără minte prin sine și închipuirea avântată nu sunt totdeauna și în toate rele, privite în ele însele, ci uneori desființarea lor e păgubitoare viețitorului care le are, cum bine zice în capitolul VII al acestui Cuvânt. Bine a arătat în relațiile acestora și dezaprobările ce se aduc adversarilor deoarece este și o manie cu rațiune, ca cea contra păcatului și a dușmanilor lui Dumnezeu; și pofta nelipsită de minte, ca poftea a ceea ce e mai bun, după spusa: *Cu poftă am pofrit să mănânc Paștele acesta cu voi* (Luc. 22, 15); așa e și închipuirea avântată prin care ne întâlnim cu cele spirituale, făcând aceasta cu mintea.

Nu - o relație. Numește relație (σχέσις) a avea ceva în mod simplu; iar cele spuse înainte, înțeleg mania și cele unite cu ea, sunt în unele animale puterile susținătoare ale identității și prin aceasta zice că ele nu sunt un rău.

Ci prin ceea ce nu este. Se înțelege potrivit firii (κατὰ φύσιν).

Și nu (spunem). Aici spune clar că demonii sunt din îngeri; căci nu leapădă darurile îngerești date lor, adică binele ce-l au din fire nu-l nimicesc, deși ei, nevrând să vadă lumina din ei, au închis puterile de bine văzătoare, cum s-a spus despre Israeliti: *Au închis ochii lor și au auzit greu cu urechile lor, ca nu cumva să se întoarcă și să-i vindece pe ei* (Mat. 13, 15). Notează însă că și demonii sunt în chipul luminii, mai bine zis sunt lumini după ființa, ca și ceilalți îngeri; așa se spune și în Evanghelii: *Am văzut pe Satana ca pe un fulger* (Luc. 10, 18).

Se zic răi. Nu trebuie văzută numai spusa, ci văzut ce e existent în fire. Iar spusa intrucât nu sunt, trebuie înțeleasă așa: N-au fost făcuți spre abatere de la bunurile date lor de Dumnezeu, ca de la deprinderile și lucrările lor, pe care lepădându-le, s-au făcut răi, căci nu prin abatere au primit existența.

Căci - ceea ce nu este. Cum cei ce doresc ceea ce nu este, doresc răul, trebuie înțeles astfel: Dumnezeu este Cel ce este peste cele ce sunt; și adevărul este deci ceea ce este, intrucât adevărul este Dumnezeu; deci cu dreptate ceea ce se opune adevărului e minciună, neexistând; căci e cu desăvârșire în afara lui Dumnezeu, nefiind nici chip al adevărului; căci nu are nici un bine de la Dumnezeu;

dar fiindcă convinge pe unii că e ceva, va fi un simulacru întunecat și obscur al celor ce sunt intrucâtva. De aceea e și un simulacru în lucrare și o minciună în lucrare, adică o minciună cu adevărat și în mod real; de aceea răul e și o non-existență în lucrare și cu adevărat non-existent; drept aceea, în cele ce sunt în mod mincinos și în întreaga acestă minciună a celor ce sunt, desființându-se minciuna, se desființează toată ființa lucrului ei; așa și cel ce iubește minciuna, iubește ceea ce nu este; și în ceea ce este, adică în adevăr n-a statut, cum spune însuși Adevărul (Ioan 8, 44). Deci demonii, cum zice Iisus fiind mincinosi și părinți ai minciunii, nici nu sunt și nu doresc existența, când doresc răul minciunii.

§24

Iar de - se înrădesc. Notează că a fi împreună cu cei răi din grija de-a se îmbunătăți și ei nu e un rău, după spusa: *Am fost cu cei fărădelege, ca să câștig pe cei fărădelege* (cf. I Cor. 9, 21). Am spus și mai sus că nu se produce prin rău o totală lipsire a binelui în cele ce sunt, fiindcă s-ar produce și o totală corupere a coruperii însăși, ci o lipsire parțială a binelui; deci prin aceasta nici sufletul nu are răul total, ci în parte îl are, în parte nu-l are; și binele e ființial (ține de ființă), iar răul e din afară. Dar și așa va zice cineva că e un rău al sufletului împiedicarea de la lucrarea proprie după fire; deci deși împiedicarea e din afară, dar sufletul fiind împiedicat să vadă în întinerie va face rele. La aceasta trebuie răspuns că din cele spuse, se află că împiedicarea face rău, nu răul în sine. Căci răutatea nu e primul rău, ci un chip al răului, precum virtutea e împreună lucrătoare spre bine, nu primul bine.

Răul ca o existență rea. Adică nu e o ființă oarecare; dar nu se vede răul nici în cei ce sunt prin ființă ca o întregire a acesteia, ca o putere și lucrare; și în această prezentare a înțelesului se vede tot scopul Tatălui despre el (*Tatăl nu crează răul, nici ca ființă, nici ca putere sau lucrare naturală a ființei fapturilor; ci el vine din ne-folosirea puterii și lucrării lor conform ființei, prin libertate, căci puterea dată fapturii pentru a se menține și spori în existență, cere și din partea ei un efort*, n. trad.).

Ci ea lipsă. Arată cum trebuie înțeles răul.

§25

Dar nici în animalele. Dar nici în animalele neraționale nu e răul, fiindcă nu sunt nici prin fire rele, nici relațiile lor nu sunt rele, susținute prin manie, poftă, închipuire repezită.

Căci dacă înlătură. Relațiile animalelor sunt neraționale, dar sunt naturale, ca mania leului și a reptilelor și lătratul câinilor; deci fiind naturale, nu sunt rele.

§26

Dar nici în materie. Căci este natura, care prin măiestria dumnezeiască, se mișcă spre (naștere) devenire; și rezultatele acestei măiestrii dumnezeiești sunt plantele și animalele și roadele și prefacerile elementelor unite în altele; și în general e ființa celor ce odrăsesc, fiind obârșia mișcării și a stării. Deci precum în cei ce modelează ceara și în artele plastice, trebuie să fie ceva persistent în ei, adică rațiune și minte, ca să poată face

prin mâini lucrurile lor, așa și în firea tuturor este ceva persistent, adică puterea, care nu lucrează prin mâini, ci prin voința și cugetarea lui Dumnezeu, care procedează cu măiestrie la nașterea celor ce odrăsesc.

Căci nu are firea nevoie de alte puteri pentru persistența care o mișcă; căci materia însăși este cea care e mișcată spre naștere. Iar ceea ce o mișcă pe ea este rațiunea pururea mișcătoare, cea din toate, care e măiestria dumnezeiască; ea îi dă firea din care iese forma, deci nu din materie e forma; căci de ce are ea nevoie de materie sau de căldură sau de răceală? Dar materia creată poartă acestea în ea; nu trebuie să vină foc, ca materia să devină foc, ci lucrează în ea rațiunea care e și un semn, nu mic, al faptului că și în animale și plante, sunt rațiunile făcătoare potrivit firii, ca rațiuni care persistă; iar cele născute au în ele rațiunile în forma celor văzute ale firii sau ale rațiunii nemiscate și persistente în ea. Cum deci va fi răul în firea generală, aflându-se în cele create rațiunile naturale și neopunându-se nici unei părți a materiei întregi care este din bine? Deci dacă s-a dovedit că firea generală este din bine, iar rațiunile din fiecare dintre creaturi nu se opun firii generale, e vădit că răul nu e în fire; căci acesta se opune binelui (frumosului); deci nu este răul nici în firea generală. Iar cele contrare creației aflate în chipuri, fie în cele amestecate, fie în animale și în celelalte, nu sunt ale lor prin fire, ci contrare firii, deci ale altora; iar acestea sunt mișcate în mod greșit contrar firii, fiind o slăbiciune a ceea ce e conform firii; iar aceasta nu e răul, ci mai degrabă o slăbire a ordinii (*știința modernă a descoperit marile energii ale materiei arătând că ea nu poate fi decât de la Dumnezeu cel Atotputernic; dar ele pot fi folosite și spre un bine și spre un rău proporțional*, n. trad.).

În firea generală (universală). Numește firea în general, cele din firea dumnezeiască.

Căci dacă - toate. Toate rațiunile firii sau cauzele după care s-au făcut și sunt, există din firea dumnezeiască pe care, cum s-a zis, o numește fire generală, fiindcă din ea au răsărit toate; iar prin toată firea înțelege toate cele create de Dumnezeu. Deci nu e nimic în fire, care să se opună în întregime tuturor; căci ceea ce e față existentă a ceva deosebit ca natură, este natura altei existențe; iar aceasta este binele; deci pentru orice fire a nu rămâne în cele pentru care a fost făcută, e un rău; și a numi lipsă a celor ale firii, a nu împlini din vreo cauză oarecare cele pentru care a fost adusă la existență.

§27

Dar nici în trupuri. Precum frumosul este simetria mădularelor și a părților printr-o armonioasă culoare, așa urâtenia e nesimetria acelor.

Cauza - sufletului. Deoarece unii din filosofi spun că relele se fac de partea nerațională a sufletului, amestecată cu materia și cu trupul, sufletul fiind atras de el, cum am arătat mai sus, dumnezeiescul Dionisie respinge foarte frumos afirmația cu exemplul altor ființe netrupești și neamestecate cu trupul, care greșesc și fără trup din lipsa binelui.

Putința răutății de-a fi. E posibilă și fără trup prezența răutății, ca în demonii.

Răul - din trupuri. Ce este răul.

Nu (are) prin ea nici puterea de-a pătimi (suporta).

Este bine să se prezinte în cursul expunerii opiniile celor care afirmă că materia nu este și cum o numesc pe ea non-existentă, ca să se înțeleagă argumentele dumnezeiescului Dionisie. Deci spun că materia nu există: căci spun că ceea ce este, care se află în ordinele inteligibile, s-a făcut de către primul existent, care este în categoria existenței. Iar fiindcă acela e mai presus de existență, ceea ce este existând din acela, s-a numit altă existență, prin coborâre de la Cel ce este; căci existența de care vorbesc, o numesc materia celor inteligibile, contemplată numai prin rațiune, spunând că și ea este formă și viață, oarecum supusă ființelor inteligibile; iar materia din cele sensibile, ca una ce e lipsită de toate cele aflate în cele inteligibile, nu e nici formă, nici viață. Ea s-a făcut, cum zic, sub ceea ce este, căci s-a spus că s-a făcut de către Cel dintâi și mai presus de ființă; deci nu spun că ea este din ceea ce este, deci existență, ci non-existență; căci zic că e necesară coborârea și mersul până la cele din urmă, și de aceea spun că materia e altceva decât ceea ce este și decât binele (frumosul), ea nefiind nici bine (frumos); deci spun că ea nu e nimic în lucrare, ci e lipsită de toată lucrarea, dar toate se adună în ea, ca chip și calitate; căci nu se formează pe sine nici în chip, ca cel al cerului sau pământului, aerului, apei, animalelor, stelelor, nici nu-și dă calități, ci e împodobită de altceva (altcineva) cu acestea; deci ea care nu e nimic din cele ce sunt în ea, spun că e chip și calitate, fiind numai în potență acestea, adică putând fi adusă la chip și calitate, nefiind prin lucrare ceva din acestea; deci pe drept cuvânt este non-existență nefiind de sine prin lucrare; de aceea s-a numit rău, deci ea una ce e fără chip și fără calitate și ca una ce nu e și are nevoie de toate. Acestea le spune deci dezlegându-le, dumnezeiescul Dionisie; dar cum ar face rău materia care nu e nimic prin lucrare? Căci a face ceva e propriu lucrării; dar nu poate nici pătimi, fiind numai de sine; căci e împodobită pentru noi cu chip și calitate de altcineva; deci nu pătimește fiind de sine. Iar dacă spuneți că nu e nimic, ca nefiind cu desăvârșire nimic, nu va fi nici rău, nici bine; iar de este ceva existent, este sau din Dumnezeu, sau de la sine însăși, sau din altă obârșie, și ea și Dumnezeu; iar dacă materia e o necesitate, ca una ce întregește lumea (cosmosul), cum e un rău materie? Căci definiția necesarului este eternul, adevărul, ca folositor, cum este virtutea folositoare; deci altceva e răul și altceva necesarul.

Căci răul intrucât (e) rău. Respingând părerile celor ce spuneau că materia e rea, zice: Cum se naște și se hrănesc cele ce răsar din pământ, plantele și animalele? Căci acestea sunt din formă și materie. Deci răul prin sine cum naște și hrănește și nu corupe îndată și se corupe? Fiindcă aceasta este o deprindere a răului; dar, cum am spus mai sus, materia nu atrage sufletele la răutate, cum zic unii, nici prin partea irațională a sufletului, fiind amestecată prin trup cu partea irațională a sufletului; căci mulți au stăpânit această parte, ca stinții lui Dumnezeu; unii dintre Elini zic că cerul și stelele nu se corup pentru faptul că s-au făcut dintr-o materie mai curată, dar cele apropiate de trupurile mai stricacioase s-au făcut dintr-o materie inferioară și mai groasă, aflându-se la ultima

treaptă de coborâre, deci trebuie să se iasă din ea; de aceea se și corup cele mai de jos și sunt nestabile, neputând dura și avea siguranță în ele, ca cerul și stelele. Dar dacă s-a făcut în mod necesar așa, cum e materia un rău, având pentru noi în sine această necesitate? Deci nu e nicidecum materia un rău.

§29

Lipsa - prin puterea. Lipsa nu e un ipostas, ci constă în lipsirea de formă a ceva, în care i se cuvine să fie și i se cere, ca și aici; căci fiind o lipsă parțială a chipului (formei) în materie, va fi în ea ceva bun, întrucât iubesc și chipul și lumea și le primește pe acestea ca bune. Dar răul prin sine nu primește nici părtășie la bine, pentru că nici nu este; căci lipsa totală nimicește și trupul ca suport, încât nu mai rămâne nici boala; deci e cu neputință ca să mai fie ea (boala); iar lipsa parțială, având ceva din bine, se zice că are putere.

Intrucât nu e - totală. Definiția scurtă a răului, că nu e după fire, ci prin lipsa parțială a binelui.

§30

Cauza cea una. Numește cauză integrală cauza tuturor. Iar de cea parțială a vorbit, ca să nege pe cea totală; căci lipsa totală reprezintă nimicul.

Dumnezeu cunoaște răul. Dumnezeu cunoaște și cele numite rele uneori ca bune. Autorul vorbește aici de războaie, boli pedagogice, morți și cele asemenea; căci nouă ni se par rele; dar sunt puteri ale cauzei bine-făcătoare; de fapt prin cele spuse s-a dat multora prilej de pocăință, de cunoaștere a lui Dumnezeu și de binecredincioșie; la prooroci răul e numit pedagogie. Citește capitolul V (*moartea e un rău real sau total numai dacă nu există viața personală viitoare, deci un Dumnezeu personal; într-o concepție panteistă, în care toate tes dintr-o esență unică, toate sunt rele; cele bune, atât de trecătoare, sunt numai amăgire*, n. trad.).

La El cauzele. Cauza răului plăcerilor moleșitoare e pofta mișcată contrar rațiunii. Dar pofta însăși e o putere făcătoare de bine în ființele raționale, pentru ca prin ea să tindă spre binele real; nu însă în cele neraționale spre poftirea sau dorirea celor ce servesc conservării proprii.

Dacă răul este etern. Acestea sunt o respingere a Manicheilor și o răsturnare a opiniei lor; căci deși nu exista încă această erezie (*Sfântul Maxim credea că autorul e Dionisie Areopagitul, ucenicul lui Pavel, când nu existau Manicheii*, n. trad.), dar a inspirat o ferire anterioară de rătăcirea ei. Sau poate acestea sunt spuse și împotriva unor opinii din afară (*un rău etern este inexplicabil, el e una cu nimicul etern, ca o putere pozitivă, ceea ce e o totală contradicție în sine*, n. trad.).

Tot ce (este) după fire. Adică rațiunile firii nu sunt fără o rânduială; iar firii îi urmează ceea ce e definit; căci și rațiunea explicativă este o definiție a ființei lucrurilor, arătând că este ceea ce era (*ceea ce era gândit de Dumnezeu*, n. trad.) și explicând că ceea ce era (τί ἦν εἶναι) și ceea ce este (τί ἐστίν) au același înțeles. Deci tot ce e după fire (conform firii) este dintr-o cauză anumită (definită), pentru care se face ceea ce se face; dacă deci răul este fără cauză - căci nu s-a făcut pentru ceva - pe

drept cuvânt e și indefinit; căci nu este o rațiune a lui, explicând că este ceea ce era, nici dintr-o necesitate, nici după fire; iar dacă e contrar firii, nu va avea o rațiune în fire, cum nici lipsa artei în artă.

Dacă - prin fire. Dacă sufletul nu se înrăiește prin lipsa parțială a binelui, ci din afara ființei lui, venind de la altceva, răul va fi lipsă a ființei însăși a binelui și va aparține ființial binelui; și atunci, cum va fi sufletul? Căci nu va fi nici viu; fiindcă nu va avea viață; fiindcă viața e un bine; dar dacă sufletul este, participă la bine, deci la viață; deci va avea în mod ființial binele și nu răul; de aceea se numește și în chipul binelui. Dar prin slăbiciunea în a lucra ale sale conform firii, se înrăiește, devenind slab și ușor de mișcat spre pătimi; iar slăbiciunea sufletului nu este cum e grosimea în trupuri sau o fragilitate în ființa lui, ci înclinarea spre cele materiale și trecătoare; de aceea se și mișcă în mod greșit; iar faptele lui le numește aici roduri (ἐκγόναι). Notează că lucrarea sufletului nu are o neschimbare, ca una ce se produce și nu poate să nu se producă.

Iar dacă - prin lucrări. Înțelesul pe scurt e acesta: firea sufletului e bună, fiindcă a fost făcut de Cel Bun; și lucrările lui sunt bune; căci vedem pe oamenii buni lucrând cele proprii; dar prin abatere și prin lipsa binelui, pătrunde răul; deci nu e în fire, nici în ființă răul.

§31

Dacă răul (este contrar) binelui. Unuia îi sunt contrare cele multe; deci dacă celor unice și bune sunt contrare cele multe, răul are cauze multe; și dacă, precum am spus mai sus, rațiunile și puterile sunt făcătoare ale celor după fire, mișcările lor greșite ce provin din slăbiciune și neputință sunt făcătoare ale celor contrare firii și prin ele apare răul; uneori face rele și amestecul nesimetric de cele neșemănătoare, când, fie căldura, fie răceala, fie uscăciunea, fie umezeala stăpânește mai mult ca celelalte; de aici se ivesc de multe ori și bolile. Deci cum s-ar ivi răul când toate cele făcute ar rămâne cum au fost sau s-au făcut? Căci acestea s-au făcut din mișcarea voinței lui Dumnezeu și rămân stând nemișcate în granițele lor și-și au marginile în Dumnezeu; iar contrarul acestora, răul în sine (auto-răul), e nestabil și nu are margine, nici nu e definit, nevăzând nimic din ele în creație. Deci cum ar fi răul enipostasiat (stând de sine)?

Rațiunile și puterile. Adică nu trebuie socotite relele necesare firii prin rațiune sau ca o proprietate ființială; iar amestecarea celor neșemănătoare consideră că trebuie socotită mișcarea puterilor naturale spre cele ce nu se cuvin, lucru pe care îl face lipsa de măsură, când mișcările nu sunt ținute să rămână în granițele lor, în care s-au și făcut.

Și - tuturor relelor. Obârșia și sfârșitul tuturor relelor este binele, deoarece făcând orice, socotim că facem binele; și răul nu are ipostas (suport propriu), ci suport alăturat, făcându-se pentru bine (din pricina binelui) și nu pentru sine; aceasta am spus-o și mai sus, anume că nu privind spre rău îl putem face pe acesta, ci părându-ne că facem binele, deși rezultatul e contrar.

Căci pentru bine. E ceea ce a spus și în capitolul dinainte: pentru bine (διὰ τὸ ἀγαθόν), deoarece socotim ceea ce facem bine.

În realitate nu e drept. Dorind prin fire și putere binele, facem uneori din neștiință răul, care nouă ni se pare bine, dar în realitate este rău; cum așa? Pentru că răzbuinând pe cel nedreptățit, omorăm uneori pe cel ce a făcut nedreptate, nefiind vrednic de moarte. Înțelege așa și nu vei greși.

Răul e lipsă. Minunat a arătat că relele sunt nesubzistente (neipostatice) dovedind că sunt lipsa celor din rânduială și fire; iar lipsa nu subzistă de sine, cum am spus înainte; nu e prezentă ca ceea ce e natural și se impune; de aceea lipsa se numește și greșală (ἀμαρτία), sau nereușită și cadere de la ceea ce se cuvine și ca lipsă de scop (ἄσκοπον); sau ca lipsă de țință, potrivit metaforei luată de la cei ce aruncă săgeata; căci precum acela trimițând săgeata spre o țință, adică spre un punct, nu atinge bine ceea ce săgetează, care se numește și scop (σκοπός), așa cei ce nu trimit săgeata spre scop, greșesc în ceea ce se cuvine.

Greșală. Să nu înțelegi prin greșală curvia, sau nedreptatea sau altceva de felul acesta, ceva de sine, ci ceea ce spune e aceasta: nu înaintează spre bine; e nesăvârșirea mișcării spre bine, sau după fire și rânduială și prin aceasta ea înseamnă a fi duși spre iraționalul contrar firii și spre neexistența nedeplină și fără ființă; de aceea numește răul și ca nefiind nicidecum nimic.

Nu toate sunt tuturor. A salvat dumnezeiește toate treptele coborâte ale creației; căci mintea după care iau ființă mințile dumnezeiești și cu totul nemateriale, e mai presus de suflet; deci îngerul, care s-a mișcat contrar minții în chipul binelui, a devenit demon; iar sufletul, care intrucât e înțelegător și rațional, nu activează conform cu rațiunea și mintea sa inferioară pentru înțelegere, nu lucrează cele proprii; iar trupurile inferioare slujind rațiunii înțelegătoare contrar firii, nu se întăresc în ale lor.

§33

Cum sunt peste tot relele. Dacă e Providența în toate, răul nu e nicidecum prin fire.

Dar - se fac unii. Dumnezeu se folosește și de cele ce sunt sau sunt socotite rele, în mod bun spre îndreptarea și folosul nostru și al altora.

Sau al altora sau propriu. Către cei ce zic că noi trebuie să fim buni și fără să vrem.

Care spun că noi ne folosim de Providență. Notează cum lovește pe cei ce zic: Pentru ce nu ne-a făcut Dumnezeu așa, ca chiar de voim, să nu păcătuim (greșim)? Aceasta nu e nimic altceva decât a zice: Pentru ce nu ne-a făcut animale fără minte și rațiune? Căci a fi duși din necesitate la virtute, ar însemna să nu ne fi făcut pe noi stăpâni peste cele ale noastre, nici să ne fi permis să avem o fire înțelegătoare, adică suflet înțelegător; căci înlătură libertatea și nu vom fi nici chip al lui Dumnezeu, nici suflet rațional și înțelegător; și cu adevărat se va corupe firea, nefiind ceea ce trebuie să fie. Când spune de sine mișcători (αὐτοκινήτων), trebuie înțeles că spune liberi și stăpâni pe noi înșine; căci nemișcându-ne pe noi înșine ca niște insule, e una cu a nu ne mișca, ca niște case și munți, sau a fi mișcați de

alții, ca pietrele și lemnele; deci vorbind de virtute ne arată mișcatori de sine (τοὺς αὐτοκινήτους); de aceea ne e potrivită Providența, cea prin lege și prin prooroci, și prin faptele bune, precum arată și Apostolul vorbind Atenienilor. (aici se pune în relief faptul că binele și răul depind de conștiința și libertatea persoanelor; dacă n-ar fi decât o natură impersonală, provenită dintr-o esență impersonală, n-ar mai fi o deosebire între bine și rău, numai o deosebire între un Dumnezeu personal necreat și Creator și niște fapte personale, conștiințe și libere, face posibilă o deosebire între bine și rău; numai într-un spirit creat, care poate lua o atitudine pozitivă sau negativă față de Spiritul necreat, infinit și creator, se poate dezvolta binele în cel dintâi - când rămâne într-o comunicare cu Spiritul infinit și creator, bun prin ființă - sau răul, din necomunicarea cu El, și numai din spiritul creat, care e îmbrăcat în trup și prin el e în legătură cu toată natura materială, pot apărea și în trup și în această natură relele; moartea trupului - care e cel mai mare rău pentru om - și relele din natură vin din slăbirea spiritului creat, care e și o împușinare a Duhului dumnezeiesc în el; deci menținerea și sporirea omului întreg și a naturii fizice în bine, e una cu sporirea înduhovnicirii lor; în această stare ar fi sporit creația văzută fără căderea în păcat; aceasta ar fi echivalent cu o ridicare a trupului și a materiei cosmice într-o stare luminoasă, așa cum este materia în esența ei; așa vor fi trupurile înviate și universul vieții viitoare; persistând în om spiritul chiar după păcat și fiind dus de Hristos prin moarte la învierea cu trupul, moartea nu e nici ea un rău exclusiv, un nimic definitiv; numai cu trupuri luminoase se va putea înțelege coexistența a miliarde de oameni înviate, prin puterea accentuată a iubirii între spiritele umane în trupuri luminoase s-ar fi putut înțelege și nașterea și înmulțirea oamenilor prin iubirea spirituală între perechi cu trupuri luminoase, prin lucrarea Sfântului Duh; poate neavând un spirit înțelegător, ci numai o viață a trupului, deci nepunând aduce materia trupului la o stare de lumină, trăind de înțelesuri, Scriptura și Sfântul Maxim nu vorbesc aici de o înviere a animalelor; iar Sfântul Simeon vorbește de un univers incoruptibil, spiritualizat, luminos întreg și de trupurile înviate atât de luminoase, de transparente spirituale, că oamenii vor fi aproape ca îngerii, stare la care ar fi ajuns oamenii dacă n-ar fi intervenit păcatul care a opacizat materia luminoasă: „Dacă vom fi deci în starea învierii, cum a arătat Cuvântul, ce trebuință vor mai avea cei deveniți duhovnicești [spirituali] și mai presus de toată simțirea de aici, cei ce vor fi ca îngerii lui Dumnezeu, deși nu după fire, ci după vrednicia primită, de un pământ și de o locuință cunoscută cu simțurile? Toată zidirea... devine înțelegătoare spirituală, se va preschimba în locuință nematerială veșnică și înțelegătoare” [Sfântul Simeon Noul Teolog, Întâia cuvântare morală, Filocalia rom., vol. 6, p. 142, 139]. „Toate cele de pe pământ se vor uni cu întregul cu cele cerești” [ibid. p. 143]. „Trupurile noastre se vor face spirituale și așa zicând, asemenea cu ale îngerilor” [ibid. p. 141]. „Numai păcatul a făcut pe om să locuiască un pământ trecător și stricăcios și să se împărtășească de hrană asemănătoare, așa cum merită” [ibid. p. 128]. „Odată ce oamenii vor fi spiritualizați, pământul

va deveni și el întreg spiritual și nematerial, căci cei ce au dobândit trupuri netrupești și au ajuns într-o simțire mai presus de simțire circumscrisi fiind, se vor face necircumscrisi și în cele necircumscrise” [ibid. p. 139] n. trad.).

Fără să vrem. Bine a respins cuvântul celor ce spun că trebuia să fim buni și fără voie și din necesitate; căci acestea ar fi fost desființarea ființei noastre; căci ar fi desființat libertatea.

Celor ce se mișcă de sine. gr. τῶν αὐτοκινήτων. În loc de: a celor liberi (τῶν αὐτεξουσίων), cum arată paragraful alăturat.

§34

Și schimbarea. Notează că și cele netrupești și cele nemateriale se schimbă, nerămânând deplin în identitatea lor în bine; căci binele e același, stând pururea și sigur; dar ceea ce se schimbă nu e același.

§35

Greșiți în cunoștința. Observă cum explică spusa: Vai celor ce păcătuiesc în cunoștință și: Sluga care știe voia stăpânului său și nu o face, se va bate mult (Luc. 12,47).

Cunoștinței. gr. ἡ τῆς γνώσεως. Numește poate cunoștința (γνώσις) cea venită din învățatură, pe care o poate adeseori întunece uitarea; de ea a spus și mai sus că vine din auz; iar cunoștința nouă trebuie socotită cea din contemplarea sau iluminarea naturală, venită fără învățatură.

Dar acestea s-au spus de noi. Notează că are și o altă lucrare despre judecata dreaptă și dumnezeiască; și mai notează că acest capitol are douăzeci și trei de argumente care arată că răul nu e ceva ce este.

Capitolul V

§1

Nu - (ființa) mai presus de ființă. Cei de odinioară au numit pe Dumnezeu Unul nu ca început al numerelor, ci pentru că e ridicat peste toate și nu are nimic din cele de după El împreună numărât; dar și pentru necompoziția și simplitatea lui; dar aceasta nu arată ce este ființa lui Dumnezeu; ființa lui Dumnezeu nu poate fi exprimată în mod propriu; căci este mai presus de ființă.

Ființei izvorătoare a dumnezeieștii obârșii. gr. θεογονική οὐσιοναρχία. Ființa izvorătoare (οὐσιοναρχία) numește obârșia și cauza a toată ființa; căci aceasta este dumnezeirea mai presus de toată ființa; iar procesiune (πρόοδος) numește lucrare dumnezeiască, care a produs toată ființa (creată).

De fapt numirea dumnezeiască a Binelui. Cum se numește bun. Vezi cum prezintă binele sau numirea lui dumnezeiască ce se întinde la toate cele ce sunt și este deasupra celor ce nu sunt; cel Unul este mai presus de cele ce sunt și El se extinde deasupra lor; iar viața e mai presus de cele ce viețuiesc; iar înțelepciunea se extinde mai presus de cele înțelegătoare și raționale sensibile, încât e vădit că

binele adică Dumnezeu e și cauza existenței și a vieții și a înțelepciunii; iar faptul că Cel ce este e cauza vieții și a înțelepciunii, înțelege-l ca potrivit cu cele ce sunt.

Se extinde - și la cele ce nu sunt. Binele se extinde și la cele ce nu sunt, ca Cel ce le cheamă pe ele la existență; sau după spusa Tatălui însuși, e bun și ceea ce nu este, când Dumnezeu este contemplat ca supraființă; iar existente (ὄντα) numește pe cele ce nu sunt materiale, cum am arătat adeseori mai sus; sau, fiindcă Dumnezeu nu e circumscris ca loc, pe drept cuvânt spune că El e și mai presus de cele ce sunt, ca să arate necircumscrierea lui.

Și - mai presus de cele ce viețuiesc. Trebuie știut că atunci când vorbește despre îngerii și oameni, pe îngerii îi numește inteligibili (νοητά), iar sufletele noastre înțelegătoare (νοερά), cum am observat de multe ori mai sus și am expus tălcurile cuvintelor inteligibil și înțelegător (τοῦ νοητοῦ și νοερού); dar acum, deoarece vorbește întâi despre Dumnezeu, în mod potrivit numește și pe îngerii, cu noi, înțelegători, întrucât îi vede și pe ei întorși prin înțelegere spre Dumnezeu, ca hrăniți de înțelegerea înțelepciunii dumnezeiești, ca și sufletele omenești; iar pe cele sensibile le numește neraționale. Dar de toate cele insuflete spunea că se împărtășesc de înțelepciunea dumnezeiască și în pornirile lor naturale, cum arată și dumnezeiescul Vasile în *Exameron* că și ele au fost făcute toate într-o înțelepciune (νοερός), cum s-a spus: *Toate cu înțelepciune le-ai făcut* (Ps. 103,25). Iar înțelepciunea este Fiul. Cel ce este; deci toate spune că s-au făcut în Fiul cel ce este.

§2

Explicatoare. gr. ἐκφαντορικὸς. Le numește explicatoare pe cele ce descoperă sau prezintă.

Mai presus de toată bunătatea. Notează că binele spune că e mai presus de toată bunătatea și dumnezeirea; înțelege că e vorba de dumnezeirile supuse ale îngerilor și oamenilor drepti.

În cele ascunse. gr. ἐν ἀποκρύφτοις. Ca în: *A pus întinericul acoperământ* (ἀποκρυφήν) al lui (Ps. 17,13); și iarăși: *În mijlocul furtunii* (ἐν ἀποκρύφῳ) (Ps. 80,6).

Se împărtășesc de - simțire. Deoarece cu puțin înainte părea să vorbească de o coborâre a binelui, zicând că este chip al Cei ce e cauză și așa mai departe, ca nu cumva cei ce cutesc cu neînțelegere să aște vreau prilej de disprețuire a lui, zice: nu e altceva binele și altceva Cel ce este; și iarăși, altceva viața, și altceva înțelepciunea. Căci una este cauza tuturor și nu multe. Și una este pe drept cuvânt dumnezeirea care le produce pe toate, stăruia și fericita Treime, și nu multe dumnezeirile creatoare. Aceasta n-a spus-o ca un lucru de prisos, ci văzând pe înțelepții Elini și ereticii ce se trag de la Simon, care spun că zeii sunt făcători ai lumii, întrucât, pe măsură ce s-au coborât, au produs și pe cele mai slabe ale făpturilor, până la temelia tuturor, adică la materie.

Și cea (dintâi) este. Este numirea binelui care exprimă, zice, toată Providența. Deci și celelalte părți ale ei, ca viața, înțelepciunea, rațiunea; căci toate cele ce sunt au fost aduse la existență pentru bunătatea lui Dumnezeu și

sunt bune foarte; dar nu toate se împărtășesc de viață, sau de rațiune, sau de înțelepciune; de aceea a și dat aceste numiri într-o distincție deplină. Iar mai întregi (ὁλικοτέρεος) le declară pe cele văzute la mai multe, ca viața; căci ajung la plante, la animale, la cele cuvântătoare și necuvântătoare. Însă înțelepciunea și rațiunea sunt mai particulare; căci acestea se văd numai la cele raționale.

§3

Și înțelepciunea peste viață. Propoziția fiind oarecum mai puțin clară, socotesc că spusa exprimă acest înțeles, de care se întreabă cineva: arată pentru ce numele existenței (τοῦ ὄντος) însași e superior numelui vieții; și iarăși numele vieții e mai presus de al înțelepciunii, întrucât aceasta o cere și ordinea; aceasta o spune după ce spune chiar el cu puțin înainte că și existența și viața și înțelepciunea sunt cauza de ființă făcătoare, de viață făcătoare și de înțelepciune dătoare a celor ce se împărtășesc de ființă și de viață și de minte, rațiune și simțire; și oare nu se vedea această ordine chiar în cele existente? Deci trebuie, după treptele spuse de el ca cele existente să fie mai apropiate de Dumnezeu, decât cele viețuitoare și sensibile și înțelegătoare și raționale, adică decât cele ce se împărtășesc de minte și de rațiune? Dar nu e așa, ci dimpotrivă; căci sunt mai aproape de pronia lui Dumnezeu decât cerul și stelele și pământul și apa și aerul, cele în ele viețuitoare, chiar de trăiesc viața vegetală, ca plantele și cele ca ele, și decât viețuitoarele mai apropiate, cele sunătoare, adică neraționale. Căci sunt mai cinstite în viață decât plantele și vegetalele și animalele neraționale. Iar cele raționale sunt mai apropiate de Dumnezeu decât de cele simțitoare; iar decât cele raționale, mințile (duhurile îngeresti), adică puterile mai presus de lume; căci cele mai presus de noi, cei raționali, sunt cu mult mai apropiate de Dumnezeu prin nematerialitatea și înțelegerea lor, deși ar trebui, dimpotrivă, ca cele ce sunt să se bucure de mai mari daruri și să fie deasupra celorlalte, ca cerul și stelele și cele asemenea; aceasta e nedumerire; deci după aceea, dumnezeiescul Dionisie răspunde coborând la rând de la minte și de la rațiune și de la simțire, arătând cinstirile primelor ca întâiele cinstiri; așa vei afla după o pagină.

De fapt trebuia ca cele - de daruri mai mari. Numește daruri mai mari numirile dumnezeiești despre mai multe, decât existența și viața; dar cele ce se împărtășesc de acestea nu se văd numai între cele dintâi și mai mari, ci și între cele mai mici, deoarece cele dintâi sunt înalte, iar celelalte au însușirile existenței, ale vieții și prin aceasta sunt mai înalte (omul e mai înalt decât cerul material, n. trad.) deși numirile le arată mai parțiale; iar cele ce poartă numiri mai largi, nu se împărtășesc de însușirile mai înalte, adică de înțelepciune, rațiune, înțelegere; și prin aceasta cele dintâi sunt mai mici, ca unele ce se împărtășesc de daruri mai mici, decât celelalte care se împărtășesc de daruri mai multe și mai înalte și mai apropiate de Dumnezeu.

Și au o viață superioară celorlalte. De cele superioare se spune că sunt mai aproape de Dumnezeu și au viața mai înaltă decât cele inferioare; de pildă mințile dumnezeiești viețuiesc mai presus de noi, ca fiind mai apropiate de Dumnezeu. Și iarăși nouă ca raționali ni se

spune că viețuim mai deplin decât cele necuvântătoare; și iarăși cele necuvântătoare, având simțire, viețuiesc mai mult decât plantele, ca unele ce nu au simțire, ci numai viață de plante.

§4

Cel ce este - întregii existențe. Existența atribuită lui Dumnezeu e mai presus de toată existența la un loc; acesteia îi spune mai presus de ființă, în loc de ceea ce există prin facere; căci ceea ce este, e ființă; fiindcă numele de ființă e de la a fi; deci Dumnezeu, fiind situat și deasupra lui a fi (fiindcă a fi arată a fi adus la existență de o cauză oarecare), este înțeles ca Cel ce este în mod mai presus de ființă; de aceea se zice că este și veac al veacurilor aduse de El la existență; căci ceea ce nici n-a fost, nici nu va fi, ci numai este, având existența ca stând, și neschimbându-se nu va fi, nici nu s-a mutat de la a fost la este - aceea este veac. Căci trebuia nu numai ca toate cele ce sunt să fie în totul și în întreg, ci și ceea ce n-a fost vreodată; căci nu s-a adus lui nimic din ceea ce n-a fost mai înainte. Aceasta s-ar putea numi așadar punere (așezare) și fire și ar fi veac; căci veac (αἰών) s-a numit de la faptul că a fost pururea (ἀεί ὄντος). Deci dacă numește cineva viața nesfârșită veac, prin faptul că este din todeauna și nimic nu se consumă din ea prin trecere, pentru că nu rămâne, nu o numește toată; căci astfel ar delimita ceea ce este veacul. Deci nesfârșitul este ceea ce nu are lipsuri; și aceasta pentru că nimic nu se consumă din el; astfel Dumnezeu este și veac și Făcătorul veacurilor; deci veac este nu ceea ce este inferior, ci ceea ce îl luminează din ceea ce este inferior, după Apostol sunt veșnice cele inteligibile și nevăzute (cf. Rom. 1,20); deci veșnic nu este veacul însuși, ci ceea ce participă la veac, adică la viața nesfârșită în mod nedespărțit. Deci întrucât Dumnezeu este Făcător și al celor ce participă la veac, adică la El Cel pururea existent, numite prin asemănare veacuri, se spune că a făcut veacurile în loc de cele inteligibile, fiind veacul lor și susținătorul lor; astfel se numește și timp Cel netemporal, ca Cel ce e cauzatorul timpului; căci ceea ce este în cele inteligibile veac, aceea este în cele sensibile timp; deci precum cele văzute sunt chipuri ale celor nevăzute și inteligibile și numim veac ceea ceclătinată și întreagă viață și veșnică și cu totul neclintită, și o vedem preexistând într-unul, la fel și de timpul, ce se odihnește în Cel ce este pururea, zicem că s-a arătat prin coborâre, venind la firea văzută. Deci numim timp ieșirea la cele sensibile a bunătății lui Dumnezeu, la crearea acestora; fiindcă nu e timp mișcarea distanțelor lui în zile și părți și ore și nopți și zile, ci identitatea lui de nume cu cel al timpului; fiindcă precum dăm același nume la ceea ce măsoară și la ceea ce e măsurat, fie că e pământ, fie zid, sau altceva, așa și aici, ceea ce e măsurat de metru, fie pământ, fie zid, fie altceva, numim tot metru; astfel mișcările stelelor, după cele spuse: *S-au pus de Dumnezeu spre semne și timpuri și ani* (Fac. 1,14), pentru conducerea și îndrumarea clară a noastră; dar cel ce le-a rânduit acestea, este El însuși așezat deasupra lor, ca Cel ce e cauza mai presus de veacuri și netemporală a lor.

Și nici n-a fost. Nu se spune despre Dumnezeu în sens propriu nici că a fost, nici că este, nici că va fi; căci Dumnezeu e mai presus de acestea; dar i se zice și acestea pentru că este în tot înțelesul în mod supraființial.

Bine a spus că *nici n-a fost*. A fost este indicator al timpului. Iar Dumnezeu este mai presus de a fost, adică mai presus de timp. Deci vei zice: și cum se zice despre Dumnezeu Cuvântul: *La început era Cuvântul* (Ioan 1,1)? Iată că se spune: *era*; dar spunem adeseori că Tatăl e începutul și cauza tuturor; de aceea deci, zice: *La început era Cuvântul*, fiindcă Fiul este în Tatăl. Deci bine a spus: *La început era Cuvântul*; iar că *va fi* e clar, căci aceasta arată că acum nu este, ci că va fi vreodată, ceea ce, spus despre Dumnezeu, e nepotrivit și necuviincios.

Mai bine zis nici nu este. Mai sunt de subînțeles și acestea, cărora li se adaugă în mod propriu *era* și cele ce sunt împreună cu el; sau trebuie înțeles și altfel, ca fiind mai presus de toată înțelegerea și închipuirea lui a fi. Are și înțelesul că toate cele ce sunt (τὰ ὄντα) arată că au fost aduse la existență; iar adăugând și *existența însăși a celor ce sunt*, a indicat durata lor.

§5

El (este) ca atare. Aceasta nu trebuie înțeleasă ca spunându-se despre cauzatorul tuturor, ci despre cele inteligibile și înțelegătoare și sensibile și celelalte ce subzistă din El prin creație. Căci precum am spus înainte, Dumnezeu este înainte de a fi; de fapt este preexistent (πρὸ ὄν); iar a fi e ca o arătare a cauzei preexistente. Deci Dumnezeu se zice preexistent (înainte existent, înainte de existență, n. trad.) și ca urmare se zice și Cel ce este (ὄν), ca Cel ce e cauza tuturor; apoi din El este a fi toate. Deci a fi înseamnă că au primit subzistența prin participarea la pre existența lui, nu pentru că s-ar fi împărțit Dumnezeu în a fi și a preexista, ci voința care le-a adus la existență pe toate cele ce sunt, aceasta se numește ceea ce subzistă mai înainte în Dumnezeu; și această voință dumnezeiască hotărând de mai înainte aducerea creației la existență, voința care este în mod convenit înaintea celorlalte și la care participă cele ce sunt ale lui Dumnezeu fiind un început al existenței, e înțeleasă ca Dumnezeu însuși; mai întâi este El și apoi e și viața și înțelepciunea. Căci întâi se împărțesc de existență mințile nevăzute și cele mai de sus și astfel și de viață și de înțelepciune; căci precum în cazul nostru a subzistat, ca prima, o substanță din care suntem, așa și în cazul minților netrupești, se înțelege ca o substanță însăși existența fiecăreia pentru chipul vieții, după care ia fiecare ființă spre viață și înțelepciune și asemănare. Iar asemănarea și identitatea am arătat-o și mai sus, ca puteri ce înalță spre Dumnezeu, prin care ele se aseamănă lui, fiind apropiate lui; și la ele participă prin coborâre întâi cele de după ele, participând și ele la existență. Iar ca începuturi (obârșii) ale celor ce sunt înțelegem primele ființe ce iau subzistență în creație, ce se numesc începuturi, nu pentru că din ele sunt cele ce sunt, ca din niște stihii (elemente), ci pentru că, precum s-a spus, au fost create înainte de cele de după ele; de pildă în cele inteligibile începutul creației sunt Tronurile și apoi cele ur-

mătoare; în cele sensibile, începutul creației este cerul și pământul; căci la început a făcut Dumnezeu cerul și pământul; fiindcă acestea sunt primele create ale celor sensibile. Apoi și altfel, ideile și modelele care sunt înțelesuri desăvârșite prin ele și eterne în Dumnezeu, precum am spus înainte, se înțeleg ca niște elemente și începuturi și substanță nematerială și netrupească a celor ce participă la idei, ca ordinele netrupești aduse la existență. Căci viața de sine, înțelepciunea de sine, ordinea de sine și celelalte, sunt modele din Dumnezeu, la care participă creaturile, ca linii drepte ale punctului sau centrului ce se mișcă în cerc.

Deci pe drept cuvânt - (mai începător) decât toate. Dumnezeu și-a dat Sieși această numire, zicând: *Eu sunt Cel ce sunt* (Ieș. 3,14); de aceea îi și dăm în mod convenit numele acesta înainte de altele câte se spun despre El, ca viață și înțelepciune și cele asemenea. Iar spunându-se că este mai înainte și este mai presus (προεῖναι καὶ ὑπερεῖναι), s-a arătat neînceputul și necuprinsul existenței lui Dumnezeu, care, prin hotărârea anterioară a cunoștinței sale negrăite, a rânduit de mai înainte existența tuturor; căci prin hotărârea aceasta cuprinzătoare, mintea pune baza existenței; și apoi le contemplă pe ele întrucâtva existând. Deci declarând simplu că vor fi, n-a arătat și cum vor fi; căci rostind întâi *să fie*, pe urmă a vorbit de însăși viața, de însăși asemănarea și de cele împreună cu ele; întâi a arătat că însăși a fi este viața, că e simplu a viețui, fără să precizeze ce fel de viață. Iar celelalte la fel se caracterizează întâi prin a fi.

Și dacă voiești - (obârșia) celor vii. Precum într-o rațiune oarecare, preexistă însușirilor, însușirile de sine (ca atare) ce le fac pe acestea să subziste, așa înțelege și albea corpului în sine, care, adăugându-se corpului, îl albește; așa înțelege și cele spuse aici după măsura lor, ca viața ce preexistând în Dumnezeu, dă viață tuturor celor ce se împartășesc de El.

Participări ca atare. Participări numește cele ale căror existențe participă, ca însăși existența sau viața sau ordinea și celelalte: sunt participări dumnezeiești ca daruri, pe care le-a numit și începuturi ale celor existente.

§6

Este din ea și în ea. Aceasta trebuie înțeleasă astfel: suprabunătatea prin sine, fiind minte și întreagă energie (lucrare) este întoarsă spre ea însăși prin lucrare, nu prin putere, mai întâi fiind necugetare, apoi devenită minte prin lucrare; de aceea și este numai minte curată, neavând adăusa cugetarea, dar înțelege în orice caz prin sine. Căci dacă ființa ei este alta, iar cele ce le cugetă altele, ea sau ființa ei va fi neînțeleasă. Iar de are ceva, are de la sine, nu de la altul. Iar dacă înțelege de la sine și din sine, ea este mai presus de cele înțelese; așadar fiind minte, înțelege cu adevărat cele ce sunt ca ea care este; deci dacă înțelegându-se pe sine, înțelege cele ce sunt, ea este cele ce sunt; căci sau le va înțelege ca fiind din altă parte sau în sine însăși ca fiind ale ei; dar fiind din altă parte nu le poate înțelege; căci unde ar fi între cele sensibile? Iar cele sensibile nu sunt existente, ca unele ce sunt schimbătoare și finite și pieritoare; deci se înțelege pe sine și în sine. Iar deoarece Dumnezeu este și Făcător al celor ce sunt,

le va înțelege pe ele chiar în neexistența lor (când nu există); dar El este arhetipul acestui întreg; și cele ce le înțelege, nu le ia ca chipuri de la altele, El însuși fiind modelul celor ce sunt; deci nici El nu este în vreun loc, nici cele din El nu sunt în vreun loc; ci le are pe ele ca avându-se pe Sine însuși; și fiind în ele, toate împreună, sunt în mod neîmpărțit în El; dar se disting în mod neîmpărțit în neîmpărțirea lor; deci cele ce sunt, sunt cugetarea lui; iar cele ce sunt, sunt chipuri; dar să auzi că nu trebuie să înțelegi aceasta astfel, că deoarece a cugetat aceasta, s-a făcut aceasta, sau este aceasta; căci acestei înțelegeri trebuie să-i premergea ceva cugetat, ca s-o facă pe aceasta o dată ce a cugetat-o; ci înțelegându-se pe Sine, înțelege cele ce sunt, deci cugetă cele ce sunt, ca Cel ce se cugetă pe Sine și e unit cu cele ce sunt în El; căci însăși cugetarea lui este facere a celor ce sunt; deci ceea ce este în El, este chipul și ideea lor; iar El fiind întreg minte, este întreg cunoștință; iar cele din El și în El sunt minți capabile de contemplările cunoștinței. Ele sunt și distincte în El, cum sunt și în suflet multe ce se cunosc deodată, dar rămân neconfundate și lucrează în afară ca una, când e nevoie; și sufletul are în sine toate puterile împreună, prin care prevede mai înainte cele ale trupului și totuși le manifestă în mod neconfundat la vremea convenită activând puterea naturală în legătură cu trupul, putere prin care îl hrănește pe acesta și îl crește și îl face capabil spre a naște; între puteri este puterea simțitoare care se activează prin vine și artere și prin carne și nervi; prin puterea aceasta sesizează cele sensibile, dar și puterea de-a opina, prin care judecă cele sensibile și pe cea a imaginației, prin care imaginează cele sensibile, și pe cea de zugrăvire, prin care desemnează cele sensibile; și pe cea memorială, prin care ele se amintesc, pe cea doritoare, prin care dorește și se mișcă animalul în spațiu; și pe cea care asimilează, pe cea a mâinii și a poștei; aceste puteri le are folosindu-se (sufletul) de trup în partea lui nerațională; dar după moarte va fi lucrătoare numai mintea, acestea încetând.

Și cele ce (sunt) înute într-un fel oarecare în existență. Zice că din suprabunătatea lui Dumnezeu, care este însăși existența lui Dumnezeu, este existența celor ce sunt și durata lor. Și spune că sunt în mod unitar, sau printr-o oarecare cauză simplă și cuprinzătoare a celor ce sunt, nesupusă relației; căci dumnezeirea nu are prin nici o rațiune sau înțeles și lucru, vreoa relație și comunicare impusă cu cele ce sunt, ci este cu totul și în toate ridicată deasupra lor, ele având atingere cu dumnezeirea numai prin susținerea și pomirea lor de către ea, cum ar spune cineva; iar exemplele următoare fac crezută rațiunea tuturor din Dumnezeu, ca Cel ce e cauza existenței lor, El existând ca altceva decât ele și subzistând în Sine prin altă rațiune decât ele.

Și are - numărul. Căci numărul crește în mărime din multe unități compuse; deci unitatea (monada) care e cauza numerelor, cuprinde în chip unitar toate numerele; așa și centrul sau punctul care cuprinde liniile din cerc.

Și în centru. Acestea sunt exemple care confirmă judecata. Notează că lămurăște cele despre Dumnezeu și din linii, asemănându-l pe El cu un centru.

Unitate în chip unitar. A spus aici unitar în loc de simplu și la fel; căci nu sunt altfel.

Dar și în (firea) întreagă a tuturor. Este evident că în întreg sunt părțile; deci zice că rațiunile puterilor și mișcărilor văzute natural în fiecare dintre cele ce sunt, se contemplă în firea privită în general, cum spun filosofi din afara care văd cele ce există în ele însele și în altele, pe care le numim însușite și neînsușite și au adus toate acestea sub o singură categorie, căreia i-au spus ființă; ei au cuprins în acest cuvânt însușirile fiecărei ființe în parte și rațiunile lor care rămân neconfundate; căci alta este rațiunea celor însușite și alta a celor neînsușite; la fel și a celor sensibile, adică a celor cuvântătoare și necuvântătoare; deci după rațiunea ființei adică a simplei existențe sunt unite; dar a afirmat că sunt în suflet în mod unitar, arătând că una este puterea de viață ce se dă din suflet trupului întreg, care lucrează însă în mod variat în mădule.

Căci este obârșia - celor ce sunt. Dacă cel prin care este ceea ce se face este cauzator, cu adevărat și în cauzatorul tuturor au preexistat toate ca într-o idee și un model, precum am spus înainte; au preexistat toate împreună și în mod unitar, chiar și cele contrare, precum s-a spus că se contemplă în Dumnezeu; dar cum sunt și unite și contrare, să înțelegi așa: ceea ce e împodobit are chipul împărțit, ca în lume (în cosmos), în alt loc fiind stelele și în altul omul; și iarăși în alt loc focul și în altul apă; căci fiind contrare, de se adună împreună, se strică împreună; dar în cugetările lui Dumnezeu erau toate cele ce sunt, împreună și neconfundate; căci nu sunt corpuri, nici în corp, ci în cugetări eterne, care sunt modele; de aceea Dumnezeu e și începutul tuturor; căci este început (obârșie) tot ce preexistă a ceea ce se face; și pe lângă altele este și o ordine a celor ce au fost așezate în ordine; iar ordinea este o lucrare a asemănării între ele a tuturor celor ce sunt și o simetrie devenită cauză a comuniunii (comunicării) întreolaltă a tuturor celor ce există; dar și toată stabilitatea și toată mișcarea celor existente este Dumnezeu. Însă trebuie înțeles în mod diferit acestea, deși în cele inteligibile și în cele înțelegătoare, firea care e începutul mișcării și stabilității sau liniștii, este aceeași și o indică o lucrare; căci și mișcarea, care este o lucrare vitală spre slujirile dumnezeiești și învățăturile celor inferiori, dar și liniștea și stabilitatea care e veșnică și neschimbată, arată că activează mințile proprii și sunt umplute de cele dumnezeiești; iar în cele sensibile, firea fiind obârșia mișcării și a stabilității sau a liniștii, arată mișcarea ca producătoare în existență, iar stabilitatea sau liniștea, oprirea sau schimbarea din coruperea existenței. Dar se spune că acestea sunt Dumnezeu, care e cauzatorul mai presus de ființă. Iar mișcarea în Dumnezeu spre cele din El și prin El e o procesiune proniatoare în bunătate; iar stabilitatea înseamnă a fi pururea la fel și având prin neieșirea din Sine o liniște de necunoscut și o neclintită netulburare. Dar notează că a numit Puterile inteligibile veșnice, ca participând la veac (fiind participante, Puterile înțelegătoare sunt create; dar sunt numite veșnice, căci sunt destinate veșniciei, n. trad.). Iar cea care o spune aceasta este Scriptura: *Căci cele ce se văd sunt trecătoare; iar cele ce nu se văd sunt veșnice* (II Cor. 4,18). Iar cele ce sunt în altele, sunt de exemplu sfințenia, nemurirea, buna viață; iar acestea sunt astfel în ființele inteligibile (ingeri) și

înțelegătoare; dar se zice că sunt cugetate în cele inteligibile și în noi, ca dumnezei și domni și puternici prin tărie sau prin participare; acestea sunt ingerii și oamenii.

Toată definiția și celelalte. Toate câte sunt, prin faptul că există zice că se contemplă existând în altele și nu în ele însele; dar ființele (căci pe acestea le-a numit *cele ce sunt*), sunt cele ce sunt în ele, pe care le caracterizează nemurirea, înțelepciunea, ordinea, armonia și cele împreună cu ele, despre care se spun că există în altele, precum și cele văzute prin simțire în corpuri, ca culoarea, figura, mărimea și cele asemenea, care e cu neputință să fie în afara corpurilor. Părintele le-a distins pe acestea prin cugetare. Iar acestea zicem că se percep prin cugetare, ca înțelesul, rațiunea, simțirea și cele asemenea pentru că le cunoaștem numai prin cugetare și reflexiune; deci se zice că cele inteligibile se cunosc prin cugetare, căci nu cad nicidecum sub simțuri.

(Ființele) inteligibile și înțelegătoare. Notează că se numesc inteligibile (νοητά) în raport cu noi, iar înțelegătoare (νοερά) în raport cu Dumnezeu.

Și existența. Și existența de chip dumnezeiesc.

Și toate celelalte. El este cauza existenței tuturor și e înainte de-a fi (toate), ca Cel ce e ideea și modelul existenței, cum se vede de aici; căci existența însăși nu e Dumnezeu (Dumnezeu ca Persoană e posesor al ființei, e mai neînțeles ca ea, spune Sfântul Maxim în Capetele gnostice, n. trad.); pentru că este Dumnezeu, dar pentru Dumnezeu, este și se numește și existență; de aceea existența este în Dumnezeu, ca idee, nu Dumnezeu este în existență; căci El era înainte de a fi; totuși pentru că este cauzatorul tuturor, e indicat și ca producător și este în afara tuturor; dar fiind cauzator al tuturor, se numește și din însușirile tuturor, ca Cel ce le-a produs pe toate.

Și existența este a lui. Existența lui, ca fiind din El; și în El se păstrează de către El; dar nu este El al existenței, nici nu este conținut în existență; căci este mai presus de existență Cel suprafiiințial.

Și nu El este în existență. E de înțeles în amândouă felurile și faptul că e *cauză*, adică existența îl are pe El drept cauză și nu El are existența ca o cauză anterioară.

Potrivit cu toată cugetarea celor ce sunt. Vederea celor ce sunt, pe care aici a numit-o cugetare (ἐπινοῖαν), fiind multă și variată prin toată lucrarea minții, află înțelesul cauzei sau al Creatorului existând de mai înainte; deci, spunând că se înmulțește, arată că se contemplă aceeași cauză în cele multe.

Și că este și că va fi. Cele ce le-a negat, acum vorbind de Dumnezeu și explicându-se pe sine în mod necesar, își impune să le înțeleagă potrivit înțelesului de cauză; deci s-a făcut, se face și se va face, le aplică în mod propriu creaturilor; ceea ce s-a făcut odată e cerul, ingerii, soarele și cele asemenea, cărora nu se poate aplica se face și se va face. Iar ceea ce s-a spus de David: *Cel ce face pe ingerii săi duhuri* (Ps. 103,5), trebuie înțeles fie că se păstrează, cum s-a spus: *Totul până acum lucrează* (Ioan 5,17), fie după obiceiul Scripturii, care schimbă înțelesul adeseori temporal, și se folosește de viitor în loc de trecut, sau invers; deci pentru acestea trebuie înțeles în mod propriu: *s-au făcut*. Iar cele ce se fac se zice

despre cele ce sunt în curs de facere și de corupere și se socotesc, ca noaptea, ziua, vara, primăvara și cele asemenea; iar se vor face, se spune numai despre cele ce nu s-au făcut, ci se așteaptă, ca: prefacerea universului și cele legate de acesta; drept cauzator al tuturor acestora e laudat Dumnezeu; căci n-a spus: *Acestea îl caracterizează pe El*, ci că pentru acestea e laudat; iar era (a fost) și cele împreună cu acesta în tot sensul nu se potrivesc altuia, ci numai lui Dumnezeu, deoarece El era văzut mai presus de tot începutul. Iar este și va fi i se potrivește ca Celui ce are întru totul neschimbarea și în toate neprefacerea; de aceea i se zice și mai presus de ființă, dar tot de aceea sunt ale lui și îl caracterizează. Zice că prin înțelegerea lui ca Cel ce e cauză, se poate spune că toate sunt ale lui Dumnezeu sau sunt cugetate în El. Căci aceasta o înțeleg filosofi spunând că îl caracterizează (καταγορεύεται). Dar El însuși nu e nimic din toate cele a căror cauză este, pentru faptul de-a fi și de a supraviețui. De aceea și negațiile arată aceasta, ca de exemplu *fără formă și fără frumusețe* și cele asemenea. Iar socotirea lui ca *toată forma și tot chipul*, îl arată fiind cauzatorul a tot chipul și forma, cum trebuie înțeles și chipurile; la aceeași: cum spunând mai sus - *nici nu era, nici nu este, nici nu s-a făcut, nici nu se face, nici nu se va face*, spune aici: despre El se poate spune și *este și va fi și s-a făcut și se face și se va face*. Cum îl laudăm așa? Oare se contrazice pe sine sfântul Dionisie? Să nu fie! Mai sus l-a numit Creator a toată existența, ipostasul, ființa, firea și timpul; deci în mod potrivit a spus despre El că era și celelalte, ca să înțelegi că Dumnezeu nu a început nici din timp, nici în timp, nici după timp, ci că este mai presus și de existența însăși; căci în El a spus, *este existența*; iar aici, deoarece a spus că El este și se înmulțește după toată cugetarea, cu dreptate a declarat, că El era și va fi și cele următoare, ca atunci când cugeți vremea sau timpul, să afli acolo pe Dumnezeu și mai presus de cele ce sunt și înainte existent și cauzator și creator al celor ce sunt și nimic din cele ce sunt, precum zicem că nu e nimic din cele ce sunt, dar este în toate.

Și nimic din toate. Are pe lângă *toată forma*, lipsa de formă, pentru că este peste lipsa de corp și peste nematerialitate, neformându-se spre ceva din ele. Și pe lângă *chipul tuturor* are *lipsa de frumusețe*. Iar nefrumos îl numește ca pe Cel care vine din toată frumusețea; iar El fiind mai presus de frumusețe. Scriptura zice: *Și l-am văzut pe El și nu avea nici chip, nici frumusețe* (Is. 53,2) și cele următoare.

Căci dacă soarele nostru. Mai jos, la sfârșitul cuvântului următor, adică al capitolului VII, se arată că soarele nu face nimic de la sine, ci din cauza și începutul (obârșia) tuturor, care este Dumnezeu; dar de la soare a indicat frumos ceea ce se înțelege despre Dumnezeu. Căci precum soarele însuși fiind unul, toate le face roditoare și le hrănește și le crește și le prefăce, adică le face din mici mari și din sămânță plantă, sau pomul ce răsare și crește, și este în toate cele văzute, nefiind nimic din ele însele - așa și Dumnezeu care e și El soare și cauzatorul tuturor, al celor sensibile și inteligibile și înțelegătoare, nu este nimic din cele ce sunt și este în toate; căci de El se împartășesc toate; de aceea și Scriptura îl numește pe El Soarele dreptății (Mal. 3,20).

Modelele. Modelele pe care le numește și idei, le-am

arătat mai sus, cum se definesc, fiindcă zice că ideea sau modelul este gândul etern desăvârșit în sine al lui Dumnezeu. Aici marele Dionisie lămură Scriptura, numind ideile predeterminări, tâlcuind pe dumnezeiescul Pavel care zice către Romani: *Pe care i-a rânduit de mai înainte, pe aceia i-a și chemat* (Rom. 8,30); și în alt loc: *Ne-a rânduit pe noi mai înainte întru voia sa* (Ef. 1,5); căci înțelege cele mai înainte rânduite prin voie modelele și ideile. Dar prezintă și pe fericitul Clement (episcopul Romei), spunând că sunt în existențe modelele cele mai începătoare, care sunt spre ceva. Astfel spusă va fi mai clară; este o gândire care seamănă toate cu o linie; și partea cea mai de sus a liniei este o vedere în cele inteligibile; iar cea de jos, în cele sensibile; și partea primă și mai de sus, care sunt cele mai începătoare din acestea, sunt în mod special cele inteligibile; iar cea de după ea sau partea mai coborâtă sunt celelalte, care sunt după cele inteligibile; căci această gândire voiește să arate că nu sunt toate de aceeași valoare, ci unele sunt după altele, cum formele inferioare au pe cele mai generale în creație ca începuturi, pe care le numește începuturi generale mai începătoare; El prezintă pe sfântul Clement zicând că sunt și în fapte modele mai generale, adică idei îndreptate spre vreunele din chipurile mai coborâte ca ipostasuri mai înalte, cele mai de jos având să tindă spre acelea ca focul spre eter; dar nu pe acestea le numește propriu-zis idei marele Dionisie, ci înțelesurile din Dumnezeu; chiar dacă se vorbește de modele în creație, acestea nu sunt socotite vrednice de închinat, cum zice Moise; dar unde a spus acestea sfântul Clement, nu a arătat (Dionisie).

Iar modele zicem că sunt. Platon a privat pe Dumnezeu în mod nederin și nevrednic de idei și modele. Părintele acesta s-a folosit de cuvânt și a explicat noțiunea în mod binecredincios. A socotit voirile dumnezeiești definitorii și făcătoare; pe de o parte, pentru că numai prin voința lui dă existența și face toate (*se vede aici caracterul personal al lui Dumnezeu și aducerea lumii la existență prin creație*, n. trad.); pe de altă, pentru că cele ce sunt se fac în chipuri diferite. Notează deci că numește modele rațiunile de ființă făcătoare ale existențelor, preexistente în Dumnezeu, sau predeterminările.

Nu sunt numiri proprii. Fericitul Clement a urnat mai mult opiniei cuiva care spune că în facerea existențelor sensibile sunt niște cauze începătoare, ca ale lucrărilor inteligibile sau ale ingerilor netrupești sau aducătoare la ființă, care au drept cauze începătoare ideile sau gândurile lui Dumnezeu; în jurul acestor idei, care sunt modele, cele inteligibile sunt lucrări începătoare (și făcătoare de fericire și conducătoare); iar pentru cele sensibile, cauza începătoare și făcătoare de fericire și creatoare este chipul, care se referă la materie prin închipuire; căci zice că rațiunea firii ce se creează, după care au luat formă cele sensibile, e începătoare pentru un astfel de chip. Se pare că aceasta a spus-o fericitul Clement; iar acestea nu sunt în mod propriu modele sau idei începătoare sau cauze începătoare. Căci nu din ele sunt acestea, ci din gândurile lui Dumnezeu, care singur merită închinare.

De la procesiunea și bunătatea. Prin procesiune nu

se preocupă numai de contemplarea sa, ci se revarsă și pornește și face să subziste cele ce sunt.

Pe toate în Sine. Spune că Dumnezeu se bucură de toate cele ce există, potrivit cuvântului din *Psalmi: Veseli-se-va Domnul de lucrările sale* (Ps. 103,32) și din *Pilde: Eu eram cea care se bucura* (προσέχαρε). Iar *προέχει* se spune aici în loc de *a rânduit de mai înainte* (προορίσε) și *a cunoscut de mai înainte* (προείληφε).

Toată dualitatea. Fiindcă unii declarau ideile și modelele subzistând de sine, îi lovește aici pe Elini și zice: dacă ideile nu sunt în Dumnezeu în mod simplu și unitar, ca înțelesuri suprasimple ale lui Dumnezeu cel suprasimplu și supraunit, Dumnezeu va fi El însuși compus din modele, ceea ce e numit *dualitate*; iar cuvântul *se bucură*, corespunde cu spusa lui David: *Veseli-se-va Domnul* și cele următoare.

Precum și glasul - unul. Notează că glasul fiind netrupesc și unul e auzit la fel de cei mulți și nu se pierde pentru ei (cei mulți). Aceasta arată *unicitatea* lui; în mod asemănător, nici credința nu se pierde prin împărțire.

§10

Ca Cel care. Mai sus, în capitolul dinainte, am spus definind deplin cauza finală, că ea este cea pentru care se face ceva.

Marginea tuturor. Prin marginea tuturor se înțelege nemărginirea iar Dumnezeu e *marginea tuturor*; căci nimic nu trece de providența și stăpânirea lui; și este nemărginirea, deoarece, după dumnezeiasca Scriptură: *Înțelepciunea lui nu are număr* (Priceperea lui nu are hotar) (Ps. 146,5) și *Împărăția lui nu va avea margine* (sfârșit) (Luc. 1,33), ca fiind necuprins și nemărginit; căci acestea le are Dumnezeu în mod supraeminent și ca Cel ce e mai presus de toate și e marginea a toată marginea; în El își au toate sfârșitul și este mărginirea a toată nemărginirea. Chiar dacă se numește și materia nemărginire, ca una ce-și schimbă pururea formele și mereu se prefacă în alte chipuri, dar are sfârșitul în Dumnezeu, deși fiind nestabilă și nedefinită e mutată mereu de Dumnezeu în această schimbare de chipuri; și în mod convenit, Dumnezeu e marginea unei astfel de nemărginiri și e nemărginit marginilor existențelor, ca Cel ce a produs și materia din cele ce nu sunt; căci zice Scriptura: *Din El și prin El și spre El sunt toate* (Rom. 11,36).

Căci într-unul, cum s-a spus de multe ori. Marginea e opusă nemărginirii prin negație și afirmare, ca muritorul și nemuritorul. Bine le prezintă deci *ca opuse*. Căci nu se opun una alteia în mod propriu, ca prin desprindere și lipsă, ci cum s-a spus, prin negare și afirmare.

Prezent în toate. Căci fiind pretutindeni, este în fiecare în parte și în toate deodată și la fel. Și se spune că Dumnezeu este stabil prin faptul că se contemplă ca neschimbându-se în Sine întru nimic; dar și mișcător prin faptul că susține și păstrează existențele; și acestea mai presus de orice închipuire; de aceea a și adăugat că *nici nu stă, nici nu se mișcă*.

Și stă și se mișcă. Cele spuse par opuse: că *stă și se mișcă și nici nu stă, nici nu se mișcă*. Căci cum e același lucru că stă și se mișcă sau nici stă, nici nu se mișcă? Mai întâi nu trebuie înțelese cele dumnezeiești din cele sensibile, sau de-a lua chipurile din acestea; ca să nu socotim

cu neputință o soluție, am declarat înainte stabilitatea facere, iar mișcare, schimbarea sau prefacerea. Deci Dumnezeu este facerea tuturor; căci pururea le aduce pe acestea la existență; deci Dumnezeu stă. Dar iarăși se mișcă, pentru că tuturor le prefacă forma și le schimbă spre ceva mai bun; căci prin El devenim mai buni; de aceea și despre El a spus cu puțin înainte dumnezeiescul Dionisie, că este *începutul și sfârșitul existențelor*. Căci Cel ce *nici nu stă, nici nu se mișcă*, face să rămână în El ceea ce iese din El și, *ieșind la toate*, transmite tuturor ființelor întregimea (integritatea) proprie; și, conform celor spuse este neschimbat și neprefăcut; *Iar Tu același ești* (Ps. 101,28). Deci Dumnezeu și iese și rămâne în Sine.

Nici în vreuna din existențe. A spus că *nu e în vreuna*; pentru că e în toate; și e în toate nesupus relației; căci spune că ființele mai presus de lume *există veșnic*, pentru că au fost făcute înainte de firea timpului (*dar și acele ființe îngerești au fost create, cum se vede de aici*, n. trad.); căci timpul se numără de la facerea cerului și a pământului.

Sau din cele ce subzistă temporal. S-a spus și mai sus că veșnic se numește în sens propriu nu veacul însuși, ci împărțirea de veac. Și *i se potrivește ceva trebuie înțeles* că după ființă. Dar notează că sunt unele din existențe (*și existențele sunt create*, n. trad.) veșnice, ca de pildă îngerii (*deci nici îngerii nu sunt prin ființă veșnici, ci se împărtășesc numai de veșnicie* Sfântul Maxim face deosebire între eternitatea lui Dumnezeu și cele ce sunt create în veac și pentru vece, într-o supratemporalitate, produs al gândirii lui Dumnezeu, n. trad.); și că ceea ce e veșnic, nu e și fără început; în capitolul următor, chiar la început se folosește de cuvântul *veac* și pentru Dumnezeu.

Și măsurile celor ce sunt. Măsurile celor existente sunt veacurile celor inteligibile și timpul celor sensibile și măsura ca măsura veacului, deci se numesc și cele măsurate potrivit cu veacul ce le măsoară; căci se declară și îngerii veșnici; așa e și cu cele sensibile; căci cele măsurate cu timpul au același nume cu timpurile, precum și mișcarea stelelor și a soarelui și viețile pământiești; căci cele măsurate cu timpul se numesc temporale.

Capitolul VI

§1

Cauza - susținătoare. A numit-o susținătoare (συννοικήν) ca pe cea care nu numai creează viața din cele ce nu există, ci o și susține ca să dureze.

Din ea - și sufletele. După viața îngerilor, așază ca urmare pe cea a sufletelor noastre, ca unora ce sunt și raționale și au și nemurirea; iar după sufletele raționale, adaugă viața sufletului simțitor și hrănitor și pe cea vegetală, adică a animalelor neraționale și a plantelor, pe care le numește și ultimul ecou, fapt pe care l-am tâlcuit de multe ori înainte. Iar viețile animalelor necuvântătoare și ale plantelor nu sunt dumnezeiești, ci ale căldurii și suflării; numai despre aceste viețuitoare din urmă spune că a zis David: *Lua-vei duhul lor și vor pieri și se vor întoarce în țărâna lor. Trimite-vei duhul Tău și se vor zidi și vei înnoi fața pământului* (Ps. 103,30-31). Căci

numai despre sufletul simțitor și despre viața vegetală înțelege aceste cuvinte marele Dionisie. Nu le înțelege acestea despre viața celor inteligibile și despre cea a noastră; căci creând Dumnezeu viața aceasta în mod ființial spre nemurire pentru cele inteligibile și pentru sufletele noastre, nu le mai ia lor însușirea de-a viețui; dar fiindcă acelea nu vor fi ființe, ci animale reînnoite din pământ, David vorbește aici despre ele, nu despre acestea. Iar despre viața celor ce au devenit cu voia lor demoni, adaugă că ea va dura nepieritoare, Dumnezeu Cel ce i-a creat voind aceasta, chiar dacă ei s-au depărtat de El: *căci lui Dumnezeu, care i-a făcut de la început nemuritori, nu-i pare rău de darurile sale*; iar ca ultim, numește cea mai obscură participare la viață, care e, așa zicând, și ea împărțire de putere de viață.

De se retrag din aceasta. Cuvântul din psalm despre oameni și despre învierea cea de pe urmă și obștească, spune ceea ce a spus înainte mai lămurit Părintele; dar aici amintește spusa, vorbind despre toate cele ce au de viețuit în oarecare fel, arătând că trebuie văzute altfel decât ca viață a lor de la Dumnezeu; iar *a se retrage*, se spune în loc de a se despărți, precum *întoarce* e folosit în loc de participare; și zice că acestea slăbesc în participare (la viața aceasta), pentru că nu au de la ele viața, ci fiecare e dobândită de la Dumnezeu; căci cele ce nu se vad viețuind de la ele, ci primise aceasta prin alipirea la Dumnezeu, într-un fel revin la viață și, cum zice el, *iarăși devin animale*.

§2

Ca compuși. Minunat învață toate dogmele cele drepte; căci predând acum modul învierii, ne declară muritori, ca pe unii ce suntem din suflet nemuritor și din trup muritor, iar de viața ființială a sufletului spune că e mai mică decât a ființelor îngerești, fiindcă deși o numește de chip îngerească (ἀγγελαιοειδῆ), n-o numește îngerească, adică nu propriu îngerească, ci apropiată; și de noi spune că suntem în parte suflete raționale, dar de noi întregi care fiind din suflet și din trup, spune că trupurile noastre se vor face nemuritoare la înviere. El spune că dogma despre înviere era necrezută de antichitate, înțelegându-o aceasta despre opinia necugetată a Elinilor, pentru faptul că nemurirea este contrară firii materiei; iar spunând antichitate, spune neînțelegere; căci faptul învierii este mai presus de fire, odată ce viața se prezintă supusă trebuinței de mâncare, durerilor și bolilor; dar pentru Dumnezeu nimic nu e contrar firii, nici mai presus de fire, deoarece El este cauza a toată viața.

Și trupuri unite. Cuvântul lui Dumnezeu voiește ca și trupurile noastre să se împărtășească de nemurire, după cum spune Apostolul: *Căci trebuie ca acest trup muritor să se îmbrace în nemurire* (1 Cor. 15,53).

Mai presus de fire. O spune aceasta pentru că numai lui Dumnezeu îi este propriu să fie viu după fire (și să dea viața).

Tratatele - lui Simon, contrare. Zice că Tratatele lui Simon sunt contrare dogmei noastre care spune că trupul nostru va fi înviat și făcut nemuritor, întrucât acest lucru e contrar firii (*se vede că era o tradiție că Simon Magul a lăsat scrieri, în care susținea politeismul, sau că nu e un Dumnezeu mai presus de lume, care să învie trupurile; prin aceasta autorul se prezintă iarăși ca ucenic al*

Sfântul Pavel și contemporan cu Simon Magul, n. trad.). Iar cei ce au vorbit împotriva lui Simon și îl combat în acestea este Irineu, Origen, Ipolit și Epifanie. Dar marele Dionisie dizolvă dumnezeiește spusa lui Simon că învierea trupurilor e contrară firii; căci lui Dumnezeu nefiindu-i nimic opus, cum i-ar fi ceva contrar firii? Iar a socoti cineva că din acestea văzute și sensibile poate scoate dovezi împotriva cauzei necuprinse și tuturor nevăzute, adică împotriva lui Dumnezeu, e un lucru cu adevărat contrar firii; căci cum va răsturna cele gândite și inteligibile ceea ce e mai presus de toată simțirea și înțelegerea?

Vădită simțirii. Zice că nu trebuie, pentru cele sesizate prin simțire, să nu credem rașunilor despre Dumnezeu, care este cauza nevăzută a tuturor. Aceasta înseamnă propriu-zis a spune ceva contrar firii: a nega cele mai presus de simțire pentru ceea ce e cunoscut prin simțuri.

§3

Sau rațională sau simțitoare sau nutritoare. Notează cum împarte pe cele cu viața participată; căci numește sufletul nostru un fel de început al vieții; de aceea e și simțitor; căci sufletele sunt începuturi ale vieții trupurilor care încep să se miște prin ele; iar Puterile inteligibile și sufletele noastre sunt ființe ale vieții; căci au ființa care e viață, ca pe o substanță oarecare și ca suport și ca forma însăși, care există concret; de aceea sufletele și vivifică trupurile, cum am spus; deci Dumnezeu este începutul tuturor ca Cel ce e cauza și împlinirea vieții noastre, ca Cel ce le susține și le împarte, ca Cel ce a rânduit deosebiriile întregii vieți, ale celor inteligibile, raționale, sensibile, crescătoare; deci, fiindcă a spus mai sus că și soarele dă viață și hrănește toate, să nu înțelegi că de la sine are el aceasta, ci din obârșia și cauza tuturor.

Capitolul VII

§1

Mai presus de toată înțelepciunea. Sunt unii dintre filosofi străini de realitate care ne spun că dacă voiți să declarați pe Dumnezeu mai presus de toată înțelepciunea și înțelegerea, îl faceți neînțelept și neînțelegător. Lor trebuie să li se spună: Dumnezeu nostru este mai presus de toate cele înțelese și existente; deci fie că e cugetat de noi înțelepciune, fie înțelegere, fie viață, fie ipostas, fie existență concretă, fie ființă, este mai presus de toate acestea, nu ca nepărtăș de acestea (fiindcă acesta e un lucru lipsit de înțeles, căci cauzatorul tuturor cum n-ar fi părtăș de acestea?), ci pentru că toate, provenind din El, sunt părtăș la întregimea lui; căci totul la care se participă e mai vechi decât cele din el; de aceea se numește și *existent* și *veac* în sens principal, și *timp*, ca Cel ce a făcut și veacurile și timpurile; așa trebuie spus deci și despre înțelepciune și viață, pentru că este și Creatorul lor; căci dacă am spune că acestea sunt altfel, Dumnezeu s-ar afla înțeleptul și înțelegătorul de pe urmă, ceea ce este o îndrăzneală a lor, nu a noastră. Să nu fie!

Soarele - și al învățătorului. Notează că numește

soare al său și al Sf. Ierotei pe apostolul Pavel. Mai notează cum a înțeles Părintele spusa Apostolului. Căci Gură de Aur și ceilalți Părinți au înțeles-o aceasta despre cruce.

Ci este un obicei al teologilor. Spusa că e un obicei al teologilor să declare lipsurile, contrare lui Dumnezeu, să o înțelegem astfel: voind aceia să prezinte pe cât e cu putință lumina dumnezeiască, pentru că este neapropiată și nevăzută și cu ea nu se poate compara nimic, nici nematerial, nici sensibil, au numit-o întuneric, ca: *Și-a pus întunericul acoperământ* (Ps. 17,13), ceea ce Apostolul redă prin: *Cel ce locuiește în lumina neapropiată* (I Tim. 6,16); căci de ceea ce nu se poate apropia cineva, este asemenea cu întunericul în sens de depășire; și iarăși: *Minunată s-a făcut cunoașterea Ta din partea mea; s-a întărit foarte, nu pot (privi) la ea* (Ps. 138,6); dacă cunoștința necuprinsă și neînțeleasă a lui Dumnezeu e asemănătoare necunoașterii ce depășește toată cunoștința din cele create, necunoștința despre Dumnezeu nu este lipsa de învățatură a înțelepților cu privire la cele dumnezeiești, ci cunoștința ce cunoaște prin tăcere că Dumnezeu e necunoscut; la fel numesc ei întruparea lui Dumnezeu Cuvântul chenoază deși e plină, mai bine zis mai mult decât plină, de înțelepciune și putere și mântuire, dar numesc și biruința prin cruce slăbiciune a lui Dumnezeu deoarece puterile rele și nevăzute ale diavolului au fost destrămate prin moarte și în locul morții s-a introdus învierea morților și împărăția cerurilor, în acest mod și înțelegerea lui Dumnezeu, care întrece toată înțelepciunea și știința oamenilor s-a numit și nebunie a lui Dumnezeu; ar putea înțelege cineva spusa aceasta, cugetând la eretici și împreună cu ei și la Elini, care își închipuie că dovedesc prin raționamente luate de la cele sensibile că întruparea lui Dumnezeu, care a mers până la moarte în iconomia ei, a fost imposibilă. Cugetând la ei, preadumnezeiescul Pavel a strigat plin de uimire: *O, adâncul bogăției și al înțelepciunii lui Dumnezeu, cât de necercetate sunt judecățile lui!* (Rom. 11, 33); deci ceea ce întrece toată puterea înțelepciunii create, nu e egală cu cuvintele învățate de la Dumnezeu despre nebunia lui? Fiindcă dacă nu precede credința, taina nu poate fi explicată prin cuvinte sau prin demonstrații luate de la cele sensibile.

La Dumnezeu suferind contrariul. Cuvântul suferind contrariul (ἀντιπεπονητός) arată o răsturnare; căci prin negațiile care arată privațiuni se indică depășirea lor în Dumnezeu; e ceea ce a spus în alt loc că e înțelesul depășitor al negației.

Ceea ce se arată în ea contrar rațiunii. De fapt patima de pe cruce și spusa că Dumnezeu a pățimit cu trupul pare și contrar rațiunii și absurd; dar aceasta arată adevărul real. Notează cum înțelege Părintele spusa Apostolului; dar Gură de Aur și ceilalți Părinți au învățat aceasta despre cruce.

Le închidem. gr. ἐνείλομεν. În alte locuri, întorcându-le, adică învăluindu-le. Prin aceasta arată că nu trebuie asemănat cele dumnezeiești cu cele omenești.

Are puterea. Am spus și mai sus că mintea voind să înțeleagă, iese din sine, coborând la înțelesuri; căci înțelesurile sunt mai jos decât cel ce înțelege, ca cugetate și cuprinse, ca o împrăștiere și împărțire a unității minții lui;

căci mintea e simplă și fără părți, iar înțelesurile foarte multe și împrăștiate și ca niște chipuri ale minții; pentru aceasta cele înțelegătoare (τὰ νοερά), adică cugetătoare, sunt mai mici decât cele inteligibile (τὸν νοητὸν) sau cugetate. Iar unire a minții numește, cum o spune în cele următoare mai clar, cea prin care se extinde la cele de dincolo de ea, adică intră în vederea lui Dumnezeu prin ieșirea din toate cele sensibile și inteligibile, ba încă și din mișcarea proprie, ca să primească astfel raza cunoștinței dumnezeiești.

Această (înțelepciune) nerațională. Aici lămurește mai deplin cum nebunia lui Dumnezeu e mărimea necuprinderii (neînțelegerii) lui Dumnezeu; căci spune că atâta timp cât suntem închiși în cele sensibile, auzind de dogma despre nematerialitatea și suprafințialitatea lui Dumnezeu, ratăcim; astfel, ascultând unui învățatură despre Treimea singură închinată și auzind unui despre întregirea ipostatică neîmpărțită și nedespărțită, îndată se îndoiesc, luând seama la corpuri care au nevoie de spațiu și de distanțe, zicând: cum sunt trei ipostasuri de sine și sunt nedespărțite? Ei nu știu că e o prostie să speculeze despre Dumnezeu, despre cele dumnezeiești și despre alte multe lucrări, pe temeiul celor sensibile; către ei zice Domnul: *Dacă v-am spus cele pământești și nu credeți, cum veți crede de vă voi spune cele cerești?* (Ioan 3,12). Și dumnezeiescul Pavel zice că: *Omul firesc (sufletec) nu primește cele ale Duhului. Căci pentru el sunt nebunie* (I Cor 2,14). Deci ceea ce e pentru oameni nebunie lui Dumnezeu sunt cele duhovnicești care trebuie urmărite; căci a numit înțelepciunea nebunie prin faptul că nici o înțelepciune nu o poate înțelege; ea e și nerațională și fără minte, neexistând o rațiune sau o minte care să o explice sau să o cuprindă.

§2

Din ea - (puterile) inteligibile. Notează că și în alte locuri Puterile sunt inteligibile și înțelegătoare; și e drept că acelea sunt și inteligibile și înțelegătoare; acestea sunt ordinele de sus; ele sunt inteligibile întrucât sunt înțelese de cele inferioare; iar înțelegătoare, întrucât sunt și altele mai înalte și tind să înțeleagă pe Dumnezeu Cel mai presus de toate, pe cât le e cu putință. Hranite de sus, hrănesc cu înțelegerea pe cei ce înțeleg la un grad inferior. Sufletele noastre sunt numai înțelegătoare; căci înțelegând spre cunoaștere pe cât pot pe cele superioare, nu au după ele pe cineva înțelegător, ca să fie și înțelese; că sufletul de după noi (cel animal, n. trad.), e fără rațiune și fără minte; dar înțelegerile minților dumnezeiești (ale îngerilor), nu coboară prin cugetări ca ale noastre la cele la care (urcă) mintea noastră, din cele împărțite, adică din cuvinte sensibile și desfășurate sau de la chipuri și mulțime, ceea ce înseamnă că (mintea noastră) adună din cele materiale înțelesuri nemateriale, privindu-le (contemplându-le) pe toate în cel simplu.

Inteligibile (νοηταί) înțelege-le în raport cu noi; iar înțelegătoare (νοεραί) în raport cu Dumnezeu.

Sau din împărțiri. Noi suntem în împărțiri, adică în simțuri; căci altceva e auzul și altceva vederea și la fel celelalte; și primim cunoștința celor ce sunt din cele sensibile împărțite prin simțuri sau din noțiuni împărțite

prin acelea ca părți; și din învățături împărțite sau din cele înțelese, sau uneori și prin rațiuni desfășurate se face clar și explicat conținutul lor. Iar firile inteligibile arătând în chip înțeles toate în acestea, se luminează printr-o înțelegere unitară și cunoștință simplă a adevărului.

E. întipăriă. Spune că îngerii au puterea și lucrarea venită din înțelepciunea mai presus de fire a lui Dumnezeu; căci dumnezeieștii îngerii au, prin participare, puterea lucrării înțelegătoare, prin care se înțeleg pe ei înșiși și cele ce sunt, și înțelegând înțelesurile în mod văzător, au spus că sunt înțelesuri ale lui Dumnezeu. Deci au această lucrare înțelegătoare adăugată lor de la Dumnezeu, Cauzatorul, și înțeleg cele ce sunt în mod superior sufletelor, dacă sufletele înțeleg existențele din existențele însele și se întâlnesc cu chipurile pe care le cugetă în mod desfășurat și se mișcă în cerc în jurul tuturor. Dimpotrivă, îngerii înțeleg în mod unitar mulțimea existențelor (a celor ce sunt) din chipul dumnezeiesc sădit în ei și nu se împartesc în (conformitate cu) împrăștierea variată a existențelor sau în cele sensibile, ca sufletele raționale; dar sufletele se învrednicește întrucâtva de modul înțelegerii îngerești, imitând pe îngeri, când, adunând înțelesul celor multe într-unul, au totodată toate distincte între ele în mod neconfundat; au și sufletele, capacitatea ajutată din afară, de-a înțelege, asemenea îngerilor; dar aceștia înțeleg din ei înșiși și în ei înșiși, ca unii ce sunt asemenea lui Dumnezeu (și îngerii și sufletele au de la Dumnezeu capacitatea de a înțelege existențele, dar îngerii le înțeleg din ei înșiși, pe când sufletele iesind prin simțuri la ele, n. trad.). Acestea despre cele inteligibile, iar despre Dumnezeu, cum înțelege El, ai (lămuriri) și aici și mai sus, în al cincilea capitol, spre sfârșit; iar cele spuse despre suflete, că asemenea îngerilor adună într-un înțeles cele multe, se vor împlini cel mai mult și desăvârșit la înviere, când ajunse iarăși în trupurile proprii, vor primi cunoștința desăvârșită a existențelor. Iar această o va avea, în mod desăvârșit, după cum am spus, învierea dreptilor. *Și așa, vom fi pururea cu Domnul* (I Tes. 4,17). *Acum vedem că în oglindă și glăciură, iar atunci față către față* (I Cor. 13,12), vom primi cunoștința celor ce sunt.

În chip desfășurat și - în cerc. S-a spus ce se înțelege prin în chip desfășurat. În chip desfășurat (διεξοδικῶς) și în cerc (κύκλῳ), adică sufletul omenesc nu înțelege printr-o întâlnire totală a minții cunoștința dumnezeiască, ci primind adevărata înțelegere a lucrurilor trecând de la o parte la alta, prin care, deși e lipsit de vederea îngerească a lui Dumnezeu, adună înțelegerea despre cauza cea unică a celor privite în mod variat și se învrednicește astfel de înțelesurile îngerilor.

(Nu) dobândește ceea ce dorește. Mintea demonică dorește din iraționalitate egalitatea cu Dumnezeu, dar nu știe cum îi este cu putință să dobândească aceasta, nepătrunzând prin fire neștiința, ci alegând cu voia ceea ce e contrar firii. Dar e de notat că demonii, întrucât au minte, au dobândit-o aceasta de la Cel Bun; dar făcându-se neraționali și nevrând să rămână ceea ce erau, au suferit o cădere din înțelepciune.

Prin depășire. Cele spuse despre Dumnezeu ca privațiuni, ca și cele contrare, se înțeleg prin depășire.

Și toate celelalte (știindu-le) dinlăuntru. Nimeni să nu fie dus de acestea la cugetări absurde, încât să spună

că are în calitate de cauză și relele în sine în mod anticipat sau să conchidă din aceasta că e cauzatorul lor; căci nu despre acestea este cuvântul Părintelui; căci el a arătat mai înainte că răul nu e nici existent, nici în cele ce sunt; ci cuvântul lui este despre cele ce sunt în ființă, ca îngerii și celelalte creaturi, precum a spus și înainte, a căror cunoștință nu o are din faptul că le învață cum sunt; aceasta a arătat-o zicând: *Nu aflând cele ce sunt de la cele ce sunt*, și: nu privind în mod special pe fiecare, ci ca Facător al lor, are mai înainte cunoștința lucrurilor sale, știind cum le va aduce la existență și pentru ce ținte; și că abaterea de la acestea și lipsa sau neîmplinirea lor și neputința proprie le va aduce răul, pe care-l face lipsa a ceea ce e conform firii sau contrarul firii; în acest scop a dat pilda luminii; căci prin lipsa acesteia se face prezent întunericul, care are drept cauză absența firii luminii, precum și deprinderile lipsurilor care îl întăresc pe acesta și care sunt, cum ar zice cineva, cauzele mai accentuate ale lui. Părintele vorbește deci aici despre cele făcute de Dumnezeu spre aducerea lucrurilor la existență și despre firea fiecăruia din acestea, ba spune că au și preexistat în Dumnezeu prin preștiința lui și prin faptul că le-a hotărât de mai înainte.

Are de mai înainte - ființa. Cunoașterea are de mai înainte și a conceput de mai înainte ființa.

Precum și lumina. E o comparație potrivită; căci precum dacă cineva ar presupune lumina aceasta văzută că are minte și rațiune, apoi am întreba-o pe ea de cunoaște întunericul, ea ar spune că îl cunoaște dinainte de-a se fi făcut întunericul, dar îl cunoaște nu din experiență (căci cum ar cunoaște lumina întunericul? Fiindcă de e lumină, nu va fi întuneric), ci îl cunoaște întrucât e lumină, de aceea și știe că de-și va retrage propria lumină, nimeni nu va vedea - așa și Dumnezeu are în Sine, în calitate de cauză, cunoștința tuturor, necăștigând-o aceasta prin experiență, pretinzându-se astfel că la această cunoștință Dumnezeu ajunge mai târziu sau că înainte nu cunoștea. Dar notează că întunericul este cauzat, apărând din lipsa luminii, ceea ce este contrar Manicheilor.

Despre întuneric. Întunericul nu se cunoaște din altceva ci din lumină.

Și nu - din cele ce sunt. Observă cum zice că Dumnezeu cunoaște cele ce sunt nu din cunoașterea tuturor, ci din a sa, precum lumina cunoaște ale întunericului deși nu are nimic din întuneric în sine însăși. Acestea s-au spus în multe feluri în capitolul V: cum Dumnezeu cunoscându-se sau înțelegându-se pe Sine, înțelege sau cunoaște cele ce sunt ca din modele.

Deci nu (are) Dumnezeu. În Dumnezeu nu e nimic îndoit, fiind cu totul simplu și mai presus de tot ce e simplu.

Căci - și îngerii. Căci îngerii știu cele de pe pământ nu întâlnindu-se prin simțuri cu cele sensibile, ca noi, ci prin puterea înțelegerii prin care se înțeleg pe ei, cum se poate vedea din Scriptură, de pildă de la Tobie, unde arată că dumnezeiescul Rafael a spus fiului lui Tobie să ungă cu fierea peștelui prins albeața ochilor tatălui său ivită (în ei) din găinațul unor pasări; căci n-ar putea socoti cineva că îngerul a învățat medicina cu osteneală; dar și îngerul din Judecători, scoțând pentru Ghedeon foc din piatră, nu a știut prin simțuri, ca noi, despre foc că e

arzător, ci din ceea ce i s-a arătat de sus; așa și celelalte; iar dacă ar întreba cineva: și cum vor simți diavolul și îngerii lui focul veșnic, i se va spune la locul potrivit. Dar și la *Daniel*, în capitolul despre Baltazar, îngerul care scrie știe litere, fără să fi învățat. Deci notează că nu prin simțire le vine îngerilor cunoștința celor sensibile, nici nu se folosesc ei de organele simțurilor, ci de puterea și firea minții.

§3

Pe lângă acestea trebuie cercetat. Discută cum cunoaștem pe Dumnezeu; și spune cu dreptate că firea lui Dumnezeu, ca ceea ce este, n-a fost cunoscută vreodată de careva dintre creaturi, nici prin cunoaștere, nici prin vedere; căci prin acestea ne apropiem de cele necorporale; dar Dumnezeu se cunoaște din rânduiala creaturilor; căci dacă, după Apostol, frumusețea creaturilor vestește pe Creatorul adică pe Făcătorul, din creație, pe drept cuvânt ordinea existențelor oferă cunoașterea Celui ce le-a rânduit; căci cele ce sunt, adică chipurile lor, și faptele tuturor în parte, ca cetele îngerești și toate cele sensibile, sunt chipuri și asemănări ale rațiunilor (ideilor) dumnezeiești; sau modelele lor sunt înțelesuri eterne ale lui Dumnezeu, pentru care și după care au fost toate în El, nefiind altceva decât El; și au fost aduse de El la existență; căci zice și în *Apocalipsă* preadumnezeiescul Ioan, că unul din îngerii cei mai vechi i-a spus lui că toate erau și s-au făcut, numind prin aceasta ideile (rațiunile), fiindcă erau, dar și chipurile și asemănările rațiunilor sau ale modelelor, care, toate, s-au făcut. Căci cele înțelegătoare sunt chipuri ale celor inteligibile, precum cele inferioare ale celor superioare. Deci Dumnezeu se cunoaște prin înlăturarea tuturor în sensul depășirii lor (*Dumnezeu e scos din cele ce sunt, nefiind nimic din cele create de El, ci fiind deasupra tuturor în mod negrăit*, n. trad.).

Din firea lui. Notează ceea ce e potrivit pentru apărarea dreptei credințe.

Și având chipurile. Aici trebuie înțelese prin modele cele mai înainte hotărâte de Dumnezeu, ale căror chipuri sunt rezultatele creației. Iar cele mai înainte, rânduite, Apostolul le-a numit hotărâri de mai înainte, spunând în *Epistola către Efeseni*: După hotărârea (sfatul) mai înainte de veacuri (Ef. 3,11). Deci Dumnezeu se cunoaște în toate faptele, ca meșterul în cele meșteșugite. Dar e despărțit prin ființă cu totul de toate; și de aceea, fiind necunoscut în cele meșteșugite, se cunoaște din această necunoaștere, precum și din înțelegerea cunosătoare și din știința fapturilor. Reluând acestea, a adăugat la ele cele următoare. Deci și ideile animalelor sunt în Dumnezeu, ca și ale tuturor celor după fire în general; căci cele de aici sunt ca niște simulacre și asemănări parțiale ale celor de acolo; fiindcă toate cele de aici sunt simulacre ale celor de acolo; pentru că sufletul e și chip și asemănare a ideii.

Și Dumnezeu - prin cunoștință. Cum se cunoaște Dumnezeu prin cele contrare și prin afirmări și negații, o arată prin explicarea lor. Căci dacă a spus și mai sus, în primul capitol, că nimic nu redă ființa lui Dumnezeu, nici înțelegerea, nici atingerea, nici închipuirea, nici opinia, nici câte le-a spus acolo și aici, pe care le-am și explicat

acolo, acum spune că și prin cele negate acolo se cunoaște Dumnezeu, dar nu ființa lui; și iarăși că nimic nu are El din acestea spre înțelegerea lui; deci în calitate de cauză a tuturor se cunoaște din cele din El; dar ca Cel ce nu e nimic din cele din El, rămâne necunoscut din toate; dar cum se cunoaște și prin neștiință, o spune și aici și s-a spus și mai sus, în capitolul II.

Dar nici nu se înțelege. Căci prin cele create înțelegem, ne atingem de știința lui, știm că există Dumnezeu. Dar cine este Dumnezeu sau cum sau cât de mare, nici nu înțelegem, nici nu-l numim, nici nu cuprindem prin minte sau simțire. Asemenea acestuia este și spusa: Dumnezeu este în toate și nu este în nimic din toate.

Într-o unire mai presus de minte. Notează că prin cele spuse a indicat vederea (contemplarea) lui Dumnezeu cea mai presus de minte.

Căci ea este după Scriptură. Aceasta se spune și în *Înțelepciunea lui Solomon*, unde se zice că înțelepciunea este meștera (lucrătorea) tuturor (Înțel. 7,21); și în *Pilde*, unde se spune de către Înțelepciune: *Eu eram la Dânsul cea care tocmeam* (Pild. 8,30); și la *David*: *Toate le-ai făcut într-o înțelepciune* (Ps. 103,25).

§4

Dumnezeu Cuvântul. Despre Dumnezeu Cuvântul, și pentru ce se spune Cuvânt și ce înseamnă această numire; aici se arată o singură cauză pentru care se numește Cuvânt: pentru că are în Sine cauzele tuturor celor ce sunt; căci rațiunile întregii firi sunt în El, ca Cel ce e cauza întregii creațiuni; fiindcă prin El sunt toate; căci ideile și modelele din El nu sunt altele în altul, ci înțelesuri și rațiuni eterne ce fac toate; și firea e rațiune; având o cauză în ea, o dată ce nu în deșert și degeaba sunt firile existențelor. Îl numește pe El Cuvânt (Rațiune) și ea pe Cel ce se mișcă în toate în mod neîmpiedicat și străbate prin toate până la cele din urmă, cum se spune în *Epistola către Evrei*: *Căci viu este Cuvântul și lucrător și celelalte* (Evr. 4,12).

Acest Cuvânt - este. Dumnezeu Cuvântul, fiind însuși și în mod real adevărul, pe drept cuvânt este și cunoștința simplă a celor ce sunt.

Căci dacă știința unește. Lămurind cunoștința adevărată, vede în ea pe însuși Dumnezeu Cuvântul, Hristos Iisus; și spune că cunoștința unește cu adevărat pe cei ce cunosc și cele cunoscute. Și *Eu cunosc oile Mele și sunt cunoscut de ele; precum Mă cunoaște pe Mine Tatăl și Eu cunosc pe Tatăl* (Ioan 10,14-15). Căci precum cunoștința, cunoscând ceea ce a voit să cunoască, se unește cu ceea ce cunoaște, ne mai având o îndoielă despre aceasta și ne mai fiind sfâșiată în alte și alte păreri și nestatornică și devenită de aceea neștiință, fiindcă nu s-a convins că cunoaște, la fel credincioșii uniți prin credința cu Hristos cel cunoscut, care este Dumnezeu Cuvântul, și având credința în El, au credința atotstabilă și neclintită în cele cunoscute, anume că au cunoscut pe Dumnezeu și au fost cunoscuți de Dumnezeu; și așa au ieșit din neștiință, care am spus că dezbină și rupe și mișcă spre alte și alte îndoieli, ca necunoscând ce trebuie să cunoască; ei se află în siguranță, încredințați prin credință că au cunoscut și s-au unit prin aceasta cu Cel cunoscut. Dar cel ce se află în întunericul neștiinței, după Apostol,

elătinat de rătăcire, e purtat de orice vânt al nestatorniciei omenești, ca cei rostogoliți de valurile mării (căci și aceasta o spune Apostolul, cf. Ef. 4,14) și îi socotește pe cei ce cunosc stăpâniți de nebulie, cum a spus și Fest lui Pavel care binevestea cunoștința dumnezeiască: *Ești nebulă* (Fapt. 26,21). Cel cunoscător și cu adevărat creștin, ca unul ce a cunoscut pe Hristos și prin El a câștigat cunoștința lui Dumnezeu, adică cunoștința unitară a adevărului (căci cunoștința simplă și necompusă e unitară), a ieșit din lume, nemaifiind în părerea și rătăcirea lumească; ci se cunoaște pe sine treaz și eliberat de necredința mult rătăcită; de aceea și moare în fiecare zi pentru adevăr, nu numai primejdindu-se de fiecare dată până la moarte pentru adevăr, ci și murind neștiinței, dar viețuind cunoștinței și mărturisindu-se creștin.

Cauza - împărțirii. A numit cauză a împărțirii (διαίρεσις) păreri neîntemeiate și mult împărțite.

Locașul, gr. ἐστίας. Casă, locuință.

(Cunoștinței) unitare - a - creștinilor. A declarat unitară (ἐνιταύτην) credința noastră, ca fiind cunoștința simplă și cu adevărat nerătăcită a existenței.

Capitolul VIII

§1

Ca putere. În ce sens se zice de Dumnezeu că e putere.

Și domnia. Ca Domnul Puterilor, acesta este Împăratul slavei (Ps. 23,10); și: *Domnul Puterilor e cu noi, ajutorul nostru Dumnezeu lui Iacoh* (Ps. 45,11).

Deosebind-o de Puterile. Deosebind-o (ἀπορίζουσα), adică distingând-o și despărțind-o.

§2

Prin puterea neclintită, gr. κατὰ δύναμιν ἄκλιτον. A numit-o neclintită (ἄκλιτον), adică necoborâtă din vârful ei; căci nu clintindu-se Dumnezeu din putere creează, ci fiind nemîșcat și neîncovoiat în țaria lui produce existențele; poate îi spune neclintit (ἄκλειτον) și ea neîchis (μὴ κλειόμενον); și adaugă și nemărginit (ἀπεριόριστον); căci nu se închide, ca neputincios în ceva; ci se deschide pururea în puterea lui, puterea lui Dumnezeu făcându-le toate.

Întărește și slăbiciunea. Slăbiciune numește trupurile acestea materiale și pământești, pe care le numește și ultimele ecourî, cum am spus de multe ori mai sus, pentru împărțirea, în chip obscur și după capacitatea lor, de puterea lui Dumnezeu. Și despre trupurile noastre a spus: *Toate le pot în Cel ce mă întărește pe mine, adică în Hristos*, (Filip. 4,13); aceasta se poate vedea însă și în celelalte animale, ca în țânțari și în muște și în cele ca ele, întrucât și aceste animale atât de slabe și repede pieritoare pot fi tari prin acele lor, fiind înputernicite de Dumnezeu care le-a făcut; de aceea Dumnezeu zice și prin dumnezeiescul proroc Ioil despre lăcustă și gândac și omidă: *Puterea mea cea mare*; căci atotputernicia lui Dumnezeu ajunge până la aceste chipuri minunate și prea adevărate. Dar aceasta o vei afla și în cele neînsuflete, privind în ierburi și plante și metale puterile odrăslitoare și folosi-

toare; și cele mai multe sunt fragile, iar altele tari și dure ca diamantul. Și altfel: numește slăbiciune înputernicită în acestea, pe cele mai slabe dintre animale, întrucât au puterea de-a fi cu adevărat; sau trebuie socotită slăbiciune firea neînsuflețită și cu totul nemișcată, care a primit de la Dumnezeu puterea ființială, adică puterea de a fi în general.

§3

Și de e îngăduit. Adică nu era cu putință de a fi ceva în general, de nu are ca suport puterea dumnezeiască.

Puterea de a fi o are. Înțelege prin putere nu numai țaria de-a subzista; ci indică prin ea și capacitatea de-a fi un anumit fel de putere. Iar răspândire a puterii numește ieșirea proniei lui Dumnezeu și a bunătății lui la cele din afară spre cele ce sunt, pentru a aduce cele ce sunt la existență. Și indică prima putere a celor ce sunt; acestea sunt existențele inteligibile și netrupești, ca nemuritoare; dar împreună cu cele inteligibile trebuie socotite și cele înțelegătoare, numite acum sufletești și raționale; căci rațională este mintea, datorită căreia sufletul prin concesiune e numit după îngerii. Apoi inferioară sufletului e numită puterea simțitoare, a necuvântătoarelor însufletește; apoi cea vitală și vegetală, a tuturor ierburilor și plantelor, prin care înflorește viața vegetală; după toate, e puterea ființială (*de-a fi în general*, n. trad.), adică a celor neînsufletește, cum sunt metalele, cele pământești, care, dând subzistență, face să și dureze în existență și dă puterea însușirilor calde sau reci sau amestecate; pe cea de-a fi de folos sau de un anumit folos. Și puterile doritoare, de-a putea voi pururea (cele raționale) și de-a pofti, tot Dumnezeu le dăruiește; și El le înputernicește pe cele unite prin afecțiune și comunicare; și semințele tuturor sau elementele care se mișcă spre întâlnire prin potriveala dintre ele și spre amestecare și spre blânda apropiere; astfel le duce pe cele sensibile identice spre naștere. De la El au puterea acestei uniri și a amestecării, cele ce se unesc prin afecțiune, precum am spus; de la El e și puterea elementelor ce se mișcă spre diferențiere și despărțire, ca astfel distincte să se miște spre nașterile animalelor, plantelor și celor ca ele; această putere a distincției sau a despărțirii o primesc de la Dumnezeu spre a exista și a se naște spre existență cele de chipuri deosebite. A arătat deci asemănările, distincțiile, unirile și afecțiunile și a numit unire chipuri confundate și neamestecate prin distincție. Notează că și dorința însăși o au puterile îngerești de la Dumnezeu.

§4

Și - să (poată) fi acestea. Firea celor ce sunt cere existența nu prin proprie alegere, ci din necesitatea și folosul existenței; și aceasta o spune zicând că puterea de a cere existența în mod necesar e de la ființa dumnezeiască și atotputernică.

§5

Bunele direcții, gr. εὐθυμοσύνας. Direcții bune numește așezările și rânduilele drepte și frumoase ale creațiunii, dar și ale unităților și simplităților îngerești;

sau numește unități (ένάδα) simplitățile ființelor lor, netrupești și nemateriale. Notează că spune și de stele că sunt pentru veci.

Și rânduilele - neschimbate. Ființele cerești neschimbate să nu le înțelegi așa, pentru că sunt eterne; căci ele sunt după cum s-a scris, *duhuri slujitoare* (Evr. 1,14); ci înțelege neschimbarea ca păzirea marginilor impuse lor. Iar înaintare a timpului numește lungimea acestuia și mișcarea lui înainte; iar distincție înseamnă revenirea timpului sau orelor la aceleași; de aceea a numit și *circumvoluție* (συνελίξεις) mișcarea timpului sau progresele temporale, mișcările stelelor și planetelor care se efectuează în intervalele dintre douăsprezece așa numite case. Iar restabiliri (ἀποκαταστάσεις), revenirile la un punct după plecarea de la el; de pildă soarele se mișcă străbătând într-un an distanța de la așa zisul berbec până (revine) la același, iar luna o face aceasta vreme de o lună și celelalte cinci în alt timp; căci din acestea se măsoară timpurile.

Și - puterile focului. Adică ale eterului. Vorbește despre cele patru elemente și spune că pământul nu stă pe nici o temelie; iar Scriptura zice că s-a întemeiat pe ape (Ps. 23,2).

(Puterile) ființiale. Poate ființiale se zice și toate cele neînsuflețite și nesimțitoare sau se numesc așa de la a fi.

Și - îndumnezeirea, gr. θεώσις. Se îndumnezeiește dreptii și îngerii după cuvântul: *Eu am zis: dumnezei sunteți* (Ps. 81,6).

Vreă afirmare. Numește afirmare (θέσις) aducerea la existență. Cel nepărtaș de putere nu este nici în creație.

§6

Dar spune magul Elima. Se vede de aici vechimea acestui sfânt bărbat. Căci cunoaște cele ce le-a spus magul Elima, care s-a opus Sf. Pavel în Cipru și de care amintesc *Faptele Sfinților Apostoli* (Fapt. 13,8). Totuși Arabia are mulți asemenea lui Elima, care spun către noi zicând că Iisus Hristos, Dumnezeu Cuvântul, a pățit cu trupul pentru noi, dar nu cu dumnezeirea; dacă nu primiți că El a pățit cu dumnezeirea, cum a voit, faceți pe Dumnezeu neputincios, zicând că n-a putut să pătimească cu dumnezeirea, deși a voit; către aceștia trebuie spus că Dumnezeu n-a voit aceasta, având în ce să pătimească, fiind contrar firii să pătimească dumnezeirea, care este prin fire nepătimitoare. Observă cum explică spusa apostolică: *Nu poate Dumnezeu să se nege pe Sine însuși* (II Tim. 2,13).

Căci negarea sa. Ceea ce spune Elima, magul, răzând de dumnezeiescul Pavel, care a spus că Dumnezeu nu se poate nega pe Sine însuși și (crezând) că e cu neputință ca Pavel să arate că Dumnezeu poate ceea ce voiește, adică să se nege pe Sine, marele Dionisie o rezolvă foarte filosofic. Căci zice că Dumnezeu este adevărul; iar adevărul este ceea ce este; iar minciuna, ca nesubzistentă, nu indică ceva ce este; dacă deci Dumnezeu se va nega pe Sine, adevărul fiind mințit, devine ceva ce nu este; dar cum se poate întâmpla aceasta? Deci neputința de a se nega, atribuită lui Dumnezeu este semnul puterii negrăite. Căci a zice că se poate nega e aseniența cu a zice că Dumnezeu se poate face pe El să nu fie Dumnezeu, ci

să treacă în non-existență, lucru care unește imposibilul cu blasfemia; cum deci se va zice Celui ce este că nu este? Deci Dumnezeu nu poate aceasta, adică este de necugetat că El nu este sau nu se poate admite că El nu este; deci a nu putea fi Dumnezeu, nu e cu puțință; căci precum lumina, ea lumină, nu poate fi întuneric, așa și acestea sunt cu neputință lui Dumnezeu, pentru adevărul de nedisprețuit; astfel deci Dumnezeu nu poate, prin privațiune, să nu se știe pe El sau să nu fi experimentat ceva. *Ceea ce este* nu știe ce este *aceea de-a nu ști, sau de-a ignora*. El nu știe să nu știe prin privațiune; căci neștiința e privațiune, nu ceva ce subzistă, ci e în afara ființei; căci e o lipsă a ceea ce trebuie să fie. Deci e lipsit Dumnezeu de neștiință și niciodată nu știe să nu știe. Dar dacă am spune că Dumnezeu nu cunoaște neștiința prin privațiune, neștiința ar ține de ființa lui, neștiința lui ar fi ființială; și Dumnezeu ar fi întuneric; căci neștiința este întuneric; așa vei înțelege în mod înalt și cuvântul: nu poate să mintă Dumnezeu; și: nu poate face Fiul nimic de la Sine, dacă nu vede pe Tatăl făcând; aceasta e asemenea cu a zice: e cu neputință să voiască altele Tatăl și altele Fiul. Căci una este voința Treimii închinată după dumnezeire; nici nu ignorăm că Fiul lui Dumnezeu și Dumnezeu, Unul, din prealăudată și preaneprihănită Treime, făcându-se om, a luat voința omenească naturală și fără de păcat.

Și a nu fi nu este. Negăția pusă contra negăției este afirmație. Deci cel ce zice că a nu fi nu este în Dumnezeu, deduce existența lui. Astfel deci zice că nu poate să nu poată și, la fel, nu știe să nu știe, din care se deduce că El în mod sigur știe și poate; dar bine a adăus aici: *prin privațiune*; căci nu se zice prin depășire, ci prin privațiune că nu poate și nu știe.

§7

Este socotit iarăși dreptate. Prin ce este Dumnezeu dreptate? Definiția dreptății e virtutea care împarte după vrednicie sau lucrarea proprie a părților sufletului sau măsura (media) între prea mult și prea puțin sau deprinderea de-a înfaptui a egalității sau deprinderea alegerii folosului comun sau știința celor ce trebuie și nu trebuie distribuite sau a amândurora.

Defaimă. Despre cei ce grăiesc nedreptate împotriva lui Dumnezeu, cum zice Psalmistul (Ps. 74,5), spune ceea ce se potrivește aici, arătând ajureala cuvintelor lor; căci văzând unul că ne mișcăm prin noi, adică liberi, și nu ne stăpânim pornirile proprii, pentru ce, zice, am fost făcuți liberi și nu suntem mai degrabă împiedicați prin lipsa de voință să păcătuiți; ei ignoră că prin aceasta vor să fie pietre mișcate de alții; și având noi trupuri pământești, de ce, zic, nu rămânem identici, adică neschimbați, fiind nemuritori, chiar dacă ne folosim de cele materiale și trecătoare; aceasta e propriu celor ce nu cunosc firea celor sensibile și inteligibile și bolesc de multă iraționalitate; căci trupul nostru fiind material și schimbăcios, în mod cuvenit avea nevoie de cele asemenea, adică de cele trecătoare și materiale; iar sufletul fiind creat nematerial și nemuritor, în mod cuvenit are libertate din pricina asemănării cu Dumnezeu; acestea neînțelegându-le, bărfesc providența dumnezeiască în amândouă privințele, deși văd această mare și bună rânduială; aceasta arată că atribuie cele ale unora altora.

Celor ce se mișcă de sine, gr. αὐτοκινήτοις. Adică celor liberi.

§8

Dar ar putea spune cineva. Către cei ce zic: cum nu e nedrept Dumnezeu, îngaduind celor neurebnici să facă rău celor drepti?

Altfel. Aici ne da o obiecție a altuia; căci zice: *ar putea spune cineva* și celelalte; și rezolvă problema în chip evlavios și cu iubire de Dumnezeu; căci arată pentru care cauză îngaduie Dumnezeu, drept fiind, să fie nedreptăți oamenii evlavioși de către cei nedrepți și lăcomi (căci vedem mulți drepti suportând pagube, fie în bani, fie în lucruri, de la cei nedrepți și lăcomi); și răspunde în chip drept; căci spune că cei cuvioși să nu se supere pentru cele pământești și trecătoare; fiindcă în acest caz nu mai sunt cuvioși; întâi trebuie să caute cele cu adevărat vrednice de iubiri și dumnezeiești; căci iubind banii, nu mai sunt cuvioși. Și s-a dezlegat întrebarea; aceasta o spune dumnezeiescul Pavel: *De ce nu suferiți mai bine să fiți nedreptățiți* (I Cor. 6,7), verînd să nu ne necăjim pentru cele lumești; și iarăși vorbind de iubirea de Dumnezeu, pentru care nu poate fi nici nedreptate, nici lăcomie, zice: *Cine ne va despărți pe noi de iubirea lui Hristos? Vreun necaz sau vreă strămtorare* (Rom. 8,35)? și cele următoare. Iar împătimiți numește pe cei alipiți de cele materiale (προσύλωτοι) și preocupați de cele pământești; trebuie să alegem (προεδοκιμήσωμεν) ceea ce pare mai puțin important.

De virtuțile îngerești. Bine vorbește și de virtutea îngerilor, ca și de a lui Dumnezeu, după cuvântul: a acoperit cerurile virtutea lui; și dumnezeiasca providență lasă să fie nedreptățiți cei cuvioși în privința lucrurilor materiale, obișnuindu-i pe ei cu dorința celor mai dumnezeiești.

De împătımirea de cele materiale. Observă cum spune că a nu se împătîni de lucrurile materiale indică bărbăția; căci cei ce se robesc patimilor lumești și trupești se numesc în mod cuvenit afemeiați. Și dreptatea dumnezeiască nu voiește să ne dezmiere și să slăbească cineva prin acestea, ci ne obișnuiește cu disprețuirea lor, după spusa: *Pe cel ce-l iubește Domnul, îl ceartă și îl îniește pe tot fiul pe care-l primește* (Evr. 12,6); deci, ce? Cei ce au bogăție, nu sunt iubiți de Dumnezeu? Vei spune că în primul rând nu bogăția în sine este rea, ci împătîmirea de ea și reaua ei folosire; apoi cunoaște Dumnezeu pe cei slabi dintre noi și voind să-i ducă spre mântuire, le dă și bani și slavă, neignorând ce sunt; căci cum i-ar ignora Cel ce știe toate înainte de-a se face? Dar o face ca să nu avem nici o apărare, după Apostol: *De aceea ești fără apărare (cuvânt de răspuns), omule* (Rom. 2,1); și iarăși: *Aveni ca lăcomie mare, putând să suferi cu noi în slăbiciunile noastre* (Evr. 4,15).

Să nu-i (lase să se) molezească, gr. τὸ μὴ θέλειν. A-i moleși înseamnă a-i amăgi prin plăceri. Dar se înțelege și simplu a-i indulci.

De cele mai bune. De cele dorite.

Neslăbită statornicie. Numește neslăbită statornicie (ἀμετακλίτων στάσις) rezistența hotărâtă față de dulcelele pământești și neîncovoierea spre cele materiale

prin ispite.

§9

(Cauza) lucrării sale - în toate, gr. τῆς ἐν τοῖς ὅλοις ἰδιοπραγίας. A numi faptuire proprie (ἰδιοπραγίας) mișcarea proprie a fiecăreia dintre existențe, potrivit firii; căci nu este cu puțință oamenilor a face cele ale îngerilor sau apei cele ale focului și invers.

De cele rele. Să nu înțelegi aici *cele rele* ca vreuncele din creaturi, căci nimic în acestea nu e rău: ci păcatul, care se ivește din alegerea noastră prin privarea de bine. Dar Dumnezeu ne atrage din acesta, dacă alergăm la El.

Neclintii în ei însiși - de rele. Acestea socotim că le spune despre cele sensibile și aflate în creație, întrucât le păzește pe toate în buna lor rânduială; căci nici una din ele nu s-a schimbat, ci au rămas așa cum au fost create.

Aceasta arată că sunt neschimbate (ἀμετάβλητα) sau neaplecate spre cele rele sau că le-a făcut pe ele vrednice de ales, sau că nici una dintre ele n-a ieșit din starea ei, sau nu s-a mutat spre cele inferioare. Căci cerul și pământul și cele din ele au rămas la fel; iar *lucrarea străină a eliminat-o și păzește neschimbate însușirile fiecăreia*; căci elementele rămân contrare - și căldura și răceala și umezeala și uscăciunea și fiecare din ele rămâne în propria integritate și nu se mută în contrarul; căci niciodată focul nu se face apă, nici apa foc. Iar dacă se întâlnesc după porunca Creatorului, fiecare din ele rămâne păstrând identitatea sa.

Măsurile, gr. τὰς ἀναλογίας. Numește măsuri armoniile și simetriile fiecărei firii.

Nu - de scopul. Adică nu în afară de scopul Sfintei Scripturi.

Întărind, gr. ὑπερείδουσα. Sprijinind.

De - rănile, gr. τῶν λεωβημένων. De lovituri ce provoacă rană și înrăutățire.

Depărtează toată inegalitatea. Nu zice simplu că scoate inegalitatea, ci pe cea din fiecare, adică face să nu rămână în mod egal și la fel fiecare dintre creaturi în identitatea cea după fire; de aceea a adăugat și *prin privațiune*, deoarece inegalitatea nu se elimină prin faptul că, creaturile nu sunt diferite și neegale.

Egalitatea tuturor. Știind că sunt două moduri în care se vorbește de inegalitate, le lămurește pe amândouă și zice că dreptatea în acestea este Dumnezeu, întrucât măsoară și egalitatea tuturor, dar elimină și inegalitatea tuturor. Inegalitate numește acum pe cea care se întâmplă prin privațiunea egalității, adică prin lăcomie. Căci a împărți tuturor în mod egal cele după vrednicie, susține și salvează toate. După ce a spus aceasta, adaugă și celalalt mod în care se vorbește de inegalitate. Căci știe pe unii, numind egalitate și identitate chipurile inteligibile și netrupești și primele începuturi ale celor ce sunt, adică creația nemuritoare sau unitățile, adică ființele simple; iar cele sensibile, care sunt și împărțite și în prefacere și în curs de-a se deosebi, ca aflându-se altfel în altele, le numește inegalitate ca diversitate. Spune deci că, chiar dacă ar cugeta cineva la această inegalitate a celor sensibile de forme deosebite, în care au loc nașterile animalelor, ale plantelor și ale celor următoare, tot Dumnezeu trebuie văzut ca păzitorul și păstrătorul

acestei inegalități, nelăsând pe cele contrare să se amestece și să ajungă împreună prin amestecare la corupție. Căci precum le-a adus pe toate la existență, așa le și susține, ca să fie cum au provenit din obârșie.

Căci inegalitatea. Notează că afirmă și inegalitatea și deosebirea tuturor în totul și că această inegalitate o menține dreptatea lui Dumnezeu. Deci notează că există și o inegalitate naturală.

Capitolul IX

§1

Acestor numiri dumnezeiești. Prea înțelept spune; statui ale numirilor dumnezeiești, mutându-le de la Elini la adevăr; căci aceia le făceau ca un fel de statui, care nu aveau nici mâini, nici picioare și pe care le numeau Hermes; ei făceau niște tumulețe de zid, cu porți goale. Iar înaintea lor puneau statu, pe care le venerau ca zei, pe când pe cele din afară le numeau Hermes; acești Hermes apăreau deci modești, dar înlăuntrul lor aveau podoabele zeilor. Astfel vei înțelege și aici numirile din Scriptură numai despre Dumnezeu Cel ce este și e Dumnezeu adevărat, ca fiind spuse în mod nevrednic despre Dumnezeu, ca mic și ca șezând și cele următoare. Dar aceste nume explicate și înfățișate ca vrednice de Dumnezeu, se descoperă având înlăuntru statuile și chipurile dumnezeiești ale slavei lui Dumnezeu.

Dumnezeu e lăudat ca mare în Scripturi. Zice că Dumnezeu e mare nu în comparație cu altceva, precum houl e mai mare ca oaia sau lumea ca o parte a ei, ci pentru că nu se poate compara și pentru că mărimea dumnezeiască e cu adevărat necuprinsă; aceasta a înțeles-o indicând ceea ce e propriu (τὸ ἰδίως) sau specific lui Dumnezeu.

§2

Dumnezeu se numește deci mare. Deși tâlcuiește numirile atributelor lui Dumnezeu, e necesar să le întemeieze acestea pe mărturiile din Scripturi. Deci s-a spus că e mare, unde s-a scris: *Mare e Domnul nostru și mare e tăria lui* (Ps. 146,5) și câte se spun ca acestea în Scriptură; iar că este și mic, se arată în cartea a III-a a Regilor, unde spune proorocul Ilie: *Iată sunet de vânt subtil, și ucolo e Domnul* (III Reg. 19,12). Căci îl arată pe el, cuprins de o undă, ceea ce înseamnă subtilitate. Iar că El este totdeauna la fel, o ai în acest cuvânt: *Eu sunt și nu mă schimb* (Mal. 3,6); dar că e și altfel, o vedem când se arată lui Iezechiel ca om din foc și chihlimbar (Iez. 1,26-27); iar în alt loc: *Ochi lui ca făclie de foc, și celelalte* (Dan. 10,6); iar Ioan în *Apocalipsă* spune: *Ca chipul aramei și al cuprului; dar e numit și asemănător, când spune că a creat pe om după asemănarea lui* (Fac. 1,26); iar neasemănător, se declară în Isaia, când zice: *Cu cine Mă veți asemăna, zice Domnul* (Is. 40,25), ca Cel ce nu are nimic asemenea lui, și stând și nemiscat, când spune lui Moise despre piatră: *Aici am stat Eu înainte de-a fi tu și cele asemenea; și șezând se arată unde spune Baruch: Tu șezi în veac și noi pierim în veac* (Bar. 3,3); și iarăși: *Cel ce șade pe Heruvimi* (Ps. 98, 1); iar mișcându-se se arată când zice: *Și s-a suit pe Heruvimi și a zburat*

(Ps. 17,12); și iarăși: *Veniți să ne pogorâm, să amestecăm limbile lor* (Fac. 11,7) și: *Aplecat cerurile și s-a pogorât* (II Reg. 22,10). Și acestea care s-au descoperit în particular, vor fi lămurite cât va fi de trebuință.

Această mărime este și nesfârșită. Deoarece Dumnezeu este marginea desăvârșită a tuturor și este mai presus de desăvârșire și suprainfinit căci *Împărăția lui nu are margine (sfârșit)* (Luc. 1,33), ci este mai presus de orice număr. Căci deși se spune că Dumnezeu este Unul și una, este mai presus de una; căci Domnul, deși indică o relație cu numerele cele multe ce ies din El și pare oarecum începutul mulțimii numerelor, totuși numai prin bunăvoință a primit să fie în calitate de Unul față de cele ieșite din El, deoarece ca Unul în Sine este simplu și neîmpărțit. Dar astfel, s-a și supraunificat (ὁπερήνωται) mai presus de Unul. De aceea s-a spus: *Și înțelegerii lui nu este număr (hotar)* (Ps. 146,5).

§3

Deci așa trebuie înțeles că Dumnezeu e mic. Căci toate existențele, și cele foarte mari, și cele foarte mici, se împartășesc de Cel mic; fiindcă nici una din existențe nu scapă de-a fi mică în toate sau cele aflate în creștere înaintea de la a fi mici la a fi mai mari; aceasta o spune Părintele sau că în ceea ce e mai mare se vede ceea ce e mic și nu în cel mic se află ceea ce e mai mare, în ceea ce e prin sine mai mare.

Și pătrunzând. În aceasta se arată supraințimea mișcării lui Dumnezeu spre cele netrupești. Căci a pătrunde până la despărțirea sufletului și duhului pare a avea acest sens; aceasta o declară pentru că și unitatea necorporală a sufletului poate fi împărțită. De aceea Dumnezeu cugetă și înțelesurile pe care le cugetă mișcându-se și lucrând, înțelesuri atât de necorporale și neîmpărțite și ele (căci ce este la mijloc între minte și înțeles sau cugetare?). Dumnezeu intră în mijloc, precum s-a spus: *Tu ai înțeles gândurile mele de departe* (Ps. 138,3); dar Dumnezeu pătrunde și între suflet și minte și duh, adică unde avem simțurile stabile, prin care sufletul se întâlnește și cu cele sensibile și avem puterea cugetătoare a gândurilor. Iar acest duh, înțeleptul Elinilor îl numesc și ca un fel de al doilea suflet simțitor al sufletului; deci acest suflet simțitor este cel ce pătrunde până la măduvă și la vine și artere și oase și în trupul întreg.

§4

Nemiscat, nenăscut. Notează în câte feluri înțelege sensul *nenăscut*; sau ceea ce nu e încă născut, dar se va naște, cum a zis Sara: *Încă nu mi s-a făcut*; sau ca neterminat, ca turnul din Halani; sau ca fiind de la cineva, ca Pavel: *nu de la oameni*; sau ca iustus, unul din cei doisprezece; sau ca nefiind nicăieri nicidecum, cum își închipuie Elinii Scylla și Himera și cele asemenea; dar în mod propriu și absolut însușirea de nefăcut se atribuie lui Dumnezeu. În același sens, spunând că Dumnezeu este nefăcut, îl ferește de explicările nepotrivite ale numelui lui. Ia seama să nu înțelegi acest cuvânt în sensul că Dumnezeu a fost făcut (născut), ca și când Dumnezeu ar avea pe cineva mai presus de El, ca să se fi făcut (născut)

din acela creator sau bun sau duh sau foc sau ceva de felul acesta; dar să nu-l înțelegi nici în parte *nenăscut*, nici fiind deplin născut, nici în facere, nici altceva; cum trebuie înțeles *nefăcut*, o spune în următoarele. Acestea le spune contra Arienilor și Eunomienilor, care huleau pe Dumnezeu spunând că se compune din făcut și nefăcut.

Că ca Cel total nefăcut. Deoarece cere să fie socotit Dumnezeu ca fiind mai presus de tot ce e nenăscut și să spunem că El este prin aceasta nenăscut după Sfânta Treime, vino să lămurim ceea ce vrea să indice. Și e clar că dumnezeiescul Dionisie, de la început, fiindcă pe atunci erau activi în Efes filosofi și se afuma și filosofia ionică, pe când Timotei era episcop acolo, se silea să mute toate afirmațiile greșite ale aceloră spre adevăr. Deci știa că e o dogmă a unora din aceia, teoria că toate cele inteligibile sunt și nemuritoare și toate cele înțelegătoare sunt născute și nenăscute; că sunt născute ca subzistând din Dumnezeu cauzatorul printr-o procesiune a iluminării; dar nenăscute, întrucât au provenit nu în timp, ci în mod veșnic, adică în veci (*era un panteism fățis, care confunda facerea tuturor și nașterea cu nefacerea și nenășterea*, n. trad.).

Dar noi am spus mai sus că cele sensibile au timpul, iar cele inteligibile veacul, din care pricină se spun și veșnice. Deci zic acestea ca luminând din procesiune și ca nefăcute.

Dar iarăși știa pe alții care spuneau că și această lume văzută e și făcută și nefăcută. Făcută, întrucât în ea e totul; sau e din unul care înaintea spre multe, ceea ce înseamnă spre nașterile speciilor de animale și ale plantelor și ale altora; sau din cele multe spre unul, ceea ce înseamnă ca înaintea spre corupere sau spre desfacerea elementelor. Iar nefăcută sau eternă, declarau aceeași lume, întrucât după ei niciodată nu se ivesc (și nu se opresc) mișcările spre naștere (facere) și spre restabilirea celor ce ajung la corupere. Deci spune marele Dionisie că oricând se amintește de nefăcut, fie cum am spus noi, fie cum spun Elinii, să nu se cugete aceasta despre Dumnezeu; căci celelalte se spun nefăcute în chip causal (*căci au fost în cauzele lor*, n. trad.); Dumnezeu însă este (nefăcut) în chip necauzat și absolut; căci care e cauza lui Dumnezeu, care pur și simplu e mai presus de toate?

În mod unitar și în același mod, gr. μονοειδὸς καὶ ταῦτοειδὸς. A spus în mod unitar (μονοειδὸς) pentru desăvârșita neschimbare a firii dumnezeiești. Iar în același mod (ταῦτοειδὸς) pentru neschimbarea și neprefacerea lui. Iar distinct (ἀφορισμένον) pentru că se arată prin definire (ὀρίζεν) deosebit și despărțit de alții.

Și - același. Calitatea de același și la fel se vede numai în cauza făcătoare a tuturor, din care s-a datuit și făpturilor să rămână în identitatea lor și în îmbinarea celor contrare sau care sunt altfel între ele. Deci toate în același fel, dar și de fire neidentică în Dumnezeu se observă. Iar Dumnezeu este același (ταῦτός) sau asemenea, în calitate de cauzator al tuturor.

Cea una și unică. A fi pururea la fel și neschimbat, ceea ce înseamnă același, e propriu lui Dumnezeu. Și El nu e mărginit de altceva, nici nu are limită, ci toate se termină în El; și Dumnezeu este același pururea, fiind ca monadă cu adevărat același și hotar lui însuși; sau hotarul distinct al tuturor și ridicat peste toate în mod unitar și

identic; adică prin faptul că e monadă e neamestecată cu nici una din toate și simplă și prin faptul că e același (κατὰ τὸ ταῦτόν) este în același la fel (ὡσαύτως); căci nu e nici o deosebire între a-i spune monadă (μονάδα) și de un fel unic (μονοειδὲς) și același (ταῦτόν) sau de același fel (ταῦτοειδὲς); căci același lucru înseamnă. Dar Dumnezeu transmite și făpturilor faptul de-a fi același; de aceea toate sunt aceleași și la fel, precum au fost făcute, rămânând într-o împreună-suflare și mântuire și împreună-pătimire (compătimire); și prin aceasta pot să se împărtaşească de El; astfel le ține în Sine (mântuite și) împreună adunate și pe celelalte adică procesiunile deosebite ale creaturilor; în același timp, păstrându-și identitatea și neschimbându-se spre diversitate sau contradicție, ține la un loc și cele contrare în cele sensibile.

§5

Deoarece - în toate în mod providențial. Compoziția creației trebuie socotită (οἰκτέον) ca având rostul de a se depăși, pentru că trebuie socotită având un scop, fiindcă Dumnezeu este prezent în toate în mod providențial și cele următoare, (*creația nu poate fi cugetată nențișcându-se spre un scop mai presus de ea*, n. trad.).

Căci precum dacă - sufletul. Observă cum e propriu sufletului să fie înțeles trupește și cum se înțeleg trupește părțile sufletului; și le exprimă acestea frumos prin cuvânt.

Neîmpărțirea. Sufletul e neîmpărțit, nu în mod simplu, ci în raport cu trupul; căci numește părți ale sufletului și puterile lui, sub chipul cărora sunt înțelese uneori părțile trupului.

Desfășurări. Numește desfășurare (ἀνάπτυξις), extinderea sau lămurirea înțelesului ascuns în cuvânt; iar purificarea (ἀνακαθαίρεσις) este eliberarea celui contemplat de cele trupești.

Cele trei dimensiuni ale trupurilor. Vorbește de cele trei dimensiuni ale trupurilor, cum lămurește îndată; de aici vei înțelege bine ceea ce se spune de Apostol: *Cu să cunoașteri ce e adâncimea și ce e înălțimea* (Ef. 3,18) și cele următoare; ceea ce unii au înțeles drept crucea mântuitoare. Notează ce e lungimea și adâncimea și lățimea la Dumnezeu.

Dar acum - (înțelegerea lui) Dumnezeu. Cei vechi au numit unitatea, identitatea, egalitatea și asemănarea, cauza afecțiunii tuturor și a providenței și a mântuirii; de aceea l-au numit (pe Dumnezeu) și Unul; iar prin calitatea de altul și prin neasemănare au înțeles providența creatoare ce se arată în cele împărțite și schimbătoare și sensibile și în cele existente sau inteligibile, înțelegând în chip asemănător și numirile, precum am spus și mai sus în mod diferit; alții au înțeles identitățile și deosebirile sau au înțeles chipul identic și în același timp altul, ca privațiune. Iar alții au vorbit de marginea și nemărginirea lui; *Teologia simbolică* le vestește ca îmbinate. Iar ca îmbinare unitară văd pe Dumnezeu rămânând în simplitatea proprie în producerea formelor complexe și de tot felul ale creației; iar procesiune (πρόοδος) numește mișcarea și pornirea spre creare.

Dumnezeu (este) asemenea cu Sine. Despre noi nu se poate spune *asemenea* (ὅμοιον); căci trupul nostru se compune din cele *asemenea* (ἐξὸμοιομερῶν) și *neasemenea* (ἀνομοιομερῶν), cum arată și Aristotel la începutul scrierii *Despre nașterea animalelor*; iar Dumnezeu, în ceea ce este, este deplin asemenea, fiindcă și dumnezeiasca Scriptură zice că El fiind pururea neschimbat, e tuturor neasemenea, când spune: *Care dintre zei este asemenea Ție, Doamne?* (Ps. 85,7), și iarăși: *Cu cine mă veți asemăna, zice Domnul* (Is. 40,25) și: *Eu am înmulțit vederile și m-am asemănat în mâinile proorocilor* (Os. 12,11), adică: *Eu sunt același cu mine însumi*, cum spune Irineu în *Contra ereziilor*.

Prin imitarea după putere. Trebuie înțeleasă aici imitarea lui Dumnezeu de către firea înțelegătoare și rațională întoarsă spre El, după cuvântul: Fiți desăvârșiți și faceți-vă milostivi, ca Tatăl vostru cel ceresc (Luc. 6,36); acestea sunt la Dumnezeu în mod propriu și mai presus de tot hotarul și cuvântul, dar în fapte, după puterea fiecăruia, pe măsura firii; iar prin imitare trebuie înțeleasă aici și împărtășirea văzută de Dumnezeu cel mai presus de ființă, împărtășire pe care cele create au primit-o pe lângă facere, ca să fie părtași și de celelalte, pe care le-am expus în cele precedente. Iar spusa despre cele asemenea lui Dumnezeu după chip nu anulează ceea ce s-a spus despre om, ci a extins cuvântul despre împărtășire și la celelalte.

Chip (și asemănare a) lui. Spune cum trebuie înțeles după chipul și asemănarea nu după formă, ci după întoarcerea spre Dumnezeu și prin faptul de a avea mințea întinsă spre Dumnezeu, Cauzatorul existenței și al existenței bune; e ceea ce alții au înțeles ca libertate, deoarece Dumnezeu nu e după ființă asemenea celor raționale; și nici noi nu suntem asemenea cu chipurile noastre de ceară și de aramă, care sunt de altă substanță, deși în oarecare măsură asemenea; căci se aseamănă unele cu altele, pe temeiul chipului anticipat, cele de aceeași treaptă, adică de o treaptă și de o ființă, ca Heruvimii și Serafimii și celelalte trepte; acest chip este în cele inteligibile (îngerii), ca un fel de substanță nematerială care e viață; și fiecare din cele inteligibile este chip. Dar Dumnezeu nu e așa față de cele din El; căci Cauzatorul nu este asemenea cu cei cauzați; iar ceea ce am spus despre cele inteligibile, cuget-o și despre sufletele noastre înțelegătoare.

Căci numai celor de aceeași treaptă. Numește de aceeași treaptă (ὁμοιοτάτων) pe cele de aceeași fire, între care se întoarce (se inversează) asemănarea, cum e Petru asemenea lui Pavel după fire și invers, Pavel e asemenea lui Petru. Dar oare nu are și chipul lor aceeași rațiune? Căci oare nu e în amândouă rațiunea aceeași ființă, cum e logic? Dar de om se spune și altfel, că nu e asemenea chipului propriu; pentru că chipul s-a făcut după asemănarea omului și nu omul după a acesteia; așa și în privința Cauzatorului și a celor din El; nu e o inversare reciprocă între ele. Dar este o inversare (ἀντιστρέφειν) care poate fi spusă și despre cei ce mănuiesc la fel cuvântul în mod invers; de pildă, cum se spune că animalul e ceea ce e stomacul, se poate spune și invers, că stomacul e ceea

ce e animalul. Așa spune Clement la începutul celui de al cincilea capitol din *Stromate*; deci dacă sunt asemenea cele de aceeași treaptă, de ce n-ar fi adevărat și că nu sunt asemenea cele contrare?

Asemănării. gr. αὐτοομοιότητος. Este obiceiul marelui Dionisie să spună că Dumnezeu este în cele cauzate existența ca atare și suportul existenței ca atare; și că El este viața de sine și ipostasul vieții de sine (al autovieții); așa este și acum asemănarea de sine și suportul asemănării de sine. Dar o spune aceasta, nu zicând că alta e viața și altul faptul de a fi produs viața înrudită, ca pe una care n-are ca suport pe Dumnezeu, dar la care participă cele ce participă la viață; ei precum se explică pe sine în capitolul XI, Dumnezeu este numit viața de sine și puterea de sine și asemănarea de sine și cele ca acestea, ca fiind (în mod) începător și dumnezeiesc și cauzator; căci este și acestora El însuși cu adevărat izvor; iar vieții de sine și asemănării de sine și celor la fel le este suport, ca Cel ce dăruiește celor ce sunt aduse în existență să participe la acest dar; căci toate participă la acestea potrivit lor; cele dintâi și mai înalte creaturi ale celor inteligibile, în mod începător și superior, iar cele următoare în mod inferior. Despre asemănare am spus și mai sus că e forma de unitate a tuturor; căci ea arată că tot ce este participă potrivit sieși într-o împreună suflare, împărtășindu-se de prima cauză; dar s-a spus că nu e desăvârșită, nici întreagă imitarea.

§7

Faptul de a nu avea. gr. τὸ ἀποδεῖν. Prin ceea ce le lipsește.

§8

Dar ce (vom spune) și despre starea - dumnezeiască? Starea și șederea au același înțeles; căci au numit stare, nu a se face drept din încovoierea pe scaun, ci neclintirea și neschimbarea sigură a lui Dumnezeu, precum a ședea e a avea Împărăția mai sus numită și a se odihni continuu în mod necuprins; în Scriptură s-a vorbit de scularea din ședere, ca în cuvântul: *Scoală, Doamne, întâmpină-i pe ei* (Ps. 16,13); și iarăși trecând de la stare la ședere, zice: *Că vei urca pe cali tăi și te vei sui în carele tale de biruință* (Avac. 3,8) și: *S-a suit pe Heruvimi și a zburat* (Ps. 17,12); dar mai ales spusă: *Șezut-ai pe tron, cel ce judeci cu dreptate* (Ps. 9,4) și: *Dumnezeu a șezut pe tronul cel sfânt al lui* (Ps. 46,8). Iar acestea nu se spun truște, ci dumnezeiește.

§9

Merge - spre toate. Se vorbește despre Dumnezeu ca mergând și mișcându-se spre toate, ca în Ieremia: *Eu sunt Dumnezeu aproape și nu departe* (Ier. 23,23); și iarăși: *Cel în toate și prin toate* (Ef. 4,6); și mai ales: *De mă voi sui la cer. Tu acolo ești și cele următoare* (Ps. 138,8). Iar despre arătările dumnezeiești: *Apleacă cerurile tale și pogoară-te* (cf. Ps. 17,11). Și: *Suiu-s-a Domnul în strigări de veselie* (Ps. 46,5).

Nu prin mutare sau schimbare. Explicând cu evlavie cele spuse despre Dumnezeu, zice: auzind că Dumnezeu

se mișcă, să nu înțelegi mișcarea spre faptele cugetate și mai ales sensibile; căci cele materiale se mișcă prin mutare (κατὰ φορὰν); iar mutarea este schimbarea totală a localui și mai ales cea care nu se poate opri când voințește; iar mișcarea este și cea prin schimbare (κατὰ ἁλλοίωσιν); căci schimbarea în acest caz apare, când cel sensibil rămânând pe loc, se prefăce în pătimiri contrare sau se face între cele contrare și necontrare; de pildă, trupul e când sănătos, când bolnav; la fel și arama, când e rotundă, când colțuroasă; iar prefacerea de tot, are loc când un lucru sensibil nu rămâne același, ca aceeași temelie, ci devine de pildă din tot pământul sânge și din apă aer, sau din tot aerul apă, sau toiagul lui Moise șarpe, sau apă sânge; aceasta e și prefacere și naștere și corupere, prin schimbarea celor de mai înainte; dar este și o mișcare, care face ceva în ceva neasemenea și dintr-o culoare în alta. Și iarăși este o mișcare spațială, ca mutarea dintr-un loc în altul; această mișcare se face prin mutarea fie în linie dreaptă, fie în cerc, cum se mișcă roata, iar după unii și cerul, sau prin combinație între linia dreaptă și circulară, ca mutarea prin spirală, cum e cea a șerpilor. Este și o mișcare inteligibilă, prin care lucrează mințea și mințile dumnezeiești (îngerii), înțeleg existențele. Este și o mișcare sufletească prin care sufletul se mișcă spre înțelesuri și mișcă simțurile; mai este și o mișcare a plantei, care mișcă capacitatea ei de a crește și de a se hrăni. Dumnezeu nu se mișcă deci prin vreuna din acestea, ci mișcarea Celui nemișcat și pururea la fel se numește voința lui spre crearea existențelor și ieșirea providenței lui spre toate.

Nici în ambele feluri. Vorbește de mișcarea ce se mută, pe care o numește și în spirală; nesupusă relației (ἀσχετό), numește pe cea absolută, dar în legătură cu cele create.

Dar - și mișcările lui Dumnezeu. Vorbind de mișcări la Dumnezeu, lămurește cum trebuie înțeleasă în mod dumnezeiesc mișcarea la Dumnezeu, explicând mișcările sensibile din lume în mod anagogic (cu sens înalt).

Și prin (mișcare) dreaptă. Cum se înțelege mișcarea circulară și cea în linie dreaptă și cea în spirală la Dumnezeu, citește în capitolul IV, după puține pagini de la începutul capitolului; și vei afla cum se înțeleg acestea la îngerii, la suflete și la trupuri.

Pe cele de la mijloc și pe cele extreme. Cele superioare au totdeauna în legătură cu ele pe cele inferioare; extreme numește Puterile de sus și apropiate de Dumnezeu. Mijlocii, pe cele de după acelea, superioare tuturor celor sensibile. Cele mai înalte cuprind pe cele mijlocii, iar cele mijlocii pe cele sensibile; de aceea a vorbit și Sf. Scriptură de treptele îngerilor în ceruri. Dumnezeu le cuprinde pe toate, ca cercul pe toate cele dinlauntru lui și se întorc spre sine ca spre cauza lor.

Dar notează ce înseamnă la Dumnezeu cuvintele același și dreptate și egal.

§10

Mișcarea. E o mișcare asemănătoare întreolaltă și în elemente; căci aceeași îmbinare a acestora și neoscilarea în ea produce nașterile din cosmos; fiindcă dacă prisoșește vreunul din elemente, se corupe ceea ce s-a

născut.

Și după toată egalitatea inteligibilă. E de știut că prin aceasta se înțelege (νοητόν) a nu cădea în simțire, nici a avea puterea înțelegerii în sine însuși, ca puterile sufletului și ale simțurilor; inteligibil (νοερόν) înseamnă a avea înțelesurile simple și absolute, ca îngerii; iar puterea rațională (λογικόν) e cea care primește prin rațiune și vedere cunoștințele celor ce sunt, ca mințea omenească; iar puterea simțitoare înseamnă a sta sub simțire (simțuri), ca părțile lumii care se împart în ființiale (pur existente) și vegetale, adică existențe cu totul nemișcate și nesimțitoare și care pot fi mișcate spre orice; căci definesc firea ca început al mișcării. Iar egalitatea voită este cea aleasă; nu ignor că prima extindere se arată și în sufletul omului ca o putere înțelegătoare și rațională.

Puteri - făcătoare a toată egalitatea. Este o egalitate în firi de la Dumnezeu, Făcătorul tuturor; și este o egalitate voită, pe care o realizează cu voia și prin alegere cei ce practică dreptatea și egalitatea în viață; dar și această egalitate și-a luat existența de la Dumnezeu. Deci toată egalitatea și dreptatea o are Dumnezeu în Sine însuși în mod simplu și neîmpărțit, ca Cel ce le are de mai înainte în idei și modele în gândirea lui sau o cuprinde în ea, ca să vorbim mai propriu.

Capitolul X

§1

Ca Atoșătorul și ca Cel vechi. Dumnezeu s-a arătat lui Daniel ca Vechi, având capul alb ca lână, pentru care s-a numit și *Vechi de zile* (Dan. 7,9); dar și mai tânăr decât un bătrân căruia îi albește părul, când s-a arătat lui Avraam cu îngerii; și încă mai tânăr; acestea gândindu-le, le-a explicat autorul aici: e bătrân, întrucât toate existențele sunt din Dumnezeu și după El; de aceea sunt și mai tinere ca El; dar e tânăr, ca Cel ce e pururea în vigoare, în fericire statomică; dar prin aceasta e învechit; iar dacă ar spune că e amândouă, adică bătrân și totodată tânăr, aceasta arată că durează veșnic, de la început până la sfârșit; trecând prin toate și fiind de mai înainte, durează veșnic până la sfârșit; acest sfârșit este mai tânăr ca începutul; și aceasta are și ea o rațiune; apoi adaugă și părerea dumnezeiescului Ierotei; și dă și spusa acestui învățator, descoperindu-l ca propriul învățator al său.

§2

Și ca bătrân și ca tânăr. Cum uneori Domnul e descris ca este vechi, alteori tânăr; dă pilda: *Iisus Hristos ieri și azi și în veci același* (Evr. 13,8); azi e mai nou ca ieri.

Fiindcă unitatea. Deoarece aritmetica a dus la capăt mulțimea ce e împărțită în numere; unitatea pune începutul a tot numărul; doimea arată pe cei egali, iar numerele următoare înaintează la o mărime, adică la o mulțime; aceasta e creația, care este din Dumnezeu; iar numărul aplicându-se mulțimii, pe drept cuvânt cel mai nou e numit și e arătat prin număr; căci mulțimea care e și numărata a fost adusă la existență în mod negrăit după Dumnezeu și de Dumnezeu; dar unitatea este, precum am

spus, cauza începătoare și a acestui număr mai nou sau a numerelor și are oarecare relație cu cele multe, pornite din ea. Deci Dumnezeu, care e și Cauzatorul acestora, având și sensul de unitate, e mai tânăr (mai la început), după înțelegerea spusă, decât cele din El; dar sunt și unii care au numit trupurile număr.

§3

Absolut nefăcute. Mai sus, în al V-lea capitol, am vorbit pe larg despre veac și timp; acum trebuie lămurite cele afirmate; căci zice că Scriptura nu numește numai veșnic pe Dumnezeu când zice: Dumnezeu cel veșnic, care a pregătit înălțimile pământului; căci numește pe Dumnezeu în mod absolut nenăscut (*neprovenit în sens larg*, n. trad.), când îl arată ca existând în mod necauzat; ci numește veac și pe cele ce participă la nestrăcătune și sunt neschimbate în ființă, fie că sunt îngeri, fie cerul de mai sus, ca de pildă: *Pusu-le-a pe ele în veac și în veacul veacului* (Ps. 148,6); și: *Cele ce nu se văd sunt veșnice* (II Cor. 4,18). Și spune că vor rămâne neschimbate (ἀναλλοίωτα), cum au fost făcute. Și numește porți veșnice fie cerurile, fie îngerii ce stau în ele, ca portari; dar și pe cele vechi le numește veșnice, ca de pildă: *Mi-am amintit anul cel veșnic* (Ps. 76,5); dar și timpul nostru îl numește veac, ca de pildă: *Până la sfârșitul veacului* (Mat. 28,20); și: *Ca să ne scoată pe noi din acest veac rău de acum* (Gal. 1,4); și iarăși numește veacul timp, de pildă: *Eu îl voi învia pe El în ziua cea din urmă* (Ioan 6,54); căci sunt veac, nu zi, cele de la înviere; și iarăși: *În care Dumnezeu veacului acestuia a orbit mințile necredincioșilor* (II Cor. 4,4); și timpul îl numește veac, ca de pildă: *Zilele veacului* (Mal. 3,4) și: *Moabiții și Amoniiți nu vor intra în casa Domnului până la al zecelea neam în veac* (Deuter. 23,3). Numește cele zece generații veac. Deci nu trebuie, zice, ca acolo unde Scriptura spune veac, să înțelegem născut decât veac dumnezeiesc; căci acesta este cu totul absolut (πάντη καὶ ἀπολύτως), adică în tot sensul nenăscut și etern; ci se indică și îngerii cu acest cuvânt, ca cei ce au calitatea să rămână în identitate.

Veac prin participare. Și acest Părinte înțelege veacul ca Grigorie Teologul, ca indicarea permanenței, sau a existenței de-a pururi.

Vorbește - și de un veac temporal. Veac temporal e cel din Psalmi: *S-a așezat în veac și va trăi până la sfârșit* (Ps. 48,9). Iar de timp veșnic se vorbește la Apostol, de pildă: *Înainte de timpuri veșnice* (Tit. 1,2) și: *Tăcute (tăinuie) din timpuri veșnice* (Rom. 16,25); și la Moise: *Îl voi avea în veac*. Notează că veacul viitor va fi incoruptibil și pururea la fel.

Deși știm prin ei. Adică prin sfinți; dar notează că numește inteligibile cele ce sunt, care au legătură cu veacul; iar pe cele sensibile le numește născute și între însușirile lor este și timpul; acestea le ai în mod deplin în capitolul V.

Nu - simpla coeternitate cu Dumnezeu. În mod prea înțelept asigură pe auzitorul în dreapta credință spunând că nu trebuie cele numite veșnice, socotite prin aceasta și coeternitate cu Dumnezeu cel dinaintea de veacuri (*Dumnezeu e deasupra veșniciei, fiind înainte de veacuri. Dintr-o parte cele temporale, unele sunt și veșnice. Între temporal și veșnic nu e contradicție*, n. trad.). Căci am spus mai înainte că nu

se numește veșnic veacul însuși, ci se numesc veșnice cele ce participă la veac; deci cele inteligibile propriu-zis (*îngeri*, n. trad.) și făcute ca existențe nemuritoare, trebuie numite și veșnice, ca cele ce rămân fără sfârșit prin voința lui Dumnezeu, pentru că sunt și aduse la existență de Dumnezeu, neexistând mai înainte. Vorbind și mai propriu, celeenerate de filosofi Elini, le mută în mod sigur la dreapta credință; deci spune că Puterile fără trupuri create de Dumnezeu sunt existențe și veșnice dar nu coeternitate cu Dumnezeu, cum aiureau Elinii, care îndată ce spuneau Dumnezeu, spuneau toate (*s-a trecut astfel de la pantheism, la Dumnezeu Creatorul și la îngeri*, n. trad.); dar există, zice, și aceste trupuri pământești făcute, pe care le vede supuse facerii, care au materia ca bază și sunt aduse toate la existență deplină după lumi, iar unele sunt la mijloc, între cele veșnice și născute, cu învelișuri groase și pământești, făcute și născute după aceea; trupurile ce se nasc și se corup, sunt la mijloc, căci se împartășesc în parte de veac și în parte de timp. Iar la mijloc sunt și cerul și toate stelele; căci sunt și acestea corpuri, deși mai subțiri și mai curate, cum zice Apostolul: *Trupuri cerești și trupuri pământești* (I Cor. 15,40); apoi lămurind cum sunt acestea, adaugă: *Alta e slava soarelui și alta a lunii și alta slava stelelor* (I Cor. 15,41). Deci cerul și pământul de mai sus au fost făcute în veacuri. Căci s-au creat înainte de lumina creată, care s-a numit și ziua, cum zice Moise; iar și stelele s-au creat la distanțe temporale, fiind corpuri în timp; căci sunt și tangibile și văzute; totuși vor fi veșnice, întrucât vor participa și ele la veac ca și trupurile noastre prefăcute în nestrăcătune; aceasta o arată și Apostolul, zicând că *va trece chipul lumii acesteia* (I Cor. 7,31), nu lumea însăși.

De aceea și despre aceste corpuri mijlocii s-a spus în Psalmi: *Pusu-le-a pe ele în veac și în veacul veacului, poruncă a pus și nu vor trece* (Ps. 148,6). Notează deci că stelele și soarele și luna și cerul sunt corpuri, dar mai subțiri, însă au devenit nemuritoare prin voința lui Dumnezeu, cum se vor face și trupurile noastre după înviere. Altfel, dar a spus că sunt și se fac la mijloc și îngeri și sufletele, participând în parte la veac, pentru nestrăcătune și nemurirea lor, în parte la timp, pentru că se văd în facere; de aceea le numește pe acestea temporale și veșnice; căci a spus mai înainte că cele ce se numesc ca sunt în jurul lui Dumnezeu se arată rămânând în veac; iar cele ce se nasc, în timp; iar cele veșnice și cele temporale nu trebuie înțelese simplu astfel, ci după modurile împreună cunoscute în ele, adică crezute cu claritate.

Capitolul XI

§1

Pacea - ca obârșia împăcării tuturor. Notează că a numit pe Dumnezeu obârșia adunării sau concilierii; iar prin mulțimea împărțită înțelege pe cele sensibile.

Unitate integrală. Prin unitatea întreagă au înțeles unii cauza simplă și neîmpărțită a existențelor, spre care se întorc toate, ca subzistând în ea; iar alții armonia universului, îmbinată din elemente de firi diverse; de aceea a numit și război intern opoziția dintre calitățile lor, a căldurii față de răceală și a umezelii față de uscăciune și a altora la fel, care s-au unit spre completarea unui unic

cosmos.

Conlocuire unitară. Să nu socotești ca Manicheii că materia dezbinată în ea însăși a născut aceste fenomene demonice, că umezeala e prin fire în război cu uscăciunea și răceala cu căldura; căci Dumnezeu unește și pe cele ce sunt astfel într-o afecțiune și într-o compoziție a universului; războiul launtric înțelege-l deci ca firese.

Cele mai vechi. Puteri mai vechi nu numește simplu ordinea Serafimilor, ci faptul de-a uni cu iluminările dumnezeiești pe cele ce le au, fiindcă acestea au o întâietate; căci ele primesc prima arătare dumnezeiască în mod neîmpărțit, adică nu în unele în parte, ci neîmpărțit în toate.

Să se reverse în desfășurare. Rospinge acum mari rătăcirii ale filosofilor elini și le mută spre dreapta credință; căci mulți dintre aceia dezbinându-se, unii declară că din opoziție se naște tot războiul prin ceartă și luptă, iar alții că numai din afecțiune și acord sunt produse toate, neajungându-se după vrednicie la Dumnezeu; acesta (Dionisie) mutând nimirile inventate de aceia la înțelesul drept, a văzut pe Dumnezeu Făcător și conciliator, înțelegând prin războiul launtric al tuturor neconglăsuirea naturală a celor necorporale și nemateriale și înțelegătoare cu trupurile și cu cele materiale și sensibile; *Căci trupul poartă împotriva duiului și duhul împotriva trupului* (Gal. 5,17); dar nu numai aceasta, ci și toate cele sensibile sau corpurile, cărora unii le spun desfășurate și care se corup la desfășur; și că fiind un amestec al tuturor, căruia îi spun desfășurare, se prefăce prin deosebire și despărțire în părți ce se disting și se despart spre nașteri; și această distanță spațială crește tot mai mult și nu numai cele amestecate se curățesc de dezacorduri și înstrăinare, ci materia duce și la tăiere și la descompunere pe cele ajunse la compoziție, ducându-le pe toate la neasemănare și la desfăcere; astfel se descompun și se strică toate, afară de cele simple sau de elemente; și zic război acestui fenomen care operează pe toate să se unească. Marele Dionisie, fiind iubitor de adevăr, numește acest fenomen cum am spus, război natural; (natural îl numește sau ἐμφύλιον și σὺμφυλον: care este de aceeași natură); prin aceasta socotește și pe Dumnezeu de acord cu el, adică cu un război sădit în fire, prin care aduce în fire pacea și armonia și simfonia universului; prin el Dumnezeu adună toate în sine și împacă cele cerești cu cele pământești, cum zice Apostolul (cf. Col. 1,20); prin aceasta unește puterile așezate în toate; căci ele străbat în chip slujitor la cele inferioare și prin ele le întoarce pe toate la Sine, cârmuind și susținând toate.

Pe care sfântul Iustus o numește neglăsuitoare. Notează despre Iustus că numește pacea dumnezeiască neglăsire și nemișcare. De acest sfânt Iustus amintesc *Faptele Sfinților Apostoli* care spun că el se numea și Iosif (cf. Fapl. 1,23); mai mult, acesta a și scris ceva, deși s-a folosit de învățături nescrise. Aceasta arată iarăși vechimea Sf. Dionisie și că a conviețuit cu Apostolii și cu bărbații apostolici. Notează că și acei bărbați dumnezeiești se foloseau de cuvinte filosofice, numind pacea lui Dumnezeu neglăsire și nemișcare (ἀφθεγγίαν καὶ ἀκίνησιαν).

Părăsește unitatea ei. Unitate (ἑνωσις) numește aici simplitatea și unicitatea sau neîmpărțirea.

Rămânând întreagă în launtru. Adică iese din as-

cunzimea sa și o părăsește.

Inteligibile și exprimabile la ea. Numește inteligibile și exprimabile toate participările pe care spune Scriptura că le dorim.

§2

Prin unirea lor neconfundată. Numește unire (ἑνωσις) și adunarea celor ce intră în compoziție, chiar de sunt neasemenea; arată ce este războiul launtric de care am vorbit înainte.

Neslăbit. Deși elementele au, zice, îmbinarea și compoziția întreolaltă neîmpărțită, totuși însușirile lor nu pierd extremitatea lor, cum e căldura, uscăciunea și celelalte în unirea diversității lor, văzute în întreg.

Prin amestecarea cu cele contrare. Amestecare numește aici nu subțierea prin umezeală, care desființează lucrurile, ci consimțirea și reciproca dependență, care păstrează cele existente în armonie; sunt înțelese și cele sensibile, adică cele care se nasc și cele potrivnice pe care le împacă una cu alta, ca pământul și apa, de care pământul fiind învâluit, nu se topește; și nici cerul prin apă, precum nici eterul nu topește cerul; acesta e războiul launtric (natural), pe care Creatorul nu numai l-a inventat, dar care și duce toate la afecțiune și armonie prin înseși elementele simple, potrivit spusei: *Tu ai făcut vara și primăvara* (Ps. 73,18).

Și - neamestecat. A spus neamestecată și după înțelesul de mai înainte.

Datorită acestei (unități) - mințile dumnezeiești unite. Am spus și mai sus că mințile dumnezeiești se înțeleg și pe ele însele și pe cele superioare și inferioare; și rămân în ele însele când lucrează ale lor unite cu înțeleșurile lor; și par că înaintează spre cele exterioare, când se cugetă la cele inferioare și la cele superioare; și așa urcă, pe cât se poate, și la înțelegerea Cauzatorului tuturor; așa înțelegând mințile dumnezeiești, se unesc în chip conștient cu cele înțelese; căci înțelegând prin cunoștință, se unesc cu cel cunoscut și înțeles, precum cele ce ignoră se dezbină, neînțelegând ceea ce ignoră. Deci înțelegând o astfel de mințe (*de inger*, n. trad.), se înconvoaie spre sine, nerisipindu-se în afara sa, ci unindu-se cu sine, prin cele ce s-au întors spre sine însuși. Dar alta este unirea spirituală a sufletului decât cea a sfintelor minți; căci acestea sunt inteligibile, iar sufletul este înțelegător, fiind inferior tuturor îngerilor. El este numai înțelegător, pentru cauzele ce le-am spus mai sus, unde am vorbit mai pe larg despre cele spuse aici, în capitolul prim.

Prin (înțelegerea) nematerială și neîmpărțită. Deci și în sufletele noastre se poate spune că se află o înțelegere neîmpărțită și nematerială, când adună toate gândurile lor într-o puritate înțelegătoare; căci atunci înaintează și în unirea mai presus de înțelegerea pe o cale proprie lor.

În conglăsuirea și în acordul - desăvârșit. Numește pace desăvârșită pacea deplină a tuturor bunătăților, adică pe Dumnezeu.

Și unind extremele. Extreme numește Puterile de sus și de jos și cele mijlocii, precum au spus înainte, pe cele din materia cea mai curată, ca cerurile și stelele și celelalte extreme, cele de pe pământ și pământești; extremele de sus față de cele de jos sunt inteligibile

(îngerii); iar extremele de jos față de cele de sus sunt cele pământești, care se unesc cu cele din mijloc. De același neam (ὁμόγνια) sunt cele înrudite și provenite din Cauzatorul tuturor.

Și de ultimele. Ultimele margini ale universului sunt numite ființe neînsușite, adică cele în care nu se vede nici o mișcare de creștere și de hrănire sau altfel. De același neam (ὁμόγνια) și din aceleași elemente sunt cele trupesti; și se deosebește unitatea (ἐνότης) de unire (ἐνώσει); unitatea arată ceea ce e special și neamestecat fiecărei ființe; iar unirea e îmbinarea cu altele sau simpla împărtașire.

Întreagă, cu sine întreagă. Și acum păzește exactitatea sa; căci vorbind de aceeași fire, îi spune înrudită și de același neam (ὁμόγνια), fiindcă toți sunt ai lui Dumnezeu ce le dă naștere tuturor, după cuvântul folosit de Apostol: *Căci al lui neam și suntem* (Fapt. 17,28); dar spune și cauza pentru care suntem toți de un neam; și zice că pe cele inteligibile care sunt una cu unitățile (ἐνότητες), prin simplitatea și necompoziția ființelor și prin nemurire, pe care cei ce au vorbit despre ele le-au numit identice (ταυτότητα), le face Dumnezeu înrudite și de același element. La fel cele sensibile formate din diferite uniri sau îmbinări ale diferitelor elemente și care sunt astfel amestecate prin naștere și reciprocități, sunt alcătuite și ele ca înrudite.

§3

Dar ar putea zice cineva. Răspuns celor ce spun că nu doresc toate pacea; și ce este a fi altul sau altceva (ἐτερότης).

Însușirea - (fiecareia) dintre existențe. Notează că spune că e însușirea proprie să fie fiecare cum e prin fire și așa cum a fost făcut. Acestea se spun împotriva Acafalilor, care nu știau ce este însușirea proprie (ιδιότης) a ființei; explică în plus termenul însușire, lămurindu-l.

Și pe aceasta (o socotim) o dorință a păcii. Aceasta e rezolvarea; din ele (ἐαυτῶν), în loc de: din însușirile lor (ιδιωμάτων).

Nemișcării. Nemișcare (ἀκίνησις) numește faptul de-a nu cădea din firea și mișcarea proprie.

§4

Și dacă toate cele ce se mișcă. Bine a spus că toate se mișcă nu printr-o unică mișcare, ci fiecare printr-o mișcare proprie și potrivită ei; altfel cele inteligibile și înțelegătoare spre înțelegere iar cele sensibile spre naștere; sau fiecare se mișcă printr-o anumită mișcare, despre care am vorbit mai deplin în capitolul IX.

Identitatea tuturor celor ce se mișcă. Identitatea e păzită de viața mișcătoare a fiecăruia.

§5

Iar dacă - de căderea. Față de cei ce spun că diversitatea vine din căderea din pace și de aceea afirmă că nu tuturor le e pacea iubită. Notează două diversități: una e cea prin căderea din pace și alta cea prin identi-

tatea fiecăreia din existențe.

Căci ceea ce (e) cu totul nestabil. Minuat desființează opiniile Elinilor și ale unor eretici asemănători, ca a Valentinilor și Manicheilor, care presupun materia ca arătând în sine cele contrare celor ale lui Dumnezeu; căci au atribuit materiei nestabilitatea și mișcarea circulară și nesfârșirea și nedefinirea și toate acestea neîncetate, ceea ce se arată cu adevărat și cu desăvârșire mincinos; căci nimic nu este și nu a fost care să nu fi fost creat de El cu un chip și să nu fie cu adevărat ca ceea ce a fost creat și să nu se bucure de providența lui Dumnezeu.

De idoli întunecați. În loc de prin închipuiri întunecate; căci dorește plăcerea pătimașă de cele curgătoare și stricacioase și unirea cu ele, alegând să privească neîncetat spre ele sau să se împărtașească de ele, fiind tulburați pentru că acestea nu aduc pacea în minte.

Și prin aceasta rămân. Afirmă spusa aceasta pentru că și iubitorii de ceartă și nestatornici, ca și închinătorii la idoli sunt stăpâniți de iubirea de pace; căci tulburați de patimi, voiesc să stăruie în patimi, socotindu-le prin neștiință ca bune și părăndu-le că doresc pacea, când poftesc în mod necuvenit să se bucure de cele trecătoare și de patimile rele; ei sunt supărați când nu reușesc să se bucure de cele ce par bune, dar de fapt sunt rele. Deci în general trebuie socotiți că, dorind pacea se tulbură când nu reușesc în patimile lor să ajungă la ceea ce li se pare pace prin satisfacerea patimilor lor. Așa înțelege că toți doresc pacea, adică binele.

Dar ce va spune cineva despre (pacea) - lui Hristos? Arată că Iisus Hristos e pacea noastră și a îngerilor, care a făcut să înceteze războiul și a înlăturat peretele din mijloc al despărțirii (Ef. 2,14) și a stabilit pacea între noi și a făcut din cele două una, cum zice dumnezeiescul Apostol către Efeseni.

Prin ea învățăm să nu mai luptăm. Acela este cel ce nu mai luptă cu sine, care a supus rațiunii mânia și pofta. Iar în pace cu oamenii este cel care a dobândit o unică părere cu toți oamenii; iar cel ce și-a făcut mintea ascultătoare și de cele mișcate prin îngerii, acela a dobândit pacea și cu îngerii.

Ci - împreună cu ei cele dumnezeiești. Adică aducem aceeași adorare și închinare lui Dumnezeu împreună cu ei.

În învățăturile teologice. Notează că are și o lucrare despre învățăturile (ἐποτυπώσεων) teologice; aceasta o spune și la începutul primului capitol.

§6

M-ai întrebat - prin Epistolă. A întrebat cum înțelege pe Dumnezeu ca viață de Sine și ca suport al vieții de sine și cele asemenea. Bine o spune aceasta și în Epistole, mai ales în a doua. Notează că Dumnezeu se numește din cele ce sunt și din Sine, ca Cel ce e cauza lor.

Din cele ce sunt întâile. Cele dintâi socotesc că zice că sunt firele mai presus de lume, ca participante la cele dintâi și în mod curat la darurile dumnezeiești ale vieții și ale celorlalte. Deci din cele ce sunt (ἐκ τῶν ὄντων) adică din cele văzute între existențe, se spune că Dumnezeu este suportul și Creatorul vieții de sine sau al ei; căci trebuie să ne înțelegem ca fiind la fel dintr-unul, noi

și cele la fel. Iar când Dumnezeu se zice viața de sine și cele asemenea, se zice ca fiind acestea mai presus de toată firea, adică mai presus și de îngerii și de toată ființa înțelegătoare. Cele dintâi existențe (πρώτως ὄντα) zice că sunt firele înțelegătoare și netrupesti, adică îngerii. Însămnă că sunt primele (τὸ ἀρχηγικῶς), pentru că au venit la existență primele; dar Dumnezeu e cel mai presus de ființă (τὸ ὑπεροχισιον); căci e unicul Făcător al celor inteligibile și sensibile. Fiindcă nu trebuie ascultați cei ce zic că puterile creatoare ale lui Dumnezeu sunt cele însele dumnezei; acesta e un lucru fals; numai Dumnezeu este Creator. Notează deci că singur Dumnezeu e Făcătorul tuturor celor inteligibile și sensibile.

Sucit, gr. ὄγκυλον. Strâmb.

Dumnezei din existențe. Îngerii nu sunt dumnezei sau creatori, nici altceva fără Dumnezeu.

Cu adevărat și propriu. Notează că nici acest bărbat dumnezeiesc n-a văzut o deosebire între propriu și adevărat (κυρίως și ἀληθῶς).

Făcătoare de ființă prin sine. A dat în acestea mai clar o rezolvare întrebării cum trebuie înțeles că uneori se zice că Dumnezeu și cele împreună cu El este viața de sine, iar alteori suport al acestora sau Cel ce e la baza lor. Că El, în calitate de cauzator și început al lor și mai presus de început, se zice acestea; iar existențele participând la acestea, se numesc din ele și existențe și îndumnezeite. Se zice că Dumnezeu le-a făcut vii și ființă, în loc de a le fi dat El subzistență celor ce sunt. Întâi înțelegem acest lucru, apoi înțelesul lui general; sau întâi viața și apoi ființa contemplată în general; apoi înțelegem cele parțiale sau chipul fiecăruia, ca al vieții îngeresti sau omenești și al celorlalte de care e legată și amintirea celor ce participă. Adăugând apoi pe toate cele ce se împărtașesc, a arătat că nu toate se împărtașesc de toate; căci unele se împărtașesc numai de ființă, altele și de viață, altele și de înțelegere sau de puterea înțelegătoare; iar altele, pe lângă acestea și de îndumnezeire.

La care (participă) existențele în mod propriu lor. Ceea ce pare mai puțin clar, lămurște astfel. Dumnezeu având în Sine de mai înainte toate cele spre mântuire în mod supraunit și necompus și ca obârșie izvorătoare pentru covârșitoarea lui iubire și comunicându-le și celor ce subzistă din El prin creație, ca pe niște raze, transmite, rămânând în întregime în Sine, prin participare fiecăruia în mod propriu, din marile lui bunătăți. De aceea iluminările transmise în formă primă din bunătățile unite ale lui, se numesc și existență de sine și autovivificări și îndumnezeiri de sine și toate câte sunt de felul acesta prin imitarea obârșiiilor, adică ale celor ce sunt ale lui Dumnezeu, anume ale autoîndumnezeirii și autobunătății (dumnezeirii de sine și bunătății de sine) și autovieții (vieții de sine); (nu se poate despărți viața de sine a lui Dumnezeu de viața creaturilor; de aceea se poate numi și viața acestora viață de sine, căci însăși viața de sine a lui Dumnezeu susține viața creaturilor; e accentuată unirea între puterile lui Dumnezeu și existența creaturilor, întrucât nu poate fi ultima fără prima, și totuși nu se afirmă prin aceasta panteismul; aceasta se vede din fraza următoare, n. trad.); în al doilea rând se spune și de acestea că subzistă, prin ființele făcute subzistente de El, fiind vieți existente ființial și datorite prin partici-

parea celor vrednici la darurile ce li se dau, (se arată deosebirea între Dumnezeu și cele ce participă, n. trad.); iar în al treilea rând aceste daruri sunt parțiale. Unele se împărtașesc numai de vivificare, altele și de îndumnezeire, iar altele și de toate împreună cu acestea, ca cele mai înalte Puteri inteligibile.

Ca părți. Numește părți succesiunile generațiilor.

Al bunătății de sine. Cel suprabun și supradumnezeiesc este și suport al bunătății de sine. Notează deci că acestea nu sunt ființa lui Dumnezeu (se face o deosebire între bunătatea de sine, viața de sine și suportul lor; ele sunt bunătatea și viața ce se dau creaturilor în comun; ele au ca suport creator pe Dumnezeu, n. trad.). Citește despre acestea în a doua Epistolă către Gaius.

La providență și bunătate. Numește providență și bunătate (προνοία și ἀγαθότης) actele de producere a ființei, a vieții, a bunătății, frumuseții și a celor asemenea.

Din Dumnezeu cel neparticipabil. Cu puțin înainte am spus că Dumnezeu e participabil, acum că nu e participabil. Dumnezeu e participabil prin iubirea de-a transmite daruri; e participabil prin faptul că e Cauzator și are această calitate în mod propriu și mai presus de toate și de aceste daruri se împărtașesc toate potrivit lor; aceasta e asemenea cu ceea ce am spus mai sus, în capitolul V, că e Cel ce este și este în cele ce sunt și nu e nimic din toate; se spune că e în toate pentru că le susține, le vivifică și le păstrează pe toate; dar nu e nimic din cele ce sunt, întrucât e Cauzatorul creării tuturor, fără să fie și o cauză dintre cele cauzate; așa și aici, Dumnezeu e participabil, întrucât toate existențele se împărtașesc de El și subzistă prin El; căci ceea ce nu se împărtașește de El, nici nu este, nici nu va fi, nici n-a fost. Și e iarăși neparticipabil, fiindcă nici una din existențe nu se împărtașește de ființa lui, căci Dumnezeu este mai presus de existențe după propria fire.

Capitolul XII

§1

Prin îndoirea numirilor. Îndoirea numirilor numește adaosul la numirea simplă, ca Sfântul sfinților, Domnul domnilor, Dumnezeul dumnezeilor și Împăratul împăraților și cele asemenea acestora.

§2

De aceea domnia. Acestea le spun cei doi Grigorie: Teologul și al Nysssei.

§3

Să lăudăm - în mod absolut. În mod absolut (ἀπολύτως), adică nu într-o privință da, iar în alta nu sau în raport cu ceva diferit, ci în înțelesul simplu, adică în mod propriu.

Neegalitatea. Unitatea este cea a egalității și identității; căci aceasta este cauza consimțirii și a compătimirii și a mântuirii tuturor; căci rațiunea unității constă în a fi la fel și în a fi numit în mod corespunzător; fiindcă unitatea în părți este astfel: Unul e Unul în părți și e cauza primă a consimțirii prin participare. După această rațiune și Domnul

se roagă pentru ucenici *ca să fie una și ei, la fel cum și Noi una suntem și ca să fie desăvârșiți în unime* (Ioan 17,11,23); aceasta arată sfințenia sau împărăția; și Dumnezeu se bucură (ὡρτυρόν) sau se veselește de faptele sale, după cuvântul din Psalmi: *Bucura-se-va Domnul de lucrurile sale* (Ps. 103,32), ceea ce arată domnia lui.

§4

Cauzatorul - neîmpărtășibil. Dumnezeu e neîmpărtășibil după rațiunea firii.

E lăudat ca Sfântul Sfinților. A lămurit minunat cum e Dumnezeu Sfântul sfinților și cum e lăudat ca atare; și spune cum se deosebește firea curată și cauza însușirilor și a celor cauzate; căci acesta este Cel ce este față de ceea ce nu există în mod propriu; și pe cât participă la Acesta ceea ce participă, într-atât se deosebește Dumnezeu cel indicat ca Acesta de cele ce au ceea ce au prin împărtășire; căci toate acestea se zic și le au din Dumnezeu; iar Dumnezeu este din nimic. Pentru aceasta se zice Sfântul sfinților și Împăratul împăraților și Domnul domnilor și Dumnezeul dumnezeilor.

Sfinți și împărați. Învredincindu-se acest fericit de inspirație dumnezeiască, mută tainic și la dreapta credință și le explică prin iubire de Dumnezeu pe cele căzute în unii în politeism; și începuturile văzute în cele inferioare, spune că trebuie numite prin excelență sfinți și împărați și domni, precum și între oameni se numesc astfel cei mai înalți ca și cei ridicați între noi prin virtute ca învățatori, întrucât au în suflet virtutea concentrată în mod unitar. Iar transmitând prin învățatură altora virtutea de la ei, după deosebirea mulțimii celor predate prin învățatură, se înmulțește și virtutea transmisă de ei, ceea ce se vede într-un mod mai întărit și mai dumnezeiesc la cetele netrupești; și prin cele mai înalte și mai apropiate de Dumnezeu, cetele inferioare participă la darurile lui Dumnezeu; și ca printr-un pahar ce se revărsă și izvorește, vasele mai apropiate se umplu cele dintâi, primind ceea ce le vine lor; apoi debordând și ele, varsă la alte vase inferioare, după mulțimea celor ce primesc și după deosebirea între cele mici și mari, cum varsă paharul vaselor prime având după unitatea plinătății lor prima revărsare din pahar; așa trebuie înțeles, printr-o rațiune mai îngroșată, că se revărsă belșugul dărniceii darurilor dumnezeiești la toate prin cele dintâi cete. Și Apostolul este numit *vas al alegerii* (Fapt. 9,15). Notează: acum zice că Dumnezeu este neparticipabil după rațiunea firii.

Înmulțind - după deosebirele. Adică le arată mai multe; căci cu cât sunt mai deosebite cele ce se împărtășesc, cu atât și darurile se deosebesc în mai multe feluri.

Capitolul XIII

§1

Deosebit prin Sine - în mod unic. Dumnezeu este și hotarul și locul său și nimic nu se extinde peste Dumnezeu; ci El trece și peste cele nesfârșite; căci El întrece și veacurile care sunt nesfârșite (căci nu au margine), prin mărirea nesfârșită a lui, cuprinzându-le prin multa sa nesfârșire și toată nehotărnicirea vieții celor inteligibile; căci nu e

hotărnicită de viața acestora, ca a oamenilor, ci îngerii au fost creați nemuritori. Iar Dumnezeu se hotărniceste stând în eternitatea sa mai presus de veacuri.

§2

(Este) Unul, fiindcă (este) toate. Sunt multe la număr, dar una la chip, monezile și arginții și banii; iar chipul este unul, fie că acestea sunt de aramă sau de aur sau de argint; sunt multe în puteri, ca ierburile, dar una la chip, căci toate sunt iarbă; și sunt multe chipuri, cum e calul, boul, omul și cele inteligibile (îngerii), dar una în neam, pentru că sunt viețuitoare; iar creaturile sunt multe în manifestări, dar una în obârșie; căci Dumnezeu e cauza tuturor.

Ci precum tot numărul. Bine dovedește ceea ce vorește; căci scopul acestui bărbat dumnezeiesc e să susțină ale lui și prin aritmetică. Deci zice că nu e nici una din existențe nepărtașă de Unul, adică de Dumnezeu; deoarece tot numărul participă la unitate (monadă); căci dacă din două începe careva, doimea numără pe prima; și în zece la fel, se pot vedea mai multe, aceasta pentru că din cele spuse careva s-a înmulțit; dar și jumătate implică pe Unul; însă și al treilea și al zecelea și așa mai departe, încât nu este număr care nu participă la Unul sau la monadă; și chiar de amintește de o parte, vei gândi la Unul; și se mai spune o doime, o zecime, întrucât și acestea pornesc din unitate.

Cauza tuturor, Unul. Scopul e clar, cel numit Unul este Dumnezeu și nu seamănă cu unul între numere. Căci Dumnezeu este Unul, întrucât e simplu și fără părți și lipsit de deosebirea după chip și străin de toate pasivitățile (pătimirile) și accidente; i se spune Unul și ca început cugetat al viitoarelor elemente. Iar același sau altul sau egal sau neegal, ceea ce se observă în numiri n-ar vorbi cineva binecredincios, dacă vorbind de început, le-ar face pe ele început; căci astfel de pătimi și accidente sunt din necesitate. Deci sfârșitul mulțimii împărțirilor în numere, duce la unitate; iar începutul în fiecare neam este atotsimplu; și deci în existențe fie că unul este multe, fie că cele multe sunt una sau există un început și un element atotsimplu și un Unul care e tuturor neîmpărtășibil, din care, ca dintr-un model și o idee e și în existențe Unul; de pildă, chiar dacă lumina sensibilă este multă în părți, ca în toate stelele, dar văzută ca întreg este o unică lumină; și e multă în accidente, ca într-o sinteză; dar având și galbenul și negrul și albul, în trup este una; așa trebuie înțelese și cele următoare.

Dar nu e undeva vreo mulțime. Aici dovedește din aritmetică ceea ce a spus. Notează că și de Dumnezeu spune pe drept cuvânt că e înainte de unul, fiindcă este Creator sau producător al tuturor, deci și al numărului.

Ci cele multe. Trebuie auzit în plus despre fiecare și că există, ca să fie ceea ce se spune astfel, că există în părți multe, că unul este în întreg; cum e trupul, așa și celelalte (sunt) una în suport sau în ființă; dar multe în accidente, cum e omul. Iar dintre accidente, unele pot fi despărțite, ca a ședea, a se plimba și cele asemenea; iar altele sunt nedespărțite ca albastrul sau rotundul și cele asemenea; și iarăși unul este chipul, cum e calul sau boul, dar multe sunt în număr (în existență); căci sunt mulți cai

și mulți boi; dar și multe prin puterile naturale; și iarăși sunt multe chipurile, ca omul, calul, cămele și celelalte, dar sunt una în neam (specie); căci sunt, vietăți, fiecare din acestea; așa și cele ce sunt multe prin manifestări (περίοδοις) sau prin cele voite sau în fapte sunt una în obârșie.

Pe toate și întregi, pe toate. Toate se zic când sunt chipuri și părți și deosebiri și împărțiri. Iar întreg, când, adunate, părțile formează un întreg sau chipurile un neam sau cele contrare și opuse se liniștesc într-o consințire și împreună pătimire, ca apa și pământul și aerul și stelele arzătoare și cerul; de aceea toate acestea se zic cosmos (podoabă).

Și fără unul. Deoarece unul are legătură cu numărul, fără unul nu poate fi mulțime; căci sunt o sinteză a unității numerele ce exprimă o mulțime; e ceea ce am spus mai sus, că Dumnezeu se înmulțește, ca înțeles din aritmetică; iar unul subzistă și este prin sine.

Și dacă - toate (unite) cu toate. Există o presupunere (ὁποῖοι τὸ τις sau καθ' ὑπόθεσιν) pe care cineva n-ar lua-o ca existând real în lucruri, ci e presupusă doar de rațiune; aici însă nu trebuie înțeles astfel, ci trebuie înțeleasă ca impusă de rațiune, prin faptul că totul s-a creat în identitate și totul e împărțit în părți și în întreg sunt părțile.

§3

După (chipul) său mai înainte gândit. Dacă nu s-ar fi gândit înainte chipul omului, nu ar putea spune cineva că oamenii sunt uniți între ei, evident după însăși rațiunea firii.

Și dacă desființezi pe Unul. Așa trebuie înțeleasă spusa, că s-a unit fiecare din cele mai înainte gândite ca unite prin chip cu fiecare; căci am spus înainte că chipurile și multele elemente sunt imprimare prin obârșie de o unitate fiind ridicate la un neam, ale cărui chipuri sunt; fiindcă acestea, fiind unite chiar prin chip, cum e calul, boul și cele următoare, sunt conduse spre un neam, numindu-se viețuitoare.

Întreaga dumnezeiască obârșie. Întreaga obârșie dumnezeiască (ὅλη θεοαρχία) este Prea Sfânta și Închinată Treime; iar pentru negrăita unitate a firii, Cel Unul este și una.

(Se referă) - la ea și (se atribuie) puterii ei. Prin ea (ὅφ' ἧς) se arată existența (ἐστὶ) și din ea (ἐξ ἧς) compoziția (συντέτακται); prin ea (δι' ἧς) rămân (μένει) și în ea (ἐν ᾧ) se susțin sau se păstrează (συνέχεται); și spre ea (εἰς ἣν) arată că se întorc (ἐπιστρέφεται); deși Tatăl a spus în special și a rânduit cuvintele; și *trute* sunt de la Ceea ce are (Treimea) comun. Dar bine a spus că dacă desființezi pe Unul, nu va mai fi nici întregime, nici mulțime de părți, nici altceva nimic; căci acestea le-a insinuat înainte și mai sus spunând: că și jumătatea e unul și al treilea și al zecelea, adică și părțile participa la Unul.

Unul cauzator al tuturor. N-au fost aduse la existență prin orice unul, ci numai prin acel Unul, prin care se laudă și se numește ca Unul, Dumnezeu cel Unul; căci numai prin acest Unul sunt existențele. Căci cel ce spune acest nume de *Unul*, arată că neagă mulțimea; căci Unul

ca început în sine și întâiul față de alții, introduce înțelesul celor multe din el. Dar acestea nu se potrivesc lui Dumnezeu. Acest fel de *Unul* fiind numai Cel ce este, este cu totul nepasiv și neîmpărțit și cu totul suficient sieși; căci nu se împletește prin firea lui cu altele, ca unul dintre numere; căci e străin de mulțime și de orice compoziție și împărțire, acest Unu propriu și anterior oricărui unu; fiindcă acesta nu se numără nici ca mic, nici ca mijlociu; ba, trebuie să îndrăznim, nu e nici frumos, nici bun; căci acestea sunt pasivități, cum sunt și relațiile și accidente; dar Unul însuși este cugetat deasupra tuturor; iar pasivitățile, ca mic și mijlociu și cele cugetate împreună cu altceva, nu sunt simple, nici elementare. Deci Unul, cum s-a spus, care e simplu și nepasiv, neavând cele spuse, nu trebuie socotit nici ca un neam dintre existențe; iar neamurile se împart numaidecât în chipuri; dar nu e nici chip sau monadă în sens propriu; căci acestea au relații cu altele. Iar El este atotsimplu și nu are nici o împărțire; căci nu are nici vreo mișcare sau stare, ca liniște; dar acest Unu nu trebuie cugetat nici ca existent, ci ca obârșie și sămânță a existenței; iar celui existent îi urmează cu necesitate mulțimea și mulțimii se adaugă existența, ceea ce nu e la Dumnezeu; căci *ceea ce este* (τὸ ὄν) e *ființa* (οὐσία) de la a fi (εἶναι); iar Dumnezeu este mai presus de ființă și mai presus de ceea ce este și unic (ἐνικός) în loc de fără asemănare. Căci Dumnezeu este toate și mai presus de toate. Deci bine a explicat firea numerelor; și fie că e lăudat ca Treime, fie ca monadă (unitate), dumnezeirea mai presus de toate, nu e nici treime, nici monadă cunoscută de noi sau de alții prin numere; ci Dumnezeu e și se numește mai presus de orice minte și de *este*. Spunând deci ceea ce nu este, înțelegem ce este Dumnezeu.

Definește și pe cel ce este unul însuși. Dumnezeu e mai presus și de existență, ca fiind toate și fiind făcătorul și creatorul numărului.

(Să devină) număr. Notează că cel ce e între numere (cel ce se numără, ἐνάρθμεον), indică numărul; deci în cele ce sunt, adică între creaturi, unul arată numărul pus contra numărului.

Nu este - nici - unitate (monadă). Să nu auzi simplu că nu este monadă, nici treime, ci pune înainte de cuvântul *cunoscută* (διεγνωσμένην), cuvântul *nu este*; căci nu trebuie desființată această mărturisire. Cuvântul vorește să o cugetăm de nepătruns.

Cu adevărat - rodnicia dumnezeiască. Spune că din numirea Treimii se arată rodnicia dumnezeiască. Căci s-a cugetat numărul ca să se prezinte existența închinată a negrăitelor ipostasuri, cum spun Vasile și dumnezeiești Grigorie. Dar a numit pe Tatăl rodnic în mod abuziv, ca Tatăl Fiului închinat și ca izvor al Prea Sfântului Duh, împreună închinat cu ei. Căci rodnicia sau altă numire din cele cunoscute oamenilor sau chiar Puterilor inteligibile (îngerești), nu reprezintă clar cele ale lui Dumnezeu, ascunse tuturor; căci cum ar fi cu puțință să se numească din ceva ale celor (create) existente - Dumnezeu, care nu e ceva existent din toate, ci e mai presus de toate cele ce sunt?

Nu există nici nume al ei. Acest dumnezeiesc bărbat spune că nu există nici nume al ei, nici cuvânt, ci e ridicată în cele neapropiate; nu în locuri neapropiate (să nu fie!),

că în rațiune și gânduri. Căci cuvântul despre Dumnezeu e neapropiat oricărei minți și gândiri. Iar faptul că nu există nici nume al lui, înțelege-l bine și în mod convenit; căci toate cele ce sunt se indică prin numiri și lucrări cunoscute. Dar ce nume sau lucrare se poate atribui lui Dumnezeu celui ridicat peste toate existențele și Făcătorului și Cauzătorului tuturor? De aceea nici bunătatea însăși sau frumusețea, spune acest dumnezeiestc Dionisie, nu i se potrivește în mod propriu lui Dumnezeu, deoarece acestea se află și în existențe (în creaturi); și vei afla și în cele de mai sus că aceste pasivități și accidente se socotesc în existențe (în creaturi), ceea ce nu este la Dumnezeu, care e ridicat mai presus de toate.

Ci din dorința de-a înțelege. Notează ce frumos spune că pentru a înțelege și spune în general ceva despre Dumnezeu, stăpâniți de dorința lui, teologii i-au atribuit lui Dumnezeu numele bunătății, deoarece Dumnezeu este în mod principal și suprabun și mai presus de ființă. Iar bunătatea, cum zice acesta, e numele cel mai respectat dintre toate. Iar expresiile apofatice (ἀποφασεις) sau negațiile și privațiunile despre El nu s-au spus în mod simplu de teologi; căci nu se înțelege așa cum se spun, ci se cugetă prin ridicarea peste toate; căci *nemuritor, nevăzut, incoruptibil, fără vreo nevoie de ceva, nepăcătos*, nu le înțelege nimeni, de e partaș de înțelepciune, în mod obișnuit; nici cele asemenea acestora câte se spun despre Dumnezeu; ci ieșind din cele indicate, se urea la înțelesuri tacite și mai dumnezeiești; de aceea bine le numește mai departe pe acestea numiri mai dumnezeiești. Căci ieșind sufletul din toate simțirile trușii și lumești, le-a făcut pe acestea sieși simboale; așa se unește în mod curat cu cunoștința lui Dumnezeu, pe cât e cu putință firii omenești, cum da de înțeles și Apostolul

zicând: *Și așa totdeauna vom fi cu Domnul* (I Tes. 4,17); și iarăși: *Acum vedem în ghicitoră și în oglindă, dar atunci vom vedea față către față* (I Cor. 13,12).

Cel mai venerat dintre nume. E de notat că cel mai venerat dintre nume este *bunătatea*; de aceea se și atribuie ea cel dintâi lui Dumnezeu.

Din cele familiare lui. Familiare (συμφύλων) numește pe cele de o fire și cunoscute și proprii creației.

§4

Aceasta (ar spune-o) cu adevărat și îngerii. Și îngerilor le sunt necuprinse cele ale lui Dumnezeu; dar și cel mai de jos dintre îngeri vede mai mult decât toți teologii din Biserică deci și decât Apostolii.

Și dacă (lipsește) ceva din cele de aceeași putere. Chiar dacă s-ar afla în Scriptură și alte numiri dumnezeiești, trebuie să le auzim și pe acestea prin aceleași metode revelatoare.

Și vouă și altor sfinți bărbați. Nu trebuie transmise tuturor, fără alegere, cele rușnice, ci numai bărbaților capabili și sfinți; e ceea ce scrie și dumnezeiescul Pavel acestui sfânt bărbat Timotei.

(Suntem) și noi în stare să spunem. Acestea le spune cu modestie Părintele; la fel și cele următoare.

La Teologia simbolică. Vorbește de *Teologia simbolică* din care nu citează, ca și în alt capitol; dar de voiești să cunoști deosebirea între *Teologia simbolică* (τῆς συμβολικῆς θεολογίας) și *Învățătura teologică* (τῆς θεολογικῆς ὑποτυπώσεως), citește al treilea capitol al tratatului despre *Teologia mistică*.

NOTE

la

NUMIRILE DUMNEZEIEȘTI

Capitolul I

120. Chiar faptul că avem simțirea că există ceva mai presus de putința noastră de cunoaștere ne dă asigurarea că acel ceva există. Jaspers a vorbit de știința ce o avem că există ceva dincolo de cunoașterea noastră. „E de cugetat că există ceva ce nu se poate înțelege” („Es ist denkbar, das es gibt was nicht denkbar ist”; *Philosophie*, Bd. III, *Metaphysik*, Berlin, 1932, p. 39).

121. Dumnezeu cel mai presus de ființa celor create coboară, din bunătate, la măsura cunoașterii lor că El există, dar nu se poate face încăput de înțelegerea lor. Nu le-ar mai putea da, în acest caz, simțirea că El e mai presus de ele.

122. Tot cel ce face ceva e mai presus de înțelegerea celui făcut. Ființa creatoare e mai presus de înțelegerea celui creat. Unitatea făcătoare de unitate e mai presus de înțelegerea unității create. Cel ce face binele e mai presus de înțelegerea celui cărui i se face. Nimic din acestea n-au în ele puterea creatoare a celor ce le creează.

123. Toate cele create, experimentate de noi, cei creați, aparțin ființei. Dar Dumnezeu Creatorul e mai presus de ele ca ființe. Pe ele le cunoaștem ca existente, ca pe cele ce sunt. Creatorul e mai presus de ceea ce este în sensul cunoscut de noi.

124. Cel ce creează toate, întrucât prin aceasta le mărginește cu puterea lui, este nemărginit. Cel ce face toate din nimic nu e mărginit de nimic. Totuși, întrucât le aduce pe toate la existență din bunătate și nu din necesitate, căci aceasta l-ar mărgini, se poate spune că bunătatea lui nu e necomunicabilă nici uneia din cele ce sunt prin El. Prin aceasta le și atrage pe toate spre împărtășirea de El. Bunătatea, coborâtă la ele, lasă să fie văzută din ea, de creaturile conștiente, o anumită lumină. Dar nu prin ele însele au urcat la vederea acestei lumini.

125. Creaturile conștiente văd din ființa creatoare mai presus de ființa tuturor celor create o lumină și acest fapt le face și pe ele să se bucure de această lumină coborâtă la ele și să urce și ele la mai multa vedere a ei. Pe de altă parte, faptul că Dumnezeu face lumea din bunătate îl arată ca interpersonal din veci. Căci bunătatea nu poate fi decât a persoanei și nu se poate adresa decât altei persoane.

126. Pe de o parte cunoșcându-l pe Dumnezeu ca pe Creator, pe de alta neînțelegându-l niciodată deplin, cunoașterea lui de către noi e unită cu simțirea tainei sau ascunsului lui. Cel mai mult îl cunoaște pe Dumnezeu ca atare mințile supralumești sau îngerești, neavându-l acoperit de materialitatea simbolică a lumii.

127. De aceea, mințile omenești învață și de la mințile pure ale îngerilor să înainteze în cunoașterea lui Dumnezeu. Mai ales învață de la acelea că Dumnezeu e cauza și începutul și ființa și viața în Sine a tuturor.

128. Dar, dacă toată varietatea celor create nu poate fi decât din obârșia unică a Creatorului, prin toate urcăm la cunoașterea unității lui. Iar aceasta ne ajută și pe noi să ne unificăm în El. Aceasta întărește experiența noastră că suntem legați unul cu altul, că fiecare suntem legați cu toți și cu toate. Toți suntem într-un sens „obiecte” făcute. Nici unul și nici una nu suntem prin noi înșine, nu suntem ultima realitate.

129. Dar unitatea aceasta desăvârșită, superioară oricărei uniri dintre noi, deci neînțeleasă desăvârșit de noi, o vedem în același timp ca Treime.

130. Căci puterea ei creatoare dovedește că are în Sine din veci o fecunditate prin ființă, nu prin putere. Aceasta îl arată pe Dumnezeu Tatăl din veci. Și aceasta explică toată fecunditatea sau paternitatea din creație, ca și faptul nașterii din unele creaturi a altor creaturi. Cauza a toată paternitatea și filiația din lume nu poate fi decât în existența mai presus de ființă, prin Sine.

131. Iar în aceasta se arată bunătatea de ființă făcătoare, fără sfârșit, a acelei existențe. Dar această unitate treimică a supremei ființe e și baza armonizării în unitate neconfundată a tuturor celor create. Aceasta este o urmare a iubirii unității neconfundate a celor trei Persoane ale Treimii, care e și forma supremă și de Sine existentă și veșnică a iubirii.

132. Dar tot universul multiplu și unitar există pentru oameni. De aceea, în creația lumii și în susținerea ei se arată, cu deosebire, iubirea lui Dumnezeu față de oameni, ca fapte conștiente și însetate de tot mai multă iubire. Căci bunătatea nu se poate manifesta ca adevărată decât unor ființe conștiente. Dumnezeu face și o lume de obiecte din bunătate. Dar nu pentru a-și arăta această bunătate ei, ci prin ea persoanelor umane. Acestora le arată iubirea sa, dar le-o arată și prin darul bogat

al lucrurilor lumii, fapt care le dă și lor puțința să-și arate iubirea unele față de altele.

Iar ca izvor al unei atât de întinse iubiri față de oameni nenumărați, arată printr-un univers atât de întins și în relație și cu nenumărate persoane îngerești de trepte superioare, Dumnezeu se arată și nesupus unor legi care i-ar mărgini puterea. El este întreg iubire nesupusă unor legi care l-ar mărgini și da tuturor celor create legile iubirii, făcându-le deci libere să poată folosi aceste legi spre menținerea și întărirea iubirii sau unității dintre toate.

133. Numai făcând oameni care pot răspunde liber iubirii lui, Dumnezeu se arată ca iubitor, nu făcând lucruri sau obiecte. Dar făcând lucruri ce pot fi folosite de oameni pentru iubirea între ei, își arată în mod deosebit iubirea față de ei. Sau se arată că face lumea de obiecte pentru iubirea față de ei. De aceea se numește de oameni iubitor, nu de lucruri iubitor.

Omul este prin aceasta după chipul lui Dumnezeu. El își dă seama că Dumnezeu e o ființă iubitoare, dar e atât de iubitoare, că n-are nimic de obiect în El, că nu e întru nimic supus unor legi, pe când omul e pe de o parte liber, pe de alta supus unor legi care îi arată că nu e prin sine. Oamenii pot folosi până la un loc liber legile, dar nu pot ieși cu totul din ele. Oamenii sunt făcuți, dar sunt și supuși unor legi, ca o condiție a afirmării iubirii. De aceea, omul poate iubi liber și pe Dumnezeu ca Creator și Dumnezeu se poate face și om, pentru a întări iubirea lor față de Sine și între ei prin unirea sa ca Subiect suprem iubitor cu ei. Aceasta arată însă că și umanitatea poate fi ridicată la treapta unei subiectivități care depășește toate legile impuse omului ca obiect creat. Fiul lui Dumnezeu făcându-se în mod liber om supus legilor lui, ca să le depășească, împlinește numai rostul lor de condiții puse fapturi pentru iubire.

Omul vede și în aceasta că există un factor care este exclusiv Subiect superior legilor și Creator prin aceasta al unei lumi supuse unor legi prin care să slujească iubirii. Lumea supusă legilor ca obiect nu poate fi de la sine și nici omul care este supus în parte legilor, dar în parte conștient de ele și capabil să le folosească cum voiește, fiind însă chemat să le folosească în mod liber pentru iubire și prin aceasta să se ridice la unirea cu Dumnezeu, fără a pierde umanitatea și calitatea de creatură.

Aceasta a fost posibil pentru că omul nu e numai supus unor legi, ci și dator să le împlinească conștient și liber, văzând în ele voia lui Dumnezeu. De aceea, pentru oameni Dumnezeu este nu numai Stăpân și Împărat care da legi, ci și Tată care le dă natura supusă, organizată prin legi, pentru a realiza prin ea iubirea între ei și ascultarea iubitoare de El. Astfel, omul e nu numai obiect supus unor legi, ci și subiect capabil și dator să împlinească legile sau voia lui Dumnezeu cu iubire; căci acestea sunt legi ale iubirii și prin împlinirea lor se realizează în creație Împărăția lui Dumnezeu ca Tată. În această dublă calitate ne învață Hristos să vedem pe Dumnezeu în rugăciunea *Tată nostru*, care e și programul adevărat pentru viața oamenilor, având să-l iubească ca Tată iubitor cerând lui Dumnezeu ajutor să-l împlinească.

De aceea se spune în această rugăciune că omul e nu numai obiect, ci și subiect dator să împlinească legile creației sau voia lui Dumnezeu. Această dublă calitate a omului e presupusă de caracterul de *porunci* pentru el al

legilor creației. Și, întrucât se întâmplă adeseori de nu le împlinește, cere *iertarea greșalelor* (a datorilor neîmplinite), obligându-se să ierte și el datorile neîmplinite față de Dumnezeu și de legile date de El sau pe cele neîmplinite față de el de către semenii lui. Aceasta ajută și ea la restabilirea iubirii sau a Împărăției lui Dumnezeu între oameni.

134. Conform cu cele spuse, autorul afirmă în continuare că Dumnezeu a mers cu iubirea lui față de oameni până la a se împărtăși de ale noastre, ca și noi să ne împărtășim de ale lui. El, Cel simplu, s-a compus cu creatura ca s-o ridice la unitatea cu El ca Persoană, Cel veșnic s-a făcut temporal ca să dea valoare veșnică faptelor noastre din timp; s-a făcut interior firii noastre marginite și fragile ca să-i dea bogăția sa infinită și eternitatea. Prin aceasta a rămas și Dumnezeu, dar s-a făcut și om care împlinește deplin poruncile date omului.

Omul obișnuit vine la existență și trăiește atât ca subiect partener al lui Dumnezeu și al altor oameni, cât și ca obiect al altora. Fiul lui Dumnezeu vine el însuși la existență și ca om, dar ia și legile omului, însă în mod liber, și le folosește în libertate ca să le împlinească deplin și să ajute semenilor săi să le împlinească. Chiar în modul venirii la existență acceptă și unele din legile venirii la existență ale omului, dar nu toate, nu și pe cele strămbate care au făcut grea împlinirea voii lui Dumnezeu de către el. Fiul lui Dumnezeu se naște ca om el însuși din Fecioară, făcându-se conceput din trupul ei curat și născându-se curat din ea. Cum a putut face pe Adam și pe Eva mai presus de legile obișnuite, așa s-a putut face pe Sine om în parte mai presus de legile obișnuite. El se face, și ca om, Subiect ce vine de la Sine ca existență, nu ca un subiect deosebit de Sine. E suprema înălțare a omului la treapta de Subiect dumnezeiesc, rămânând însă și Subiect omenesc și realizând astfel calitatea de Subiect partener atât al lui Dumnezeu, cât și al celorlalți oameni. Aceasta arată că în Dumnezeu însuși, mai precis în Fiul lui Dumnezeu, e dată puțința, dar nu necesitatea, de-a se face și om, dar nu numai om ca toți oamenii, ci partener al lor ca om, rămânând și Dumnezeu.

135. L-am cunoscut astfel ca Subiect între noi pe Unul din Subiectele Treimii și prin acesta ne-a venit în maximă apropiere Sfânta Treime, dar prin perdelele simboalelor umane, care și ele sunt moduri ale iubirii lui de oameni.

136. Iar în viața viitoare aceste perdele materiale se vor face total străvezii. Materia se va face total luminoasă și incoruptibilă; trupul nostru se va umple de lumina trupului lui Hristos pe Tabor. Trupurile celor ce au crescut duhovnicește pe pământ în comunicare cu El se vor face atât de străvezii, că vor fi ca niște imitari ale ingerilor. Aceasta va produce o supremă unire cu Dumnezeu cel Unul care a luat trupul nostru și va transfigura tot universul, ridicându-l peste legile gravitației și compoziției, fără a le anula.

137. Această unire a celor sfinți și a universului prin care sunt legați cu Hristos în lumina lui va coincide cu o „odihnă” a lucrărilor minții noastre care cunoaște cele ale lumii, separându-le de Dumnezeu și între ele și deci mărginindu-le prin despărțire. Toți și toate vor fi văzute unite în Hristos - Dumnezeu Cel Unul în lumina

revărsată din El. Prin aceasta vor fi văzute toate într-un fel mai presus de cunoștință, căci vor fi văzute în Cel ce e mai presus de toată ființa celor separate, printr-o cunoștință mai presus de cunoștință.

138. Căci El însuși, ca Cel ce e Cauzatorul și Susținătorul tuturor într-un mod unit, mai presus de felul cum le vede legate în viața pământească, le cunoaște în mod mai presus de cum le cunoaștem noi, despărțindu-le și mărginindu-le. Cunoașterea lui e mai presus de rațiune, de cuvânt, de atingere, de părere. Și de aceea El însuși e mai presus de toate acestea.

139. Dar Dumnezeu fiind iubirea sau Binele prin Sine, pe de o parte El este o unitate treimică, pentru că iubirea sau binele nu poate exista decât între Persoane. Cu cât e mai mare ca Bine, cu atât e mai vădit ca relație între Persoane, dar și în cea mai desăvârșită unitate. Dar acest fapt e și mai presus de înțelegere.

140. De aceea, neînțelese și negrate sunt și duhurile îngerești care sunt pe de o parte rezultate ale actelor de bunătate ce iradiază din Cel mai presus de tot ce cunoaștem noi ca existent, ca ființă, și pe de alta, primirea acestor acte de duhurile cerești. Pe acestea le imită și oamenii, ca creaturi spiritual-corporale conștiente, atunci când se ridică peste lucrurile ce le văd despărțite și compuse.

141. Pe de altă parte, prin ridicarea aceasta neanulând cele ce sunt în jurul nostru, ele ne fac să laudăm Adevărul mai presus de adevărul lor, drept cauza, ființă, viață, unire a lor, văzându-l ca mai presus de ființă, de viață, de existență lor, de orice nume, ca pronic și bunătate, ca obârșie și suportul tuturor. Îi dăm toate numele celor bune create de El, dar cugetăm aceste nume mai presus de toate numirile celor create.

Văzându-le cauzate, din această calitate a lor, îl laudăm ea pe cauza lor. Folosim mereu paradoxul prin care îi atribuim toate cele bune ce le cunoaștem, dar în același timp i le negăm pe toate, fiind în calitate de cauză ultimă, cum nu pot fi ele, mai presus de toate.

142. Lui Dumnezeu i se cuvine și numele Stăpânitorului și Împăratului împărățiilor sau Domnului domnilor, pentru că nu e Stăpân, Împărat și Domn numai peste unele existențe, ci peste toate; chiar peste cei ce au o relativă poziție de împărați, de stăpâni, de domni peste lucruri și oameni. Căci și ei sunt supuși unor legi. Dumnezeu însă nu e supus nici unei existențe, nici unei legi. El e Subiectul stăpânitor peste toți și toate, fiind din veci prin Sine și fiind Creatorul și Susținătorul tuturor. Nu se poate să nu cugetăm o astfel de ființă, stăpână peste toate și nesupusă nici unei puteri sau legi mai presus de tot ce este prin faptul că nu este în relație nevrută cu altele și supusă altora.

143. El e Cel Vechi de zile, Cel fără început și Cel ce nu îmbătrânește. N-are început, pentru că n-are pe nimeni care l-ar fi creat. Nu îmbătrânește, pentru că nu e supus nici unei legi care l-ar corupe sau l-ar îmbătrâni. E neschimbabil, nefiind supus unor legi care schimbă toate.

144. E mântuirea, dreptatea prin excelență. Se dau aici toate efectele intrupării și jertfei ca om a Fiului lui Dumnezeu. El e mântuirea noastră, întrucât scapă firea noastră de moarte, e dreptatea, întrucât ne ridică la împlinirea voii lui Dumnezeu, răscumpărarea, întrucât ne

scoate prin jertfa de sub robia diavolului care promovează egoismul în noi, e sfințenia, întrucât umple firea noastră de curăția lui Dumnezeu. Autorul vede importanța lui Iisus Hristos, nu vede numai un Dumnezeu ca unitate absolută, mai presus de viața noastră și lipsit de iubirea prin care vrea să ne mântuiască.

145. El e în adierea subțire (simțită de proorocul Ilie), pentru că trebuie o simțire deosebit de subțire, de spirituală pentru a-l simți.

146. El e toate cele ce sunt, pentru că prin El sunt toate, dar e temelie lor, mai presus de ele.

147. El e și marginea tuturor, ca marginea absolută, fără El neputând fi nici una din existențe. Dar e marginea nemărginită. Nu e altă margine dincolo de El.

148. E casa, locașul în care sunt toate. Nu e supus nici unei relații, dar toate, fiind în relație cu toate, sunt prin aceasta dependente de El, în afară de această dependență neputând fi nimic. Pe toate le face să se întoarcă spre Sine în mod unitar, dar cele ce sunt ținute în legătură cu El fără voia lor nu se bucură de bunătatea lui, de fericirea, de bucuria dată de El.

Capitolul II

149. Orice numire dumnezeiască se atribuie întregii dumnezeiri, adică tuturor celor trei Persoane dumnezeiești.

Căci, prin dumnezeirea întreagă, autorul înțelege nu ființa în Sine a lui Dumnezeu, ci ființa purtată de cele trei ipostasuri. Toate cele trei ipostasuri au în comun toate însușirile sau numirile dumnezeiești. Dionisie nu gândește la Dumnezeu ca la o unitate uniformă, ci ca la Dumnezeu cel în Treime, deși pe de altă parte toate cele dumnezeiești le sunt comune celor trei ipostasuri.

150. Dar tocmai pentru că autorul înțelege prin dumnezeirea întreagă dumnezeirea purtată de trei Persoane, el accentuează tot așa de mult și distincția lor în Dumnezeu.

151. Cele comune întregii dumnezeiri sau tuturor celor trei ipostasuri, nu le numește autorul simplu: ființa, bunătatea, dumnezeirea, viața, înțelepciunea, ci supra-ființa, suprabunătatea etc. Adușul de *supra* arată cele proprii lui Dumnezeu, deosebite de cele fără acest adaos. Înrudirea, dar și deosebirea se explică din faptul că cele ale lumii sunt create de un Creator care prin aceasta e și deosebit și înrudit cu ele. Dumnezeu ca necreat și Creator are aceste însușiri într-un fel superior, neînțeles de noi, pentru că depășește experiența noastră. Cele create sunt cauzate, deci și însușirile lor. Dumnezeu și însușirile lui sunt necauzate și pur cauzatoare. Aceasta înseamnă că Dumnezeu e lipsit de orice pasivitate. El nu e și obiect sau și pasiv, ci exclusiv Subiect. Nu stă sub puterea nici unei legi sau puteri superioare, ci e deasupra tuturor. Și trebuie să cugetăm că există o realitate nesupusă deloc alteia superioare, deci exclusiv ca Subiect pur activ și atotputernic, adică o realitate care e înălțată de suprema putere, neavând în ea nici o pasivitate supusă alteia, ultimă, putând crea și fiind cauzatoare a toate cele deosebite de Sine din nimic, nedepinzând de nimic în puterea ei asupra tuturor, chiar în crearea lor.

Dar chiar realitatea care e pur Subiect și atotputernică nu poate fi un Subiect lipsit de iubire, căci aceasta ar fi o mare sărăcie a lui. În puterea lui trebuie să fie o bogăție și o fericire nemărginită. Iar această fericire și bogăție nu poate fi lipsită de comuniunea iubirii. Aceasta înseamnă pe de o parte că Dumnezeu este o existență interpersonală, pe de altă parte că această bogăție și fericire și plenitudine fără lipsuri nu are nevoie de nici o schimbare, căci aceasta ar presupune o slăbiciune prin care cade mai jos sau tinde spre o îmbogățire, spre o înnoire.

152. Revenind la adaosul de *supra*, atribuit însușirilor și numirilor dumnezeiești, autorul numește între altele unitatea dumnezeirii tripersonale mai presus de orice unitate în creaturi. Căci ea e temelul creator și susținător al oricărei unități și identități. Acesta e de fapt necunoscut, fiind altfel decât toate cele cunoscute de noi, ca unele ce sunt cauzate. Dar necunoașterea și neputința exprimării lui sunt o antecedentă a oricărei cunoașteri.

153. La fel, lui Dumnezeu i se poate aplica și afirmarea și negarea, pentru că e și deasupra lor. Putem spune că este, dar și că nu este. Dar ultima o putem spune ca depășire a afirmării care l-ar arăta dependent de ceva. Pe de altă parte, El e mai presus și de orice negare. Trebuie să depășim și afirmarea și negarea când vorbim de El. Depășim afirmarea care îl definește, de exemplu, că e ființă, că e bunătate, înțelepciune, dar și negarea lor, căci nu poate fi lipsit de nimic bun.

154. Despre ipostasurile lui se poate spune că sunt unul în altul așa de mult, că sunt supra-unite, mai unite ca orice unire între ipostasurile create, dar și neconfundate. Un exemplu palid îl avem între oameni, care cu cât sunt mai interiori unul altuia, cu atât se simt mai mult bucurioși de experiența unuia prin altul sau cu atât simte unul mai mult realitatea celuilalt. Dar persoanele umane simt mereu că mai au un drum de făcut până a se avea în întregime una pe alta, cum nu simt Persoanele dumnezeiești.

155. Cum putem înțelege că fiecare Persoană dumnezeiască are toată ființa dumnezeiască, dar în mod distinct una față de alta? Cum putem spune că o Persoană are toată ființa și cele ale ființei ca Tată, iar alta ca Fiul? Prin ce se distinge o Persoană de alta, având totuși fiecare toată ființa sau supraființa divină? Părinții au dat mai multe exemple din planul fizic. (De exemplu, Sfântul Vasile spune că Petru are părul negru, iar Ioan părul blond, dar fiecare are păr ca și celălalt.) Nu se progresase încă suficient în înțelegerea deosebirilor spirituale între persoane, incluzând totuși posesiv, de către fiecare, toată ființa. O oarecare apropiere de precizarea acestui fapt s-a dat prin termenul perihoreză, care ar putea fi tradus prin *interioritate reciprocă*. Propriu-zis, aceasta dă sensul adevărat al comuniunii între persoanele ce-și devin interioare fără să se confunde, stare realizată ca model suprem în Sfânta Treime. Acesta îl putem interpreta mai complet, spunând, de exemplu, că Tatăl, trăindu-se ca Tată, include și trăirea filiației Fiului, dar nu ca Fiul, ci ca Tată. Chiar un tată omenească trăiește în simțirea lui de tată și ceea ce trăiește fiul ca fiu, fiind astfel chiar prin aceste proprietăți personale și distincții și uniți. Sunt

uniți fără a înceta să fie distincții. Numai Tatăl are proprietatea de-a naște pe Fiul. Dar în nașterea Fiului trăiește și pe Fiul ca pe cel pe care-l naște, cum va spune autorul ceva mai departe: *Sunt unite și distincte una față de alta*.

În faptul că Dumnezeu e Tată care trăiește în Sine și simțirea Fiului, e implicată nu numai distincția în ipostasuri, ci și deofințimea. Dacă n-ar avea Fiul ființa Tatălui, n-ar simți fiecare din ei pe celălalt. Dacă Tatăl n-ar avea un Fiul de ființa lui, n-ar avea pe cine iubi ca desăvârșit unit cu El. Fiul, iubind pe Tatăl, are aceeași putere nemărginită în iubirea lui ca Tatăl. Numai pentru că sunt deosebiți ca Tată și Fiul, pot trăi aceeași iubire nemărginită, deși în moduri deosebite.

La oameni, nu e între toți relația de tată și fiu, deci trăirea fiecăruia de către fiecare în această calitate. Dar ei se simt uniți pentru că au aceeași înțelegere a existenței, aceleași dureri și bucurii, dar fiecare le trăiește ca ipostas aparte în unire cu alții în mod actual sau are putința virtuală de a trăi aceleași stări, ca cei ce sunt de o ființă, dar deosebiți ca persoane. Trăiește și oamenii aceeași ființă în mod unitar, dar în mod deosebit ca persoane deosebite. Deosebirea în persoane nu exclude trăirea unității de ființă și unitatea de ființă nu exclude trăirea ei în moduri personale deosebite. Dimpotrivă, numai aceasta le dă viața reală.

156. Dar mai este și o distincție între ființa lui Dumnezeu care rămâne una în necomunicarea ei și procesiunile ei, din bunătate, spre fapte, ceea ce ne face să trăim pe Dumnezeu „multiplicat”, dar nedespărțit în fiecare din darurile lui. Fiecare faptură primește pe Dumnezeu unit, atât în cele trei Persoane neconfundate, cât și în prezența ființei întregi a lor. E ca un punct din centrul cercului, care e prezent în toate punctele de pe periferie. Dumnezeu se împărtășește prin acestea, dar e și neîmpărtășit. Supraunitatea dumnezeiască *...se multiplică potrivit distincției dumnezeiești în darurile neschimbate între ele (...). Ea e cauza tuturor celor de care se împărtășesc neîmpărtășibil cele participante*. În nici un dar nu se împărtășesc creaturile numai de o parte din dumnezeire, ci de dumnezeirea întreagă și ea rămâne totuși și nici una nu se împărtășește de întreaga ființă dumnezeiască.

157. La obiecția ce s-ar putea face că fiecare arată în sine altă întipărire a dumnezeirii, deci nu ar primi pecetea întregii dumnezeiri, autorul răspunde că această varietate a întipăririlor nu depinde de dumnezeire, ci de capacitatea deosebită a fiecărei fături de-a primi întipărirea dumnezeirii celei unice. Fapturile lipsite de nunte se împărtășesc numai de lucrarea producătoare de ființă, nu și de cea dătătoare de înțelegere.

158. Dar Dumnezeu Cuvântul s-a făcut distinct în legătura lui cu oamenii față de Tatăl și de Duhul Sfânt, prin faptul că numai El lucrează asupra lor prin umanitatea sa. Dar Cel ce lucrează prin umanitatea sa e totuși una cu Tatăl și cu Duhul și sunt simțiți și aceștia în lucrarea lui Hristos, totuși Hristos e simțit și în mod distinct ca Fiul care și-a însușit ipostatic modul omenească de-a lucra asupra noastră. Se simte distinct, dar nedespărțit de Tatăl și de Duhul Sfânt. Căci Fiul rămâne chiar în această lucrare prin umanitatea sa neschimbat ca Dumnezeu Cel ce lucrează prin ea.

159. Fapturile primesc cele dumnezeiești numai prin împărtășire. Dar de ființa dumnezeiască aflată la temelia lor nu se pot împărtăși. Aceasta înseamnă că ele se împărtășesc numai de puterile ce vin din ființa dumnezeiască sau de puterile îndumnezeitoare. Aceasta arată iarăși că, după autor, lumea e creată, nu e din ființa dumnezeiască cum au socotit unii, crezându-l influențat de panteismul plotinian.

160. Numai Fiul și Duhul Sfânt ies din dumnezeirea Tatălui ca niște mlădițe sau flori, deci sunt de aceeași ființă cu El.

161. Dar faptul că Dumnezeu Creatorul și Susținătorul tuturor este un Tată, un Fiul și un Duh Sfânt, imprimă și fapturilor un caracter patern, filial și le face să le semene, dar Ei rămân în paternitatea și filiația lor și sunt prin depășire deasupra celor din fatură. Între ele nu există nici o înrudire, așa cum nu există între cele cauzate și cauza lor. Cele cauzate au *chipurile* cauzelor, dar cauzele însele sunt mai presus de cele cauzate. Iar dacă Dumnezeu este numai Cauza, neavând nimic cauzat în Sine sau în ceea ce face, El creează cele cauzate din nimic, căci altfel n-ar mai fi cauza pură. Fapturile sunt, în venirea lor la existență, exclusiv cauzate, chiar dacă sunt aduse la existență ca să se cauzeze în parte și pe ele întreolaltă, având în această un *chip* al lui Dumnezeu. Cea mai mare posibilitate de-a fi și cauza într-un fel voita de sine, de a fi deci necauzate, o au numai faturile create cu voința liberă (îngerii și oamenii). Aceasta pentru că sunt create ca să realizeze o legătură de iubire între ele și cu Dumnezeu, care are nevoie și de o voință liberă.

162. Dar tocmai prin faptul că toate faturile vin la existență prin Cauza pură, de Sine existentă, ele preexistă oarecum ca posibilitate în ființa lui Dumnezeu, prin voința lui. Adică Dumnezeu preștie despre ele, înainte de a le crea. Dacă n-ar avea această preexistență în voința lui Dumnezeu, El n-ar fi un Creator atotputernic și adevărat, ci ar emana orbește din El, fără voia și preștința lui despre ele. El e Creatorul voit al lor, pentru că e personal.

163. Aici se pune în relief taina unirii firii omenești - inclusiv a trupului ei - cu ipostasul dumnezeiesc al lui Iisus Hristos. E o taină de neînțeles.

164. Dar la baza tainei unirii lui Dumnezeu Cuvântul cu firea omenească stă taina tot așa de mare că Dumnezeu Cuvântul a putut crea firea omenească cu calitatea ei de mediu posibil al lucrării Persoanei lui prin ea. E marea lumene a firii omenești, care vine tot din puterea lui Dumnezeu. Dumnezeu Cuvântul a manifestat prin creație puțința de-a cuprinde totul în Sine ca întreg, de-a fi Cel deplin în cele ce au nevoie de cele care le pot desăvârși, de-a fi cel nemăsurat în cele măsurate, dar tinzând spre cele nemăsurate. El le-a făcut pe toate ca Cel ce poate da forma tuturor celor fără formă. Primește pe cele cărora le-a dat ființă, viață în Sine, ca Cel ce e mai presus de ființă și viață. Minunea e că a putut trăi El ca Dumnezeu cele ale omului, făcându-și comune cu noi cele ale noastre, fără să se micșoreze în supraplinătatea lui. Era mai presus de fire în cele ale firii noastre, mai presus de ființă în cele ale ființei noastre. Dar aceasta arată că fatura omenească, și în legătura cu ea lumea întreagă, deși făcută din nimic, și prin ea însăși este

nimic, prin Dumnezeu a primit capacitatea de-a trăi Dumnezeu ale sale în ele sau de-a le cuprinde în infinitatea sa și de-a le face participante la Sine.

Dumnezeu Cuvântul a făcut firea omenească mediu capabil de cuprindere a universului întreg, pentru că ea e mijlocul creației, având o relație conștientă cu îngerii prin spirit și cu ordinea materială. Dumnezeu Cuvântul poate uni prin firea omenească toată creația în Sine, o poate îndumnezei întreagă.

În al doilea rând, făcându-se om, își menține calitatea de Fiul și prin nașterea din umanitate, putând face și pe oameni fii ai lui Dumnezeu și prin ei pune în relație filială toată creația cu Tatăl și o poate umple în mod filial de Duhul Sfânt. El se poate face și Fiul al omului și prin aceasta face și pe oameni fii ai Tatălui. Relația de Tată și Fiul în creație se reflectă numai în umanitate. În planul biologic și vegetal, înmulțirea prin sămânță nu reflectă în mod spiritual relația paternă-filială. În îngerii nașterea nu există deloc. Ei intră în relația filială cu Tatăl prin unirea cu oamenii, ca și natura.

În al treilea rând, numai omul a căzut în moarte prin păcat, având timp material. Îngerii despărțiți de Creator n-au căzut în moarte cu trupul, ci într-o moarte spirituală, în așa fel, că Fiul Tatălui nu se putea naște și dintr-un astfel de înger căzut ca să-i scape de moarte.

În legătură cu acestea, accentuăm totuși importanța îngerilor. Dacă n-ar fi lumea lor, creația văzută ar fi opacă și orba, căci n-ar avea nici oamenii suflete care sunt în legătură cu îngerii cât sunt pe pământ și ajung în comuniune intimă cu ei după moarte. Iar trupurile înviate ce le vor primi în unire cu Hristos vor fi așa de transparente, că nu va despărți pe oameni de îngerii și tot universul văzut va căpăta o stare transparentă, luminoasă, în care îngerii și oamenii vor păstra această intimitate.

Îngerii dau astfel și ei sens lumii. Ei sunt o scară între oameni și lumea noastră, în general, și Dumnezeu, cum se arată în viziunea patriarhului Iacob.

Ei ne conving despre existența sufletelor noastre, dar și despre Dumnezeu, fiind într-o comunicare mai simțită cu noi (ca îngerii buni și răi). Ei ne arată însă prin caracterul lor spiritual legat de lumea noastră și puțința ca Fiul lui Dumnezeu însuși să se facă om, luând trup omenească, deși e Spiritul suprem.

165. Repetând autorul că în cele dumnezeiești în distincții se mențin și unirile dumnezeiești, afirmă că, dându-se în mod superior, Dumnezeu se distinge în mod unitar, se înmulțește în mod unitar, fără să iasă din starea de Unul. Aceasta pentru că Dumnezeu, fiind în mod mai presus de ființă, produce ca o multime unitară lumea, pentru că nu este nimic care să nu-l aibă la temelia sa pe Cel mai presus de ceea ce este. El fiind în toate, e Unul, care nu e nici parte a mulțimii, nici un înger din parte. El nu participă la un Unul superior lui, ci toate participă la El. Are în Sine capacitatea de a le da puțința tuturor să participe la el, ca o unitate care nu există prin participarea la vreo unitate superioară. Orice unitate se poate împărți, cu riscul de-a se desființa. El nu se poate împărți, pentru că nu se poate nici desființa.

El este unul prin Sine, nu prin participare la Unul superior.

Capitolul III

166. Ca să înțelegem în oarecare măsură darurile bunătății lui Dumnezeu, trebuie să ne înălțăm prin rugăciune spre Sfânta Treime, obârșia bunătății, ca structura iubirii prin Sine. Prin rugăciune urcăm spre Dumnezeu, deși ni se pare că El se coboară la noi. Totuși, Dumnezeu înălțându-ne, se face mai apropiat de noi. Dumnezeu este într-un fel pretutindeni, dar prin rugăciune noi ne deschidem lui sau El ne ajută să i ne deschidem.

167. Se accentuează importanța *presbiterilor*, în care se includ și episcopii, care au o anumită bătrânețe înțeleaptă, prin care au primit învățăturile în mod succesiv de la Apostoli și le pot și sunt datori să le predea altora. Ele sunt învățate dintr-o tradiție ce vine de la Apostoli.

Capitolul IV

168. Mai presus de lucrările îndumnezeitoare.

169. Existența este identică cu binele. Căci bunătatea e o existență doritoare să se dăruiască din prisosința ei. Binele desăvârșit este existența desăvârșită. Dumnezeu este binele desăvârșit, pentru că nu e nici o lipsă în El. El e binele prin însăși ființa sau existența lui. Dar binele e totodată bunătate. Și bunătatea se întinde și altora și prin această și existența. Dar la această întindere nu poate înainta, căci nu poate înalța de la nedesăvârșire la desăvârșire. Dumnezeu trebuie să-și dea existența sau bunătatea sa desăvârșită din veci și altora și ca atare nu poate fi decât o Persoană, bucurasă de bunătatea ei și de întinderea ei și către alții. Și cei cărora le întinde această bunătate sau existență desăvârșită trebuie să se poată bucura și ei de ea. Din bunătatea lui Dumnezeu rezultă deci Treimea lui. Bunătatea supremă face o Persoană să se dăruiască altora total sau să-și dăruiască însăși existența sa celorlalte, dar fără să se confunde cu ele, deci au aceeași ființă în trei Persoane. Și așa e Dumnezeu din veci.

170. De aceste două grade vorbește și Sf. Maxim în *Ambigua*, capitolul VII.

171. Dar bunătatea desăvârșită este pentru Dumnezeu să creeze și mințile netrupești și pe cele omenești în trupuri, capabile să cunoască bunătatea lui și să-i arate recunoștința. Întipărite de bunătatea lui, mințile superioare netrupești le-o arată și celor inferioare netrupești și acestea minților omenești în trupuri, iar cele inferioare și cele în trupuri o arată în forme de recunoștință către cele superioare. Iar existența lor e pe măsura bunătății ce li se dă ca făpturi create, mărginite. Ele nu sunt emanații ale lui Dumnezeu și unele din altele, căci aceasta n-ar mai fi un act al bunătății voite. Bunătatea ce le-a arătat-o Dumnezeu creându-le le-a arătat-o și în faptul că le-a creat pentru veșnicie și revarsă mereu asupra lor ca niște raze darurile sale, ca niște dovezi ale iubirii neîncetate, cum revarsă și cele mai înalte darurile lor asupra celor mai de jos. Bunătatea lui Dumnezeu le unește pe toate.

172. Treptele mai de sus își arată bunătatea spre cele mai de jos și le ajută să urce spre ele, iar cele de la cea

mai mare înălțime urcă spre Dumnezeu. Astfel, toate reprezintă o scară unitară desăvârșitoare în veci, cu izvorul bunătății nesfârșite în Dumnezeu. Chiar animalele, plantele, natura întreagă este ținută într-o unitate și servesc omului pentru bunătatea ce le-a sădit-o Dumnezeu. Dorința după o bunătate și o unire tot mai mare cu Dumnezeu și între ele întreține și voința de înțelegere în mințile create.

173. Dar, dacă Dumnezeu dă prin bunătate existență și ființă. El e mai presus de existență și de ființă, mai presus de viață și de înțelepciunea ce le dă. Astfel, lui nu i se mai potrivesc aceste nume care au un început și o cauză, fiind fără început și cauză. Dar El le dă tuturor chipurile de ființă, de existență, de bunătate, de viață, fiind el însuși mai presus de ele. Avem aici teologia negativă, care e totodată mai presus de tot ce cunoaștem noi ca pozitiv; ele în realitate nu au un fundament pozitiv în ele însele.

174. Expresie contrară panteismului neoplatonic.

175. Dumnezeu a creat și universul întreg într-o armonie, care e și ea o bunătate pentru viața și înțelegerea omului. Și le susține pe toate în această unitate armonioasă și în stare să fie înțeleasă de om, străbătându-le cu lumina sa, asemenea soarelui văzut. Toate sunt bune între ele și pentru om prin această armonie. În ele se arată bunătatea lui Dumnezeu. Numai în sensul acesta se poate spune și despre ele că sunt bune; că servesc vieții și progresului spiritual al oamenilor și unității dintre ei; nu sunt, cele create, bune unele altora și omului, cum sunt persoanele dumnezeiești. Dar armonia lor e o condiție pentru bunătatea între oameni și ei trebuie să le mențină și pe ele bune, în acest sens de capacitate de slujire a lui.

176. Autorul trece acum la identificarea binelui cu lumina. Armonia tuturor, care folosește omului ca bunătate, este totodată o lumină. Chiar bunătatea fapturii conșiente față de altă faptură conștientă e una cu înțelegerea reciprocă, dar și cu înțelegerea ca lumină a universului atât de folositor prin armonia lui. Astfel, bunătatea are în ea și cunoștința adevărată sau o curăție de întunericul neștiinței. Dumnezeu fiind bunătatea supremă, izvorătoare de lumină, e și lumina supremă, izvorătoare de lumină.

177. Lumina izvorată ca bunătate din Dumnezeu se arată și în faptul că produce nu simple existențe, ci mai presus de toate existențe înțelegătoare ale lui și ale lumii create de El. Existențele cele mai de sus, create de Dumnezeu, sunt nu numai înțelegătoare, ci și inteligibile pentru cele înțelegătoare mai de jos. Toate tind spre lumina supremă, spre înțelegerea ei, care rămâne însă în veci neepuizată în înțelegere, ascunsă în mister.

178. De aceea se și numește frumusețe atractivă.

179. Dar binele e identificat nu numai cu lumina, ci și cu frumosul. E frumos, pentru că e armonios. Iar binele suprem sau lumina supremă, niciodată deplin primită sau înțeleasă deplin, e și un frumos din care izvorăsc toate frumusețile, ca armonii dintr-un izvor mai presus de toate armoniile. Această izvorătoare armonie din El e un nou motiv pentru a fi iubit. Dar acest frumos e iubit și pentru că e identic cu binele. Există o frumusețe a binelui care nu e deosebită de armonie, pentru că cel bun caută să fie

în armonie cu toți și cu toate. Toate frumusețile din lume sunt iradierii din frumosul unic, care e cauza lor mai presus de mulțimea tuturor armoniilor. Frumusețile din creație sunt participante. Frumosul, cauză supremă, e participat. Nu e identitate de ființă între El și ele ca în panteism. El nu e numai izvorul frumuseților din creație, ci întreține și o sete după frumos, ca bine, sau exercită o putere atractivă asupra lor, fiind și prin aceasta cauză a unității tuturor. El e pururea frumos, din veci și până în veci. E și el un semn al bogăției nemărginite a existenței. Ca frumos ce întreține în toate setea după el și între ele, e și El o cauză a unirii tuturor cu El și între ele. El întreține și comunicarea între toate, dar și pe fiecare, pentru că din unirea varietăților lor armonioase să se nască și să se întrețină frumusețea.

180. Mișcarea fără sfârșit a minților (duhurilor) celor mai înalte spre bunătatea și lumina dumnezeiască și voința de primire și de comunicare a bunătății și luminii primite celor mai de jos e și în linie dreaptă și circulară. Căci pe de o parte ies din ele spre ceea ce privesc și dau, pe de alta se întorc spre ele cu ceea ce primesc și cu bunătatea sporită cu care se aleg din dăruirea ei. Și, întrucât ea e și un urcuș, are și forma unei spirale.

181. Toate tind spre Dumnezeu ca bun și frumos, ca spre bine și frumos prin însuși faptul că există. Căci nu pot fi în afara lui. Dar fiind în El, sunt într-un fel printr-o putere mai presus de a lor, deci într-un mod mai presus de ființă. Nu e nimic fără să-și aibă ultima susținere în Cel mai presus de ființă și fără să participe la această calitate a lui. Din cauză că toate sunt în El, toate îl iubesc pe El și se iubesc între ele, unele în mod conștient, altele prin firea lor, fără să-și dea seama. Din pricina această se susțin toate, căci în această susținere reciprocă se manifestă puterea susținătoare a Binelui în care sunt. Pentru bunătatea lui supremă le iubește pe toate, le atrage pe toate, le desăvârșește pe toate.

182. Autorul pledează pentru identitatea de înțeles a cuvintelor eros și agape împotriva unora care dădeau cuvântului eros un înțeles inferior. În timpul mai nou se face o deosebire între acești doi termeni. Unii teologi moderni (Nygren, *Eros und Agape*) socotesc că erosul e iubirea omenească față de Dumnezeu, plină de elan spre infinit, iar agape e iubirea blândă, ocrotitoare a lui Dumnezeu față de oameni. Dar, în general, azi se folosește aproape numai cuvântul agape atât pentru iubirea lui Dumnezeu față de oameni, cât și pentru a oamenilor față de Dumnezeu.

183. Autorul consideră că unii văd în dragostea de Dumnezeu extazul (ieșirea din sine) omului, produs în el de misterul infinit al lui Dumnezeu. Dar el susține că și Dumnezeu trăiește o ieșire din Sine în dragostea față de oameni pentru covârșitoarea lui iubire față de ei. E un extaz coborător al lui Dumnezeu uitând de mărimea sa prin mărimea iubirii sale de oameni și din grija față de ei. Erosul acesta extatic și-l arată Dumnezeu și în răvna lui de-a face ca ei, pentru a câștiga și răvna iubirii oamenilor. E o ieșire a lui Dumnezeu la oameni, fără să se facă totuși deplin arătat lor. N-ar putea fi încălzii oamenii de erosul nesfârșit față de Dumnezeu, dacă n-ar fi pătrunși de erosul lui.

184. Dumnezeu e eros și iubire, ca Cel ce creează și susține, iar îndrăgit și iubit ca Cel ce atrage cele create spre El, arătându-se frumos și bun. Prin prima numire se mișcă în Sine în iubirea fără început și sfârșit, prin a doua mișcă cele create, întorcându-le spre Sine.

185. Erosul, fie dumnezeiesc, fie îngeresc, fie sufleteș, fie ca mișcare inconștientă în toate, e o putere unificatoare, mișcând pe cele superioare spre purtarea de grijă a celor inferioare, pe cele inferioare spre înțelegerea celor mai înalte și pe toate spre unitate neconfundată.

186. Toate sunt ținute prin eros în relație, nici una nu poate propăși în bine fără celelalte. Dumnezeu, izvorul binelui, e nesupus relației, fiind dincolo de toate, dar făcându-le pe toate să tindă spre El și unele spre altele. Prin aceasta arată că e întreg în toate, întrucât aceeași unică putere le ține în unire pe toate și le face să sporească în această unire identică, neconfundându-le, căci le dă tuturor forme diferite ce caută a se întregi și a se armoniza. Deosebirea între Dumnezeu, ca nesupus relației, și toate celelalte, ca supuse relației sau necesității de-a se aduna, îl arată pe izvorul binelui ca necreat și Creator, iar pe toate celelalte create. În panteism toate sunt supuse relației.

187. Dar autorul ia de la unii întrebarea: dacă toate tind spre izvorul cel unul al binelui, cum mulțimea demonilor a căzut din dorința binelui și se face cauza tuturor relelor? Cum rămânând demonii în existență - care e un bine - au împreună cu binele și răul în ei?

Și pe baza acestei întrebări aude și altele: ce este ceea ce face în ei răul? Și, în general, ce este răul? Cum, dacă este în ei existența ca bine, poate produce răul? Sau dacă răul e din altă cauză, care e aceea altă cauză? Și cum dorește ceva din cele ce sunt răul, deosebit de bine?

În răspunsul la aceste întrebări autorul dezvoltă pe larg explicarea răului.

188. Mai întâi răspunde că *răul nu este din bine*. Căci nici răceala nu este din foc. Firea binelui e să aducă la existență și să măntuiască, iar a răului să strice. Dar răul are ca suport existența, nefiind decât în ceea ce există. Și, dacă e așa, *răul nu este cu totul rău, ci are ceva din bine*. Pe lângă aceasta, *toate cele pe care le face răul, le face pentru că i se par bune*. Răul nu e de sine și, deci, nici nu ține de existență. *Dar atunci cum va fi răul în cele ce sunt sau dorind binele, adică existența?* Dacă ar fi cu totul rău, ar fi neexistent. Binele e simplu existent, pe când răul e și în cele ce sunt și în cele ce nu sunt. Răul luptă contra existenței ca bine, dar n-o poate desființa total, căci în acest caz n-ar mai fi nici el. Nimicul nu poate lupta cu existența sau de bine, ca să lupte contra existenței sau binelui.

Răul își ia puterea din existență sau din bine ca să lupte contra existenței sau a binelui, dar cu părerea că luptă pentru existență sau pentru bine.

E contrar existenței și totuși are nevoie de existență ca suport. Dar atunci este răul de la Dumnezeu care e izvorul existenței și al binelui? Și totuși răul nu e pentru că îl vrea Dumnezeu și pentru că tinde spre Dumnezeu.

De aceea răul nu e totuși din Dumnezeu și nici pentru Dumnezeu. El nu poate fi explicat cugetând izvorul lui ca o esență identică cu esența binelui. El nu poate fi

explicat prin panteism. În acest caz, nu se mai poate face o deosebire reală între bine și rău. Acest caracter ambiguu al răului nu se poate explica decât din faptul că în fața lui Dumnezeu apare prin creație o existență dotată cu libertatea de-a folosi existența și contrar ei sau de-a lupta împotriva izvorului adevărat al ei și, deci, al binelui, cu părerea că luptă pentru el. Dar, întrucât creatura nu-l recunoaște pe Dumnezeu ca izvor al existenței sau al binelui, ci crede că are în ea însăși, ca existență izolată, puterea de a fi și de a spori, acest fapt o face să scadă.

Pe de o parte răul nu are o obârșie proprie, deosebită de obârșia existenței, pe de alta poate socoti existența primită de la Dumnezeu ca având-o prin sine în ceea ce este și în ceea ce poate deveni. Răul n-are, deci, o existență proprie, ci apare din existența dată de Dumnezeu, dar folosită ca existență nevenită de la Dumnezeu și fără recunoașterea că ea poate crește numai în legătură cu Dumnezeu, ca izvor nesfârșit al ei și în comuniune cu toată creația care e de la Dumnezeu și în care Dumnezeu a pus toată existența creată, pentru a crește unitar în El și din El. Când libertatea fapturii conștiente își rupe existența sa de izvorul ei dumnezeiesc și de tot universul, ea slăbește și poate slăbi și existența părților universului cu care este în legătură, dacă acelea nu i se opun.

Fără libertatea unor fapuri create, deci mărginite, răul n-ar putea exista. Dar Dumnezeu n-a dat fapturilor această libertate ca o sămânță necesară a răului și în acest sens răul nu e de la Dumnezeu. Dar Dumnezeu nici n-a creat toate fapurile fără libertate și fără conștiință. Căci în acest caz n-ar avea în ele chipul lui Dumnezeu și n-ar putea fi bune, neavând voința prin care pot fi rele; n-ar putea iubi pe Dumnezeu Cel bun și iubitor, dacă n-ar putea și să nu-l iubească. S-ar cădea iarăși într-un panteism lipsit de bunătate, de iubire, de sens.

189. Dar, dacă răul nu e decât rezemat pe existența dată de Dumnezeu, el nu există ca o ființă proprie, cum există toate formele de existență, nici ca ipostas propriu. El apare în ființele sau ipostaturile existente de la Dumnezeu, acestea din urmă folosind contrar firii lor puterile ce li s-au dat spre înaintarea în binele adevărat, sau în Dumnezeu, ca izvor al existenței lor pentru sprirea acestuia. *Răul ca rău nu are ființă proprie, ci ceea ce face el numai dezbină și corupe substanța celor ce sunt.* Chiar de se mișcă și el, prin mișcarea lui nu dezvoltă pozitiv cele ce sunt, ci le corupe. El n-are nici ființă, nici putere proprie, ci se folosește de puterea ființelor concretizate în ipostaturi, dar pentru coruperea ființelor, fără a le putea distruge -, căci Dumnezeu nu lasă ființele să fie distruse -, ci slăbindu-le, cum slăbește și puterea lor, folosind-o strâmb. Dumnezeu, dând fapturilor ființa și puterea lor, le-a dat prin aceasta și puterea de-a folosi aceste puteri cum voiesc printr-un efort al lor. În puterea dată de Dumnezeu e implicată și trebuința unui efort al lor, dar și puțința de-a le folosi fie spre creșterea în Dumnezeu, a puterii date lor de la Dumnezeu fie spre slăbirea acestei puteri. De aici paradoxul că în săvârșirea răului e și o putere, dar și o slăbiciune, mai ales ca rezultat al folosirii puterii lor, contrar firii. Prin libertate oamenii slăbesc sau fac rele sau fac mai greu de folosit și natura care li s-a dat spre creșterea lor în înțelegerea lui Dumnezeu și în comuniunea întregală. De aici se explică și acest sens al răului ca împuținare a binelui, fără dis-

trugerea lui totală: folosirea forțelor naturii contrar existenței lor ca oameni și comuniunii dintre ei.

Fiecare faptură conștientă sau unealtă din lume e făcută deplin bună, în sensul că își poate împlini rostul ei. Coruperea ei de către rău înseamnă o slăbire a binelui reprezentat de ea, nu în sensul că e făcută mai puțin bună. Căci nici o creatură nu e bună în gradul infinit ca izvorul binelui și nu e făcută ca una ce nu poate înainta sau slăbi în bine. Numai Dumnezeu este binele nesfârșit și, ca atare, indefinit. În această bogăție nesfârșită a lui e puterea prin care da tuturor chipul lor definit sau binele deplin pentru rostul lor.

Spre deosebire de răul care nu e în sine și pentru sine sau stricăciune totală în sine, binele în cele în care e deplin face cele depline și neamestecate și în întregime bune. Când răul apare sau e produs în ele, face binele nedeplin pentru lipsa adusă în bine.

Bunătatea desăvârșită a lui Dumnezeu se dăruiește și ea gradat fapturilor, pe măsura efortului lor, aflându-se în unele din ele în grad maxim, iar în altele în mod mai redus, până la ultimul grad. Dar ele se îmbină spre armonia întregii creații, folosindu-se unele de altele, cele mai de sus purtând grija de cele mai de jos, cele mai de jos înaintând spre binele celor mai de sus.

Orice existență e părtașă la bine prin faptul că există. Și aceasta se arată în vreuna sau alta din însușiri. O existență fără nici o însușire nu e nimic, deci n-are nici o părtașie la bine.

Chiar cel ce se mișcă spre rele are în această mișcare ceva din bine, căci socotește că se mișcă spre mai multă viață. Chiar în pofta lui este o parte din bine, deși posînd ceea ce e numai în aparență bun, dar nu e bun de fapt, slăbește viața sa și a altora, deci mărește lipsa binelui sau a existenței. Dacă cineva s-ar înrăi total, n-ar mai exista, deci n-ar mai fi nici rău. Răul total, care nu vrea nici existența sa, nu există. Dacă n-ar participa deloc la purtarea existenței lui Dumnezeu, nici n-ar fi.

Răul nu poate desființa ceva total, căci în acest caz nu mai e nici el. Deci întrucât face și el ceva, arată că el participă totuși la bine. De exemplu în boală nu dispăre toată organizarea trupului, căci în acest caz n-ar subzista nici boala. Ea este un amestec de organizare și dezordine în trup. Răul este amestecat cu binele, nu e niciodată numai rău. Un rău căzut cu totul din bine, nu va fi nici el.

Autorul a dezvoltat mai mult ideea neputinței răului de-a fi exclusiv prin sine, fără bine. Dar aceasta nu înseamnă că existența nu simte adeseori nefericirea răului nedomolită de binele existenței. Existența demonilor suferă la extrem de răul introdus de ei în ea, cum poate suferi și existența celor ce se lasă cucerți de demoni. Ideea e că suferința răului nu o poate trăi decât ceea ce există sau cel ce există. O existență desființată cu totul de rău nu mai suferă. În aceasta se arată, am spune, și caracterul pozitiv al negației pe care răul îl aduce în existență.

Dar această nefericire a amestecării cu răul o trăiește numai existența creată. Însă și în aceasta se vede plata pe care trebuie să o dea pentru folosirea libertății contrar lui Dumnezeu. Dar această nefericire stă și într-o cumpănă cu amăgirea în care răutatea, sau egoismul și mândria alese liber, socotesc că-și întăresc existența și găsesc o

„mângâiere” în aceasta. Dar și aceasta e o falsă folosire a năzuinței spre bine.

Dar nefericirea pe care o poate aduce răul în existență, folosindu-se chiar de puterile ei, arată că aceste puteri nu sunt din ființa necreată a lui Dumnezeu. Căci în acest caz posibilitatea răului ar fi dată chiar în Dumnezeu. Aceste puteri sunt create din nimic. Și fapatura însăși e creată din nimic. Panteismul nu poate explica răul. Fapatura creată poate folosi prin libertate puterile create date ei de Dumnezeu contrar rostului lor, pentru că nu sunt de esență divină și prin libertatea cu care este cinstită poate să folosească aceste puteri chiar contrar lui Dumnezeu - amăgindu-se cu ideea că ea însăși are în sine izvorul existenței infinite sau cu ideea că totul are caracterul unei realități care se mișcă între existență și non-existență, fără nici un sens. De rău e legată și puțința fapturii raționale mărginite de a-și înlocui rațiunea, făcând-o să admită un non-sens în existență.

Autorul afirmând că răul nu se poate rezema decât pe existență, că nu e cu totul opus ei ca nimic, neagă puțința ei să aibă un izvor propriu. Nimicul n-are nici o putere în el. Apoi cum s-ar fi înțeles două obârșii capabile să producă două forțe contrare, care totuși să se îmbine? Răul nu are o obârșie proprie. Dar nu poate fi nici din Dumnezeu. *Căci e absurd ca dintr-un principiu să iasă două forțe cu totul contrare.* Deci nu se poate admite nici un dualism de esențe în explicarea răului, nici o provenire a răului din izvorul existenței, care nu poate fi mărginit de o forță contrară. Izvorul existenței nu poate fi împărțit, nici nu se poate schimba, fiind când așa, când altfel. Răul nu poate fi explicat decât dacă alături de Dumnezeu cel necreat și creator există și o realitate creată dar liberă, pălându-se folosi de existența sa creată, mărginită și liberă. Numai relația între un Dumnezeu personal, necreat și creator și o existență personală creată poate explica binele și răul. O esență unică din care ar ieși toate așa cum sunt, nu poate explica deosebirea între bine și rău. Un Dumnezeu tripersonal este identic cu binele pur și cu izvorul binelui. Dar un astfel de Dumnezeu creând doi bunătăți existențe mărginite și libere, care să răspundă iubirii lui, poate explica - prin libertatea ce le-o dă acestora pentru dezvoltarea lor spre El sau contrar lui - și răul. Dar acest rău nu-l poate atinge în bunătatea lui nemărginită.

190. Dar nu numai în Dumnezeu este binele, ci și în cele mai apropiate fapuri conștiente și libere de El. Căci își au originea în El și primesc de la El tot mai mari daruri necreate ale iubirii lui. Dar unii din acești îngeri au putut cădea din bunătatea curată, nevoind să recunoască pe Dumnezeu ca izvor al existenței lor. Aceștia devin răi nu prin ființă, ci prin libertate. Dar întrucât rămân în existență, rămân într-un amestec de bine și de rău. Depărtându-se de Dumnezeu, ei suferă răul și ca o pedeapsă a lui Dumnezeu. Dar aceasta arată că poate fi și altceva ce apare ca rău, dar în realitate e un bine care nu poate fi în comunicare cu răul pentru că vrea să readucă pe cei răi prin răul pedepsei, la bine. Astfel și cel bun în grad suprem sau nemărginit se poate folosi de un rău aparent spre bine.

Demonii nu sunt răi prin fire, căci în acest caz ar fi răi pentru că Dumnezeu i-a făcut așa, sau n-ar face parte din

existență, sau s-ar distruge pe ei înșiși. Sau dacă ar fi răi prin fire, și-ar nimici însăși existența lor. Ei sunt răi prin lipsirea a ceva din binele existenței lor. În general acesta este răul: un bine din care lipsește ceva, sau care aduce o neorânduială în orânduiala celui ce-l face și a altora din creaturi - dar nu în Dumnezeu, izvorul nesfârșit al binelui. Dacă diavolul ar fi cu totul nepărtaș la bine, nici n-ar exista. Dacă demonii ar fi răi prin fire, ar fi fost purure răi. Dar răul e schimbăcios, e nestatornic. De aceea demonii nu sunt de la început răi, căci au primit ființa bună din Dumnezeu. Sau dacă ar fi fost purure răi, n-ar fi răi.

191. Nici sufletul omenesc nu e rău prin ființă. Căci când e rău, e din lipsa în ființa lui făcută bună, prin căderea din slăbiciune. Și în demoni și în suflete, răul e o lipsă a deplinătății binelui.

192. Răul nu vine nici din trupuri. Căci în acest caz n-ar fi și duhuri rele.

193. Răul nu e nici una cu materia. Căci și ea face parte din lume, în care este o raționalitate și o frumusețe. Ei i se potrivesc toate formele frumoase. Însă i le dă și Dumnezeu și în parte omul. Dacă toate ale lumii sunt din bine și se completează unele pe altele este și ea (materia) o operă a lui Dumnezeu, principiul binelui și numai al binelui. Dacă materia e necesară pentru întregimea lumii, ea nu e rea prin sine. Căci răul nu e o necesitate. Cum ar fi materia ca necesară lumii, necesară binelui? Materia naște și hrănește. Dar aceasta nu e propriu răului, care numai corupe. Faptul că materia atrage spre ea, nu o face rea, cum zic unii, căci atragerea ei nu e irezistibilă. Trebuie înfrânată numai o atracție exagerată spre ea.

Dar omul a introdus și în materie răul prin păcatul lui, fără să o facă cu totul rea. Cum se va vedea din unele texte citate din Sf. Simion Noul Teolog, într-o notă la o *scelte* a Sf. Maxim (Capitolul IV §33), materia a fost făcută la început ca lumină incoruptibilă, în care aveau să se vadă oamenii între ei, și Dumnezeu. *Să fie lumină*, a zis la început Dumnezeu. Dar având în vedere că omul va slăbi legătura cu Dumnezeu și se va apleca mai mult spre acest mediu, Dumnezeu a pus în ea și posibilitatea de-a deveni opacă și totodată supusă legilor care o fac necesară hranei omului și coruptibilă. Dar prin aceasta materia nu devine cu totul rea. Ea a rămas folositoare vieții omului și poate câștiga o transparență tot mai mare pentru oamenii curăți. În viața viitoare ea va fi, pentru cei apropiați deplin de Dumnezeu, cu totul luminoasă. Poate acest lucru e spus ca o prevedere și în avertismentul dat omului de Dumnezeu: *Când veți mânca din pomul cunoștinței binelui și răului, cu moartea veți muri.* Natura va deveni pentru el și bună și rea, în sensul că chiar în folosirea ei ca mâncare, nu devine numai rea, ci rămâne și bună; dar și în sensul că prin experiența dureroasă ce o va face omul prin materia devenită coruptibilă deci și prin trupul lui supus morții, va spori într-o spiritualizare luminoasă a materiei și în viața viitoare ea va redeveni cu totul lumină, cum îi zice poporul român cosmosului: *lume-lumină*. În capitolul despre îngeri, Dionisie spune că chiar și îngerii de pe treptele inferioare au o legătură cu materia, putând apărea în formă de trupuri materiale și folosind sunetul ei și în vorbire. Dar nu numai ei se folosesc de materia astfel devenită, ci și demonii.

Dar așa cum pentru cei ce se vor uni prin înviere cu Hristos materia va redeveni lumină, așa pentru cei pentru care materia a devenit opacă, sau socotită ca singura realitate, folosită numai pentru trebuințele materiale, pentru cei ce vor fi despărțiți cu totul de Hristos în viața viitoare ea va deveni un întineric extrem. Ea va fi în-tinericul iadului lipsit de sens, căci nu va mai avea nici măcar rostul de a-i hrăni.

194. Răul e o lipsă în bine, sau în existență. Căci o lipsă totală nu poate lupta cu ceea ce este.

195. Răul e din lucrarea liberă, nu din ființa fapturilor, sau din Autorul lor. E din lucrarea liberă a lor, care are în ea pe de o parte puterea dată de Dumnezeu, pe de alta folosirea cum nu trebuie a ei, prin libertatea fapturilor conștiente.

196. Începutul binelui e unul. Dar relele au multe începuturi. Însă au începuturile în cele multe bune ce vin de la Dumnezeu iar sfârșitul lor e tot binele. Căci tind toate spre bine, dar unele spre un bine care li se pare bine. Răul e contrar firii, contrar începutului și sfârșitului adevărat al lucrurilor, contrar binelui și scopului real al tuturor. El reușește să strice cât de multe, dar nu reușește să distrugă total nimic, ci numai să dezordoneze și să urâțească.

197. Cum se împacă răul cu Providența care se îngrijește de toate? Dacă răul e în existențe, și nici una din ele nu e lipsită cu totul de bine, în toate cele ce există se află Providența, susținându-le. Ea îndreaptă și cele ce se fac rău spre folosul celor ce le fac, sau al celor către care se îndreaptă răul făcut. Dumnezeu voiește prin Providența ca toți să fie mântuiți. Dar nu le impune mântuirea cu sila celor ce nu voiesc. Însă îi menține pe toți în existența veșnică.

198. Unii spun că dacă răul e din slăbiciune, el trebuie iertat. Dar slăbiciunea arătată în rău nu e lipsită de voință. Cel ce face răul se împacă cu slăbiciunea cu care îl face. Nu luptă împotriva ei.

Capitolul V

199. Autorul se va ocupa nu cu explicarea existenței mai presus de existența a lui Dumnezeu, ci cu ieșirile lui active, creatoare ale celor create, susținătoare ale lor și înălțătoare spre Sine. Autorul numește continuu pe Dumnezeu *mai presus de ființă*, adică mai presus de existență, dat fiind că ființa vine de la a fi. Vom vedea mai încolo ce înțelege prin existență sau prin cele ce sunt. Chiar a fi sau existența așa cum o trăim noi este o taină. Nu știm ce înseamnă și cum se produce. Simțim numai că nu e prin ea, ci prin Cineva mai presus de a fi, sau de ființa în sensul trăit de noi.

200. Toate acțiunile creatoare, susținătoare și înălțătoare ale lui Dumnezeu cel mai presus de ființă, sunt cuprinse în numele de Providență. Ea e cauza tuturor celor create, fiind una și în același timp multiplă în lucrările ei producătoare și susținătoare ale tuturor formelor de existență, așa cum și persoana umană este una în lucrările ei, dar lucrările sunt multe.

201. Afirmând că existența e primul și cel mai mare dar, de care se împărtășesc creaturile, unii ar putea în-

treba: de ce atunci cele raționale și îngerii, care sunt numai minți pure, sunt mai aproape de Dumnezeu, decât cele sensibile, sau chiar nesensibile? Autorul răspunde că viața, rațiunea, mintea face o creatură mai aproape de Dumnezeu, pentru că în aceste însușiri e un plus de existență. Altfel e trăită existența de cel ce viețuiește și mai intens, de cel rațional și de mințile pure ale îngerilor.

202. Se vede și de aici că autorul nu e panteist. Existența cu adevărat existentă, mai presus de existență, care e numai din dar, sau din participare, se deosebește de aceasta prin faptul că nu e creată, ci creatoare în toate formele de existențe. E o deosebire de ființă între ele, nu numai de grad. Deci autorul e străin de panteismul care confundă în ființă pe acestea două. Ceea ce face pe Cel mai presus de ființă Creator, e bunătatea. Iar bunătatea implică libertatea. Dumnezeu nu e o esență din care emană fără voie existențele. Nu e o existență asemenea lor. Fiind supraființial, sau mai presus de a fi, această supra existență implică în ea și bunătatea nemărginită și total liberă.

Fiind Cel ce face toate, e însăși puterea acestei facerii; fiind Creatorul și susținătorul veacurilor, e însăși puterea lor; fiind Creatorul timpului, e însăși puterea timpului. Toate îl au pe El ca putere susținătoare. Și totuși El e deosebit de toate. El e chiar existența celor ce sunt, căci El le-o dă. Și totuși e mai presus de existența lor. Cele create sunt, întrucât au o definiție. Dar și mișcându-se, El e puterea stabilității și mișcării lor, dar e mai presus de stabilitatea și mișcarea lor. El a fost deci înainte de toate, dacă le-a creat și va fi pururea dacă le susține.

203. El preexistă tuturor și de aceea toate sunt din El, care le gândește înainte de existența lor și are puterea de-a le aduce la existență. De aceea în El se constituie și se mențin toate.

204. Din Dumnezeu este existența ca atare, viața ca atare, rațiunea ca atare, astfel că acestea, în generalitatea lor, se fac începuturi ale celor ce subzistă concret: încât pe de o parte ultimele există prin participarea la cele generale, care sunt tot atâtea începuturi, dar prin acestea participă și la Dumnezeu care este începutul celor generale. Dar cele generale nu există concret, ci le vedem în cele ce există concret. Fiecare persoană participă la ființa umană ca la un început, dar aceasta participă la lucrarea lui Dumnezeu, făcătoare a ființei umane. Prin existența de sine, prin viața de sine, autorul înțelege ființele sau însușirile generale. Dar acestea sunt încadrate în relații, pe când lucrările lui Dumnezeu ca începuturi, nu sunt stăpânite de vreo relație. Aici se arată iarăși că autorul nu gândește pe Dumnezeu ca o esență de care se împărtășesc toate fără voința lui.

205. Toate formele de existență au în Dumnezeu începuturile - în lucrările lui Dumnezeu care sunt în El o unitate, dar pe măsură ce se realizează chipurile lor, se arată în ele deosebite, cum se arată și produsele lor. Sunt ca luniile care pornind din centrul cercului, se disting între ele și se distanțează tot mai mult, pe măsură ce sunt mai depărtate de centrul lor dumnezeiesc.

206. Sufletul este un chip al lui Dumnezeu, ca centru din a cărui unitate de puteri pornesc puterile ca mod distinct, când sufletul vrea să realizeze un lucru sau altul. Și așa cum sufletul e întreg în lucrare distinctă, așa e și

Dumnezeu întreg în orice lucrare a lui și operă a acestor lucrări.

207. Existența este a lui Dumnezeu și nu El al existenței. Se accentuează prin aceasta caracterul lui de Persoană. Desigur existența sau ființa nu e despărțită de Persoanele dumnezeiești, ca cele ce au ființa. De aceea se spune și inversul. Dar în Persoane se manifestă conștiința dispunerii libere de ființă sau de existență. Libere nu în sensul că ar putea face prin ea orice. Face numai cele bune. Dar le face cu libertate, nu se fac fără voie.

208. E o reciprocitate între Subiect din veci și existența lui; nu este El fără ea, nici invers.

209. Se exprimă aici raportul între Cel existent fără început și cele ce au existența din El.

210. Dumnezeu a făcut, face și va face.

211. Dumnezeu e mai presus de toate și în același timp Cauzatorul tuturor. Faptul că e mai presus de toate nu-l ține în necomunicare cu toate. De aceea în El sunt toate, ca Cel ce e cauza tuturor, dar întrucât nu sunt în formele lor distincte, acestea se pot nega lui. El e fără formă, dar e cauza tuturor formelor.

212. Rațiunile lui Dumnezeu despre toate, unite în El, se numesc modele sau predeterminări. Dar ele devin predeterminări distincte numai când Dumnezeu hotărăște prin voință să creeze faptele și să le conducă conform lor. Prin aceasta autorul arată iarăși pe Dumnezeu ca Persoană, sau comuniune treimică de Persoane.

213. Dumnezeu e începutul și sfârșitul tuturor. Căci prin cugetarea și voia lui se crează și se conduc toate, dar se crează și se conduc ca să înainteze spre El, ca să devină și prin ele tot mai asemenea lui în bunătate. Dar în această calitate Dumnezeu e și marginea tuturor celor create, întrucât toate sunt făcute să înainteze spre El, ca margine nemărginită. Nu poate fi o margine dincolo de El, mai presus de El. Numai spre El ca existență și bunătate nesfârșită pot înainta toate în mod pozitiv. El e începutul tuturor ca Cel ce e cauza lor și e sfârșitul tuturor, ca Cel ce e ținta lor. Dar chiar în calitate de cauză le crează spre a înainta spre El. El e cauza lor finală.

214. El e marginea nemărginită, dincolo de care nu se poate trece.

215. Dumnezeu este astfel și Cel ce iese din Sine și Cel ce rămâne în Sine; este și statomic în Sine și mișcător al tuturor spre Sine. Aici e originea deosebirii între ființa lui Dumnezeu și lucrările lui necreate, învățatură preluată de Sf. Maxim Mărturisitorul și Sf. Grigorie Palama, despre un Dumnezeu prezent în lume și activ în ea, sfârșitor al tuturor, nu un Dumnezeu exclusiv ființă inaccesibilă, care lasă lumea nepărtașă de El, ca în Occident.

Capitolul VI

216. Autorul numește uneori viața însăși sau în sine (αὐτοζωή), nu viața dumnezeiască, ci viața generală de care se împărtășesc toate ipostasurile ei (îngerești, omenești, animale, plante). Când privești mulțimea de oameni dintr-un sat, simți că toți se hrănesc dintr-o viață

comună. Ea nu e despărțită de ipostasurile în care se manifestă, dar prin cugetare îți dai seama că e ca un fel de izvor din care sorb toți. Dar deasupra ei este izvorul suprem, care nu se mai numește viața de sine, sau viața generală, ci supra-viață (ὕπερζωή), căci nu e condiționată de ceva mai înalt. Deci ipostasurile care participă la viața generală ca atare, la viața de sine, viața în sine, participă prin ea la supra viață. Sunt două trepte de participări.

Așa s-a vorbit și în capitolul anterior de existența însăși sau în sine (αὐτοεἶναι), și de supra existență (ὕπερ τὸ εἶναι), sau de supraființă (ὕπερνοῦς), care nu participă la nici o altă existență superioară, cum participă existența în sine și cum participă ipostasurile din ultima. Din Dumnezeu cel supraexistent, care e dincolo de existență, pentru că nu are nici o cauză a existenței, provine viața în sine și la aceasta participă ipostasurile. Deci viața în sine nu se poate explica prin ea însăși. Ea are pe Dumnezeu cel supraexistent drept cauză a facerii și susținerii ei. Ea nu poate fi fără Cel mai presus de ființă, sau de existență și de viață, de înțelepciune etc.

Autorul a pătruns ca nimeni altul relația între Dumnezeu cel supraființial și creația compusă din suporturi ce se împărtășesc din existența și viața generală creată și susținută de El. Ultima nici nu se confundă cu El în sens panteist, nici nu e despărțită de El. E o discontinuitate între El ca Cel ce nu e cauzat, ci e exclusiv cauza, dar și o continuitate între El și cele ce au existență, viață, înțelepciune, etc. - cauzate, deci radical deosebite prin aceasta de El, avându-l pe el cauza totală, deci creatoare a existenței și vieții lor.

217. În experiența și din viața creată generală se cuprind potențial toate treptele de existență și de viață, dar și toate formele individuale ale celor ce aparțin aceleiași ființe comune. În ființa umană se cuprind toate formele personale umane. Așa se explică și faptul că fiecare persoană are nevoie de alta și toate se întregesc.

Îngerilor, ca minți pure, li s-a dat nu o existență și viață trecătoare, ci una veșnică și nemuritoare. Căci de existența lor e legată și gândirea și dorirea de înălțare nesfârșită în Dumnezeu. Căci bunătatea lui Dumnezeu față de ele e nesfârșită și vrea să se bucure la nesfârșit de ea și faptele conștiente.

De aceea și demonii vor dura veșnic, căci ca existența și gândire și viață nu pot avea altă cauză. Ei au fost îngeri buni dar au devenit demoni prin voia lor. Căci Dumnezeu a făcut faptele conștiente pentru a se bucura de iubirea lui și deci și El de iubirea lor. Dar o iubire fără voie liberă nu e iubire.

218. Dumnezeu a făcut pentru înviere și nemurirea de după aceea și trupurile oamenilor umplute de sufletele care prin rațiune și înțelegere tind la o îmbogățire nesfârșită în Dumnezeu și la manifestarea ei prin trupuri. Filosofilor panteiști care afirmă că cele sensibile fiind coruptibile, nu pot fi nemuritoare, căci aceasta e contrar firii lor, autorul le răspunde că atotputerniciei lui Dumnezeu nu-i este nimic contrar firii.

Capitolul VII

219. Aici înțelege prin înțelepciunea însăși sau în sine, pe cea dumnezeiască, nu pe cea generală, produsă de ea. Și e posibilă această alternanță, pentru că și înțelepciunea creată se naște și se menține din iradierea celei dumnezeiești. De aceea și continuă spunând că Dumnezeu e mai presus de toată înțelepciunea.

220. Se afirmă din nou sensul pozitiv al negațiilor atribuite lui Dumnezeu. Dumnezeu n-are înțelepciune și rațiune, pentru că e mai presus de înțelepciunea și rațiunea noastră. Cele negare în legătură cu Dumnezeu trebuie înțelese în sens contrar, deci ca pozitive, mai bine zis ca superioare atribuiților pozitive aplicate creaturilor.

221. Mințile îngerești nu cunosc în mod împărțit și succesiv înțelesurile dumnezeiești, ci în mod unitar, pe când rațiunea sufletelor omenești, cunoscând prin trupuri și prin cele despărțite sensibile, cunosc înțelesurile lor în mod despărțit, dar le pot aduna ca și mințile îngerești, în înțelesuri unitare.

222. Din El ca început.

223. Nu le dă numai forma, conform panteismului, ci ființa însăși.

224. Dumnezeu le știe toate nu prin privirea la ele, ci avându-le în Sine înainte de a le crea în mod unitar. Dar după ce le face, le cunoaște pe toate ca pe cele făcute de El și le vede în unitatea ce-o au în ele înainte de a fi făcute. El cunoaște deci în Sine în mod nematerial cele materiale și în mod neîmpărțit cele împărțite. Căci le face materiale, împărțite și sensibile pentru ele, ca pe unele ce sunt mărginite, deci create din nimic, deci nu ca emanând din El. Căci în acest caz n-ar avea atotputernicia, ci ar rămâne de fapt în El însuși. Dar făcând unele fapte conștiente, împărțite și unite ca trupurile, prin legătura ce-o menține cu ele, le dă puterea să se adune și ele în unitatea lui, fără să se confunde, deci să se anuleze ca creaturi.

225. Dar cum cunoaștem noi, oamenii, pe Dumnezeu cel simplu, din cele compuse? Din ordinea lor. Aceasta le dă o unitate. Aceasta le arată ca provenind toate din unitatea lui. Toate își au modelele virtuale în cugetarea lor de către El ca o unitate. De aceea îl cunoaștem pe Dumnezeu din toate, dar și ca Cel ce e altfel și în afara de toate. Adică pe de o parte îl cunoaștem, dar pe de alta nu-l cunoaștem. Căci le are toate în Sine ca modele, dar e mai presus de toate. E toate în toate și nimic din toate.

226. Dar peste această cunoaștere a lui Dumnezeu din toate, ca Cel ce e cauza lor, dar nu e ca ele, există și o cunoaștere a lui Dumnezeu de către noi prin depășirea lor și ridicarea noastră în unitatea lui mai presus de mintea prin care cunoaștem lumea creată în împărțirea ei.

227. În mod special Dumnezeu le creează pe toate prin Cuvântul său, care e Rațiunea unitară în care se cuprind rațiunile tuturor. De aceea, cel ce se alipește prin credința de Cuvântul lui Dumnezeu le cunoaște pe toate ca unite, în unitate cu toți. Cunoașterea aceasta, care culminează în cunoașterea Cuvântului dumnezeiesc cel întrupat, îi unește pe toți, precum necunoașterea lor

adevărată, sau socotirea lor ca despărțite de Dumnezeu Cuvântul, îi dezbină pe oameni, fiecare căutând altă explicație a lucrurilor. Dar cunoașterea lui Dumnezeu Cuvântul din cunoașterea tuturor e unită cu credința în El, căci El e mai presus de înțelegerea deplină a lui de către noi.

Capitolul VIII

228. Puterea dumnezeiască e deosebită de Puterile supracerești sau îngerești. Autorul se gândește aici la cerul astrilor. În toate cele ce sunt e o putere, și la baza puterii lor e puterea dumnezeiască. Se depășește iarăși atât despărțirea între lumea creată și Dumnezeu, cât și confundarea panteistă a lor. Oriunde e ceva, e o putere și puterea aceasta e produsă și susținută de puterea dumnezeiască.

229. Sunt date caracterizări ale puterii dumnezeiești care îl arată pe Dumnezeu deosebit de toată creația. El e mai presus de tot ce putem noi experia și gândi ca putere. Căci e Cauzatorul tuturor formelor de putere și, fiind mai presus de ele, El are puterea creatoare de la Sine. Dacă nu există existență fără putere și putere fără existență, dacă însăși existența e putere și puterea existență, Dumnezeu fiind mai presus de a fi (supraființial), e mai presus și de orice putere, supraputernic. El are puterea creatoare de la Sine. Toate puterile create - începând de la cele îngerești și până la cea a materiei - sunt dependente, deci mărginite. A lui Dumnezeu este independentă, deci cu adevărat El e nemărginit. Orice creatură, cât de puternică ar fi, se simte dependentă de puterea superioară a altora și în ultimă analiză a lui Dumnezeu. Sînt în aceasta o slăbiciune a lor. Dumnezeu nu simte puterea lui dependentă de nimic.

Chiar în sentimentul de dependență al celor conștiente, sau în faptul constatat al dependenței celor inconștiente, e implicată existența unui Izvor al puterii supreme, independente și cauzatoare a tuturor puterilor.

Toate cele inconștiente din lume nu-și au, pe de altă parte, rostul decât pentru om, iar omul trăiește necesitatea de-a crește la nesfârșit pentru existența supremă, ca să dureze la nesfârșit în ea, așa cum dorește și cum nu poate dura în sine; de-a dura în existența care are toată mulțumirea în ea însăși. Toate sunt de la aceea existență și durează prin ea.

În puterea ce le e dată stă și existența lor. Simpla existență a materiei, fără nimic în plus (viață, simțire, conștiință), arată că și ea este de la Dumnezeu. Dumnezeu, creând diferite grade de existență, a creat diferite grade de putere. Dar cele inferioare sunt și ele necesare celor superioare și cele superioare le dau un rost celor inferioare și folosindu-le, le ridică la o participare la formele lor de existență și putere superioară. Fără materie n-ar exista trupurile, prin care se experiază tot mai mult formele vieții spirituale. Nu numai omul ridică materia, spiritualizând-o prin trup, ci și materia ajută la îmbogățirea spirituală a omului, descoperind prin trup multe energii aflate în materie și folosindu-le pentru creșterea lui spirituală. Oamenii, la rândul lor, se ridică prin experiențele din trupurile lor la simțirea legăturii cu îngerii, deci și

îngerii își imprimă prin oameni în materie viața lor spirituală. Faptul că toate sunt create pentru o unitate, arată și el că toate au un Creator unic și toate sunt susținute de El și ajutate să se ridice la trăiri tot mai bogate ale vieții și puterii spirituale a lui Dumnezeu.

În puterile date creaturilor se află și mișcarea lor. Și aceste mișcări tind în mod firesc spre un bine mai mare, din întărirea legăturii cu Dumnezeu, care e izvorul a tot binele. Chiar dorința lor spre bine e o putere imprimată în ele de Dumnezeu. Dar creația materială și animală se folosește spre înaintarea ei și a lor în bine de creaturile conștiente, în special de om, care e la mijloc între îngeri și creaturile inconștiente și deci între acestea și Dumnezeu. Astfel puterea nu e numai una cu existența, ci și cu bunătatea. O slăbire în urmărirea conștientă a binelui, e o slăbire în putere și existență.

Se scoate în relief unitatea între toate formele universului creat, o anumită afecțiune conștientă sau inconștientă între ele, conlucrarea lor fără să se confunde. Căci fiecare formă își are importanța ei. Numai rămânând toate în legătură între ele și cu Dumnezeu, izvorul unitar de puteri al tuturor, cresc și ele în putere. În afirmarea egoistă a cuiva, stă slăbirea lui.

Răul vine din acțiunea liberă a omului împotriva acestei unități, condus de egoismul care socotește că lucrează pentru bine. Autorul spune că materia e simplă existență (de la a fi, *Εἶναι*). Aceasta era mentalitatea în timpul lui și al lui Maxim. Materia se socotește o existență informă, pasivă; se socotea că Dumnezeu și omul îi adaugă niște forme. Dar știința a descoperit că în materie sunt puteri (energii) uriașe. Dacă ele sunt lăsate și folosite în armonia lor, sunt folosite de oamenii. Dacă se descompun și se folosesc unele puteri împotriva altora, raul produs astfel, mai ales de egoismele colective, înseamnă nu numai dezordine în natură, ci și suferințe în viața oamenilor. Se produce o corupere generală în natură, dar și în trupul omenească, care-l duce până la moarte. Dar aceasta nu distruge puterile materiei, căci ele se combină după coruperea unor forme în forme identice sau deosebite. Moartea trupului, ca descompunere a lui, adusă de slăbirea spiritului care nu mai ține natura lui și a lumii în unitate, când e primită însă de om din forța spirituală, între care credința în Dumnezeu și iubirea aproapelui, poate fi învinsă prin recompunerea elementelor trupului personal. Dar forța aceasta n-a avut-o ca om decât Dumnezeu Cuvântul, care o comunică și celor ce se unesc cu El.

Învieria va înălța trupurile și în general materia la starea de lumină, la care ar fi dus-o omul dacă n-ar fi intervenit păcatul; el însă a dus-o la opacitate și corupere, căutând în ea plăceri nespirtuale.

230. Se răspunde la întrebarea cum e Dumnezeu atotputernic, dacă nu se poate nega pe Sine. Se arată că aceasta ar fi una cu neputința. El nu e slăbit în putere prin privațiune, căci aceasta n-ar mai fi putere; nici nu poate ignora ceva prin privațiune. El se poate coborî la nivelul slăbiciunii omenești, ca să comunice cu oamenii, dar o face aceasta cu voia și rămâne de aceea, în același timp, în atotputernicia sa. Dumnezeu se poate exprima prin negațiuni, dar nu ca unul ce ar fi lipsit în mod real de ceea ce i se neagă, ci ca Cel ce e mai presus de toate atributele existenței create. El nu este, nu ca Cel ce nu este în mod

real, ci ca Cel ce este mai presus de existența dependentă și mărginită a creaturilor.

231. Strâns unită cu repartizarea gradelor și formelor de putere datorite lui Dumnezeu creaturilor, stă dreptatea lui. A făcut-o aceasta spre folosul tuturor, cum am arătat înainte. Căci cele mai mici sunt încadrate în cele mai mari și toate își sunt de folos reciproc. La obiecția unora că Dumnezeu nu s-a arătat drept făcând pe unele raționale pe altele neraționale, pe unele pieritoare și pe altele nemuritoare, se răspunde că cele materiale și aparent pieritoare sunt și ele făcute pentru a fi spiritualizate și făcute nemuritoare, ajutând și ele la creșterea spirituală a primelor. Materia e făcută și ea să devină lumină de la început, sau mai sus de ea, prin spiritul omenesc umplut de dumnezeire. Dreptatea lui Dumnezeu se arată astfel în faptul de-a susține pe fiecare în rolul cuvenit lui în dezvoltarea întregului univers.

232. Se răspunde unei alte obiecții la afirmarea dreptății lui Dumnezeu: pentru ce tolerează ca cei drepi și buni să fie făcuți să suferă de cei răi? Răspunsul arată că nu prin alipirea la cele materiale și trecătoare sporesc cei drepi în putere și în fericire. Ei găsesc o fericire superioară în sporirea în puterile spirituale și se pregătesc pentru o astfel de fericire după viața pământească. Ei mai contribuie prin aceasta să nu crească răul între oameni.

233. Ajutând Dumnezeu, prin dreptatea lui, faptele să se mențină în rânduiala comună ce li s-a dat, neconfundându-se și nedezbinat prin afirmarea egoistă, lucrează prin această rânduială la însăși mântuirea și fericirea lor veșnică. Le ajută prin aceasta să rămână într-o egalitate a importanței lor, chiar dacă ele sunt inegale prin ființa lor și Dumnezeu le păzește în același timp această inegalitate, nepromovând un amestec al formelor lor.

Capitolul IX

234. Lui Dumnezeu i se dau în Scriptură numiri opuse, dar toate sunt încadrate în bine. Nu se spune că e și bun și rău, ci numai că e și mare și mic, și același și altul și asemenea cu creaturile și neasemenea. Căci toată varietatea creaturilor îl au pe El cauză, deci pentru această varietate are o temelie în El, sau mai bine zis în voința lui. Căci produce o creație bogată, variată, dar în care toate se întregesc reciproc. El e mare, pentru că există o creație uriașă și componente mari în ea, dar e și mic, pentru că e Creatorul componentelor mici. E asemenea cu toate, pentru că toate sunt din lucrarea lui, dar și neasemenea cu ele, fiind infinit mai presus de ele. Este același în toate, dar în fiecare lucrează ca altul.

235. Dumnezeu se arată mare nu numai pentru că universul creat e mare, ci pentru că El e simțit ca nesfârșit mai mare ca universul. El dă mereu alte și alte daruri creaturilor și o va face aceasta în veci, arătând mărimea sa nesfârșită.

236. Dumnezeu se face în același timp mic, sau își face mică puterea lui pe măsura componentelor ultramici ale universului. Căci nu vrea să le copleșească prin mărimea lui. Dar încadrând pe cele mici în mărimea universului, se arată ca mare chiar în micimea lui. E o micime nestăpănită, nemărginită. Se extinde din cele în

care apare arătând că e în toate. În micimea lui e o adâncime nesfârșită, pusă în valoare când vrea și după cum vrea.

237. E Același și la fel în eternitate, neschimbat, neschimbat. Căci are în Sine toate în mod neschimbat, deși contrare. Căci în El formează o unitate mai presus de orice unitate dependentă de El. E Același ca Cel ce nu crește, căci e dincolo de tot ce ar putea să i se adauge. E într-o identitate mai presus de orice identitate, pentru că nici nu i se adaugă ceva, nici nu poate pierde ceva din ea.

238. Având o identitate care le cuprinde pe toate, El se află în toate, oricât de variate, dar e și mai presus de formele lor, care prezintă definiții ale lor cuprinse din veci în El, în infinitatea lui mai presus de orice formă. Fiind în toate cele variate El apare și ca altul.

239. Toate fiind din puterea lui, El este asemenea lor și le dăruiește o tot mai mare asemănare cu Sine, dar numai dacă se întorc spre El cu voia lor. În același timp rămâne infinit mai presus de asemănarea cu ele.

Cele cauzate sunt asemenea cauzei ultime, dar cauza fără cauză este totdeauna profund neasemenea cu ele. Fiind asemenea tuturor și făcându-le pe toate să crească în această asemănare, El este și Cel ce le susține și le sporește în unitate.

240. Deci toate sunt și asemenea și neasemenea lui. Fiind asemenea pot spori în imitarea lui. Dar El fiind nesfârșit, nu pot ajunge niciodată la asemănarea deplină cu El.

241. Dumnezeu este și Cel ce stă și șade. El stă ca Cel ce-și păstrează identitatea în mod neclintit și lucrează la fel spre binele tuturor. De aceea este și cauza stabilității formelor și a mișcării lor statomice spre El. Neieșind din Sine, nu se micșorează prin darurile ce le dă.

242. Dar Dumnezeu e și Cel ce se mișcă. Dar mișcarea nu-l face să se schimbe sau micșoreze. El e Nemișcatul mișcător. Nu se poate spune că El e numai nemișcat, căci are o iubire față de toate și dăruiește din Sine atâta cât pot primi creaturile nesfârșit de mici. Deosebite față de El. Teza lui Aristotel despre nemișcatul mișcător devine înțeleasă prin iubire.

243. Dumnezeu este și egal cu Sine nu numai ca Cel ce rămâne în nesfârșirea sa, ci și ca Cel ce le dă tuturor o egalitate prin interesul lui pentru toate și o importanță egală pentru realizarea creației ca întreg.

Dumnezeu nu este numai izvorul existenței, ca Cel ce este, ci și al mișcării, pentru cele ce nu pot fi făcute desăvârșite și infinite ca El, ci au să înainteze spre desăvârșire, cu ajutorul lui. Se vede și aici concepția nepanteistă a lui Dionisie. De altfel existența adevărată nu poate fi o existență încremenită. Chiar în Sine, Dumnezeu cel în Treime are mișcarea iubirii între cele trei Persoane. Dar aceasta e o mișcare neschimbată, pentru că este o iubire infinită, care nu crește și nu scade. Mișcarea aceasta stă la baza mișcărilor sale spre creație și a mișcărilor din creaturi. Căci și acestea simt o mișcare între ele și spre Dumnezeu, ca dovadă a unității lor și cu Dumnezeu, a voinței de-a spori această unitate. Numai răul face mișcarea lor mijloc de dezbinare.

Această mișcare desăvârșită a iubirii între Persoanele Sfintei Treimi îl face pe Dumnezeu nemișcat prin ea spre ceva deosebit de El. Dar tot ea face posibilă mișcarea

Celui nemișcat în sensul amintit, nemișcat din Sine spre crearea existențelor deosebite de El și spre creșterea lor, mișcare împărțită, variată și micșorată pe măsura creaturilor care se pot mișca astfel și ele în mod mărginit, dar și mereu sporit.

Trebuie accentuat că mișcarea între Persoanele dumnezeiești și cea între fapuri și între ele și Dumnezeu, nu poate fi decât iubirea. Iar iubirea este una cu binele. De aceea spune Sf. Maxim că omul e făcut să înainteze de la existență, sau de la a fi, la *existența bună* sau la *a fi bun*.

Mișcarea spre bine, sau spre unitate între ele e proprie componentelor existenței. Binele e propriu existenței și în ea e implicată creșterea în bine, pentru că existența e de la Dumnezeu. De aceea a fi e cea mai mare taină, pentru că e de la Dumnezeu, care e existența prin definiție (ὁ ὢν), sau supraexistența prin Sine. Și de aceea existența venită de la El nu mai e nimic, chiar când e rău folosită, ca în demoni. Chiar înțelegerea ca mișcare reciprocă între persoane slujește iubirii, căci afirmă în Dumnezeu intimitatea fără margini a Persoanelor dumnezeiești și urmărește în fapuri apropierea între ele și Dumnezeu.

Dumnezeu le susține pe toate ca altele, apărând și El în ele ca altul și altul, tocmai pentru a le atrage pe unele spre altele ca demne de-a fi iubite. Ele se susțin ca asemenea și neasemenea pentru ca să aspire să fie tot mai asemenea între ele și cu El.

Capitolul X

244. Prin durerile dulci se face voia lui Dumnezeu cel iubit, călcându-se peste egoismul care promite plăceri amăgitoare.

245. Dumnezeu e cel mai bătrân sau Cel mai vechi, fiind infinit înainte de toate. Dar e și Cel mai tânăr, căci niciodată nu îmbătrânește și e țința spre care înaintează toate. Căci ceea ce e țința noastră, e mai tânăr ca noi, care înaintăm spre ea. El nu îmbătrânește, pentru că nu se mișcă, ci rămâne mereu în Sine la fel. E cel mai bătrân, ca începutul mișcării tuturor, dar și cel mai tânăr, fiind țința neschimbată spre care se mișcă toate.

246. Ca atare, Dumnezeu este nu numai etern, ci și veacul în care se mișcă cele ce vor dura veșnic, însă și timpul sau baza timpului în care se mișcă. El se mișcă născându-le pe toate, dar rămâne în Sine nemișcat. De aceea e și eternitatea în Sine, dar și timpul în care se mișcă toate și veșnicia spre care se mișcă. Fiind originea celor ce sunt aduse la existență și susținute în mișcare fără sfârșit e totodată deasupra timpului și veșniciei.

247. Dar întrucât cele create sunt făcute pentru a înainta în El în veci, primesc și ele numirea de veșnice, deși înaintează spre El sau în El în timp. Ele sunt deci veșnice prin împărțire de veșnicia lui, nu prin ele cum este El. El e în sens propriu veșnic pentru că durează prin El în veci și le face și pe cele create să dureze în veci. El este Cauzatorul veșniciei. Mai bine zis El este etern, căci nu e numai fără sfârșit, ci și fără început. Creaturile nu sunt prin ele incorruptibile, cum este Dumnezeu, ci prin împărțirea voită de El. Sunt incorruptibile întrucât sunt ținute în această stare prin legătura cu El. Ele sunt însă și temporale. Numai în timp înaintează în veșnicie, căci

creșc spre ea. Ele au o neschimbare, întrucât rămân în această mișcare în El, pe când El este neschimbat nu printr-o mișcare spre o țință mai presus de El. Din acestea încă se vede deosebirea de ființă între Dumnezeu și celelalte, adică o concepție nepanteistă.

Creaturile unesc în ele timpul cu veșnicia, întrucât rămân și devin veșnice prin neoprirea înaintării în Dumnezeu, Cel etern prin El însuși. Dumnezeu însă este pur etern sau veșnic prin Sine. Veacul este un întreg al timpului, un timp cu o țință ca sens; sau este o întâlnire între eternitatea lui Dumnezeu și timp. Veacul este mai mult sau mai puțin timpul având drept țință eternitatea sau fiind mai mult sau mai puțin copleșit de eternitatea lui Dumnezeu. Veacurile sunt și întreguri temporale gândite de Dumnezeu cu voia, înainte de-a le da ființă, sau care au primit ființă de la El, sau care s-au umplut de eternitatea lui Dumnezeu după ce s-au creat de El. Astfel, Dumnezeu Cuvântul s-a născut înainte de toți vecii. Dar pot fi și întreguri temporale preștiate de Dumnezeu în curgerea lor sau care au ajuns la un sfârșit care nu e o unire cu Dumnezeu. Dar ajung și la unirea cu El când dialogul cu El e temporal și veșnic sau tot mai veșnic, pe măsura sporirii dialogului. Dar e și o veșnicie a monologului nesfârșit al omului cu sine însuși, sau a falsului dialog cu demonii și cu dușmanii săi, socotit de el ca supremul dialog.

Lumea îngerilor este mai veșnică în sens bun decât cea a oamenilor, pentru că este în sens mai propriu. Îngerii nu cresc cu timpul, în timp. Faptele umane fiind suflute îmbrăcate în trupuri trecătoare și coruptibile, mai ales după păcat, au un mai mare grad de temporalitate. Dar și ele sunt destinate să ajungă și cu trupurile, ba chiar cu universul văzut cu care sunt legate, în veșnicie. Dar la covârșirea timpului prin veșnicie, faptele umane și universul material vor ajunge numai prin înviere. Atunci toată materia universului cu care e legată și cea a trupului, va redeveni lumină, cum avea să devină dacă nu intervenea păcatul. Universul nu va mai avea nici o opacitate și întunecime în relație cu Dumnezeu. Dumnezeu, izvorul luminii sau al sensului nesfârșit și al iubirii nemărginite, se va vedea și simți prin toți oamenii și prin tot universul. Toate vor trăi unitate deplină cu Dumnezeu și între ele. Dimpotrivă, pentru cei ce au cultivat dezbinarea egoistă și dușmănia, universul va deveni cu totul întunecat. Dar întunericul acesta va fi sporit de întunecimea fezelor dușmănoase. Se vor trăi toate ca întuneric și în același timp într-o chinuitoare singurătate. Vor trăi și ele o incoruptibilitate în sensul că nu vor putea fi nimicite de răutatea dintre ele. Căci Dumnezeu nu-și reneagă creația, chiar dacă o lasă să se simtă străină de El și în suferința dușmăniei și dezordinii.

Împărăția lui Dumnezeu care va dura în vecii vecilor, va fi o împărăție care va reprezenta apropierea maximă a lui Dumnezeu ca Împărat Tată și a Fiului ca Împărat Frate, de oameni și a oamenilor între ei.

Prin Hristos, Dumnezeu a coborât și el la trăirea timpului și amintirea ei o va păstra transfigurată în vecii vecilor adică în eternitatea în care a adunat tot ce s-a trăit ca drum spre veșnicie de oameni și de Fiul lui Dumnezeu.

făcut om, care va face și pe Tatăl și pe Duhul Sfânt să realizeze cu prețuire transfigurarea celor ce au fost trăite cu iubire în timp. Dimpotrivă, acestea vor chinui în veci pe cei s-au imprimat cu încăpățănare, în trăirea lor în spirit, de dușmănie și de egoism.

Capitolul XI

248. Pacea nu poate fi decât între mai multe. Și e pace între ele când caută să se întindă fiecare la nesfârșit. E un paradox faptul de-a rămâne toate în granițele lor și totuși de-a avea o pace, o armonie între ele, având fiecare nevoie de celelalte. E pe de o parte o despărțire între ele, pe de alta, ceva ce le unește sau o necesitate a fiecăreia de celelalte. Cel ce le unește e Dumnezeu.

249. Pacea e tăcută. Nu e gălăgioasă. În pace nu-și strigă fiecare voința de-a se întinde peste altele. Deci pacea e liniște.

250. Pacea între toate, care rămân totuși multe, nu se bazează numai pe o înrudire lăuntrică între ele, ci pe faptul că ele sunt produsul unor procesiuni ale lui Dumnezeu, care în Sine rămâne Unul. Prin unitatea manifestată în toate actele deosebite prin care creează și susține toate, le susține și le aduce și pe cele create și susținute de multe procesiuni ale lui Dumnezeu, în unitatea sa, fără să le confunde. Această unitate mai presus de orice unitate din lume n-o putem înțelege și exprima, dar putem cunoaște varietatea participărilor creaturilor la procesiunile sau lucrările creatoare și susținătoare variate, ce pornesc din participări care le unește, fără să le confunde.

251. Unitatea izvorului dumnezeiesc al procesiunilor creatoare și susținătoare ale tuturor, susține între acestea o legătură, care în cele conștiente ia și caracterul unei afecțiuni. Toate se bucură de toate, căci toate se întregesc și se îmbogățesc din bogăția nesfârșită și bună a lui Dumnezeu care se revărsa în toate. Căci însăși unitatea dumnezeiască străbate prin toate, prin lucrările pornite din ea. Cel mai mult se îmbogățesc de darurile dumnezeiești îngerii, ca minți pure care tind prin fire să înțeleagă pe Dumnezeu Cel Unul și să răspundă prin această iubire lui. Între ele și Dumnezeu se realizează o unitate neconfundată, căci ceea ce înțelegi mai mult, iubești mai mult, sau voința de înțelegere e animată de iubirea celui pe care vrei să-l înțelegi. Prin înțelegere se realizează o anumită unire între cel ce înțelege și cel înțeles. Dar iubirea face pe cei ce înțeleg mai mult prin superioritatea lor să comunice și celor inferiori înțelegerea lor și prin aceasta să-i apropie de ei.

Unii obiectează că dacă fiecare vrea să rămână el însuși și să se afirme pe sine, cum mai dorește pacea cu altele? Autorul răspunde că prin faptul însuși că fiecare vrea să rămână în identitatea sa, nu vrea să se amestece cu altele, nici să se dezbine de ele, căci în amândouă cazurile se păgubesc în identitatea lor. Prin pace toate sunt pe de o parte nemișcate din identitatea lor, pe de alta se mișcă spre înălțarea lor în Dumnezeu și spre îmbogățirea lor în legătură cu altele. Prin pace sunt și mișcate și nemișcate în identitatea lor și se bucură ca și celelalte să fie la fel.

252. Chiar dacă unele se afirmă pe ele împotriva altora, nu voiesc să cadă cu totul din identitatea lor, adică din unirea lor launtrică și să devină nestabile. Iar stabilitatea în ele însele nu o pot avea decât în legătură cu celelalte, deci printr-o anumită pace cu ele. Într-un fel sunt și ei doritori de pace, deși se înșală socotind că se mențin prin alipirea la cele trecătoare și prin dezbinare.

253. Cel mai mult ne ajută să păstrăm pacea în noi, între noi și cu Dumnezeu, Iisus Hristos. El ne-a împăcat ca om cu Sine și prin Sine, ca Fiul lui Dumnezeu, cu Tatăl. El ne-a adus, ca Dumnezeu, pacea dinainte de veci între Sine și Tatăl.

254. E pusă și aici problema existenței și creșterii în Dumnezeu prin participare, noțiune care n-a fost deplin clarificată în scrisul vechi bisericesc. Ideea de participare o folosește și Sf. Atanasie. Creaturile există și cresc spiritual prin participare la puterile dumnezeiești. Ele sunt nu numai subiecte ale existenței și puterilor create din nimic, ci și ale puterilor dumnezeiești, care le susțin pe primele. Deosebirea lor de Dumnezeu e că Dumnezeu le are prin ființă, pe când ele le primesc ca raze de la Dumnezeu. Ele nu sunt prin aceasta nici una cu Dumnezeu, nici separate de El. Nu e nici panteism, nici separatism între lume și Dumnezeu. Dumnezeu e deosebit de creaturi prin ființă, sau prin faptul că El e mai presus de ființă sau de existență (ουσία, de la εἶναι) creaturilor, pe care ele o au de la El drept cauză, pe când El o are necauzată și cauzatoare. În această calitate Dumnezeu ca ființă este și neparticipabil.

Capitolul XII

255. Dacă există o sfințenie în lume, dacă există o domnie în lume, trebuie să existe un izvor al lor mai presus de ele. E un izvor nesfârșit al lor, căci conduce pe cei sfinți și pe cei cu o autoritate spirituală în lume spre o tot mai înaltă autoritate. Autoritatea adevărată însă nu e cea care se impune cu sila. Fiecare om are o autoritate asupra naturii: îngerii au o autoritate asupra oamenilor, dar o autoritate iubită. Adevărata autoritate e unită cu sfințenia, care e una cu curăția și iubirea. Dumnezeu are o sfințenie ce se revărsă generos ca iubire curată, neegoistă, în îngeri și în oameni.

256. Dumnezeu nu e numai desăvârșit sau nemărginit, cum sunt desăvârșite și se pot întinde nemărginit în El cele create (îngerii, oamenii), ci e supradesăvârșit. El e marginea nemărginită a oricărei fapturi, a oricărei nemărginiri în care se pot întinde faptele. Din această supranemărginire vin darurile în veci nemărginite, nesfârșite în toate creaturile.

Capitolul XIII

257. Avem mereu în aceste scrieri deosebirea între funția împărțită și lucrările ei ce vin în toate, învățatură afirmată de Sfântului Grigorie Palama.

258. Este Unul, pentru că este toate și mai presus de toate. Le cuprinde pe toate și e mai mult decât toate. Dacă nu le-ar cuprinde pe toate și n-ar fi toate din El, n-ar fi unicul Unul.

259. Fiind Unul care le cuprinde potențial pe toate, din El sunt toate. De aceea nici o existență nu e nepărtașă de El. Toate sunt din puterea și prin puterea lui. Toate au fost gândite în prealabil de El și sunt menite să se adune în El. El este unicul Unul, dar și Cel capabil să le cuprindă pe toate.

260. Toate sunt părtașe de El ca Unul, precum toate numerele sunt părtașe de Unul. Orice numerotare trebuie să înceapă de la unul și oricâte sunt cele numărate, formează împreună o unitate. Doi formează o unitate, zece, o grupă unitară, iar de sunt mai mulți, formează împreună o grupare unitară: sunt legați toți între ei prin ceva. O jumătate a ceva, e legată și ea de unul, din care face parte.

261. Dar toate din univers, oricât de multe ar fi, nu sunt numai o unitate între ele, ci provin și din Unul mai presus de ele. Căci acel Unul e mai înainte de orice unul, sau de întâiul lumesc și de orice unitate a tuturor.

Orice unul creat se află fără să vrea în relație cu altele, deci nu e unul absolut, independent de orice și suficient sieși. Dacă toate din lume sunt dependente una de alta, lumea întreagă trebuie să fie și ea dependentă de Unul independent, absolut, nesupus relațiilor, care deci are toate în Sine. Lumea cu unitățile compuse sau dependente este astfel o dovadă pentru existența sau supraexistența unui Unu absolut, independent, care are totul în Sine. E un Unu desăvârșit, un Unu prin Sine. Numai El poate explica unitatea lumii, compusă din unitățile ei, sau în care toate unitățile au nevoie unele de altele.

Toate unitățile create sunt pasive, supuse, iar unele și pătimașe. Unul suprem e numai activ. El e desăvârșit liber, deci atotputernic. Căci o libertate slăbită înseamnă o putere împușcată. Iar libertatea adevărată lucrează totdeauna binele. Deci în Dumnezeu nu e nici o pasivitate sau patimă. Se vede și din aceasta deosebirea de ființă între Dumnezeu și lume, contrar oricărui panteism. Și numai o libertate desăvârșită poate fi la originea lumii. Căci ceea ce e lipsit de putere în el însuși, nu poate avea originea în el.

Cele multe sunt una într-un întreg, sau prin legăturile dintre ele. Căci nimic nu stă de sine. Și toate din univers sunt într-o unitate, iar această unitate își are originea în Cel Unul mai presus de ea. Acel Unul este în toate prin lucrările lui care în El sunt una.

Pe toate le-a avut în gândirea sa Cel Unul. Dacă n-ar fi El ca Unul nesfârșit, n-ar fi cele multe și legătura dintre ele. Cel Unul este cauza tuturor.

262. Dar Dumnezeu este Unul și totuși rodnic și în Sine însuși. E Unul ca Tatăl Fiului, care e și El Unul pentru că în actul rodniciei sale Tatăl e infinit. Și amândoi sunt una. La fel e Unul în Sine și una cu Tatăl și cu Fiul, Duhul Sfânt.

Dumnezeu e Unul care nu exclude faptul de-a fi întreg. E prin aceasta mai presus de unitate și mulțime. E Unul și totuși Trei. Sau sunt Trei și totuși Unul. Fiul e chipul Tatălui despre Sine însuși, nedespărțit de Sine. Tatăl se cugetă pe Sine, și chipul cugetat al său însuși e Fiul. Dar El își și iubește chipul său, adică simte bucuria de El; dar pentru aceasta și Fiul trebuie să-l iubească. Și simțirea nedespărțită de Sine e Duhul Sfânt. Tatăl e mintea ce se cugetă și se bucură de Sine, sau se simte pe

Sine. Dumnezeu e minte, care se cugetă și se voiește simțind bucuria de Sine sau de chipul său și de simțirea sa. Astfel e Unul și totuși întreg. Tatăl cugetându-se și cunoscându-se ca chip al său, se vede în chipul său și ca putând cuprinde umanitatea pe care voiește să o creeze pentru a-și extinde iubirea sa. De aceea Fiul, ca chip, este Cel ce asumă cu voia Tatălui umanitatea, pentru ca Tatăl să se vadă în chipul său ca putând crea și subiecte iubitoare create din nimic.

Omul este și el un chip al Treimii nu numai ca cel ce se împlinește prin altul și se bucură de acela prin al treilea, ci și ca cel ce are și el un chip al său și se bucură de el. Responsabilitatea mea față de mine, mă arată ca doime și în același timp ca unime. Bucuria mea față de chipul meu mă arată ca treime și totuși ca unime. Dar aceasta presupune o Treime supremă. Fără această responsabilitate cad în grosolănie, în nesimțire. Această grosolănie și nesimțire e produsă de orice panteism care anulează valoarea persoanei.

Poate chiar în rugăciunea inimii în care mintea privește spre inimă și se trăiește unită cu ea, bucurându-se de ea ca de chipul iubit și iubitor al său, se trăiește legătura cu Dumnezeu Cel Unul și întreg.

Unul suprem nu se poate trăi ca Unul pustiu, singur. Nici omul când e singur cu sine nu trăiește această unitate ca o singurătate.

263. Toate creaturile sunt gândite dinainte de veci în unitatea treimii și se adună în ea. Faptul că sunt mulți, nu le împiedică de-a fi una, cum și Dumnezeu pe de o parte e Unul, pe de altă parte o Treime neconfundată. Din El și spre El sunt toate; în El se mântuiesc și se desăvârșesc în fericirea unității.

Cel Unul e dinainte de tot unul creat de toată mulțimea unitară. El cuprinde în Sine părțile și întregurile, pentru că e Unul mai presus de orice unitate. El cuprinde hotarele și nehotărâcia sa, marginile și nemărginirea sa. Sau hotarele și marginile nu mai sunt deplin hotare și margini care separă, ci disting și unesc. El e marginea nemărginită a existenței însăși, sau a creațiunii întregi. Aceasta există numai pentru că este El cel nemărginit, cel

ce e cauza tuturor. Nu se poate opri existența într-un gol, nu poate fi prin sine; nici nu poate fi ea însăși, în neputințele ei, nemărginită. Ea trăiește ca mărginită în nemărginirea lui, relativitatea ei în absolutul lui.

Fiind cauzatorul tuturor care, ca multe, se numără, El produce și pe unul general al creației, dar și orice unul care reprezintă firi, specii, neamuri. Orice unul din creație și toate numerele din creație se împărtășesc de El ca Unu mai presus de ele, și cauzatorul lor. Ele au ființa sa existența prin împărtășire, pe când Unul mai presus de numere e Unul prin Sine. El hotărâște tot numărul și pe fiecare din numere. Nu se poate înainta la infinit prin numărare. Dar Unul Cauzator al tuturor numerelor este infinit. Cele create de El sunt numărate pentru că primesc existența și nu sunt Unul infinit cu el însuși, ci sunt mărginite. Numerele reprezintă mărginirea celor create și de aici faptul că cele numărate nu există prin ele.

Fiind mai presus de existență sau de existența cauzată și deci compusă din componente mărginite, Dumnezeu e mai presus și de număr. Când spunem că e Unul în ființă și întreg în Persoane, nu înțelegem pe Unul și pe Trei cum înțelegem pe unul și pe trei create. Aceste numere n-au în Dumnezeu sensul mărginirii ca în cele create. De aceea lui Dumnezeu nu i se potrivește nici vreo numire. Căci numirile indică deosebirea unora de altele, deci o mărginire a lor, chiar dacă există între ele o legătură care le unește, dar nu într-o unitate infinită. Noi îi dăm lui Dumnezeu numirile noastre care exprimă mărginitul sau un mărginit în care iradiază din întregimea lui infinită. De aceea pe de o parte nu i se potrivește numirile luate de la creaturi, dar pe de alta întrucât proprietățile lor vin de la El, li se potrivește și lor un sens dumnezeiesc al acestor numiri. Li se poate spune și unor oameni care cresc în legătură cu El, dumnezeiești sau dumnezei sau îndumnezeiți, ca subiecte prin participare ale unor lucrări și însușiri cărora Dumnezeu le este Subiect prin ființă. Dar Dumnezeu însuși ca Unul și izvor al unității prin Sine e mai presus de toate aceste numiri. Lui i se potrivește mai bine negarea oricărui nume. Dar aceasta nu ca lipsit de ceea ce neagă ele, ci ca fiind mai presus de aceasta.

A celui între sfinți

DIONISIE AREOPAGITUL

Despre

TEOLOGIA MISTICĂ

Capitolul I

Către Timotei

§1

Treime mai presus de ființă, Supradumnezeule, Susținătorul înțelepciunii dumnezeiești a creștinilor, îndreptează-ne spre vârful mai presus de cunoaștere și de exprimare și culminant al rațiunilor unde misterele simple*, frumoase, absolute și neschimbate ale teologiei sunt acoperite în chip supraluminos în întunericul tainic ascuns, supraluminând supraarătarea lor în cel mai mare întuneric și umplând mințile fără vedere* în chip cu totul nearătat și nevăzut de strălucirile suprafrumoase. Aceasta o doresc eu. Iar tu, iubite Timotei, prin ocuparea intensă cu vederile tainice, părăsește simțurile* și lucrările înțelegătoare și toate cele sensibile și inteligibile și toate cele ce nu sunt și sunt - și tinde în chip neștiut, pe cât e cu putință, spre unirea cu Cel mai presus de toată ființa* și cunoștința. Căci prin ieșirea curată din tine și din toate, nesupusă relației cu ele, și absolută*, vei fi înălțat la strălucirea întunericului* dumnezeiesc, înlăturând toate și ieșind din toate. Dar aceasta înseamnă că negațiile cu privire la El nu se opun afirmațiilor²⁶⁴.

§2

Dar ia seama ca nimeni din cei neinițiați* în taine să nu audă acestea. Iar aceștia sunt stăpâniți de cele existente și-și închipuie că nu e nimic în mod supraființial mai presus de

cele ce sunt, ci socotesc că știu prin cunoștința lor pe Cel ce-a pus întunericul acoperământ al lui (Ps. 17,13). Iar dacă mai presus de aceștia sunt* dumnezeieștile lumini tainice, ce ar spune cineva despre cei străini de taine (τῶν μᾶλλον ἁμύστων), care caracterizează cauza așezată mai presus de toate cele din urmă ale existențelor și spun că ea nu e întru nimic mai presus de formele văzute de ei, ca fiind fără Dumnezeu și de multe feluri²⁶⁵? Față de aceasta trebuie să se atribuie lui Dumnezeu, Celui ce e Cauza tuturor, toate afirmațiile care trebuie să se vadă la ea* și mai principal toate negațiile, ca fiind mai presus de toate și să nu socotească că negațiile sunt opuse* afirmațiilor, ci mai degrabă că ea este mai presus de toate privațiunile și de toată negația și afirmația²⁶⁶.

§3

De aceea dumnezeiescul Bartolomeu* spune că teologia (învățătura despre Dumnezeu - Scriptura) este multă și foarte puțină și Evanghelia este largă și mare, și iarăși foarte concentrată. Mie mi se pare că el a înțeles în mod mai presus de fire faptul că buna cauză a tuturor este mult grăitoare* și scurt grăitoare și totodată negrăitoare, ca una ce nu are nici cuvânt*, nici înțeles, deoarece se află în mod supraființial, mai presus de toate și e descoperită și cu adevărat arătată numai celor ce străbat toate cele sfinte și curate și au depășit

tot urcușul tuturor culmilor sfinte și toate luminile dumnezeiești și au părăsit toate ecourile* și cuvintele cerești și au pătruns în întunericul unde este cu adevărat, cum zic Scripturile, Cel ce e dincolo de toate. Căci dumnezeiescul Moise* nu primește simplu porunca să se curățească întâi el însuși și să se despartă de cele neasemănătoare, ca să audă după toată curățirea trâmbițele puternic sunătoare și să vadă, sub multe lumini, razele curate și bogat revărsate ce fulgerau din ele; și după aceea s-a despărțit de cele multe și cu cei mai de frunte dintre preoți a ajuns la culmea urcușurilor dumnezeiești. Dar nici prin acestea nu se întâlnește cu Dumnezeu însuși și nu-l vede pe El (căci e nevăzut), ci locul unde a stat*. Iar aceasta socotesc că înseamnă că cele mai dumnezeiești și mai

culminante dintre cele văzute și înțelese sunt niște rațiuni supuse* și subordonate (prin presupunere) Celui ce e mai presus de toate, prin care se arată prezența lui mai presus de orice înțelegere în vârfurile inteligibile, în care se află ca în niște locuri proprii; era o prezență care se afla în cele văzute și în cei ce văd; și atunci Moise s-a eliberat de ele și de ei*, urmând să pătrundă în întunericul neștiinței la Cel cu adevărat tainic, intrare prin care părăsește toate percepțiile cunoscute, ca să ajungă în Cel cu totul nearătat și nevăzut, fiind întreg dincolo de toate, nemaiaflându-se în nimic, nici în al său, nici în al altuia. Căci era unit desăvârșit cu Cel necunoscut în sens bun prin nelucrarea oricărei cunoașteri* și cunoscând mai presus de minte, prin faptul că nu cunoștea nimic²⁶⁷.

Capitolul II

Cum trebuie a ne uni cu Cauzatorul tuturor și mai presus de toate și a-i închina laude

În acest întuneric supraluminos (mai presus de lumină) dorim noi* să ajungem și să vedem și să cunoaștem prin nevedere și neștiință ceea ce e mai presus de vedere și cunoștință, neputând fi văzut, nici cunoscut. Căci aceasta este a vedea și cunoaște cu adevărat; și a lăuda în mod mai presus de ființă pe Cel mai presus de ființă, prin înlăturarea tuturor celor ce sunt*. E așa cum cei ce fac o statuie naturală, înlăturând toate acoperămintele adause vederii curate a celui ascuns, descoperă, prin depărtarea aceasta, ceea ce e ascuns în el însuși. Dar trebuie, cum

socotesc, să lăudăm negațiile*, contrar afirmațiilor. Căci începând de la cele mai dintâi, ajungem la acelea (*de la afirmații la negații*), coborând prin cele din mijloc la cele din urmă. Iar apoi, făcând din nou urcușul de la cele din urmă la cele mai de la început, negăm toate, ca să cunoaștem în mod descoperit acea necunoștință care e acoperită de toate cele cunoscute în cele existente* și să vedem acel întuneric mai presus de ființă, care e acoperit de toată lumina din cele existente²⁶⁸.

Capitolul III

Care sunt învățăturile catafatice (afirmative) și care sunt cele apofatice (negative) despre Dumnezeu

În *Învățăturile teologice*, am arătat care sunt numirile cele mai proprii ale teologiei catafatice sau cum firii dumnezeiești și bune* i se zice unică și cum treimică; care e părințimea și filiația de care se vorbește în ea;

ce vrea să însemne teologia Duhului; cum, din binele nematerial și neîmpărțit, au iradiat luminile din inimă; și cum au rămas, cu toată iradierea coeternă, neieșite din stăruința în El și în Ei* și între Ei; cum Iisus cel mai presus

de ființă* s-a făcut ființă²⁶⁹ plină de adevărurile naturii omenești; și toate celelalte câte s-au spus de Scripturi. Iar în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*, cum se numește bun*, cum e Cel ce este, cum e viață, înțelepciune și putere și câte alte exprimate de numirile dumnezeiești inteligibile. Iar în *Teologia simbolică* am arătat care sunt trecerile de la numirile celor sensibile la cele dumnezeiești, care chipurile dumnezeiești, care metaforele dumnezeiești și părțile și mădulele, care locurile dumnezeiești și podoabele, care mâniile și doririle și supărările, bețiile și trezviile, care jurămintele, care blestemele, care stările de somn, care vegherile și câte alte forme figurate cu sfințenie ale chipurilor simbolice. Și socotesc că tu ai văzut cum cele din urmă sunt mai mult grăitoare decât cele dintâi. Și de fapt au fost necesare* și *Învățăturile teologice* pentru o explicare mai concentrată a numirilor dumnezeiești din *Teologia simbolică**. Căci, cu cât urcăm mai sus, cu atât sunt mai concentrate rațiunile celor văzute în

cele inteligibile*. De aceea și acum, pătrunzând în întunericul mai presus de minte, vom afla nu o vorbire scurtă, ci o nevorbire și o neînțelegere totală*. Iar de acolo pogorând cuvântul, ca de la cele de sus* spre cele din urmă, pe măsura pogorării s-a lărgit într-o lățime asemănătoare. Iar acum urcând, pe măsura urcușului se scurtează și după tot urcușul se va face întreg fără grai și se va uni întreg cu cel inexprimabil²⁷⁰. Dar pentru ce spun în general că, pomind de la afirmațiile dumnezeiești, ajungem la negația dumnezeiească a celor din urmă? Fiindcă vrem să vedem pe Cel mai presus de orice afirmație din ceea ce îi este mai înrudit, trebuie să pomim de la cele dintâi* afirmații de bază. Dar pomind de la ceea ce e mai presus de toată negația*, adică de la afirmația de bază*, trebuie să negăm cele care sunt cele mai străine de El²⁷¹. Sau oare nu e mai mult viața și bunătatea decât aerul și piatra*? Sau nu se supără și nu se mânie mai mult, sau nu spune și nu se înțelege mai mult²⁷²?

Capitolul IV

Cauzatorul, care e mai presus de tot ce e sensibil, nu e nimic din cele sensibile

Deci spunem că Cel ce e cauza tuturor, fiind mai presus de toate, nu e nici lipsit de ființă, nici lipsit de viață, căci lipsit de rațiune, nici lipsit de minte, dar nu e nici trup. Nu are nici formă, nici chip, nici calitate sau cantitate sau volum. Nu e nici într-un loc*, nici nu se vede, nu poate fi nici atins în mod sensibil. Nici nu se simte, nici nu e sensibil. Nu are

nimic neordonat, nici tulburare; nu e supărat nici de patimi materiale. Nu e nici fără putere, nici supus unor slăbiciuni. Nu e nici lipsit de lumină și nu e supus nici schimbării, nici coruperii, nici împărțirii, nici vreunor privațiuni sau curgerii. Nu este și nu are nici altceva din cele sensibile²⁷³.

Capitolul V

Cauzatorul care depășește tot ce este inteligibil, nu e nimic din cele inteligibile

Iarăși urcând, spunem că dumnezeirea nu e nici suflet, nici minte* și nu are nici închipuire, nici opinie, nici rațiune, nici înțeles. Și nu e nici rațiune, nici înțeles. Nici nu se spune, nici nu se înțelege. Nu e nici ochi,

nici ordine, nici mărime, nici micime, nici egalitate, nici inegalitate, nici asemănare, nici neasemănare; nici nu stă, nici nu se mișcă, nu are nici liniște. Nu e nici putere, nici lumină. Nici nu viețuiește, nici nu e viață. Nu e nici

ființă, nici veac, nici timp, nici nu există atingere spirituală a ei. Nu e nici știință, nici adevăr, nici împărăție, nici înțelepciune. Nu e nici unul, nici unitate*, nici dumnezeire, nici bunătate*, nici Duh, cum îl cunoaștem noi. Nici fiime, nici părințime, nici altceva din ale noastre sau ale altcuiva dintre existențele cunoscute. Nu e nici ceva din cele ce nu sunt, nici ceva din cele ce sunt, nici nu o cunosc pe ea existențele*, ca existență. Nu este nici cuvânt pentru ea, nici

nume, nici cunoștință. Nu e nici întuneric, nici lumină, nici rătăcire, nici adevăr. Nici nu este o afirmare a ei, nici negare. Ci făcând afirmațiile și negațiile celor de după ele, nici nu o afirmăm, nici nu o negăm pe ea. Fiindcă este mai presus de toată afirmarea, ca cea care e cauza unică a tuturor; și mai presus de toată negația, ca cea care le depășește pe toate, care e simplu dezlegată de toate și dincolo de toate²⁷⁴.

SCOLIILE Sfântului MAXIM MĂRTURISITORUL

Despre TEOLOGIA MISTICĂ

Capitolul I

§1

Unde (misterele) simple. Simple și absolute sunt cele înțelese și contemplate fără simboale, așa cum sunt, nu prin parabole. Iar absolute a numit pe cele nesupuse prin dezvoltarea numirilor sau simboalelor, ci toate cele existente prin încetarea și înlăturarea înțelesurilor a numit-o în cele dinainte nelucrare a sfintei mișcări, iar aici întuneric atotnebră (σκιεὶνότητος γνόφον) și nevăzut, după Psalmist: *Nour și întuneric în jurul lui* (Ps. 96.2); și: *A pus întunericul acoperământ al lui* (Ps. 17.13).

Mințile fără vedere. Căci nu sunt pline de ochi simțitori, ci ființa lor, ca minte viețuitoare, e ochi atotascuțit; de aceea se numesc în Scriptură cu ochi mulți.

Părăsește simțurile. Arată același lucru în mod paralel; căci cele sensibile cei vechi le numesc *neexistente*, ca părtășe la toată prefacerea și nefiind pururea aceleași; iar celor inteligibile le spune *existente*, ca unele ce sunt nemuritoare prin voia Celui ce le-a făcut și nu-și schimbă ființa. Acestea le-am expus de multe ori în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*.

Mai presus de toată ființa. De simplitate și mai presus de toată unitatea. Cum se întinde cineva spre Dumnezeu, am expus și în capitolul V din scrierea *Despre numirile dumnezeiești* și vei afla și aici după puțin.

Nesupusă relației - și absolută. Socotește nesupus relației extazul, care e despărțirea de orice relație sau nestăpânirea de nici o relație, nici față de vreuna din creaturi.

Strălucirea întunericului. Și aici a numit întuneric totală necuprindere (neînțelegere).

§2

Nimeni din cei neinițiați. Notează că neinițiați (ἀμύητοι) numește pe cei nepărtași de taine, învățuți în cele sensibile și care nu-și închipuiesc nimic mai presus de cele ce sunt. Despre cei neinițiați vorbește îndată mai jos; și notează că socotește ca alții pe cei neinițiați (ἀμύητοι) și ca alții pe străinii de taine (ἀμύστοι) sau neintroduși în ele.

Iar dacă mai presus de aceștia sunt. Cele dinainte de

acestea le-a spus despre cei ce au crezut în numele lui Hristos, care nu au ajuns la cea mai desăvârșită cunoștință, ci măsoară adevărul cu părerea lor și nu cunosc deosebirea celor ce sunt în mod propriu și sunt prin nume identice; căci sunt și ele ale Celui mai presus de cele ce sunt, care însă e și mai presus de ființă; deci cei de felul acesta, ca neintroduși în taine (ἀμύητοι), (sunt creștini neprograsați în cunoașterea tainelor, spre deosebire de cei ce refuză creștinismul, n. trad.), socotesc că cele mai înalte sunt cu adevărat un întuneric neluminat, această umbră care acoperă pe Dumnezeu și-l ascunde pe El de vederea tuturor; de această idee bolesc cu adevărat și mulți dintre noi, ca unii ce nu cunoaștem lumina prisositoare care întunecă toată vederea. Dacă deci sunt, zice, unii ca aceștia între noi, ce să zicem despre idolatrii care sunt cu totul nepărtași de toate cele tainice și se închină celor străine? Deci existențe (ὄντα) în mod propriu sunt cele inteligibile (spirituale); dar cele sensibile au aceleași numiri; iar peste aceștia sunt credincioșii ce se află în cele coruptibile.

Trebuie (să se vadă) la ea. Totul este în mod potrivit lui Dumnezeu și nimic în mod mai presus de ființă; aceasta este și afirmație și negație, fiindcă amândouă arată în mod propriu mărirea dumnezeiască. Dar ce sunt înlăturările negațiilor și menținerile afirmațiilor și ce sunt privările, se lămurește și aici și mai ales în al treilea capitol; dar le-am expus în mod deosebit și pe larg și în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*.

Sunt opuse. În Dumnezeu negațiile nu sunt opuse afirmațiilor; căci Dumnezeu este mai presus de toată negația și afirmația. Citește aceasta și în scrierea *Despre ierarhia cerească*, puțin după început.

§3

De aceea dumnezeiescul Bartolomeu. Notează și de aici că nu sunt închipuiri aceste învățături dumnezeiești ale marelui Dionisie; căci pe lângă faptul că a amintit în scrierile dinainte de unele afirmații ale unora care au conviețuit cu Apostolii, acum aduce o afirmație apropiată a dumnezeiescului Bartolomeu arătată prin ceea ce spune (τὸ φησὶν); căci dacă n-ar fi învățat aceasta în mod nescris, n-ar fi zis: a spus (ἔφη). Dar notează că aduce de la el și afirmația că teologia e multă și foarte puțină.

Mult grăitoare. gr. πολυλόγος. Cel ce grăiește multe (πολυλόγος), pune accentul pe penultimele; dar

și *cel ce are nevoie de multe cuvinte* (πολύλογος), trebuie să pună accentul pe antepenultima, precum și primul născut (πρωτότοκος) e antepenultim; iar femeia *care naște prima dată* (πρωτοτόκος) este penultima, cum zice Homer: *Cinyra, care a născut prima, n-a născut înainte de a ști*.

Nici cuvânt. Cuvânt ce reprezintă firea proprie în cele externe. Așa cugetă și despre înțeles.

Toate luminile dumnezeiești și - ecourile. Ecouri și cuvinte cerești numește cele spuse în Scripturi despre Dumnezeu, ca spuse nu după înțelesul omenesc și pământesc, ci spuse și predate după înțelesul dumnezeiesc.

Dumnezeiescul Moise. Notează că explică cele despre Moise, că, urcând în munte și intrând în întuneric a văzut, pe cât e cu puțință omului, pe Dumnezeu. Notează și ordinea celor săvârșite cu Moise înainte de-a se învrednici să intre în întunericul dumnezeiesc.

Ci locul unde a stat. Care e locul în care a stat Dumnezeu înainte de Moise și ce este culmea celor înțelese și a celor văzute, am explicat la sfârșitul primului capitol din scrierea *Despre ierarhia cerească*.

Supuse. Rațiuni supuse (ὕποθετικοὺς λόγους) numește pe cele ce descriu sau prin care se contemplează existențele, care a spus că sunt subordonate (supuse) lui Dumnezeu; căci prin ele sau prin persistența și păstrarea lor, învățăm că El este prezent tuturor, nu prin schimbare, ci prin providență; iar culmi inteligibile numește ființele cerești și înțelegătoare ce se află în jurul lui Dumnezeu, pe care le-a numit și locuri preasfinte ale lui Dumnezeu, față de care este de asemenea mai presus sau liber, neavând nimic propriu lor.

Și atunci - s-a eliberat de ele și de ei. Explicare concentrată a spusei, pe care înțelege-o așa: Moise, după ce a văzut locul unde stătea Dumnezeu, s-a desfăcut de cele văzute, adică de toate cele sensibile și de cei ce vad, adică de toți cei raționali sau de ființele inteligibile (ingeri) și înțelegătoare, între care sunt și sufletele noastre; și atunci a intrat în întuneric, adică în necunoașterea lui Dumnezeu, unde părăsind toate înțelesurile cunoscătoare, a ajuns în mintea neatinsă și necunoscută dincolo de toate înțelesurile cunoscătoare ale lui Dumnezeu, unindu-se cu el în acest mod prin neștiință și nelucrare; nu vorbește de nelucrarea privitoare la sine a minții proprii, nici de nelucrarea privitoare la altul, prin faptul de-a nu mai cugeta nici la sine, nici la altul, ci de faptul că, unit cu Cel cu desăvârșire necunoscut, a cunoscut dincolo de toată cunoașterea totul prin necunoașterea Celui de dincolo de toate, iar cum se cunoaște Dumnezeu prin necunoaștere, o spune și aici și am expus-o și în capitolul II din scrierea *Despre numirile dumnezeiești*. Dar trebuie știut că în Exod, unde s-a scris că Moise a intrat în întunericul unde era Dumnezeu, în eвреiește se spune *arafel*, ceea ce cei 70 (*Septuaginta*) și Achila și Teodotion au redat prin întuneric (γνόφον). Simach a tălcut *arafel* prin ceață (ομίχλην). Iar Evreul spune că *arafel* e numele țării. La ea a ajuns Moise. Căci spun că sunt șapte țării, cărora le dau și numele a șapte ceruri, care nu e nevoie să le spunem acum. Am citit despre aceste șapte ceruri și în discuția dintre Papiscus și Iason, descrisă de Ariston Pelleos, de care scrie Clement din Alexandria în cartea a șaptea a *Învățăturilor teologice* (*Hypotyposelor*) unde vorbește Sfântul Luca. Totuși, în-

țunericul înțeles cu necunoașterea lui Dumnezeu l-a tălcut ea mai dumnezeiesc și în *Epistolele* lui. Iar deplin scrie despre el în *Epistola a cincea*.

Nelucrarea oricărei cunoașteri. Notează că prin nelucrarea oricărei cunoașteri ne unim cu Cel necunoscut.

Capitolul II

În acest (întuneric) - noi. Și aici se vorbește despre întunericul dumnezeiesc și despre necunoașterea. Și notează că a ajunge sub întunericul dumnezeiesc înseamnă a vedea și cunoaște prin nevedere și necunoașterea pe Cel mai presus de vedere și cunoașterea, chiar prin a nu vedea, nici a cunoaște; căci aceasta este, zice, a vedea și cunoaște cu adevărat. Dar năcăieri nu explică astfel cunoașterea prin necunoașterea; dar citește și *Epistola a V-a către Dorotei*.

Prin (înlăturarea) tuturor celor ce sunt. Adică prin a nu cugeta ca fiindu-i connatural ceva din cele existente; numește această înlăturare (ἀφαιρέσιν). Iar statuia naturală e cea făcută în materia neprelucrată, că în piatra întreagă așa cum este, când sculptează cineva vreo vieșuitoare, cum arată și Euripide în *Andromeda*; de pildă:

Chipul vreunei fecioare

Așezată în forma ei proprie în zidurile statornice

Lucrare a unei mâini pricepute

A numit statuie naturală forma proprie a ei din piatră (αὐτόμορφον ἄγαλμα τῆς πέτρας). Dar și când se sculptează dintr-o parte a unui copac ce se înalță și înfloreste, făcându-se din ea o parte a unui pat, precum zice Homer în *Odiseea*, că a făcut Ulysse; sau că a sculptat într-un astfel de copac un semnal al victoriei. Dar vorbesc și de piese din pietre prețioase, ca de pildă când smaraldul e curățit de pământul ce-l acoperă, făcându-l o statuie (ἄγαλμα) văzută, adică strălucitoare (ἀγλαΐσμα). Mai ales la aceasta s-a gândit când a spus cele de față, ca poetul Dionisie în cartea a doua a *Liticelor* (Λιτικῶν):

Din aspidă înflorind tainic sau din umetist,

A făcut o statuie de porfir, un iacint negru ca sângele.

Toate acestea arată multa învățatură a acestui bărbat. **Dar trebuie, cum socotese, (să laudăm) negațiile.** Textul de față îl explică Părintele însuși în cele următoare. Afirmatiile (θέσεις) se atribuie în mod propriu lui Dumnezeu (fiindcă este); așa sunt de pildă: Cel ce este, viață, lumină și celelalte; iar negațiile (ἀφαιρέσεις), câte se neagă ca străine lui Dumnezeu, ca de pildă că Dumnezeu nu e trup sau suflet, nici ceva din cele cunoscute sau contemplate prin înțelegere. Sau ceea ce sunt afirmațiile (θέσεις) și negațiile (ἀφαιρέσεις) am cunoscut în mod diferit în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*.

În cele existente. Cunoașterile despre cele ce sunt nu acoperă, zice, necunoașterea lui Dumnezeu, ci îl aduc la arătare, (cunoașterile lui Dumnezeu din fapte mai degrabă scot la iveală necunoașterea lui Dumnezeu, n.

trad.). Căci lumina din existențe trebuie considerată ca o cunoaștere a celor ce există, ca existențe (deci deosebite de Dumnezeu, n. trad.), precum aflăm și în cele următoare.

Capitolul III

Cum firii dumnezeiești și bune. Arată ce cuprinde scrierea *Învățăturilor teologice* (Θεολογικῶν ὑποτυπώσεων). Temele și motivele teologiei referindu-se la toată cunoașterea dumnezeiască și luminată a dreptei credințe - să se știe cum e unică firea dumnezeiască, pe care Părinții mai noi au numit-o *de o ființă* (ὁμοούσιον); și cum știind-o întreită, ceea ce înseamnă *întreită ipostatică* (τρισυπόστατον), au voit să arate proprietățile Persoanelor și ce spun ele, ca de pildă părințimea și filiația și care este puterea sfințitoare și teologia Duhului dumnezeiesc; și cum s-a zis: *Cuvânt bun a rostit inima mea* (Ps. 44, 1); și cum s-a vorbit despre Duhul închinat, care *de la Tatăl porcede* și cum este Fiul în Tatăl și Duhul în ei și în comunicarea lor; și cum sunt Fiul și Duhul în mod coetern și nedespărțiți și neîmpărțiți între ei și cu Tatăl, într-o unitate din care nu ies. Dar trebuie știut că persistența (μονή) și starea (στάσις) sunt același lucru; însă mișcarea e altceva decât persistența. Deci spunem că și în firea dumnezeiască, care e în persistența ei nemișcată, se arată ipostasurile mișcându-se în locuirea mutuală între ele.

În El și în Ei. Înțelesul celor spuse e acesta: existența Sfintei Treimi este coeternă și nu altfel a existat și altfel s-a constituit după aceasta; nici n-a fost în Ea vreo despărțire sau prefacere; ci deodată și împreună este Fiul din Tatăl și Duhul Sfânt și nu după El.

Cum Iisus cel mai presus de ființă. Notează aceasta contra Nestorienilor și Acefalilor.

Cum (se numește) bun. E ceea ce se cuprinde în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*.

De fapt au fost necesare. Pentru ce *Învățăturile* (ὑποτυπώσεις) și scrierea *Despre numirile dumnezeiești* sunt mai scurte decât *Teologia simbolică*.

Simbolică. Spune că întâi a fost necesară *Teologia simbolică*.

(Rațiunile) celor văzute în cele inteligibile. A numit vederi ale celor inteligibile contemplațiile potrivite simplificațiilor lor nemateriale. Iar învăluirea (περιστέλλονται) a pus-o în loc de reducere (συστέλλονται).

Ci o nevorbire - totală. Nevorbire (ἀλογία) numește neputința de a exprima prin cuvânt cele mai presus de cuvânt; și neînțelegere (ἀνοησία), neînțelesul și ceea ce nu poate înțelege cineva mai presus de minte.

Iar de acolo, - ca de la cele de sus. Fiindcă cele inteligibile (τὰ νοητά) și mai presus de minte ale lui Dumnezeu sunt unități și Dumnezeu este Unul, ba mai degrabă mai presus de Unul, cu dreptate s-au concentrat ca neîmpărțite și neînmulțite. Iar cele de după Dumnezeu, cu cât coboară mai mult spre cele sensibile, cu atât mai mult

se însoțesc cu cele care pot fi împărțite și despărțite (divizibile și separabile) și se înmulțesc împreună cu ele spre împărțirea și despărțirea (divizarea) celor sensibile. *La cele din urmă*, adică de la învățătura teologică.

De la cele dintâi. Numește cea dintâi pe cea mai propriu să-i ajute înțelegerea, pentru că Dumnezeu însuși a fost Cel ce s-a numit pe Sine *Cel ce este* (ὁ ὢν).

Mai presus de toată (negația). Arată cum să ne folosim de afirmații și negații cu referire la Dumnezeu și că afirmațiile le facem pornind de la cea dintâi și mai înrudită lui Dumnezeu; iar negațiile, pornind de la cele din urmă și mai depărtate de El.

Afirmația de bază. Afirmatia este un cuvânt care enunță fie ceva contestat, fie ceva implicat, fie împreună legat, de pildă Dumnezeu este, Dumnezeu este bunătate. Căci cuvântul enunțator (ὕποθετική) arată fie generalul, fie ceva contestat, fie ceva implicat. Deci e o declarație enunțatoare (ὕποθετική κατάφασις) sau de bază despre Dumnezeu, că El este viața sau bunătatea mai mult decât aerul sau piatra; iar înlăturările se fac prin negație contrară afirmației; afirmația, prin enunțare, cum s-a spus, e o declarație pozitivă, pentru că Dumnezeu e viață sau aer; iar înlăturarea care neagă nu-l supără pe Dumnezeu, nu-l mânia; în afirmații începem de la cele mai înrudite; căci e mai proprie lui Dumnezeu viața și bunătatea decât aerul și piatra. Iar în înlăturări urcăm de la cele din urmă, de pildă că nu se indică Dumnezeu prin cuvânt și nu se înțelege ceva mai propriu lui Dumnezeu decât a nu se înfuria și a nu se mânia; și în general începem de la a doua din negații, de pildă spunând mai mult că Dumnezeu nu se mânia, nu se înfurie, decât că nu vorbește și că nu se mânia decât că nu înțelege. Urgia (κρατοπάλη) este o supărare mare și aspră, pentru că furia (καροπάλη) tulbură capul (τὸ κάρα) și-l mișcă mult (πάλλουσα); iar mânia (μῆνις) nu este furia scurtă, ci stăruitoare. Deci urcând de la cele sensibile spre cele inteligibile, toate aceste negații să nu fie înțelese în mod coborât, ci trebuie la fiecare din cele spuse să auzim ceea ce a spus fericitul Dionisie; căci Dumnezeu nu e nimic din cele auzite, cunoscute sau înțelese de noi; dar nici din cele ce cunosc toate Puterile inteligibile (îngerești). Căci toate cele spuse sunt de la Dumnezeu și daruri ale lui; dar cum este El care providențiază în mod propriu prin ele? Dar toate le-am explicat în mod deosebit în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*. Căci toate acestea sunt accidente și se află în ființele de după Dumnezeu, iar Dumnezeu este mai presus și de ființă și Cauzatorul acestora, deci mai presus de ele. Sau altfel: viața și bunătatea, acestea sunt afirmări sau însușiri pozitive, nu furia, nici mânia; acestea sunt negații sau stări ce trebuie înlăturate (de la Dumnezeu).

Decât aerul și piatra. Aerul, după cele spuse în cărțile *Regilor*, este undă subțire. Iar piatra a văzut-o proorocul. *Viața și bunătatea* sunt afirmații și indicații proprii despre Dumnezeu. Iar dintre negații, dimpotrivă, sunt și străine și departe de Dumnezeu *furia și mânia*; iar *a nu le spune* e mai potrivit lui Dumnezeu și mai propriu, deoarece e mai presus de orice minte și cuviință.

Capitolul IV

Nu e nici într-un loc. În mod necesar Părintele a asigurat prin acestea pe ascultător ca nu cumva prin negațiile următoare să creadă că dumnezeirea nu există în general; ci prin aceste afirmații arată că o presupune existând; iar prin acelea (prin negații), că nu e nimic din cele existente, ci e mai presus de ființă.

Capitolul V

Nu e nici suflet, nici minte. Căci acestea sunt deosebite între ele, (cum s-a arătat mai sus); nu e nici închipuire, opinie, rațiune, înțeles, care să se contemple cu mintea. Mai trebuie auzit că nu are rațiune ca rațiunea noastră; nici înțelegere ca în creaturile înțelegătoare. Și la fel trebuie cugetate cele următoare; și la acestea trebuie adăugat: așa cum le știm noi; mai spune că face afirmațiile celor de după ea, adică de după firea dumnezeiască, sau ale creaturilor, când zice că ele sunt viață sau lumină prin cele văzute în cele făcute, din care înțelegem pe cele ce le-a dat subzistență acestora și prin ele nu introducem vreo afirmație a firii lui dumnezeiești; și iarăși facem negația spunând că dumnezeirea nu e nimic din acestea.

Nici unul, nici unitate. Unul și unitatea se deosebesc între ele; primul arată pe Cel aflat deasupra tuturor, a doua calitatea, ca alb și albime, bun și bunătate. Notează că nici dumnezeirea nu e ființa lui Dumnezeu, precum nici vreuna din cele spuse de ei, nici din cele opuse lor; nu e nici una din ele ființa lui Dumnezeu. Căci acestea nu sunt ființa lui, ci opinii despre El. De aceea și Sextus, filosoful bisericesc, și Grigorie Teologul, în al treilea *Cuvânt teologic* al lui, nu indică nici dumnezeirea, nici nenașterea, nici părințimea ca ființă a lui Dumnezeu.

Nici dumnezeire, nici bunătate. Notează că nu e nici Duh, cum îl știm noi, nici ființă, nici părințime; și (expresia) *cum știm noi* (τὸ ὡς ἡμεῖς εἰδέναι) se referă la negarea celor prezente. Căci arată *ceea ce știm noi*.

Nici nu o cunosc pe ea existențele. Să nu te tulbure acest capitol și să socotești că acest bărbat hulește pe Dumnezeu; căci scopul lui este să arate pe Dumnezeu nefiind nimic din cele ce sunt, ci mai presus de cele ce sunt; căci dacă El a produs toate creându-le, cum poate fi socotit ceva din cele ce sunt? Căci a spus că nici cele ce sunt nu cunosc pe Dumnezeu Cauzatorul tuturor; pe de altă parte, e pierzanie sigură a nu cunoaște pe Dumnezeu; de aceea a lămurit repede, spunând în calitate de ce este El; adică nici una din existențe nu cunoaște pe Dumnezeu așa cum este El; adică ființa lui este neînțeleasă și mai presus de ființă sau de existența așa cum există ea; căci s-a zis: *Nimeni nu cunoaște pe Fiul decât Tatăl, nici pe Tatăl nu-l cunoaște*

cineva, decât Fiul (Mat. 11,27); și marele Dionisie adaugă și zice (că nimeni nu cunoaște pe Dumnezeu ca ceea ce este), nici Dumnezeu însuși nu cunoaște existențele ca ceea ce există, adică nu știe să se atingă de cele sensibile în mod sensibil sau de ființe ca ființă; căci aceasta e impropriu lui Dumnezeu; fiindcă noi oamenii înțelegem cele sensibile ce sunt fie prin vedere, fie prin gustare, fie prin atingere; iar cele inteligibile (spirituale) le cunoaștem fie din învățatură sau instruire sau luminare; iar Dumnezeu nu cunoaște prin nici unul din aceste moduri cele ce sunt, ci are cunoștința cuvenită lui; aceasta o dă de înțeles Daniel, zicând: *Cel ce cunoaște toate înainte de facerea lor*, ceea ce înseamnă că nu prin rațiunea potrivită celor existente le cunoaște Dumnezeu (care este cunoașterea sensibilă), ci prin alt mod al cunoașterii. Iar îngerii le cunosc pe ele în mod spiritual și nematerial, nu în mod sensibil, ca noi; astfel deci și Dumnezeu fiind incomparabil mai presus, nu atingându-se prin ființă cunoaște cele ce sunt. *Altfel*: cele ce sunt (τὰ ὄντα) sau faptele nu se pot întinde peste firea lor în înțelesurile lor. Deci privind la ele însele, nu cunosc firea dumnezeiască, așa cum este ea. Deci așa și firea dumnezeiască, privind la ea, nu cunoaște cele ce sunt ca fiind în Sine după rațiunea ființei lor; aceasta a arătat-o supunând: *întrucât sunt existențe* - fiindcă este mai presus de toate cele existente și are însăși existența în mod mai presus de ființă; căci altfel n-ar spune cineva că nu cunoaște Dumnezeu creaturile lui. *Privitor la aceeași*: pentru că nimeni nu cunoaște neprihănită Treime, în ceea ce este ea sau nu este în Ea nimic în așa fel, ca să o cunoască pe Ea cum este Ea; căci noi cunoaștem ce este omenitatea, fiindcă suntem oameni; dar existența neprihănitei Treimi nu cunoaștem ce este; căci nu suntem din ființa Ei; astfel nici Dumnezeu nu cunoaște cele existente în cele ce sunt, ca noi; căci nu este ceva din cele ce sunt sau din ele însele. Căci deși Dumnezeu însuși este Duh și s-a numit astfel Sfântul Duh, dar nu este Duh cunoscut de noi sau de îngerii. Dar de ce spunând mai sus, că nu e lumină, nici adevăr, coborând iarăși, zice că nu e întuneric, nici lumină, nici rătăcire, nici adevăr? Deci e cu puțină să căutăm a spune că întâi vorbește despre lumină în mod absolut și că nu e în ea nici o rătăcire posibilă ca în ființele îngerilor, ci e adevăr absolut prin Sine și adevăr necauzat. Iar de cele următoare, că nu sunt nici din cele spre ceva, cum e lumina ce se prefăce din întuneric, schimbându-se din lumina virtuală în lumina actuală, din relațiile între lumină și întuneric; căci nu e nici întuneric, nici lumină; de aceea nici nu se prefăce prin opoziție din ceea ce e virtual rătăcire în adevăr actual. Căci toate acestea sunt cele de al doilea față de El (posteroare lui), provenind în mod providențial din El; deci nu este nimic din cele (care să fie) de la El.

NOTE

la

TEOLOGIA MISTICĂ

Capitolul I

264. Dumnezeu e mai presus de cunoaștere în ceea ce este în Sine, pentru că este mai presus de existența cauzată, limitată, posibil de cuprins, așa cum cunoaștem noi. Dar știm că există, deoarece caracterul dependent al lumii arată că trebuie să fie o cauză independentă, nelimitată în conținutul și puterea ei. Existența lui e prin aceasta mai presus de orice îndoială, deci e supraluminoasă, dar ce este în Sine e acoperit de întuneric pentru puțină noastră de cunoaștere.

265. Deosebiți de cei ce recunosc pe Dumnezeu ca Cel de care depinde lumea care nu poate fi prin ea, sunt două categorii de oameni: a) cei ce cred că, cunoscând pe Dumnezeu ca Cel de care depind toate, știu totul despre El; ei nu recunosc misterul care acoperă pe Dumnezeu ca un întuneric; b) cei ce socotesc că nu există nimic afară de lumea aceasta văzută; gândirea nici unora nu merge până la capăt.

266. Față de amândouă categoriile de mai sus, gândirea adevărată admite că despre Dumnezeu se poate afirma pe de o parte că are toate cele ce le are lumea, dar pe de altă parte că se nege că le are așa cum le are lumea, pentru că în El totul este necauzat, independent, nesupus relației, că El este în calitate de cauzator altfel decât toate: conciliere între afirmații și negații. Și mai presus și de unele și de altele. Oricât am mări însușirile pozitive ce i le acordăm lui Dumnezeu, El e deasupra acestora. Iar negațiile nu înseamnă simpla negare a acelor însușiri, ci indică faptul că El e mai presus și de ele. Căci îi negăm însușirile privite în lume, ca pe unele ce sunt insuficiente în a-l exprima, el fiind infinit mai presus de ele, dar avându-le într-un fel cu totul deosebit de cum le are lumea.

267. De aceea, teologia nu numai că poate spune multe despre Dumnezeu (atribuindu-i toate însușirile lumii bogate și complexe) sau puține, mulțumindu-se să spună doar că este, nu cum este, ci poate și să nu spună nimic, căci chiar a spune că este nu arată că înțelege pe acest este al lui. Dar există un alt drum spre Dumnezeu: trăirea întâlnirii cu El, depășind toate înțelesurile afirmațiilor și negațiilor cu privire la El. E o întâlnire cu El în întunericul lipsei de înțelesuri și de cuvinte, dar un

întuneric supraluminos; în această întâlnire se trăiește Dumnezeu în modul cel mai intens și mai convingător. Această trăire e pe de o parte o despărțire de toate cele ale lumii, pe de altă experiența fulgerării unei lumini orbitoare, inexplicabile, ba chiar a unor puteri care zguduie ființa omului asemenea sunetului copleșitor al unor trâmbițe. Această experiență e culmea cunoașterii lui Dumnezeu, la care poate ajunge cel care se desprinde de toate cunoștințele lui Dumnezeu câștigate din lume ca operă a lui. Cu cât își dă cineva mai mult seama de măreția și complexitatea lumii și a omului și a relațiilor lui cu lumea și cu semenii, cu atât poate experia, prin despărțirea de ele, mai intens întâlnirea cu Dumnezeu. Numai cei ce nu cunosc în profunzime lumea și pe om sunt incapabili și de experiența tainei lui Dumnezeu, care e infinit mai presus de toate ale lumii.

Capitolul II

268. Cunoștințele câștigate din cele create mai mult acoperă necunoștința lui Dumnezeu, echivalentă cu conștiința misterului lui. Ele ne dau mai mult iluzia că cunoaștem pe Dumnezeu, acoperind de fapt marea lui taină, care este cu totul altfel decât lumea. Ele nu ne permit să vedem întunericul care acoperă pe Dumnezeu și care, în mod paradoxal, ne spune mai mult ceea ce este El, decât cunoștințele pozitive câștigate din lume.

Capitolul III

269. Cuvântul cel mai presus de ființă s-a făcut și ființă sau fire omenească creată.

270. Cu cât vrem să cunoaștem pe Dumnezeu mai mult din creaturi, cu atât trebuie să folosim mai multe înțelesuri și cuvinte în cunoașterea și exprimarea lui. Pentru că în crearea și susținerea lor s-a folosit El însuși de iradierile lui ramificate. Și, cu cât vrem să ne ridicăm de la creaturi mai aproape de El, ca Cel Unul și mai presus de toate, cu atât ne folosim de mai puține înțelesuri și cuvinte, până ce în unirea cea mai accentuată cu El renunțăm la vorbire și la înțelesuri, pentru că El este în unitatea lui mai presus de ele.

271. Mai presus de toată negația este afirmația că Dumnezeu este Cel ce este.

272. Pornim de la afirmația lui Dumnezeu însuși că *este*, pentru a-i nega toate celelalte luate de la creaturile de jos.

Capitolul IV

273. Se indică ceea ce se poate afirma despre Dumnezeu și ceea ce trebuie să i se nege, ca existență spirituală. Dar și afirmațiile referitoare la Dumnezeu au un caracter mai presus de înțelegere. Nu e în El nici o tulburare, nu se poate ivi în El nici o neorânduială, nu e supus nici unei patimi sau pasivități. E absolut liber. Nu e supus nici unei schimbări, fiind desăvârșirea fără nici o lipsă.

Capitolul V

274. Dacă în capitolul anterior s-a spus că Dumnezeu nu e lipsit de minte, nici de rațiune, aici se spune că nu e nici minte, nici rațiune. Pentru că mintea și rațiunea lui nu pot fi înțelese de creatură. E minte mai presus de minte, e rațiune mai

presus de rațiune. Dacă în capitolul anterior s-a spus că nu e lipsit de viață, de lumină, de ordine, acum se spune că nu e nici viață, nici lumină, nici ordine, fiind viață, lumină, ordine mai presus de viață, lumină, ordinea creată, în calitate de cauză a lor, lipsite de mărginirea a ceea ce e cauzat. Mai uimitor e declarația că Dumnezeu nu e nici unul, nici adevăr, nici bunătate, nu are nici caracter mărginit și cauzat, așa cum cunoaștem noi; nici cunoștință cum e cunoștința noastră. Și mai îndrăzneț se spune că nu e nici Duh sau Tată sau Fiul, cum cugetăm noi. Toate se neagă, nu pentru că nu sunt la El, ci pentru că nu sunt așa cum le cugetăm noi. Negațiile referitoare la El sunt mai presus de afirmațiile cugetate de noi în gradul suprem. Nu se poate spune că Dumnezeu nu e toate acestea, ci le negăm doar forma și gradul în care le cunoaștem noi, mărginirea, caracterul supus înțelegerii noastre. Când pornim în cunoașterea lui de la afirmații, trebuie să negăm cele ce sunt străine de El sau însușirile lumii văzute și mărginite. Când voim însă să ne ridicăm la cea mai mare înălțime a lui Dumnezeu, trebuie să pornim chiar de la negarea celei mai de bază afirmații, renunțând a vorbi chiar de existența lui. Dar, în general, e mai ușor a-i nega lui Dumnezeu însușirile nespirtuale, decât pe cele spirituale.

Ale celui între sfinți

DIONISIE AREOPAGITUL

EPISTOLE

Epistola I

Către Gaius terapeutul (monahul)*

Întinericul e făcut să dispară de lumină și mai ales de multa lumină. Cunoștințele și mai ales multe cunoștințe fac să dispară necunoștința. Acestea, înțelegându-le în mod superior și nu ca privațiune*, declară în mod supraadevărat că cei ce au lumina adevărată și cunoștința existențelor (lucrurilor) rămân fără necunoașterea lui Dumnezeu și a întinericului lui mai presus de cunoașterea lor și se acoperă de toată lumina, care ascunde toată cunoștința lui. Și dacă cineva, văzând pe

Dumnezeu, a înțeles ceea ce a văzut, nu l-a văzut pe El, ci ceva din existențele (creaturile) lui* și cele cunoscute. Iar El, rămânând așezat mai presus de minte și mai presus de ființă (de existență), prin însuși faptul că în general* nu se cunosc și nu sunt (cele create), se cunoaște în mod superior că este mai presus de minte. Și necunoștința deplină este, în sens mai înalt, cunoștința a Celui ce este mai presus de cele cunoscute²⁷⁵.

Epistola II

Către același Gaius terapeutul (monahul)

Cel ce este dincolo de toate* este mai presus și de obârșia dumnezeiască și de obârșia bunătății, dacă înțelegi prin dumnezeire și bunătate* darul binefăcător și îndumnezeitor și unitatea de neschimbat a Supradumnezeului și Suprabunului, prin care ne îndumnezeim și ne facem buni. De fapt, dacă aceasta se face începutul îndumnezeirii și al îmbunării

celor îndumnezeiți și deveniți buni, Cel ce e mai presus de începutul a tot începutul și al așa-numitei îndumnezeiri și bunătăți este dincolo de obârșia (de începutul) dumnezeiască și de obârșia bunătății deoarece, fiind de neimitat și nesupus relației*, e mai presus de imitari și de relații, și de cele imitate și de cei ce se împărtășesc²⁷⁶.

Epistola III

Către același Gaius terapeutul (monahul)

Ce înțeles are îndată și ce înțeles are aplicat întrupării

Îndată înseamnă că, contrar nădejdi*, din nearătarea de până aici scoate la lumină iubirea de oameni cea prin Hristos. Socotesc că aceasta

o dă de înțeles Scriptura (cf. Mal.3,1), că Cel mai presus de ființă a ieșit din ascunzimea sa la arătare, luând ființă în mod omenesc. Dar este

ascuns* și după arătare sau, ca să spun mai dumnezeiește, și în arătare. Și prin aceasta taina lui Hristos a rămas ascunsă, nefăcându-se

înțeleasă nici unei rațiuni și nici unei minți, ci chiar spusă rămâne negrăită și chiar înțeleasă, rămâne necunoscută²⁷⁷.

Epistola IV

Către același Gaius terapeutul (monahul)

Cum zici că Iisus*, Cel dincolo de toate, s-a așezat ființial în același plan cu toți oamenii? Căci, nu se zice aici om ca Cel ce e cauzatorul oamenilor*, ci ca Cel ce El însuși este cu adevărat om, după ființa întreagă. Dar noi nu-l separăm pe Iisus* în mod omenesc. Căci nici nu este numai om, fiindcă nu e nici mai presus de ființă, numai ca om. Ci iubitorul de oameni prin excelență s-a făcut om cu adevărat, Cel mai presus de ființă făcându-se din ființa omenească, ființă mai presus de oameni* și ca oamenii. Dar Cel pururea mai presus de ființă este nu mai puțin supraplin de supraființialitate, din bogăția ei prisositoare. Și venind la ființă cu adevărat, s-a făcut ființă mai presus de ființă* și lucra cele ale omului mai presus de om*. Și a arătat Fecioara zămisind în mod mai presus de fire, iar apa

nestătătoare suportând greutatea picioarelor materiale și pământești și necedând, ci ținându-l printr-o putere mai presus de fire nescufundat (cf. Mat. 14,25). Dar cine ar putea aminti de toate celelalte, atât de multe, prin care cel ce privește în mod dumnezeiesc va cunoaște mai presus de minte cele ce se afirmă despre iubirea de oameni a lui Iisus, care au în ele, prin depășire, o putere* exprimată prin negație? De fapt, ca să vorbim rezumativ, nu era nici om, nu ca nefiind om, ci ca fiind din oameni, era dincolo de oameni și făcut cu adevărat om mai presus de om. Astfel, nelucrând cele dumnezeiești ca Dumnezeu*, nici cele omenești ca om, ci Dumnezeu înomenit conviețuia cu noi, împlinind o oarecare lucrare nouă* teandrică²⁷⁸.

Epistola V

Către Dorotei liturgul (diaconul)

Întinericul dumnezeiesc este lumina neapropiată în care se spune că locuiește Dumnezeu (cf. I Tim. 6,16). Și fiindcă este nevăzută, ca una ce întrece puțința vederii, și tot ea e neapropiată pentru revărsarea de lumină covârșitoare mai presus de ființă, în el ajunge* tot cel ce e învrednicit să cunoască și să vadă pe Dumnezeu, prin însuși faptul că nu-l vede, nici nu-l cunoaște. Căci ajungând cu adevărat în Cel mai presus de vedere și de cunoaștere, cunoaște chiar prin aceasta că este dincolo de toate cele sensibile și inteligibile. De aceea zic cu prorocul: *Minunată s-a făcut*

cunoștința Ta de către mine, întăritu-s-a și nu pot să o ajung (Ps. 138,6). E ceea ce spune și dumnezeiescul Pavel, că a cunoscut pe Dumnezeu, cunoscându-l ca fiind mai presus de toată înțelegerea și cunoștința. De aceea sunt *necercetate judecățile Lui și nepătrunse căile Lui* (Rom. 11,33) și de *nederis darurile Lui și pacea Lui, care e mai presus de toată mintea* (Filip. 4,7). Căci l-a aflat pe Cel ce e mai presus de toate și l-a cunoscut pe Cel ce e mai presus de înțelegere, fiindcă este dincolo de toate, fiind Cauzatorul tuturor²⁷⁹.

Epistola VI

Către Sosipatru liturgul (diaconul)

Nu socoti biruință, sfințite Sosipatre, a înjura credința sau opinia care nu se arată bună; nici faptul că respingi cu dreaptă judecată cele bune ale lui Sosipatru. Căci e posibil* să se ascundă ție și acelora în multe falsuri și aparențe Cel unul și ascuns. Nu

socoti nici că, dacă ceva nu e roșu, e numai de cânt alb; nici dacă ceva nu e cal, e numai de cânt om. De vei face așa, ascultând de mine, vei reuși să vorbești împotriva altuia, dar pentru adevăr*, încât cele spuse de tine să nu poată fi respinse.

Epistola VII

*Către ierarhul Policarp**

§1

Eu nu știu, când vorbesc către Elini sau către alții, dacă mă pot încrede în mine ca om de bine și dacă pot cunoaște și spune adevărul însuși ca atare, așa cum este în realitate. Căci acesta dovedindu-se în chip drept ca atare prin legea adevărului și arătându-se clar, tot ce este altfel, dar imită adevărul, se va dovedi* că e mai degrabă altceva decât ceea ce este cu adevărat și neasemenea cu el. Deci e de prisos ca susținătorul adevărului să combată pe aceștia sau pe aceia. Căci fiecare afirmă că el are moneda împărăției, când poate are vreun idol al vreunei părți din adevăr. Și, dacă îl vei respinge pe celălalt, altul și apoi îndată altul se va sfădi pentru el. Iar dacă va fi recunoscută în chip drept rațiunea și va rămâne nerespinsă de toți ceilalți, se va respinge tot ce nu se va arăta de la sine în toate, ca adevărul real prin persistența lui neclintită. Deci, cunoscând, precum socotesc, bine aceasta, nu m-am grăbit să grăiesc către Elini sau către alții. Ci îmi ajunge să-mi dea Dumnezeu să cunosc întâi adevărul, apoi știindu-l, să vorbesc despre el cum trebuie²⁸⁰.

§2

Tu însă spui că sofistul Apolofane* mă bârfește și mă numește paricid, ca pe unul ce nu mă folosesc în mod cuviș de ale Elinilor contra Elinilor. Dar e mai drept să spunem noi

către el că Elinii nu se folosesc în mod cinstit de cele dumnezeiești pentru cele dumnezeiești, încercând să alunge adorarea lui Dumnezeu prin înțelepciunea lui Dumnezeu. Și nu vorbesc de cea a celor mulți*, care rămân lipiți în chip material și pățimaș de miturile cele ale poezilor și se închină creaturii în locul Creatorului, când nici însuși Apolofane nu se folosește în mod cuviș de cele dumnezeiești pentru cele dumnezeiești. Căci adevărații filosofi trebuie să se înalțe prin cunoștința existențelor (lucrurilor create)*, bine numită și de dumnezeiescul Pavel înțelepciune a lui Dumnezeu (cf. I Cor. 2,7), spre Cauzatorul atât al existențelor, cât și al cunoștințelor. Și, ca să nu i se pară lui Apolofane că eu resping, cum nu se cuvine, opinia altora și a lui, ar trebui să știe*, dacă ar fi înțelept, că nu s-ar putea schimba vreodată ordinea și mișcarea cerească, dacă nu l-ar avea pe Cel ce e susținătorul și Cauzatorul ei, care o mișcă pe aceasta (cf. Dan 2,21); și e Făcătorul tuturor și Desăvârșitorul lor după Sfânta Scriptură²⁸¹. Cum, deci, nu trebuie să-l venerăm pe Cel pe care-l cunoaștem și din aceasta și să nu-l admirăm pentru puterea lui, a toate cauzatoare și supranegrăită? Cum să nu-l admir când soarele și luna sunt mișcate de El* într-o putere și stabilitate mai presus de fire (cf. Iosua 10,12-14), împreună cu nemiscarea neschimbată a universului* în toate și toate rămân ca măsură a zilei întregi pentru toate sau mai mult decât aceasta? Cum să nu-l admir, când

toate cele mari și cuprinzătoare, astfel purtate, nu amestecă cele cuprinse de ele? Și, în vreme ce în cele de jos o zi din cele succesive aproape se întrecește* (cf. IV Reg. 20,11), mergând până la aproape douăzeci de ore (sic), *pe când de altfel tot acest timp* se arată în stări contrare și întoarce prin astfel de contraste mai presus de fire în cele ale firii de jos*. Sau când soarele pe drumul lui* scurtează iarăși mișcarea lui de peste zi, readucând în mod minunat calea lui nouă întreagă la mai puțin de zece ore? E ceea ce i-a uimit pe drept cuvânt și pe Babilonieni și i-a supus lui Ezechia fără luptă, ca unuia egal cu Dumnezeu și mai presus de oameni (cf. II Reg. 20,11). Și nu mai vorbesc de marile fapte din Egipt sau de alte semne ale lui Dumnezeu săvârșite în alte părți, ci de cele comune și cerești, sărbătorite pretutindeni și de toți. Dar Apollofane zice că acestea nu sunt adevărate, că ele se povestesc în cercurile (sacre)* persane și le sărbătoresc doar încă magii în amintirile întreitului Mitra*. Dar să-i fie îngăduit lui să rămână în acestea pentru neștiința sau neexperiența lui din lipsa credinței. Deci spune-i lui: ce spui despre eclipsa arătată în timpul crucii mântuitoare? Amândouă s-au văzut prezente: luna arătându-se cu soarele în Heliopole* în mod minunat (paradoxal)* (căci nu era timp de conjuncție). Și iarăși, aceasta* rămâne în mod

mai presus de fiecare de la ora a noua până seara, în fața soarelui. Dar mai adu-i aminte aceluia și de altceva: căci a văzut apariția ei de la răsăritul și mergând până la apusul soarelui, apoi dispărând și iarăși nici atunci dispărând cu totul, ci arătându-se la diametrul lui. Unele lucruri mai presus de fire ca acestea s-au petrecut în același timp, fiind posibile de făcut de Hristos, atotcauzatorul care face cele mari și minunate, ce nu au număr.

§3

Acestea, de-ți este îngăduit, spune-mi-le mie, Apollofane și, de poți, respinge-mă pe mine, cel care am fost și atunci de față cu tine și le-am văzut împreună cu tine și le-am judecat împreună, fiind înălțați împreună. Dar nu știu de unde a început atunci Apollofane să le înțeleagă și a spus către mine, explicând cele întâmplare: *Acestea, o, bunule Dionisie, sunt răsplățile faptelor dumnezeiești*. Atâtea fie spuse de noi în *Epistolă*. Iar tu, care ești capabil să întregești cele ce lipsesc, să aduci deplin la Dumnezeu pe bărbatul care e mult înțelept, dar poate neîn stare să învețe cu blândețe adevărul supraînțelept al credinței noastre²⁸².

Epistola VIII

Către Demofil* terapeutul (monahul)

§1

Istoriile Evreilor spun, o, bravule Demofile, și că acel sfânt Moise s-a învrednicit, pentru multa lui blândețe, de arătarea lui Dumnezeu (cf. Num. 12,3,8). Și, dacă îl descriu o dată și ca lipsit* de vederea lui Dumnezeu, nu îl arată despărțit de Dumnezeu, decât când era lipsit de blândețe. Căci spun că Domnul se supăra pe el cu mânie când era foarte îndrăzneț și se opunea voilor dumnezeiești. Dar când îl prezintă neopus cererilor hotărâre ale lui Dumnezeu, îl laudă pentru imitarea deosebită* a bunătății lui Dumnezeu. De fapt era foarte blând și pentru aceasta e numit slujitorul lui Dumnezeu și mai vrednic decât

toți proorocii de vederea lui Dumnezeu (cf. Num. 12,6-8).

Dar și când unii lipsiți de rușine se luptau împotriva lui și a lui Aaron pentru preoție și pentru posturi în conducerea poporului, se ridica deasupra a toată iubirea de slavă* și de stăpânire și preda ocrotirea poporului celui ales de Dumnezeu (cf. Num. 16,16). Iar când s-au conjurat împotriva lui și osândindu-l pentru hotărârile dinainte îl amenințau, și aproape se revoltau, blândul Moise striga pe Cel bun spre mântuire și își manifesta îndrăzneala, dar cu multă blândețe, ca să nu fie cauzatorul nici unor rele celor conduși. Căci știa că cel ce vorbește cu Dumnezeu cel bun trebuie să se întipărească de o cât mai mare

asemănare cu El, pe cât e cu putință, și să devină conștient de lucrările lui binefăcătoare.

Dar ce l-a făcut pe părintele dumnezeiesc* David iubit de Dumnezeu? Faptul că era bun și bun cu dușmanii. Aflat-am, zice Cel suprabun și iubitor de bine, bărbat după inima Mea (cf. Ps. 88,20). De aceea l-a și dăruit cu o stăpânire* bună, ca să aibă grijă și de dușmanii subjugati (cf. Ieș. 23, 4-5). Și lui Iov i s-a făcut dreptate, fiind lipsit de răutate (cf. Iov 42,10). Și Iosif nu s-a răzbunat pe frații uneltitori (cf. Fac. 50,21). Și Avel l-a însoțit simplu și fără bănuială pe ucigătorul de frate (cf. Fac. 4,8). Și Scriptura îi laudă pe toți cei buni, care nu se gândeau de mai înainte la cele rele, nu se prefăceau, dar nici nu se mutau de la bine din pricina răutăților altora, ci dimpotrivă, îmbunând în chip dumnezeiesc și făcând deschiși pe cei răi, revărsau spre ei multa lor bunătate și-i chemau cu blândețe spre o purtare asemănătoare.

Dar să urcăm mai sus* și să nu vestim numai blândețea bărbatilor sfinți, nici numai bunătatea îngerilor de oameni iubitori, care se miluesc de neamuri și se roagă peste măsură pentru binele lor (cf. Zah. 1,12) și ceartă mulțimile pierzătoare și rău făcătoare (cf. Zah. 3,2) și le duc spre rele (cf. Is. 32,7), în vreme ce se bucură de mântuirea celor ce se lasă rechemați la cele bune (cf. Luc. 15,4), nici toate celelalte câte le predă Scriptura despre îngerii binefăcători, ci primind razele binefăcătoare ale lui Hristos Cel cu adevărat bun* și suprabun, să ne lăsăm conduși în chip luminos de ele spre dumnezeieștile lucrări binefăcătoare ale lui. Căci, oare, nu e propriu bunătății negrăite și mai presus de înțelegere, că face faptele să fie și că pe toate acestea le-a adus la existență și că voiește ca toate acestea să fie pururea* aproape de El și pe fiecare părtașă de El, după capacitatea ei proprie? Și, oare, nu le are în iubire și pe cele ce se depărtează de El și răvnește* și ține să nu se facă nebinevoitor față de cele iubite care se frâng* pentru El și rabdă pe cei ce îl bîrfesc în zadar și se apără? Ba, făgăduiește să-i vindece și când se țin la distanță de El. Și, când se apropie de El, vine spre ei* și-i întâmpină și-i îmbrățișează întreg pe ei întregi, unit cu ei, și nu-i învinuiește pentru cele dinainte, ci iubește cele de acum și face pentru ei o sâr-

bătoare și poștește pe prieteni, adică pe cei buni*, ca să fie locașul tuturor celor ce se bucură (cf. Luc. 15,24). Iar Demofil, și oricare altul ce se opune celor bune și e certat cu dreptate, a învățat cele bune și se îmbunătățește. Căci, cum n-ar trebui, zice, să se bucure cel bun de mântuirea celor pierduți și de viața celor omorâți? (cf. Luc. 15,32). Ba, ia și pe umerii Săi pe cel ce de abia s-a întors de la rătăcire și mișcă pe îngerii buni spre bucurie. Și e bun cu cei nemulțumitori și *răsare soarele său peste răi și buni* (cf. Mat. 5,45) și însuși sufletul său și-l pune pentru cei ce fug de El²⁸³ (cf. Ioan 10,11).

Iar tu, care te-ai pornit împotriva preotului sfințit, cum arată scrisorile tale*, nu știi cum ai respins pe cel ce zici că e necredincios și păcătos și l-ai împins făcând un lucru contrar ție. Apoi, acela rugându-se și mărturisind că a venit pentru vindecarea relelor, tu nu te-ai temut, ci și pe preotul cel bun l-ai certat cu îndrăzneală că a fost milostiv cu cel ce s-a pocăit și a iertat pe cel lipsit de evlavie. Și la sfârșit ai zis preotului: Ieși! și ai intrat cu asemenea (vorbe), fără să fie îngăduit, în altar, și ai sustras Sfintele Sfinților*, și ne scrii nouă că pe cel ce avea să întineze cele sfinte l-ai depărtat din purtare de grijă și le-ai păstrat neîntinate.

Deci, acum ascultă cele ale noastre. Nu e îngăduit să învinuiești pe preotul* care liturghisește cele mai presus de tine sau pe monahii de-o treaptă cu tine, chiar dacă pare să fi arătat lipsă de evlavie față de cele dumnezeiești, chiar dacă s-ar dovedi că a făcut ceva din cele oprite. Căci, chiar dacă s-a făcut ceva necuvenit și fără rânduială în cele dumnezeiești și în cele rânduite și legiuite, aceasta nu e un motiv să se răstoarne chipurile pentru Dumnezeu, ordinea predaniei dumnezeiești. Căci nu s-a împărțit Dumnezeu în Sine. Pentru că, în acest caz, cum rămâne stabilă împărăția lui? (cf. Mat. 12,25). Și judecata este, cum zice Scriptura, a lui Dumnezeu, iar preoții sunt vestitorii* și tâlcuitorii judecăților dumnezeiești după ierarhi (cf. Mal. 2,7), iar de la aceștia se dă și ție să înveți cele dumnezeiești prin mijlocirea liturgilor (diaconilor)* când e vremea, odată ce prin ei te-ai învrednicit să fii* monah. Sau oare nu spun aceasta și sfintele simboale? Căci nu s-au înălțat deodată Sfintele Sfinților pentru toți. Ci de ele se apropie mai întâi

împreună slujitorului său (Mat. 18,34) și nu transmite măcar în parte din bunătatea foarte mare dăruită lui. Dar îl îndreptățește să se bucure de darurile sale* pe cel ce face aceasta, ceea ce trebuie să respect și eu și Demofil. Căci și celor ce n-au crezut în El* în vremea patimii sale le-a adus iertarea de la Tatăl, dar i-a certat și pe ucenici pentru că i-au cerut fără milă să fie osândiți Samaritenii ce l-au alungat (Luc. 9,54). Aceasta este bogăția îndrăzneată a epistolei tale, în care repeți sus și tare că nu pe tine, ci pe Dumnezeu îl răzbuni. Dar spune-mi: răzbuni pe Cel bun prin răutate?

§5

Deci să nu facem aceasta. *Căci nu avem* arhiereu care nu poate să pătimească împreună cu noi în slăbiciunile noastre* (Evr. 4,15), ci este lipsit de răutate și milostiv. *Căci nu va certa, nici va striga* (Mat. 12,19). Și El este blând (cf. Mat. 11,29) și *jerfă de împăcare pentru păcatele noastre* (I Ioan 2,2). Deci nu primim pornirile tale nerăvnitoare, nici dacă vei imita de mii de ori pe Fineas (cf. Num. 25, 1-13) și pe Ilie (cf. III Reg. 18,40). Chiar dacă auzind pe Iisus spunând acestea, nu le-au plăcut ucenicilor nepărtași atunci de Duhul blând și bun (cf. Luc. 9,54). Căci și preadumnezeiescul* nostru învățător în cele sfinte învață pe cei opuși învățaturii lui Dumnezeu că nu trebuie să pedepsească* pe cei neștiutori, precum nu pedepsim nici pe orbi, ci-i călăuzim. Dar tu și omului care începe să-și deschidă pupila ochiului luminii te opui și pe cel ce cu multă sfială se apropie de ea îl respingi (și acesta e un lucru vrednic de osândă), uitând că e omul care, bun fiind, după ce a rătăcit pe munți (cf. Mat. 18,12), îl caută Hristos și după ce a fugit îl cheamă și Acesta aflându-l, îndată îl ridică pe umeri (cf. Luc. 15,5). Nu mă rog să nu gândim rău despre noi înșine, nici să nu împingem sulita și spre noi (cf. Mat. 26,52). Cei ce caută* să nedreptățească* pe unii sau, dimpotrivă, să le facă bine, nu le-au făcut acelora ceea ce au voit ei, ci însușindu-și împlinirea bunătății sau răutății se vor umplea ei înșiși de virtuțile dumnezeiești sau de patimile opuse. Și cei dintâi ca urmași ai îngerilor buni și împreună călători cu ei, și aici și acolo* în toată pacea

și libertatea de toate cele rele, vor primi în veacul pururea fiitor bunătățile atotfericite și vor fi pururea împreună cu Dumnezeu, care e cea mai mare dintre toate bunătățile*. Iar cei din urmă vor cădea deodată din pacea dumnezeiască și a lor și aici și după moarte* și vor fi împreună cu demonii neîmblânziți. Pentru aceasta ne dăm toată silința să fim cu Dumnezeu cel bun și cu Domnul tuturor și să nu fim despărțiți prin cei răi de dreptul Dumnezeu, suferind de la noi înșine după vrednicie ceea ce ne produce cea mai mare teamă. Și de aceea mă rog să fiu lipsit de părtășia cu toate relele. Și de voiești, îți voi aminti* de vederea dumnezeiască a unui sfânt bărbat. Și să nu răzi, căci spun adevărul²⁸⁴.

§6

Ajuns cândva* în Creta, m-a primit Carp (cf. II Tim. 4,13), bărbat sfânt ca nici un altul, învrednicit pentru curăția minții de vederea lui Dumnezeu. De fapt, nu voia nici să se apropie de Sfintele Taine dacă nu i se arăta în vremea sfintelor rugăciuni predesăvârșitoare* o vedere binevoitoare. El zicea că, odată ce l-a întristat un necredincios (iar întâmplarea a fost că acela a atras pe cineva din Biserică la rătăcirea necredinței în Dumnezeu în timpul unor zile vesele*), trebuie să se roage pentru amândoi cu bunătate, ca primind ajutorul Mântuitorului, Dumnezeu pe unul să-l întoarcă, iar pe celălalt să-l învingă cu bunătatea. Și n-a încetat să-i sfătuiască viața întreagă* până astăzi și să-i aducă la cunoștința dumnezeiască, încât și cei ce aveau o judecată îndoielnică, asemenea lor, și o îndrăzneală fără minte au fost siliți să se cumințească printr-o dreaptă judecată. Dar înainte de a i se întâmpla aceasta, simțind în sine, nu știu cum, multa dușmănie și amărăciune, a adormit. Iar întunecându-se, (că era seară), în vreme ce era în această indispoziție, pe la miezul nopții (fiindcă obișnuia în acea vreme* să se trezească pentru cântările dumnezeiești), încă dinainte de-a se trezi bine din somn, căci era obosit, întrerupând mereu somnul, nu s-a simțit în afara tulburării*. Iar stând la dumnezeiasca rugăciune, nu avea toată liniștea, ci se simțea încă apăsător, zicând că nu e drept să trăiască oamenii care sunt fără credință în Dumnezeu și care se abat de la

căile drepte ale Domnului. Și zicând acestea, se ruga lui Dumnezeu să le pună fără milă capăt vieții amândurora ca printr-un fulger*. Dar zicând acestea, spune că i se părea că vede deodată casa în care se afla, crăpându-se mai întâi și apoi despărțită prin mijloc în două, începând de la vârf și o oarecare flacăra foarte luminoasă în fața lui, coborând din cer până la el (căci locul i se părea luminat ca ziua). Iar cerul îl vedea deschis și în spatele cerului pe Iisus, având în jurul lui îngeri nenumărați cu chip omenesc*. Și acestea se arătau de sus și îl umpleau de uimire. Iar Carp, aplecându-se în jos, spunea că vedea pământul despărțându-se ca o adâncă prăpastie întunecoasă și pe bărbații aceia, care îl supăraseră, stând înaintea lui la gura prăpastiei, tremurând, înfricați, ca cei ce vor cădea în prăpastia de sub picioarele lor*, iar mai de jos, din adânc*, se ridicau șerpi ce se mișcau în jurul picioarelor lor, uneori târându-se împrejur, dar și apăsându-i și atrăgându-i, alteori mușcându-i cu dinții sau cu ghimpul sau storcându-i și căutând prin toate să-i arunce în adânc. Dar erau și unii oameni în mijlocul șerpilor, repezindu-se la

ei și împingându-i, și lovindu-i, și trăgându-i. Iar ei păreau că sunt gata să cadă, pe de o parte vrând, pe de alta nevrând, siliți treptat de răul* din ei, deci și din convingere. Iar Carp zicea că avea plăcere să privească în jos și să uite de cele de sus. Și era supărat și nemulțumit că aceia n-au căzut încă și ajută spre aceasta de multe ori, dar neputând, se supăra și se tulbura. Și silindu-se cu greu să vadă iarăși, cum văzuse și înainte, văzu pe Iisus privind cu milă la ceea ce se întâmpla și ieșind din tronul lui și pogorând până la aceia și dându-le mâna sa cea bună*, având pe îngeri în jurul său, apucând pe fiecare din cei doi bărbați din altă parte și zicând Iisus lui Carp: Ai întins mâna* să mă lovești. Dar sunt gata să pătimesc iarăși pentru oameni ca să-i mântuiască și îmi este plăcut aceasta, să nu păcătuiască alți oameni*. Deci ia seama că e bine pentru tine să vezi schimbându-se viețuirea cu șerpii în prăpastie în viețuirea cu Dumnezeu și cu îngerii cei buni și de oameni iubitori*.

Aceasta este ceea ce auzind eu, cred că e adevărat²⁸⁵.

Epistola IX

Către Tit* ierarhul

Care a întrebat printr-o epistolă ce e casa înțelepciunii și ce e paharul și ce sunt mâncările și băuturile lui

§1

Sfântul Timotee, o, bunule Tit, nu știu dacă a plecat fără să audă vreunul dintre simboalele teologice (scripturistice) netălcuite de mine. Dar în *Teologia simbolică** i-am tălcuit toate cele ale Scripturilor despre Dumnezeu, care par multora că sunt cuvinte ciudate. Căci în cei nedesăvârșiți cu sufletele se întipărește* o urâtă aiureală când Părinții înțelepciunii negraite descoperă prin unele ghicături ascunse și îndrăznețe adevărul dumnezeiesc și tainic, de neînțeles celor înținați. De aceea cei mulți nu credem cuvintelor despre tainele dumnezeiești. Le

cunoaștem numai prin simboalele sensibile, apropiate lor. Dar trebuie ca, privindu-le, să le vedem pe ele în ele însele, ajunse dezvelite și curate. Căci privindu-le astfel, vom cunoaște cu venerație* izvorul vieții și-l vom vedea ca pe unul ce se revărsa din El însuși și știind de Sine ca unul prin putere, simplu, de sine mișcător, de sine lucrător, nepărăsindu-se pe sine, ci fiind cunoștința tuturor cunoștințelor și pururea privindu-se pe Sine prin Sine.

Am socotit că e de trebuință atât lui cât și altora să li se explice, pe cât e cu putință, formele de tot felul ale sfintelor chipuri despre Dumnezeu. Căci cele din afară* se arată cât de mult sunt o simbolizare nepotrivită, improbabilă și fantezistă. Ea prezintă, de pildă, nașterea dum-

nezeiască mai presus de ființă, închipuind un pânțec al lui Dumnezeu născând trupește* (cf. Ps. 109,3) un Dumnezeu și proiectând în aer un cuvânt pornit dintr-o inimă de om (cf. Ps. 44,1). Iar pe Duhul îl descriu ca o suflare pomită din gură (cf. Ps. 32,6). Ea prezintă nașterea Fiului: ca completând sânul lui Dumnezeu de Dumnezeu născător, aducându-i o laudă trupească sau închipuindu-le pe acestea în mod natural sau în formă de pomi sau de plante sau de flori ce apar una din alta sau ca lăsniri de ape* sau ca niște străluciri luminoase producătoare de raze sau ca alte sfinte chipuri tâlcuitoare ale învățăturilor despre Dumnezeu cel mai presus de ființă. Iar în ce privește proniile inteligibile* ale lui Dumnezeu sau darurile sau arătările sau puterea sau unirea sau scopul sau stabilitatea sau procesiunile sau deosebiriile și uniriile îl închipuie pe Dumnezeu omenesc sau în forma multiplă a fiarelor, a altor animale și plante și pietre, și-l îmbracă în podoabe femeiești sau în arme barbare și-l învâluie în smirnă, în piese de aramă și fildes, topite ca într-o operă de artă: și-l prezintă ca pe un meșter făurar sau îl așază pe cai sau pe care sau pe tronuri sau îl arată la ospete* cu mâncăruri pregătite și bând și îmbătându-se sau adormind și în stare de beție. Dar ce s-ar putea spune despre furiile, înfrustrările, jurămintele de tot felul despre părerile de rău, despre blestemele, despre mâniile de multe feluri și indirecte*, despre neîmplinirea făgăduințelor, despre lupta cu gigânții din *Facere*, despre care se spune că Dumnezeu a uneltit-o cu bărbații aceia nu ca să nedreptățească pe vreunii, ci pentru salvarea lor (cf. Fac. 11,1-9); despre sfatul ce s-a făcut în cer pentru viclenia și răstăcirea lui Ahab (cf. III Reg. 22,19-38); despre Cântarea de dragoste pentru cei trupești (Cânt. 4 și 5) și despre îndrăzneala pentru toate celelalte sfinte forme compuse* și arătate ale celor ascunse, chipuri împărțite ale celor unite și neîmpărțite, chipuri figurate și multiforme ale celor fără formă și lipsite de chip, a căror măreție ascunsă înlăuntrul lor dacă ar putea-o vedea cineva, le-ar găsi pe toate pline de taină și dumnezeiești și pline de multă lumină a cunoștinței de Dumnezeu. Căci să nu socotim arătările acestor compoziții ca chipuri formate mai presus de noi și proiectate spre cei mulți ca o cunoștință

a Celui negrăit și nevăzut, căci cele atotșfinte nu sunt manevrabile de cei neinițiați. Ele se descoperă numai adevăratei iubiri a celor evlavioși, capabili și în stare să se ridice peste toată fantezia copilărească la cele dezbrăcate de sfintele simboale și să treacă prin simplitățile potrivite minții și prin capacitatea puterii contemplative spre adevărul simplu, mai presus de fire și aflat dincolo de simboale.

Pe lângă aceea, trebuie să se înțeleagă și aceea că predania învățătorilor despre Dumnezeu (teologilor) este îndoită: una e negrăită* și tainică, iar alta arătată și mai cunoscută; și una simbolică* și manifestată în acte sfințitoare, alta adresată iubirii de înțelepciune și doveditoare; și că negrăitul s-a împletit cu graiul. Și că pe de o parte convinge și leagă* adevărul cu cele spuse, pe de alta acționează și ridică în Dumnezeu prin inițieri neînvățate. Și, de fapt, nici în preasfințele acte desăvârșitoare ale Tainelor, sfinții inițiatori ai noștri sau ai tradiției legii*, nu se rețin de la simboalele* potrivite lui Dumnezeu, ci vedem și pe atotșfinții îngeri, aducându-ne prin ghicitori* în chip tainic cele dumnezeiești. Și pe Iisus însuși îl vedem învățându-ne despre Dumnezeu în parabole și predându-ne Tainele lucrătoare ale celor dumnezeiești prin chipul celor de pe masă*. Căci se cuvenea să se păstreze neîntinate de cei mulți nu numai Sfintele Sfinților, ci și însăși viața omului*, care este în același timp neîmpărțită și împărțită, să fie luminată potrivit ei de cunoștințele dumnezeiești; și partea nepătimitoare a sufletului* să fie ridicată la cele simple și atotlăuntrice ale chipurilor dumnezeiești, iar cea pătimitoare a lui să fie vindecata și să urce prin unitatea de natură spre cele atotdumnezeiești prin chipurile simbolice pregătite anterior. Căci acestea sunt ca niște perdele înrudite și arată pe cei ce, înțelegând fără acoperăminte, în mod clar învățătura despre Dumnezeu (Scriptura)*, produc în ei înșiși un chip oarecare capabil să-i conducă spre înțelegerea* minunatei învățături (a Scripturii).

§2

Și însăși creația lumii și lucrarea în ea e arătarea întreagă a celor nevăzute ale lui Dumnezeu, precum zice dumnezeiește și

Pavel* și rațiunea adevărată. De aceea, teologii* (autorii Scripturii) le privesc pe unele în mod potrivit cetății* și după legile lor, iar pe altele cu curăție și neîntinare; și pe unele în chip omenesc și mijlocitor, iar pe altele în chip supralumesc și în lucrare desăvârșitoare; și uneori le văd din legile arătate, alteori din rânduicelile nevăzute, după cum le-au cugetat autorii Sfintelor Scripturi și se potrivesc minților (îngerești) și sufletelor. Căci tot cuvântul despre toate ce stau în față cuprinde nu o istorie simplă*, ci o putere de desăvârșire a vieții. Deci trebuie ca și noi, în loc de-a le gândi ca norodul obișnuit, să venim în mod sfințit* înaintea sfintelor simboale și să nu le necinstim, odată ce sunt roduri și forme ale trăsăturilor dumnezeiești și chipuri arătate ale vederilor negrăite și mai presus de fire²⁸⁶. Căci, de fapt, nu numai luminile mai presus de ființă* și cele inteligibile și simplu cele dumnezeiești se arată diferențiate în simboale figurate, cum se spune de pildă lui Dumnezeu cel mai presus de ființă loc și de cuvintele inteligibile ale lui Dumnezeu arzătoare (cf. Deut. 4,33), ci și ordinele de chip dumnezeiesc ale îngerilor inteligibili și în același timp înțelegători se descriu în forme variate și de multe feluri și în chipuri arzătoare. Și același chip al focului trebuie înțeles altfel când e spus despre Dumnezeu cel mai presus de înțelegere și altfel când se spune despre proniile sau cuvintele lui inteligibile*; și altfel când e spus despre îngeri. Și altfel e înțeles când exprimă cauza*, altfel când exprimă existența, altfel când exprimă împărtășirea și altfel când exprimă altele, precum și înțelegerea acestora* și felul cunoașterii lor e deosebit. Și nu trebuie amestecate sfintele simboale, ci explicate potrivit cauzelor sau existențelor sau puterilor sau treptelor, sau demnităților, ale căror forme revelatoare sunt. Și, ca să nu trecem în epistola dincolo de cele cuvenite, să ne îndreptăm spre cercetarea celor propuse mai înainte de voi*. Și să spunem că toată hrana desăvârșeste pe cei hrăniți, tămăduind nedesăvârșirea și împlinind nevoia lor și vindecând slăbiciunea și păzind viața lor și făcând-o să înflorească și să se reînvioreze și dăruindu-le lor o bună simțire vie, aducându-le scăparea de tristețe și de nedesăvârșire și procurându-le bucuria și desăvârșirea²⁸⁷.

Cu dreptate, deci, e laudată de către Scripturi înțelepciunea bună și mai presus de înțelepciune, înfățișând-o ca pahar tainic și iubind sfânta lui băutură, iar mai înainte de aceasta oferind cu glas înalt hrana tare celor ce o doresc din nevoia cea bună de ea (cf. Pild. 9,2,4). Deci înțelepciunea dumnezeiască îmbie la hrana îndoită: la cea tare și durabilă și la cea lichidă* și curgătoare; și oferă și procură din pahar bunătățile ei providențiale. Paharul, fiind rotund* și larg deschis, este simbol al providenței fără început și fără sfârșit* venind peste toate și cuprinzătoare a tuturor. Pe lângă aceea, deoarece îndreptându-se spre toate, rămâne în sine însăși și în identitatea nemișcată; sau rămâne totodată cu desăvârșire fixată fără ieșire de sine, paharul rămâne și el statornic și negolit. Se mai spune că *Înțelepciunea și-a zidit sieși casă** și în ea dăruiește și mâncările tari și băuturile și paharul (cf. Pild. 9,1-6), ca să fie tuturor celor ce se adună în chip dumnezeiesc la cele dumnezeiești vădit ca Cel ce e Cauzatorul existenței și al bunei existențe și providența desăvârșită și iese la toate și este în toate* și cuprinde toate; și iarăși că este în Sine prin depășirea* tuturor și nu e nimic în nimic prin nimic; ci e ridicat (scos) din toate, fiind Același în Sine la fel și etern și stând* și rămânând și fiind pururea în același și la fel și neieșind nicidecum în afara de Sine*, nici din Scaunul său și nepărăsind stăruirea în locașul său nemișcat. Dar și în aceasta se află lucrând toate cele bune și împlinind purtările de grijă desăvârșite. Și îndreptându-se spre toate, rămâne în Sine, și stând pururea și mișcându-se, nici nu stă, nici nu se mișcă, ci cum ar zice cineva, având lucrările providențiale în perseverență și perseverența în providență, în mod conatural cu toate și totodată mai presus de fire²⁸⁸.

§4

Dar care e hrana tare și care cea lichidă? Căci acestea sunt laudate ca dăruite și providențiate de înțelepciunea cea bună.

Hrana tare* socotesc că e mijlocul desăvârșirii și identității înțelegătoare și durabile, prin care cele dumnezeiești se îm-

părtășesc — ca o cunoștință statornică, puternică, unitară* și neîmpărțită — acelor simțiri înțelegătoare prin care preadumnezeiescul Pavel, după ce a primit-o de la înțelepciune, o predă ca hrană cu adevărat tare (cf. Evr. 5,14). Iar cea lichidă e cea care se varsă și se îndreaptă spre toate printr-o curgere grăbită și prin multe, variate și împărțite* forme călăuzind* pe cei ce o primesc potrivit lor spre bunătatea și cunoștința de Dumnezeu cea simplă și neclătinată. De aceea Scripturile dumnezeiești aseamănă cele dumnezeiești și inteligibile și cu roua și cu apa și cu laptele și cu vinul și cu mierea, pentru puterea lor de viață născătoare ca prin apă și crescătoare ca prin lapte, de viață întăritoare ca prin vin și curățitoare și păzitoare ca prin miere. Căci acestea le dăruiește înțelepciunea dumnezeiască cu îmbelșugare celor ce se apropie*, procurându-li-se și revărsându-li-se printr-o bogăție de ospete fără lipsuri. Căci aceasta înseamnă a se ospăta cu adevărat*. Și de aceea e laudată ca făcătoare de viață și hrănitore de copii* și înnoitoare și desăvârșitoare²⁸⁹ (cf. Pild. 9,5,11).

§5

În acest înțeles de sfânt ospăț se spune că și însuși Dumnezeu cauzatorul tuturor bunurilor se îmbată* pentru ospățul supraplin și mai presus de înțelegere sau, mai propriu vorbind, pentru obișnuita bună lucrare desăvârșită și negrăită și mai presus de orice măsură a sa. Căci, precum la noi beția e o plinătate nemăsurată și o ieșire din minte și cugetare în sens rău, așa la Dumnezeu beția trebuie înțeleasă nu ca altceva, decât ca o lipsă de măsură în sens bun a supraplinătății tuturor bunătăților, prezentă în El ca în cauza lor. Dar ieșirea (extazul) din cugetare ce urmează beției trebuie socotită drept starea ridicată a lui Dumnezeu peste înțelegere, prin care fiind înălțat cu cugetarea peste cugetare și peste puțința de a fi înțeles* și peste însuși faptul de-a fi și simplu peste toate câte sunt bune, Dumnezeu este îmbătat și totodată* ieșit din El (în extaz) și din toate și totodată supraplin,

într-o depășire a toată lipsa de măsură și totodată așezat în afară și dincolo de toate.

Pornind de la acestea, ne vom împărtăși în același mod* și de ospetele dreptilor din Împărăția lui Dumnezeu. Căci venind, zice, însuși Împăratul îi va așeza și le va sluji (Luc. 12,37). Acestea arată o împărtășire comună și în bună înțelegere a Sfinților de bunătățile dumnezeiești și Biserica celor întâi născuți înscrisi în ceruri și duhurile dreptilor desăvârșite și umplute de toată bunătățile. Și așezarea* lor socotim că e odihna de multe osteneți și viața liniștită și viețuirea îndumnezeită în lumina și țara celor vii, plină de toată simțirea sfântă și împărtășirea îmbelșugată de bunătățile fericite, prin care s-au umplut de toată bucuria. Aceasta înseamnă veselia* ce le-o dăruiește Iisus și poftirea lor la ospăț și slujirea lui și odihna veșnică dăruită de El și dăruirea și revărsarea bunătăților de care le va face El parte²⁹⁰.

§6

Știi bine că vei cere să-ți explicăm și cuvântul despre somnul în sens bun* al lui Dumnezeu. Când vorbim de el, înțelegem că somnul dumnezeiesc este ridicarea lui Dumnezeu peste cei providențiați și faptul de-a nu avea nimic comun cu ei²⁹¹. Iar vegherea e atenția și grija lui de cei ce au nevoie de creșterea și mântuirea lor, spre a-i ridica la alte simboale dumnezeiești. De aceea socotim de prisos să repetăm aceleași lucruri aceluiași, părând că spunem altele, conștienți că voiți să înaintați în cele bune, încetăm cele spuse după ce am înfățișat, cum socotesc, în epistola noastră cu prisosință cele datorate scrierii voastre. Vă trimitem toată această teologie simbolică* a noastră, în care veți afla împreună cu casa înțelepciunii și cei șapte stâlpi explicați și hrana ei tare, împărțită în jertfe și pâini; și ce este amestecul vinului și iarăși ce e veselia lui Dumnezeu din beția lui și înseși cele spuse acum, explicate în ea mai pe larg. Ea este, precum socotesc, buna tâlcuitoare a tuturor simboalelor, în acord cu sfintele tradiții și adevăruri ale Scripturilor.

Epistola X*

*Către Ioan Teologul, Apostolul și Evanghelistul,
care și-a încheiat viețuirea în insula Patmos*

Mă adresez sfântului tău suflet, iubite, pentru că îmi ești mai familiar decât mulți. Bucură-te cu adevărat, iubite, foarte iubit Celui cu adevărat drag și dorit și iubit. Ce minunat lucru este adevărul spus de Hristos că atunci când cei nedrepți îi alungă pe ucenici din cetăți (cf. Mat. 23,34), ei își primesc cele vrednice de ei și cei răi sunt despărțiți de cei sfinți și se depărtează de ei. Cu adevărat, cele văzute sunt chipuri ale celor nevăzute. Căci, nici în veacurile* ce vor veni nu Dumnezeu va fi cauza despărțirilor drepte de El, ci cei ce se vor despărți pe ei înșiși în mod deplin, așa cum îi vedem pe cei buni ajunși la unirea cu Dumnezeu. Aceasta, deoarece fiind iubitori ai adevărului, se depărtează de împătimirea de cele materiale și, în libertatea totală de toate relele și în dragostea dumnezeiască de toate cele bune, iubesc dreptatea și sfințenia; și, despărțindu-se de viața prezentă, o încep în chip înțelegător pe cea viitoare, viețuind în mijlocul oamenilor cu toată nepătimirea și în numele lui Dumnezeu*, în bunătate și plini

de toate celelalte bunuri.

Iar pe voi nu sunt atât de fără minte ca să vă socotesc pătimind ceva. Ci, cred că și patimile trupului le simțiți numai ca să le judecați. Iar pe cei ce vă nedreptățesc și socotesc să vă strămtoreze, fără să-i învinuiesc că nu văd în chip drept soarele Evangheliei*, doresc să-i văd lăsându-se de acestea care lucrează împotriva lor, ca să se întoarcă spre bine, iar pe voi apropiindu-vă de ei, ca să se împărtășească de lumină. Iar pe noi nimic contrar* să nu ne lipsească de lumina atotstrălucitoare a lui Ioan; acum ne întâlnim în memorie și în înnoire cu teologia ta adevărată, iar peste puțin ne vom uni cu voi înșivă (o spun aceasta, deși e un lucru îndrăzneț). Căci sunt neîndoiește vrednic de crezare când, aflând și spunând cele mai înainte cunoscute de tine de la Dumnezeu, socotesc că vei părăsi închisoarea din Patmos, și vei reveni în Asia, și vei face lucrătoare acolo imitarea de către tine a bunătăților lui Dumnezeu, și vei preda predaniile celor de după tine.

SCOLIILE Sfântului MAXIM MĂRTURISITORUL

la

EPISTOLE

Epistola I

Gaius. Presupun că acest Gaius este cel cărui i-a scris dumnezeiescul Evanghelist Ioan a treia *Epistolă*, văzând și în aceasta o mărturie despre cei cu care a conviețuit după Apostoli acest dumnezeiesc bărbat. Iar terapeuți a spus în capitolul VI al *Ierurhiei bisericesti* că se numeau monahii, unde spune și cum s-au constituit nefiind clerici, dar totuși mai sus de popor. Pe aceștia se arată că-i admiră Filon Iudeul, în scrierea *Despre viața contemplativă sau Despre rugători*, numindu-i terapeuți, unde descrie viețuirea lor puțin înainte de sfârșitul cărții acesteia. Dar citește cuvintele însele ale lui Filon.

Nu ca privațiune. Să nu înțelegi, zice, acestea, după înțelesurile comune, fiindcă precum întunericul e deslășit de lumină, și mai ales de multă lumină, sau precum necunoștința, care este și ea întuneric, se oprește când vin cunoștințele și mai ales multe cunoștințe, așa și cunoștința care seamănă, precum am spus, cu necunoștința din neînvațatură; dar cu cât se luminează cineva mai mult, în privința lui Dumnezeu, și adună cât mai multă cunoștință a existențelor (creaturilor), adică a celor inteligibile și înțelegătoare, cu atât mai mult, urcând în cunoștința despre Dumnezeu, va cunoaște necuprinderea sau necunoștința despre El, care sunt lumina și cunoștința mai presus de toate cele cunoscute; și ca urmare cinstește cu tăcere negrăirea despre Dumnezeu. Deci nu prin privațiunea cunoștinței se vorbește despre necunoștința lui Dumnezeu, ci prin depășirea și întrecerea a toată cunoștința, adică fiindcă a cunoscut cineva pe Cel necunoscut și necuprins de toți și de sine însuși. Acestea s-au spus și în capitolul I din *Teologia mistică* și în capitolul II al scrierii *Despre numirile dumnezeiești*.

Ci ceva din existențele (creaturile) lui. Cu cât are cineva, zice, mai multă cunoștință a existențelor (a creaturilor) și lumina existentă, adică înțelegerea adevărului, cu atât va vedea mai mult cele necunoscute ale lui Dumnezeu. Căci acestea nu se arată luminii sau cunoștinței prin lumină sau cunoștință, ci mai degrabă se ascund posesorilor lor; și sporirea și creșterea în acestea, adică în lumină și cunoștință, arată pe Dumnezeu nevăzut și necunoscut; pentru că cel ce a văzut pe Dumnezeu și a înțeles ceea ce a văzut nu l-a văzut pe El, ci ceva din existențele (creaturile) lui cunoscute.

Prin însuși faptul că în general. Trebuie subînțeles

și prin acestea cele existente și cunoscute. Iar *nu sunt* s-a adus, fiindcă *este* se referă la cele ce sunt (create); iar Dumnezeu este și mai presus de *este*, pentru că este necreat.

Epistola II

Cel - dincolo de toate. Aceasta a spus-o de multe ori, în mod deosebit și în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*; prin excelență a explicat acestea însă în capitolul IX al acelei scrieri, spre sfârșit spunând cum Cauzatorul tuturor este și dumnezeire și bunătate și suport al dumnezeirii și mai presus de acestea. Dar trebuie citite astfel: ne întrebăm cum e Dumnezeu obârșia dumnezeirii? De înțelegi că dumnezeirea este darul din Dumnezeu prin care ne îndumnezeim, deci nu Dumnezeu însuși, ai răspunsul; dar Dumnezeu însuși spun că este și ființa mai presus de ființă, care e și mai presus de obârșia dumnezeiască dăruită și hărăzită de El, adică de îndumnezeire; și la fel despre celelalte. Apoi argumentează zicând că dacă darul din Dumnezeu se face început al îndumnezeirii noastre, e vădit că Cel ce e Cauzatorul oricărui început fiind și început sau, mai degrabă, mai presus de început este dincolo și de zisa dumnezeire sau obârșia dumnezeiască. Căci Dumnezeu nu câștigă prin relație cu noi binele, ci îl are în afara relației; noi însă prin relație, căci suntem schimbători, pe când El este neschimbător.

Dacă - prin dumnezeire și bunătate. Nu vorbi, zice, de dumnezeirea și bunătatea prin ființă, ci de darul binefacător și îndumnezeitor al lui Dumnezeu cel adevărat și bun. Căci acesta este începutul și cauza îndumnezeirii și îmbunătățirii și în acest sens se spune că Dumnezeu este mai presus de obârșia dumnezeiască și obârșia bunătății; și așa trebuie înțeleasă. Dar notează și de aici că dumnezeirea și bunătatea nu sunt însăși ființa lui Dumnezeu; că Dumnezeu e și dincolo de acestea s-a spus în capitolul XI al scrierii *Despre numirile dumnezeiești*.

De neîmitat și nesupus relației. Dumnezeu e Cel ce nu are ceva prin relație, căci lucrurile sunt din imitarea lui și în relație cu El, împărtășindu-se și imitându-l în ceea ce fac. Iar de Dumnezeu a spus că este de neîmitat și nesupus relației, fiindcă cu cât înaintează cineva mai mult în imitarea lui Dumnezeu și în relația cu El, cu atât înțelege mai mult că Dumnezeu rămâne de neatins prin

imitație și relație.

Epistola III

Îndată înseamnă că, contrar nădejdi. Socotesc că Gaius a întrebat despre acea proorocie a proorocului Maleahi, care spune: *Și îndată va veni în templul său* (în Biserica sa) *Domnul pe care voi îl căutați și îngerul legământului, pe care voi îl doriți* (Mal. 3.1). Crede că a întrebat aceasta din faptul că adaugă: Aceasta socotesc că o dă de înțeles Scriptura; și tâlcuiește aici în mod minunat Scriptura ca referindu-se la Domnul Iisus Hristos. Dar notează și cum explică cuvântul *îndată* (ἐξαιφνης); și notează și spusa că Hristos s-a făcut ființă în mod omenească.

Dar este ascuns. Ascuns spune de multe ori în loc de Dumnezeu și ascunzime în loc de dumnezeire, ca în cuvintele de mai sus. Deci *ascuns* a spus aici în loc de Dumnezeu, ca nevăzut.

Epistola IV

Cum zici că Iisus. Întrebi, zice, cum e aceasta? Notează că întrebarea e cum se întâmplă aceasta în iconomie (în urma întrupării), deoarece și fără aceasta se zice om ca cel ce e Cauzator și Făcător al omului.

Căci nu - om ca Cel (ce e) Cauzatorul oamenilor. Aceasta o spune și africanul în *Cronografe*; căci se zice Dumnezeu tuturor celor din El, deoarece este în toți. Dar în iconomie (în urma întrupării) i se zice om Celui ce s-a făcut ființă după toată ființa, precum s-a spus: *Întru care încutește toată plinătatea dumnezeirii trupestre* (Col. 2.9); dar ia seama la toate cuvintele *Epistolei*; căci e contrară oricărei erezii, mai vechi și mai noi.

Dar noi (nu-l separăm) pe Iisus. Nu definim, zice, pe Hristos ca uman, adică nu vorbim despre om ca străin, pentru rațiunea ființei, despărțind comunitatea firilor, ci în mod vădit pentru rațiunea dumnezeirii. Căci a adăugat: Căci nu e numai om, ci și Dumnezeu. Căci deși a asumat întreaga ființă a omului, nu-l despărțim pe El de dumnezeire; fiindcă adaugă: căci nu e numai om; apoi, spunând aceasta, adaugă: Nici *numai* mai presus de ființă, întrucât e și om.

Mai presus de oameni. Mai presus de oameni, pentru că e din Fecioara Maria; dar ca oamenii, pentru timpul petrecut în pânțele, sau după legile creației. Și din ființa oamenilor, pentru că precum a spus Sfântul Părinte, sfântul trup al lui Hristos este din sângele Fecioarei.

S-a făcut ființă mai presus de ființă. A numit și după întrupare dumnezeirea supraființialitate. Iar supraființa acesteia constă în faptul că e mai presus de ființă, de înțelepciune și putere.

Și - mai presus de om. E cu adevărat om, pentru că e propriu voinței omenești să fie din femeie; dar mai presus de om, fiindcă a fost din Fecioară. Și notează că trupul lui Hristos e pământesc și nu cerească, cum au socotit unii.

Prin depășire, o putere. Iată cum vorbește și aici de depășire, în opoziție cu cele înțelese ca privațiuni; (când se neagă lui Dumnezeu mărirea, e o negație prin privațiune; când se afirmă o putere necuprinsă a lui

Dumnezeu, se vorbește de o negație prin depășire, n. trad.). Dar ce este afirmația am spus mai sus, în capitolul III al *Teologiei minime*. Însă cum în Domnul nostru Iisus Hristos afirmațiile au un înțeles de negație prin depășire, o explică cele omenești. Căci deși afirmăm despre Hristos, spunând că e om și e din Fecioară după ființa noastră, dar faptul din urmă are înțelesul ascuns și mai presus de minte al negației. Căci va spune cel ce aude aceasta că nu e om, fiindcă e din Fecioară, ci mai presus de om, deși după celelalte e om. Și o explică și aceasta, zicând că a spune că este om în mod afirmativ arată că nu este om în sens negativ, ci mai presus de om, prin minunile făcute de El.

Nelucrând cele dumnezeiești ca Dumnezeu. Zice că Dumnezeu nu lucra cele dumnezeiești ca Dumnezeu, fiindcă le lucra prin trup și nu prin dumnezeirea goală. Totuși erau dumnezeiești; nici cele omenești ca om; căci le lucra când voia, cu putere dumnezeiască dând timp trupului să lucreze ale lui; dar erau totuși omenești; iar cuvântul *înomenit* îl arată întrupat. Iar lucrarea teandrică înseamnă dumnezeiască și omenească (despre lucrarea teandrică vorbește Sfântul Maxim mai mult în partea întâi din *Ambigua*, care e a doua din punct de vedere cronologic, n. trad.). Căci așa a conviețuit cu noi, adică pentru noi, pe pământ, lucrând, cum și-a propus, cele dumnezeiești și cele omenești. Dar notează unirea mai presus de fire și negrăită a Domnului, pentru că nu lucra cele dumnezeiești ca Dumnezeu (fiindcă era om), nici cele omenești ca om (căci era și Dumnezeu). De aceea dumnezeiescul Grigorie Teologul vorbește minunat de un fel de îmbinare a firilor, deci și de o împreunare a numirilor și în mod perihoretic (prin întrepătrundere) între ele, prin rațiunea coexistenței. Dar cum nu făcea faptele dumnezeiești ca Dumnezeu, o arată și umblarea în mod trupească pe mare cu picioarele; căci e în puterea lui Dumnezeu să întărească apele, dar nu e propriu lui Dumnezeu să umble cu picioarele trupesti. Nici nu sunt ale dumnezeirii trupul, picioarele și oasele. Și e iarăși în puterea lui Dumnezeu să facă Fecioara să zămislească; dar nu e propriu dumnezeirii să ia chip pentru vedere și pentru celelalte mădulare omenești. La fel sunt valabile și cele contrare pentru acestea; căci n-a făcut ca om cele omenești. Fiindcă era om din Fecioară, dar nu era aceasta prin om. Căci ce om e din Fecioară? Și iarăși este propriu omului să umble cu picioarele; dar a umbla pe ape nu e propriu omului; căci care om a făcut aceasta?

O oarecare (lucrare) nouă. Nimeni să nu declare, adoptând o vorbire nebună, pe Domnul Iisus teandrit (θεανδριτην); căci n-a spus teandrit (θεανδριτικήν) de la θεανδριτης, ci lucrare teandrică (θεανδρικήν), adică o lucrare împletită a lui Dumnezeu și a omului. De aceea spune că Dumnezeu s-a înomenit (ἀνδροθέντα), și nu că Dumnezeu s-a făcut om. A numit numai lucrarea îmbinată teandrică; căci a lucrat numai ca Dumnezeu, când nefiind de față, a vindecat pe sluga sutașului; și numai ca om, deși era și Dumnezeu, când mânca și se întrista. Dar a lucrat în mod îmbinat minunile, vindecând ochii orbilor prin ungere și oprind curgerea celei ce-i curgea sânge, prin atingere.

Epistola V

În el ajunge. Ceea ce spune aici Părintele, înțelege-o din pilda ochiului trupese. Căci ceea ce face absența luminii, producând nelucrarea puterilor văzătoare, aceasta o face și privirea directă la soare în amiaza zilei.

Epistola VI

Căci e posibil. Se poate, zice, ca cineva între alte multe, respingând o minciună vădită, el însuși să se abată de la adevăr, care este unul; căci unul este adevărul, dar e ascuns pentru taina dogmelor și are nevoie de multă cercetare unită cu harul dumnezeiesc; de pildă Nestorie, respingând cele ale lui Arie și Apollinarie, sau alții ca el, ale altora asemanători, au căzut în alte erezii alorite. Dar nimeni să nu se simtă îndemnat prin aceasta să nescotească scrierile Părinților împotriva eterodocșilor; nu aceasta o spune cerând să nu respingă și răstoarne opiniile celor necredincioși (căci cum ar apărea el însuși respingând în scrierea *Despre numirile dumnezeiești* opiniile lui Elima?); ci ca, potrivit cuvântului de mai înainte, nu trebuie să se mulțumească cineva de a grăi împotriva altora, ci de-a expune în chip exact și spre învățătura cuvântul adevărului, folosindu-se după împrejurări de combaterea răzvrătirii necredincioșilor. Altfel; nu trebuie combătute opiniile altora, ci întărită învățătura proprie; nici nu trebuie să se scrie împotriva unei credințe sau opinii care nu apare bună, ci pentru adevăr. Și cum trebuie făcut aceasta, o lămură în Epistola următoare.

Pentru adevăr. Notează pentru ce trebuie să se scrie numai pentru adevăr și nu împotriva altora.

Epistola VII

§1

Policarp. Sfântul acesta Policarp a fost episcop al Smirnei din Asia și ucenic al Sfântului Ioan Evanghelistul, cum spune Irineu în a treia carte *Împotriva gnozei cu nume mincinoși*; el a murit ca martir prin foc. Același dumnezeiesc Policarp are și *Epistola către Filipeni*. Această *Epistolă* a fericitului Dionisie dă și multe minunate și uimitoare date despre eclipsa de soare întâmplată în timpul crucii lui Hristos.

Se va dovedi. Se va dovedi îndeobște; căci așa cere fraza (se pune idol în loc de imitație).

§2

Sofistul Apolofane. E vorba de sofistul Apolofane, care fusese prietenul marelui Dionisie și îl bărfăia pe el pentru că se făcuse creștin și grăia împotriva Elinilor (păgânilor, n. trad.). (Căci și înțelepciunea omenească e de la Dumnezeu.)

Și nu (vorbesc) de cea a celor mulți. Spusa trebuie înțeleasă așa: și nu vorbesc de părerea celor ce rătăcesc lipiți în chip material și patimaș de cuvintele sau patimile poezilor.

Căci - prin cunoștința existențelor (lucrurilor cre-

ate). A numit cunoștința celor ce sunt, observarea mișcării cerurilor și privirea celorlalte părți ale creației, după norma cea una a înțelepciunii, care cere să se cunoască existențele (creaturile) ca cele ce sunt existențe (creaturi). Căci glasul Apostolului a spus în *Epistola I către Corinteni* (1,21): *Deoarece întru înțelepciunea lui Dumnezeu lumea n-a cunoscut prin înțelepciune pe Dumnezeu*; el a înțeles prin aceasta armonia și ordinea arătată în creație. Deci notează: cunoștința existențelor (a lucrurilor) se numește filosofie și ea e deosebită de ceea ce numește Apostolul în *Epistola I către Corinteni* înțelepciunea lui Dumnezeu. (Căci a spus la început scopul pentru care n-a scris nici împotriva Elinilor, nici a altora.)

Apolofane - ar trebui să știe. Din mărturisirea de către Elini a ordinii tuturor lucrurilor, conchide că Dumnezeu e cauza a lor, zicând: din aceasta, adică din faptul că soarele și luna mențin hotarele orânduite ale zilei și că tot ciclul cerului se învârteste în jur, adică de la răsărit la apus, trebuie să cunoască pe Dumnezeu orânduitorul tuturor. Pentru că, dacă n-ar fi purtate cu cerul care le cuprinde, soarele și luna și sfera neabătută a stelelor nemișcate învârtindu-se de la răsărit la apus, soarele și luna ar avea o mișcare contrară tuturor celor ce se învârtesc de la răsărit la apus; astfel se cunoaște și se admiră cu dreptate Dumnezeu ca fiind Creatorul și orânduitorul universului. Acestea le-a explicat împotriva lui Apolofane, care spune că cerul nu s-a constituit împreună cu soarele. (Despre ordinea persistentă a stelelor prin voia lui Dumnezeu, care totuși e schimbată când voiește El, a se vedea la *Iisus Navi* și *Iezechiel*.)

Când soarele - de El. În acestea se înfățișează cele ale lui Iisus Navi și se spun de istoria lor Sfântului Policarp, ca să le spună lui Apolofane. Deci zice: Spune-i lui: învață cum Dumnezeu a așezat soarele și luna la o distanță una de alta și după ce a apus de soare; spune că a așezat luminătorii la locul lor, dându-le o stabilitate oarecare prin puterea nevăzută a lui Dumnezeu. Cauzătorul lor. Și a făcut universul nemișcat cu cei doi luminători, căci nici cerul, nici celelalte stele nu se învârtesc, ci stau nemișcate cu cei doi luminători. Și nu numai pentru puțin s-a oprit drumul universului și nașterea lui, ci ziua întreagă, cum s-a făcut în cazul lui Iisus Navi ziua dublă de 24 de ore, cum o spune clar aceasta Iisus al lui Sirah în cântarea Părinților. Apoi adaugă: iar dacă ar spune Apolofane e cu neputință, căci nu s-a oprit odată cu cei doi luminători cerul și celelalte stele, ci acelea se mișcau și acesta n-a stat, trebuie să i se răspundă: aceasta trebuie să te întoarcă pe tine și mai mult la Dumnezeu și la cunoștința lui, care a mișcat cerul care cuprindea luminătorii, dar ținea nemișcați luminătorii cuprinși de cer. Căci aceasta arată o și mai mare putere a lui Dumnezeu care, mișcându-se cerul și celelalte stele, a făcut soarele și luna să stea nemișcate și să nu fie duse de aceeași mișcare a universului, cu care sunt ținute pururea în mișcare.

Stabilitate mai presus de fire împreună cu (nemișcarea) - universului. Spune că odată cu polul rămas nemișcat (căci așa a numit universul), s-a produs și starea pe loc a soarelui și a lunii. Sau, mai bine zis, spune, a fost cu mult mai minunat lucru ca în vreme ce polul se învârtea (l-a indicat pe acesta vorbind de toate,

de cele mai înalte și cuprinzătoare), soarele și luna (căci acestea sunt cele cuprinse) nu erau învărtite cu cerul cuprinzător.

(O zi) din cele succesive aproape se întreiește. A adăugat *aproape*, deoarece ziua aceea n-a devenit prin înmulțire întreită (de 32 de ore) de la răsărit până la locul de unde s-a dat semnul, fiind zece de la răsărit și douăsprezece până la ultimul apus. De aceeași formă a cuvântului s-a folosit și aici, pentru că polul însuși împreună cu soarele și-a făcut înconjurul acela mai presus de fire în intervalul a 24 de ore; sau numai soarele.

De altfel tot acest timp. Spusa se înțelege obișnuit astfel: universul întoarce aceste mișcări contrare, reluând după atâta distanță de timp aceleași poziții. Acestea se arată și în cartea a IV-a a *Regilor* și mai ales în ediția lui Simach și în cartea II-a a *Paralipomenelor*.

Sau - soarele pe drumul lui. Mișcarea anuală a soarelui face cinci întoarceri: urecușul dinspre miazănoapte, adică de la echinocliul de primăvară până la solstițiul de vară și coborârea spre miazănoapte de la solstițiu până la echinocliul de toamnă și coborârea de la miazăzi sau de la acest echinocliu spre solstițiul de iarnă și de la el iarăși urecușul spre miazăzi spre echinocliu; și al cincilea, cel contrar întregului curs. Deci indicând mișcarea de direcție încincită, a indicat mișcarea cunoscută și obișnuită a soarelui. Iar ceea ce spune Părintele prin acestea, să le înțelegem astfel: să presupunem că soarele a fost în ziua aceea la ora răsăritului în prima parte a Berbecului, când nu avea minute; deci în altă parte el nu putea reveni, pentru că nu împlinise mișcarea dinainte încincită, prin cele 365 de zile și prin patru anotimpuri. Deci se desfășura în 10 ore, de la 12 în care era până la locul în care-și făcea răsăritul lui, adică la prima parte a Berbecului, refăcând în ea mișcarea încincită, adică împlinind perioada unui an; și în alte 10 ore revenind prin întoarcere la locul unde era când s-a dat semnul, a împlinit, ca să vorbim prin presupunere, în prima parte și jumătatea a Berbecului, aceeași mișcare încincită prin desprinderea a ceea ce a numit în mod analitic; căci nu era cu puțină să fie el iarăși în partea aceasta a Berbecului, odată ce s-a despărțit de ea, decât prin zilele anului, precum s-a spus.

Se povestesc în cercurile (sacre). În loc de: în istoriile.

Le sărbătoresc - (în amintirile întreitului) Mitra. Persii numesc soarele Mitra. Deci întinderea zilei închinată lui o socoteau întreită. Mai ia seama pe lângă aceasta și la întinericul care s-a lăsat de la ora a șasea până la ora a noua peste tot pământul, în vremea răstignirii Domnului, de care vorbește Părintele.

În Heliopole. Poate vorbește de Heliopole din Egipt; căci exista încă în vremea aceea acolo.

În mod minunat (paradoxal). Căci spun că nu se producea altfel eclipsa, decât prin acoperirea soarelui de către lună.

Și iarăși aceasta. Notează aici soluția tainei descrise de Evanghelistul Luca. Căci nimeni n-a istorisit taina modului și a minunii, decât numai el. Căci dumnezeiescul Luca spunând că de la ora a șasea s-a produs întineric prin crucea Domnului, soarele eclipsându-se, toți s-au îndoit pentru ce s-a numit această eclipsă, luna aflându-se în a 14-a zi, deci neexistând o întâlnire între soare și lună. Aproape toți exegeții de mai târziu, trăind

mult timp după aceea, au eugetat că soarele însuși și-a oprit razele trei ore până la nouă; aici s-a indicat și un mod minunat al eclipsei. Căci, zice, de la răsărit fiind ora 14 (căci nu era un timp al conjuncției), a căzut o putere deasupra soarelui și a împins înapoi spre răsărit discul solar. De aceea a venit luna și s-a așezat în locul lui, acoperindu-l până ce a venit înapoi discul lui. Deci trebuia, dacă ar fi fost o eclipsă obișnuită, din aceeași parte să se producă și eclipsa și dispariția ei, de pildă când luna trece prin cursul ei de sub soare, să se arate de la răsărit prima parte a discului solar, cea răsăriteană, care a și început să fie acoperită; deci de acolo, din partea de răsărit, începe să se descopere discul solar, luna trecând spre apus și descoperind prima parte a soarelui, prin părăsirea și trecerea peste soare, descoperind prima lui parte, adică cea de la răsărit. Dar în timpul patimii mântuitoare nu s-a întâmplat așa, ci dimpotrivă. Căci venind luna de la răsărit, a acoperit soarele și a ascuns întreg discul lui; apoi n-a mai trecut spre apus, ci s-a întors iarăși spre răsărit și a dezgolit prima parte de către apus a discului solar; căci s-a mișcat înapoi, pe diametrul contrar al soarelui, spre răsărit; deci nu s-a făcut acoperirea și descoperirea din aceeași parte. A amintit și Flegon, cronicarul elin, în a treisprezecea carte a *Cronografilor* lui, în a treia Olimpiadă, de eclipsa aceasta, spunând că ea s-a produs contra obiceiului; dar n-a descris modul ei. Dar și Africanul nostru în a cincea parte a *Cronografilor* și Eusebie al lui Pamfil e pomenit în aceleași ca scriind de aceeași eclipsă.

Epistola VIII

§1

Demofil. Acest Demofil era monah, cum spune și titlul; căci numeau pe monahi terapeuți. Certând pe presbiterul lui și revoltându-se că a primit la pocăința pe careva dintre păcătoși, l-a fugărit pe cel ce se pocăia lovindu-l, iar pe presbiter l-a alungat și s-a așezat în locul lui ca presbiter hirotonisit prin sine. Notează deci că relele acestea erau și în vremea aceea. Deci cu dreptate zice: *O, viteazule Demofil, osândind țaria lui necuvenită și nu evlavia dumnezeiască și prin aceasta criticând pe monah.*

Și dacă (îl descriu) o dată și ca lipsit. Adică atunci când Scripturile zic că El s-a revoltat împotriva lui Dumnezeu și s-a întors de la fața lui. Dar înainte, zice, îl arată pe el ajuns în afara blândeței și apoi suferind căzut de la vederea lui Dumnezeu.

Deosebită. Notează că Moise era deosebit în imitarea lui Dumnezeu pentru blândețea pentru care se numea slujitor al lui Dumnezeu.

Iubirea de slavă. Iubirea de slavă înseamnă a iubi și a dori cinstirea. Nu acesta ales de judecata lui Dumnezeu (θεοκρίτω) să conducă, ci cel judecat de Dumnezeu apt pentru aceasta.

Dar ce (l-a făcut) pe părintele dumnezeiesc. Numește pe David părinte dumnezeiesc, pentru Hristos. Căci zice dumnezeiescul Pavel: *Chemat la Evanghelia pe care a făgăduit-o mai înainte în Sfintele Scripturi despre Fiul său, născut din sămânța lui David după trup* (Rom. 1,1-3). Deci cu dreptate e numit David părinte al lui Dumnezeu.

De aceea l-a și (dăruit) cu o stăpânire. S-a scris în lege ca să ridice și pe dușmanul căzut sub jug.

Dar (să urcăm) mai sus. La ceea ce e mai înalt. Notează iubirea de oameni a îngerilor, care se roagă pentru neamurile lui Dumnezeu și pedepsesc puterile apostasiate, adică pe demoni.

Cel cu adevărat bun. Despre bunătatea Domnului nostru Iisus Hristos, adevăratul Dumnezeu (care în realitate face să fie, adică menține în permanență).

Și - voiește ca toate acestea să fie pururea. Fîndcă a spus toate, iar în toate sunt și cele neînsuflete și neraționale, adaugă după capacitatea lor, moderând prin opoziție ceea ce a spus.

Și răvnește. Cum iubește Hristos toate și ne îndeamnă să nu cădem din El, de aceea ne aude și ne ajută și Mângăietorul.

Se frîng. A se frînge e a se zdrobi. Se folosește cuvîntul și pentru cei morți care, văzînd amînată întîlnirea cu cei ce-i iubesc, se folosesc de această frîngere trupească. De aceea se înțelege și pentru alte lucruri asemănătoare.

Cînd se apropie (de El), vine (spre ei). Se presupune în acestea cele ale parabolei din Evanghelia despre fiul risipitor; și cele asemenea. Minuat spune și întreg pe întregi, rușinînd pe eretici de atunci, care spuneau că e mîntuit de Dumnezeu numai sufletul, nu și trupul. Deci zice că întreg Domnul, care a luat suflet și trup, ne-a mîntuit pe noi întregi, cei din suflet și trup. Existau atunci niște eretici ai lui Simon, cum arată Irineu și Ipolit. Și cei ai lui Origen cugetă dogmatizînd aceleași. Unii (περιφύς) cu ei sau îmbinat (περιπλακεῖς) cu ei.

Adică pe cei buni. Notează de cine spune că sunt prietenii chemați; după puțin arată că înțelege prin ei pe îngerii buni. Observă și cuvîntul: *Ca să fie locașul tuturor celor ce se bucură.*

Iar tu - cum urată scrisorile tale. Tu, zice, o, Demofile, ai înjurat pe preot, care a spus că trebuie miluit, adică e vrednic de milă cel care, fiind lipsit de evlavie, s-a pocăit. Socotesc că Demofil a înjurat presbiterul; căci se obișnuiește ca preoții să fie numiți presbiteri, cum s-a arătat în *Ierarhia bisericească*. Dar și aici, puțin mai departe, voi arăta ceea ce am spus. Propoziția spune în trecere: *Ocărâști pe preotul care a iertat; și: Cel neevlavios merită să fie miluit sau vrednic de milă.*

Ai sustras Sfintele Sfinților. Le-ai sustras, în loc de le-ai umilit și le-ai micșorat; sau nu aceasta, ci ai sustras în loc de le-ai luat, cum s-a spus; sau ți le-ai însușit de pe altar și le-ai purtat, deși aceasta e permis numai presbiterilor și diaconilor, căci legea zice: *Preoții vor acoperi Sfintele* și cele spuse în pagina următoare.

Nu e îngăduit (să învinuiești) pe preotul. Nu trebuie să fie învinuit presbiterul de diacon sau de monah chiar de păcătuiește, cu atât mai puțin de laici, în afară de erezie; căci e deasupra treptei monahilor sau a liturgilor, adică a diaconilor. Și cu mult mai mult nu e îngăduit să fie acuzat episcopul de cineva.

Iar preoții sunt vestitori. Notează că și preoții sunt vestitori și tălcuitori, adică învățători ai judecăților dumnezeiești, după ierarhi; și de aici se arată că *Epistola* s-a scris despre preotul alungat și ocărât de monah.

Prin mijlocirea liturgilor (diaconilor). Notează că cei ce cer să alie de la presbiteri cele dumnezeiești nu

trebuie să o facă aceasta prin ei, chiar de sunt monahi, ci prin mijlocirea diaconilor și aceasta cînd va fi vremea potrivită.

Prin ei - să fii. Precum am spus mai sus, în *Ierarhia bisericească*, în capitolul despre sfințirea monahală, monahilor li se dă schima monahală prin preot.

Treapta. Despre treptele bisericești și care e slujirea monahilor. Căci pe ei îi numește terapeuți. Acestea le spune în *Ierarhia bisericească*.

Porțile altarului. Căci terapeuților li s-a încredințat paza porților bisericii, cum zice în *Ierarhia bisericească* în capitolul despre slujirile sfințitoare, puțin după începutul capitolului.

Sfintelor perdele. Și atunci existau perdele în jurul Sfintei Mese.

Nici nu ai ceva din cele cuvenite. Notează că cel ce se apropie fără rînduială și contrar sfintelor canoane de cele sfinte nu e crezut, nici că vede, nici că aude, nici că are ceva din ele, deși se atinge cu mâinile de ele.

A îndrăznit. E pedepsit în general cu dreptate.

Cînd făcînd cineva cele mai presus de treapta lui. Chiar de face cele cuvenite, dacă nu țin de treapta și demnitatea lui, trece peste ceea ce-i este îngăduit.

Demonii - cînd recunoșteau (pe Iisus) cu adevărat. Despre demonii care recunoșteau pe Iisus ca Dumnezeu.

Dar e de respins. E respins (ἐκκήρυκτος) ca martor al învățaturii despre Dumnezeu tot cel străin de episcopat.

Și Mariam s-a umplut de lepră. Notează cauza pentru care s-a umplut de lepră Mariam, sora lui Moise.

Și - asupra fiilor lui Scheva. Demonii au sărit asupra fiilor lui Scheva pentru că, necrezînd în Hristos și nefiind hirotoniți (Fapt. 19,14), i-au exorcizat, ceea ce nu le este îngăduit decât numai exorcistilor. Aceasta se spune în *Faptele apostolilor*.

Nici cele drepte cu nevrednicie. Notează ce spune: Cu dreptate se săvârșește ceea ce e drept, cum zice Moise (cf. Deut. 16,20); și nu e îngăduit a săvârși ceea ce e drept fără vrednicie. Vei citi despre aceasta și în cele următoare. Mai pe larg le arată acestea Origen în capitolul X al *Plîngerilor lui Ieremia*.

§2

Deci cum zici. Un cuvînt spus ca din partea lui Demofil cum nu trebuie învinuiți preoții neevlavioși.

Eu îți voi răspunde. Răspuns, la obiecția despre lucrările preotului.

Și să nu (înțelegi) - în chip spațial. Pogorările și treptele îngerești nu trebuie înțelese spațial sau că se apropie spațial de Dumnezeu, ci după capacitatea fiecăruia; căci Dumnezeu nu e în spațiu; deci nici Puterile inteligibile (îngerești).

Prin numele lui Hristos, simboalelor. Adică săvârșirea Tainelor. Sunt în chipul lui Hristos, pentru că preoții, folosindu-se de daruri sau de simboale, au treapta lui Hristos.

§3

Dar nu - lui Demofil. Căci nu e permis, zice, lui Demofil, care e terapeut, să aducă învinuiri acestor păcate.

Iar cele drepte. Ce este a transmite în mod drept cele drepte și că ingerilor li s-a încredințat ceea ce e drept.

Deci Demofil - prin cuvânt. Adică Demofil să-și pedepsească neraționalitatea, mânia și pofta iubirii lui de stăpânire. Dar notează că în toate existențele se transmit prin cele dintâi celor de al doilea cele ale demnității lor.

Să stăpânească. Să stăpânească, zice, rațiunea mânia și pofta; căci acestea sunt cele inferioare; căci în reținerea lor se arată stăpânirea și puterea rațională, ca să nu se folosească simplu de ele, ci spre ceva folositor.

Legiuitor de la Dumnezeu. Numește pe dumnezeiescul Pavel.

Nu aprobă - (în fruntea) Bisericii. Din *Epistola către Timotei*.

§4

Hotărește - după vrednicie. Notează ordinea vrednică de lauda a Bisericii, ca diaconii să îndrepte pe monahi și pe diaconi presbiterii și pe presbiterii episcopii; iar pe episcopi apostolii și urmașii acestora. Iar corectarea în urmași apostolilor o fac cei de aceeași treaptă.

Și ierarhilor apostolii. Notează că apostolii și urmașii apostolilor sunt mai mari ca episcopii; și că fiecare trebuie să fie îndreptat de cel mai înalt. Iar urmașii apostolilor socotesc că sunt patriarhii de acum.

Nu știu cum să plâng. Notează amarăciunea sau mai degrabă compătimitatea Parintelui.

De fapt oare nu (socotești că) - (al lui Dumnezeu) Celui bun. De fapt de nu socotești că ești pus de noi terapeut al celui bun, cu siguranță că ești străin și nouă, și întregii Biserici. Dar notează că în parohia marelui Dionisie s-a greșit și că el însuși l-a făcut pe Demofil monah al Bisericii.

Păcatul îndoit. Notează că numește păcat îndoit când păcătuiind, cineva ignoră că a păcătuit. Aceasta o spune Ieremia, cum lamurește în cele următoare: *Fiindcă ai păcătuit de două ori, părăsindu-Mă pe Mine, izvorul vieții* (Ier. 2,13) și cele următoare.

Că Demofil (nu) socotește. Multă și mare este mângâierea compătimitoare pentru păcătoși.

Dar săvârșitorul începător al sfințeniei. Arată pe Domnul că nu poruncește cele asemenea celor făcute de Demofil.

Prin aceasta de cei păcătoși. Căci păcat n-a făcut, nici nu s-a aflat vicleșug în gura lui; o spune aceasta Apostolul (I Petru 2,22). Cu aceasta consonă: *Despărțit de cei păcătoși fiind și mai înalt decât cerurile* (Evr. 7,26).

Îl îndreptățește să se bucore de (darurile) sale. Adică de iubirea sa de oameni și nu de întinerie și pedeapsă.

Căci și celor ce (n-au crezut) în El. Aceasta se află în Evanghelia după Luca.

§5

Deci să nu facem aceasta. Căci nu avem. Să ai multe bunătăți. Parinte mult compătimitor.

Căci și preadumnezeiescul. Notează că numește pe ucenicii Domnului nepărtași de Duhul Sfânt când cer să ardă cu foc pe Samariteni, cum aflăm în Evanghelia. Dar

cum spune Domnul către ei: *Nu știți al cărui duh sunteți?* (Luc. 9, 55). Poate a spus-o aceasta arătând căruia har au ales să-i slujească; dar poate și Părintele, privind la acest dar desăvârșit pe care l-au primit după înviere, a spus aceasta, pentru că s-a scris: *Căci încă nu era Duhul Sfânt, pentru că Iisus încă nu fusese slăvit* (Ioan 7,39). Iar învățător în cele sfinte îl numește pe Apostolul Pavel, întrucât l-a hirotonit întru arhieru al Bisericii din Atena, cum s-a scris în sfintele *Constituții apostolice*.

Nu trebuie să pedepsească. Notează cuvântul frumos și folositor că trebuie să fie învățați și nu pedepsiți cei neștiutori, precum conducem și pe orbi, nu-i pedepsim. Iar prin *κοτα κόρη* unii înțeleg tâmpla (*κρόταφον*, *partea laterală a feței* n. trad.) alții obrazul iar alții o parte a capului (*pupila*, n. trad.). Și e preferabil să se spună *κόρη* decât *κρόταφον*, căci și Homer o numește *κόρη* (în *dialectul ionic și attic veche*, n. trad.). În această parte a capului a lovit Demofil pe cel ce se pocăia.

Cei ce caută. Arată că cei ce au ales să nedreptățească, să facă bine, nu au și făcut, cum au voit. E vădit că unele din faptele bune nu sunt voite, iar altele din cele ce nedreptățesc se fac din neputință.

Să nedreptățească. Notează că unii voiesc să urmeze celor ce nedreptățesc, alții celor ce fac bine, chiar dacă nu trec în faptă cele ce le-au voit.

Și aici și acolo. Dreptii sunt urmași sau următorii ingerilor și împreună călători cu ei nu numai în veacul viitor, ci și în viața de acum.

Cea mai mare dintre toate bunătățile. Cea mai mare dintre toate bunătățile e a fi pururea cu Dumnezeu.

Și aici și după moarte. Păcătoșii se pedepsesc și în viața aceasta și în cea viitoare, fiind osândiți împreună cu demonii de către patimile proprii pe care le-au ales.

Îți voi aminti. Notează că e vorba de vederea Sfântului Carp, plină de toată frica și mângâierea.

§6

Ajuns cândva. O povestire frumoasă, că nu trebuie blestemai păcătoșii, chiar dacă păcătuiesc împotriva lui Dumnezeu. Ia seama deci la istoria care descrie mila negrăită a Domnului nostru Iisus Hristos și despre cei ce se pocăiesc. Vorbește însă și de sfințenia dumnezeiescului Carp. Acest Carp e cel de care amintește Apostolul în a doua *Epistolă către Timotei* (4,13).

În vremea (sfintelor) rugăciuni predesăvârșitoare. Predesăvârșitoare (*προτελείας*) numeau Atenienii rugăciunile nunților după jertfe; căci numeau nunta sfârșitul (*τέλος*), ca desăvârșind cele ale vieții; aceasta se arată din multe piese de teatru ale poezilor. Deci aveau nunta ca taină. Și ziceau ca rugăciunile sunt anterioare desăvârșirii și inițierii (*προτελίζεσθαι* și *προμυλίζεσθαι*) și oarecum curățind spre pregătirea pentru taină, cum zice Cratinos în drama *Pylea*. Mai ales numeau taine sfârșiturile și ceremoniile (nunțile) (*τέλη* și *τελετάς*) vreunora din zeii lor mincinoși, ca desăvârșind și ducând la desăvârșire pe cei ce le primeau. Deci marele Dionisie, numind ceea ce se numea în chip necredincios la Elini taină a adevărului, a

numit rugăciuni anterioare desăvârșirii (προτελείους εὐχάς) cele săvârșite înainte de taina de viață făcătoare pentru curățirea și împărtășirea neosândită de darul atot-desăvârșit și desăvârșitor. Iar primit (ἐξαναγωγή) spune în loc de *m-a primit ca oaspete*.

În timpul unor zile vesele. Erau unele zile ale închinătorilor la idoli, pe care le numeau vesele (ἑορταί). Dar unele zile erau vesele în mod particular, ca cele în care cineva se căsătorea sau dobânda un fiu, iar altele erau vesele în mod comun și public, ca cele în care se proclama un împărat, ceea ce provoca veselii (ἑορταί) publice. Și în ele nu era voie să se poarte doliu, dar se săvârșeau și spectacole și jertfe publice în fiecare zi și cei ce jeleau încetau și vedeau spectacolele și petreceau în ospete neîncetate în anumite zile din cele vesele (ἑορταί). La Romani era o astfel de zi veselă (ἑορταί) o sărbătoare specială în cinstea nașterii zeilor lor, mai bine zis a demonilor, cum zice Demofil în scrierea *Despre jertfele și sărbătorile la cei vechi*.

Viața întreagă. Adică pînă va dura viața prezentă. De notat că iubitorii de Dumnezeu trebuie să sfătuiască toată viața pe cei ratați și să-i atragă la cunoașterea adevărului. Deci e de notat și aceasta; căci unii spun din neînvațatură contrarul, folosindu-se de spusa Apostolului, care zice: *Pe omul eretic după prima și a doua sfătuire ocotește-l* (Tit 3.10); ei nu înțeleg sensul celor spuse, lămurit mai ales din spusele următoare. Căci numai atunci e binevenită ocotirea, după întâia și a doua sfătuire, când cel ce învață se hotărăște să-l ocotească pe vreunul, știind că acela se menține contrar; dar o ascunde aceasta, judecându-se pe sine însuși. Căci e vădit că sfinților învățatori li se descoperă și starea celor ce vin la ei. Iar alții, după întâia și a doua sfătuire, au înțeles că așa arată învățatura Vechiului și Noului Testament.

Fîndcă obișnuia în acea (vreme). Notează că tradiția apostolică a predat canoanele psalmodierilor de noapte.

În afara tulburării. Particula negativă *nu* trebuie combinată cu spusa *în afara tulburării*, pentru că nici somnul n-a fost mult, fiindcă îl întrerupea mereu, nici nu era în afara tulburării, pentru că se întrerupea somnul.

Se ruga lui Dumnezeu - ca printr-un fulger. Fulgerul este o mișcare de sus în jos în spirala a aerului înfocat. Acesta arde, de aceea se zice și că consumă.

Nenumărați cu chip omenesc. Notează că îngerii apar și cu chip omenesc.

De sub picioarele lor. Notează nestatornicia de sub picioarele lor, ceea ce arată ușurătatea voinței; căci dacă n-ar fi voit, n-ar fi căzut.

Din adânc. Notează cum diavolul aruncă pe oameni în întineriul cel mai din afară, pe care aici îl numește adânc, adică groapă fără fund, fie rătăcindu-i, fie împingându-i pe cei ce ascultă de el. Se întâmplă uneori că ia și oameni neînfrânați ca împreună lucrători cu el în rătăcirea altora, ca și pe închinătorul la idoli pentru cel înșelat de care e vorba aici. De aceea vede și oameni între șerpi, adică demoni atrăgând pe cei biruiți de ei, de care ne va elibera Domnul.

De răul. Notează că e vorba de rău, adică de păcat, pe care îl vedem născut în mod principal din libertate. Iar fără voie și siliți nu trebuie înțelese ca o putere ce-i silește,

adică diavolul, cum li se pare Manicheilor și Mesali-enilor, ci ca făptuirea răului din supunere, întrucât dăm loc în noi înșelătorului care ne amăgește continuu și care ia putere din noi împotriva noastră; căci, dacă nu ne-am supune, n-ar avea putere împotriva noastră, pentru că ne este aproape ajutorul lui Dumnezeu, care ne sprijină, cum arată cele următoare.

Dându-le mîna (sa) cea bună. Observă negrăita milă a Domnului.

Ai întins mîna. Adică mîna lui Carp.

Să nu (păcătuiască) alți (oameni). Adică să îl răstignească. Domnul vorbește de Carp.

Buni și de oameni iubitori. Observă că și Domnul declară pe înger buni și de oameni iubitori.

Epistola IX

§1

Tit. Acest Sfânt Tit este un ucenic al Apostolului, care l-a pus și episcop al Cretei, cum spune *Epistola* dumnezeiescului Pavel scrisă către Tit.

În Teologia simbolică. Arată ce cuprinde *Teologia simbolică* a marelui Dionisie.

Se întipărește. În formă (ἀπομόρφασθαι), pătrunde (ἐναπομόρφασθαι καὶ ἐμβαλεῖν) ceva în mintea lui din lucrarea pictorilor care, luând seama la adevăr, zugrăvesc icoanele. Iar părinți ai înțelepciunii negrăite numește pe proroci.

Căci privind-le astfel, vom cunoaște cu venerație. Vom cunoaște cu venerație în loc de *ni-l vom însuși cu evlavie*, îl vom cinsti, îl vom admira, vom fi uimiți. Notează referitor la Sfânta și închinata Treime afirmarea: *Izvorul vieții revărsat în El însuși și stăruind în Sine însuși*; căci se arată prin aceasta și de-o ființime și monada înaintând în Treimea ce stă în Ea; așa spune și Grigorie Teologul în prima scriere despre Fiul și în a doua despre Pace. Dar notează și spusa: *Pururea privind-se pe Sine*; o spune și aceasta despre Sfânta Treime.

Căci cele din afară. Adică ale închipuirii simbolice. Iar cuvântul *cât* (ὅπως) e în loc de *mult* (πολλῆς); iar înțelesul lui *în afară* se deduce din sensul cuvântului.

Un pântec al lui Dumnezeu, născând trupește. Din pântecul lui Dumnezeu se referă la: *Din pântec înainte de luceafăr* (Ps. 109, 3). Iar cuvântul în aer se referă la *Cuvânt bun scos-a inima mea* (Ps. 44,1). Suflarea respirată (suflată) se referă la: *Și cu duhul (suflarea) gurii lui* (Ps. 32,6). Iar sânul, la: *Unul Născut, care este în sânul Tatălui* (Ioan 1,18). În formă de plantă sau după chipul plantelor se referă la *pomul vieții* (Apoc. 2,7). Din rădăcina e pentru spusa: *Ca o rădăcină Te-ai ridicat, Fiul Meu* (cf. Is. 53,2). Prin spusa: *Va înflori și odrăsli Iacob* (cf. Is. 27,6) se înțelege Hristos, al cărui rod mântuitor a umplut pământul și cele asemenea. Notează deci cum s-a spus despre Dumnezeu *pântec* și *rostirea cuvântului* și cele asemenea.

Sau ca țâșniri de ape. Izvoare de ape după spusa: *La Tine este izvorul vieții* (Ps. 35,9) sau: *M-au părăsit pe Mine, izvorul apei vieții* (Ier. 2,13); și altele ca acestea. Iar strălucire i se spune pentru că este *strălucirea slavei* (Evr. 1,3) și: *Doamne, întru lumina Ta vom vedea lumină*

(Ps. 35,9) și cele apropiate.

În ce privește (pronile) inteligibile. Ele arată pronile, ca de exemplu: *Ca un vultur va acoperi cuibul său* (Deut. 32,11) și celelalte. Sau darurile, de exemplu: *Tu deschizi mâna Ta* (Ps. 144,16) și: *Cel ce dă hrană la tot trupul* (Ps. 135,25); căci aceasta este și mai mult un semn al providenței. Sau: *arătările*, pentru că s-a făcut văzut în chip de om sfinților din Vechiul Testament (Fac. 18) și ca Duhul Sfânt în chip de porumb. Dar providența se arată și în pedepsirea celor necredincioși; căci s-a spus prin prooroc: *Și va fi lor ca pantera și ca pardosul* (Osea 13,7). Iar puterile lui le reprezintă ochii și numele altor mădulare trupesti. Iar între cele proprii (lui Dumnezeu) este și neîmblânzirea, cum se spune la *Amos* (Amos, 7). Căci e propriu firii dumnezeiești a nu pătimi și a nu se îmblânzi, după cum și a pierde deprinderile rele, precum s-a zis: *Dumnezeul nostru este foc pierzător (mistuitor)* (Deut. 4,24). Iar celelalte înțelesuri ale celor spuse sunt vădite celor iubitori de osteneală. Și înțelegerea mai înaltă și alegorică a lor nu e nepotrivită cu ele. Dar se pot înțelege prin ele și scopurile și stabilitățile, ca neschimbarea și neprefacerea firii dumnezeiești, care se închipuiesc prin pietrele de la temelie. Iar procesiunile și deosebirile arată răspândirea bunătăților existente în mod firese în El, ca în pilda crinului ce răspândește buna mireasmă, din care pricină i se și spune *floarea câmpului și crinul văilor* (Cânt. 2,1). Iar unirile trebuie înțelese ca întoarcerea spre El și legătura cu El a fapturilor, motiv pentru care e indicat și ca piatra din capul unghiului. Iar podoabele feminine, pomenite la Isaia, descriu bogăția atotfelurii a providenței dumnezeiești (cf. Is. 3,18-24). Iar smirna, arama și fildeșul trebuie înțelese ca providență care reface sau ca puterea deosebitoare și purificatoare. Dar se descriu și cele prin care se înarmează cineva. Iar ele închipuiesc puterea care pierde și desființează cele contrare. Iar la armătura puternică se referă poate și spusa: *În veșmânt aurit* (Ps. 44,11) și: *Începe sabia Ta peste mijlocul Tău, Puternice* (Ps. 44,4). Căci sabia e arma aspră, cum istorisește Filarh. La fel este un meșter faurar tot cel ce lucrează prin foc.

La ospete. Sunt ospete ca în Evanghelie (cf. Luc. 15), când se taie vițelul cel gras și celelalte pentru fiul risipitor.

De multe feluri și indirecte. Vorbește despre neîmplinirea făgăduințelor, întrucât cele prezise nu se vad duse la țintă; de pildă, ca să arătăm puține din cele multe, spusa către Iacob: *Fă-te domn al fratelui tău* (Fac. 27,29) și cele despre rămânerea la împărăție a sămânții lui David, precizie care numai la arătare nu s-a împlinit, dar nicidecum în înțelesul ei adevărat. Căci ceea ce s-a făgăduit lui Iacob despre domnia lui și a celor din sămânța lui s-a împlinit în sens înalt în Hristos, ca și făgăduințele către Avraam despre stăpânirea pământului și despre binecuvântarea neamurilor în el. Iar făgăduința către David se referă numai la Hristos. La fel și cele ce par spuse despre Solomon în Psalmul 44. Deci făgăduințele acestea, având înțelesuri diferite, le-a numit de multe feluri, dar nu ca pe unele menite să se abată de la adevăr, ci ca cele ce vor descoperi ceea ce se aștepta cu adevărat. (Despre *Cântarea Cântărilor*, că e sfântă după acești sfinți; căci Teodor de Mopsuestia a calomniat-o foarte nebunește).

Forme compuse. Forme compuse numește cele ce se

fac în mod simbolic mai presus de ele însele, mai presus de a fi înțelese așa cum apar și sunt prezentate simplu în scris; căci nu se dau drept chipuri ci numai acoperământ și chip al înțelesurilor și vederilor mai adânci. Dar aceasta o spune pentru că simboalele nu au fost înțelese de cei incapabili ca forme compuse tainice mai presus de ele însele; o spune, ca să nu se considere cele din fața lor demne de disprețuit.

Una - negrăită. E înțeleasă prin ea tradiția negrăită și tainică a Scripturii, comunicată simbolic, ca una ce se exprimă prin simboale; dar ea e și săvârșitoare a sfințirii (τελεστικήν), ca una ce predă actele sfințitoare ale Tainelor printr-o tradiție sfințitoare. Acest conținut negrăit e împletit cu cuvântul, care prin simbolul exprimabil e unit cu conținutul negrăit și tainic. Căci în simbol își găsește o umbră adevărul necunoscut public, ca în pasca legii, Pasca adevărată, precum s-a spus: *Paștele nostru Hristos, s-a jertfit pentru noi* (I Cor. 5,7).

Iar o altă parte a tradiției teologice (scripturistice) este arătată și cunoscută nu prin simboale; pe aceasta o numește și iubitoare de înțelepciune și doveditoare. Ea este cea care ne predă învățăturile morale naturale și cele de făptuit ale creației. Aceasta are o putere convingătoare mai vădită și un adevăr mai strâns legat cu cele ce le spun; prin aceasta este mai doveditoare. Latura simbolică nu are puterea de-a convinge, ci o lucrare nevăzută și eficientă care întărește sufletele tainice și contemplative prin ghicitori tainice sau simbolice și le întemeiază în Hristos prin tainele învățate nu prin cuvânt, ci prin tăcere și prin ele luminează mintea prin descoperirea unor iluminări ale lui Dumnezeu spre înțelegerea tainelor negrăite. Deci notează că tradiția teologică (a Scripturilor) este îndoită (dublă) și ia seama cum și care este.

Și una simbolică. Simbolică și săvârșitoare de sfințire e cea care se săvârșeste prin simboale, ca cele ale cultului din Lege și ca Tainele sfințelor lucrări tainice ale noastre; dar ale noastre sunt mai înalte și mai duhovnicești. Iar cea iubitoare de înțelepciune și doveditoare prin înțelegerea fapturilor și a unor iconomii dumnezeiești și a tălcuirii contemplative a celor spuse despre Dumnezeu, se spune direct în Scripturi.

Convinge și leagă. Convinge și leagă punând adevărul ca o legătură și pecete pe cele spuse și îl face crezut celor ce ascultă. Iar prezentarea simbolică îi face pe cei credincioși familiari lui Dumnezeu prin cele săvârșite, prin deprinderea făptuitoare și prin chipuri, pe care le-a numit și inițieri neînvățate (ἀδιδάκτους μυσταγωγίας).

Sau ai tradiției legii. Nu numai tradiția legii, ci și săvârșirea sfințelor Taine a fost legată de simboale. Și nu e de mirare, odată ce și îngerii ne aduc tainele dumnezeiești prin ghicitori. Și însuși Domnul se arată învățându-ne despre Dumnezeu în parabole.

Din tradiția învățăturilor despre Dumnezeu: una este negrăită și tainică, care e simbolică și sfințitoare și lucrătoare; iar alta e arătată și cunoscută, care e iubitoare de înțelepciune și doveditoare și convingătoare.

De la simboalele. Prima lucrează prin simbolică naturală, a doua ne-a predat învățăturile neprihănite în Scripturi.

Prin ghicitori. Prin ghicitori, cum face îngerul din Zaharia (cf. Zah. 3), care dă chipul lui Iisus Iosedece și

îmbrăcăminte la El și vorbește despre El; și Gavriil la Daniel care istorisește cele despre Hristos, spunând cele tainice referitoare la El; și altele ca acestea. Iar lucrătoare ale celor dumnezeiești numește sau pe cele ce fac pe omul ce se împărtășește de ele Dumnezeu sau pe cele lucrate de Dumnezeu.

Prin chipul celor de pe masă. Prin cele ale mesei (τραπέζωσιν) numește Tainele săvârșite pe Sfânta Masă prin binecuvântarea pâinii și a potirului. Dar notează că și Vechiul Testament și cel Nou ne predă multe prin simboale; și pentru ce.

Viața omului. Socotesc că el a numit viața omului neîmpărțită întâi pentru lucrarea corporală a sufletului, al doilea pentru complexitatea și multele părți ale trupului. Privește cât de minunat redă cele ale sufletului. Vorbind de neîmpărțirea sufletului, o numește partea nepătimitoare; iar aceasta este ceea ce e mai subțire în suflet și, cum ar zice cineva, floarea lui, care este mintea, din care răsare și puterea rațională; prin minte sufletul e și înțelegător; în minte se vad în mod cunoscător tainele simple și oarecum dezvelite, fără simboale. Iar partea împărțită a lui este ceea ce numește și partea pătimitoare (pasivă și pătimasă), iar această putere a sufletului e unită cu simțurile prin duhul, care e la mijlocul sufletului și trupului; în duh au temelia puterile simțirii și ale înțelegerilor cunoscătoare prin gândire. Aceasta este partea pătimitoare a sufletului, întrucât sufletul e mânat prin simțire spre împătimitirea lui de cele sensibile. Această parte a sufletului, putem spune că nu e curată ca mintea, nici nu poate contempla cele dumnezeiești și cele știute și inteligibile în mod nemijlocit, ei are nevoie de ceva mai îngroșat, de o călăuză spre cele simple și netrupesti, lucru pe care îl împlinesc simboalele ce conduc prin cele împărțite, adică prin cele sensibile și văzute.

Și partea nepătimitoare a sufletului. Partea nepătimitoare a sufletului este cea înțelegătoare, nu total nepărtașă de pătimire (de pasivitate), ci neavând pornirile în afara pătimirii, întrucât trupul cade sub multe înrăuriri rele, pe care sufletul nu le suportă fără propria voină. Partea pătimitoare a sufletului e cea care percepe cele din afara prin simțuri; ei au spus că s-au predat în mod trupest prin simboale cele dumnezeiești, prin care suntem ridicați la vederea celor nemateriale.

În mod clar învățatura despre Dumnezeu (Scriptura). Și cei ce aud învățatura clară și goală de acoperământ despre Dumnezeu își întipăresc în ei unele chipuri spre înțelegere, călăuzind prin ele pe ascultători. Altfel: teologia clară e, de pildă: S-a arătat Domnul lui Avraam sau lui Moise și: *A zis Domnul* (Is. 7); și: *A fost cuvântul Domnului către prooroc* (Ier. 47,1) și cele asemenea. Iar clară e când nu se arată Domnul prin simboale figurate. Iar formă figurată e vederea evlavioasă pe care o primim prin astfel de spuse, potrivite firii dumnezeiești.

Un chip oarecare - spre înțelegerea. Precum prin pomii dumnezeiesculi Atanasie înfașează ipostasurile închinăte Treimi și ceilalți sfinți din altele. Dar și creația lumii a fost produsă ca un fel de simboale ale celor nevăzute ale lui Dumnezeu.

§2

Precum zice - Pavel. Apostolul zice așa: *Cele*

nevăzute ale lui, veșnica lui putere, în făpturi se vad (Rom. 1,20). Iar Hristos (căci pe acesta îl numește Cuvântul adevărat), zice: *Dacă v-am spus vouă cele pământești și nu le credeți, cum veți crede de vă voi spune vouă cele cerești?* (Ioan 3,12) și toate cele ca acestea.

De aceea teologii. În mod cuvenit și legiuitor arată că privește bucuria celor ce fac cele bune și chinul și osânda celor ce păcătuiesc. Iar sfaturile și îndemnurile ce feresc de relele viitoare le numește purificatoare și neprihănite. Iar omenești și mijlocii, întrebările interesate, ca de pildă: *Unde este fratele tău?* (Fac. 4,9); și: *Pogorând voi vedea* (Fac. 18,21); și: *Domnul cercetează pe cel drept și pe cel necredincios* (Ps. 10,5). Acestea sunt la mijloc între cele ce îi convin lui Dumnezeu și între cele ce apar cu totul necuvenite, adică asemenea fiarelor și materiilor neînsuflețite. Iar făcute mai presus de lume și în chip desăvârșitor, numește pe cele făcute în chip desăvârșitor, potrivit cuvântului și singurei voințe a lui Dumnezeu. Legi văzute, ca cea care scuza o fecioară violată în pustie și cele asemenea. Iar rânduiri nevăzute ca cea care spune: *L-am iubit pe Iacob, iar pe Esau l-am urât* și altele ca aceasta (Rom. 9,13). Părintele le-a prezentat în multe feluri, pentru că pe unele Scriptura le-a predat în mod simbolic, pe altele în chip neprihănit și mai presus de lume.

În mod potrivit cetății. O parte a filosofiei este practică, o alta contemplativă. Și o parte a celei practice (făptuitoare) este obștească, care se numește și socială (cetățenească), ca cea legiuitoare, iar alta individuală, ca cea etică. Iar la mijlocul celei practice este cea economică; iar o parte a celei contemplative este cea naturală, care cunoaște prin cele sensibile și schimbătoare, care este și cosmologică; iar cea văzătoare (intuitivă) și teologică contemplă cele inteligibile și eterne. Iar la mijlocul celei contemplative este cea care cunoaște cele eteme și sensibile, care este astronomică și matematică. De aceasta nu vorbește Scriptura, iar Evreii o au în *Deuteronom*.

Nu o istorie simplă. Cele spuse în Scriptură în mod simbolic sau istoric nu descriu o istorie simplă, ci o desăvârșire a vieții. Iar desăvârșire a vieții zice că este scopul sfinților, care este ca prin Scripturi să se desăvârșesc cei ce sunt învățați spre viața veșnică. Iar aceasta o urmărește în mod necesar înțelesul înalt și alegoric al ei.

Să venim în mod sfințit. Scrie a trece (διαβαίνειν), în loc de a pătrunde (διεβάλλειν). Aceasta înseamnă a pătrunde și a intra sau a ajunge înăuntrul lucrului. Așa zice și Diogenian.

Luminile mai presus de ființă. Lumini mai presus de ființă, inteligibile și dumnezeiești numește pe atotneprihănite și Preasfânta Treime. Iar inteligibili, îngerii superiori. Deosebirea acestora am arătat-o deplin în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*.

Despre pronile - lui inteligibile. Despre providențe vorbește ca în Evanghelii: *Foc am venit să arunc pe pământ* (Luc. 12,49). Despre cuvinte, ca la Ieremia: *Nu sunt cuvintele Mele așa ca focul, zice Domnul* (Ier. 23,29). Chipul focului trebuie înțeles deci altfel referitor la Dumnezeu și altfel referitor la cele inteligibile, la îngerii adică și la providențele și cuvintele lui Dumnezeu.

Când (exprimă) cauza. Chipul focului în sens de cauză se referă la cuvintele Domnului; iar în sens de existență, la Dumnezeu; iar în sens de împărtășire, la

îngerii. Iar în sens de cauză e deosebit de cel în sens de împărtășire; primul arată frința care este prin ea însăși, având adaos chipul dumnezeiesc, care este al îngerilor. Iar ceea ce există este cuvântul dumnezeiesc, ce provine din Dumnezeu.

Precum și înțelegerea acestora. Chipurile se referă la subiecte (substanțe), chiar dacă sunt identice.

Cercetarea (celor propuse) - de voi. A venit spre cercetare și tema din *Proverbe* despre înțelesul hranei.

§3

La cea lichidă. Notează că a numit hrană și băutura lichidă.

Paharul - rotund. Înțelesul paharului și al rotunjimii lui.

Fără început și fără sfârșit. Declară providența lui Dumnezeu fără început, nu pentru că le-a precugetat începând să existe deodată cu lucrurile, după acei lipsiți de minte care spun: o dată cu Dumnezeu sunt toate; ci pentru că și înainte de-a fi fost făcute lucrurile de către Dumnezeu, (existențele), au fost ideile sau modelele lor adică eternele lor înțelesuri (de care am spus în scrierea *Despre numirile dumnezeiești* - că dumnezeiescul Pavel le-a numit determinări) și că în ideile și înțelesurile acestea ale lui Dumnezeu erau prefigurate cele ce vor fi aduse la existență; și că providența lui Dumnezeu a preexistat fără de început întregii creațiuni. Căci a aparținut proniei lui Dumnezeu sau cugetării lui anterioare să voiască să producă creația, ca împlinire a bunătății lui înainte cugetătoare (pronitoare). Ca urmare, providența (pronia) e declarată și fără sfârșit, ca cea care va fi cu îngerii nemuritori și cu noi, care vom fi făcuți nemuritori, și va fi toate cele bune pentru noi.

Înțelepciunea și-a zidit sieși casă. Arată ce înseamnă că înțelepciunea și-a zidit sieși casă și în ea pregătește cele ce le-a spus și sunt în afara ei și în ea.

Este în toate. Despre aceasta s-a vorbit în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*, cum stă și se mișcă. Dar notează că numește propriu-zis pe Dumnezeu.

În sine prin depășirea. Și în acestea se arată prin depășire că nu trebuie să înțelegem ceea ce se spune ca o privațiune și inexistență.

Și stând. Aici mi se pare că explică ce este casa (ἐστία), adică rămânerea cum este; căci în grecește *casă* (ἐστία) este de la *stând* (ἐστῆ).

Nicidecum în afară de sine. Deoarece a înțeles prin cuvântul *stând* perseverența în neschimbare, iar mișcându-se cu referire la providență, trebuie să adăugăm în întregime, ca să se înțeleagă cum se cuvine. Căci nici nu stă în întregime, ca și când nu s-ar mișca prin providență, nici nu se mișcă în întregime, ca și când s-ar muta din perseverența sa. Alfel; a spune că Dumnezeu și stă, și se și mișcă pururea, arătând lucrarea lui providențială în perseverență. Sau chiar a spune că *nici nu stă, nici nu se mișcă* arată perseverența lui în providență. Toate cele de aici le-a explicat de multe ori în scrierea *Despre numirile dumnezeiești*.

§4

Hrana tare. Care e hrana tare și care cea lichidă.

Hrana tare e desăvârșirea durabilă.

Puternică, unitară. Spune că cunoștința unitară și neîmpărțită despre Dumnezeu nu împarte în cuvintele ei mintea în înțelesurile materiale, ci îl face să cugete într-un mod unitar firea dumnezeiască mai presus de fire și de neapropiat - pe cel ce are simțurile omului launtric deprinse pentru aceasta.

Și împărțite. Socotesc că în general aceasta implică în sine eurgerea și cele următoare.

Călăuzind. Căci nu într-un singur fel, ci în multe și variate feluri știm să conducem pe cei pe care îi învățăm spre desăvârșirea cunoștinței lui Dumnezeu, (Adică pentru ce asemănă cele dumnezeiești cu roua, cu apa, cu laptele, cu vinul și mierea).

Le dăruiește - celor ce se apropie. Spune ce arată simboalele.

A se ospăta cu adevărat. Notează că Părintele derivă numele grecesc de ospaț (ἐὐκοχία) de la bine (εὖ) și a fi (ἔχειν).

Făcătoare de viață și hrănitoare de copii. A hrăni tinerii buni. Aceasta (κοινοτρόφος) e din Homer; căci κόρος înseamnă tânăr iar prin adăugarea lui υ devine κοῦρος; de aceea se spune κοινοτρόφος, hrănitoare de copii.

§5

Se spune că - Dumnezeu - se îmbată. Notează cum se spune că Dumnezeu se îmbată și de la cine vine beția noastră; și în ce sens vorbește despre extaz (ieșire) la Dumnezeu.

Fiind - peste puțința de a fi înțeles. Dumnezeu e mai presus de-a înțelege și de-a fi înțeles, ca și deasupra lui a fi.

Îmbătat și totodată. Notează cum se spune în mod concentrat că de Dumnezeu se zice că e îmbătat și ieșit din sine (în extaz).

Ne vom împărtași în același mod. Arată care sunt cîinele sau ospețele în Împărăția cerurilor.

Așezarea. Arată că așezarea în Împărăția cerurilor este odihnă și viața fără lipsuri și cele următoare.

Veselia. Prin veselie sau bună cugetare (εὐφροσύνη; căci aceasta este veselia: εὐφροσύνη), se înțelege cu adevărat Iisus.

§6

Somnul în sens bun. Arată cum a înțeles după Dumnezeu, somnul și privegherea.

Teologie simbolică. Notează ce cuprinde *Teologia simbolică*. În ea s-a tratat mai pe larg despre aceste chipuri.

Epistola X

Epistola. Epistola este demnă de vechimea sfântă și de ucenicul pe care îl iubea Iisus, mărturisindu-i mulțumirea. Se poate deduce din ea și din *Epistola VII către Policarp*, că atunci când a scris-o marele Dionisie avea în jurul a 90 de ani. Căci în *Epistola către sfântul Policarp* spune că aflându-se în cetatea Heliopolis din

Și în numele lui Dumnezeu. Numele lui Dumnezeu înseamnă sau a face ei totdeauna toate în numele lui Dumnezeu, sau că cei ce se numesc din Dumnezeu sau din Hristos, viețuind asemenea lui, se numesc și ei dumnezei.

Soarele Evangheliei. Numește cu dreptate soare al Evangheliei pe acest dumnezeiesc Ioan. Deci zice: Că eu învinuindu-i și ocărându-i pe cei ce te-au închis pe tine, soarele Evangheliei într-un loc, mă rog să te vadă și să alerge la tine, ca să se mântuiască luminându-se. Căci precum și-a pierdut mintea cel ce socotește să închidă soarele acesta într-un loc, așa și aceștia și-au pierdut mintea socotind să mărginească lumina Evangheliei împreună cu tine în insula Patmos.

Iar pe noi nimic contrar. În loc de *nici fiind tu departe*. Dar notează că marele Dionisie a și proorocit, spunând clar că Dumnezeu i-a descoperit ca și sfântului Ioan că în scurt timp va fi eliberat din exilul în Patmos; ceea ce s-a și întâmplat. Căci precum am spus, în scurt timp după aceea, în ultimul an al împărăției lui Domețian a fost alungat din Patmos, pornindu-se prigoana lui Domețian; apoi în jurul morții împăratului, Ioan, cel mai mare Evanghelist, vede dumnezeiasca Apocalipsă.

NOTE

la

EPISTOLE

Epistola I

275. Lumina cunoștinței lucrurilor create ne ascunde întinericul sau misterul în care ne întâlnim cu Dumnezeu. Lumina aceasta ne privează de trăirea experienței necunoașterii lui Dumnezeu. Întinericul tăinei lui supraluminoasă e acoperit de lumina cunoașterii lucrurilor. Cu cât cunoaștem mai puțin lucrurile sau ne dăm seama de neexistența lor reală, ca cele ce au o existență nesigură, lipsită de fermitate, cu atât cunoaștem mai mult pe Cel ce este cu adevărat, susținându-le pe acestea. Pe Dumnezeu îl cunoaștem când ne dăm seama că e mai presus de cele cunoscute.

Epistola II

276. Se face o deosebire între Dumnezeu în Sine și lucrările lui făcătoare de bine și îndumnezeitoare. Dumnezeu în Sine e mai presus de Dumnezeu ca obârșie sau ca început al bunătății și al îndumnezeirii. Darurile ce ni le comunică ne ajută să imităm pe Cel de neimitat în Sine și să ne îndumnezeim, dar El ca obârșie a acestor daruri rămâne de neimitat și ca Supradumnezeu, căci nu putem deveni obârșie a binelui și a îndumnezeirii cum este El. Noi ne îndumnezeim și devenim buni prin împărtășire de darurile ce ni le comunică; El însă este prin Sine Dumnezeu și bun, deci de o bunătate și dumnezeire deosebită prin ființă de cea dobândită de noi. Noi ne facem buni și ne îndumnezeim prin relație cu El, prin darurile benevole ale lui. El este Dumnezeu și bun nu prin relația cu ceva sau cu cineva deosebit de El. Și trebuie să fie cineva care are bunătatea și e Dumnezeu prin Sine, ca început al bunătății și îndumnezeirii datorite nouă. Nu e nici o autoritate deosebită de El sau superioară care-l îndeamnă la bine. El e binele prin Sine. El e binele nerelativ. Avem aici o deosebire radicală, nepanteistă între Dumnezeu și creațiune. Și trebuie să existe un astfel de început fără de început al bunătății, iubirii, puterii și unității tuturor. Trebuie să fie o existență prin sine, deci atotputernică, care e binele prin sine, nemărginit de nici o autoritate. E spontanitatea fericită și absolut liberă a binelui, nemărginită și nemicșorată de nici o dependență. Puterea aceasta, nemărginită a unui bine în Sine, explică și orice bine în alte existențe, în relația cu El.

Epistola III

277. Dumnezeu rămâne mister și după întrupare. Dar pe de altă parte se face și cunoscut ca Dumnezeu. De aceea poate spune despre Sine cine este și pot spune și oamenii, dar de pe altă parte rămâne de negrăit. Precum în întâlnirea cu Dumnezeu cel neîntrupat trăim atât prezența, cât și taina lui, așa se întâmplă și cu Fiul lui cel întrupat. Pe de o parte se face mai cunoscut, dar aceasta nu epuizează taina lui. Cum se poate face ipostasul Fiului, ipostas al firii omenești? Cum privește Dumnezeu prin ochi omenești și cum îl vedeau prin ochii lui omenești Apostolii și ca om apropiat și ca Dumnezeu mai presus de înțelegere? Cum grăia Dumnezeu prin cuvinte omenești, dar se simțea în cuvântul lui puterea dumnezeiască necuprinsă? Se arată în aceasta că omul e creat de Dumnezeu, că nu e prin ființă contrar lui Dumnezeu, că poate fi făcut în modul cel mai intim chip de taină al lui. E și omul o taină, deși o trăim în imediata intimitate. Pe de altă parte, deși mărginit, umanul e făcut să înainteze sau să crească în Dumnezeu la infinit.

Epistola IV

278. Fiul lui Dumnezeu fiind mai presus de ființă sau de existență (ființă de la gr. εἶναι) s-a făcut ființă, deci existență cauzată, mărginită, creată, rămânând și Cauzatorul ei Cel mai presus de ființă. Dar s-a făcut totuși ființă mai presus de ființă, pentru că nu și-a luat firea umană ca noi din legătura dintre bărbat și femeie, ci a luat-o din Fecioara, punând în ea în lucrare puterea lui mai presus de lucrarea omenească. Dar firea lui omenească, deși e făcută ființă mai presus de ființă - cum zice în *Scolii* Sfântul Maxim - a fost totuși și fire omenească. E și aici o îmbinare de afirmație și negație. Căci este om ca noi, dar în același timp e om mai presus de noi, cum nu se poate constitui prin legea firii. Avem și aici nu o negație simplă, ci o negație în sensul de depășire a ceea ce se petrece în creație prin legile date ei. Nelucrând cele omenești numai ca om, nici cele dumnezeiești numai ca Dumnezeu, lucrările lui sunt teandrice. E un termen introdus de Dionisie Areopagitul. Aceasta nu e o amestecare panteistă între uman și divin. Căci Dionisie nu vorbește de o ființă teandrică, ci numai de o lucrare

teandrică, în care subiectul e unic, dar firile două. El unește lucrările lor într-una, fără să le confunde, dar nu și firile. Dacă ființele rămân distincte, ca izvoare ale unor lucrări distincte, lucrările unite de ipostas rămân și ele neconfundate. Ele pot fi unite prin ipostasul lor unic, dar nu și ființele sale. Cele două ființe rămân necompuse într-una, ca două surse de lucrări diferite, pe care ipostasul cel unul, compus, le unește într-o lucrare unită, „prin nouitatea modurilor” sau nouă, fără să le confunde. Această învățătură a dezvoltat-o Sfântul Maxim în *Ambigua*, capitolul 5 d; Taina economiei lui Hristos, „a salvat deodată atât deosebirea lucrărilor, cât și unirea lor, cea dintâi putându-se contempla în chip nedespărțit în rațiunea naturală a celor unite, cea de a doua cunoscându-se în chip necontopit în modul unitar al celor săvârșite” (ed. rom., p. 58). Aceasta pentru că ipostasul cel Unul al Cuvântului s-a făcut „compus” prin asumarea trupului (ed. cit., p. 48), dar firile lui au rămas două, nerealizându-se o fire compusă. Căci în acest caz n-ar mai fi fost nici Dumnezeu, nici om. Hristos nu umbla pe apă nescufundat, nici ca omul obișnuit, nici ca Dumnezeu. Dar umbla cum numai omul putea umbla și nu se scufunda cum numai Dumnezeu nu se poate scufunda. Era autentic uman și autentic dumnezeiesc în fapta aceasta, dar ea rezulta ca o lucrare nouă și pentru om și pentru Dumnezeu. E ceva analog cu privirea omului prin ochi. Ea nu e pur trupestă, nici pur sufletească, dar e și autentic trupestă și autentic sufletească. E o lucrare nouă față de amândouă.

Epistola V

279. Precum lumina prea mare a soarelui ia ochiului omenesc puterea vederii, dar omul își dă seama că această nevedere e produsă de lumina orbitoare, așa și o prea mare apropiere de Dumnezeu duce la totală neînțelegere a lui. Cu cât ești mai apropiat sufletește de cineva, cu atât îți dai mai mult seama de taina lui. E prea mare lumina soarelui pentru ochiul omenesc pentru a o cuprinde întreagă, deși e făcut pentru a privi lucrurile prin ea. Cu atât mai mare trebuie să fie lumina dumnezeiască pentru om, deși e făcut pentru a o cunoaște.

Acesta e sensul pozitiv al întinericului dumnezeiesc. Cu cât îl trăiești cu mai mare intensitate, cu atât îl înțelegi mai puțin și îți este mai greu să-l exprimi. Acesta e întinericul supraluminos. Când unirea cu altul e foarte mare, nu-ți mai dai seama de ceea ce este el în mod distinct. Dar fericirea ce o trăiești nu aduce o pierdere a conștiinței de tine și de el.

Epistola VII

280. Ceea ce stăruie pururea în conștiința oamenilor ca adevăr, deci conform cu dreapta rațiune, aceea este adevărul. Iar aceasta este conform cu rațiunea ce ne vine de la Dumnezeu și-L reflectă pe El.

281. Dar de rațiunea dată de Dumnezeu, cei ce nu-l recunosc pe Dumnezeu se folosesc în chip strâmb de ea. Aceia socotesc că numai lumea sesizată și trăită cu simțurile reprezintă adevărul. Dar lucrurile se dovedesc că nu sunt de la ele, ci sunt create de un Creator mai presus

de ele, care nu mai depinde de nimic superior lui. Pe de o parte lumea este o ordine minunată, pe de alta se simte, în realitatea componentelor ei, că nu e de la ea. Deci trebuie să fie de la un Creator atotînțelept și atotputernic.

Dar lumea văzută se arată dependentă de un spirit suprem și prin faptul că e maleabilă până la un anumit grad chiar de spiritul uman, care se simte el însuși dependent de toate împrejurările, dar mai ales de o putere supremă.

Omul e mișcat de aspirația lui spre o existență veșnică și fericită și lumea e făcută să poată fi mișcată și ea de către el, în folosul acestui scop. Această mișcare spre o țintă finală desăvârșită nu poate să vină omului și lumii decât de la Creatorul ei, care unește pe de o parte menținerea lor într-o ordine minunată, pe de alta îi face să se miște spre o desăvârșire pe care nu o au încă.

282. Puterea supremă a lui Dumnezeu asupra lumii se vede nu numai în ordinea ei minunată și statornică, dar în același timp dependentă de un factor superior și stând la dispoziția omului în aspirația lui spre o fericire deplină și eternă, ci și în faptul că uneori maleabilitatea lumii în raport cu Dumnezeu se arată și în minunile săvârșite de Dumnezeu în lume, în acest folos al omului făcând ca unele să se săvârșescă în mod deosebit de cele ale ordinii generale. În cadrul lor, Dumnezeu poate produce astfel de fenomene, aducând în anumite componente ale lumii o putere superioară pentru un moment sau timp oarecare, care însă nu strică ordinea generală a universului.

Dacă omul poate pune, în anumite lucrări folosite de el, puteri noi din spiritul său, cum n-ar putea pune Dumnezeu astfel de puteri noi, cu mult mai mari, în anumite părți ale materiei, pentru scurt timp? Prin acte de sfințire a tuturor lucrurilor și actelor omenești, Dumnezeu aduce noi puteri în ordinea lumii și a vieții omenești. Omul însuși poate deveni sfânt și Dumnezeu prin eforturile sale ajutat de puterile lui Dumnezeu. El nu se poate împăca cu gândul că scumpii decedați au dispărut de tot. Conștiința unei vieți limitate la cea din lumea aceasta ar fi pentru om un chin, chiar dacă ea ar dura la nesfârșit. El are astfel experiența marginirii lumii. Și el nu se poate împăca cu posibilitățile și orizonturile mărginite și monotonia pe care i le dă lumea aceasta. De aceea, el trebuie să trăiască o pregustare a veșniciei reale, prin gândire și experiență, încă în cursul vieții pământești. Această deschidere spre veșnicie, încă de pe pământ, e temelia credinței. Și plictiseala, imposibil de suportat la nesfârșit cu viața în lumea aceasta, face pentru el moartea nu numai un eveniment al tristeții, ci și al nădejdi și al eliberării.

Dacă prin trupul înviat al lui Hrisots și prin Duhul Sfânt care din El se comunică în Taine credincioșilor, întărind spiritul lor, materia devine un mediu de întâlnire cu Dumnezeu și cosmosul întreg înaintea spre transfigurare și desăvârșire în viața viitoare (căreia minunile îi sunt o anticipare), prin considerarea lumii ca unica realitate, fără alt rost decât a satisface poftele trupesti ale omului ea (materia) devine pe de o parte opacă, întunecată, cum devine întunecată și fața oamenilor care nu caută decât aceste plăceri și se dușmănesc între ei luptând pentru ele; pe de alta face ca știința să nu vadă în armonia tainică a naturii transparența ei pentru Dumnezeu, ci să dezlanțuie energiile

elementelor descompuse, pentru satisfacerea exclusivă a poftei mereu sporite ale trupului. Aceasta a adus coruperea în natură și moartea trupului omenesc.

Dar trupul înviat al lui Hristos și perspectiva transfigurării cosmosului și odată cu aceasta înfrânarea și iubirea între oameni, unită cu iertarea și cu compătimirea, va face întreagă creația luminoasă, transparentă, cum începe să se facă luminoasă fața omului bun încă de aici. În starea transfigurată a vieții în Hristos, toată materia va deveni lumină, cum este ea în fond, plină de lumina persoanelor umane iubitoare, având ca izvor al întregii lumini pe Hristos ca un adevărat soare spiritual universal. Atunci nu va mai fi o mare deosebire între ingeri și oameni. Nu se va mai putea distinge între un univers material și persoanele luminoase în unirea între ele și între ele și Hristos.

Dar cei ce n-au dezvoltat în ei în lumea aceasta decât poftele trupesti și dușmănia vor emana din ei numai întuneric și vor fi învăluiți într-un univers întunecat, întărit de demoni ca surse personale ale întinericului.

Dionisie vorbește și de o prelungire a luminii solare în anumite momente ale istoriei poporului lui Israel. Era o lumină care pe de o parte se întărea din Dumnezeu, pe de alta din credința oamenilor în care sporea lumina spirituală.

Toate acestea arată cât de mult lumea materială e legată de Dumnezeu.

Interesante reflecțiuni despre aceasta se pot vedea în articolul patriarhului Ignatie de Antiohia, *Orthodoxie et sauvegarde de la création* („Episkepsis”, Geneva, nr. 415, din 15 martie 1988). Regret că n-am avut la dispoziție și conferința Dr. George Sussman, *Die Grenzen der Welt im Kleinen und Grossen in der Sicht der Physiker*, ținută la Academia din Freiburg im Br., mai 1988, unde începe în cadrul temei *Natur und Gott*.

Din afirmarea acestora, se vede că Dionisie respinge panteismul filosofiei eline, nefiind influențat în acest sens de neoplatonism, cum au afirmat unii din comentatorii lui.

Epistola VIII

283. Dacă în *Epistola VII* s-a tratat tema relației lui Dumnezeu cu natura, în *Epistola VIII* se tratează tema datoriei omului de-a ierta pe semenii săi și mai ales datorita preotului de-a ierta pe cei ce se pocăiesc de păcatele lor, precum și tema respectului pe care treptele inferioare din Biserică îl datorează treptelor superioare.

Cei mai înalți în trepte nu trebuie criticați de cei din treptele inferioare, dar și cei mai înalți în trepte au o răspundere în fața lui Dumnezeu pentru a ridica duhovnicește pe cei din treptele inferioare, prin învățătură, bunătate și iertare. Prin aceasta, cei din treptele superioare arată că sunt mai apropiați de Dumnezeu, care e bunătatea supremă.

Un preot nu poate fi judecat de un monah sau de un laic, ci de episcop, care e superior lui și mai aproape de Dumnezeu prin răspunderea mai mare pentru cei inferiori lui. Aceasta e și un mijloc prin care se menține o

rânduială în Biserică. Nu se poate răsturna în numele lui Dumnezeu această rânduială, nu se poate critica un preot prin motivul că se apără prin aceasta cauza lui Dumnezeu. Aceasta ar însemna că Dumnezeu însuși admite să se răstoarne rânduiala așezată de El. Nu trebuie să se ridice o treaptă inferioară împotriva celor superioare.

284. Concentrându-ne în mod deosebit asupra datoriei preotului de-a ierta pe credincioșii ce se pocăiesc iar cei inferiori preotului (de a ierta) relele sau păratele greșeli ale lui, autorul observă că nu se poate răzbuna Dumnezeu Cel Bun prin răutate. Preotul trebuie să compătimească pe cei ce au greșit și să-i sfătuiască toată viața prin învățătură și pilda lui. Iar cei ce greșesc să vină la conștiința că au greșit, să se pocăiască, pentru că altfel își îndoiesc păcatul. *Epistola* cuprinde o mulțime de fine analize ale stărilor sufletești ale celor ce păcătuiesc și ale celor ce au datoria să-i ierte, dar și să-i îndrepte, analize întemeiate pe exemple din Sfânta Scriptură și mai ales pe pilde din viața lui Iisus Hristos.

285. Ea se încheie cu o vedenie a unui preot sfânt (Carp din Cipru) care, supărat pe un necredincios care a atras la necredință pe un credincios, pe care de asemenea s-a supărat, vede pe Iisus Hristos coborând din cer și ridicând pe cei doi de la marginea prăpastiei iadului. Hristos însuși compătimește mai departe cu cei păcătoși, adică suferă crucea pentru ei, cum suferă și de la cei ce nu-i iartă pe aceia, ca un fel de noi lovituri date lui însuși.

Epistola IX

286. Această *Epistolă* e dedicată relației între simplitatea infinit de bogată a lui Dumnezeu și chipurile sau simboalele create, compuse, prin care e cunoscut. Tainele lui Dumnezeu le cunoaștem mai mult prin simboalele apropiate lui și mai puțin în înțelesurile lor neînvelite în simboale. Dar există o apropiere între simboalele văzute și înțelesurile dumnezeiești nevăzute. Căci și cele văzute sunt toate de la Dumnezeu. El însuși le-a gândit și pe cele văzute, ca să fie legate cu înțelesurile lui nevăzute și având o oarecare potrivire cu ele. Apa care susține viața biologică e potrivită ca chip sau ca simbol al apei dumnezeiești care sporește viața noastră spirituală. Apoi și apa văzută e creată de Dumnezeu și susținută de El și există datorită puterii lui creatoare și susținătoare. Între cele văzute și materiale și cele spirituale și dumnezeiești există o legătură. Ordinea celor materiale, biologice, umane și a lumii îngerești, este un întreg care nu stă de sine, despărțit de Dumnezeu. Pe lângă aceea, puterile lui Dumnezeu pot fi chemate să umple unele din actele și lucrările văzute și într-un mod deosebit, printr-o sfințire a lor. Atunci sunt făcute simboale liturgice comunicante ale acelor puteri, deosebite de cele creatoare și susținătoare ale creației în general.

Dar sunt destui care nu văd prin cele văzute cele nevăzute și pe Dumnezeu însuși ca susținător al lor.

Cei ce văd prin cele văzute și materiale, mai ales prin simboalele sfințite de Dumnezeu, îl văd și ca pe Cel ce stă în Sine însuși, dar se și revarsă în Sine, prin iubirea între Persoanele treimice. Ca Cel ce are iubirea în Sine sau se mișcă în Sine și se privește pe Sine, nu

se mișcă spre creaturi și nu se împărtășește acestora. El se privește pe Sine. Dar tocmai aceasta îl arată ca putând să se miște cu voia și spre cele create, fără să iasă din Sine. Dar viața în Sine a lui e atât de deosebită de cele create, care prin legile lor naturale sau prin puteri sfințitoare deosebite sunt simboale ale vieții lui, încât pot părea că prezintă acea viață într-un mod fantezist. Așa prezintă în mod fantezist nașterea în cele create, nașterea din Dumnezeu, când o aseamănă pe cea din urmă cu prima.

Dar nu numai viața intimă a lui Dumnezeu e prezentată prin imagini sau simboale, care sunt departe de a-l reda așa cum este, ci și cele care prezintă lucrările lui Dumnezeu în creațiune, lucrări providențiatore și sfințitoare. Căci acestea îl prezintă pe Dumnezeu adeseori în chipul unor animale (mielul, pardosul) sau întristându-se și îmbătându-se de bucurie pentru creaturi. Și, în general, toate simboalele sunt chipuri împărțite ale Celui neîmpărțit, prezintă în forme pe Cel fără forme, dar care are în Sine în mod virtual toate cele împărțite și toate formele creației.

De aceea nu trebuie să socotim aceste chipuri și simboale compuse ca chipuri formate în Dumnezeu însuși, proiectate spre noi. Dar numai cei înduhovniciți pot vedea prin formele împărțite și compuse, descriptive, pe Cel neîmpărțit, fără formă, indescriptibil, negrăit. Cei lipsiți de credință și întinați de păcate nu văd de aceea pe Cel nevăzut, neîmpărțit, negrăit, prin cele compuse, împărțite, grăite. Cei înduhovniciți, cei cu spiritul sporit trec prin simboale la simplu. Căci ei își descoperă însuși mintea lor ca simplă, negrăită și fără formă. Dar întrucât nu are infinitatea lui Dumnezeu, are nevoie să urce la unitatea lui simplă prin bogăția de forme și de înțelesuri ale lumii și ale trupului făcut pentru a sesiza această mulțime a formelor lumii, ca prin ea mintea să contemple pe Creatorul și Susținătorul cel Unul și întâiul al tuturor.

287. Dar cei înzestrați de Dumnezeu să comunice altora cunoștința lui au primit de la Dumnezeu nu numai forma de cunoaștere a lui prin simboale, ci și prin cuvinte. Prin Simboale ca taine lucrează Dumnezeu asupra omului spre sfințirea lui, ajutându-l să-l experimenteze ca taină activă, dar puțin înțeleasă. Prin cuvintele proorociilor și învățătorilor, Dumnezeu se adresează mai mult iubirii de înțelepciune, de înțelegere a omului, ca îndemnați prin aceasta oamenii să împlinească voia lui prin faptele care îi apropie de El.

288. Modul comunicării de către Dumnezeu a puterilor lui sfințitoare și întăritoare, dar și a învățaturii lui prin cuvinte, e închipuit și prin paharul care pe de o parte ne oferă băutura care ne susține și întărește, pe de alta rămâne neseecat. El reprezintă însuși providența lui Dumnezeu sau pe Dumnezeu însuși care ne oferă pe

de o parte puterile lui ca o băutură, pe de alta rămâne neepuizat în Sine. E simbolul providenței sau al lui Dumnezeu, având în el providența sau pe Dumnezeu. Căci paharul oferă băutura tuturor, dar rămâne și plin de ea, asemenea lui Dumnezeu. Prin băutura oferită, Dumnezeu iese din Sine, dar rămâne prin infinitatea ei totodată în Sine. Dumnezeu rămâne în Sine ca Cel ce e cauza necauzată a tuturor, deasupra tuturor celor cauzate. El este etern și stă nemișcat în Sine, dar întrucât lucrează în toate, creându-le, susținându-le, sfințindu-le, atrăgându-le spre Sine, se și mișcă. Propriu-zis nici nu stă, nici nu se mișcă, în sensul în care stau și se mișcă făpturile, silite și la una și la alta de Creatorul necauzat al lor.

289. Hrana tare e hrana celor sporiți duhovnicește, care îi ține statornici în cunoștința lui Dumnezeu și trăirea lui, fiind ea însăși o cunoștință adâncă și unțară. Iar hrana lichidă e cea trecătoare, care nu se întipărește adânc și permanent în suflet. Ea produce plăcere momentană, ca miera, ca laptele, dar efectul ei e mai puțin adânc și durabil. E bine când puterile și înțelesurile dumnezeiești se dau prin amândouă felurile de hrană, ca la niște ospete îmbelșugate.

290. Ospățul acesta spiritual îmbată pe om de entuziasm, dar îl face și să iasă din sine, nemaștiind decât de Dumnezeu, într-un adevărat extaz. Dar nu numai omul se îmbată de bucurie adâncă ce i-o dă experiența lui Dumnezeu, ci și Dumnezeu însuși se arată ca îmbătat și ieșit din Sine în om, datorită bucuriei ce i-o dă omul bucurându-se de El sau faptului că numai bucuria lui Dumnezeu de om sau dărnicia de Sine a lui, plină de bucurie, îl umple și pe om de bucurie.

De un astfel de ospăț, dar veșnic și cu mult mai bogat ne va face Dumnezeu parte în viața viitoare. Această participare la ospățul veșnic va fi totodată o odihnă de toate ostenețile, împărtășirea de bunătățile fără sfârșit și fără eforturile spre ele, eforturi care sunt proprii vieții noastre de pe pământ. Spre acest ospăț ne cheamă Hristos să ne pregătim, prin haina de nuntă.

291. Somnul lui Dumnezeu de care vorbește Scriptura arată și el starea ridicată a lui Dumnezeu într-o odihnă peste toată odihna la care poate fi înălțat omul. E odihna în fericirea proprie a iubirii între Persoanele treimice. Dar odată ce ne-a creat, Dumnezeu se află nu numai în odihna fericirii proprii, ci și în vegherea acordată nouă, ca să ne ridice și pe noi la o odihnă fericită, care-și are puterea în odihna lui launtrică.

INTRODUCERE

Despre IERARHIA CEREASCĂ

Scolii

Note

Despre IERARHIA BISERICESCĂ

Scolii

Note

Despre NUMIRILE DUMNEZEIEȘTI

Scolii

Note

Despre TEOLOGIA MISTICĂ

Scolii

Note

EPISTOLE

Scolii

Note